115
uşii
Selecţie, traducere şi note: TEODORA POPA-MAZILU
inuiaisv t^c.o; „.„^
l'- Editura VIVALDI Bucureşti, 2005
Ilustraţia
^Y-, '\%\y> ^VsV '" ••'••• '-
Memoires du cardinal duc dj^ Richelieu Ed. Calmet, ~~"" •*'• "*• Paris, 1843
ton ' ' -<h ' ' 8
J!v)c T
Toate drepturile asupra acestei versiuni aparţin Editurii Vivaldi.
Motto
„Eu nu dorm noaptea pentru ca alţii
să poată dormi la umbra veghilor mele."
(Richelieu)
:;: <Je a &e b
~: 1 ;
• ; ••» . • S- , '>.'•,-• -, »«\ /•• ••- • t'1- '•! ' /' .
iU - ci i i•_••,•.:'.: 'i- !|i\-(V .-d- u-' ••'
' i-l v' ' 3Sf S(.0p. '
EjiToe c-::, sa caut-ce . , ,i-at de »u
i' f1'«"t ji-' '-••;'• • ^n ţ ,i *,-,',•"
r f J' - '}-»
-., iu -MV JW» ' ^v (f» t, "k- '
r '"i
3 îl
RĂCOS C'OlAc
iiJlB ;?,7 ţnjneq r ".siem loiidsv B"-
on --mob un u3,, E! irmcb sîBoq wfl)
es du car-,' "ai d^c
Fd C
Paris
Uf t f r u <:< r v n !-U \ ' vjv
J J J A'/' IHA")
SC «f-
,L.
1600-1610

în anul 1600, marele Henric1, vrednic de a se bucura atât de viaţă cât şi de gloria sa, îndesându-şi bine coroana pe frunte, pacificându-şi ţara, cucerind, cu sângele lui, pacea şi liniştea supuşilor, dorind binele poporului, s-a hotărât - încărcat de victorii - să-şi înfrângă mândria şi să se supună şi el legilor firii, însurându-se, pentru a lăsa ţării moştenitori ai coroanei şi ai virtuţilor sale.

în acest scop, şi-a aruncat privirea asupra întregii Europe ca să caute o soţie demnă de gloria sa; şi după ce s-a uitat de jur-împrejur, fără să omită nici un loc

1 Henric al IV-lea (1553-1610), rege al Navarei şi al Franţei, fiul lui Antoine de Bourbon şi al Jeannei d'AIbret. Căsătorit în 1572 cu Margareta de Valois, fiica lui Henric al ll-lea.

A scăpat din sângeroasa noapte a Sfântului Bartolomeu, abjurând - pe moment - doctrinele reformate. Recunoscut de Henric al lll-lea, ca rege al Franţei şi moştenitor legitim al său (1589), a început a-şi cuceri regatul. A învins Maienţa şi pe cei din Ligă, la Arques (1589) şi la Ivry (1590), apoi a abjurat protestantismul, în 1594, a intrat victorios în Paris şi i-a bătut pe spanioli la Fontaine-Franşaise; prin pacea de la Vervins a restatabilit pacea în afară, iar prin edictul din Nantes, pacea în interiorul ţării (1598). După asta, a început opera de restaurare a autorităţii regale şi a reorganizării Franţei. S-a căsătorit, a doua oară, cu Măria de Medici, în 1600.

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU

unde şi-ar fi putut împlini dorinţa, şi-a aţintit privirile asupra Florenţei unde se afla fiinţa demnă de a pune capăt căutărilor sale. Plăcut surprins de reputaţia unei prinţese1 nepoată a împăratului Austriei atât după mamă cât şi după tată, fata provenea dintr-o familie ce dăduse lumii aproape tot atâţia oameni iluştri cât şi regi. în această prinţesă, aflată încă în floarea vârstei, se întrevedeau fructele coapte ale virtuţii sale, căci se părea că Cel-de-Sus o făcuse atât de desăvârşită, încât arta de a înfrumuseţa o femeie nu avea ce să mai adauge făpturii sale.

Dragostea fiind nerăbdătoare, Henric şi-a trimis imediat solii ca să ofere coroana sa acelei prinţese. Şi Domnul - ce hotărăşte adesea căsătoriile în cer înainte de a le face cunoscute pe pământ - a făcut ca, fata care refuzase coroana imperială, s-o accepte cu bucurie pe cea care-i fusese oferită, lăsând să se vadă prin această faptă că demnitatea unui rege mic, dar care se bucură de mare faimă, poate trece înaintea celui mai mare împărat.

Tratativele acestei căsătorii au fost începute imediat de către domnul de Sillery2, duse mai departe de can-

1 Măria de Medici (î 573-1642), născută la Florenţa, a devenit regina Franţei prin căsătoria cu Henric al IV-lea (1600). La moartea regelui (1610) a devenit regentă şi şi-a însurat fiul mai mare, pe Ludovic al Xlll-lea, cu infanta Ana de Austria. Mereu în război cu fiul ei, a revenit la Curte în 1620 şi a izbutit să-l impună ca prim-minis-tru pe ducele de Richelieu, duhovnicul ei (1624), pe care - mai târziu - a încercat în zadar să-l îndepărteze. Obligată să fugă din Franţa, a murit în exil, la Koln.

2 Nicolas Brulart, marchiz de Sillery (1544-1624), diplomat francez. A negociat pacea de la Vervins (1598) şi a fost cancelar al Franţei între 1607 şi 1624. • ,-•-••.••

celarul Franţei, completate şi încheiate la Florenţa, între Marele Duce şi ducele de Bellegarde prin procura pe care regele Henric al IV-lea i-o dăduse acestuia din urmă, cu toată măreţia cerută de rangul celor între care se încheia contractul.

Apoi începură pregătirile pentru călătoria acelei prinţese, care pleca din locul unde se născuse. Marea şi vântul i-au fost potrivnice, dar curajul ei, soarta şi bucuria s-au dovedit a fi mai puternice. A ajuns la Marsilia şi oraşul i-a arătat că inimile francezilor erau tot atât de deschise ca şi porţile Franţei.

La rugăminţile insistente ale celui ce-o aştepta cu atâta nerăbdare, nu s-a oprit acolo, ci a plecat mai departe ajungând la Lyon, unde regele, adevărat leu în timp de război şi miel în timp de pace, a primit-o cu o bucurie de necrezut şi cu dovezi de dragoste pe măsura respectului pe care ea i I-a arătat.

La început el a încercat s-o vadă fără a fi văzut de ea, amestecându-se în mulţime, dar dragostea pentru rege, pe care cerul o sădise în sufletul prinţesei, o făcu să-l recunoască imediat.
întreaga Curte n-a deschis ochii decât pentru a-i privi şi admira şi nu s-a slujit de cuvinte decât pentru a-i lăuda şi preamări. Franţa era fericită pentru această prinţesă de a cărei deplină binecuvântare presimţea că se va bucura.
Pacea încheiată imediat cu ducele de Savoia a fost prima bucurie pe care le-a adus-o tânăra regină. Ea a sosit la Paris, inima marelui regat, căruia i-a oferit drept omagiu inima sa.
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
încă din primul an al domniei sale, cerul, binecuvân-tându-i căsătoria, i-a dăruit un Delfin, nu ca semn al furtunilor, ci dimpotrivă. După un an născând o fată, a înlesnit ţării posibilitatea de a se întări prin alianţe. Cel-de-Sus, vrând să dea Franţei tot atâţia prinţi câte prinţese, i-a dăruit reginei trei băieţi şi trei fete.
Nu exista zi în care regina să nu primească dovezi de dragoste, fapt ce-l umplea de bucurie pe Henric.
într-o zi, ducându-se împreună cu regele la Saint-Germain, vizitiul conduse cu atâta neîndemânare trăsura încât la urcarea pe bac, o răsturnă tocmai pe partea unde se afla ea; portiera se deschise şi regina căzu în apă; ar fi putut să-şi piardă viaţa dacă domnul de la Châtaigneraie nu s-ar fi aruncat în apă, de unde o scoase, ţinând-o de plete, pe biata regină, care altfel s-ar fi înecat. Dar accidentul i-a fost de mare folos, fiindcă a dovedit că apa, care aproape că o sufocase, n-a avut putere să stingă dragostea ce i-o purta regelui, despre care ceru veşti din prima clipă când fu în stare să vorbească. Din păcate iubirea regelui, pe care ea i-o purta neîntinată, mai era împărtăşită şi de alte femei.
Curteni vicleni sau prevăzători i-au vorbit reginei despre urmările acelor iubiri primejdioase pentru ea; dar cu toate că i-au zdruncinat încrederea pe care o avea în soţul ei, n-au putut s-o determine să nu-l mai iubească. Fără a pune la socoteală accidentele care i se puteau întâmpla regelui din pricina acelor iubiri fără frâu în care se lăsa adesea târât, gelozia era un rău chinuitor care o îndemna să dea ascultare multor sfaturi proaste ce îi erau date. .,
io
Memorii J/V/'CiHA.,< .
*'• A vorbit-de multe ori cu regele pentru a-l face să renunţe la acele escapade care ei nu-i erau pe plac; a încercat să-l mişte arătându-i că îşi ruina sănătatea, că îşi terfelea reputaţia, că, în sfârşit, îşi împovăra conştiinţa, adăugând că ea oricum va îndura ceea ce nici Domnului nu-i putea fi pe plac.
Dar toate acele rugăminţi se dovediră prea slabe pentru a-l potoli pe rege care, orbit de patimi, nu admitea nici un fel de oprelişti.
Atunci regina se sluji de alte mijloace; se jură că le va face de ocară pe iubitele regelui, că, din prea marea dragoste ce i-o purta soţului ei le va ucide, crime ce-i vor fi iertate într-un astfel de caz în care o femeie îşi iubeşte cu credinţă bărbatul şi că nimeni n-o va învinui.
Aceste mijloace, deşi mai slabe decât primele, au avut mai mult efect, pentru că au vârât spaima în iubitele regelui, ba chiar şi în bărbatul ei, care se temea mai mult pentru viaţa ibovnicelor sale decât pentru propria sa viaţă.

Odată, Henric chiar a poruncit să fie scoasă din Paris marchiza de Verneuil, bine păzită, la vestea pe care i-o dăduse Concini cum că regina voia să-i facă de petrecanie amantei prin nişte persoane de încredere; ameninţarea n-a fost decât un foc de paie, fiindcă regina nu voia să-i facă vreun rău, ci doar s-o sperie. Au mai existat şi alte alarme de acelaşi fel, dar nici una n-a avut vreo urmare.

Cum gelozia o făcea pe regină dibace în tot felul de scorneli, excesul aventurilor regelui - când auzea de ele -o făcea să-şi piardă capul, aşa încât, deşi avea multă

minte şi inimă, în astfel de împrejurări părea lipsită de judecată şi de mândrie.

Dacă n-ar fi fost gelozia, căsnicia majestăţilor lor ar fi fost scutită de scandaluri; adevărul e că pornirile erotice ale regelui şi gelozia reginei, la care se adăuga fermitatea ei de caracter, pricinuiau între soţi certuri crâncene şi mult prea dese; ducele de Sully1, mi-a spus de multe ori că nu apucase să vadă trecând opt zile fără ca cei doi soţi să nu se certe; apoi mi-a mai mărturisit că o dată, mânia reginei ajunsese la un asemenea grad, încât, aflându-se aproape de rege, ridicase mâna asupra lui; Sully se speriase că-l va pălmui, uitând de respectul pe care i-l datora; mai târziu, regina mărturisise că, într-adevăr, simţise dorinţa să-l bată, fapt care o făcuse mai apoi să se laude cu isprava asta, recunoscând că dăduse totuşi unele rezultate.

Eu am aflat de la contele de Grammont2 că regele, fiind o dată jignit de regină, după ce se văzuse nevoit să părăsească Parisul şi să se ducă la Fontainebleau, trimisese pe cineva să-i spună că dacă nu voia să trăiască în bună pace cu el şi să-şi schimbe purtarea, va fi obli-

1 Maximilien de Bethune, baron de Rosny, duce de Sully (1560-1641), ministru al lui Henric al IV-lea, administrându-i cu grijă finanţele şi protejând agricultura. A înzestrat ţara cu drumuri şi canale, a organizat artileria, a redresat bugetul Franţei şi a făcut să se voteze Edictul Paulette. E autorul unei lucrări intitulată Memorii despre regala şi înţeleaptă economie a Statului lui Henric cel Mare.

2 Antoine, duce de Grammont (1604-1678), mareşal al Franţei, ministru de stat şi autorul unor Memorii. Fratele său, contele de Grammont, a luptat în Flandra, în Franche-Comte şi în Olanda.

gat s-o trimită îndărăt, la Florenţa, împreună cu toţi cei pe care-i adusese cu ea de acolo, referindu-se mai ales la mareşala d'Ancre şi la soţul acesteia1.

Am mai aflat, de asemenea, de la cei care se ocupau cu afacerile de Stat în acea vreme, că neînţelegerile dintre majestăţile lor ajunseseră până acolo încât regele le mărturisise de mai multe ori confidenţilor săi că se hotărâse în sfârşit s-o roage pe regină să trăiască în locuinţe separate; dar asta o spunea doar la mânie, pentru că în adâncul sufletului îşi iubea soţia. E de presupus că regina era aţâţată să fie geloasă de către unele persoane care îi dădeau sfaturi proaste atât în această privinţă, cât şi în altele. Acelaşi duce de Sully, de care ea făcea mare caz în vremea aceea, fiind considerat drept omul de încredere al regelui, mi-a spus că, într-o zi, regina a trimis să-l cheme ca să-i comunice o hotărâre pe care Concini o îndemnase s-o ia şi anume să-i spună regelui că unele persoane de la Curte vorbeau în gura mare despre aventurile sale. Concini, care era de faţă, susţinu că în felul acesta regina îi va dovedi regelui că nu putea să afle ceva şi să nu-i împărtăşească şi lui.

Ducele îi răspunsese, în felul său, mai mult repezit decât politicos, că treaba asta era atât de diferită de cele de care se ocupa ea, încât nu putea să-i dea nici un sfat. Dar că - schimbând imediat

1 Concino Concini, aventurier italian născut la Florenţa în 1617. împreună cu soţia sa, Leonora Galigai, a exercitat o mare influenţă asupra Măriei de Medici, care l-a făcut marchiz d'Ancre şi mareşal al Franţei. S-a remarcat prin aviditate, intrigă şi incapacitate. Sfătuit de Luynes, Ludovic al Xlll-lea a poruncit să fie arestat, împotrivin-du-se, a f ost ucis.

tonul după ce Concini, de faţă cu care nu voise să vorbească, se retrăsese - fiindu-i mult prea devotat, o avertiza că luase cea mai proastă hotărâre ce putea fi luată într-o astfel de împrejurare; că tocmai bine îl va face pe rege să intre la bănuieli în privinţa soţiei sale, că orice om cu judecată ştie prea bine că nu te-apuci să vorbeşti despre dragoste decât cu o persoană care ţi-e foarte apropiată; că asta înseamnă că ai şi făcut o jumătate de drum pe calea pierzaniei; că regele se putea gândi la motivele care o îndemnaseră să facă acest pas şi că, sau îi va fi teamă să nu descopere şi alţii acest lucru, sau i se va face silă aflând că soţia lui recursese la o astfel de cale.

Aceste considerente cântăriră atât de mult în mintea reginei, încât de data asta urmă sfaturile ducelui de Sully, cu toate că în alte ocazii ea îl socotise prea puţin capabil de a-i da un sfat; căci încă de pe vremea când era foarte tânără se obişnuise să facă totul numai după capul ei, încât Marea Ducesă, mătuşa ei, care avea grijă de felul cum trebuia să se comporte nepoata sa, se plângea adesea de încăpăţânarea acesteia.

Au existat multe certuri de acest gen între majestăţile lor. Dar cum trecea furtuna, regele se bucura de vremea frumoasă, trăia în deplină pace şi bucurie cu soţia lui, pe care am auzit-o adesea, după moartea soţului ei, lăudând anii pe care-i petrecuse alături de el şi ridicându-i în slăvi bunătatea.

Dacă îi cerea ceva ce îi putea fi acordat, nu era niciodată refuzată; dacă o refuza, o făcea numai pentru că îşi dădea seama că cererea era în detrimentul ei.

întemniţarea mareşalului Biron1, ale cărui merite şi virtuţii impresionaseră inimile tuturor, o determină pe regină să-i vorbească regelui despre acest lucru, mai curând pentru a afla care erau părerile sale, mai ales că şi ducele de Sully, care se afla în relaţii destul de bune cu ea, voia să ştie până unde va merge stăpânul său. Regele îi spuse soţiei sale că mareşalul îşi recunoscuse fărădelegile care erau de o mult prea mare importanţă pentru stat, aşa că nu mai putea fi salvat; că dacă el, Henric, ar avea certitudinea că va trăi tot atât cât şi mareşalul, l-ar ierta pentru că era sigur că putea să-i dea peste cap planurile nefaste; dar, cum îşi iubea prea mult soţia şi copiii, nu-i putea lăsa cu un astfel de spin înfipt în talpă; că dacă mareşalul cutezase să conspire împotriva lui, cunoscându-i şi puterea şi curajul, apoi cu atât mai mult va conspira împotriva copiilor săi. Apoi spuse că ştia bine că, iertându-l pe mareşal, mulţi îi vor lăuda în gura mare clemenţa, dar că vor răspândi în popor zvonul că teama de răul pe care i l-ar pricinui mareşalul era mai mare decât teama faţă de crima ce-o săvârşise; că el era obligat să râdă de astfel de zvonuri, că

mila în unele ocazii ar însemna cruzime şi că în afară de asta îi era silă să săvârşească un rău nemeritat; că s-ar fi temut de pedeapsa Celui-de-Sus care nu-i ajută niciodată
1 Charles, baron de Gontant, duce de Biron (1562-1602), mareşal al Franţei care a slujit sub Henric a! !V-lea. Socotindu-se prost răsplătit pentru serviciile sale, a conspirat împreună cu ducele de Savoia şi cu regele Spaniei, împotriva Franţei. Condamnat la moarte, a fost decapitat în curtea Bastiliei. ;, ,u ^

pe regii ce recurg la astfel de violenţe. Regina, care în orice ocazie respecta autoritatea regelui, o respectă întru totul şi de data aceasta, căci raţionamentele sale nu puteau fi date peste cap de nimeni; ar fi fost sub demnitatea ei de prinţesă ce provenea dintr-o familie ca a sa să lase nepedepsită vreuna din crimele ce priveau statul.
Altă dată, ducele de Sully spunându-i că puterea şi firea ducelui de Bouillon1 ar fi putut deveni primejdioase pentru copiii ei, dacă regele s-ar prăpădi, ea vorbi cu soţul ei şi după ce ducele fusese dizgraţiat şi după ce Henric al IV-lea se dusese în mod special la Sedan pentru a pedepsi răzvrătirea acestuia. Regele îi răspunsese atunci, cu promptitudinea sa obişnuită, că într-adevăr firea şi ambiţiile acelui om erau menite să tulbure tihna Franţei; că de aceea se dusese el însuşi să-l pedepsească, numai că nu era atât de naiv încât să creadă că ducele se va potoli, dar că îl va pune în situaţia de a nu-i mai putea face, pe viitor, nici un rău.
Cu acest prilej şi cu multe altele, regele îi spusese soţiei sale să fie atentă la hughenoţi care erau duşmanii ţării, că partidul lor îi va face într-o zi mult rău fiului său, dacă nu li-l va face el, lor.
Că, pe de altă parte, să se ferească de unele persoane care, făcând pe evlavioasele, dintr-un zel exagerat, puteau într-o bună zi să treacă de partea Spaniei dacă între cele două Coroane survenea vreo ruptură, mai
1 Henri de La Tour d'Auvergne, duce de Bouillon, prinţ de Sedan (1555-1623), mareşal al Franţei, unul dintre şefii partidului protestant şi partizan al lui Henric al IV-lea.

ales că purtarea regilor catolici fusese atât de făţarnică până atunci, încât îşi învăluiseră tot timpul cele mai nedrepte interese în mantia evlaviei si a credinţei.
Apoi era bine ca regina să ştie că aşa cum răutatea unora lui îi era tot timpul suspectă, ea, la rându-i, trebuia să fie bănuitoare faţă de cei prea zeloşi în unele ocazii.
Când avea vreun necaz, regele îşi descărca adesea sufletul în faţa reginei. Şi deşi nu găsea deplina înţelegere pe care ar fi vrut s-o afle din partea unei fiinţe ce-ar fi trebuit să dea dovadă de mai mult interes şi complezenţă în afacerile de stat, el discuta cu ea cu plăcere numai pentru că o socotea capabilă să păstreze un secret.
Faptul că era mult mai în vârstă decât ea1, îl determina adesea s-o pună la curent cu treburile sale, o poftea să asiste la consiliu pentru a putea ţine împreună cu el cârma acelei mari corăbii; dar fie că ambiţia ei nu era prea mare în acest domeniu, fie că se baza pe principiul că femeilor le stă bine să fie femei şi bărbaţilor să fie bărbaţi, regina nu se prea omora după astfel de onoruri. Henric o lua cu el în toate călătoriile sale şi, contrar obiceiului regilor, nu locuiau în odăi separate pentru ca nici ziua să nu fie despărţiţi.

El o plăcea atât de mult pe regină, încât le mărturisise adesea confidenţilor săi că, dacă n-ar fi fost soţia lui, ar fi dat oricât să-i fie amantă. De două ori în viaţa sa a zugrăvit-o în culori care i se potriveau.
0 dată, foarte mişcat, după ce fusese înlăturată primejdia de a se îneca şi altă dată, ros de mânie împotriva ei, când făcuse o pasiune pentru altă femeie.
1 Cu douăzeci de ani. -
17
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
'•• Prima oară i-a ridicat în slăvi firea, pentru că în toiul acelei primejdii dăduse dovadă de curaj, căci nu se speriase de cele întâmplate, ci îşi arătase recunoştinţa, rugân-du-l pe soţul ei să-i facă pe loc un bine celui ce-şi expu-sese viaţa pentru a o salva din primejdie. Şi folosindu-se de această ocazie, regele pomeni şi de alte calităţi pe care observase că le are: o lăudă că ştia să păstreze un secret, fiindcă dorind să afle cine erau autorii sfaturilor proaste ce i se dădeau, o sâcâise adesea ajungând chiar să se supere pe ea, dar regina nu voise să divulge nici un nume. Râzând, regele adăugase că era dornică de onoruri, că era trufaşă şi mână-spartă, după cheltuielile pe care le făcea, mândră de curajul ei, şi că dacă nu va încerca să-şi reprime sentimentele, cu vremea avea să devină răzbunătoare. Spunea asta pentru că o văzuse de multe ori mânioasă din pricina slăbiciunii lui pentru alte femei, în plus, o acuza de lene, fiindcă uneori nu avea nici un chef să-l îmbrăţişeze. Se războise cu ea pentru că era foarte posesivă şi foarte neîncrezătoare, în sfârşit, socotea că toate cursurile ei ţineau mai mult de urechi şi de limbă decât de inimă, în sensul că-i plăcea să audă po-° veşti pe seama altora şi să bârfească fără vreun temei. Când se supăra pe ea, în loc de curajul ei vorbea n despre trufie, în loc de fermitate, vorbea despre încăpă-p ţânare, spunându-le adesea confidenţilor săi că nu vă-'r zuse o femeie mai îndărătnică şi care să renunţe mai ~ greu la hotărârile sale.
într-o zi, soţia sa mărturisindu-i regelui durerea pe care ar simţi-o devenind regentă, acesta îi răspunse:
18
n-im- Memorii i;jjAT/-ia^/
— Ai dreptate să doreşti ca să trăim amândoi un număr egal de ani; căci sfârşitul vieţii mele va însemna începutul necazurilor tale. Ai plâns pentru că l-am bătut pe fiul dumitale cu ceva mai multă severitate ca de obicei. Darîntr-o zi vei plânge mult mai mult pentru necazul pe care ţi-l va pricinui. Iubitele mele ţi-au displăcut adesea, dar află că într-o zi îţi va fi foarte greu să te vezi privită de sus de toate acele femei pline de spirit. Pot să te asigur de un singur lucru: cu firea pe care ţi-o cunosc şi prevăzând ce va fi, dumneata, o încăpăţânată pentru a nu spune o îndărătnică, şi fiul dumitale, un înverşunat, veţi avea de furcă pentru a putea domni împreună.
îi vorbise astfel, după ce domnul Delfin nu voise -orice i-ar fi spus - să sară peste un pârâiaş ce se afla în parcul de la Fontainebleau, fapt care - în văzul întregii Curţi - l-a înfuriat o dată atât de tare pe rege, încât dacă nu I-ar fi împiedicat cei din jur, I-ar fi vârât pe îndărătnic în apă.
într-un cuvânt, trecură astfel zece ani de deplină satisfacţie pentru regină, piedicile întâlnite fiind atât de uşoare, încât se părea că Cel-de-Sus o făcuse mai mult să viseze decât să trudească.
Adevăratele sale dureri începură în anul 1610, an în care regele îi împărtăşi hotărârea de a supune Milanul, Montferrat, Genova şi Neapole şi de a da ducelui de Savoia cea mai

mare parte din Milan şi din Montferrat în schimbul comitatelor Nisa şi Savoia, de a ridica Piemontul si Milanul la rangul de regate, de a-l numi pe ducele de Savoia regele Alpilor şi de a ridica - între Savoia şi

Piemont - o fortăreaţă pentru a hotărnici acele regat®-şî a-şi păstra liberă intrarea în Italia. mm
Intenţia lui Henric era de a-i interesa pe toţi prinţii Italiei în cuceririle sale: republica Veneţiei, mărită prin alipirea unor state învecinate, Marele Duce al Florenţei, pus în posesia oraşelor despre care pretindea că-i fuseseră luate de spanioli, ducii de Parma şi de Modena cucerind ce era în vecinătatea lor, iar Mantua, răsplătită generos, cu Montferrat şi Cremonese. Pentru a executa mai lesne acest mare plan, regele voia să treacă în Flandra, să facă ordine în tulburările iscate la Cleves şi la Juliers în urma morţii celui care fusese duce acolo, să înceapă războiul în Germania, nu cu scopul de a căuta vreun loc dincolo de Rin, ci doar pentru a îndepărta armatele duşmanilor săi de graniţele Franţei. Poate că pofta i-o fi venit mâncând şi că, în afară de planul pe care şi-l făcuse în legătură cu Italia, s-a hotărât să atace şi Flandra, spre care gândurile sale rătăceau adeseori, dorind ca Franţa să se întindă până la Rin, întărind în acel ţinut trei sau patru oraşe. Planul său era să-l trimită pe mareşalul de Lesdiguieres1 cu cincisprezece mii de pedestraşi şi cu două mii de călăreţi, în Italia, oastea fiind aproape adunată în Dauphine, pentru a se întâlni cu ducele de Savoia ce trebuia să aducă zece mii de pedestraşi şi o mie de călăreţi, cu care urma să înceapă aplicarea planului său în Italia; între timp el trebuia să
1 Francois de Bonne, duce de Lesdiguieres (1543-1626), conetabil al Franţei, şeful hughenoţilor din Dauphine. A luptat împotriva catolicilor, apoi împotriva ducelui de Savoia. A fost făcut mareşal al Franţei în 1609, duce în 1611, apoi conetabil în 1622.

ajungă în Flandra şi la Juliers cu armata pe care o avea în Champagne şi care număra douăzeci şi cinci de mii de soldaţi pedeştri şi trei mii călare.
Situaţia din Juliers era destul de importantă pentru a constitui ea singură unicul motiv al deplasării sale, căci ducele de Cleves, murind şi lăsând moştenitoare ale Statelor sale doar două fete, dintre care una - cea mare -se măritase cu electorul de Brandenburg si cealaltă cu ducele de Neuburg, împăratul1 - care, după obiceiul casei de Austria, nu pierdea nici o ocazie de a se întinde mai mult decât îi era plapuma - trimise, imediat după moartea ducelui de Juliers, pe arhiducele Leopold cu armatele sale să pună mâna pe oraşul Juliers, ca şi cum tot ceea ce se învecina cu Imperiul trebuia neapărat să aparţină acestuia, dacă nu mai avea moştenitori de parte bărbătească.
în această înfruntare, fiind vorba de a-l proteja pe cel slab împotriva puterii celei mai de temut din Europa şi de a susţine o cauză cu atât mai dreaptă cu cât pretenţiile casei de Austria nu erau câtuşi de puţin întemeiate, afirm nu doar ca să mă aflu în treabă - şi vă rog să mă credeţi - că cele două motive nu erau singurele pentru care Henric mobilizase atâta armată. Istoria mă obligă să arăt că regele avea în vedere şi alte motive decât cele amintite mai înainte, motive care dau dreptul oricărui suveran de a recuceri ceea ce-i aparţine, dar că dragostea nu se afla chiar pe ultimul loc în această faimoasă călătorie. Adevărul e că Henric voia să se slujeas-
1 E vorba de împăratul Rudolf al Germaniei.

că de acea călătorie pentru a-l sili pe arhiduce1 să i-o dea pe doamna prinţesă2, lată deci cum o pasiune fără urmări la alţi bărbaţi, poate deveni primejdioasă pentru un rege când îl orbeşte în aşa măsură, încât consecinţele ei pot fi . deosebit de grave atât pentru el cât şi pentru statul său. Dragostea închizându-i deci ochii, i-a slujit lui Henric de drapel în tot acest vast plan al său. După cât se pare, de îndată ce-a isprăvit cu diferendul din Juliers, dragostea pentru prinţesa de Montmorency I-a oprit din drum şi I-a împiedicat să mai facă şi restul. Cine se lasă călăuzit de un orb, rătăceşte adesea drumul şi nu mai ajunge acolo unde voia să ajungă.

Regina, prea puţin pregătită să piardă atât de plăcuta şi de fericita companie a soţului ei, a fost foarte surprinsă când a auzit de această călătorie, în afară de regretul că se îndepărta de ea, reginei îi fu frică de succesul unui astfel de plan; încercă să-l abată pe rege de la el, vorbindu-i despre fiul său încă necopt, despre puţina experienţă pe care o avea ea în afacerile de stat, despre vârsta lui care

1 E vorba de arhiducele Albert de Austria care domnea peste Ţările-de-Jos spaniole, împreună cu soţia sa, infanta Isabela.

2 Prinţesa râvnită de Henric al IV-lea era Marguerite-Charlotte de Montmorency, născută în 1594, pe care regele o măritase cu nepotul său, prinţul de Conde. Cum Conde avea anumite apucături împotriva firii, regele era convins că frumoasa va fi a lui. Dar după nuntă, Conde -după ce luă în stăpânire cele zece mii de livre şi bijuteriile în valoare de optsprezece mii de livre dăruite de rege tinerei mirese - şi-a luat nevasta şi au fugit împreună la Bruxelles, cerând găzduire arhiducelui Albrecht şi soţiei acestuia, infanta Isabela. Urmărit îndeaproape de Henric, Conde izbuti să fugă la Milano, unde regele nu I-a mai putut ajunge.

ar fi trebuit să-l îndemne să se bucure în linişte de roadele victoriilor pe care le dobândise; dar degeaba.

Au existat prea puţini prinţi, ba chiar şi prea puţini oameni de rând, care să-şi piardă astfel minţile şi să se lase stăpâniţi de dragoste şi de setea de glorie, două dintre cele mai apăsătoare patimi, din pricina cărora sufletul omenesc suferă uneori cumplit.

Regele şi-a continuat deci planul si a ridicat o armată regală atât de puternică, încât i-a mirat pe duşmanii săi, i-a umplut de admiraţie pe prieteni si a speriat întreaga Europă ba chiar şi Orientul, unde Marele Sultan a încheiat pace cu Persia pentru ca - în caz de invazie - să fie gata să se apere şi să stăvilească înaintarea armatelor străine1.

1 La începutul lunii mai 1610, erau gata să se pună în mişcare, spre Italia, şaizeci de mii de oameni cu patruzeci şi şase de tunuri, împărţiţi în detaşamente franceze, savoiarde, veneţiene, toate sub comanda ducelui de Lesdiguieres. La hotarele Spaniei se aflau două armate a câte douăzeci şi cinci de mii de oameni, strânse la poalele Pirineilor şi conduse de mareşalul de La Force. Ramura germană a casei de Austria urma să vadă venind asupra-i douăzeci şi cinci de mii de francezi şi douăsprezece mii de elveţieni şi mercenari conduşi de Henric. Anglia, care i se alăturase trimise împreună cu Suedia şi Danemarca, douăzeci şi opt de mii de soldaţi. Prinţii protestanţi din Germania adunaseră şi ei treizeci şi cinci de mii de oameni; Provinciile Unite şi protestanţii din Ungaria, Boemia şi Austria, paisprezece mii de soldaţi. Europa chemase sub arme două sute treizeci şi opt de

mii de soldaţi cu două sute de tunuri. Două cincimi din soldaţi erau aduşi de regele Franţei. Banii puşi la dispoziţie pentru acea armată uriaşă depăşeau o sută cincizeci de milioane de livre, lată care a fost „marele plan" al lui Henric al IV-lea, plan căruia i s-a alăturat aproape toată Europa, plan care a dospit doisprezece ani în mintea regelui, izbutind să unească într-o singură mână puterile prinţilor şi ale republicilor, armatele şi banii lor.

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU

Trebuie neapărat să amintesc - cu această ocazie -câteva particularităţi importante, cunoscute de puţini oameni, dar despre care vă asigur că sunt adevărate pentru că le-am aflat de la regină şi de la preşedintele Jeannin1, care le ştiau chiar din gura regelui. Henric se gândea la schimbări importante în administrarea statului său şi nu ştia cum să le pună în practică. Nu era câtuşi de puţin mulţumit de persoana domnului de Sully şi se gândea să-i ia finanţele pe care dorea să le încredinţeze lui Arnaud. îi spusese de mai multe ori reginei că nu putea suferi firile mohorâte şi că dacă Sully nu-şi schimba purtarea, va simţi pe pielea sa dreapta indignare a unui stăpân de care trebuia să se teamă. Nemulţumit deci de el, era hotărât să-l schimbe din funcţie, dar vremurile erau nesigure. Marele plan pe care-l avea în minte îl obliga să se gândească la faptul că poate nu era cazul să înceapă cu o asemenea schimbare. Pe de altă parte, contradicţiile ducelui de Sully şi bănuiala, nu în ceea ce privea fidelitatea inimii, ci faptul că ministrul era cam lung de mână, îl făceau pe rege să-l suporte cu greu în continuare.

Dacă era nemulţumit de Sully, apoi nu era satisfăcut nici de cancelarul de Sillery; cu toate că avea părţi bune şi multă experienţă, că nu era lipsit de spirit şi de iscusinţă în treburile Curţii, nu era legat cu trup şi suflet

1 Pierre Jeannin, zis preşedintele Jeannin (1540-1622), magistrat francez şi consilier de stat. A semnat tratatul de alianţă dintre Franţa şi Olanda (1608) şi armistiţiul de doisprezece ani cu Spania (1609). A fost supraintendent al finanţelor. .,

de slujba sa, şi nu era în stare să ia o hotărâre mai ales atunci când era nevoie de judecată şi de dibăcie. Regele simţise de multe ori dorinţa de a-l scoate din funcţie şi de a-l îndepărta de la Curte. Deşi îi era silă de el -lucru pe care i l-ar fi spus în faţă dacă nu intervenea planul său de război - se văzu obligat să-l lase lângă regină pentru a o ajuta în rezolvarea problemelor de stat ce se puteau ivi în absenţa sa, încredinţând totuşi sigiliul statului preşedintelui Jeannin, care voise să meargă împreună cu el, ca unui om a cărui probitate era cunoscută de toată lumea, care ştia să fie stăpân pe gândurile sale şi prompt în executarea sfaturilor regelui.

Acele schimbări, patima care-l stăpânea, precum şi măreţia întreprinderii la care se gândea, deşi îi tulburau sufletul, nu-l abăturâ totuşi pe Henric de la planurile sale. Neştiind cât va binevoi Cel-de-Sus să-l lase să trăiască, se hotărî să încredinţeze reginei regenţa, pentru a le asigura copiilor săi statul şi coroana. Discută de mai multe ori cu soţia sa acest subiect şi, printre multe alte lucruri generale pe care i le semnală ca să poată domni liniştită, despre care îi tot aminti în diverse ocazii, îi dădu şi câteva sfaturi deosebite, necesare în cârmuirea ţării.

Primul sfat pe care i l-a dat a fost să fie foarte reţinută şi rezervată în schimbarea miniştrilor, spunându-i că, aşa cum nu trebuia să le dea pe mână treburile ţării decât după

cunoaşterea deplină a meritelor lor, tot aşa nu trebuia să-i îndepărteze din slujbă decât după ce se va informa în amănunt despre relele lor deprinderi.

•?. — Nu numai, îi spusese el, că ultimii veniţi sunt mai puţin familiarizaţi cu treburile ţării, dar iau adesea hotărâri contrarii celor care i-au precedat, ca să se afirme, ceea ce aduce o schimbare importantă în stat. în plus, necazul predecesorilor lor dă prilej unora să creadă în nesiguranţa stăpânului lor, ceea ce poate duce la intrigi, dorind să se bucure din partea altora de protecţia pe care ar trebui s-o aibă din partea reginei.
Al doilea sfat pe care i l-a dat a constat în rugămintea de a nu se lăsa guvernată de străini şi, mai ales, de a nu le îngădui să ia parte la conducerea statului, pentru că un astfel de procedeu o va îndepărta de inimile francezilor, având în vedere că - chiar atunci când astfel de oameni ar fi în stare să lupte pentru interesele Franţei - străinii nu vor fi niciodată preţuiţi după cum merită.
în al treilea rând, a rugat-o să lase parlamentelor doar autoritatea pe care o aveau, şi anume de a face dreptate stărilor a treia şi a patra1, dar să se ferească să le amestece în câmuirea ţării sau în orice altă treabă ca nu cumva să aibă pretenţia de a se erija în tutori ai regelui, îi spuse că el avusese numeroase discuţii cu parlamentele, că din acest punct de vedere nu fusese mai fericit decât predecesorii săi şi că nici ea, nici fiul ei, nu vor fi mai fericiţi decât el.
în al patrulea rând, a sfătuit-o să-i trateze bine pe iezuiţi, dar să-i împiedice atât cât va putea să-şi ia avânt, mai ales în ceea ce privea stabilirea lor în oraşele de la graniţă.
1 Starea a treia o constituia burghezia, iar starea a patra, ţăranii.

'j: j»..!;" ;":. Memorii j/--//IC,'[/-'">
în al cincilea rând, să nu-i avantajeze pe cei mari pentru a nu-i prejudicia pe rege şi a-i scădea autoritatea; dar că, în lucrurile neimportante şi care nu puteau avea o astfel de urmare, să aibă grijă să-i mulţumească, de teamă ca refuzurile ei să nu slăbească afecţiunea acestora, fiindcă atunci când ei vor vedea că nu mai aveau ce nedăjdui de la ea, nu-i va mai interesa nici situaţia statului.
în sfârşit, îi mai spuse că mai devreme sau mai târziu, regina va fi constrânsă să se alieze cu hughenoţii, dar să nu le dea nici cel mai mic prilej de nemulţumire, de teamă ca nu cumva aceştia să înceapă vreun război înainte ca ea să fie în stare să-i pună capăt, îi mărturisi că el avusese mult de suferit numai pentru că-i slujise o vreme, dar că fiul său va pedepsi într-o zi insolenţa lor.
Când vorbea de însurătoarea fiului său, spunea întotdeauna că cea mai avantajoasă partidă ar fi moştenitoarea Lorenei, dacă ducele de Lorena nu va mai avea alţi copii, adăugând că ar fi pentru el o mare bucurie să vadă că Franţa s-ar mări după ce i se luaseră cu japca unele provincii, fapt ce-i provocase mult necaz.
Mărturisea adesea că nici prin gând nu-i trecea să-şi mărite fata mai mare cu regele Spaniei cu care totuşi până la urmă a măritat-o; motiva acest lucru spunând că aşezarea celor două state era de aşa natură încât mărirea unuia însemna decăderea celuilalt. Cum nu era cu putinţă să se înţeleagă între ele, căsătoriile între cele două Coroane erau inutile, fiindcă aveau întotdeauna în vedere interesele lor şi nu înrudirile adevărate.

Ca dovadă că ceea ce spunea era corect, venea cu exemplul căsătoriei Elisabetei cu Filip al ll-lea, care nu dăduse alte roade decât nefericita moarte a acelei nevinovate şi virtuoase prinţese. Adăugase apoi că dacă ar îi dorit s-o mărite pe una din fetele sale în Spania, ar fi măritat-o numai cu cel de al doilea fiu al regelui, declarat duce al Flandrei, şi nu cu moştenitorul tronului. E de crezut că-şi propusese - dacă ar mai fi trăit zece ani - să hărţuiască Spania prin războiul cu olandezii; că pentru a se cruţa de cheltuielile uriaşe pe care ar fi trebuit să le facă pentru a păstra Flandra, regina trebuia să-şi dea fata unuia dintre prinţii mai mici ai Spaniei, cu condiţia ca măritând-o astfel să aibă linişte în ţară.
Cu şapte luni înainte de moartea sa, Henric al IV-lea, aflându-se la Fontainebleau, planul pe care şi-l făcuse de a o mărita pe domnişoara de Verneuil1 cu nepotul ducelui de Lesdiguieres, îi prilejui o discuţie cu ducele, de faţă cu domnul de Bouillon, despre toate cele pomenite mai sus şi mai apoi despre planurile pe care le avea de a-şi rostui toţi copiii.
H spusese atunci ducelui, printre alte lucruri, că-şi propusese să procedeze întocmai ca un arhitect care, înăl-ţând un mare edificiu, mai întâi îşi asigură temelia pe care să-şi sprijine stâlpii de susţinere - puternici la rândul lor -şi deci cu atât mai utili scopului său. Că voia să-i asigure domnului Delfin o domnie în aşa fel încât toată puterea celorlalţi copii legitimi si naturali să fie supusă autorităţii

1 Domnişoara de Verneuil fusese una dintre iubitele preferate ale lui Henric al IV-lea.

sale; că puterea lor trebuia să slujească de stâlpi de susţinere împotriva casei de Lorena care se străduise tot timpul să şubrezească statul pentru a pune mâna mai lesne pe vreuna din provinciile sale.
Având în vedere această stare de lucruri, el l-ar fi însurat pe cel de al doilea fiu al său - care purta titlul de ducele de Orleans - cu domnişoara de Montpensier, atât fiindcă era o moştenitoare bogată, cât şi pentru a-l împiedica să nu se însoare într-o bună zi cu vreo străină, fapt care ar fi putut prejudicia liniştea regatului său.
Că urmărea în asemenea măsură binele statului, încât se îndoia că va da pe mâna fiului său ducatul de Orleans; dacă avea să i-l dea, atunci îl va lipsi de beneficii şi de slujbe pentru că nu ştia să se folosească de ele fără a submina autoritatea regală, transmiţând puterea celor care trebuiau să asculte de el, ca supuşi.
Că la un moment dat se gândise s-o dea pe fiica sa mai mare ducelui de Savoia, socotind că unui rege mare îi este mai de folos să fie aliat cu nişte prinţi mai mici dar care să fie interesaţi de treburile sale, decât cu alţii care ar avea pretenţii de egalitate.
Că încă nu-şi făcuse un plan pentru celelalte două fiice ale sale, dar că, neîndoielnic, cu timpul, Cel-de-Sus va prilejui ocazii pe care lui îi era cu neputinţă să le prevadă acum.
Că ar fi dorit ca pe una s-o mărite în Flandra, iar pe cealaltă în Anglia ca să poată sprijini catolicismul. Pe urmă a-dăugase, că, fără îndoială, copiii săi naturali trebuiau să fie ataşaţi regelui, având în vedere slujbele prin care urma să-i lege de îndatoririle lor. Că voia să-i opună prinţilor de Lo-

rena - care aveau tot timpul în faţa ochilor imaginea regelui Siciliei - pe toţi cei care se trăgeau din casele de Savoia şi de Gonzague ce avuseseră urmaşi în Lorena, precum şi

tuturor mai-marilor din regat care puteau avea îndrăzneala de a rezista în faţa dorinţelor întemeiate ale regelui.
Că ducele de Vendome1 era un tânăr bun din fire şi că fusese crescut în aşa fel încât prin puterea sa făgăduia să nu provoace niciodată necazuri regelui; că se însurase cu cea mai bogată moştenitoare din regat; că el, Henric, îi dăruise guvernământul din Bretagne ca să aibă şi mai multă putere pentru a-l sluji pe rege; că voia să-i încredinţeze şi câteva funcţii mari pentru a-şi putea sluji ţara cu mintea sa tot aşa cum şi-o slujea cu sabia; că-i îngăduise să treacă înaintea ducilor de Nemours, de Guise, de Nevers şi de Longueville numai pentru a-l obliga să fie şi mai ataşat de suveranul său.
Ajungând aici, începu a vorbi pe larg despre familiile din care se trăgeau cei patru prinţi enumeraţi mai înainte, familii recunoscute atât de el cât şi de predecesorii săi ca fiind de sânge regal.
îi mai spuse că nu conta pe prima familie, atât pentru faptul că se redusese doar la o singură persoană - ducele de Nemours - care, după toate probabilităţile, n-avea să aibă urmaşi şi că, având în vedere firea sa, nu avea de ce să se teamă de el fiindcă baletul, muzica şi caruselul îi luau prea mult timp pentru a mai avea când să aducă prejudicii statului.
1 E vorba de ducele Cesar de Vendome, fiul natural al lui Henric al IV-lea şi al iubitei sale, Gabrielle d'Estree.

Că nu făcea prea mare caz nici de ducele de Mantua, având în vedere că ducele de Nevers - care era şeful familiei - îşi va face castele, nu în Spania ci în Orient, unde avea ambiţia să-l răstoarne pe Sultan si să dea imperiul acestuia Paleologilor, din care susţinea că se trăgea mama sa.
Că ducele de Longueville era fiul unui tată în care nu avea deloc încredere şi care una avea în inimă şi alta pe buze. După care adăugă râzând, aşa cum îi era obiceiul, că fiind atât de mărunt cum era, nu putea crede că ar fi în stare să pună la cale cine ştie ce mare lovitură împotriva statului; că unchiul lui, contele de Saint-Paul, avea mintea tot atât de înfundată ca şi urechile şi că surzenia lui nu-i îngăduia să mai audă şi altceva în afară de trâmbiţele şi de cornul de vânătoare de care se ocupa în mod asiduu.
Că regina trebuia să se păzească straşnic - ca de nimeni altcineva - de familia de Guise1, atât din pricina numărului mare de membri pe care-i avea, din pricina
Veche familie de nobili francezi: Claude l (1496-1550) primul duce şi pair de Guise l-a slujit pe Francisc l împotriva lui Carol Quintul; Francois l, duce de Guise (1519-1563), fiul precedentului; a preluat conducerea trupelor catolice în războaiele religioase, dar a fost ucis de protestanţi; Charles de Guise (1524-1574), cardinal de Lorena, fratele precedentului; Henri l de Guise poreclit „însemnatul" (1550-1588) a fost unul dintre instigatorii sângeroasei Nopţi a Sfântului Bartolomeu; discreditându-l pe Henric al lll-lea şi profitând de popularitatea sa, a pretins tronul Franţei. Dar după Ziua Baricadelor, Henric al lll-lea l-a atras la Blois şi l-a ucis; Louis a! ll-lea de Guise, cardinal de Lorena (1555-1588), fratele precedentului, asasinat la Biois. ,sea* o: eî9i,,,-..',- T;.-;?
su

apropierii sale de statele din Lorena de unde se trăgea, cât şi din pricina planurilor pe care şi le făcea mereu, bazate pe pretenţia amintită de a pune mâna pe comitatul din Provence, cu toate că nu avea nici un temei legal.
Că între toţi cei care purtau numele de Lorena, în Franţa, ducele de Guise şi unchiul său, ducele de Ma-yenne1, erau cei mai de temut. Că primul se bucurase de oarecare strălucire şi simpatie în campaniile pe care le dusese, că părea capabil de lucruri remarcabile, dar că lenea şi trândăvia îi erau atât de mari, încât nu se gândea decât la distracţiile sale şi că mintea se pare că nu-i era mai lungă decât nasul. Că ducele de Mayenne era un om inteligent, cu judecată şi cu experienţă, dar că - având în vedere trecutul de uneltiri contra statului şi regelui său - nu credea ca şi pe viitor să mai fie în stare de astfel de gânduri, fiindcă necazurile pe care le îndurase îi erau suficiente ca să-l determine să nu se mai expună din nou la inconveniente asemănătoare şi că era de crezut că smintelile din tinereţe îl făcuseră mai înţelept la bătrâneţe.
Având în vedere că toţi aceşti prinţi, luaţi separat, nu constituiau o putere, regina trebuia să aibă grijă să nu-i lase să se alieze. Nu trebuia să le îngăduie să se înrudească, nu numai prin copiii lor naturali, dar nici măcar prin gentilomii care s-ar fi simţit onoraţi să se încus-
1 Charles de Lorena, duce de Mayenne (1554-1611), prinţ francez învins la Arques şi la Ivry de către Henric al IV-lea, în faţa căruia a jurat supunere în 1595.

crească cu ei, fiindcă orgoliul acelor prinţi era atât de mare încât îşi puteau obliga copiii să se căsătorească chiar şi cu persoane care nu le-ar fi adus ca zestre decât un spital, având în vedere situaţia lor precară; că nu-l însuraseră pe ducele de Vendome cu soţia sa decât pentru calitatea de moştenitoare bogată pe care o avea, dăruindu-i soţului toată averea ei.
Continuându-şi discuţia, regele îi mai spuse reginei că recunoscând faptul că domnul cavaler de Vendome era frumuşel, plăcut şi respectuos cu toată lumea, el voia să-l avanseze atât cât îi va fi cu putinţă; că voia să-i dea slujba de amiral şi de general la galere, guvernământul din Lyon şi pe cel din Provence, fiindcă odată astfel onorat, i-ar fi fost mult mai util fiului său, viitorul Ludovic al Xlll-lea1.
Henric îi mai destăinui apoi reginei planul pe care şi-l făcuse de a-l sorti Bisericii pe fiul său şi al doamnei de Verneuil şi de a-l face mare cardinal. Că având o sută de mii de scuzi rentă din beneficii, ar putea sluji în mod util Franţa, la Roma, unde era nevoie de o persoană
1 E vorba de Ludovic al Xlll-lea (1601-1642), fiul cel mare al lui Henric al IV-lea şi al Măriei de Medici; a domnit mai întâi sub regenţa mamei sale care însă i-a încredinţat toată puterea lui Concini (mareşalul d'Ancre), asasinat în 1619 din porunca regelui şi înlocuit cu Luynes. După o perioadă plină de tulburări între 1621 şi 1624, Ludovic i-a încredinţat conducerea ţării lui Richelieu ale cărui sfaturi le-a urmat cu toată împotrivirea mamei sale şi a fratelui său, Gaston d'Orleans. S-a însurat cu infanta Ana de Austria, cu care a avut doi băieţi: pe viitorul Ludovic al XlV-lea şi pe Philippe (Monsieur). •- y*»..-... ., •-. •- .. .<».•

care să apere cu fast şi strălucire interesele Franţei, şi mai ales să susţină cu demnitate calitatea de protector al ţării, îndatorire ce intra în sarcina slujbei sale. Adăugă apoi, că se gândea s-o mărite pe domnişoara de Vendome1 cu ducele de Montmorency; că la început, se gândise s-o dea marchizului de Rosny la propunerea pe care i-o făcuse cardinalul du Perron, asigurându-l că, în felul acesta, marchizul ar deveni catolic. Dar că Cel-de-Sus hotărâse altfel lucrurile. Că odinioară, el ar fi dorit s-o dea ducelui de Longueville; că şi trecuse la redactarea contractului de căsătorie între mama ducelui şi ducesa de Beaufort; dar că se temuse că familia mirelui va face atât de puţin caz de alianţa asta, încât nu se mai gândise la ea; că ducele de Montmorency, căruia i-o sortise pe domnişoara de Vendome, era un bărbat chipeş şi dovedea să aibă şi multă inimă, că tânărului îi era groază de domnişoara de Chemilly şi că dorea din toată inima să fie ginerele regelui.

Că nu-i mai vorbea reginei de fiica sa din flori, domnişoara de Verneuil, pentru că o sortise fiului mai mare al ducelui de Crequi, care-i era nepot şi căruia voia să-i dea guvernământul din Dauphine, adăugând că va fi foarte mulţumit să-l vadă cârmuitorul unei provincii unde nu fusese decât locotenent al regelui.

După ce i-a spus toate acestea soţiei sale, se ştie că a mai discutat adesea cu regina, că o pusese să-i făgă-duiască cum că-i va urma întocmai sfaturile, dar că ar fi fost şi mai mulţumit dacă ea ar fi renunţat la sfaturile

1 Altă fiică naturală a regelui.

prinţesei de Conţi, ale cărei vicleşuguri erau de necrezut, că şi ea şi mama ei îi otrăveau sufletul, deşi el luase măsuri ca să-i fie aduse la cunoştinţă toate răutăţile lor. în legătură cu acest lucru, pentru a-i deschide ochii soţiei sale, regele îi istorisi cum într-o zi, în timp ce ele o aţâţau împotriva marchizei de Verneuil, îndemnând-o să urzească ceva împotriva ei, şi rugând-o să le spună ce avea de gând să facă, el aştepta să vadă dacă o vor înştiinţa pe marchiză, cu toate că în faţa reginei tunau şi fulgerau împotriva ei. Că regina, urmându-le sfatul, le spuse că va porunci să fie răpită când va trece cu bacul spre Argenteuil; de îndată ce aflară acest lucru, drăguţele doamne, slujindu-se de ducele de Guise, o înştiinţară pe marchiză. Regina se văzu constrânsă să recunoască spiritul intrigant şi geniul rău al acelor femei şi să mărturisească soţului ei că cele două doamne nu iubeau, la Curte, decât intrigile în care se arătau a fi foarte dibace.

Se părea deci că judecata logică a regelui avea rădăcini adânci; cum majoritatea evenimentelor au luat altă întorsătură, se adevereşte încă o dată zicala că „omul propune şi Dumnezeu dispune".

Cu toate că acest rege avea atâta experienţă încât am putea spune, pe bună dreptate, că a fost omul cel mai de seamă din secolul său, era totuşi atât de orbit de dragostea lui de părinte, încât nu vedea cusururile copiilor săi şi judeca atât de părtinitor în ceea ce-i privea, că făcea adesea exact contrariul a ceea ce trebuia să facă. Se lăuda adesea cu educaţia ducelui de Vendome şi cu firea lui bună. Şi totuşi, încă din primii ani, toată lumea

observase cât era de prost educat şi de răutăcios. Socotea că o statornicire grandioasă a acestui prinţ era singurul mijloc de a asigura autoritatea Delfinului1 când avea să fie rege;

şi totuşi, trebuie s-o spunem cu mâna pe inimă că amândoi fraţii s-au străduit s-o zdruncine din temelii. Fără prudenţa şi calmul acelei domnii, cei doi fraţi ar fi produs regatului neajunsuri ce nu mai puteau fi îndreptate. Căsătoriile pe care ar fi vrut să le încheie, ginerii sau nurorile către care năzuia, toate s-au dus pe apa sâmbetei. Ceea ce socotise a fi baza unei tihne desăvârşite, a constituit, dimpotrivă, sămânţa multor discordii, într-un cuvânt, înţelepciunea lipsită de temei ne-a arătat cât de imperfectă este perfecţiunea oamenilor şi că cele mai bune însuşiri sunt cumpănite de multe cusururi care le însoţeasc întotdeauna.

Ca rege, Henric al IV-lea avea foarte mari calităţi, ca tată, foarte mari slăbiciuni şi, ca adept al unor mari dezmăţuri, era mult prea orbit de patimă. Oricine va analiza fapta pe care a întreprins-o la sfârşitul vieţii sale nu se va îndoi de legătura care-i acoperea ochii, fiindcă se înhămase la un război ce părea a fi fost conceput pentru primăvara vieţii sale; apropiindu-se de şaizeci de ani, vârstă care e de acum toamna chiar şi a celor mai puternici bărbaţi, cursul obişnuit al vieţii noastre ar fi trebuit să-l facă să se gândească şi la sfârşitul său care avea să vină foarte curând, datorat faptei unui nebun.

în timpul marilor pregătiri pe care le făcea pentru război, spunea adesea că funcţia de conetabil şi cea de colonel

E vorba de Ludovic al Xlll-lea.

'V

de infanterie i se potriveau cel mai bine; mai spunea că dezbinarea în care era ţinut regatul de către partidul hughenot dădea celor mari prea multă putere pentru ca această putere să nu devină, la un moment dat, suspectă. Nu se ascundea de cei în faţa cărora socotea că poate să-şi deschidă, cu sinceritate, inima; spunea adesea că dacă pe ducele de Montmorency îl va lua Domnul la sine (ceea ce presupunea că se va întâmpla în curând din pricina vârstei foarte înaintate a ducelui), va suprima pentru totdeauna prima dintre slujbele pe care acesta le deţinea şi pentru că socotea că ducele d'Eper-non nu va muri chiar atât de repede, cum slujba lui nu-l încânta deloc iar persoana lui şi mai puţin, spunea că nu va pierde ocazia de a tot micşora acea slujbă până când avea s-o suprime. Dorea mai ales, să-l priveze pe duce de slujba pe care o căpătase când fusese favoritul lui Henric al lll-lea1, şi anume de a se îngriji de infanterie, ceea ce într-adevăr putea avea urmări foarte grave pentru ţară.

ie

1 Henric al lll-lea (1551-1589), rege al Franţei între 1574-1589; fiul lui Henric al ll-lea; tocmai fusese ales rege al Poloniei când moartea fratelui său, Carol al IX-lea, l-a readus în Franţa. Prinţ curajos, însurat cu Luiza de Lorena. în 1588, Henric al lll-lea a încercat în zadar să-l împiedice pe Henri de Guise să intre în Paris unde a izbucnit o insurecţie împotriva regalităţii numită „Ziua Baricadelor". Regele a fugit la Chartres, apoi i-a ucis pe Henri de Guise şi pe fratele acestuia, cardinalul de Lorena. Parisul a format atunci o Comună internaţională, împăcându-se cu Henric de Navara (viitorul Henric al IV-lea), a asediat capitala, dar a fost rănit mortal de călugărul Jacques Clement.

După atâtea sfaturi înţelepte şi importante pe care regina le primise de la el în diverse ocazii, urmărind ca îndestulării să i se alăture demnitatea, vru s-o încoroneze, în intenţia de a o lăsa în locul său cât va lipsi el, ca pe o a doua regină Blanche1.
Niciodată o adunare a nobililor n-a fost atât de măreaţă ca la acea încoronare, niciodată prinţii n-au fost mai frumos împodobiţi, niciodată doamnele şi prinţesele n-au purtat mai multe pietre preţioase; cardinalii şi episcopii au onorat, în grup, adunarea, diverse muzici îţi umpleau sufletul şi urechile de încântare; s-a făcut risipă de bani de aur şi de argint, spre satisfacţia tuturor, între timp au început pregătirile pentru înscăunarea reginei care urma să aibă loc în duminica următoare; peste tot nu vedeai decât arcuri de triumf, devize, portrete, trofee, teatre unde urma să se dea concerte. Pretutindeni se înălţau fântâni arteziene şi se pregătea un mare număr de discursuri; inimile însă vorbeau mai mult decât gurile, căci întreg Parisul se înarma pentru campania regelui. Nimeni nu cruţa nici o cheltuială pentru a se arăta demn de a apărea în faţa reginei care, triumfând de bucurie că era soţia unui rege admirat şi temut de toată lumea, urma să intre în Paris într-n car de triumf.
Toate pregătirile erau aproape gata, când o mână criminală le-a întrerupt. O mână regicidă a răpit viaţa
1 E vorba de regina Blanche de Castilia (1188-1252), soţia lui Ludovic al Vlll-lea şi mama lui Ludovic cel Sfânt. A fost de două ori regentă a Franţei şi a cârmuit ţara cu multă înţelepciune şi fermitate.

acelui mare monarh sub domnia căruia Franţa trăia fericită.
Cum răposatul rege nu-şi presimţise moartea, nu apucase să discute totul, în amănunt, cu regina, aşa cum ar fi făcut dacă şi-ar fi cunoscut sfârşitul, în ajunul zilei în care urma să aibă loc triumful reginei, Henric al IV-lea a fost îngropat. Când el murea de nerăbdare de a se vedea în fruntea armatei sale, a murit de-adevăra-telea si atât planurile sale cât si firul vieţii au fost rupte în aceeaşi clipă, vârându-l în mormânt şi făcându-i pe duşmanii săi, care se şi vedeau învinşi, să ridice capul.
La acea veste tristă, cei mari au fost cuprinşi de o asemenea spaimă încât fiecare si-a ferecat poarta; uluirea a închis gurile tuturor, apoi văzduhul a răsunat de vaiete şi de planşete; până şi cei mai împietriţi au izbucnit în lacrimi. Strigătele publice şi tristeţea miniştrilor care s-au înfăţişat la Luvru au fost fără margini. Regina s-a simţit ea însăşi rănită de moarte de pumnalul care l-a ucis pe cel cu care ea făcea un întreg; cu inima sfâşiată de durere, a izbucnit în lacrimi, dar în lacrimi de sânge gata s-o înăbuşe în loc să-i înece resentimentele atât de aprige încât nimeni şi nimic n-a putut nici s-o uşureze, nici s-o consoleze. Văzând-o într-o asemenea stare, miniştrii se străduiră să-i explice că era de datoria ei să pună zăgaz durerii şi să se gândească mai întâi la noul rege, fiul ei, care nu se putea urca pe tron decât cu ajutorul ei. Miniştrii adăugară că planşetele nu numai că erau de prisos, dar că puteau aduce prejudicii ţării, în faţa acestor consideraţii, regina îşi mai molcomi durerea

şi, deşi complet răvăşită, găsi puterea să facă ordine în treburile care priveau interesele regelui, fiul ei, cât şi să ordone o percheziţie minuţioasă a autorului acelei crime abominabile pe care o săvârşise. Cu această ocazie, fiecare dădu fuga la Luvru pentru a o asigura de fidelitatea sa; ducele de Sully, care datora mult memoriei răposatului rege, nu se duse şi nu-şi făcu datoria în acel moment greu. Mintea lui a fost cuprinsă de o asemenea spaimă când a aflat vestea morţii stăpânului său încât, în loc să se ducă imediat la regină, el s-a închis în Arsenal şi s-a mulţumit să-şi trimită soţia ca să vadă cum va fi primit şi s-o roage pe regină să scuze un slujitor care n-a putut îndura pierderea stăpânului său fără a fi fost doborât de durere, pierzându-şi aproape uzul raţiunii. Cunoaşterea unui foarte mare număr de oameni pe care-i nemulţumise, antipatia pe care şi-o atrăsese din partea unor miniştri despre care discutase adesea cu răposatul rege în consiliile sale, neîncrederea manifestată făţiş faţă de Concini, despre care ştia că avea o mare influenţă asupra reginei şi faţă de care ştia că se purtase foarte urât cât timp fusese la putere, îl determinaseră să săvârşească acea greşeală. Câţiva dintre prietenii săi îl conjurară să-şi facă datoria, trecând peste temerile şi spaimele sale; dar, cum spiritele cele mai îndrăzneţe sunt adesea cel mai puţin cutezătoare, a fost cu neputinţă să fie determinat să se răzgândească. Abia seara, Saint-Geran, unul dintre cei mai buni prieteni ai săi, venind să-l vadă, îl determină să părăsească Arsenalul şi să se ducă la Luvru. Când ajunse la Croix du Trahoin - în urma unui

sfat pe care-l primi în acel loc - temerile îl cuprinseră din nou şi cu atâta grabă încât se întoarse, împreună cu cei cincizeci sau şaizeci de călăreţi care-l însoţeau, se opri la Bastilia, al cărei căpitan era, şi-l rugă pe domnul de Saint-Geran să se ducă să-l scuze în faţa reginei şi s-o asigure de fidelitatea şi de serviciile sale.

în timpul acestor ezitări ale ducelui de Sully, cancelarul împreună cu domnul de Villeroy si cu preşedintele Jeannin chibzuiau la Luvru ce trebuia făcut mai întâi, în urma unei astfel de nenorociri. De îndată ce-o mai încurajară pe regină, se retraseră în Cabinetul cărţilor unde secretarii de stat şi domnul de Bouillon - care de atunci a început să fie solicitat de noul rege, în diverse ocazii -începură a discuta. S-a propus tot ce era de propus pentru siguranţa statului în urma unei astfel de schimbări şi încă atât de neaşteptată încât uluise pe toată lumea. Căzură cu toţii de acord că cel mai bun mijloc prin care puteau împiedica prăbuşirea regelui şi a regatului era regenţa reginei; că, pentru a-i fi acordată, nu era nevoie decât s-o declare după moartea acelui mare rege, fapt pe care el voise de altfel să-l facă încă din timpul vieţii. Nu exista nici unul printre acei domni care să nu fi cunoscut intenţia regelui de a o lăsa pe regină, regentă, în timpul călătoriei lui. Ştiau, de asemenea, că nu omisese să le spună că dorea ca ea să devină regentă şi în cazul în care, în timpul acelei călătorii, el şi-ar fi pierdut viaţa.

Practica obşnuită impunea acest lucru, iar raţiunea nu îngăduia să se procedeze altfel ştiind că, dacă regele socotise utilă cârmuirea reginei cât timp trăise el, apoi

cu atât mai imperios ea era necesară după moartea lui. Henric ştia prea bine ce legătură de nezdruncinat există între o mamă şi copiii săi, mai ales când aceştia sunt încă la o vârstă foarte fragedă şi ce legături există între un rege-copii şi prinţii de sânge care, fiind

moştenitori ai tronului, aveau tot interesul să-i vină de hac, în timp ce mama sa avea tot interesul să-l ocrotească.
într-un cuvânt, regele o numise pe regină atât de des „doamna regentă", îi mărturisise de atâtea ori, în mod public, că începutul domniei sale va însemna începutul decăderii lui, încât era cu neputinţă să nu se ştie că, după moartea sa, îşi sortise soţia să-i cârmuiască statul până când domnul Delfin va ajunge la vârsta la care va fi în stare să-l cârmuiască singur. Nu se punea deci decât problema de a se face publică voinţa regelui, printr-o declaraţie pe care fiecare ştia că trebuie s-o facă în favoarea reginei, înainte chiar ca regele să fi întreprins acea călătorie. Toţi căzură de acord că acesta era cel mai bun mijloc de a ieşi din impas. Domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin ho-tărâră să se slujească de el şi Villeroy se oferi să redacteze declaraţia şi s-o semneze. Dar cancelarul, care avea inimă de ceară, nu vru s-o pecetluiască. Ştia tot atât de bine ca şi ceilalţi ce trebuie să facă, dar nu avea nici minte, nici mâini pentru a executa ceea ce era de executat. Le spuse deschis confidenţilor săi că-i era teamă, că-i era cu neputinţă să-şi smulgă din minte gândul că dacă va pecetlui acea declaraţie, contele de Soissons1 va pune
1 Contele de Soissons era vărul prezumtiv moştenitor la tron.

lui Henric al IV-lea şi un

mâna pe el şi-l va ucide. Ar fi trebuit ca în acest caz să-si sacrifice viaţa lui pentru salvarea ţării. Dar Dumnezeu n-a dat acest dar tuturor. Adevărul e că tot ceea ce trebuia să facă avea la bază raţiunea şi adevărul şi că nici un pericol nu trebuia să-l întoarcă de la un asemenea ţel. Cine are şi inimă şi judecată, este ştiut că n-are de ce să se teamă. Dar acel bătrân prefera să-si expună ţara la nenorociri, pentru a-si pune la adăpost modesta lui persoană. Ţinând prea mult la interesele sale, le neglija pe cele ale poporului. Parlamentul Parisului nu procedă astfel; dimpotrivă, interesul public trecu înaintea intereselor sale ca să asigure regenţa reginei, cu toate că parlamentele nu fuseseră niciodată amestecate în astfel de treburi.
în timpul agitaţiei şi al dificultăţilor care se iviră în primele momente după o atât de mare schimbare, regina -aidoma celor care se îneacă şi se agaţă de orice cred că le-ar putea salva viaţa - trimise pe ascuns, sfătuită de nu ştiu cine, să-l înştiinţeze pe primul preşedinte al parlamentului, domnul de Harley1, om cu judecată şi plin de curaj, care-i era credincios, să adune imediat Curtea şi să facă tot ce va putea pentru a-i asigura regenţa. Acel personaj, chinuit de gută, nici nu primi bine mesajul că şi sări din pat şi se duse la augustini, unde-si ţinea parlamentul şedinţele fiindcă sala cea mare a palatului fusese pregătită pentru a sărbători festinul reginei.
1 Achille de Harley, conte de Beaumonet (1536-1619), preşedintele parlamentului din Paris; s-a remarcat în timpul Ligii prin rezistenţa sa împotriva ducelui de Guise şi prin devotamentul său faţă de monarhie.,.,,.

Abia au apucat Camerele să se adune că ducele d'Epernon s-a şi prezentat şi a declarat că regele avusese tot timpul intenţia s-o lase regentă pe regină. Cei mai înţelepţi înfăţişară nenorocirile ce li s-ar putea întâmpla dacă ar exista un singur moment de întrerupere a autorităţii regale şi dacă Cel-de-Sus, lipsind ţara de rege, ar lipsi-o şi de ordinea şi de disciplina necesare existenţei statului. Cu toţii ajunseră la concluzia că era mai bine să

faci mai mult decât prea puţin în problema asta şi că era primejdios să stai cu braţele încrucişate; că ei nu se puteau opune dorinţei răposatului rege pentru că această dorinţă era cunoscută de toţi cei ce avuseseră onoarea de a se afla în preajma lui. Pe acest temei cât şi pe altele asemănătoare, aproape că trecură dincolo de limitele puterii lor, dând primii exemplu şi recunoscând-o pe regină ca regentă.
A doua zi, în 15 mai, regina veni în acel august Senat, unde-l aduse şi pe fiul ei; într-o şedinţă solemnă toţi prinţii, ducii, pairii şi ofiţerii Coroanei, urmând întocmai dorinţa răposatului rege, încredinţară creşterea şi educaţia viitorului rege mamei sale, împreună cu conducerea treburilor statului şi aprobară hotărârea pe care o dăduse parlamentul, privitor la acest lucru, cu o zi mai înainte.
Cu acest prilej, regina vorbi mai mult prin lacrimi decât prin cuvinte. Suspinele şi hohotele de plâns dezvăluiră marea sa durere; cuvintele întretăiate dezvăluiră dragostea pătimaşă a mamei faţă de fiul şi de poporul ei. De la parlament, regina se duse drept la catedrală

pentru a-i ruga pe Dumnezeu s-o ajute şi pe Sfânta Fecioară s-o ocrotească.
. -';
Domnul conte de Soissons, care se retrăsese la una din casele sale înainte de moartea lui Henric al IV-lea pentru a nu fi obligat să consimtă ca soţia ducelui de Vendome, fiul natural al regelui, să poarte - la încoronarea reginei - o rochie presărată cu flori de crin, întocmai ca şi prinţesele de sânge regal, numai fiindcă regele ţinea morţiş la acest lucru, de îndată ce primi trista veste a morţii majestăţii sale, o porni la drum pentru a se întoarce la Paris. Nu s-ar fi grăbit prea tare să vină dacă n-ar fi fost prevenit că miniştrii voiau s-o declare regentă pe regină. Când ajunse la Saint-Cloud, află că acest lucru se şi făcuse. Vestea îl miră şi-l supără atât de tare încât a doua zi şi sosi la Paris. Mai întâi se făcu foc şi pară. Apoi se plânse că acea hotărâre fusese luată şi executată în absenţa lui. Susţinu că prin această grabă fusese lipsit de plăcerea de a-şi fi dat consimţământul pe care - zicea el - i-l făgăduise de multă vreme, reginei. Dar, trecând peste asta, susţinu că regenţa era nulă, că nu era de datoria parlamentului să se amestece în treburile statului şi deci cu atât mai puţin în stabilirea unei regenţe ce nu putea fi instaurată decât printr-un testament al regelui, printr-o declaraţie făcută de Henric al IV-lea când mai era în viaţă sau prin adunarea Statelor Generale1.
1 Adunarea celor trei ordine sau stări ale Franţei: clerul, nobilimea şi starea a treia (sau burghezia). Statele Generale, al căror rol era pur consultativ, nu erau adunate de regi decât în cazuri importante, în adunarea din 1614, de pildă, sub regenţa Măriei de Medici, guvernul i-a manevrat pe deputaţi cum a vrut, din cauza dezbinărilor dintre cele trei stări.

Adăugă totuşi că parlamentul putea pretinde dreptul de a delibera şi de a întări regenţa, dar numai după ce fuseseră înştiinţaţi toţi prinţii de sânge, ducii, pairii şi miniştrii regatului, având în vedere că treaba aceasta era de o importanţă capitală, ceea ce, de data asta, pretindea el că nu se făcuse. Urmărindu-şi punctul de vedere, mai spuse că, de când dăinuia monarhia franceză, nu exista nici un exemplu asemănător de stabilire a regenţei, că puterea parlamentului era restrânsă, mărginindu-se doar la împărţirea dreptăţii şi că ea nu se întindea cu nici un chip şi asupra treburilor de stat; că, în concluzie, se obişnuia ca

mamele regilor să aibă grijă doar de educaţia copiilor lor şi că guvernarea ţării aparţinea prinţilor de sânge, excluzându-i pe toţi ceilalţi de la conducere.
Miniştrii se opuseră cât mai blând cu putinţă pretenţiilor sale, dând vina pe parlament care, chipurile, declarase regenţa din proprie iniţiativă, fără să fi fost îndemnat de nimeni. Apoi scuzară parlamentul susţinând că, într-o acţiune atât de importantă, el nu făcuse caz de puterea sa ci de necesitatea de a preveni neplăcerile ce puteau surveni tocmai din pricină că încă nu fusese stabilită regenţa; că domnul prinţ de Soissons aflându-se departe de Paris, la Curte nu se afla decât prinţul de Conţi, dar având în vedere surzenia şi lipsa sa de judecată, putea fi considerat ca şi absent; că aşa stând lucrurile, nu putuseră face altceva decât ceea ce făcuseră, fiindu-le cu neputinţă să mai aştepte întoarcerea prinţilor fără a pune în pericol statul ce se asemăna cu

o corabie care plutea pe mare fără cârmaci. Apoi adăugară că parlamentul nu prelinsese atât să stabilească regenţa reginei, cât să proclame în mod public că răposatul rege dorise tot timpul ca soţia sa să se ocupe de cârmuirea ţării, nu numai cât avea el să fie plecat, ci şi în cazul în care şi-ar fi pierdut viaţa; că acţiunea parlamentului, interpretată astfel, însemna că regenţa fusese proclamată în forme legale, parlamentele înregistrând întotdeauna declaraţiile pe care regii le fac când pleacă din regat sau când moartea îi seceră din lumea asta. Că până şi regii care sunt înscăunaţi la o vârstă foarte fragedă nu sunt niciodată socotiţi majori decât după ce declară ei înşişi, în parlament, că au atins vârsta majoratului1.
Că, în sfârşit, regele, însoţit de mama sa regina si de toţi curtenii care se aflau alături de el, ducându-se a doua zi - după nenorocirea ce li se întâmplase - în parlament să declare că, dând curs intenţiei tatălui său, răposatul rege, dorea ca mama sa, regina, să fie regentă în regatul său, nu mai era nimic de adăugat fiindcă faptul fusese consumat.
în vremea asta, fără să ia în seamă nemulţumirile şi plângerile domnului conte de Soissons, regina declară că dacă până atunci nu se amestecase în treburile statului, n-o făcuse fiindcă nu avusese căderea s-o facă;
1 în Franţa, în epoca respectivă şi până în secolul al XlX-lea inclusiv, un rege devenea major a doua zi după ce împlinea treisprezece ani, majoratul regilor Franţei începând încă din prima zi a celui de al paisprezecelea an.

dar că acum va lua în mână cârma statului pentru a conduce acea mare corabie până când regele, fiul ei, o va putea ţine în propria sa mână. Considerând că puterea fiului ei consta în consiliul şi în armatele sale, regina anunţă că pentru a putea ţine pasul, atât cât îi va sta în putinţă, cu răposatul ei soţ, se va sluji de toţi cei de care se slujise şi bărbatul ei în rezolvarea treburilor de stat şi-i va menţine în funcţii pe toţi cei ce fuseseră aleşi de către Henric al IV-lea.
întreaga Franţă s-a rugat pentru sufletul celui care pierise, mai ales cei de la Luvru. Regina s-a rugat cu atâta osârdie, încât rugăciunile, durerea şi grijile privind viitorul o făcură să nu poată dormi aproape nouă nopţi la rând.
Tot atunci începu căutarea complicilor celui care-l înjunghiase1 pe rege şi-l lipsise de putinţa de a se mai bucura de viaţă. Acel monstru a fost interogat de preşedintele Jeannin şi de către domnul de Boissise, persoane din consiliu, deosebit de ataşate de Henric al IV-

lea, pe care regele le folosise întotdeauna în cele mai importante afaceri de stat. Apoi ucigaşul a fost dat pe mâna parlamentului din Paris care a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a afla ce anume îl determinase să săvârşească acea faptă execrabilă. N-au putut scoate de la el altceva decât că regele îngăduia două religii în ţară, că voia să declare război Papei şi că din pricina acestui lucru socotise că face o faptă plăcută Domnului, ucigân-

1 E vorba de Frangois Ravaillac (1578-1610), născut la Touvre, aproape de Angouleme; ucigaşul lui Henric al IV-lea a murit sfârtecat.

du-l pe rege; că abia după ce săvârşise acea faptă blestemată, îşi dăduse seama de amploarea ei. Interogat de mai multe ori, amenințându-l, făcându-l să tragă nădejdi că va scăpa, i s-a spus că regele nu murise. Magistraţii s-au slujit de tot felul de trucuri şi de cazne pentru a-i smulge adevărul. Au fost apoi chemaţi La Clerc şi Ga-mache, doi dintre cei mai eruditi doctori în teologie de la Sorbona, de o probitate exemplară, pentru a-i demonstra criminalului grozăvia faptei sale, încercând să-l convingă că ucigându-l pe rege, rănise de moarte întreaga Franţă, că se omorâse pe sine în faţa Domnului, de la care nu mai putea nădăjdui nici un fel de iertare dacă inima lui nu era cutremurată de groaza faptei sale şi nu voia să-şi declare complicii, îl obligară să vadă porţile raiului închise, porţile iadului larg deschise în faţa sa şi grozăvia pedepselor ce i se pregăteau. Dar el susţinea sus şi tare că era singurul vinovat de crima ce-o săvârşise. Recunoscu în starea în care se afla că acel plan diabolic îi fusese sugerat de un spirit rău, că un om întunecat îi apăruse o dată, în faţă, şi-l convinsese că trebuia să săvârşească acea faptă abominabilă. Că de atunci se caise de multe ori pentru ceea ce făptuise, că mereu îi apărea în faţa ochilor momentul când săvârşise crima.

într-un cuvânt, toate răspunsurile sale date acelui august Senat care-i cercetase viaţa pentru a-i condamna trupul şi celor doi doctori care încercaseră să-i salveze sufletul, duseră la concluzia că acel ticălos făptuise singur crima şi că singurii săi sfătuitori fuseseră diavolul şi nebunia sa.

>™A existat - după părerea mea - ceva cu totul deosebit în moartea acelui nefericit rege. Multe fapte, care nu trebuie trecute cu vederea, ne fac să credem acest lucru. Condiţia mizerabilă a acelui asasin blestemat, ai cărui părinţi trăiau din mila publică, iar el, care era deosebit de urât, dădea lecţii de scris şi de citit copiilor din Angouleme, trebuie luată şi ea în considerare. Josnicia sufletului său, chinuit de melancolie, care nu-şi găsea liniştea decât în himere şi în viziuni fantastice, a adus nenorocirea regelui, căruia nici prin cap nu-i trecea că omul cel mai slut şi de condiţia cea mai joasă din regat ar fi putut să-i ia viaţa - când o oaste puternică îl aştepta la graniţă pentru a-i ataca pe duşmanii din afară - stră-pungându-i inima chiar în inima regatului său. Se pare că până atunci Cel-de-Sus îl apărase în mod miraculos, ca pe lumina ochilor, de alte atentate asemănătoare.

încă din anul 1584, căpitanul Michau venise în mod special din Ţările-de-Jos, pentru a-l asasina. Rouge-mont a fost solicitat în acelaşi scop, în anul 1589. Barriere, în 1593, a cutezat să ridice mâna asupra persoanei sale. Jean Châtel, în 1594, l-a rănit cu o lovitură de cuţit, în 1597, flamandul Davennes şi un lacheu loren au fost executaţi pentru încercări asemănătoare pe care le-au mai făcut şi alţii dar fără rezultat; acum, după atâtea primejdii

evitate, după atâtea atacuri împotriva persoanei sale, tocmai când era mai înfloritor şi mai victorios, Dumnezeu l-a părăsit dintr-odată şi a îngăduit acelui vierme ticălos, acelui smintit fără judecată, să-l dea pradă morţii.
50
:J-iU;f;r>I>rH Memorii • *•' ;-'A3
Cu cincizeci şi şase de ani înaintea acestui gest funest, tot în ziua în care s-a petrecut nenorocirea, adică în 14 mai 1554, regele Henric al ll-lea1, întâlnind în calea sa o încăierare pe strada La Ferronnerie, care-l împiedicase să treacă, dădu o ordonanţă prin care poruncea să se dărâme toate dughenele aflate pe partea cimitirului Saints-lnnocents, ca drumul să fie liber la trecerea regelui; dar un demon rău se opuse executării acelei ordonanţe.
Camerarius, un matematician de mare reputaţie, tipări o carte, cu mulţi ani înaintea morţii regelui în care, printre multe naivităţi, îi prezisese lui Henric al IV-lea o moarte violentă în urma unui atentat al celor din propria sa ţară. Cu cinci ani înainte de acel regicid, locuitorii din Montargis îi trimiseseră regelui un bilet pe care un preot îl găsise sub faţa de masă din altar, în care erau trecute anul, luna, ziua şi strada unde avea să fie săvârşit asasinatul.
La Madrid, s-a tipărit în anul 1609, un pronostic al anului 1610 în care se aflau trecute diverse lucruri ce urmau să se petreacă în diverse colţuri ale lumii, şi mai ales la Barcelona şi la Valencia. Acea cărticică, alcătuită de Jerome Oller, astrolog şi doctor în teologie, închinată
1 Henric al ll-lea (1519-1559), rege al Franţei, fiul lui Francisc l şi al reginei Claude. La început s-a lăsat dominat de Montmorency şi de Dianade Poitiers (1499-1566), favorizând influenţa familiei de Guise. S-a însurat cu Caterina de Medici (1519-1589) cu care i-a avut pe Francisc al ll-lea, Carol al IX-lea şi Henric al lll-lea, toţi regi ai Franţei. A murit în urma unei lovituri de lance în ochi, dată în timpul unui turnir de către ducele de Montgomery. n
51
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
regelui Filip al lll-lea al Spaniei şi tipărită la Valencia, cu aprobarea ofiţerilor regelui şi ai doctorilor în teologie cuprindea la pagina 5, paragraful următor:
„Dichos danos, empacaran los primeros de henero el presente anno 1610, y durară toda la quarta hyemal y parte del verano senal la muerte d'un principe o rey el qual nacio en al anno 1553, a 14 decembre at. hora 52 minuies de media noche; qui rex, anno 19 aetatis suar fuit detentus sub custodia, deinde relictus fuit; tiene este rey 24 grados de libra por ascendente y viene en quadrato preciso del grado y signo donde se hizo eclipse que le causara muerte o enfermedad de grande consideracion"1.
Cu cinci sau şase luni înainte de moartea regelui, i s-a spus, din Germania, domnului de Villeroy că pe rege îl pândea o mare nenorocire în ziua de 14 mai, zi în care a fost ucis. Din Flandra, în 12 mai i s-a trimis lui Roger, bijutier şi valet al camerei reginei, o scrisoare în care se deplângea moartea regelui, care însă a avut loc în 14 mai, şi nu în 12. Multe scrisori asemănătoare, ce indicau aceeaşi dată, au fost trimise din Koln, altele din diverse locuri ale
1 Sus-numitele nenorociri au început în primele zile ale lui ianuarie în prezentul an 1610 şi au durat tot sfertul de iarnă şi o parte din primăvară şi acumulează moartea unui principe sau rege care s-a născut la anul 1553, la 14 decembrie, cu 52 de minute înainte

de miezul nopţii; acest rege a fost pus sub pază la vârsta de 19 ani, a fost eliberat; acest rege are, la gradul 24, ascendentul în Balanţă şi vine în cvadratură exactă cu gradul şi semnul unde s-a făcut eclipsa care-i va cauza moartea sau îmbolnăvirea de o mare gravitate (în orig. în catalană). IM»: 'iii
52
Ui. 'Olfla Memorii AVIQS/O
Germaniei şi Belgiei, din Anvers şi din Malines. Cu multe zile înainte de moartea regelui, lumea vorbea, în Koln, că Henric murise înjunghiat; la Bruxelles, spaniolii îşi spuneau această veste, la ureche; la Maestricht, unul dintre ei zise că dacă acest lucru încă nu se întâmplase, avea să se întâmple în mod sigur.
în prima zi a lunii mai, regele vrând să planteze un arbore, căzu de trei ori; după care le spuse mareşalului de Bassompierre şi celor ce se aflau alături de el:
— Un prinţ din Germania ar prevesti lucruri funeste legate de aceste căderi, iar supuşii săi ar fi siguri de moartea sa; pe mine însă, asemenea superstiţii mă amuză.
Cu câteva zile mai înainte, La Brosse, medicul contelui de Soissons, care se ocupa şi de matematică şi astrologie, spuse că regele trebuia să se păzească în ziua de 14 mai, că dacă dorea va încerca să afle şi ora care-i era neprielnică, după care descrise chipul şi talia celui care va atenta la viaţa sa. Regele, crezând că omul care îi spusese toate acestea dorea să-i dea bani, nu luă în seamă prezicerea.
Cu o lună înainte de moartea sa, în mai multe ocazii, îi spusese de şapte sau de opt ori, reginei, „doamnă regentă". Cam tot atunci, regina, dormind lângă rege, se trezi într-o noapte ţipând, scăldată în lacrimi. Regele o întrebă ce avea. După ce multă vreme refuză să-i spună, mărturisi cum că visase că cineva îl omorâse. Regele râse şi-i spuse că visele sunt mincinoase.
Cu cinci sau şase zile înainte de încoronarea reginei, aceasta, ducându-se ea însăşi la Saint-Denis ca să
53
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
asiste la pregătirile ce se făceau acolo în vederea acelei ceremonii, intrând în biserică, se simţi cuprinsă de o tristeţe fără margini, încât începu să plângă fără nici un motiv, în ziua încoronării, Henric îl luase în braţe pe Delfin şi, arătându-l tuturor celor de faţă, le spusese:
— Domnilor, iată-l pe regele vostru!
în timpul ceremoniei încoronării, lespedea care acoperea mormântul regilor Franţei crăpă de la sine. în dimineaţa zilei în care Henric a fost ucis, ducele de Vendome l-a rugat pe rege să fie cu mare băgare de seamă la ziua aceea fiindcă era cea pe care i-o indicase Brosse. Dar regele râse şi spuse că Brosse era un bătrân nebun, în ziua în care a fost omorât, înainte de a pleca din Luvru pentru a se duce la Arsenal, şi-a luat de trei ori rămas-bun de la regină, tot ieşind şi reîntorcându-se în odaia sa, cuprins de nelinişte; atunci regina i-a spus:
— Vezi că ţi-e greu să pleci de aici? Te implor să rămâi! Vei discuta mâine cu domnul de Sully!
El îi răspunsese că nu va putea dormi liniştit dacă nu va vorbi cu ministrul şi nu-i va spune toate lucrurile care-i stăteau pe inimă.
în ziua şi în ceasul la care a fost ucis, pe la orele patru, starostele fierarilor din Pithiviers, jucând bile, se opri brusc şi după ce se gândi puţin le spuse celor din jur:

— Regele a fost ucis!
Şi cum, după acel tragic accident, unii au vrut să ştie în ce fel a aflat el acea veste, starostele a fost luat prizonier şi adus la Paris, numai că a doua zi a fost găsit spânzurat în celula sa....., ...

O călugăriţă de la abaţia din Saint-Paul, aproape de Beauvois, care făcea parte din ordinul Saint-Benoît, în vârstă de patruzeci şi doi de ani, soră cu Villers-Houden, gentilom destul de cunoscut în timpul răposatului rege pentru că luase parte la toate războaiele sale, rămânând în chilia sa la ora mesei, una dintre surori se duse s-o cheme, după cum e obiceiul în toate mănăstirile, dar o găsi plângând; întrebând-o de ce nu venise la masă, ea îi răspunsese că dacă şi cealaltă călugăriţă ar fi presimţit, ca dânsa, nenorocirea ce urma să li se întâmple, sigur că nici ea n-ar mai fi putut mânca; apoi îi spuse că avusese un fel de nălucire, că-l văzuse pe rege, mort, şi că mai mult ca sigur, acesta va fi în curând ucis. Călugăriţa, văzând-o că se încăpăţânează să nu-şi părăsească în nici un chip chilia, o lăsă în apele ei, fără să-şi închipuie că un astfel de gând ar fi avut un alt temei decât melancolia acelei femei; pentru a-şi face totuşi datoria, se duse şi-i spuse totul stareţei care porunci s-o lase pe călugăriţa cu pricina în chilia ei, gândindu-se că mai curând ar avea nevoie de spovedanie decât să creadă în ceea ce socotea ea a fi doar pură imaginaţie. Venind ceasul vecerniei şi călugăriţa neve-nind nici la masa de seară, stareţa trimise alte două surori la ea, care o găsiră plângând mai amarnic, spunân-du-le că văzuse cum regele fusese înjunghiat cu un cuţit, ceea ce se şi petrecuse în realitate, în ziua acelei cumplite nenorociri, o capucină, izbucnind în plâns, le întrebă pe surorile sale dacă auzeau cum sună clopotele pentru a le da de veste că regele se sfârşise, lată

însă că după asta, dangătul clopotelor începu a le suna în urechi tututor; călugăriţele dădură fuga la biserică, unde auziră clopotele sunând, fără ca cineva să le fi tras de funie. Tot în aceeaşi zi, o ciobănită în vârstă de paisprezece ori cincisprezece ani, pe nume Simone, născută în satul ce se numea Patay şi care se afla între Orieans şi Chateaudun, fiica unui tăietor de lemne din acele locuri, aducând seara cireada de vite acasă, îl întrebă pe tatăl ei ce era acela un rege. Tatăl, răspun-zându-i că era omul care poruncea tuturor francezilor, ea strigă:
— Doamne Sfinte! Am auzit mai adineauri un glas care mi-a şoptit că a fost ucis!
Acea fetişcană era de altfel atât de evlavioasă, încât tatăl ei, făgăduindu-i unui om foarte bogat că i-o va da de nevastă, copila îşi tăiase pletele pentru a se urâţi, făcând legământ să se călugărească; ceea ce se şi întâmplă, intrând mai târziu la Petites Hospitalieres din Paris, unde, la puţină vreme după aceasta, ajunse stareţă.
Creştinismul ne învaţă să nu ţinem seama de superstiţii, care erau la mare cinste printre păgâni; dar evenimentul justificând adevărul acelor presimţiri, preziceri şi viziuni, trebuie să mărturisesc că, de data asta, s-au petrecut o mulţime de lucruri ciudate ale căror urmări le-am văzut, dar a căror cauză n-o cunoaştem. Adevărul e că dacă nu ne cunoaştem sfârşitul, ştim totuşi că Cel-de-Sus, care ţine în mâna sa şi inima regilor, nu lasă niciodată o crimă nepedepsită. Cine-i face pe voie, are parte de glorie. Dar cine abuzează de îngăduinţa Sa, nu

scapă niciodată de pedeapsă, cum a păţit acel nefericit ucigaş care a pierit în chinurile cele mai cumplite pe care le-a putut născoci parlamentul, dar şi acelea prea blânde încă pentru amploarea crimei săvârşite.
Atâtea prevestiri despre moartea regelui, despre care vă pot asigura că au fost adevărate, pentru că am avut grijă să le cercetez eu însumi, şi sfârşitul jalnic şi funest care a pus capăt unei vieţi atât de pline de glorie, ar trebui să dea de gândit întregii lumi. E sigur că istoria ne arată că naşterea, dar mai ales moartea personajelor înalte e marcată adesea de semne ieşite din comun prin care se pare că cerul vrea să-i avertizeze pe oameni că în curând vor ajunge la capătul drumului lor.
Aş fi stăruit mai mult asupra acestui subiect, demn de o carte întreagă, dacă legile istoriei nu mi-ar fi interzis s-o fac pe teologul în alt chip decât numai în trecere. Sigur că e bine să ţinem seama de mulţimea observaţiilor legate de acest subiect, dar în acelaşi timp, să nu uităm să amintim că cei care se bucură de prea multe haruri din partea cerului primesc şi pedepse pe măsură atunci când abuzează de ele. Mulţi cred că nepăsarea regelui de a-şi îndeplini penitenţele atunci când i s-a iertat erezia n-a fost chiar cea mai mică dintre cauzele nenorocirii sale. Alţii socot că obiceiul pe care-l avea de a îngădui, pe ascuns, duelurile împotriva cărora dăduse atâtea legi şi ordonanţe, a constituit şi el un motiv de pedeapsă. Alţii au zis că războiul pe care avea de gând să-l poarte, chipurile în interesul aliaţilor săi, dar de fapt pentru a-şi potoli setea lui neistovită de dragoste, l-a mâniat până şi pe bunul

Dumnezeu. Alţii au susţinut că pricina pieirii saăe a con-stituit-o faptul de a nu fi stârpit erezia din regat.su
în ceea ce mă priveşte, eu susţin că nu s-a mulţumit doar să facă rău, ci !-a şi agravat prin circumstanţe mai rele decât însuşi răul făcut, că s-a complăcut în destrăbălări şi adultere, că a făcut şi a desfăcut căsnicii numai pentru a-şi satisface poftele lui nemăsurate şi că, în felul acesta, şi-a făcut obiceiul de a viola taina sfântă a căsătoriei, făptuind astfel o crimă care, după părerea mea, atrage mult mai repede asupra capului tău mâna răzbunătoare a Domnului, decât greşelile trecătoare, făptuite din uşurinţă şi care mai pot fi iertate. Numai că noi nu avem căderea de a pătrunde în tainele voinţei divine, fiindcă ele nu pot fi pătrunse nici chiar de cei clarvăzători.
lată de ce, mulţumindu-ne să susţinem că cele mai mari spirite sunt adesea oarbe, ne vom urma cursul povestirii spunând că, în 17 mai, acel regicid ticălos, după ce i s-a tăiat mâna, a fost rupt în bucăţi de patru cai, ars pe rug iar cenuşa lui risipită în vânt.
Fapta acelui ticălos s-a întins ca o boală încât unii, cuprinşi de furie împotriva noului rege încă nevârstnic, au vrut să-i facă şi lui ceea ce Ravaillac îi făcuse tatălui. Până şi un copil de doisprezece ani a cutezat să spună în gura mare că şi el ar avea curajul să-l ucidă pe foarte tânărul rege. Judecătorii l-au condamnat la moarte, dar natura a fost mai milostivă, răzbunând ea însăşi ultragiul adus de acel mic ticălos, luând-o înaintea pedepsei pe care o aştepta din partea justiţiei.

Regina nici n-a apucat să îndeplinească tot ceea ce durerea şi ura Franţei cereau de la ea, că a şi reînnoit edictul din Nantes1 încă din 22 mai pentru a-i potoli pe hughenoţi şi a-i

menţine în limitele îndatoririlor lor. în uluirea pe care vestea morţii regelui a răspândit-o în toate provinciile, unii au crezut - şi nu chiar fără motiv -că pieirea sa va duce la pieirea statului, şi atunci au pus mâna pe toate cetăţile întărite. Văzând aceasta, regina a dat, în 27 mai, o hotărâre prin care poruncea făptaşilor să înapoieze ţării cetăţile întărite în starea în care se aflau când fuseseră luate, riscând, în caz contrar, să fie pedepsiţi pentru crimă de lezmajestate. Nu a îndrăznit nimeni să nu se supună acestei porunci.
în vremea asta, parlamentul vrând să împiedice ca maximele periculoase ce răvăşiseră mintea lui Ravaillac să producă acelaşi efect şi asupra altora, porunci - prin hotărârea din 27 mai - facultăţii de teologie, să delibereze din nou asupra decretului dat de acea facultate, în 13 decembrie 1413, prin care o sută patruzeci şi unu de doctori condamnaseră nebunia şi temeritatea celor ce cutezaseră să susţină că le era îngăduit să atenteze la viaţa unui tiran fără să aştepte sentinţa sau porunca judecătorilor. Că după doi ani, deci în 1415, conciliul din
1 Edictul din Nantes a fost dat de Henric al IV-lea în 13 septembrie 1598, cu scopul de a reglementa condiţia legală a Bisericii reformate din Franţa. Din punct de vedere religios, calviniştii erau liberi să-si practice cultul oriunde fuseseră autorizaţi. Din punct de vedere politic, statul îi considera pe calvinist! ca un corp organizat, dându-le garanţii politice, juridice şi militare (o sută de cetăţi întărite, pe timp de opt ani). , bUXKlî,,,, ,l,bU!,io ,, „^ t,w ,D(:

Constance infirmase acel decret, declarând că a atenta la bunele moravuri deschidea drum trădării, fraudei şi sperjurului şi că nu putea fi menţinut decât cu riscul de a săvârşi o erezie. La dorinţa Curţii, facultatea se adună în 4 iunie, reînnoi şi confirmă vechiul decret, la care adăugă că de acum înainte, doctorii şi bacalaureaţii acelei facultăţi jurau să includă adevărul acelei doctrine în lecţiile lor şi să-l răspândească prin predici în popor.
în urma acestui decret, Curtea a condamnat, în 8 iunie, o carte a lui Mariana1, autor spaniol, carte intitulată De rege et regis instiiuîione, carte ce a fost arsă de mâna călăului şi interzisă, sub pedeapsa cu moartea, de a mai fi tipărită şi vândută în Franţa, având în vedere că paginile ei conţineau o doctrină contrară decretului şi lăudau asasinarea regelui Henric al lll-lea2, spunând că astfel de oameni ce sunt pedepsiţi pe bună dreptate pentru purtările lor execrabile nu pot fi pe placul Domnului.
Duşmanii iezuiţilor au susţinut că doctrina lui Mariana era şi a întregii lor comunităţi; dar părintele Cotton a lămurit consiliul şi pe regină de contrariul, arătându-le că, în anul 1606, condamnaseră printr-o scrisoare una din congregaţiile lor din provincie; că generalul lor, Aquaviva, poruncise ca toate exemplarele cărţii lui Mariana să fie distruse, socotindu-le primejdioase; că, în concluzie, ei
1 Juan de Mariana (1537-1624), iezuit spaniol, autorul unui amplu tratat intitulat Despre rege şi instituţia regală.
2 Ucis în 1589 de către călugărul Jacques Clement (1567-1589), un dominican născut în Champagne şi care a fost la rândul lui omorât de către soldaţii din garda regelui.

recunoşteau adevărul doctrinei decretului confirmat în 13 decembrie 1413 şi susţineau pretutindeni că declaraţiile date de Sorbona atât în 1413 cât şi în 4 iunie 1611 trebuia respectate şi socotite inviolabile de toţi creştinii.

Această lege, care putea să zdruncine chiar şi spiritele mai îndărătnice, a slăbit curajul iezuiţilor până într-atât încât n-au mai cutezat să predice în Paris şi nici să-şi mai deschidă colegii. De multă vreme aveau acest plan, dar nu îndrăzniseră să-l pună în aplicare, încă din anul 1609 obţinuseră nişte scrisori de la rege prin care le era îngăduit să ţină câte o lecţie de teologie, în colegiile lor. Ei nu-i ceruseră decât îngăduinţa acestei lecţii ce nu părea a-i leza pe cei de la Sorbona, care aveau dreptul să ţină toate lecţiile de ştiinţe umaniste şi filozofice. Acum, când regele murise şi când moartea sa întorsese totul pe dos, ei nu mai putură înfrunta furtunile ce se stârniseră împotriva lor, nici să continue să ceară ceea ce-i ceruseră şi răposatului rege; nu mai avură nici măcar îngăduinţa de a preda în mod public, în colegiul din Clermont. Căci Sorbona se opusese la acest lucru. Numai că, prin diverse mijloace, ei izbutiseră să câştige o parte din ceea ce pierduseră, dar se văzură nevoiţi ca în acel an să mai lase din pretenţii din cauza unei furtuni care izbucni din nou împotriva lor în legătură cu cartea pe care cardinalul Bellarmin o scrise drept răspuns la cartea lui Barclay, intitulată De potestate Papae\
Parlamentul pretindea că acea carte conţinea fraze care se opuneau independenţei pe care autoritatea re-

1 Despre puterea Papei (lat.).

gală o are faţă de orice altă putere în afară de puterea lui Dumnezeu. Aşa că prin hotărârea din 26 noiembrie s-a interzis, sub pedeapsa de crimă de lezmajestate, de a primi, a deţine, a tipări sau a expune acea carte. Nunţiul papal se plânse regelui şi, amintindu-i că trebuia să fie credincios Sfântului Scaun, îl rugă să pună în practică acea hotărâre, în acelaşi timp, regele Spaniei, interzise, prin edictul din 3 octombrie, tipărirea, vinderea şi deţinerea, în ţara sa, al celui de al unsprezecelea volum din Analele lui Baronius, dacă nu se înlătura din el ceea ce socotea regele că-i prejudicia autoritatea şi drepturile sale asupra Siciliei; porunca lui a fost riguros respectată, fără a se ţine seamă de intervenţiile nunţiului papal. Creştinătatea avu, de data aceasta, prilejul de a-şi da seama de deosebirea ce exista între adevăratele sentimente ce le nutreau francezii faţă de adevărata credinţă şi ostentaţia spaniolilor. Dar mulţi socotiră, şi pe bună dreptate, că superficialitatea poporului francez îl făcea să slăbească adesea hăţurile tocmai atunci când fermitatea i-ar fi fost de mai mare folos, iar uneori chiar necesară.

în sfârşit, socot că acea condamnare a cărţii lui Mariana, care a avut loc imediat după moartea regelui, nu mă obligă să vorbesc şi despre alte lucruri care li s-au mai întâmplat iezuiţilor în acel an, ci cred că e timpul să ne reîntoarcem la Curte, unde am lăsat-o pe regină dându-şi osteneala să-l facă pe domnul conte de Soissons să primească, plin de bunăvoinţă, declaraţia de regenţă. După ce miniştrii i-au înşirat toate motivele care-i obliga-

seră să procedeze astfel, nemaifiind vorba să-l convingă logic, ci doar să-i câştige bunăvoinţa, într-o zi, domnul de Bouillon ducându-se să-l vadă pe domnul conte, după ce acesta începuse din nou să i se plângă, adăugase:

— Dacă ar face totuşi vreun lucru important pentru mine, poate că aş închide ochii, făcându-mă că nu văd ce doreşte!

La care domnul de Bouillon, luându-i-o înainte, îi spuse că i se putea satisface orice dorinţă. Atunci contele de Soissons ceru o pensie de cincizeci de mii de scuzi, guvernământul din Normandia, care rămăsese vacant în urma morţii ducelui de Montpensier ce pierise încă de pe când trăia răposatul rege, dreptul de a moşteni guvernământul din Dauphine şi o funcţie de ministru pentru fiul său care avea pe atunci doar patru sau cinci ani. în plus, ceru să-i fie achitată o sumă de două sute de mii de scuzi pe care o datora ducelui de Savoia pentru ducatul din Montafia, ducat ce se afla în Piemont. Cererile erau mari, dar ele li se părură mici atât cancelarului, cât şi domnului de Villeroy, preşedintelui Jeannin şi reginei; nici n-a fost bine înştiinţată de domnul de Bouillon, că regina a şi trimis să-l cheme pe conte pentru a afla chiar din gura ei că-i acorda tot ce ceruse. Astfel, domnul conte de Soissons fiind mulţumit, trecu imediat de partea reginei, căreia i-a fost credincios o bună bucată de vreme. S-a schimbat doar atunci când miniştrii au hotărât, împreună cu el, tratatul dublei căsătorii între copiii Franţei şi cei ai Spaniei, în acelaşi timp, şi-a pus în minte să-l împiedice, pe domnul prinţ de Conde, care se afla în Milan, să mai revină la

Curte. Regina şi miniştrii doreau acest lucru tot atât de mult ca şi el. Numai că era cam greu să-şi ajungă scopul oricât ar fi fost ei de iscusiţi, cu atât mai mult cu cât prinţul ţinea morţiş să vină la Paris. Şi nu-l puteau împiedica prin nici un fel de interdicţie pentru că vremurile erau încă nesigure şi nu le îngăduiau acest lucru. Contele de Fuentes, guvernatorul Milanului, le făgădui că nu-l va trimite chiar atât de repede la Curte cu condiţia să nu-i încurce treburile. Aşa că-l ţinu cât putu, sfătuindu-l să pretindă a fi el rege în Franţa şi făgăduindu-i ajutorul Spaniei. Dar prinţul îi răspunse că mai curând prefera să moară decât să aibă o astfel de pretenţie, că nu dorea altceva decât să fie alături de regele lui, căruia coroana i se cuvenea în mod legitim, pentru a-l sluji; atunci guvernatorul îl sfătui să nu facă acea călătorie, spunându-i în mod cinstit că nu-l putea lăsa să plece decât după ce va primi ordin din Spania. Ordinul venind, prinţul de Conde plecă din Milan în Flandra, unde îşi lăsase soţia. Plecând, trimise un gentilom cu o scrisoare la regele său, pe care regina îl trimise îndărăt cu multe dovezi de bunăvoinţă, asigurându-l pe prinţ că se va bucura la Curte de rangul şi de încrederea datorate condiţiei sale sociale şi bunei-credinţe. La Bruxelles i se făcu aceeaşi propunere ca şi la Milan; dar prinţul de Conde nu vru pentru nimic în lume să-şi plece urechea la astfel de vorbe, fapt care-i dezgustă foarte tare pe spaniolii ce doreau cu patimă să-l trimită în Franţa numai în acel scop; ambasadorul lor, care se afla la Roma, îşi propusese să ajungă la Papă, în cazul în care prinţul de Conde ar fi fost de acord cu propunerea, pentru ca Sanctitatea Sa să-i recunoască acea calitate.

înainte de sosirea domnului prinţ, regina îşi dădu osteneala să stabilească toate consiliile necesare conducerii Statului. Dacă avea nevoie de un număr restrâns de consilieri pentru a se putea ocupa de afacerile importante, consiliul cel mare era necesar pentru a-i mulţumi pe toţi nobilii care voiau să facă parte din el, neîngăduin-du-şi să excludă pe nici unul dintre cei care o puteau sluji sau îi puteau face vreun rău. Ferindu-se unii de alţii, curtenii vorbiră fiecare separat cu Măria de Medici, infor-mând-o de tot ceea ce trebuia să ştie despre cei ce urmau să fie admişi în consiliul regelui. Unii propuseseră la început, din

ignoranţă sau plictiseală, ca toate actele regenţei, scrisorile patente, edictele şi declaraţiile, să fie făcute în numele reginei, că efigia ei trebuia bătută pe monede în timpul guvernării sale. Această chestiune a fost discutată în consiliu unde, miniştrii necutezând să-i spună reginei că - indiferent la ce vârstă devine un Delfin rege, chiar şi atunci când se află încă în leagăn - administrarea statului trebuie să se facă în numele său, regina le spuse că ea va respecta întocmai legile Statului; că se va conforma legii păstrate de pe vremea Caterinei de Medici1 în timpul regenţei, conform căreia scrisorile patente şi brevetele erau trimise în nu-

1 Caterina de Medici (1519-1589), fiica lui Laurenţiu al ll-lea de Medici, soţia lui Henric al Il-lea, regele Franţei şi mama a trei regi: Francisc al ll-lea, primul soţ al Măriei Stuart, Carol al IX-lea şi Henric al lll-lea. Regentă în timpul domniei lui Carol al IX-lea, a dus o politică abilă dar fără scrupule care a culminat cu masacrul hughenoţilor din Noaptea Sfântului Bartolomeu. Margareta de Navara, soţia lui Henric al IV-lea, a fost fiica ei şi sora celor trei regi.

< mele regelui, însoţite de cuvintele: „După sfatul reginei-L mame"; că pe scrisorile ce se vor trimite atât înlăuntrul

< cât şi în afara regatului, secretarul de stat care le va « contrasemna, va urma să scrie: „Din partea reginei-f mame".

în vremea asta, ducele d'Epernon, socotind faptul că regele era minor ca pe un prilej favorabil pentru a-şi smulge din talpă un ghimpe ce-l incomoda foarte tare şi făcea ca autoritatea lirîîn guvernământul din Metz să fie mai puţin deplină decât ar fi dorit, se hotărî să-l scoată din acea citadelă pe domnul d'Arquien, pus acolo de răposatul rege. în acest scop, obţinu de la regină, fie că o luase pe neaşteptate, fie prin rugăminţi, porunca dată de aceasta domnului d'Arquien de a încredinţa cetatea domnului d'Epernon. Primind acest ordin, d'Arquien se supuse imediat, dar de îndată ce se supuse regina îşi dădu seama de greşeala pe care o săvârşise şi-i mărturisi că ar fi dorit să nu-i fi urmat chiar cu atâta promptitudine ordinul. Gentilomul a fost foarte supărat că făcuse un rău, dorind să facă bine; reginei, plăcându-i totuşi că i se supusese orbeşte, îi încredinţa guvernământul din Calais ce rămăsese liber în urma morţii domnului de Vie despre care ai săi spuneau că se prăpădise de jalea pe care o simţise pierzându-şi stăpânul, adică pe răposatul rege Henric al IV-lea.

Domnul de Vie fusese un om de condiţie destul de modestă, dar de mare valoare care, prin nobleţea curajului său, adusese faima modestei sale familii. Fusese multă vreme căpitan în regimentul grăzilor unde se re-

l

U'.;. Memorii !AI k3

marcase în atâtea ocazii încât, corespunzând aşteptărilor lui Henric al IV-lea, acesta îi dăduse guvernământul din Saint-Denis pentru că acel loc, expus din toate părţile, aflat aproape de Paris, nu putea fi păstrat decât de un om vigilent şi cu inimă mare. Şubrezenia acelui loc făcându-i pe duşmani să creadă că nu va putea fi apărat, îi determină să-l ia cu asalt chiar a doua zi după numirea noului guvernator. Cavalerul d'Aumale a intrat acolo noaptea, cu toate trupele sale. Dar la primul semnal de alarmă, domnul de Vie s-a urcat pe cal, aşa cum era, numai în cămaşă si izmene, şi împreună cu paisprezece ostaşi s-a îndreptat glonţ spre inamic şi l-a. atacat cu atâta putere încât l-a năucit; ajutat de ostaşii

care veneau în şir, după el, a alungat duşmanul din oraş provocându-i asemenea pierderi încât până şi ducele d'Aumale a fost ucis. Faptul i-a adus lui de Vie atâta faimă încât Parisul n-a mai cutezat să atace Saint-Denis; mulţumit, regele l-a mutat acolo şi l-a numit guvernatorul Bastiliei. După care Henric al IV-lea, cucerind Amiens-ul, şi-a zis că n-ar putea încredinţa acel mare oraş decât curajului şi vigilenţei lui de Vie; dar regele l-a scos şi de acolo pentru a-i încredinţa oraşul Calais de îndată ce spaniolii l-au cedat după pacea de la Vervins. De Vie l-a cârmuit cu atâta chibzuială, a introdus o disciplină atât de riguroasă în armata sa, încât cele mai de seamă familii din regat nu dădeau doi bani pe şcoala fiilor lor dacă nu ţinuseră în mână o archebuză, în oastea sa.
După moartea lui, domnul de Valengai, care se însurase cu fata lui de Vie, deveni stăpânul citadelei şi-i

scrise reginei pentru a o asigura că o va păzi cu tot atâta fidelitate ca şi socrul său. Acest mod de a cere un guvernământ a fost atât de prost privit, încât regina nu numai că l-a obligat să plece de acolo, dar n-a mai vrut să-l trimită nici ambasador în Anglia unde trebuia să se ducă.
Retrăgându-l pe d'Arquien din Metz, ducele d'Eper-non l-a pus în locul său pe Bonouvrier, unul dintre credincioşii săi, ca să păzească citadela în calitate de locotenent, dar nu ca locotenent al regelui cum fusese d'Arquien, ajungând astfel să se bucure de mare cinste, cum nu se bucurase niciodată mai înainte.
Se pare deci că regenţa fusese întărită, atât cât putea fi ea întărită; parlamentul Parisului cât şi celelalte parlamente erau interesate de trăinicia ei; toate oraşele şi comunităţile din regat juraseră credinţă regelui şi se su-puseseră de bunăvoie reginei; toţi guvernatorii din provincii şi din locurile întărite făcuseră la fel; toată marea nobilime de la Curte mărturisi - fiecare din diverse motive - că nu avea alt scop decât de a veghea la liniştea regatului şi de a-l sluji pe rege, sub conducerea reginei. Până şi familia de Guise se prefăcu a fi deosebit de ataşată reginei; ducele d'Epernon, foarte bine văzut pe vremea aceea, nu asculta decât de poruncile regelui şi ale reginei, nu respecta decât autoritatea lor. Toţi miniştrii îşi dăduseră mâna în acest scop. Concini şi soţia sa, care se bucurau de favoarea reginei, făgăduiseră să se poarte cu înţelepciune şi să nu aibă alte interese decât interesele stăpânei lor. Plocoanele despre care am

vorbit mai înainte, îl mulţumiseră pe contele de Soissons. Toţi se gândeau să facă uz de aceleaşi mijloace pentru a-l mulţumi şi pe prinţul de Conde care se afla în drum spre Curte. Cum îl cunoşteau cu toţii prea bine, erau aproape siguri că-şi vor atinge scopul, mai ales că avea să găsească lucrurile temeinic aşezate, încât dacă era un om cu judecată, avea să-si dea seama că nu mai putea să le zdruncine. Toţi trăgeau, de asemenea, nădejde să-i mulţumească pe hughenoţi prin menţinerea edictelor, precum şi pe ducii de Bouillon, de Rohan şi de Lesdiguieres care erau principalii şefi ai partidului lor.
Regenţa reginei din această perioadă ne va arăta adevăratul tablou al inconstanţei francezilor, chiar şi a celor care ar fi trebuit să fie cei mai reţinuţi şi mai înţelepţi, precum şi diversele aspecte ale fidelităţii celor mari, atunci când e vorba de interesul lor, care se schimbă de îndată ce întrezăresc cea mai mică speranţă din care ar putea trage foloase;

pentru că îi vom vedea pe toţi cei care sunt acum ataşaţi regelui şi reginei, părăsindu-i rând pe rând şi unul după altul, după cum le vor dicta patimile şi interesele.
Prinţii de sânge, când se vor certa, când se vor uni şi, indiferent de starea în care se vor afla, nu vor face nimic din ceea ce s-ar fi cuvenit să facă. Familia de Guise va fi când unită cu Curtea, când certată cu ea şi nu va face niciodată nimic din ceea ce făgăduise în legătură cu fidelitatea ei. Parlamentele, la rândul lor, vor încuraja tulburările; miniştrii vor fi dezbinaţi şi, trecând când într-un partid, când într-altul, vor trudi la propria lor prăbuşire.
69
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Mareşalul d'Ancre, cel care ar fi trebuit să fie cel mai ataşat de cea care-l ridicase pe cea mai înaltă treaptă la care putea nădăjdui în mod rezonabil un străin, va fi atât de orbit de măreţia lui încât va acţiona în mod contrar dorinţelor reginei, trecând de partea unui partid prin care socotea că se va putea menţine. Diversele capricii ale soţiei sale îi vor pricinui mult rău reginei. Atâta timp cât vor mai exista bani în visteria statului pentru a satisface pofta nemăsurată a fiecăruia dintre ei, scindările nu vor avea loc decât în cabinet şi la Curte, iar tihna Franţei nu va fi încă tulburată; dar când lăzile visteriei se vor goli, discordia se va întinde în provincii si va diviza Franţa în aşa fel încât autoritatea regală să nu mai poată fi exercitată.
Niciodată nu s-au văzut mai multe schimbări pe scena unui teatru cum vom vedea cu această ocazie; de mai multe ori va fi război şi va fi pace; şi deşi Curtea Franţei va fi mereu frământată, putem totuşi spune că niciodată Franţa n-a fost mai fericită ca în timpul cât regele a fost minor. Pentru a cunoaşte mai în amănunt schimbările despre care am pomenit mai înainte, trebuie să specificăm că administrarea Franţei de către regină a trecut - în timpul regenţei - prin patru etape diferite.
Prima a păstrat o vreme semnele majestăţii imprimate atât de pregnant de măreţia lui Henric al IV-lea, încât până şi miniştrii care avuseseră funcţii de stat în timpul vieţii sale şi le continuaseră fără să" se certe unii cu alţii; această etapă a durat până la căderea ducelui de Sully. ...
70
U-' Om E' Memorii AV \D
A doua etapă păstrează încă, în şubrezenia ei, semnele puterii prin legătura strânsă dintre cancelar, preşedintele Jeannin şi Villeroy si prin risipirea banilor în epoca în care au fost administraţi de către preşedintele Jeannin; om de bine, dar nefiind în stare să reziste cererilor mari şi neîndreptătite ale celor din jur, el i-a oprit pe marii nobili de la fapte dăunătoare regenţei, prin gratificaţii exorbitante, obligându-i să rămână un timp supuşi şi ascultători; asta a durat până când s-au golit lăzile visteriei, când a murit şi soţia domnului de Puisieux, fiica lui Villeroy.
A treia etapă a fost plină de dezordine şi de încurcături care şi-au avut originea în dezbinarea făţişă a miniştrilor, fapt ce a dus şi la ruperea relaţiilor dintre cancelar şi domnul de Villeroy; dezbinarea s-a datorat imprudenţei şi ambiţiei cancelarului şi fratelui său care au ţinut să fie pe placul mareşalului d'Ancre, aderând la pornirile pătimaşe ale acestuia, la care rezistaseră mai înainte şi la care ar fi putut rezista şi acum dacă nu se certau cu Villeroy. în urma acestui divorţ, Villeroy decăzu; cancelarul mai rezistă o vreme condus de cei care mai înainte fuseseră constrânşi să se arate de acord cu interesele sale. în sfârşit, regele însurându-se, la întoarcerea din călătoria întreprinsă în acest scop,

majoritatea miniştrilor au fost dizgraţiaţi şi îndepăraţi mai mult datorită comportării lor urâte decât datorită puterii mareşalului d'Ancre şi a soţiei sale.
Cea de a patra etapă s-a sprijinit doar pe marea influenţă a mareşalului d'Ancre şi a soţiei sale care dădeau

adesea peste cap cele mai bune sfaturi, numai datorită puterii lor. Această etapă a fost tulburată de diverse mişcări socotite a fi fost mult mai violente decât s-a spus.
Printre afacerile mai importante de la începutul acestei regenţe a fost şi cea care a avut în vedere continuarea sau schimbarea planurilor răposatului rege privind ocrotirea ţinuturilor din Juliers şi din Cleves. Moartea ducelui de Juliers, care a avut loc înaintea morţii regelui, fiind urmată de o mare dispută în privinţa succesiunii, părţile care pretindeau acele ţinuturi se înfierbântaseră atât de tare încât ajunseseră să se înarmeze. Prinţii catolici din Germania ţineau cu unii pretendenţi, protestanţii cu ceilalţi. Olandezii şi spaniolii se amestecară şi ei în această gâlceava; Anglia îi susţinea pe cei de aceeaşi credinţă cu ea; astfel au fost cucerite mai multe oraşe; regina s-a temut ca nu cumva armistiţiul cu Flan-dra să se rupă şi focul să cuprindă toate creştinătatea. Unii o sfătuiră pe regină să renunţe la acea afacere, explicându-i-se că nu era momentul să irite Spania tocmai când regele urma să-şi pună coroana pe cap şi că era mult mai bine - pentru a fortifica tinereţea majestăţii sale - să se apropie de Spania printr-o dublă alianţă. Alţii susţineau dimpotrivă, că dacă regenţa nu va continua planurile răposatului rege, aliaţii Franţei vor crede că regina voia să se despartă de ei şi să-i abandoneze; că era primejdios să se arate slabă chiar de la început; că un asemenea procedeu ar da curaj Spaniei să atace Franţa; că adevăratul mijloc de a ajunge la acea dublă

alianţă, era păstrarea reputaţiei Franţei; că dacă voia să scape Spania de atacul oştilor franceze, trebuia schimbat şeful armatei din Dauphine, care le dădea spaniolilor mult mai multă bătaie de cap decât cel al armatei din Champagne. Pe lângă faptul că-l dezarma în felul acesta pe mareşalul de Lesdiguieres, care era hughenot, regele mai avea şi un alt avantaj, mult mai important în acea vreme când puterea ducelui începuse a deveni suspectă.
A fost urmat acest sfat; numai că nu era chiar atât de uşor să se aleagă un şef pentru acea armată. Mareşalul de Bouillon ardea de dorinţa de a fi numit el, dar religia şi mai ales firea sa neliniştită şi turbulentă făcură să nu i se încredinţeze lui comanda oştilor regelui ce urmau să se unească cu armata Statelor Generale şi cu oastea protestanţilor din Germania; aşa că a fost numit comandant mareşalul de La Châtre. Regina a executat deci, cu rigurozitate, hotărârea pe care o luase răposatul ei soţ; a trimis oşti mult mai puternice pentru a pune capăt acelui diferend ivit în Juliers şi Cleves. împăratul Austriei, Spania şi Flandra încercară să se opună la trecerea lor; dar ştiind că armata regelui era hotărâtă să ia cu de la sine putere ceea ce i se refuza pe drept, îşi schimbară părerea şi îngăduiră trupelor franceze să treacă, fapt ce contribui ca Franţa să păstreze gloriosul titlu de „arbitru al creştinătăţii" pe care-l cucerise Henric al IV-lea. Aşa că regina a fost foarte lăudată de toţi oamenii de bine pentru că avusese grijă să păstreze catolicismul în toate locurile unde el existase si mai înainte.

Ducele de Bouillon se plânse în gura mare pentru faptul că în locul său fusese preferat mareşalul de La Châtre. Bănuiala lui că ducele d'Epernon, cardinalul de Joyeuse şi contele de Soissons ar fi contribuit la această nemulţumire a sa îl făcu să aştepte, cu mare nerăbdare, sosirea prinţului de Conde ca să alcătuiască împreună cu el un partid la Curte prin unirea casei de Guise cu ducele de Sully şi cu mulţi alţi mari seniori.
în vremea aceasta, regina, în mintea căreia răposatul rege era mereu prezent, se hotărî să-l îngroape la Saint-Denis, pentru a-şi îndeplini ultimele îndatoriri. Socotind că cel care-l precedase la domnie trebuia să aibă acelaşi mormânt, trimise să fie aduse rămăşiţele pământeşti ale lui Henric al lll-lea1 şi ale mamei sale Caterina de Medici şi le duse în locul destinat să le fie mormânt, la Saint-Denis.
Ajungând aici, nu vreau să omit o prezicere făcută lui Henric al IV-lea care-l determinase să nu-l mai îngroape pe Henric al lll-lea la Saint-Denis. De îndată ce devenise rege, i se spusese că la puţine zile după ce
1 Henric al lll-lea (1551-1589), fiul lui Henric al ll-lea. Tocmai fusese ales rege al Poloniei când fratele său, Carol al IX-lea a murit. Curajos, dar dedat plăcerilor, în 1575 s-a însurat cu Luiza de Lorena; în 1576 a semnat cu protestanţii un tratat de pace, dar a fost nevoit să continue lupta împotriva lor. în 1588 Henric al lll-lea a încercat zadarnic să-l împiedice pe Henric de Guise să intre în Parisul unde izbucnise o revoltă (Ziua Baricadelor) împotriva regalităţii. Regele i-a asasinat pe de Guise şi pe fratele acestuia, cardinalul de Lorena, apoi s-a refugiat împreună cu viitorul Henric al IV-lea, în Navarra. în timp ce asedia capitala, a fost rănit mortal de călugărul Jacques Clement.

UHUHHJW Memorii J/ IAD
trupul lui Henric al lll-lea va fi îngropat la Saint-Denis va veni şi rândul lui. Regele îşi închipuia că," amânând îngroparea lui Henric al lll-lea în locul destinat regilor Franţei, îşi prelungea propria viaţă şi nu se gândea - cu toată teama şi superstiţia care-l împiedicau să-şi facă ultima datorie faţă de cel care-i lăsase coroana - că prezicerea se va adeveri totuşi. Ceea ce s-a şi întâmplat într-adevăr fiindcă Henric al lll-lea a fost pus în pământ...2, iar Henric al IV-lea a fost îngropat după el, în ziua de 1 iulie cu toată ceremonia şi pompa datorate persoanelor de rangul lui.
Laudele aduse acestui mare rege în oraţiile funebre ţinute în întreaga Franţă şi în multe alte locuri ar fi mult prea lungi ca să le menţionăm aici. A fost plâns şi regretat de toţi oamenii de bine şi lăudat de propriii săi duşmani care profitară de acest prilej pentru a-i preţui şi mai mult curajul, acum nemaiavând a se teme de puterea sa. Fusese un bărbat demn de veneraţie, viteaz si cutezător, puternic şi robust, norocos în tot ceea ce făcea, darnic, blând şi plăcut în conversaţie, prompt şi plin de vioiciune şi milostiv chiar şi cu duşmanii săi.
Aceste ultime îndatoriri odată aduse memoriei acelui rege mare, regina se gândi în mod serios să se achite faţă de cei cărora statul şi fiul său, regele, le erau datori. Despovăra deci norodul de unele biruri prin declaraţia din 22 iulie şi amână pe altă dată cele paisprezece comisii extraordinare; revocă alte cincizeci şi opt, toate verificate de parlament, si scăzu cu un sfert preţul sării.
Lipsă în manuscris (n. ed. fr.). ••*-•••

Continuă construirea clădirilor ridicate de rege, începu construcţiile din pădurea Vincennes, pentru a-l putea ţine pe rege în siguranţă, în împrejurimile Parisului şi, la sfatul cardinalului de Perron, începu lucrările clădirilor destinate colegiilor regale.
în timp ce se petreceau toate aceste lucruri, prinţul de Conde plecase din Bruxelles şi se îndrepta spre Curte. Regina îl trimise înaintea sa pe domnul de Barault care îl întâlni la frontieră şi-l asigură, din partea majestăţilor lor, că va fi primit la Curte aşa cum îşi dorea. Familia de Lorena, ducii de Bouillon şi de Sully, care plănuiau să i se alăture, îi ieşiră în cale până la Senlis; în acelaşi timp, contele de Soissons şi adepţii săi îşi adunară toţi prietenii. Temându-se să nu iasă vreo răzmeriţă din astfel de adunări, regina a fost sfătuită să înarmeze poporul. Prinţul de Conde a intrat în Paris în ziua de 15 iulie, însoţit de mai bine de o mie cinci sute de gentilomi, fapt ce o cam alarmă pe regină care se gândi că dacă domnul de Sully era stăpân pe tunuri, pe Bastilia şi pe banii răposatului rege, că dacă parlamentul şi poporul n-ar vrea să-i fie credincios ei, prinţul ar putea face unele lucruri cu urmări foarte primejdioase pentru rege.
Prinţul de Conde avea tot atât de puţină încredere în regină câtă avea şi regina în el. De îndată ce ajunse, trei sau patru persoane îi spuseră că regina, aţâţată de contele de Soissons, avea de gând să pună mâna pe el şi pe ducele de Bouillon; ceea ce îl făcu - cu toată buna primire a reginei - să nu doarmă trei nopţi, gata să fugă

din Paris la cel mai mic zvon pe care l-ar fi iiizit urzea ceva împotriva lui.
-i
De îndată ce se linişti, după primele temeri, îi aduse la cunoştinţă reginei pretenţiile sale, aşa cum făcuse şi contele de Soissons. Sigur că ar fi vrut să conteste regenţa, dar n-a cutezat, fiindcă a fost abătut de la acest gând de primirea măreaţă ce i s-a făcut, l s-au dat două sute de mii de livre pensie, palatul de Conde din foburgul Saint-Germain, care a fost cumpărat cu două sute de mii de franci, comitatul din Clermont şi multe alte gratificaţii. Sfătuită de bătrânii ei miniştri, regina şi-a deschis foarte larg punga şi faţă de alţi prinţi şi seniori, dându-le mari sume de bani pentru a fi sigură de inimile lor şi de tihna poporului său. Mulţi au spus că n-a făcut bine procedând astfel, că severitatea ar fi fost mai bună, pentru că uiţi mai uşor binefacerile decât pedepsele şi pentru că teama te face mai prevăzător decât dragostea.
în vremea asta, prinţul de Conde şi contele de Soissons se aveau precum câinile cu pisica. Această neînţelegere dintre ei nu displăcea nici reginei, nici miniştrilor. Dar cel mai mult îi plăcea mareşalului de Bouillon care, înclinat către gâlceava prin firea sa intrigantă, nu putea suferi liniştea din ţară.
Binefacerile reginei, în loc să-i închidă gura, îi deschiseseră şi mai mult pofta de a profita de faptul că regele era minor. Se sluji de marchizul de Coeuvre, în care contele de Soissons avea mare încredere, pentru a forma uniunea pe care o dorea. Apoi îi explică domnului de Coeuvre că neînţelegerile dintre prinţul de Conde şi

contele de Soissons şi slujitorii unuia şi ai celuilalt nu puteau fi folositoare decât miniştrilor care aveau să fie cu atât mai ataşaţi regelui cu cât vor avea o contragreutate la Curte care să-i menţină în slujbele lor; că altminteri îşi vor oferi bunele şi relele oficii celor cărora Ie vor fi lor pe plac, îi vor avansa pe cei răi şi-i vor îndepărta pe oamenii de

treabă. Că el era convins că domnul conte contribuise la aversiunea pe care regina o nutrea faţă de el, dar că aceasta nu-l va împiedica să-l îndemne pe domnul prinţ să trăiască în bună pace, alături de el.
Marchizul de Coeuvre nu-i putu vorbi chiar atât de curând domnului conte de Soissons despre planurile mareşalului, dar domnul conte o înştiinţa pe regină despre toate acele lucruri şi-i făcu - cu atâta delicateţe - propunerea de conciliere dintre el şi Conde încât regina, care o socotea cu neputinţă de realizat, îi mărturisi că nu i-ar fi displăcut.
Cardinalul de Joyeuse şi cele mai reprezentative persoane ale celor două partide socotiră că era necesar un răspuns mai precis şi oficial din partea reginei; că, vorbindu-i de faţă cu miniştrii, aceştia nu vor cuteza să se opună de teamă să nu-şi atragă ura prinţilor de sânge şi ai celor mari din regat. Planul reuşi întocmai cum fusese proiectat. Miniştrii aprobară aceea reconciliere în faţa lumii şi chiar exagerându-i - după aceea - urmarea, în faţa reginei, a lui Concini şi a soţiei sale, adăugară că se străduiseră cât putuseră ca nu cumva să uite ceva din ceea ce ar fi împiedicat reconcilierea.
Cu acest prilej, domnul de Guise a fost asigurat că se va însura cu domnişoara de Montpensier, căsătorie

care, până atunci, tot fusese tergiversată; în legătură cu prinţul de Conde, Curtea şi-a cam făcut nădejdi deşarte pentru că punerea în practică a acelei concilieri întârzia, fără însă a se destrăma definitiv, cum vom vedea că s-a întâmplat la sfârşitul anului.
în vremea aceasta, ambasadorii pe care majoritatea regilor creştini îi trimiseseră la rege ca să-i transmită condoleanţe pentru moartea tatălui său şi să-l felicite pentru urcarea sa pe tron, sosiră la Paris. Ducele de Feris venise din partea Spaniei şi, după ce contele de Fuentes şi miniştrii Flandrei îi ceruseră, aşa cum am văzut, prinţului de Conde să tulbure tihna Franţei, acum dimpotrivă, puseseră la dispoziţie toate ostile regelui Spaniei împotriva celor care ar fi avut de gând să tulbure regenţa reginei. Şi asta datorită faptului că se stabilise o dublă căsătorie între copiii Franţei şi ai Spaniei; printr-un acord secret între miniştrii Franţei şi ambasadorul Spaniei, s-a hotărât că regele Spaniei nu va ajuta spiritele intrigante din regat şi că nu le va tulbura nici pe cele ce se aflau, cu diverse afaceri de stat, în Germania, unde izbucnise o neînţelegere între împăratul Rudolf şi fratele său Mathias, care se ridicase împotriva lui şi-l deposedase de o parte din provinciile ereditare, precum şi de alte provincii ale sale.
Acel atentat al lui Mathias împotriva fratelui său atât de bătrân încât se părea că mai avea foarte puţin de trăit până să-i urmeze la tron dezvălui lumii, încă o dată, că ambiţia nu are margini, că e lipsită de respect şi că nu are nimic sfânt, fiind în stare să treacă peste orice pen-

tru a-şi atinge scopul. Mathias a dat exemplu sistemul practicat în Spania care-i ţinea pe fraţii regilor într-o asemenea stare încât, pe lângă faptul că erau lipsiţi de judecată, nu puteau să-l vatăme în nici un fel pe rege fiindcă li se retrăsese orice putere.
Ducele de Savoia, aflând de propunerea de căsătorie a Spaniei, ordonă ambasadorilor săi să se plângă în gura mare, arătând că răposatul rege spusese că era mult mai bine ca fiul său să aibă nişte socri inferiori decât egali cu el. Dar nimeni nu ţinu seamă de plângerile sale.

în vremea aceasta, regina se hotărî să-l încoroneze pe fiul ei la Reims, unde-l şi duse în acest scop. în timpul acelei călătorii ducele de Guise rămase la Paris din pricina disputei pe care o avea cu ducele de Nevers care, fiind guvernator, voia să treacă înaintea lui cu prilejul festivităţii încoronării.
Regele a fost încoronat în 17 octombrie şi în 18 octombrie a primit ordinul Saint-Esprit. Domnul cardinal de Joyeuse şi domnul prinţ de Conde trebuiau să primească şi ei acest ordin; dar cardinalul a refuzat, susţinând că domnul prinţ era mult mai important decât el, fapt care-l puse pe rege într-o situaţie neplăcută pentru că dacă nu-i mai dădea acel ordin nici prinţului, l-ar fi decepţionat pe acesta; pe de altă parte, privându-l pe cardinal de acea distincţie, i-ar fi decepţionat pe ceilalţi cardinali care, ca putere, veneau imediat după rege.
în timpul călătoriei de întoarcere a regelui la Paris, care a intrat în capitală în 30 octombrie, ducele de

Bouillon - care nu izbutise să realizeze reconcilierea şi uniunea dintre prinţii de sânge regal şi mai marii regatului - şi-a continuat, cu asiduitate, planul, fără ştirea reginei şi a miniştrilor care se supărară foarte tare. Pentru a întări acea uniune, când regele plecă din Reims îndreptându-se spre Paris, el îi duse pe prinţi, pe ducii de Longueville şi de Nevers, pe marchizul de Coeuvres şi pe alţi câţiva, la Sedan, unde strânse legătura pe care o făcuse, printr-un al doilea nod, pentru a o face şi mai trainică. Pe urmă, pentru a-şi realiza nestingherit treburile sale şi a tulbura liniştea guvernului, îi îndemnă pe hughenoţi să ceară o adunare generală, l-a fost foarte uşor să facă acest lucru, arătându-le că trebuia să profite de faptul că regele era încă minor şi că statul fusese zdravăn zguduit în urma morţii lui Henric al IV-lea. Hughenoţii acceptară cu atât mai multă plăcere cu cât edictul din 1597 expira în anul acela. Regina, dându-şi seama că ei vor cere lucruri cu totul deosebite şi nedrepte care, neputându-le fi acordate, puteau duce la cine ştie ce mari tulburări, încercă să câştige timp amânând acea adunare; dar insistenţele lor, tot mai puternice, o determinară să le fixeze acea adunare, în anul următor, la Saumur.
Un diferend survenit în timpul călătoriei regelui la Reims, între marchizul d'Ancre şi domnul de Bellegarde, marele scutier al Franţei, vizând rangurile lor, îl făcu pe ducele d'Epernon să-şi dea pe faţă nemulţumirea împotriva marchizului d'Ancre. Acesta din urmă se hotărî să se pună bine cu domnul conte de Soissons pentru a-l

' împiedica să-l favorizeze, în dauna sa, pe ducele d'Epernon, aliatul său. Domnul conte îi mărturisi că avea motive să se plângă de el din pricina căsătoriei . domnişoarei de Montpensier cu ducele de Guise, î căsătorie hotărâtă cu puţină vreme înainte, la sfatul lui d'Epernon, miniştrii mărturisindu-i că ei nu fuseseră > consultaţi. Ducele mai adăugă că nu putea fi prietenul . său până ce nu repara acea greşeală, determinând-o pe i regină să accepte căsătoria domnişoarei de Montpen-, sier cu fiul său, ducele d'Enghien; că doamna de Guise n-avea să-i dea mare lucru fiicei sale vitrege pentru că tot ceea ce poseda va da copiilor ei din cea de a doua căsătorie; că lui Monsieur prea puţin îi va păsa pe cine va lua fiica lui când aceasta se va afla la vârsta măritişului. Apoi adăugă că se temea că o va mărita pe acea moştenitoare - prinţesă de sânge regal - cu vreunul din

băieţii mai mici al familiei de Guise şi nu cu cel mare. în concluzie, mărturisi că nu se va împăca cu ducele d'Epernon dacă nu va drege ceea ce stricase.
între timp, avu loc în faţa reginei o dispută între ducele de Sully şi Villeroy în legătură cu cei trei sute de soldaţi elveţieni pe care Villeroy îi ceruse pentru paza oraşului Lyon, unde Alincour, fiul său, cumpărase, de puţină vreme, guvernământul ducelui de Vendome, vânzând locotenenta regală pe care o avea în Saint-Chamont. Ducele de Sully îi spuse, în legătură cu acest lucru, nişte vorbe atât de usturătoare, încât celălalt se simţi jignit de moarte.
Ajungând aici, trebuie să remarc că în timpul încoronării regelui la care ducele de Sully n-a luat parte

din cauza religiei sale1, s-a dus în plimbare la reşedinţa sa de la ţară; Villeroy, căruia îi plăcea ordinea în afaceri, considerând că toată lumea se obişnuise cu refuzurile ducelui de Sully, se strădui s-o convingă pe regină să-l menţină pe Sully în slujbă şi să-i dea atâta putere câtă va considera ea, având în vedere că, în perioada în care regele era minor nu putea avea tot atâta autoritate câtă avusese în timpul răposatului rege. Buillon primi ordin să-l aştepte pe ducele de Sully după ce acesta se va întoarce de la reşedinţa sa si să-l asigure de bunăvoinţa reginei care dorea să aibă tot atâta încredere în el câtă avusese si răposatul rege. Sully acceptă oferta reginei cu politeţea pe care i-o îngăduia firea sa aspră şi grosolană. Totuşi n-a fost îndeajuns de mulţumit pentru că a pretins o comisie oficială pentru exercitarea slujbei de ministru al finanţelor, lucru pe care regina n-a vurt să i-l acorde având în vedere că, în timpul răposatului rege, el nu avusese numai un singur brevet. Refuzul l-a făcut pe Sully să nu mai aibă nici un pic de încredere în cancelar, în Villeroy şi în Concini pe care-i socoti duşmanii săi. După întoarcerea regelui de la Reims, mai lucră vreo cincisprezece zile sau trei săptămâni după care diferendul cu soldaţii elveţieni din Lyon se reînnoi. Ducele de Sully se supără foarte tare, susţinând că regele nu trebuia încărcat cu o astfel de cheltuială, locuitorii putând să facă ei înşişi de gardă, în Lyon, aşa cum făcuseră întotdeauna; apoi se agăţă de cancelar care-l favorizase pe Villeroy şi-i spuse că se înţeleseseră împreună ca
1 Sully era hughenot. "

să-l ruineze pe rege. Cum această ofensă îi privea pe toţi miniştrii, aceştia se hotărâră să scape de acel personaj a cărui fire nu putea fi îmblânzită. Alincour, interesat de treaba despre care era vorba, se adresă marchizului de Coeuvre care nu-l putea suferi pe ducele de Sully din pricină că era şi ministrul artileriei, funcţie obţinută de la răposatul rege şi pe care marchizul avea dreptul s-o moştenească. Aşa că propuse îndepărtarea de la Curte a ducelui căruia făcu să-i ajungă la ureche faptul că toţi miniştrii vor contribui cu plăcere la alungarea lui dacă domnul conte de Soissons va vrea să-l aducă în locul lui pe mareşalul d'Ancre. Marchizul de Coeuvre, căruia i se spuse acest lucru, vorbi cu domnul conte de Soissons, arătându-i că trebuia să profite de această ocazie pentru a-i determina pe miniştri să consimtă la căsătoria fiului său cu domnişoara de Montpensier; contele făgădui să vorbească imediat cu mareşalul d'Ancre care, la rândul lui, îi făgădui să se întâlnească cu miniştrii, având în vedere că şi el dorea acelaşi lucru. Marchizul de Coeuvre, iscusit şi bun cunoscător al problemelor de la Curte, îi determină pe miniştri să

consimtă, fie că doreau într-adevăr acest lucru, fie că extrema tinereţe a celor doi miri îi făcuse să creadă că vor avea oricând posibilitatea de a împiedica realizarea acelei căsătorii, în acest fel, domnul conte şi marchizul d'Ancre se împrieteniră foarte strâns, pornind de la îndepărtarea domnului de Sully care a fost amânată pe altă dată.
Contele de Soissons, fiind guvernator în Normandia, a fost obligat să se ducă în provincia sa şi să ţină o adu-

nare; în timpul acesta, ducele de Sully s-a luat din nou la ceartă, în plin consiliu, în ajun de Crăciun, cu Villeroy, căruia i-a aruncat nişte vorbe atât de pline de venin, încât Villeroy a fost constrâns să se retragă la Confflans până la reîntoarcerea domnului conte, după care s-a terminat şi cu Sully, acesta fiind dizgraţiat.
înainte de a sfârşi cu anul 1610, nu pot să nu amintesc că în Spania a avut loc cea mai cutezătoare şi mai barbară faptă din istoria tuturor secolelor precedente si care a oferit Franţei prilejul de a da dovadă de omenia ei.
Spania era plină de mauritani, numiţi astfel pentru că descindeau, din tată în fiu, din maurii care odinioară ocupaseră acea ţară şi o supuseseră vreme de şapte sute de ani. Tratamentul îngrozitor din partea regelui şi dispreţul spaniolilor pe care-l îndurau acei vechi creştini îi determinaseră ca cea mai mare parte dintre ei să-şi păstreze în taină credinţa strămoşilor lor, mai mult din ura pe care începuseră a o nutri faţă de Spania. Fiind trataţi ca sclavi, căutau mijlocul de a se elibera; spaniolii, bănuitori, le luaseră toate armele şi mai ales pe ale celor din Granada şi Valencia, unde aproape toţi erau plini de venin fiindcă nu le era îngăduit să poarte asupra lor nici măcar un cuţit tocit.
Consiliul Spaniei, temându-se ca tot acel norod să nu găsească prilejul de a isca vreun război civil în ţară, pentru a preveni acest neajuns care nu era chiar o simplă presupunere, porunci la începutul anului 1610 ca toţi acei oameni să fie izgoniţi din Spania, împreună cu femeile şi copiii lor, în termen de treizeci de zile, în timpul cărora le era îngăduit să-şi vândă toate mobilele şi

să ia cu ei doar preţul lor, dar nu în bani ci în mărfuri, toate casele fiind confiscate de rege şi intrate în patrimoniul său. Cei care erau aproape de mare se îmbarcară pentru a trece în Barbaria1, motiv pentru care tuturor vaselor străine, aflate în porturile spaniole, le-a fost interzisă plecarea. Alţii s-au îndreptat spre graniţa Franţei pentru a trece în provinciile lui Henric al IV-lea. E cu neputinţă de descris mila pe care o inspira acel sărman popor, deposedat de toate bunurile sale. Cei care erau creştini, şi erau destul de mulţi, erau demni de cea mai mare compasiune pentru că fuseseră trimişi, ca şi ceilalţi, în Barbaria unde se aflau în pericolul evident de a se reîntoarce, împotriva voinţei lor, la religia mahomedană. Vedeai femei cu copii la sân şi cu mătăniile în mână, izbucnind în lacrimi şi smulgându-şi părul de disperare şi de mizerie. Ducele de Medina, amiralul coastei Andaluciei, aduse la cunoştinţa consiliului Spaniei, acea deplorabilă situaţie; dar primi o nouă poruncă să nu cruţe nici vârstă, nici sex, nici condiţie socială, raţiunile de stat făcându-i pe cei buni să pătimească pentru cei răi; porunca îl obliga pe duce să se supună, împotriva voinţei sale. Era vorba de mai bine de opt sute de mii de oameni. Aşa că acea transmigrare se asemăna oarecum cu fuga evreilor din Egipt, cu două deosebiri: că evreii

voiau să fugă din Egipt şi egiptenii nu-i lăsau, pe când mauritanii nu voiau să plece din ţara lor, dar spaniolii nu le îngădu-
1 Barbaria sau Statele barbareşti. Nume dat odinioară regiunilor din Africa de Nord, situate la vest de Egipt: Maroc, Algeria, Tunisia şi regenţa din Tripoli.

iau să rămână. Apoi evreii se duceau în aşa-numita „ţară a făgăduinţei", în vreme ce mauritanii se duceau într-o ţară necunoscută, unde urmau să trăiască la fel ca nişte străini, obligaţi să renunţe la religia creştină.
Regele Henric al IV-lea, auzind că mulţi dintre acei nefericiţi se îndreptau către regatul său, cuprins de milă din pricina mizeriei în care se zbăteau, porunci să se publice, în luna februarie a anului 1610, o ordonanţă care-i obliga pe ofiţerii şi locotenenţii săi să-i aştepte la frontieră; cei care voiau să trăiască în religia catolică, făcând act de credinţă în faţa episcopului din Bayonne, urmau să capete îngăduinţa de a rămâne în ţara sa, dincolo de râurile Garona şi Dordona. Cât despre cei care voiau să trăiască în credinţa lui Mahomed, să le dea corăbiile necesare cu care să treacă în Barbaria.
Moartea lui Henric opri continuarea poruncii sale, dar regina o execută cu grijă. Au existat şi câţiva ofiţeri care, abuzând de autoritatea lor, au săvârşit jafuri şi crime asupra celor care voiau să treacă în Barbaria; dar vinovaţii, fiind pedepsiţi exemplar, alţii n-au mai cutezat să săvârşească asemenea violenţe.
Tot în 1610 a murit Electorul Palatin, a cărui moarte merită să fie amintită ca o prevestire a nenumăratelor necazuri întâmplate în anii următori, din pricina ambiţiei fiului său care, urmând sfaturile ducelui de Bouillon şi ale altora, a rămas, până la urmă, fără statele sale tocmai pentru că voise să invadeze, în mod nedrept, alte ţinuturi.
Ambiţia acelui prinţ a iscat un război care durează şi acum şi numai Cel-de-Sus ştie când se va isprăvi.

1611
în loc ca regina, în primul ei an de regenţă, pe care l-am urmărit în capitolul precedent, să păstreze cu orice preţ măreţia cu care Henric cel Mare îşi cârmuise ţara, aceasta a început să decadă prin dezbinarea miniştrilor ce se războiau acum între ei, în aşa fel încât trei strânşi laolaltă îl izgoneau pe al patrulea.
Am mai vorbit despre motivul pentru care s-au hotărât să-1 îndepărteze pe ducele de Sully. Contele de Soissons, solicitat de miniştri mai mult pentru vechea ură pe care o nutreau faţă de Sully, deveni şeful partidului lor, în care îl atraseră şi pe prinţul de Conde. Contele avu însă grijă să înainteze foarte încet cu îndepărtarea lui Sully, fiindcă mai întâi dorea să-şi vadă îndeplinite făgăduielile ce i se făcuseră în legătură cu interesele sale şi mai ales cele legate de căsătoria prinţului d'Enghien, fiul său, cu domnişoara de Montpensier, căsătorie care, în urma acestei urzeli, trebuia să fie - la rugămintea miniştrilor - aprobată de regină. Aşa că de îndată ce contele se reîntoarse din călătoria făcută în Normandia, miniştrii îl presară să ducă la bun sfârşit ceea ce pusese la cale împreună cu ei; el se arătă însă foarte indiferent; dar două scandaluri care izbucniră

între timp, strângând şi mai mult legătura dintre conte şi Concini, îl făcură pe domnul de Soissons să pună mai mult suflet în problema izgonirii lui Sully.

Prima ceartă avu loc în 3 ianuarie, între domnul de Bellegarde şi marchizul d'Ancre, ultimul vrând ca în afară de locuinţa soţiei sale, să mai aibă la Luvru - în acel an când era rândul lui să fie gentilom al camerei reginei - o odaie destinată acestei funcţii. Dar Bellegarde îl refuză cu atâta îndărătnicie, încât ajunseră să-şi spună vorbe grele. Marchizul d'Ancre, recunoscând că partidul advers avea mult mai mulţi partizani la Curte decât partidul său, socoti că trebuie să se sprijine pe partidul contelui de Soissons; se folosi în acest scop de marchizul de Coeuvres în care contele avea mare încredere; îi spuse deci marchizului că domnul prinţ şi ducele d'Eper-non îl rugaseră să mijlocească aplanarea acelui scandal, dar că el ţinea să treacă de partea contelui de Soissons în mâinile căruia dorea să-şi încredinţeze interesele şi onoarea cu atât mai multă bucurie, cu cât era hotărât să facă mult mai mult caz de interesele contelui decât de ale sale. Contele de Soissons, ştiind că cea mai mare calitate a unui curtean era de a nu pierde prilejul să-şi rezolve treburile atunci când i se ivea ocazia, foarte obligat marchizului, în ciuda vicleşugurilor ducelui d'Epernon care, supărat că nu se apelase la el, făcuse tot ce putuse pentru a-i determina să se certe, contele de Soissons, deci, puse capăt acelei discuţii dintre cei doi fără a-l nemulţumi pe ducele de Bellegarde. Marchizul fu atât de satisfăcut încât făgădui să aranjeze cu

miniştrii căsătoria la care contele ţinea atât de mult. Şi într-adevăr, pentru a le obţine consimţământul, se obligă să-l determine pe domnul conte să isprăvească odată planul pus la cale împotriva lui Sully. Aşa că miniştrii care doreau să sprijine regenţa si să cârmuiască ţara cu blândeţe până la majoratul regelui o sfătuiră pe regină să consimtă la căsătoria fiului contelui de Soissons cu domnişoara de Montpensier, fără să le pese că îi ofensau pe cardinalul de Joyeuse şi pe ducele d'Epernon, înrudiţi cu tânăra mireasă; când căsătoria deveni publică, cei doi se plânseră în gura mare că fusese încheiată fără consimţământul lor. Contele de Soissons se scuză, spunând că din discreţie procedase astfel, cu atât mai mult cu cât, fiindcă era o treabă care-i privea pe Monsieur şi pe regină, se simţise obligat să-i smulgă majestăţii sale consimţământul, înainte de a-şi face un alt plan; dar cei doi nu se mulţumiră cu aceste scuze şi-l urară până la moartea sa.

La puţine zile după aceasta, avu loc un al doilea scandal între contele de Soissons şi prinţul de Conţi şi pe urmă între conte şi familia de Guise. Trăsurile primilor doi, întâlnindu-se pe stradă într-o învălmăşeală de şarete, unde unul trebuia să aştepte ca să-i facă loc celuilalt să treacă, scutierul contelui de Soissons nerecunoscand trăsura prinţului de Conţi, o opri cu ameninţări şi porunci vizitiului să treacă, cu stăpânul său, înaintea celeilalte. Contele, după ce văzu a cui era trăsura, trimise imediat pe cineva să-i prezinte prinţului scuzele sale, asigurându-l că ceea ce se întâmplase nu fusese făcut cu intenţia de a-l

jigni, ci din nebăgare de seamă şi că era cel mai supus slujitor al său. Contele îşi închipuia că prin aceasta incidentul fusese închis. Dar a doua zi, domnul de Guise, călare pe cal, însoţit de mai bine de o sută de gentilomi, trecând prin faţa palatului de Soissons, se duse să-l vadă pe prinţul de Conţi. Contele de Soissons care crezu - si pe bună dreptate - că domnul de Guise voise să-l sfideze, a dat să se urce pe cal pentru a se duce după ei; o mulţime de prieteni i se alătură, iar prinţul de Conde veni şi el cu o companie de soldaţi.

Regina, aflând despre aceasta şi temându-se de ceea ce s-ar fi putut întâmpla, îl rugă pe domnul conte să nu iasă din casă şi pe domnule de Guise să se ducă înapoi acasă; ceea ce acesta din urmă şi făcu, fără a o mai vedea pe regină pe care domnul conte se duse totuşi s-o vadă. Domnul de Guise socoti bună, chiar de la început, propunerea reginei de a-i face o vizită contelui de Soissons, ca să-i ceară scuze şi să-l asigure că era sluga lui; dar după ce vorbi cu domnul du Mâine, vechea vrajbă dintre casa de Guise şi cea de Bourbon îşi arătă din nou colţii; căci du Mâine l-a întors de la hotărârea luată şi l-a făcut să-şi retragă cuvântul pe care i-l dăduse reginei. Drept împăcare, domnul du Mâine veni a doua zi la regină şi, în prezenţa mai marilor Curţii, îşi ceru scuze pentru nepotul său, asigurând-o pe majestatea sa că întreaga familie de Guise va folosi faţă de domnul conte termenii politeţii, ai onoarei şi ai bunăvoinţei. Regina îi răspunse că-i va aduce la cunoştinţă domnului conte cele spuse de ducele du Mâine, că-l va ruga să uite ceea ce se întâmplase şi să-i primească scuzele.

După acea lipsă de respect pe care domnul de Guise o dovedi faţă de regină, neţinându-şi cuvântul pe care şi-l dăduse faţă de ea, începură dezmembrarea consiliului, nehotărârea reginei şi scăderea autorităţii sale, lucruri care avură urmări grave, experienţa învăţându-ne că e mult mai uşor să-ţi menţii stabilitatea decât să încerci să te reechilibrezi după ce-ai primit fie şi cea mai slabă lovitură.

Tot în acea vreme, regina a aplanat un scandal serios care ar fi putut avea urmări neplăcute dacă nu l-ar fi înăbuşit imediat, într-o zi, în timp ce se afla la masă, din camera alăturată s-au auzit nişte glasuri care se certau, ajungând să-si spună cuvinte grele şi extrem de neplăcute. Baronul de La Châtaigneraie, căpitanul gărzilor sale, om curajos, dar brutal, crezând că ducii d'Epernon şi de Bellegarde îi puseseră beţe în roate în ceea ce privea pretenţia lui de a obţine un guvernământ de la regină, dând peste ei la ieşirea din cabinetul majestăţii sale, îşi dădu drumul la gură, rostind nişte cuvinte din "care era cu neputinţă să nu-ţi dai seama că-l vizau mai ales pe ducele d'Epernon1 şi-l jigneau pe ducele de Bellegarde. Cei doi seniori, plini de resentimente, se simţiră jigniţi de moarte; Châtaigneraie nici nu urmărea altceva decât să-i ofenseze cât mai crunt.

Acel scandal ar fi putut face mult rău Curţii, care s-ar fi împărţit în mod neîndoielnic în două, dacă regina nu i-ar

' Jean Louis de Nogaret de La Valette, duce d'Epernon (1554-1642). Unul dintre favoriţii lui Henric al lll-lea; a devenit colonel general al infanteriei franceze, în 1587. Mai târziu, a incitat parlamentul să-i dea lui regenţa Măriei de Medici (văduva lui Henric al IV-lea). A fost guvernator în Provence, apoi în Guyenne.

fi sfătuit să se potolească, având în vedere că cearta avusese loc în palatul ei şi că respectul pe care i-l datorau scandalagiii fusese călcat în picioare. Ea ar fi vrut să-l apere pe Châtaigneraie care odinioară îi salvase viaţa; dar a preferat să-l pedepsească pentru a le da satisfacţie celorlalţi; îl trimise deci la Bastilia, unde nu făcu decât să intre pe o uşă şi să iasă pe alta, pentru a scăpa din încurcătura în care se vârâse prosteşte.

După aceasta, toţi bătură fierul cât era cald, cerând îndepărtarea ducelui de Sully; contele de Soissons vorbi în acest sens cu prinţul de Conde; marchizul de Coeuvres primi însărcinarea de a afla cam în ce ape se scălda ducele de Bouillon în legătură cu acest

lucru; Bouillon spuse că ducelui de Sully nu putea să i se întâmple decât ceea ce merita, dar că el nu voia să contribuie cu nimic la treaba aceasta atât pentru că socotea să nu era necesar cât şi pentru că nu voia ca hughenoţii să-i reproşeze că-l îndepărtase pe unul dintre ai lor din ministeriat.
Prinţul de Conde şi contele de Soissons îi vorbiră primii reginei despre izgonirea lui Sully, pe urmă îi vorbiră miniştrii, iar marchizul d'Ancre îi dădu lovitura de graţie.
Aşa că, la începutul lui februarie, Sully se văzu constrâns să se retragă încărcat de bunurile pe care le agonisise cât timp slujise, dar urmărit de invidie pentru marea autoritate pe care o avusese şi de ură pentru firea lui înverşunată.
Nici nu apucase Sully să se retragă bine că mulţi şi-au şi pus în cap să profite de victoria asupra lui si să-l aducă la sapă de lemn. Pentru a-şi atinge scopul, au încercat

să împiedice căsătoria fiului său, marchizul de Rosny, cu fiica mareşalului de Crequi; apoi i-au propus domnului de Bouillon, prin marchizul de Coeuvre, să-i ia guvernământul din Pointou; dar regina le-a trimis vorbă că nu era de acord să se poarte rău cu un personaj ale cărui servicii fuseseră atât de folositoare Franţei, fără altă motivaţie decât că, fiind utile norodului, îi fuseseră şi ei.
Funcţia de supraintendent a fost împărţită între preşedintele Jeannin, domnii de Châteauneuf şi de Thou care au fost numiţi directori ai finanţelor, ultimul fiind numit pentru a-l îndepărta din funcţia de prim-preşedinte, la care avea pretenţia şi pe care regina dorea să i-o dea cumnatului acestuia, preşedintele de Harlay; dar nunţiul papal se opuse din răsputeri, susţinând că nu dăduse dovadă prin lucrarea sa Istoria, că ar nutri sentimentele pe care un bun catolic trebuie să le aibă faţă de adevărata credinţă.
Pentru a obţine îndepărtarea lui Sully miniştrii îi spuseseră reginei că asprimea lui i-ar fi izgonit pe mulţi; că pe lângă firea lui, care-l făcea să se poarte nepoliticos cu cei care-i erau superiori, proceda astfel pentru a putea fi grosolan şi cu ea; că tot la fel procedase şi cu răposatul rege care-l răbdase atât dintr-o bunătate exagerată, cât si pentru că-şi zicea că acea fire crâncenă îi înspăimânta pe cei care altfel I-ar fi copleşit cu cereri sau cu stăruinţe supărătoare; dar că timpurile nu-i mai îngăduiau lui Sully să se revolte nici împotriva reginei, nici a confraţilor săi, nici să se supere pentru ofensele aduse de cei din jur, nici să mai facă uz de refuzurile

care erau mai jignitoare decât însuşi refuzul; că deşi acţiona cu prea puţină prudenţă în afaceri, nu îngăduia nimănui să-şi atribuie gloria şi urmările unor sfaturi bune care nu erau date niciodată de el. Că, în concluzie, dacă dusese la bun sfârşit treburile regelui, nu le uitase niciodată nici pe ale sale, fapt ce apărea cu atât mai clar cu cât atunci când intrase în slujba regelui avusese şase mii de livre rentă, iar când plecase, avea peste o sută cincizeci de mii; ceea ce-1 obligase să-şi retragă de la Camera de conturi declaraţia privind averea sa, declaraţie pe care o depusese la grefă când intrase în funcţie, ca să nu fie obligat să recunoască, sub propria sa iscălitură, cât de mult profitase de banii regelui.
Miniştrii mai adăugară că era bine ca regina să desfiinţeze funcţia de supraintendent al finanţelor care conferea prea multă putere celui ce o deţinea, că ar fi fost mai bine să împartă acea funcţie între mai mulţi magistraţi de care ar fi dispus cu mai multă uşurinţă decât să o încredinţeze unui singur om, şi acela militar, şi care cu vremea devenise

insolent. Dar miniştrii nu mai spuseră că, înlăturând dintre ei un duşman puternic, intenţia lor era de a-şi rezerva întreaga autoritate a funcţiei sale; scopul cancelarului era de a uni funcţia sa cu fosta funcţie a lui Sully, ceea ce s-a şi întâmplat, pentru ca preşedintele Jeannin, ajuns controlor general, precum şi toţi ceilalţi directori ai finanţelor să depindă numai de el şi să nu poată face nimic fără aprobarea sa.
Casa de Guise a fost singura care i-a luat apărarea lui Sully; ea a încercat să împiedice sau să întârzie că-

derea sa, nu din dragostea pe care i-o purta, ci ca să facă în ciudă contelui de Soissons şi familiei de Bour-bon. Dintre seniorii de la Curte, singurul care i-a luat apărarea a fost Bellegarde, din pricina strânsei legături pe care o avea cu familia de Guise.
Dacă modul şovăielnic în care s-a comportat ducele de Sully - şi pe care l-am arătat în capitolul trecut -atunci când şi-a pierdut stăpânul, uluirea şi nehotărârea lui dovedesc clar că spiritele semeţe şi înverşunate nu sunt adesea si cele mai curajoase; purtarea ducelui, în această nouă încercare, a lăsat să se vadă că cei lipsiţi de curaj în primejdiile în care le e teamă să nu-şi piardă viaţa, se comportă la fel şi în situaţiile în care se tem să nu-şi piardă averea.
Regina, cerându-i să-i predea funcţia de prim-minis-tru, i-a cerut-o şi pe cea de guvernator al Bastiliei, unde se aflau banii regelui. Deşi lovitura nu I-a luat pe nepregătite, Sully n-a putut s-o primească totuşi cu resemnare. A cedat pentru că trebuia să se supună, dar n-a făcut-o fără să se plângă. Şi când regina i-a spus că el însuşi o rugase de mai multe ori să-l scape de acea funcţie, el i-a răspuns că n-a crezut că-l va lua în serios. Pe urmă, a cerut să fie răsplătit pentru tot ceea ce făcuse până atunci; apoi, venindu-şi în fire şi observân-du-şi greşeala, s-a plâns că fusese înlăturat din funcţie ca şi cum nu el ceruse cândva acest lucru. E adevărat că nu avea altă dorinţă decât să i se înalţe o punte de aur pe care spiritele mari o dispreţuiesc când îşi pot face un prilej de glorie din retragerea lor.

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Au existat puţini oameni care, căzând de pe treapta cea mai înaltă a soartei, să nu-i tragă şi pe alţii după ei; căderea acelui colos nefiind urmată de nici o alta nu pot să nu remarc diferenţa dintre cei ce ajung în posturi mari prin meritele lor şi printr-o fire îndatoritoare şi cei care ajung sus prin constrângere şi prin autoritate. Primii au prieteni adevăraţi care sunt foarte legaţi de ei atât la bine cât şi la rău, ceea ce nu se întâmplă cu ceilalţi.
în timp ce la Curte se petreceau toate aceste lucruri, ducele de Savoia, care, la moartea răposatului rege, se înarmase ca să lupte alături de el împotriva spaniolilor, împăcându-se cu ei, îşi trecu trupele din Piemont în Savoia, cu scopul de a asedia Geneva. Trebuie menţionat în legătură cu acest lucru, că oraşul Geneva se afla de multă vreme sub protecţia lui Henric al IV-lea; răposatul Sancy, fiind în 1579 ambasador în Elveţia, încheiase un tratat de alianţă perpetuă între regele său şi oraşul Geneva. Ducele de Savoia, care tot timpul făcuse curte acestui oraş la care râvnea, nu cutezase să-l atace făţiş; a încercat să-l ia prin surprindere înainte ca regele Franţei să-l poată ajuta; dar Henric l-a înştiinţat pe ambasadorul său despre atacul neaşteptat al lui Le Ferail asupra oraşului Geneva, care s-a apărat cu atâta îndârjire încât l-a atras pe Le Ferail în oraş, l-a prins şi i-a tăiat capul.

Aşa că acum, la primul zvon privind planurile ducelui de Savoia, s-au adunat imediat toţi seniorii hughenoţi; pe de altă parte, regina l-a trimis pe Barault să-l convingă pe ducele de Savoia să-şi dezarmeze ostile, mus-

trându-l că era invidios pe vecinii săi şi că ei nu-i convenea câtuşi de puţin ca el să-i sâcâie pe aliaţii Franţei. Barault înapoindu-se cu un răspuns care n-o mulţumi pe regină, ea îl trimise de data asta pe La Varenne, care-i vorbi ducelui în aşa fel încât acesta îşi lăsă imediat ostile la vatră, dându-şi seama că planul său nu va avea sorţi de izbândă.
Bellegarde, care - la vestea acelui asediu - fusese imediat trimis în guvernământul său ca să-şi viziteze toate cetăţile întărite, n-a fost deloc bine primit în Bourg-en-Boesse, unde a fost trasă o salvă de flinte în câţiva dintre oamenii săi ce se apropiaseră prea mult de cetate. Domnul d'Alinecourt, pe care acest loc îl punea în umbră aflându-se prea aproape de Lyon, şi deci nemaifiind la graniţă, era prea puţin băgat în seamă de cei de la Curte, profită de această ocazie, sfătuind-o pe regină să pună mâna pe Boesse şi să-i dărâme zidurile de apărare, sub motiv că Boesse era un oraş hughenot şi că Elveţia, Geneva, Bourg şi domnul duce de Lesdiguieres se aflau prea aproape de el, toţi făcând parte din acelaşi partid. Puteau despăgubi oraşul Boesse punând acolo un slujitor credincios regelui şi păstrându-l în continuare; dar reginei i se păru că ar fi mult mai bine să dea oraşului Boesse o sută de mii de scunzi, pe care i-i ceruse mai înainte, apoi să-i dărâme zidurile de apărare, căci - din raţiuni de stat - acest oraş trebuia păstrat; dar ghinionul tuturor statelor e că interesul particularilor este adesea preferat interesului public.
Prinţul de Conde care, încă de pe vremea răposatului rege, primise guvernământul din Guienne, mărturisi

că dorea să intre în posesia lui; cererea aceasta o făcu pe regină să aibă unele bănuieli. Totuşi, văzându-l cu câtă fermitate cerea acest lucru, socoti că nu era bine să i se opună făţiş; dar dădu poruncă tuturor că, în cazul în care prinţul ar intenţiona să-i facă vreun rău, să nu i-l poată face. Ducele d'Epernon profită de acele bănuieli; căci fiind pe punctul de a pleca nemulţumit de la Curte, i se încredinţa sarcina de a veghea asupra domnului prinţ.
Sosind vremea adunării din Saumur, toţi o considerară ca o furtună ce ameninţa Franţa; dar liniştea generală a fost curând asigurată si planurile duşmănoase ale spiritelor răzvrătite - care pentru a profita de necazurile Franţei, sfătuiseră acea adunare să se înarmeze - au fost spulberate.
Pentru a înţelege mai bine ce s-a petrecut în acea adunare, trebuie să arăt că de îndată ce Henric al IV-lea a murit, hughenoţii s-au gândit că ar fi bine să profite atât de faptul că actualul rege era încă un copil cât şi de uluirea întregii ţări în urma morţii năpraznice a fostului rege. Pentru a-si îndeplini acest plan au cerut ei acea adunare generală pe care edictul din 1597 le îngăduia s-o ţină în acel an, după care termenul expira. Regina-mamă, care fusese declarată regentă, procedase foarte bine când nu le îngăduise să se adune în anul acela, ci în anul următor, adică în 1611, şi nu la Paris, ci în oraşul Saumur. Trebuie să remarcăm că nenorocirea morţii regelui îl găsise pe domnul de Sully în slujbă şi pe domnul de Bouillon departe de Curte; astfel că primul sprijini

l

poruncile reginei, iar cel de-al doilea sprijini partidul hughenoţilor, fapt ce-l determină pe domnul de Bouillon ca în perioada de timp ce mai rămăsese până la adunare să le trimită miniştrilor diverse memorii care să încarce registrele de plângeri ale adunărilor din provincii ce trebuiau să preceadă adunarea generală. Toate acele memorii nu conţineau decât plângeri şi nu cereau decât lucruri imposibile sau aproape imposibile, urmărind ca - sub pretextul că nici una dintre cererile lor nu obţinuse câştig de cauză - adunarea generală să se ridice pe picior de război; deci lucrurile fie că aveau să rămână aşa, fie că regina, nemaiputând suporta o asemenea încordare, avea să declare stare de război pentru a pune capăt acelei stări nelalocul ei; sau poate că - din slăbiciune - avea s-o tolereze şi în felul acesta urma să pună statul în situaţia de a se înfrunta pe sine însuşi.
Miniştrii, susceptibili la orice lucru ce şoca autoritatea regală, ţinură nişte colocvii, comunicându-şi plângerile hughenoţilor şi pregătindu-se să le trimită adunărilor generale din provincii, în vreme ce ei trudeau în felul acesta, regina îi porunci domnului de Sully să se retragă şi domnului de Bouillon să se apropie de maiestăţile lor. După schimbarea aceasta, ducele de Rohan începu să se intereseze despre motivele dizgraţierii domnului de Sully, socrul său; şi discutând cu el despre ceea ce aveau de făcut, ajunseră la concluzia - sfătuiţi şi de prietenii lor - că nu exista un leac mai bun pentru el decât să-l sprijine pe domnul de Bouillon şi să-i pună în practică sfaturile. Acesta din urmă, dimpotrivă, ar fi dat

oricât să şi le poată lua înapoi sau în orice caz să-i facă să priceapă că lucrurile nu mai stăteau la fel ca înainte, că el se apropiase de Curte şi că acum încerca să le dea de înţeles acest lucru şi miniştrilor. Domnul de Bouillon făgădui Curţii să facă în aşa fel încât să fie ales preşedintele adunării, susţinând că avea destui prieteni care să stăvilească cererile hughenoţilor ce deranjau Curtea. O asigură pe regină că mai ales du Plessis-Mornay, guvernatorul din Saumur, îl va ajuta atât ca prieten cât şi ca om cu care stătuse de vorbă în amănunt, în sfârşit, sosiră şi lunile martie şi aprilie când trebuia să se ţină adunările din provincii care s-o preceadă pe cea generală şi unde urmau să fie aleşi deputaţii delegaţi la adunare. Aici, toată puterea ducelui de Bouillon, care voia să desfacă ceea ce făcuse, s-a dovedit a fi nulă, căci partidul advers a cerut să-i fie rezolvate toate articolele şi cererile, alegându-i ca deputaţi la adunare pe cei mai înverşunaţi dintre ei şi mai ostili liniştii publice. Provinciile aveau dreptate să nu se încreadă în ducele de Bouillon, pe atunci mult mai interesat de Curte decât de cauza lor; dar nici nu voiau să urmeze sfaturile altora pe care-i ştiau porniţi numai pentru că fuseseră rău trataţi la Curte. Se întâlniră deci cu toţii, în luna mai; ducele de Bouillon a rămas însă foarte surprins fiindcă deşi fusese adulat de ducii de Sully şi de Rohan, sosiţi cu câteva zile mai înainte, la adunare, în loc să-l aleagă pe el preşedinte, l-au ales pe du Plessis. Ducele de Bouillon n-a obţinut decât zece voturi din şaizeci. Ca adjunct al lui du Plessis, a fost ales ministrul Chamier iar

ca secretar, Desbordes-Mercier, doi dintre cei mai mari răzvrătiţi pe care-i avea Franţa, după cum au mărturisit ei înşişi în cursul adunării în timpul căreia primul n-a vorbit decât despre foc şi sabie, iar cel de al doilea a încercat, pe cât i-a stat în putinţă, să îndemne

spiritele spre rezolvări fără judecată. Ducele de Bouillon n-a fost înlăturat numai de la conducerea adunării ci pe tot parcursul ei, în timpul căreia nu şi-a putut asigura decât douăzeci şi două de voturi ale nobilimii şi unul al unui ministru; aşa că numărul celor fideli fiind mult inferior numărului celor porniţi împotriva reginei, ducelui i-a fost cu neputinţă să-i împiedice pe hughenoţi să ceară îndeplinirea unor lucruri pe care nici chiar propriul lor consiliu nu le-ar fi putut îndeplini.

Boissie şi Buillon, deputaţi ai regelui la acea adunare, făcură tot ce putură, de la început şi până la sfârşit, pentru a-i determina pe oameni să fie mai cu judecată, dar strădaniile lor au fost zadarnice.

Pretenţiile hughenoţilor, aduse la Curte de doi dintre deputaţii lor, au primit răspuns, dar nu chiar atât de categoric cum ar fi trebuit, ci aşa cum îi îngăduia reginei situaţia în care se afla. Bouillon, după ce află răspunsul, ţinu în 5 iunie o cuvântare în faţa adunării, pentru a o îndemna să aibă în vedere ceea ce era de datoria ei, susţinând că, regele nefiind major, se cerea totuşi mai multă smerenie şi supunere. După care, o asigură că dacă hughenoţii vor proceda astfel, vor căpăta mult mai lesne un răspuns favorabil la cererile lor. Apoi adăugă că adunarea fusese îngăduită de rege numai pentru a

v alege deputaţii, a-i înainta plângerile aşa cum se obiş-; nuia şi a cere un edict de pacificare; apoi le spuse că s majestatea sa le poruncea să treacă la numirea depu-«taţilor, apoi la dizolvarea adunării şi că abia după aceasta , vor primi răspuns la cererile lor. Discursul îi surprinse pe { acei îndărătnici care nu socoteau că în vremuri atât de i prielnice lor ar trebui să ia o hotărâre cu totul contrară planurilor pe care şi le făcuseră; rezistară deci în faţa poruncii regelui, partidul răzvrătiţilor fiind mult mai puternic decât cel al pacifiştilor. Unii susţineau că practica obişnuită şi raţiunea îi obligau să se supună, iar alţii strigau în gura mare că trebuia să se profite de situaţia care le era prielnică şi să tragă foloase de pe urma ei; la care domnul du Plessis, preşedintele, adăugă că dacă regele era minor, apoi măcar ei trebuiau să arate că sunt majori. După multe contestaţii, adunarea îi răspunse domnului de Bouillon că nu-i putea numi pe deputaţi, nici nu se putea dizolva până ce nu primea un răspuns satisfăcător la cererile sale. După mai multe adunări făcute şi cu cei pro şi cu cei contra, ducele de Bouillon socoti că singurul remediu în toată harababura aceea era să-i trimită la rege pe cei care ţineau cu el, şi anume pe Châtillon, Parabere, Brassac, Villemade, Guitry, Berticheres şi alţii, până vor totaliza douăzeci şi trei de membri şi să-i numească şi pe deputaţi în cazul în care ceilalţi nu voiau s-o facă. Depeşa ajungând la Curte, cei din partidul advers clocotiră de mânie şi de venin împotriva acelor gentilomi care, în şedinţă, trebuiseră să spună categoric da sau nu; preşedintele adunării, pru-

dent, ascunsese o ceată de muşchetari deasupra camerei în care avea loc şedinţa pentru a-i ţine în frâu pe cei puţini dacă nu s-ar fi pus de acord cu cei mulţi. Grupul celor puţini, alcătuit din oameni de vază, se hotărî să se apere; dar cei mulţi reuşiră până la urmă să-i convingă şi în ziua de 3 septembrie să consimtă la numirea deputaţilor şi apoi la dizolvarea adunării, e adevărat, cu inima strânsă, dar o făcură. Cei care erau împotrivă îi sfătuiră pe deputaţii aleşi să se întoarcă în provinciile lor şi acolo să lupte pe toate căile

pentru apărarea partidului hughenot şi pentru tulburarea statului, încercând să pescuiască în ape tulburi.
în timp ce aceşti slujitori infideli se străduiau să sape în ascuns autoritatea regelui, aceiaşi - încercând să slăbească şi puterea Bisericii - scoaseră într-o zi o carte detestabilă, iscălită de Plessis-Mornay, intitulată Misterele inechităţii sau Istoria papalităţii, prin care se străduiau să-i facă pe oamenii simpli să creadă că Papa îşi atribuie mult mai multă putere pe pământ decât îi dăduse Dumnezeu. Pentru a înăbuşi acel monstru încă din faşă, Sorbona condamnă cartea de îndată ce văzu lumina tiparului şi-i rugă pe toţi prelaţii să-şi înştiinţeze credincioşii că Cel-de-Sus le poruncea să arunce acea carte ca să nu se contamineze de otrava de care era plină. Tot atunci, Mayerne porunci să se tipărească o carte sediţioasă pentru vremea aceea, intitulată Despre monarhia aristocratică, în care arăta, printre altele, că femeile nu trebuiau admise în treburile statului; regina o interzise şi confiscă toate exemplarele; dar până la

urmă, pentru a nu-i supăra pe hughenoţi, se hotărî să-l ierte pe autor. Adunarea despre care am vorbit a fost sursa multor tulburări pe care le vom vedea mai târziu.
Villeroy, care crescuse numai în războaie civile şi care i se dovedise a avea o experienţă deosebită mai ales în cele de pe vremea lui Carol al IX-lea şi a reginei Cate-rina de Medici, susţinea că - existând două partide în regat, unul catolic şi altul hughenot - regina trebuia să i se apropie sau de unul sau de celălalt. Cei care trăiseră şi se nutriseră cu poveţele răposatului Henric al IV-lea 'i socoteau situaţia primejdioasă şi o sfătuiau pe regină să nu se apropie de nici una dintre facţiuni, ci să fie stă- • până şi a uneia şi a celeilalte, în numele regelui; numai î în acest fel regina putea fi imparţială, îngăduinţa cu care t răbdase ca hughenoţii să-şi înceapă intrigile şi să se \ împartă în facţiuni îi făcu pe aceştia să creadă că, in- • diferent de ce vor mai face, nu vor fi pedepsiţi. Cutezanţa de care a dat dovadă Chamier cerând aprobarea , unei adunări a hughenoţilor la puţină vreme după moar-1 tea regelui nefiind pedepsită, aceştia au crezut că pot să " facă ce vor. Acel ministru neruşinat a cutezat să spună'•., în gura mare - vorbind despre cancelar - că dacă nu li >• se va aproba ceea ce vor, îşi vor lua ei singuri; cancelarul a răbdat, în modul cel mai josnic, tot ceea ce acel francez smintit a spus despre el cu o neruşinare de neîngăduit. O persoană atât de insolentă trebuia arestată şi închisă; apoi eliberată ca să se vadă bunătatea regelui după ce acesta a dat dovadă de autoritatea şi de puterea sa. S-ar fi putut, de asemenea, îngădui acea

adunare a hughenoţilor, aşa cum de altfel s-a şi făcut, pentru că în mod raţional nici nu putea fi refuzată, fiind prevăzută în edicte, dar văzând tupeul acelui neruşinat, trebuia să-l excludă, având în vedere că - din moment ce fusese atât de lipsit de ruşine ca să vorbească aşa cum vorbise la Curte - apoi avea să facă la fel şi în adunare unde, într-adevăr, n-a fost numai grefierul ei ci şi unul dintre principalele elemente care au încercat s-o tulbure. Când susţii magistratura doar cu jumătate de gură, dai naştere la neîncredere care duce mai apoi la nesupunere şi la răzvrătire făţişă, într-un cuvânt, majoritatea celor din adunare hotărî să profite de vremurile care-i erau favorabile; dar, nepunându-se de acord în privinţa mijloacelor prin care să-şi atingă scopul, dezbinarea dintre cei hotărâţi să facă rău cu orice preţ îl făcu pe Bouillon, comisarul regelui, să profite de invidiile şi de

geloziile ivite între ei, pentru a-i determina pe cei mai înrăiţi să se ocupe mai întâi de interesele lor şi apoi de cele ale statului. Aşa că foarte multe dintre cererile adunării, prejudiciabile Bisericii şi Statului, n-au fost luate în considerare. Regina a fost foarte mulţumită de ducele de Bouillon căruia i s-a dat după ce s-a întors . la Paris, palatul care de atunci îi poartă numele, în foburgul Saint-Germain; dar el n-a fost câtuşi de puţin mulţumit de cei de la Curte, fiindcă se aştepta la mult mai mult. Trăgea nădejde să fie făcut ministru şi văzându-se frustrat de această atenţie, spuse că fusese înşelat şi că-şi va lua revanşa; imediat, se hotărî să-i şoptească prinţului de Conde unele vorbe pentru a-l determina să

facă ceea ce vom vedea mai departe. Numai că ducele de Bouillon nu avea dreptul, după părerea mea, să spună că fusese înşelat. Fiindcă ştiu că miniştrii aflaţi pe atunci la putere erau mult prea înţelepţi pentru a făgădui un post de ministru unui hughenot. Ar trebui, de fapt, spus că el se înşelase, măgulindu-se cu speranţa deşartă că va deveni ceea ce dorea.
In vreme ce hughenoţii se tot răzvrăteau împotriva statului în acea adunare a lor, la Paris, teologii începuseră şi ei să se certe, în cea dintâi duminică după Rusalii, avu loc un mare scandal la facultatea de teologie în legătură cu un dominican spaniol ce susţinea în tezele sale, pe care le pusese în faţa decanului general al ordinului dominicanilor, ce se afla pe atunci la Paris, că în nici un caz conciliul nu e mai presus decât Papa. Richer, sindic la facultate, se adresă lui Coeffeteau, priorul iacobinilor, şi-l luă la rost pentru că îngăduise să se strecoare acea frază în teze. Celălalt se scuză spunând că - în afară de decanul general - el nu avea nici t un fel de autoritate; că, în concluzie, nefiind înştiinţat din l vreme, avocaţii regelui socotiseră că cea mai bună i metodă de a stăvili acel fapt neprevăzut era ca el să •; aibă grijă ca fraza incriminată să nu apară în actul ce i urma să se redacteze. Sindicul, dimpotrivă, temându-se 1 că tăcerea facultăţii ar putea să-i fie într-o zi imputată ca o consimţire, îi porunci lui Bertin, bacalaureat în ştiinţe, să limpezească lucrurile. Acesta, dând curs ordinului pe care-l primise, spuse că tot ceea ce era contrar hotărârii unui conciliu ecumenic, legal şi aporbat, era eretic; că

fraza împricinată, fiind împotriva hotărârii conciliului din Constance, care era ecumenic, legai şi aprobat, era eretică. La cuvântul „eretică", nunţiul papal, care era de faţă, se tulbură straşnic; preşedintele, care era şi el de fată, spuse că nu lăsase acea frază, în tezele împricinate, decât ca pe ceva problematic; cardinalul du Perron adăugă imediat că problema se putea dezbate şi de către o tabără şi de către cealaltă, ceea ce puse capăt disputei.
După două zile un alt dominican propuse alte teze în care susţinea că numai Papa singur avea dreptul de a defini adevărurile credinţei, că în astfel de definiţii el nu putea greşi. Acea afirmaţie fiind o întărire a primei, s-a hotărât că nu trebuia să se răspândească; în acest scop s-au închis, pentru câteva zile, şcolile şi noile teze n-au mai fost comentate.
Tot atunci a avut loc o revoltă la Troyes - care n-a fost chiar neînsemnată - împotriva iezuiţilor care, slujin-du-se de un primar ce le era prieten, au hotărât să facă tot ce vor putea pentru a se stabili în acel oraş. Sondară terenul şi la începutul lui iulie, făcură această propunere. Numai că în oraşul pe care-l voiau ei, exista un mare număr de oameni care nu-i dorea. A urmat o mare adunare unde cei care erau împotriva iezuiţilor i-au

trimis reginei o scrisoare în care îi spuneau clar că ei nu-i vor pe iezuiţi; alţii trimiseră o dezminţire, arătând că încă din anul 1604 preoţii iezuiţi obţinuseră aprobarea răposatului rege de a se instala în Troyes, sub pretextul că i-ar fi cerut oraşul, ceea ce nu era adevărat; că mai

târziu, parlamentul obţinuse nişte scrisori prin care ma-jestatea sa făcea cunoscut corpului legiuitor din acel oraş că era de acord ca ei să se stabilească acolo.

Cererea fiindu-le deci refuzată, ei obţinură nişte scrisori patente, cu pecetea raportorului din consiliul de stat, judecător în Troyes, precum şi permisiunea de a le pune în practică, în felul acesta, vrând să impună cu forţa ceea ce la început presupuseră a fi dorinţa locuitorilor, iezuiţii dădură din nou greş. Locuitorii din Troyes se prevalară de acest lucru, spunând că motivele care împiedicaseră stabilirea iezuiţilor în oraşul lor, pe vremea răposatului rege, erau încă valabile; că oraşul lor se susţinea doar prin manufacturile şi prin mărfurile sale; că doi sau trei meseriaşi preţuiau mai mult decât zece mii de iezuiţi; că până atunci trăiseră în linişte şi pace şi că dacă-i primeau pe iezuiţi se temeau ca aceştia să nu arunce între ei sămânţa discordiei, scindându-i, mai ales că atât ţinutul cât si locuitorii acelui oraş le-ar fi îngăduit cu uşurinţă acest lucru.

Toate aceste motive fiind bine cântărite în consiliu, regina socoti că nu trebuia să constrângă oraşul Troyes să-i suporte pe iezuiţi împotriva dorinţei lui; le spuse deci că nu le îngăduise să se aşeze acolo decât la rugămintea pe care i-o făcuse primarul, în numele lor, şi că nici nu se mai gândea la acest lucru, din moment ce ei nu-i voiau. Aşa că scuti oraşul de această obligaţie, iar printr-o declaraţie dată în luna iulie îl scuti şi de dobânzile la dările ce nu fuseseră plătite din 1597 şi până în 1603. Pe de altă parte, practicarea excesivă a jocurilor de noroc la care regina află că mulţi dintre

no

OJM Memorii ' 'K.:::;/O .

supuşii regelui îşi tocau banii ducând la ruinarea multor familii din regat, o făcu să interzică, printr-o hotărâre, localurile publice. Ştiind că edictul duelurilor, publicat pe vremea răposatului rege, fusese adesea eludat - cei ce se certau îşi dădeau întâlnire în locuri atât de ascunse încât era aproape cu neputinţă să dovedeşti că încălcaseră legea - regina dădu o declaraţie prin care pedepsea aspru încălcarea acelei legi, socotind duelul drept o capcană; această declaraţie a fost verificată şi înregistrată de către parlament în 11 iulie.

Regina avu, de asemenea, mare grijă de a limpezi, în parlament, povestea domnişoarei Descouman care-l acuza pe ducele d'Epernon de a fi fost amestecat în execrabilul regicid săvârşit împotriva persoanei lui Henric al IV-lea. Parlamentul, examinând cu grijă acea acuzaţie, dovedi atât de clar falsitatea ei încât, pentru a stăvili pe viitor astfel de calomnii, o condamnă pe acea ticăloasă să-şi sfârşească zilele în temniţă; hotărârea a fost executată în 30 iulie.

Tot în vremea asta, regina - sfătuită de miniştrii săi -hotărî să-l desărcineze din funcţia de preceptor al regelui pe domnul de Yvetaux, din pricina reputaţiei pe care o avea de a fi prea liber în moravuri şi total indiferent faţă de religie; în locul lui îl puse pe domnul Le Fevre, reputat atât pentru ştiinţa cât şi pentru evlavia sa, care fusese ales pe vremuri de răposatul rege pentru a-l instrui pe prinţul de Conde.

în vreme ce se făceau toate aceste lucruri şi regina deschisese bine ochii pentru a face ordine în ţară,
111
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Concini - prea puţin interesat de acele bune intenţii şi de acea grijă a reginei - s-a lăsat târât de deşertăciunea îngâmfării sale şi ţintind prea sus, având în vedere că era de condiţie modestă şi pe deasupra şi străin - în ambiţia lui nemăsurată, a început să răspândească sământa multor discordii pe care le vom vedea în curând ieşind la iveală. încă din primele luni ale regenţei reginei, a cumpărat marchizatul d'Ancre; curând după asta, a fost răsplătit cu guvernămintele din Peronne, Roye, Montdidier şi cu locotenenta pe care regele o avea la Crequi, în Picardia. Tregny, guvernatorul oraşului şi cetăţii întărite din Amiens, murind în timpul adunării din Saumur, marchizul a pus mâna - cu de la sine putere - pe acel guvernământ, cu toate piedicile miniştrilor care voiau să-i dea acea funcţie lui La Curee. Dar se opuseră zadarnic planurilor marchizului, pentru că soţia sa, dornică nu atât de onoruri cât mai mult de bani, considerând că ea n-ar însemna nimic fără soţul ei, făcu tot ce-i stătu în putinţă, apelând la regină pentru a obţine acel guvernământ. Opoziţia miniştrilor, făcută cu acest prilej marchizului d'Ancre, îl scârbi pe acesta şi-l determină să-şi ia revanşa de îndată ce i se va oferi ocazia. Iar unui italian nu-i trebuie decât un fleac de care să se agate pentru a distruge pe cineva, încrederea prea mare în sine îi oferi în curând posibilitatea de a le face rău miniştrilor; căci, cutezând să conceapă în mintea lui ideea de a-şi însura băiatul cu una dintre fiicele contelui de Soissons, întâmpină o opoziţie îndârjită din partea miniştrilor cărora
112
'.JGLhii!- Memorii AX
planul marchizului d'Ancre le fusese adus la cunoştinţă de către marchizul de Rambouillet. O faptă nesocotită a favoritului pe care o săvârşi în Amiens le dădu miniştrilor apă la moară. Nici nu ajunsese bine în acel loc, că-i şi înlocui pe domnii de Preuville şi de Fleury, locotenentul şi stegarul cetăţii întărite, punând în locul lor pe doi dintre credincioşii săi, fără s-o mai întrebe pe regină. La câteva zile după aceasta, având nevoie de bani pentru garnizoana sa, împrumută de la încasatorul general douăsprezece mii de livre, pe cuvânt de onoare. Cele două fapte au fost relatate reginei ca nişte abuzuri de încredere; miniştrii îl exagerară pe cel de al doilea, socotindu-l o violenţă comisă asupra unui slujbaş al regelui, după care adăugară că ar face cât se poate de bine dacă ar împiedica însurătoarea fiului lui Concini cu fata contelui de Soissons.
La înapoierea sa, găsind-o pe regină schimbată, marchizul d'Ancre se scuză cum putu mai bine faţă de conte; bănuind că miniştrii erau cauza acelei schimbări se temu - şi nu fără motiv - că ofensându-i, ei nu aveau să se oprească aici, ci vor folosi toate mijloacele pentru a-l smulge din graţiile reginei. Şi prima dovadă simţită pe pielea sa a fost refuzul reginei de a achiziţiona domeniul Alengon, pe care i-l retrăsese ducelui de Wurtemburg în nădejdea că regina i-l va da lui; pentru a-i reteza această pretenţie, regina îşi reţinu domeniul pentru sine. Concini se simţi atât de ofensat, încât hotărî să treacă de partea prinţului de Conde şi să-şi adune cât mai mulţi prieteni; miniştrii, văzând de unde începe
113
7 CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
să bată vântul, trimiseră - fără ştirea sa - o scrisoare ducelui d'Epernon şi o alta domnului prinţ, pentru a le relata cum stăteau lucrurile.

Domnii de Guise, supăraţi de legătura strânsă pe care o vedeau între contele de Soissons şi marchizul d'Ancre, fiind de data asta de aceeaşi părere cu miniştrii cu toate că interesele lor erau altele, se hotărâră să contribuie şi ei cum vor putea şi să împiedice acea alianţă.
Socotind că marchizul de Coeuvres era sufletul acelei încuscriri ce li se părea mârşavă şi din pricina urii pe care o nutreau faţă de contele de Soissons, alianţă ce nu le convenea nici miniştrilor care se temeau ca nu cumva - datorită ei - marchizul d'Ancre să fie avansat, chibzuiră că cel mai bun mijloc de a o rupe, era să-l înlăture pe cel care era socotit liantul.
Pentru a înfrumuseţa într-un fel această faptă urâtă pe care familia de Guise se hotărâse s-o săvârşească pentru a-şi atinge scopul, cavalerul de Guise îi întinse o capcană marchizului de Coeuvre; făcându-se că-l întâlneşte din întâmplare, după ce ieşi cu trăsura din curtea Palatului Luvru, îl pofti să facă împreună câţiva paşi pe jos, pretextând că avea ceva de discutat cu el. Marchizul de Coeuvre - care era fără sabie şi nu bănuia nimic rău, atât pentru că nu avea nimic de împărţit cu domnul de Guise cât şi pentru faptul că discutaseră îndelung, cu o seară înainte, în cabinetul reginei, apoi luase masa de seară împreună cu domnul de Guise - se dădu repede jos, din trăsură; dar rămase foarte mirat când, salutân-du-l pe cavalerul de Guise, acesta îi spuse că-l vorbise

de rău, acasă, la o doamnă şi că-l adusese în acel loc pentru a-l ucide. Văzându-l că pune mâna pe sabie pentru a face ceea ce spusese, marchizul, observând că uşa notarului Briquet era deschisă, se năpusti în casa acestuia, urmărit de cavalerul de Guise care era însoţit de Montplaisir şi de cinci sau şase lachei, cu săbii în mână; dar nu-l mai putură prinde.
Acest plan, care, nereuşind, a fost blamat de toată lumea, prietenii - şi ai unuia şi ai celuilalt - încercară şă-i împace; dar cum motivul disputei fusese o minciună şi împăcarea dintre ei a fost pe potrivă.
în vremea aceasta, domnul prinţ de Conde sosi la Curte. Contele de Soissons, care era pe punctul de a pleca în Normandia, neputându-se împăca în nici un chip cu regina din pricina miniştrilor care-l împiedicau, dori -înainte de a pleca - să stea de vorbă cu domnul prinţ. Beaumont, fiul primului preşedinte de Harlay, care se îngrijea de treburile domnului conte de Soissons, aranja această întrevedere, în casa sa, aproape de Fontainebleau. Marchizul d'Ancre a fost poftit să vină şi el; miniştrii s-au opus, dar el a obţinut îngăduinţa reginei, con-vingând-o că va fi foarte atent să nu se petreacă nimic între cei doi care să prejudicieze autoritatea reginei. Această întrevedere a dat roadele dorite de domnul conte care a intrat într-o atât de strânsă legătură cu prinţul, încât şi-au făgăduit în mod reciproc, să nu primească daruri din partea Curţii, unul fără celălalt, iar dacă unul dintre ei ar fi fost silit să se retragă din pricina cine ştie căror întâmplări nefaste, celălalt trebuia să se

retragă şi el în acelaşi timp, jurând să nu se întoarcă la Curte decât împreună. Vedeau bine că miniştrii nu aveau alt scop decât să-i despartă, pentru a se sluji de unul împotriva celuilalt, ruinându-i pe amândoi. Această legătură s-a dovedit a îi atât de strânsă, încât niciodată, nici un fel de făgăduiaiă care li s-a făcut, nu i-a putut despărţi, păstrându-şi

amândoi cu sfinţenie cuvântul dat şi aceasta până la moartea contelui care a avut loc în anul următor.
Acum miniştrii se bucurară de şi mai multă încredere în faţa reginei care privi acea legătură dintre prinţ şi conte cu multă suspiciune. Pentru a se apăra împotriva lor, miniştrii trimiseră să-l cheme - din partea reginei -pe mareşalul de Lesdiguieres, care veni imediat în nădejdea că i se vor pecetlui hârtiile privind ducatul şi pairia pe care i le acordase regele cu câtva timp în urmă. Dar planul acesta nereuşindu-i, spre nemulţumirea sa, se hotărî să se răzbune şi îşi plecă urechea la o mulţime de intrigi si de cabale care începuseră a se ţese înainte de plecarea lui din Paris, şi care aveau să izbucnească în anul următor. Moartea ducelui du Mâine, care prin autoritatea sa îi mai ţinuse în frâu pe miniştri, a făcut ca minţile celor mari s-o ia razna cu atât mai uşor cu cât nu mai exista nimeni la Curte care să-i mai potolească.
întrerup puţin firul povestirii pentru a spune că, după ce ducele du Mâine îi jurase credinţă lui Henric al IV-lea, îl slujise cu cel mai mare devotament. La asediul de la Amiens, a dat dovadă de tot ataşamentul şi capacitatea

sa, când l-a sfătuit, cu multă înţelepciune pe rege care voia să se lupte cu spaniolii, să renunţe, spunând că din moment ce cucerise oraşul Amiens, merita să fie blamat dacă în urma înfrângerii în luptă, compromitea acea frumoasă victorie. Ducele du Mâine îl vedea rar pe rege atât din cauză că era un om foarte bătrân cât şi din cauza greutăţii trupului, fiind foarte gras; totuşi majestatea sa îl stima în mod deosebit, îmbolnăvindu-se în 1608, la Fontainebleau, de o boală din pricina căreia credea că va muri, Henric al IV-lea i-l recomandă reginei pe ducele du Mâine ca pe unul dintre oamenii cu ajutorul căruia putea cârmui ţara. Ducele du Mâine nu l-a dezamăgit niciodată pe rege; căci văzându-i - după moartea lui Henric - pe prinţii şi pe marii seniori ai ţării cerând sporirea pensiilor, le-a spus-o în faţă, în plin consiliu, că era cât se poate de necuviincios să-l jefuiască astfel pe regele minor şi că trebuia să se socoată destul de răsplătiţi că îşi puteau face datoria într-o vreme în care se părea că nimeni nu era în stare să-i contrazică. Pe patul de moarte, îl binecuvânta pe fiul său, rugându-l două lucruri: primul, să nu renunţe la catolicism, iar al doilea, să fie tot timpul supus regelui său. A murit la începutul lui octombrie. Soţia lui, văzându-l bolnav, căzu la pat şi muri imediat după el, încât n-a fost nevoie decât de o singură slujbă de înmormântare pentru amândoi.
Ducele d'Orleans1 a murit în luna următoare. Regina a fost foarte mâhnită. Dar dacă lacrimile sale au făcut-o să simtă din plin durerea mamei, demnitatea reginei i-a
1 Cel de al doilea fiu al lui Henric al IV-lea.

impus stăpânire de sine, dându-şi seama că pierduse un fiu, dar avea de cârmuit un popor. Am auzit spunându-i-se domnului de Bethune că odinioară, ea fusese atât de puţin îngrijorată de o boală foarte grea pe care o avusese acel tânăr prinţ, încât răposatului rege - care trăia încă - i s-a părut foarte ciudat şi chiar a acuzat-o că nu-şi iubea copiii. Eu cred totuşi că regina nu avea un interes chiar atât de mare să-şi ocrotească pruncii cât timp trăise regele, pentru că ştia că mai putea face şi alţi copii.
Moartea acelui tânăr prinţ a pricinuit multe nemulţumiri la Curte, în sensul că principalii săi ofiţeri cereau cu toţii să intre în slujba ducelui d'Anjou, care rămăsese acum singurul

frate al regelui. Bethune, preceptorul răposatului duce d'Orleans, nu mai primi aceeaşi slujbă pe lângă celălalt prinţ; în locul său a fost pus domnul de Villeroy - cu care Breve era prieten - mai ales că Henric al IV-lea îl desemnase încă de pe când trăia ca preceptor al ducelui d'Anjou.
Marchizul de Coeuvres a fost scos din funcţia de gentilom al garderobei regale, funcţie pe care o ocupa de pe vremea lui Henric al IV-lea. Miniştrii, temându-se de firea sa şi aducându-şi aminte că fusese omul de legătură în alianţa proiectată între contele de Soissons şi marchizul d'Ancre, îi făcură cunoscut reginei că un astfel de om ar fi foarte periculos alături de moştenitorul prezumtiv al coroanei. Marchizul d'Ancre nesusţinându-l în această ocazie aşa cum ar fi dorit, marchizul de Coeuvres simţi un asemenea resentiment faţă de el, încât îl părăsi şi trecu imediat de partea contelui de Soissons.

în vreme ce regina se străduia, pe de o parte, să apere autoritatea regală de multele uneltiri puse la cale împotriva Curţii, pe de altă parte, avea mare grijă să-i păstreze pe toţi cei care erau credincioşi regelui.
Având loc la Aix-la-Chapelle o răzmeriţă, mai întâi a catolicilor împotriva protestanţilor, apoi şi a unora şi a altora împotriva magistratului, toată furtuna se sparse în capul iezuiţilor care ar fi fost pierduţi dacă nu i-ar fi apărat regele. Răzmeriţa s-a datorat faptului că împăratul Austriei, în anul 1598, izgonise acest oraş din imperiu pentru că protestanţii îl alungaseră pe magistratul catolic care, fiind restabilit în funcţia sa de către arhiepiscopul din Colonia, ca revanşă la injuria îndurată, nu mai îngădui ca nici în oraş, nici în împrejurimile lui să se facă altă slujbă decât cea catolică. Protestanţii - care îndurau cu greu acea interdicţie - văzând în 1610, că oraşul Juliers fusese cucerit de către prinţii de Brandenburg şi de Neuburg, alergară în văzul lumii, la graniţă, ca să asculte slujba protestantă. Magistratul s-a opus şi a interzis această practică sub pedeapsa cu închisoarea şi cu amendă, sau cu izgonirea dacă nu aveau bani să plătească amenda. Ordonanţa a fost executată cu atâta asprime, încât şi catolicii şi hughenoţii s-au unit împotriva magistratului, unii din evlavie, alţii din interes; puseră mâna pe arme, dădură năvală la porţile oraşului, închiseră străzile cu lanţuri şi deveniră stăpânii oraşului. Atribuind acest aspru procedeu iezuiţilor, se înflăcărară împotriva lor în aşa hal, încât le prădară casele şi bisericile şi-i duseră la primărie unde ar fi fost ucişi dacă nu s-ar fi aflat că printre ei se găsea şi

părintele Jacquinat, care era slujitorul reginei. De îndată ce se răspândi acel zvon, răzmeriţa se potoli şi iezuiţii fură eliberaţi din mâna acelor îndărătnici, întâmplarea dând naştere la temeri că într-o bună zi s-ar putea petrece o alta la fel care de data asta să facă mult rău nu numai să sperie lumea, regina a fost sfătuită să trimită nişte ambasadori care să liniştească acea furtună în aşa fel încât nimeni să nu se mai teamă de aşa ceva; au fost deci trimişi domnii de La Vieuville şi Villiers-Hotman. De îndată ce ajunseră, asistaţi de ambasadorii din Juliers, aplanară conflictul hotărând că singura religie care va rămâne în vechiul oraş al lui Carol-cel-Mare va fi cea catolică; celelalte religii îngăduite de imperiu vor putea fi practicate doar în afara oraşului; şi asta numai dacă împăratul şi electorii nu vor porunci altceva. Iezuiţii au fost reabilitaţi, ca şi magistraţii catolici daţi afară în timpul răzmeriţei. S-a hotărât ca, pe viitor, locuitorii să nu mai poată recurge la arme, nici proceda după capul lor. Toate acele condiţii au fost primite, sub jurământ, atât de catolici

cât şi de toţi ceilalţi şi pacea a fost instaurată pe cale amiabilă, în locul de unde fusese izgonită cu atâta violenţă. Acordul a fost încheiat în 12 octombrie.
în vremea aceasta, iezuiţii nefiind mulţumiţi si necutezând să reia făţiş discutarea problemei lor pe care o dezbătuseră cu un an în urmă, şi anume să le fie înregistrate patentele menite să le îngăduie învăţătura - în mod oficial - în colegiile lor din Paris, angajară, ca profesori plătiţi, pensionarii pe care-i ţineau prin casele lor. Sorbona s-a opus şi a început să-i învinuiască din nou

că erau duşmanii regilor, că în uzurparea regatului Portugaliei de către Filip al ll-lea, regele Spaniei, toate celelalte ordine religioase rămăseseră fidele regelui lor şi că numai ei singuri dezertaseră şi trecuseră de partea regelui Spaniei; că o mulţime dintre ei trimisese scrisori împotriva regelui Portugaliei; că printre ei se aflau unii care justificaseră atentatul lui Jacques Clement; că dacă asasinarea cardinalului Boromeo1, fusese adusă la îndeplinire de către unul dintre călugării din tagma umiliţilor, întregul ordin - pentru a ispăşi greşeala acestuia -fusese desfiinţat, apoi şi iezuiţii meritau aceeaşi pedeapsă pentru o crimă nu mai puţin execrabilă; că, în sfârşit, dacă Universitatea din Paris avea nevoie de unele reforme, acestea nu trebuiau să se facă în dauna întregului stat, ci prin însăşi dizolvarea Universităţii la care se alipiseră atâtea colegii ale iezuiţilor de unde se răspândiseră mai apoi în întreg regatul, dar mai ales în Paris.
Iezuiţii se apărară susţinând că ei se supuseră totdeauna legilor Universităţii şi că doctrina lor privind regii era cea învăţată la facultatea de teologie din Paris; că nu era drept ca toţi iezuiţii să pătimească din pricina unuia singur ale cărui maxime ei le detestau; că dacă aceia dintre ei care erau spanioli ţineau cu regele Spaniei, ei fiind francezi erau credincioşi regelui Franţei.
Afacerea fiind contestată şi de o parte şi de cealaltă, n-a putut fi rezolvată; s-a dat doar o hotărâre, în

Charles de Boromeo (1538-1584), arhiepiscop al Miianului, care s-a ilustrat prin devotamentul de care a dat dovadă în timpul ciumei, izbucnite în acel oraş.s;;:»\ţ r^r.V YEJ?,U.O iu! ie ^ se

22 decembrie, prin care părţile împricinate au fost ascultate în consiliu, iar iezuiţilor li s-a interzis să mai aibă şcoli.
în anul care a trecut am vorbit în treacăt despre disensiunile dintre împărat şi fratele său Mathias; aceste disensiuni păreau înăbuşite, dar timpul ne-a arătat că nu erau, fie că la baza lor stătea ambiţia de a domni a fiecăruia dintre ei, mai ales când e vorba de fraţi, fie că atunci când una dintre părţi este grav lezată, înţelegerea nu durează decât până în clipa când cel lezat are posibilitatea de a se revanşa.
împăratul fiind deci deposedat de statele sale de către fratele său şi nemairămânând din el decât doar umbra a ceea ce fusese odinioară, a încercat să-şi recapete autoritatea, în acest scop, l-a chemat sub diverse pretexte, pe Leopold, cu armata la Praga; dar Mathias şi adepţii săi se prevalară de acest lucru pentru a-şi întări şi mai bine poziţiile; împăratul s-a văzut deci constrâns să-l încoroneze pe fratele său rege al regatului din Boemia şi să-i scutească pe supuşii săi de jurământul de fidelitate pe care aceştia i-l datorau.

Acest an se remarcă şi prin moartea lui Carol, regele Suediei1, care uzurpase regatul nepotului său Sigis-mund, regele Poloniei. Sigismund, care se dusese să ia în stăpânire acel regat electiv, l-a lăsat regent pe Carol care, la puţină vreme după aceasta, a pus mâna pe regat, arătând astfel cât este de periculos să încredinţezi puterea celui mai apropiat succesor, în lipsa lui de

1 E vorba de Carol al IX-lea, rege al Suediei (1550-1611), cel de al treilea fiu al lui Gustav Vasa şi tatăl lui Gustav Adolf. -muia

fidelitate, Caro! s-a comportat cu multă prudenţă pentru a putea pune mâna pe regatul celui căruia i-l uzurpase. Fiul său, Gustav1, pe care l-a lăsat succesor, a adăugat la înţelepciunea şi prudenţa tatălui, curajul şi virtutea militară ale unui adevărat Alexandru2. Istoria ne va da atâtea dovezi despre meritele sale, încât socot că n-aş fi făcut bine dacă aş fi încheiat acest an fără să amintesc de vremea când s-a urcat pe tron acest rege.

Moartea lui Antonio Perez, care a avut loc în noiembrie, îmi oferă prilejul de a vă da un exemplu despre fragilitatea favorurilor şi a bunăvoinţei regilor, despre instabilitatea soartei, despre ura implacabilă a Spaniei şi despre omenia Franţei faţă de străini. Antonio Perez fusese primul ministru al lui Filip al ll-lea al Spaniei3, prinţ socotit foarte statornic în hotărârile sale; şi-a pierdut totuşi încrederea regelui său4 fără să se fi făcut vinovat

1 Gustav Adolf (1594-1632), rege al Suediei între 1611 şi 1632. A modernizat statul şi a reconstituit armata suedeză, a intervenit, ajutat de Richelieu, ca să-i susţină pe protestanţii din Germania în timpul războiului de treizeci de ani.

2 E vorba de Alexandru cel Mare (336-323 în. Ch.), rege al Macedoniei. Elevul lui Aristotel, a supus Grecia revoltată, a învins trupele lui Darius al lll-lea, a cucerit Tirul şi Egiptul. A pus bazele oraşului Alexandria, apoi trecând Tigrul şi Eufratul, i-a înfrânt definitiv pe perşi, la Arbela, în anul 331. A cucerit Babilonul şi Susa şi a ajuns până la Ind. Murind foarte tânăr, imperiul creat de el s-a destrămat.

3 Filip al ll-lea, fiul lui Carol Quintul şi al Isabelei de Portugalia, rege al Spaniei şi al Ţărilor-de-Jos (1527-1598).

4 Adică a lui Filip al lll-lea (1578-1621), rege al Spaniei în epoca decăderii lui Perez.

de nici o crimă. Căci în cabinetele regilor întâlnim adesea intrigi mult mai primejdioase decât în cele mai dificile afaceri de stat; iar pericolul e cu mult mai mare dacă te amesteci în intrigile în care sunt vârâte şi femei. Antonio Perez a experimentat acest lucru pe pielea lui, femeile fiind cauza tuturor nenorocirilor sale. Stăpânul său, care nu era deloc constant în ceea ce priveşte bunăvoinţa, a început a-l urî şi l-a urât până la moarte. Perez fusese copleşit de favoruri, de avere, de măreţie. Le-a pierdut pe toate în clipa în care nu s-a mai bucurat de favoarea regelui său, care i-a lipsit de ele până şi pe copiii săi, de teamă ca nu cumva aceştia să-şi ajute părintele. Perez s-a retras în Franţa, în toiul războaielor civile, ceea ce nu l-a împiedicat pe regele acestei ţări să-l primească cu multă omenie, l-a acordat o pensie de patru mii de scuzi, care i-a fost plătită cu regularitate şi i-a oferit posibilitatea de a trăi confortabil. Numai că Spania nu putea îndura cinstea de care se bucura acest personaj atât de adânc mâhnit. A încercat să-l omoare şi a trimis, în acest scop, doi oameni, care fiind prinşi au fost condamnaţi la moarte, la Paris. Pentru a-l feri pe acel sărman refugiat de alte asemenea atentate, regele i-a dat doi elveţieni din garda sa,

care-l însoţeau prin oraş, aşezaţi de o parte şi de alta a trăsurii, în faţa portierelor, având grijă ca nici o persoană necunoscută să nu poată ajunge până la el.
Nemaiizbutind să atenteze pe faţă asupra persoanei sale, spaniolii se hotărâră să-l dea pierzării prin alte mijloace, l s-a făgăduit - printr-un gentilom de la ambasa-
124
Memorii
da Spaniei aflată la Paris - că regele Filip al lll-lea îl va reabilita dându-i îndărăt averea, cu condiţia să părăsească Franţa şi să renunţe la pensia pe care i-o dădea regele.
Conetabilul Castiliei, confirmându-i acest lucru atunci când a trecut prin Franţa, speranţa l-a orbit în aşa măsură pe Perez încât i-a înapoiat regelui Franţei pensia şi, hotărându-se să plece, şi-a luat rămas bun de la majestatea sa care l-a prevenit şi i-a prezis că se va căi amarnic de hotărârea pe care o luase. Cu toate avertismentele regelui, a trecut în Anglia, loc care-i fusese desemnat pentru a primi iertarea la care trăgea nădejde. Dar abia ajuns la Dover, primi vestea că nu avea voie să meargă mai departe. Ambasadorul Spaniei l-a rugat pe regele Angliei să-l dea afară din ţara sa, declarându-i că dacă nu va face acest lucru, se va retrage el însuşi. Bietul om se înapoie în Franţa unde nu mai cuteză să mai apară în faţa regelui, după ce respinsese favorurile şi sfaturile sale. Totuşi regele, mişcat de sărăcia în care trăia, i-a trimis nişte bani pentru a face faţă nevoilor mai presante; nu l-a mai tratat însă ca mai înainte, aşa că a fost obligat să trăiască destul de greu, întreţinându-se din vânzarea mobilelor pe care şi le cumpărase cât timp regele avusese grijă de el. în Spania fusese unul dintre oamenii cei mai inteligenţi şi mai chibzuiţi, îndeplinind cu multă cinste funcţia de secretar de stat. în Franţa nu s-a mai bucurat de tot atâta stimă din cauza toanelor acestei naţiuni care pare să posede un sâmbure de nebunie, ce merge uneori până la exces. ir, /r, , ::. ..,
125
f'J
.1
'ii J
SJ3U3HDM Bf
JUJA/'ICW/O
1612 t
;j
în acest an s-au adunat furtunile care aveau să se dezlănţuie în tunete şi fulgere, în anii următori. Alianţa dintre domnul prinţ de Conde şi domnul conte de Sois-sons, încheiată înainte de plecarea acestuia din urmă în ţinuturile sale din Normandia, tindea către scindarea şi prăbuşirea celor a căror rămânere în slujbă e necesară pentru pacea publică; toate mijloacele necinstite au fost folosite de cei doi, pentru a-şi atinge scopul.
Contele de Soissons s-a întors din provinciile sale la fel de pornit împotriva miniştrilor, ba încă şi mai înverşunat când a aflat că marchizul d'Ancre, decăzut din graţiile reginei, trecuse de partea miniştrilor pentru a-şi consolida cât de cât situaţia, manifestând faţă de el o oarecare răceală care - mergând până la a nu mai vrea să dea ochii cu el - se isprăvi printr-o ruptură definitivă.
Marchizul de Coeuvre - ofensat de răceala de care marchizul d'Ancre dăduse dovadă în afacerea cu slujba sa pe lângă Monsieur - trecu de partea domnului conte şi fiind căutat de marchizul d'Ancre, îi spuse clar că decât a încerca să se pună bine cu domnul conte ar

fi mai înţelept să se gândească la interesele sale. Pe urmă, Dole mijlocindu-i o întâlnire cu el la domnul de
127
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Harancourt, vru să reînnoade negocierea căsătoriei despre care am mai vorbit; el propuse ca domnul conte şi marchizul d'Ancre să se angajeze între ei, fără a mai vorbi cu regina despre acea căsătorie; marchizul de Coeuvres răspunse că nu era o treabă cu cap pentru că domnul conte risca un nou refuz vârându-se într-o afacere în care fusese atât de nemulţumit mai înainte; dar că dacă marchizul d'Ancre şi soţia sa o puteau smulge pe regină de sub influenţa nefastă a miniştrilor şi-l puneau bine pe lângă regină pe domnul conte, încât acesta să-i aprobe acea căsătorie, atunci va reveni şi el la sentimentele pe care le avusese în trecut.
Marchizul d'Ancre, ştiind că nu mai era atât de puternic pentru a-i smulge acel consimţământ reginei, nu trecu dincolo de acea negociere, dar schimbându-şi planul, îi dădu de înţeles contelui că el putea obţine de la regină tot ce dorea, cu condiţia ca legătura dintre el şi domnul prinţ să nu mai fie chiar atât de strânsă; dar oricât de delicat ar fi subliniat marchizul d'Ancre acest lucru, contele îşi dădu seama că marchizul ar fi dat orice ca el să rupă acea legătură a sa cu prinţul de Conde. Marchizul mai încercase acelaşi lucru cu domnul prinţ, prin intermediul domnului Vignier cât şi al altora; dar toate acele intervenţii au reuşit să facă exact contrariul decât ceea ce dorea marchizul, adică au strâns şi mai puternic legătura dintre cei doi, care profitaseră de ocazie ca să plece de la Curte, unul ducându-se la Valery, iar celălalt la Dreux.
Regina, sătulă de pretenţiile pe care ie ridicau zilnic aceşti doi mari seniori, precum şi alţii, se hotărî - pentru
128
:. :;iK il/1 :."i Memorii .'\/;T('.TMA"3
a-şi consolida poziţia în faţa lor şi a asigura coroana fiului ei - ca în absenţa lor să anunţe, în mod public, alianţa cu Spania, prin acea dublă căsătorie1, alianţă pe care o dorise cu ardoare încă de la începutul regenţei, punând de pe atunci în discuţie acea problemă; prinţii şi marii seniori ai regatului lăsară să se întrevadă că diversitatea raţionamentelor se datorează de obicei patimilor de care sunt stăpâniţi oamenii; căci cei mai mulţi încercară să abată atenţia de la acea discuţie; dar regina, deschizând bine ochii, pentru a-şi da seama de cauza acestei atitudini, pricepu că interesul particular îi făcea pe unii - puţini, e drept - să dezaprobe ceea ce dorea majoritatea spre binele public. Urmărindu-şi scopul, ea trimisese încă de pe atunci câţiva prinţi şi seniori pentru a afla cam cum priveau acea căsătorie Papa, împăratul şi regele Angliei precum şi toţi ceilalţi aliaţi ai Franţei. După o aprobare generală, regina hotărâse acea dublă căsătorie, dând o fată şi luând o noră în aceleaşi condiţii, neexistând altă schimbare decât natura ţării de baştină.
Acum, când aceste două căsătorii deveniră publice, fiind fixată şi ceremonia nunţii pentru 25 martie, prinţul de Conde si contele de Soissons, deşi fuseseră de acord, se retrăseseră nevrând să asiste la ele.
1 Fata lui Filip al lll-lea, regele Spaniei, infanta Ana de Austria (1601-1666), trebuia să se mărite cu Ludovic al Xlll-lea, cum s-a şi întâmplat, de altfel, în 1615. Ea a fost mama lui Ludovic al XlV-lea. Sora regelui Franţei, Elisabeta de Franţa (1602-1644), s-a măritat în acelaşi an, cu băiatul regelui Spaniei, infantele Filip al IV-lea. A fost mama Mariei-Tereza, soţia lui Ludovic al XlV-lea. .,,,,..

Ducele du Mâine se duse înainte de ziua respectivă la ambasadorul Spaniei şi-l conduse la Luvru, unde cancelarul îi aduse la cunoştinţă dorinţa majestăţilor lor; ambasadorul confirmă consimţământul regelui său, apoi, ducându-se s-o salute pe Madame1, se aşeză în genunchi în faţa ei, conform obiceiului spaniolilor când le vorbeau prinţilor lor. Ca urmare a acestei bucurii fără margini, avură loc serbări atât de măreţe încât nopţile se schimbară în zile, întunericul în lumină, străzile în amfiteatre. Regina însă n-a fost chiar atât de preocupată de aceste bucurii publice, încât să nu se gândească să-i recheme pe prinţii care plecaseră, experienţa învăţând-o că trebuie să alergi întotdeauna după cei nemulţumiţi pentru a le satisface pretenţiile; familia de Guise şi cu ducele d'Epernon se credeau pe atunci atât de necesari încât nădăjduiau să capete mari avantaje datorită plecării celor doi, fapt pe care marchizul d'Ancre nu-l putea suporta, iar miniştrii - pe de altă parte - nu-şi puteau închipui că cele două căsătorii se încheiaseră în absenţa celor doi. L-au trimis deci la contele de Sois-sons pe domnul d'Aligre care era intendentul casei sale, cu nişte oferte avantajoase, pentru a-l readuce la Paris; dar contele îşi trimise intendentul înapoi, interzicându-i să se mai amestece vreodată în astfel de treburi.
în vremea aceasta, marchizul de Coeuvres, care începuse - după cum am mai spus - să trateze cu Dole pentru reîmpăcarea domnului conte cu marchizul d'Ancre, îi flutura contelui prin faţa ochilor guvernământul din
1 Titlu dat surorilor regelui Franţei.

Quinllenboeuf, din Normandia. Marchizul d'Ancre se făcu luntre şi punte pentru ca regina să fie de acord să i-l dea; îi vorbi despre acest lucru, se închise cu ea în cabinet, implorându-o; dar ea îl refuză categoric, ştiind bine că acel oraş nu-l va mulţumi pe conte decât pentru trei luni, după care va cere altceva, cu şi mai mult tupeu.
Ducele de Bouillon şi susţinătorii săi îi explicară că ea ar fi trebuit să-i îndatoreze pe prinţi în timpul regenţei sale pentru ca atunci când nu va mai fi regentă, să fie înconjurată de o mulţime de slujitori puternici şi foarte ataşaţi; că regele, putând într-o bună zi să uite de serviciile aduse de mama sa şi să-i dezaprobe conduita, ea trebuia să-şi ia unele precauţii şi să prevină răul, încon-jurându-se de slujitori credincioşi care s-o apere. Dar aceste raţiuni nu produseră nici o schimbare în sufletul reginei, pe care miniştrii o povăţuiră să nu dea nici o atenţie unor asemenea sfaturi.
Marchizul d'Ancre - care nu-şi pierduse curajul - trăgea nădejde să pună din nou stăpânire pe sufletul reginei. Aşa că se oferi să se ducă după conte şi după prinţ şi să-i aducă la Paris, în numele majestăţilor lor; adăugă că-i va spune domnului conte că majestăţile lor erau dispuse să-i acorde guvernământul cerut; dar nu izbuti să-i smulgă reginei nici o promisiune sigură. Miniştrii, care se temuseră că în afară de acea negociere oficială, marchizul să nu pună la cale ceva împotriva lor, doriră ca unul dintre ei să-l însoţească la contele de Soissons. A fost ales domnul de Villeroy. S-au străduit mult până să-l convingă pe domnul conte care până atunci nu

voise să audă de nici o împăcare cu miniştrii, ci numai cu marchizul d'Ancre.

Acea călătorie a dat totuşi unele roade: prinţul şi contele s-au întors la Paris, iar marchizul d'Ancre şi domnul de Villeroy au lucrat fiecare separat: marchizul a stabilit cu prinţul şi cu contele - fără ştirea lui Villeroy - că cel care se va bucura de favoarea reginei va face tot ce va putea pentru a doborî autoritatea miniştrilor şi a întări autoritatea contelui şi a prinţului, care făgăduiau să facă multe lucruri bune.
Prima afacere pusă pe tapet, după ce s-au întors, a fost cea a articolelor din cele două contracte de căsătorie. Unii l-au sfătuit pe domnul conte să nu-şi dea consimţământul şi să-l oprească şi pe domnul prinţ să şi-l dea, până când n-ar fi obţinut acel Quinlleboeuf la care trăgea nădejde. Contele ar fi dorit să facă acest lucru; dar a fost împiedicat de primirea deosebită ce i s-a făcut la sosirea sa şi de sfatul pe care i l-a dat mareşalul de Lesdiguieres care încă nu pierduse speranţa de a fi făcut duce şi pair. Dându-şi consimţământul, Franţa a trimis şi a primit, în acelaşi timp, ambasade celebre; ducele de Pastrana a venit în Franţa, ducele du Mâine s-a dus în Spania.
Tot în acea vreme a avut loc şi un mare diferend între clerul din Franţa şi parlament în privinţa unei cărţi intitulate De ecleziastica eî politica potestate1, pe care Richer, sindic la facultatea de teologie, a tipărit-o fără a-şi trece numele şi în care vorbea foarte urât despre
1 Despre puterea bisericească şi politică (lat.).

puterea Papei şi a Bisericii. Mulţi se scandalizară. Autorul a fost lesne recunoscut. Facultatea a fost gata să se adune pentru a delibera, dar parlamentul a oprit-o si, prin hotărârea din 1 februarie, i-a poruncit sindicului să aducă toate exemplarele la grefă şi facultăţii să nu discute despre carte până ce parlamentul nu va lămuri meritul sau greşeala acelei lucrări. Cardinalul du Perron, arhiepiscop de Sens şi episcopii din subordinea lui, adunaţi în provincie, interziseră cartea pe care voise s-o interzică şi facultatea de teologie dar fusese oprită de parlament şi o condamnară deoarece conţinea multe fraze scandaloase si eronate care - aşa cum sunau -erau schismatice şi eretice, deşi nu se atingeau de drepturile regelui si ale Coroanei şi nici de drepturile, imu-nităţile şi libertăţile bisericii franceze.
Richer a fost atât de curajos încât a clasificat acest lucru drept un abuz, spunând că episcopii se adunaseră fără îngăduinţa regelui şi fără o convocare prealabilă stabilită printr-o ordonanţă; că nu fusese chemat nici ascultat de nimeni din parlament, că acesta, interzicând Sor-bonei să delibereze asupra acelei cărţi, interzisese implicit şi altora şi că, în sfârşit, interzicerea cărţii era generală şi vagă, fără a se menţiona nici o frază în mod special. Lămurirea ei fiind refuzată de justiţie, el se adresă Curţii; dar parlamentul, mai evlavios decât el, socotind că Richer nu trebuia să se mai amestece în acea afacere, nu-i dădu satisfacţia de a-i aproba cartea. Facultatea, vrând să scape de Richer, neputând accepta în mijlocul ei un om cu o reputaţie atât de proastă în ceea ce privea doctrinele

sale, îl făcuse la început doar sindic. Apoi, la 1 iunie, facultatea s-a adunat pentru a-l elibera pe Richer din funcţie, dar acesta - declarând în mod oficial că se opune - chemă doi notari care să constate refuzul său. A urmat o a doua adunare a facultăţii, în 3 iulie, unde Curtea l-a trimis pe Voisin să apere doctrinele teologilor. Diferendul fiind adus la cunoştinţa majestăţilor lor, cancelarul - care ezita îndelung până să ia o hotărâre fermă - trimise facultăţii, în adunarea din 1 august, aceeaşi interzicere a cărţii şi din partea Curţii;

iar în următoarea adunare, care a avut loc în 1 septembrie, a trimis facultăţii scrisorile patente ale regelui, prin care se ordona facultăţii să-şi aleagă un nou sindic. Richer a făcut o mulţime de contestaţii, dar degeaba; în locul său a fost ales doctorul în teologie Filsac, preot în Saint-Jean-en-Greve; şi pentru a nu mai cădea într-o greşeală asemănătoare cu cea din care abia ieşise, facultatea a hotărât ca sindicul să nu-şi mai exercite funcţia decât vreme de doi ani; ba mai mult decât atât, la sfârşitul primului an, trebuia să întrebe facultatea dacă era mulţumită de el şi dacă-şi mai putea continua slujba şi în anul următor.

La puţin timp după aceasta, o prebendă1 a catedralei din Paris, devenind vacantă şi trebuind să-i aparţină de drept lui Richer, ca fiind cel mai în vârstă, i-a fost refuzată, fiind socotit nedemn să fie admis într-o atât de aleasă companie.

în vremea aceasta, la Curte, domnul conte îşi continua goana sa după guvernământul din Quillenboeuf. Regina

1 Venitul unui canonic.

încercase, prin diverse mijloace, să temporizeze această solicitare, dar când văzu că orice ar face era zadarnic, că domnul de Soissons ţinea atât de mult la acest plan al său, se supără şi-l refuză răspicat, fapt care-i nemulţumi din cale-afară atât pe domnul conte, cât şi pe domnul prinţ. La rândul lor, familia de Guise şi ducele d'Epernon, nu erau nici ei mulţumiţi pentru că regina îi poruncise domnului de Vendome, care făcea parte din tabăra lor - şi care trebuia să se ducă să ţină în frâu provinciile din Bretagne - să se retragă la castelul său din Anet, trimiţându-l în locul lui pe mareşalul de Brissac. Contele si prinţul, socotind că şi un partid şi celălalt fuseseră prea puţin răsplătite de către regină, că legătura strânsă dintre ei doi era o piedică de netrecut în calea tuturor avantajelor pe care nădăjduiau să le obţină din partea statului, se hotărâră - împreună cu marchizul d'Ancre - să recurgă la mijloace extreme pentru a-i doborî pe miniştri; li se alăturară în acest scop şi ducii de Bouillon şi de Lesdiguieres, primul îndemnându-l pe domnul conte să-i joace un renghi urât cancelarului, cel de al doilea, obligându-se faţă de ei ca - în caz de nevoie - să aducă până la porţile Parisului zece mii de pedestraşi şi cinci sute de călăreţi.

Domnul conte le-a fixat ca termen de realizare a planului lor întoarcerea sa dintr-o scurtă călătorie pe care urma s-o facă în Normandia; dar înainte de a sosi la Paris, şi-a schimbat părerea în urma unei discuţii avute cu marchizul de Coeuvres, care l-a sfătuit să execute cu calm ceea ce întreprinsese în ardoarea şi graba mâniei.

între timp mareşalul de Fervaques, care era guvernator în Quillenboeuf, făcând o călătorie în Normandia, îşi întări garnizoana cu un mare număr de soldaţi foarte destoinici. Domnul conte, ofensat, a trimis pe cineva la regină pentru a se lămuri dacă mareşalul procedase astfel din porunca ei. Regina, care nu ştia nimic, i-a poruncit mareşalului de Fervaques să poftească la rege, după ce va fi scos garnizoana de soldaţi din Quillenboeuf şi va fi pus în locul ei doar câteva companii de elveţieni, aşteptând ca domnul conte să se reîntoarcă la Curte. Dar domnul conte n-a fost mulţumit doar cu atât; a pretins că, în calitate de guvernator al Normandiei, era de datoria lui să schimbe garnizoana din

Quillenboeuf şi că nimeni altul nu putea face acest lucru, chiar dacă majes-tatea sa i-ar fi trasat această sarcină.
Auzind ce se întâmplase, domnul de Rohan, care se afla la Saint-Jean-d'Angely, şi-a oferit persoana şi încrederea de care se bucura în partidul hughenot; toată liga casei de Guise, cu excepţia ducelui d'Epernon, s-a folosit de acest eveniment pentru a încerca să se împace cu el. Dar diferendul a fost imediat înăbuşit pentru că i s-a acordat contelui tot ceea ce a vrut, după ce şi-a dat cuvântul faţă de majestăţile lor că, la două ceasuri după ce va schimba garnizoana din Quillenboeuf, va pleca din acel oraş; pentru mai multă siguranţă, marchizul de Coeuvres urma să rămână lângă majestăţile lor cât timp avea să se facă acea schimbare.
îndelungata şedere a domnului conte în Normandia I-a plictisit cumplit pe marchizul d'Ancre, care era atât de

dornic să-i vină de hac cancelarului, după cum se înţelesese cu domnul conte, încât i se părea că nici o afacere nu era mai importantă decât aceasta ca să-şi îngăduie să piardă atâta vreme în Normandia. Ceea ce-i spori nerăbdarea a fost faptul că a descoperit un plan care i s-a părut cu atât mai ciudat cu cât nu se prea obişnuia să se practice astfel de lucruri în Franţa.
Ducele de Bellegarde era atât de gelos de favoarea de care se bucurau mareşalul d'Ancre si soţia sa în faţa reginei şi atât de dornic de a ocupa locul lor, încât neputând să-şi atingă scopul prin mijloace obişnuite, se lăsă pradă curiozităţii de a vedea dacă nu şi-ar putea satisface acea dorinţă înflăcărată, prin mijloace diavoleşti. Moysset, care dintr-un simplu croitor ajunsese un om bogat, foarte ahtiat după dezmăţuri şi curiozităţi interzise, îi spuse că, dacă voia, îl putea pune în legătură cu nişte oameni care, cu ajutorul unei oglinzi vrăjite, îl făceau să vadă cât de mare era favoarea mareşalului şi a soţiei acestuia, dându-i posibilitatea să se bucure si el de aceeaşi favoare din partea reginei. De îndată ce i se făcu această propunere care-i măgulea vanitatea, ducele fu imediat de acord cu ea. Dar prea puţina fidelitate care există pe lumea asta, precum şi Cel-de-Sus care vrea ca astfel de taine să fie dezvăluite, au făcut ca mareşalul şi soţia lui să afle ce se punea la cale nu numai în paguba lor ci şi a reginei şi aceasta datorită celor care voiau să-i păcălească pe Moysset şi Bellegarde. Cei doi d'Ancre o aţâţară pe regină şi cum domnul cancelar nu ducea niciodată o treabă până la capăt având

obiceiul s-o lungească la nesfârşit, a alcătuit - cu multă greutate - comisiile necesare ce trebuiau să analizeze acea afacere tenebroasă, determinând-o pe regentă să-şi manifeste nemulţumirea pentru încetineala şi nehotărâ-rea lui, în legătură cu o treabă atât de importantă. Duşman al ducelui de Bellegarde, mareşalul d'Ancre trimise un curier după ducele du Mâine care ajunsese de-acum la graniţa Spaniei, rugându-l să se întoarcă pentru a veni de hac duşmanului lor comun. Parlamentul i-a intentat proces lui Moysset; de condamnarea lui depindea condamnarea sau achitarea ducelui de Bellegarde ce resimţi cu atât mai mult greutatea acelei nesăbuinţe cu cât se temea că slujindu-se de acest pretext, duşmanii săi aveau să-i ia lui Moysset averea, care era foarte mare, iar lui, guvernământul din Bourgogne şi funcţia de mare scutier.

Cum se apără cu multă dibăcie în faţa parlamentului, îşi căută în acelaşi timp ajutoare la Curte, care să-l scape de ceea ce fusese doar o poveste de dragoste, spunea el. Dar mareşalul d'Ancre şi soţia sa nu vrură să oprească procesul, oricât de mult insistară ducii de Guise şi d'Eper-non pentru că-şi dăduseră seama că atât parlamentul cât şi întregul regat invidiau favoarea de care se bucurau ei în ochii reginei; dar, ca să nu se spună totuşi că râvneau averea lui Moysset şi funcţiile ducelui de Bellegarde, intervenirăpe lângă regină rugând-o să înăbuşe acel proces, care a fost scos de la grefă şi ars.
Reîntorcându-se la Curte, contele de Soissons n-a mai vrut să execute împotriva cancelarului ceea ce se

hotărâse mai înainte, dar a continuat să se zbată pentru a pune mâna pe guvernământul din Quillenboeuf; atunci miniştrii se hotărâră s-o roage pe regină să i-l dea şi să-l vadă în sfârşit, mulţumit, însuşi domnul de Villeroy merse până acolo încât spuse că nu numai că era de acord, dar că va şi semna dacă era nevoie. Domnul de Guise încercă să intre în relaţii cu domnul conte, dar mareşalul d'Ancre se arătă foarte rece faţă de el pentru că ar fi dorit ca domnul conte să dea o mână de ajutor la înlăturarea miniştrilor. Moartea domnului conte îi tăie acestuia firul vieţii, făcând să se năruie toate planurile şi nădejdile mareşalului. Contele se dusese la Blandi, socotind să rămână acolo câteva zile; dar se îmbolnăvi de pojar, murind în cea de a unsprezecea zi a bolii, adică la 1 noiembrie.
Regina, recunoscând că moartea contelui era o grea pierdere pentru Franţa, a fost adânc mâhnită şi i-a dovedit regelui câtă afecţiune nutrise faţă de domnul conte, păstrându-i funcţia de mare maestru al casei regelui şi dintre cele două guvernăminte pe care le avusese - în Dauphine şi în Normandia - reţinându-l pe cel din Dauphine. Cât despre cel din Normandia, regele vru să i-l dea ei, dar regina îl refuză, dându-i-l domnului de Conţi care era stăpân în Auvergne; guvernământul din Auvergne îl dădu domnului d'Angouleme care era guvernatorul Bastiliei.
Ajungând aici, nu vreau să uit că un preot cordelier, ale cărui predici se bucurau pe atunci de mare faimă la Paris, si făcea şi pe astrologul, prezisese moartea contelui de Soissons cu şase luni mai înainte de a se întâmpla.

' Domnul conte murind, marchizul d'Ancre vru să se sprijine pe prinţul de Conde şi, dorind să fie foarte strâns legat de el şi de ai săi, plănui să mijlocească însurătoarea domnului du Mâine cu domnişoara d'Elboeuf, iar pe domnul d'Elboeuf să-l însoare cu fiica sa, fapt care l-ar fi deposedat pe domnul de Bellegarde de guvernământul din Bourgogne pentru a-i fi dat domnului du Mâine. Domnul de Bellegarde a fost chemat ca să i se spună acest lucru. Dar aflând pe drum că voiau să-i ia guvernământul, s-a întors la Dijon, pornit mai ales împotriva baronului de Luz, căci după moartea domnului conte, baronul de Luz trecu de partea marchizului d'Ancre, luând parte la intrigile prinţului de Conde şi ale celor din preajma lui. Iată de ce domnul de Bellegarde nu mai avu ochi să-l vadă, atribuindu-i şi sfatul răuvoitor dat împotriva lui.
Casa de Guise se ridică şi ea împotriva baronului, atât pentru faptul că ţinea la domnul de Bellegarde, cât şi pentru faptul că baronul de Luz - care fusese unul dintre ai lor şi le ştia toate secretele - trecuse în tabăra adversă; ura lor l-a costat scump pe baron, după cum vom vedea în anul următor.

lată deci ce s-a petrecut în acel an la Curte şi ce necazuri i-au produs reginei domnul prinţ şi marii seniori. Dar ea a ieşit victorioasă pentru că a ascultat tot timpul de sfaturile miniştrilor săi în care avea încredere. N-a avut mai puţine necazuri nici în afacerile survenite în afara Curţii, în provincii.
Vatan, om de vază, devenind din nou hughenot şi crezând că, în perioada cât regele era minor, îi era îngăduită

u 3IX
Memorii l A /: K ;>[/o
orice crimă sau că cel puţin nu era pedepsită, aţâţat de diversele nemulţumiri despre care auzise spunându-se că ar exista la Curte cât şi de răzmeriţele pe care credea că le produsese mişcarea hughenoţilor, se lăsă pradă pornirilor sale şi, ducându-se în ţinutul Sologne, unde-şi avea toată averea, la douăzeci de leghe de Paris, străbătu câmpia şi-si fortifică întreg castelul în nădejdea că acele lucruri făptuite de el vor fi urmate şi de confraţii săi de care avea într-adevăr să fie în curând secondat şi ajutat. Dar iată că nu peste mult timp, s-a văzut asediat în castelul Vatan, apoi prins şi executat în 2 ianuarie, pentru a stăvili - prin pedepsirea crimei sale - rebeliunea pe care voia s-o stârnească. Exemplul său fiind suficient pentru a potoli furtuna de care era ameninţată ţara, se poate spune - şi pe drept cuvânt - că moartea lui a folosit ca pildă poporului şi a fost utilă şi alor săi pentru că sora lui i-a moştenit toată averea cu care-l gratificase regina.
Majestatea sa a întâmpinat, de asemenea, multe dificultăţi ca să liniştească şi tulburările pe care ducele de Rohan le-a iscat la Saint-Jean-d'Angely, încercând să atragă de partea lui atât partidul hughenot cât şi adunarea care s-a ţinut în La Rochelle, împotriva interdicţiei reginei.
Fiecare plecând - după cum am văzut în anul care a trecut - de la adunarea din Saumur cu planul de a aţâţa provinciile de unde veniseră, ducele de Rohan s-a dus în acest scop, la Saint-Jean-d'Angely, loc unde fusese numit guvernator după moartea domnului de Saint-

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Mesme; dar pentru că răposatul rege nu voise ca el să rămână singur acolo, pusese în fruntea oraşului un cavaler bătrân numit Desageaux, în calitate de locotenent al regelui. Acesta murind, dădu acea locotenentă domnului de Brassac care, când sosi domnul de Rohan în acel loc, se afla în exerciţiul funcţiunii.
Regina-mamă ştiind că domnul de Rohan nu umbla cu gânduri curate, dar fiind sigură de fidelitatea domnului de Brassac, îi ceru acestuia să aibă mare grijă ca nu cumva ducele de Rohan să pună mâna pe oraş, evitând totuşi să ajungă la o înfruntare directă cu el de teamă ca acest lucru să nu provoace vreo răzmeriţă în întreaga Franţă şi să servească drept pretext celor care erau gata de luptă. După opt luni cei doi rivali se aflau în aceeaşi stare, adică domnul de Brassac era puternic în oraş, iar domnul de Rohan tot încerca să se strecoare în Saint-Jean-d'Angely. Dar, văzând că nu era cu putinţă, recurse la o altă cale şi, prin intermediul prietenilor pe care-i avea la Curte, se împacă cu regina, făgădui să se ducă după Brassac cu gânduri bune şi într-adevăr plecă şi-l aduse la Paris. După cincisprezece zile, domnul de Rohan - pretextând că fratele său se îmbolnăvise - îşi luă rămas-bun de la regină pentru a se duce să-l vadă. Plecă îndreptându-se spre Bretagne, unde se afla fratele său, apoi o coti spre Saint-Jean-d'Angely, unde Brassac nu ajunsese încă, îl alungă din garnizoană pe sergentul major Grateloup, născut în acel oraş, dar

slujitor devotat al regelui; apoi îl dădu afară pe locotenentul din compania lui Brassac, un om foarte bătrân, precum şi pe mulţi alţii. Aflându-se

acest lucru la Curte, regina a adunat consiliul din care făceau parte şi mareşalii de Lesdiguieres şi de Bouillon; în acel consiliu s-a dezbătut îndelung dacă Brassac trebuia sau nu să plece la Saint-Jean-d'Angely pentru a-l da pe domnul de Rohan afară din oraş, lucru ce mai era încă lesne de înfăptuit. Dar în acea vreme consiliul fiind mult prea slab, hotărâră să le facă pe plac atât celor din La Rochelle cât şi domnului de Rohan; după care propuseră aplanarea conflictului, dându-i domnului de Brassac, drept recompensă, locotenenta regelui din Saint-Jean. Şi cum chiar în acel timp muri domnul de Preaux, guvernator în Châtellerault, regina dădu locotenenta de aici celui desemnat de domnul de Rohan, care căpătă si acest guvernământ.
Adunarea din La Rochelle fusese plănuită cu mult timp înainte; la părerea maiestăţilor lor, cum că răzvrătiţii şi nemulţumiţii adunării din Saumur voiau s-o ţină fără aprobarea şi îngăduinţa lor, Le Coudray, consilier în parlamentul din Paris, care avea obiceiul să se ducă în fiece an în La Rochelle pentru treburile sale personale, a fost trimis de data aceasta de către majestăţile lor împreună cu o comisie a ministrului justiţiei, cu însărcinarea de a fi atent la orice răzmeriţă ce se putea isca în cetate, de a împiedica adunarea să se ţină si de a le înştiinţa pe majestăţile lor de tot ceea ce ar fi fost necesar să se facă dacă totuşi adunarea s-ar fi ţinut. Poporul află câte ceva, dar nu adevărul care, când e vorba de astfel de treburi, e deghizat şi învăluit în minciuni mai mari sau mai mici, după cum socot cei care lansează zvonurile.

& Ei susţinură că Le Coudray fusese trimis ca să aibă grijă de poliţie, care era privilegiul parlamentului, că ceruse majestăţilor lor să trimită acea comisie dându-le de înţeles că cei din parlament nu erau slujitori credincioşi ai regelui. Hughenoţii se adunară şi se înarmară; Le Coudray, cuprins de spaimă, ceru adăpost primarului; asta voiau de fapt şi hughenoţii. De îndată ce Le Coudray părăsi oraşul, ei ţinură adunarea. Regina, aflând despre acest lucru şi temându-se de o răzmeriţă pe care n-ar fi putut s-o înfrunte cu vigoare, îi chemă pe Le Rouvray şi pe Milletiere, deputaţi hughenoţi, le arătă cât era de nemulţumită, le ascultă plângerile şi-i făcu să spere că dacă vor fi de înţeles, o parte din cererile lor vor fi rezolvate; apoi îi porunci lui Rouvray să se ducă imediat în La Rochelle şi să împrăştie adunarea spunându-i că regele va încerca să uite tot ce se petrecuse acolo şi că va porunci să înceteze orice urmărire care ar fi început împotriva lor.
Tot în acelaşi timp se abătu o furtună asupra iezuiţilor din pricina unei cărţi scrise de unul dintre ai lor, un anume Becanus, şi intitulată Controversa din Anglia privind puterea regelui şi a Papei. Cartea a apărut în Franţa, în noiembrie, şi a fost condamnată de adunarea doctorilor în teologie, în 1 decembrie, fiindcă susţinea că uciderea regilor şi a prinţilor era o faptă demnă de glorie. Vene-ţienii, pe de altă parte, reînnoiseră încă de la începutul anului, toate decretele date împotriva iezuiţilor, încât toată lumea se supără pe ei.
Vom încheia acest an cu patru evenimente însemnate care au avut loc.

împăratul Rudolf, nu atât doborât de ani cât sătul de necazul de a se vedea deposedat de statele sale de către propriul său frate şi dispreţuit de toţi ai săi, muri în vârstă de şaizeci şi unu de ani; un leu şi doi vulturi pe care îi hrănea cu multă dragoste prevestiră prin moartea lor, întâmplată cu puţin timp înainte, propria sa moarte. Fratele său, Mathias - al cărui nume îl rostise în tot timpul bolii sale, acuzându-l că din pricina lui va muri - îi urmă la tron; dar nu se bucură prea multă vreme de această demnitate la care aspirase în mod nedrept, violând legile dragostei fraterne.
Gustav, noul rege al Suediei - despre care am vorbit în anul care a trecut şi care a urmat la tron după tatăl său, Carol, mort din cauza insucceselor pe care le-a avut în războiul purtat împotriva regelui Danemarcei -şi-a atras, prin iscusinţa şi curajul său, norocul de partea lui, încât l-a obligat pe regele Danemarcei să ceară pace; el a fost de acord, apoi şi-a întors armele împotriva Poloniei şi a Moscovei.
în Italia, Francisc, duce de Mantua, a murit în 22 decembrie, lăsând-o însărcinată pe soţia sa ducesa, fiica ducelui de Savoia, care a profitat de această ocazie pentru a stârni un război în care regele Franţei se va afla angajat împotriva mai multor persoane; în primul rând, împotriva ducelui ca agresor nedrept, apoi în apărarea lui, de teamă ca nu cumva ostile Spaniei să pună mâna pe statele ducelui si să nu se întindă prea mult cu graniţele către Franţa. Şi, în sfârşit, împotriva Angliei, care, pentru a strânge şi mai tare alianţa cu prinţii pro-
145
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
testanţi din Germania, a preferat alianţa cu Frederic, ' conte Palatin, viitor Elector, făgăduind că i-o va da de > soţie pe singura sa fiică, în noiembrie, contele a trecut • în Anglia, unde a avut loc logodna, dar petrecerea le-a u fost tulburată în decembrie de moartea prinţului de
Wales; prinţul era drăguţ şi făgăduia să fie un tânăr de '- treabă. Moartea lui pare să prevestească nenorocirile r pe care această nuntă le-a adus Angliei.
n
C
1613
După moartea domnului conte de Soissons, domnul prinţ de Conde rămânând singur, fără alt rival la putere, nemaitemându-se că autoritatea sa ar mai putea fi împărţită sau înlăturată cum se putea întâmpla înainte, când domnul conte putea deveni şeful unui partid care să lupte împotriva lui, socoti că Franţa va trage foloase de pe urma acestei morţi mai ales dacă el va fi moderat în cererile sale; dar experienţa îi arătă că dimpotrivă, rămânând singur, trebuia să fie şi mai pretenţios. Nu-şi dădu imediat în vileag planurile, ci aşteptă o ocazie care i-a fost prilejuită de dizgraţierea miniştrilor din cauza laşităţii cancelarului de Sillery, care nu i-a înlesnit reginei posibilitatea de a răzbuna moartea baronului de Luz, ucis mişeleşte, în 5 ianuarie, de către cavalerul de Guise; acesta s-a încumetat să săvârşească această faptă fiindcă nu fusese pedepsit cu un an în urmă când încercase acelaşi lucru împotriva marchizului de Coeuvres.
Acel baron de Luz se aflase, din întâmplare, la Saint-Cloud, în timpul unei boli grave pe care o avusese ducele d'Epernon, la care se ţinu un fel de consiliu în legătură cu o lovitură de stat ce urmărea să schimbe întreg guvernul.
147
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU

Ducele de Guise şi cei care se aflau acolo, văzând că baronul devenise un apropiat al reginei, bănuiră că-i trădase sau că i-ar putea trăda şi, urmărind să-l piardă, îl făcură să se certe cu cavalerul de Guise care-l ucise, sub pretextul morţii tatălui său la care baronul se lăudase că ar fi luat parte. Niciodată regina n-a vărsat mai multe lacrimi ca la moartea baronului. Câteva persoane, care urau familia de Guise, profitară de această ocazie pentru a o face pe regină să deteste si mai mult această familie. Unii dintre ei au venit cu diverse propuneri: Dole a mers până acolo încât a propus ca acest ultragiu să fie răzbunat de gărzile elveţiene, ucigându-i pe ducii de Guise şi d'Epernon de îndată ce vor intra în sala gărzilor regelui. Propunerea a fost respinsă de cei mai înţelepţi si regina s-a hotărât să-l urmărească pe cavalerul de Guise în justiţie. Şi într-adevăr aşa ar fi făcut dacă domnul cancelar, care se temea de orice, n-ar fi încercat, prin tărăgănările sale, să tot amâne constituirea comisiei ce trebuia să judece acea faptă. Din pricina slăbiciunii cancelarului, majestatea sa, cumplit de mâniată, atât pentru sângele ce fusese vărsat cu atâta uşurinţă, cât şi pentru faptul că baronul de Luz fusese ucis din invidie şi din teamă fi'indcă-i era deosebit de credincios ei, socoti că de data asta trebuia să se slujească de unul dintre sfaturile pe care i le dăduse răposatul rege: de a nu da frâu liber sufletului său pătimaş şi de a fi pe cât de dreaptă, pe atât de plină de măreţie. Iertă deci o faptă care era cu atât mai de neiertat cu cât cavalerul de Guise, cu sabia în mână, tânăr şi viguros - în timp ce

baronul era bătrân şi prăpădit - nu-i dăduse lui de Luz nici măcar răgazul să coboare din trăsură şi să apuce sabia scurtă pe care o avea alături; în plus, cavalerul mai avea şi două ajutoare, doi gentilomi care-l secondau si care, într-adevăr, nu făcură altceva decât să fie simpli spectatori la crima ce fusese săvârşită într-un timp atât de scurt, încât aproape că nu băgară de seamă că baronul de Luz nu avusese nici măcar răgazul necesar să apuce sabia de lângă el.

Regina a fost cumplit de pornită împotriva cancelarului, văzând cu câtă încetineală procedase în acea afacere, încât se hotărî să scape de el şi să încredinţeze sigiliile Franţei unei persoane care să fie demnă de ele. îi chemă deci în taină, la Luvru, pe domnul prinţ de Conde, pe domnul de Bouillon, pe marchizul d'Ancre şi pe Dole. Problema odată pusă în discuţie, toţi au găsit-o bună. Domnul prinţ a fost rugat să-şi asume sarcina de a se duce la cancelar, de a-i cere sigiliile şi de a-i porunci, din partea majestăţilor lor, să se retragă la una din casele sale.

în afară de ceea ce hotărâse, regina - sub pretextul că se duce să ia masa la Zamet - trebuia să treacă prin faţa Bastiliei pentru a putea intra în Arsenal, unde urma să-l aresteze pe ducele d'Epernon care se reîntorsese de câteva zile. Această hotărâre trebuia executată cu multă promptitudine. Dar ambiţia marchizului d'Ancre a întârziat-o şi a zădărnicit-o. El nu voia să-l alunge pe cancelar până ce nu găsea un altul pe care să-l pună în locul lui şi care să-i fie credincios. Soţia sa i l-a propus

pe domnul de Roissy. Marchizul nu-i era dezagreabil, dar Dole nu putea să-l sufere, iar domnul de Bouillon pur şi simplu îl ura pentru că odinioară făcuse parte dintr-o comisie care voia să-i smulgă moşiile din Limousin.

în timpul acestui diferend, marchizul şi soţia sa nepu-tându-se pune de acord cu alegerea persoanei, regina îşi schimbă părerea si se lăsă antrenată de partidul domnului prinţ si al

marchizului d'Ancre. Văzându-se atât de plin de autoritate, domnul prinţ - aspirând la o putere nemăsurată - ceru guvernământul din oraşele Bordeaux şi Château-Trompette. Marchizul d'Ancre si soţia sa, crezând că au mare influenţă asupra reginei, îşi asumară sarcina de a-l ajuta pe prinţ; îşi uniră deci puterile şi depuseră toate eforturile pentru a o convinge pe majestatea sa, dar nu ajunseră la nici un rezultat. Şi dacă munca lor s-a dovedit zadarnică pentru cel pe care-l susţineau, apoi pentru ei a fost de-a dreptul păgubitoare. Căci miniştrii, care erau pe jumătate părăsiţi - fiindcă regina rezolvase fără ştirea lor, multe lucruri cu domnul prinţ - profitară de această ocazie pentru a încerca să se apropie din nou de ea. O implorară să le acorde o audienţă particulară, având să-i comunice lucruri de o mare importanţă pe care nu i le puteau spune decât ei; ea fixă o oră, iar ei sosiră. Sau-veterre interzise ca în timpul acelei audienţe să intre careva la regină, oricine ar fi fost el. în vreme ce miniştrii se aflau cu majestatea sa, machizul d'Ancre şi soţia acestuia, care o pândeau tot timpul pe regină pentru a

şti tot ce făcea şi cu cine vorbea, au fost înştiinţaţi că miniştrii se aflau la ea şi că discutau în mare taină. Marchizul a urcat imediat scara ce ducea la cabinetul reginei şi a bătut la uşă; Sauveterre i-a spus reginei cine era, dar a primit din nou poruncă de a nu lăsa pe nimeni să intre, nici pe el, nici pe altcineva.

Miniştrii i-au spus reginei totul: despre insistenţele marchizului d'Ancre pe lângă ea pentru a-i satisface dorinţa domnului prinţ, i-au blamat atât pe el cât şi pe soţia sa, i-au acuzat de o mulţime de imprudenţe care puneau în pericol autoritatea reginei şi i-au arătat ce consecinţe ar avea de tras dacă i-ar încredinţa primului prinţ de sânge1 guvernarea unui oraş atât de important cum era oraşul Bordeaux, situat în centrul celor de aceeaşi religie cu el2. Miniştrilor nu le-a trebuit mult timp ca s-o convingă pe regină, căreia răposatul rege îi spusese de multe ori - vorbindu-i despre ceea ce se petrecuse în tinereţea sa - că dacă, în timp ce se afla în război cu Henric al lll-lea, ar fi avut Château-Trompette, ar fi putut pune stăpânire pe Guienne.

După ce miniştrii se retraseră, marchizul vrând să-i vorbească reginei, aceasta se uită urât la el, iar peste câteva zile, văzând că el continua s-o bată la cap cu aceeaşi rugăminte, se înfurie atât de tare, încât marchizul nu mai cuteză să spună nimic.

Prinţii, care continuau să-l creadă atotputernic pe lângă regină, se supărară pe el din pricina refuzului

1,2 E vorba de prinţul de Conde, primul prinţ de sânge al Franţei, după copiii regali; Conde era hughenot.

acesteia, atribuindu-i lui reaua-voinţă a reginei. Soţia marchizului, temându-se că soţul ei va fi ocolit dacă regina nu-i acorda ceea ce îi cerea, se amestecă şi ea vorbindu-i stăpânei sale, dar cu tot atâta insucces ca şi soţul ei. Continuând să insiste, regina simţi atâta silă faţă de ei, că puţin a lipsit să nu şi-i scoată din suflet pentru totdeauna. A trebuit să treacă mai multe zile până ce marchiza a cutezat să urce din nou în odaia reginei. Soţul ei, disperat, neştiind cum să mai reînnoade bunele relaţii cu prinţul de Conde, pentru a-i dovedi că nu din partea lui venea piedica pusă în calea dorinţei sale, îi spuse că era gata să renunţe, în favoarea lui, la unul dintre guvernămintele sale, ca să-i împace; că dacă voia, era gata să încredinţeze oraşul Perenne lui Rochefort, favoritul prinţului.

în vremea aceasta, fiul baronului de Luz, mânat de regretul îndreptăţit al morţii tatălui său, îl provocă la duel pe cavalerul de Guise care-l ucise şi pe el. Se bătură călare lângă poarta Saint-Antoine, fiecare având lângă sine un secund. Şi deşi nimic nu era mai drept decât durerea tânărului baron, Dumnezeu nu i-a îngăduit să răzbune moartea tatălui său. Regina, tulburată de acest duel, al cărui exemplu poate că ar mai fi fost urmat şi de alţii dacă n-ar fi fost sancţionat cu severitate, interzise duelurile anunţând că vor fi foarte aspru pedepsite, urmărind să stăvilească acea manie prin teama de suplicii.
Două locotenente ale regelui fiind vacante în urma morţii baronului de Luz, domnul du Mâine ceru una pentru vicontele de Tavannes, iar pe cealaltă pentru baronul

de Thiange; dar pentru că domnul prinţ şi cei care trecuseră de partea lui erau în relaţii proaste cu regina, aceasta îl refuză pe domnul du Mâine; şi pentru a demonstra schimbarea atitudinii Curţii, domnul de Bellegarde - care cu puţin timp mai înainte fusese gata să-şi piardă şi onoarea şi funcţiile - obţinu locotenentele pentru doi dintre prietenii săi.
Domnul du Mâine, care nu era prea răbdător din fire, se simţi profund jignit de acest refuz şi neputând crede că marchizul d'Ancre scăzuse atât de mult în ochii reginei, ci bănuindu-l de prefăcătorie, se răci brusc faţă de el, aşa că atunci când marchizul vru să grăbească -prin marchizul de Coeuvres - cele două căsătorii despre care am vorbit în anul care a trecut (şi anume dintre ducele du Mâine şi domnişoara d'Elboeuf şi dintre domnul d'Elboeuf şi tânăra marchiză d'Ancre), domnul du Mâine spuse că nu avusese niciodată intenţia să se însoare şi că dacă baronul de Luz afirmase vreodată aşa ceva, îl minţise pe marchiz. Pe de altă parte, domnul prinţ, care nu putea obţine cu nici un preţ Château-Trompette, auzind propunerea pe care i-o făcuse marchizul d'Ancre de a-i oferi oraşul Peronne, nu numai că se arătă gata să-l primească, ba chiar i-l şi ceru. Marchizul, nemaiavând acces la regină, o rugă pe soţia lui să obţină această favoare de la majestatea sa. Numai că şi nevasta sa se afla într-o situaţie tot atât de proastă ca şi el, încât nu cuteza să deschidă gura, fiindcă regina se ferea ca de foc să rămână singură cu ea; chiar şi în momentul în care altădată totuşi mai rămânea sin-

gură, ca de pildă după ce mânca sau când se afla în marele cabinet, doar ce-o vedea pe marchiză şi se retrăgea imediat în micul cabinet, unde poruncea să se încuie uşa; dacă încerca să se apropie de ea, seara, la culcare, principesa de Conţi se încăpăţâna cu atâta îndârjire să rămână ultima, încât marchiza era obligată să plece. Totuşi teama ca prinţul să nu-şi facă o părere proastă despre soţul ei o făcu să se hotărască să-i vorbească reginei, indiferent de felul cum ar fi tratat-o. Dar îi vorbi fără nici un rezultat. N-a mai insistat pentru că între timp Plainville, un gentilom din Picardia, care-i era credincios soţului ei şi căruia îi părea sincer rău să vadă că marchizul voia să înstrăineze Peronne şi să-l dea tocmai prinţului de Conde, îi spuse soţiei ce greşeală ar face soţul ei dacă ar pierde acel loc, la picioarele căruia se afla marchizatul d'Ancre, al cărui venit ar scădea la jumătate. Acea femeie nemaipomenit de zgârcită alese ceea ce socotea ea a fi în propriul său interes, păsându-i prea puţin de raţiunile politice ale soţului ei şi arătându-se deosebit de bucuroasă să păstreze oraşul Peronne.

în timpul acelor alergături după Château-Trompette şi după Peronne pentru domnul prinţ, mareşalul d'Ancre se lăudă peste tot că-i spusese reginei cât îi era el de credincios, că ea era gata să facă orice pentru el, dar nu şi pentru prietenii săi, domnii du Mâine, de Nevers, de Longueville şi de Bouillon; că el se înfuriase la un moment dat atât de tare, încât îi spusese reginei de la obraz că era nerecunoscătoare si uşuratică. Toate acestea aducându-i-se la cunoştinţă reginei, au făcut-o

să fie şi mai pornită împotriva lui. între altele, i s-a spus că marchizul d'Ancre urmărea să-l ridice în rang pe domnul de Bouillon, un hughenot, ceea ce nu putea fi decât în detrimentul regelui.
Timpul era cu atât mai nefavorabil cu cât majoritatea marilor seniori se ţineau mai mult de intrigi şi de zâzanii; iar intrigile erau de aşa natură încât miniştrii erau mai ocupaţi să-si păstreze scaunul decât să se ocupe de treburile statului.
Văzând că marchizul d'Ancre nu era în stare să le rezolve nici una din cererile lor, ducele de Bouillon recurse la o şiretenie demnă de spiritul său. Trimise după domnul de Bouillon şi-i spuse că voia să-l avertizeze -ca prieten al miniştrilor - că regina se hotărâse să dea oraşul Peronne domnului prinţ, dar că ar fi fost şi mai bucuroasă dacă ar fi avut şi aprobarea lor; că el îşi făcea datoria, avertizându-i că fiind oameni înţelepţi, era bine să preîntâmpine dorinţa reginei.
Avertizată de acel vicleşug, regina băgă de seamă imediat că seniorii ei voiau să profite de dezbinarea despre care presupunea că ar exista între ea şi miniştri; cu această ocazie, îi mărturisi domnului de Bouillon că într-adevăr, se simţise scârbită de slăbiciunea de care dăduse dovadă cancelarul în pedepsirea uciderii baronului de Luz, că-i displăcuse înţelegerea miniştrilor cu domnul cancelar, dar că ea ar fi vrut totuşi să se împace cu ei, pentru a-i împiedica pe marii seniori - ale căror interese nu puteau fi decât contrare intereselor ei si ale copiilor ei - să devină de o obrăznicie greu de suportat.

Apoi regina îi mărturisi lui Bouillon că, prefăcându-se că se duce la unul dintre palatele pe care şi le construise în foburgul Saint-Germain, îi va trimite vorbă preşedintelui Jeannin să vină şi el acolo, şi fiindcă amândoi vorbeau aceeaşi limbă, îi va porunci să se înţeleagă cu confraţii săi. Acea discuţie n-a avut loc prea curând fiindcă miniştrii au sfătuit-o pe regină să-i ofere prinţului de Conde o mare sumă de bani pentru a-i înlătura orice nemulţumire, sumă cu care putea să-şi cumpere o moşie foarte întinsă; miniştrii adăugară că trebuiau să câştige timp cu ajutorul banilor şi nu slăbind statul şi cedând oraşe a căror lipsă ar fi putut avea urmări neplăcute pentru rege. Dărnicia reginei nu făcu cine ştie ce impresie asupra domnului prinţ; refuzul de a-i da Château-Trompette şi Peronne le stătea prea mult la inimă atât lui cât si ducelui de Bouillon pentru ca să nu încerce amândoi să aducă un nou prejudiciu statului. Marchizul d'Ancre le furniza mijlocul; căci, văzându-se discreditat în ochii reginei, îi sfătui pe toţi să-şi arate pe faţă nemulţumirea, retrăgându-se de la Curte; faptul nu i s-a părut periculos cu atât mai mult cu cât domnii de Guise şi d'Epernon se purtau atât de obraznic faţă de regină, încât erau siguri că o vor obliga să-i recheme aşa cum făcuse mai înainte cu domnul prinţ de Conde şi cu domnul conte de Soissons. Ducele de Bouillon dându-şi seama că sfatul le fusese dat mai curând în interesul marchizului decât al lor, la început şovăi, încercând să le

explice că plecarea de la Curte a atâtor prinţi nu era chiar un lucru de minimă importanţă; că nu trebuia să se hotărască să

plece decât după ce se vor fi gândit bine: că, pe de altă parte, li se puteau impune unele îngrădiri după ce vor fi plecat de la Curte; că nu era bine să încalce autoritatea regelui; că trebuia să se teamă de faptul că cei care rămâneau aveau să socoată drept crime faptele cele mai neînsemnate pe care le-ar fi săvârşit; că nu vor pierde ocazia de a le îngroşa, în ochii reginei, pentru simplul motiv că părăsiseră Curtea şi că sub acest pretext, s-ar putea chiar să fie oprimaţi. Până la urmă se hotărâră totuşi să plece cu toţii numai după ce ducele de Bouillon s-ar fi întâlnit cu marchizul d'Ancre şi s-ar fi înţeles cu el, în numele tuturor, că va avea grijă de ei, că-i va înştiinţa despre tot ce se va întâmpla cât şi despre ceea ce vor trebui să facă spre binele lor comun; că şi ei la rândul lor, vor avea încredere în el şi că se vor întoarce doar când va socoti el că era cazul; că - în vremea asta - ei nu vor produce nici o răzmeriţă în provincii şi nu vor da nimănui nici un fel de prilej de a se plânge împotriva lor.

Domnul prinţ de Conde se duse în Berri, ducele de Nevers în Italia ca s-o conducă pe fosta domnişoară du Mâine la soţul ei, domnul du Mâine se duse în Provence împreună cu sora sa, care voia să-şi vadă casele din acel ţinut, iar ducele de Bouillon se duse la Sedan.

Luxul în acea vreme era nespus de mare, având în vedere sumele imense de bani pe care regele le acorda seniorilor săi, precum şi înclinarea înnăscută către grandoare a reginei, în care nu se mai recunoştea nimic din modestia ei de pe vremea răposatului rege Henric al IV-lea; de aici şi pretenţiile marilor seniori care o sâcâ-

iau mereu pe regină să le sporească pensiile; de aici şi dorinţa lor de schimbări, nădăjduind să smulgă alte beneficii; această măreţie a obligat-o pe majestatea sa să dea un edict prin care să interzică în mod expres să se mai poarte broderii de aur şi de argint pe haine sau să se mai aurească podelele caselor şi trăsurile pe partea dinafară. Dar acest edict n-a servit la mare lucru pentru că exemplul celor mari a slujit şi celor mici.

Cu toate că acei prinţi nemulţumiţi, despărţiţi şi dispersaţi în întreg regatul au prilejuit unele temeri de răzvrătire şi de rebeliune în toate provinciile, spaima s-a micşorat pentru că hughenoţii se liniştiseră şi pentru că adunarea lor din La Rochelle se împrăstiase; toţi se aflau de acum la casele lor când sosi Le Rouvray, pe care regele îl trimisese la sfârşitul anului ce trecuse, în La Rochelle; Le Rouvray citind la primăria din La Rochelle, declaraţia regelui prin care li se interzicea hughenoţilor din cetate să-şi mai continuie adunarea, specificând că majestatea sa va uita ceea ce se petrecuse şi confirmând edictul de pacificare, se hotărâră să se supună; câte unii mai con-tinuară să folosească numele de „cercuri", cuvânt neauzit încă în Franţa, dar folosit în Germania unde prin „cercuri" se înţelegeau provinciile. Câte unii, mai îndărătnici, care plecaseră nemulţumiţi de la adunarea lor din Saumur, ţineau mici întruniri pe ascuns, nutrind planuri răzvrătitoare. Dar primarul, avertizat, le interzisese, în 11 ianuarie, să se mai adune, sub pedeapsa cu moartea.

Contestarea care începuse la sfârşitul anului precedent privind cartea lui Becanus pe care Curtea voise s-o

interzică, a fost reactualizată. Doctorii în teologie, nemulţumiţi de răspunsul pe care-l dăduse cardinalul de Bonzy, din partea reginei, răspuns ce le interzicea să cenzureze acea carte pentru o bucată de vreme, se duseră în 7 ianuarie la domnul cancelar, explicându-i ce importanţă avea acea doctrină, nocivă pentru popor. Cancelarul îi duse la Luvru, îi prezentă reginei, iar aceasta le îngădui, în sfârşit, să cerceteze cartea.
Dar înainte de 1 februarie, când doctorii urmau să se adune, nunţiul papal le trimise o hârtie privind cenzurarea cărţii, hârtie ce fusese dată în 3 ianuarie la Roma, prin care acea lucrare era trecută în categoria a doua a cărţilor interzise. Hârtia fiindu-le adusă doctorilor în teologie în ziua adunării lor, adică în 1 februarie, n-a fost nevoie să mai facă şi ei una; aşa că toate discuţiile s-au stins de la sine spre pacea întregului regat. Hughenoţii n-au mai prilejuit nici ei motive de teamă, nemairămâ-nând nici o doctrină de contestat de care ar fi putut să se agate.
Acea tihnă desăvârşită i-a determinat pe miniştri să se gândească la apropierea lor de marchizul d'Ancre, fără să mai aibă de gând să-i cheme îndărăt pe prinţii care plecaseră sau, pentru a mă exprima mai clar, vrând să le demonstreze că nu mai aveau nevoie de ei. în acest scop, la câteva zile după plecarea prinţilor, unul dintre prietenii lui Villeroy veni să-l tragă de limbă pe domnul de Coeuvre pentru a şti dacă marchizul d'Ancre ar vrea să se împace cu miniştrii, spunându-i că era în avantajul său, atât pentru siguranţa persoanei

sale cât şi pentru a-şi spori onoarea, spre deplina linişte şi mulţumire a reginei care - iubindu-i si pe el şi pe soţia sa ca pe doi dintre cei mai apropiaţi slujitori ai ei - nu suporta să-i vadă certându-se cu cei din consiliul de care ea se slujea ca să cârmuiască statul. Drept gaj al acestei împăcări s-a propus ca tânărul marchiz de Villeroy să se însoare cu fiica mareşalului d'Ancre. Marchizul de Coeuvre a fost de acord să vorbească cu mareşalul d'Ancre şi a discutat cu el de faţă cu Dole. La început, mareşalul d'Ancre a refuzat de teamă ca nu cumva, acceptând acest lucru, să se pună rău cu prietenii săi. Apoi, începând a fi de acord, le spuse că nu se putea totuşi hotărî definitiv fără să fi auzit şi părerea ducelui de Bouillon dar pe care i-ar fi fost greu s-o audă întrucât ducele era departe, iar asemenea lucruri nu se puteau lămuri tot atât de amănunţit ca atunci când ar fi fost discutate; făgădui totuşi să-i scrie fără a-i dezvălui toată povestea de teamă ca nu cumva ducele să-i spună ceva prinţului de Conde care nu trebuia să ştie nimic; ducele trebuia doar să fie informat cum că miniştrii voiau să-l atragă de partea lor, rugându-l să-şi spună părerea şi ţinând totul în secret. Marchizului de Coeuvre, mareşalul d'Ancre îi răspunse că el nu se putea împăca cu miniştrii decât numai în cazul în care regina ar fi fost de acord; dacă regina voia acest lucru, îl accepta si el cu plăcere; dar că de la o vreme se bucura de atât de puţină simpatie din partea reginei, încât el nu mai cuteza să-i vorbească şi că-i ruga pe ei să discute cu regina. Preşedintele Jeannin îşi asumă sarcina să se ducă la

regină şi să discute cu ea; se duse într-adevăr, vorbi şi obţinu aprobarea ei. Pe urmă, el şi marchizul de Coeu-vre începură tratativele pentru căsătorie. Nu se ştie dacă acel tratat s-a încheiat cu.participarea cancelarului sau dacă domnul de Villeroy i-a ascuns acest lucru.

Primul a mărturisit că n-a ştiut nimic, celălalt, dimpotrivă, a protestat susţinând că-i spusese despre ce era vorba. Dar fie că Villeroy a tăcut, fie că domnul cancelar îi purta pică, temându-se să nu-l vadă - în urma acelei căsătorii - ridicat mai sus decât el, gelozia şi neîncrederea începură a-si face loc încă de pe atunci între ei; mai târziu, ele sporiră până într-atât încât se preschimbară într-o duşmănie făţişă.
în vreme ce acea căsătorie se aranja în mare taină, s-a ivit o ocazie de care marchizul d'Ancre s-a si agăţat, în favoarea prinţilor: ducele de Savoia a intrat cu armata în Montferrat.
Am spus, în anul care a trecut, că Francisc, duce de Mantua, murise în 22 decembrie lăsându-şi însărcinată soţia care era fiica ducelui de Savoia. Acesta avea doi fraţi: cel mai vârstnic, pe nume Ferdinand, era cardinal, celălalt se numea Vincenze; cardinalul i-a urmat defunctului. Ducele de Savoia, care nu pierdea nici o ocazie de a face tapaj, şi-a cerut îndărăt fata; noul duce de Mantua a refuzat să i-o dea, spunând că mai întâi trebuia să nască. Ducesa a născut o fetiţă. Acum ducele de Savoia le-a cerut pe amândouă. Dar ducele de Mantua a lăsat-o pe mamă să plece şi şi-a oprit nepoata, susţinând - cum era şi firesc - că fetiţa trebuia să ră-

mână în casa în care se născuse, ceea ce împăratul, suzeranul său, a confirmat printr-un decret, încredin-ţându-i noului duce de Mantua grija nepoatei sale.
Ducele de Savoia, nemulţumit, pretextând că voia să-şi consoleze fata, a cerut ca mama şi fiica să fie trimise la Modena, unde ducele le va păzi pentru a o da pe ultima împăratului atunci când va primi această poruncă. Ducele de Mantua a fost de acord, dar ducele de Modena n-a vrut să-şi asume această răspundere. Marchizul Linocosa, guvernatorul Milanul'ui, care ţinea cu savo-iardul - fiindcă odinioară îl gratificase cu marchizatul de Saint-Germain, primul titlu care i-a fost dat înaintea altora mai mari (onoruri şi funcţii) pe care le-a primit de la suzeranul său, regele Spaniei - s-a oferit să le primească el pe cele două prinţese; dar ducele de Mantua n-a acceptat. Atunci ducele de Savoia a început să trimită jalbe peste tot, la care a adăugat şi reînnoirea pretenţiilor asupra Montferratului atât datorită hârtiei pe care o avea de la Paleologi cât mai ales donaţiei făcută în 1435 de către marchizul Jean-Jacques de Montferrat care-i dăduse ducatul de Montferrat ducelui de Savoia pentru suma de nouăzeci de mii de ducaţi, pe care Carol Quintul o ceruse drept dotă pentru Blanche de Montferrat, când o luase de soţie. Ducele de Mantua I-a rugat pe ducele de Savoia să-şi retragă pretenţiile, cu atât mai mult cu cât diferendul dintre ei mai fusese judecat o dată în faţa bătrânului duce de Savoia, strămoşul său, iar procesul intentat de Carol Quintul se terminase în favoarea ducelui de Mantua; dacă totuşi ducele de Savoia mai

are unele pretenţii, n-are decât să şi le formuleze în faţa împăratului. Cât despre donaţia făcută de marchizul Jean-Jacques de Montferrat, aceasta fusese anulată de către împărat, în anul 1464, ca fiind smulsă cu forţa de către ducele de Savoia; că marchizul de Montferrat, fiind invitat sub pretextul nu ştiu cărei serbări în Savoia, fusese arestat de către duce, care nu l-a eliberat decât după ce acesta i-a dat acel act de donaţie, în ceea ce privea zestrea doamnei Blache, el nu nega că împrumutase acei bani; numai că acum avea şi el unele pretenţii pentru că ducii de Savoia ocupaseră în mod samavolnic nişte oraşe,

Yvree, Mondou şi altele, care fuseseră cerute împăratului în procesul cu pricina. Ducele de Savoia, nu prea inteligent, a recurs la arme; sub pretext că vrea să se apere, a ridicat o oaste cu care a dat năvală în Montferrat; şi, în vreme ce trata în mod amiabil cu ducele de Mantua şi-l avea lângă sine pe episcopul Diocezei, ambasadorul acestuia l-a făcut pe episcop să creadă că pleacă, în 22 aprilie, pentru a-şi trece în revistă oştirea; numai că el a dat năvală cu ea în Montferrat, a lovit cu bombarde Trinul, a escaladat Alba, a trecut totul prin foc şi sabie fără să cruţe nici fetele, nici preoţii şi nici măcar bisericile. Drept scuză, a lansat un manifest în care, ascunzându-şi actul samavolnic, i-a rugat pe Papă si pe împărat, seniorul său, să aprobe ceea ce făcuse, iar pe majestatea sa catolică1, unchiul fiicei sale, pe Electorul de Saxa, ruda sa, şi pe toţi prinţii creştini, să nu-l condamne şi să-i dea dreptate.

1 Regele Spaniei. , ,

. . 163

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU

Ducele de Nevers, care sosise în Savoia împreună cu cumnata sa, aflând vestea, a trimis-o pe aceasta singură la Florenţa unde urma să aibă loc nunta şi, cu oamenii pe care i-a putut aduna, s-a năpustit asupra oraşului fortificat Casai, unde se refugiase fratele ducelui de Savoia.

Auzind că izbucnise războiul, toţi prinţii din Italia se înarmară, dar nici unul dintre ei n-a trecut de partea ducelui de Savoia. Până şi marchizul de Linocosa, deşi era prieten cu ducele, a fost obligat, la porunca regelui, stăpânul său, să se înarmeze împotriva ducelui; pornind în fruntea trupelor sale, a asediat oraşul Nisa. De îndată ce savoiardul a văzut apărând ostile Spaniei, a declarat că nu voia să lupte împotriva alor săi şi s-a retras.

Vestea acelui război din Italia a mâhnit-o mult pe regină, mai ales că presimţea ce urmări grave va avea toată această poveste. A socotit că acel război era cel mai mare care survenise dincolo de graniţele Franţei de la începutul regenţei sale şi până atunci şi, nevrând să se hazardeze să ia vreo hotărâre de una singură, fără părerea şi consimţământul seniorilor mari din regat, marchizul d'Ancre - care pândea ocazia - i-a rechemat imediat pe prinţi la Paris; toţi s-au întors bucuroşi în afară de ducele de Nevers care lupta în Italia.

Domnul de Bouillon nici nu se întorsese bine la Curte, că marchizul d'Ancre s-a şi dus să-i facă o vizită poves-tindu-i tot ce discutase cu Villeroy; ducele de Bouillon nu ştia nimic fiindcă totul fusese ţinut secret. Ducele făgădui să păstreze si el secretul; se ţinu de cuvânt aşa că

nimeni nu află nimic până ce treaba nu fu isprăvită cu bine. Au existat totuşi două motive de răceală care au mai tărăgănat lucrurile. Un oarecare Magnos, care făcea parte din consiliu a fost arestat în luna mai, la Fontainebleau, acuzat de a fi fost cumpărat de un anume La Roche, din Dauphine, ca să-i spună ducelui de Savoia tot ce se petrecea în Franţa; Magnos îl amestecă şi pe Dole în treaba asta; marchizul d'Ancre crezu că miniştrii îi căutau nod în papură ca să-l învinuiască şi pe el de aceeaşi trădare; Dole, ofensat, nu scoase o vorbă până la sfârşitul lunii, când Magnos a fost condamnat la moarte şi executat, fără să mai apuce să spună dacă Dole fusese sau nu, înţeles cu el. Pe de altă parte, domnul de Villeroy insista ca după ce acel contract de căsătorie va fi semnat, funcţia de prim-gentilom al camerei, pe care o avusese domnul de Souvre, să-i fie dată

domnului de Courtenvaux, fiul lui Souvre, care se însurase cu una dintre nepoatele lui Villeroy. Marchizul d'Ancre nu vru să consimtă, având de gând să dea acea slujbă altcuiva, după moartea domnului de Souvre care era foarte bătrân.
în vremea asta, regina, sfătuită de miniştrii ei, se hotărî să-l apere pe ducele de Mantua, să înarmeze câteva oşti şi să le trimită în Italia ca să-i vină în ajutor. Spania, care ţinea să aibă numai ea interese în Italia, o preveni pe regină şi-i porunci marchizului de Linocosa să încheie pace; ceea ce acesta şi făcu, dar cu atâta grabă încât agentul ducelui de Mantua care se afla la Milano nu mai avu când să-l înştiinţeze pe stăpânul său pentru

ca acesta să accepte, deşi abia aştepta acest lucru. Ceea ce i-a convenit a fost mai ales faptul că în urma poruncilor date de împărat şi de regele Spaniei, majestatea sa catolică, ducele de Savoia a trebuit să încredinţeze comisarilor împăratului si ai regelui Spaniei, oraşele pe care le cucerise în Montferrat, ca să fie înapoiate ducelui de Mantua; poruncile au fost executate întocmai.
în timp ce Italia se afla în război, Anglia sărbătorea căsătoria prfnţesei lor cu prinţul Frederic, devenit la puţină vreme după asta, în urma morţii tatălui său, Elector Palatin. Cei doi tineri se logodiseră, după cum am mai spus, la sfârşitul anului care a trecut; acum se căsătoriseră şi, după toate solemnităţile obişnuite în asemenea ocazii, plecară din Londra şi se îndreptară spre Olanda, unde au fost primiţi cu multă măreţie, ajungând în 28 mai la Haga. De acolo, s-au dus să-şi ia în stăpânire ţinuturile lor unde ar fi fost fericiţi dacă - întinzându-se atât cât le era plapuma - nu şi-ar fi făcut speranţe deşarte, nedrepte şi prea puţin modeste care s-au prăbuşit, ducându-i la pieire si făcându-i de râs. Ar fi fost mai bine să moară atunci şi să nu mai apuce anii de mai târziu, plini de nenorocirile care li s-au întâmplat.
La fel a păţit şi Sigismud Bathory care - înainte de a părăsi această lume, s-a încrezut în împărat; credulitatea sa a fost crunt pedepsită pentru că şi-a pierdut nu numai statele care erau foarte mari şi foarte frumoase, ci şi faima, iar la urmă şi libertatea.
Fiind ales în tinereţe prinţ al Transilvaniei, s-a luptat cu turcii şi a repurtat mari şi însemnate victorii împotriva

lor; dar cu timpul, forţele sale nemaifiind suficiente pentru a ţine piept armatelor pe care marele Sultan le trimitea una după alta producându-i mari stricăciuni, s-a lăsat convins să-şi încredinţeze statul împăratului Rudolf, care s-a slujit de el mai rău ca de un bulevard al creştinătăţii pe care îşi mâna ostile pentru a-si păzi ţara şi a aduce pagube turcilor. Lui Bathory i s-a făgăduit în schimb un mare principat din Germania. S-a dus într-acolo, dar a văzut că fusese înşelat. Abia dacă i s-a dat ceva din care să se poată întreţine, ca un simplu senior, în plus, Rudolf veghea asupra tuturor acţiunilor sale şi-l ţinea într-un fel de prizonierat. S-a căit amarnic de greşeala sa, a evadat, a ajuns în Transilvania unde a fost primit cu braţele deschise, împăratul fiind urât de toţi din pricina asprimii neobişnuite a cârmuirii sale. împotriva lui a fost trimis Gheorghy Bathory. Sigismund s-a apărat cu curaj şi a ieşit victorios de mai multe ori. Dar nişte călugări arătându-i oprobiul pe care îl aducea întregii creştinătăţi prin vărsarea sângelui atâtor drept-credincioşi într-un ţinut atât de apropiat de turci, care nu aveau să reuşească să pună mâna pe ţară decât depopulând-o, că de la începutul războiului cu turcii ţara pierduse mai bine de trei sferturi din locuitorii

ei, Sigismund trecu din nou şi de bunăvoia lui sub oblăduirea lui Rudolf care-i făgădui că va fi mult mai bine tratat; dimpotrivă, a fost tratat mai rău ca niciodată. L-au ţinut prizonier la Praga, în casa sa, l-au învinuit că era înţeles cu turcii, i-au luat toate actele şi hârtiile şi deşi n-au găsit nimic care să dovedească cum că ar fi fost un trădător, nu i s-a mai

dat drumul din casă. A rămas toată viaţa în acea stare jalnică, murind de apoplexie, la Praga, în 27 martie 1613. Exemplu memorabil că de autoritatea suverană nu poţi scăpa decât în prăpastie, că nu te vezi eliberat de ea decât odată cu moartea şi că e o nebunie să te iei după aparenţe şi să-ţi încredinţezi viaţa puterii altuia, oricât ţi-ar flutura prin faţa ochilor nădejdea că te va trata bine.

Neomenia folosită împotriva lui Sigismund sigur că nu e scuzabilă. Marobodus, rege german, presat de duşmanii săi, şi-a încredinţat viaţa lui Tiberius care l-a. primit si l-a tratat regeşte; Sigismund - care şi-a încredinţat de bunăvoie persoana şi ţara, unui împărat creştin - a fost tratat mai rău decât un duşman căzut prizonier, în mâinile inamicului său.
;

L-am lăsat pe marchizul d'Ancre la Amiens unde s-a văzut trimis - împotriva voinţei sale - de către regină. Şi-a dat seama de unde i se trăgea necazul şi în loc să-şi facă sânge-rău de prisos, s-a apropiat şi mai mult de domnul de Villeroy şi, profitând de faptul că fusese îndepărtat din Paris, s-a slujit cu mult mai multă uşurinţă şi în secret, fără să i se mai pună beţe în roate, de absenţa lui pentru a finaliza căsătoria proiectată. Fiind pe punctul de a se întoarce, temându-se ca înţelegerea dintre el şi prinţul de Conde să nu le ofere duşmanilor săi un nou prilej de a-i face rău, i-a obligat să-şi dea cuvântul că toate ceremoniile şi dovezile făţişe de prietenie vor înceta şi dintr-o parte si dintr-alta, până ce contractul de căsătorie va fi semnat; că domnul de Villeroy

avea datoria de a nu-l mai părăsi. Domnul de Bouillon a respectat întocmai dorinţa marchizului şi s-a dus să discute cu domnul du Mâine care se afla la Soissons, urmărind să-l câştige de partea lui; a izbutit, apoi s-a întors la Paris; regina, aflându-se în luna septembrie la Fontainebleau, contractul de căsătorie a fost făcut public si s-a semnat în prezenţa domnilor de Guise şi d'Epernon, care dorind ruina marchizului d'Ancre, au fost mai întâi uluiţi, apoi disperaţi să vadă realizându-se acea căsătorie fără ca lor să nu le fi ajuns nimic la ureche si să nu mai aibă timpul necesar de a o împiedica. La puţine zile după aceasta, necazul lor a sporit si mai mult când marchizul de Noirmoutier murind, domnul prinţ, care între timp se reîntorsese la Curte şi-şi petrecea timpul numai cu marchizul d'Ancre, izbuti cu ajutorul acestuia şi al domnului de Villeroy, să obţină pentru Rochefort, favoritul său, locotenenta pe care defunctul o avusese în Poitou. Toţi cei care erau prieteni cu el, se bucurară de favoarea sa şi primiră o mulţime de gratificaţii.

Tot în acea vreme muri si mareşalul de Fervaques; marchizul d'Ancre i-a urmat în funcţie şi i-a dat şi domnului de Courtenvaux slujba de prim-gentilom al camerei, pe care o avusese domnul de Souvre. Domnul d'Epernon vru să profite el de această funcţie pe care o deţinuse pe vremea lui Henric al IV-lea şi pe care o pierduse fără a mai fi fost recompensat; numai că el nu se bucura de aceeaşi favoare ca alţii, mai ales că cererea lui nu era nici prea întemeiată si nici prea justă. Firea lui

trufaşă care nu putea suporta afronturi, chiar dacă era vorba de lucruri echitabile, îl făcu să se simtă profund jignit de refuzul de a nu i se da lui acea funcţie, fapt pentru care se hotărî să plece, ducându-se la Metz.
La rândul său, ducele de Longueville, după ce se întoarse dintr-o călătorie pe care o făcuse în Italia, se ceartă cu contele de Saint-Paul, unchiul său, pentru guvernământul din Picardia pe care Henric al IV-leaîl dăduse ducelui de Longueville-tatăl, că să-l păstreze şi să-l dea fiului său când va fi mare. Acum ducele îi ceru unchiului său să facă ceea ce era obligat; dar ambiţia care e oarbă si lipsită de judecată, îl determină pe conte să so-coată drept un bun al său ceea ce deţinea de multă vreme fără să-i aparţină; regina - care judecă acea dispută - dădu guvernământul din Picardia domnului de Longueville iar contelui, pentru a-l mulţumi, îi dădu în loc gu-vernămintele din Orleans şi din ţinutul Blaisois.
Tânărul guvernator nici nu se stabilise bine în Picardia că şi uită de strânsa legătură dintre el si marchizul d'Ancre ca şi de favoarea făcută atât de recent, că şi începu să se certe cu el din pricina funcţiei sale care creştea cu fiece zi ce trecea, diferendul dintre ei ajungând până acolo încât a devenit cauza principală a plecării prinţilor de la Curte, la începutul anului următor.
Toate acele neînţelegeri dintre marii seniori ai Curţii i-au făcut tot mai îndrăzneţi pe hughenoţii din provincii si mai ales pe cei din Languedoc unde au răsculat populaţia din oraşul Nîmes împotriva lui Ferriere. Cu puţin

înainte, Ferriere fusese unul dintre miniştrii lor de mare reputaţie, dar o mică adunare a hughenoţilor, ţinută cu de la sine putere, l-a înlăturat din funcţie pentru că nu fusese destul de combativ în adunarea din Saumur; supărat, regele îl numi consilier în Prezidialul1 din Nîmes. Populaţia din oraş, înfuriată să-l vadă într-o funcţie mai mare după răul pe care i-l făcuse, îl fugări la ieşirea din Prezidial, îl alungă lovindu-l cu pietre si pentru că omul izbuti să se salveze, îi dărâmă casa, îi arse cărţile si-i distruse via.
Magistraţii, vrând să facă dreptate, îndărătnicii îi ciomăgiră şi pe ei şi, obligându-i să le dea cheile închisorii, le spuseră în bătaie de joc:
— Regele e la Paris, iar noi suntem la Nîmes!
Regina, neputând accepta o faptă atât de prejudici-abilă autorităţii regale fără să dea o pedeapsă exemplară şi socotind că nu putea găsi una mai mare decât mutând Prezidialul din oraş, expedie, la sfârşitul lunii august, nişte scrisori cu pecete prin care poruncea ca Prezidialul din Nîmes să fie mutat în oraşul Beaucaire, ceea ce s-a şi îndeplinit.
în vremea aceasta, cum regina se străduia să-i menţină pe eretici în limitele îndatoririlor lor, întări religia catolică prin stabilirea mai multor congregaţii şi ordine catolice, în oraşul Paris. Astfel, carmeliţii care umblau desculţi au fost stabiliţi în foburgul Saint-Germain, iacobinii reformaţi, în foburgul Saint-Honore, noviciatul capucinilor şi o mănăstire a ursulinelor, în foburgul Saint-Jacques; aşa încât puteai spune că Franţa se reîntor-
1 Tribunal care judeca în ultimă instanţă.

şese la secolul lui Ludovic cel Sfânt1 care începuse a popula regatul cu case de rugăciune.
Şi cum adevărata pietate faţă de Domnul e urmată şi de mila faţă de cei săraci, regina, întemeie, din banii ei, în foburgurile Saint-Marceau, Saint-Victor şi Saint-Ger-main trei spitale pentru bolnavii sărmani şi construi o clădire pentru deplina lor însănătoşire, după ce ieşeau din spital.
Acele înalte ocupaţii n-o împiedicară să se gândească şi la înfrumuseţările publice. A cumpărat palatul Lu-xembourg, în forburgul Saint-Germain, şi o mulţime de grădini şi case învecinate, pentru a ridica în loc un superb palat, începând prin a planta arborii grădinii care, neajungând la deplina lor maturitate decât în timpul sorocit de natură, sunt de obicei, devansaţi de clădiri. Şi pentru a da apa necesară acelui palat, a tras ţevi subterane de la fântânile din Rongy, aflate la patru leghe de Paris. Operă cu adevărat regească şi asta cu atât mai
1 Ludovic al IX-lea (cel Sfânt), (1214-1270), rege al Franţei între 1226 şi 1270, fiul lui Ludovic al Vlll-lea şi al reginei Blanche de Castilia. După majorat, a avut conflicte cu englezii. Prin tratatul încheiat la Paris, în 1259, a obţinut provinciile: Normandia, Anjou, Mâine şi Poitou. Pentru a elibera Palestina de sub stăpânirea Egiptului, a debarcat la Domiette (1249) unde a fost bătut şi luat prizonier. Răscumpărându-şi libertatea, a rămas în Palestina patru ani (din 1250 până în 1254). Reîntors în Franţa, şi-a reorganizat provinciile, şi-a întărit autoritatea, a reformat justiţia, a construit Sorbona şi alte edificii, a împânzit ţara cu case de rugăciuni şi a pornit mai apoi în cea de a opta cruciadă, îndreptându-se spre Tunis. Dar abia a apucat să debarce în faţa Cartaginei şi a murit de ciumă. r '

mult cu cât nereţinând decât câteva ţevi cu apă pentru ea, a dăruit restul de apă parizienilor, Colegiului regal şi multor altor centre aparţinând Universităţii din Paris.
Tot atunci s-a făcut în consiliu o propunere de a uni cele două mări prin râurile Anche şi Armangon care izvorau amândouă din Bourgogne. Pe râul Anche urmau să circule vapoare până aproape de Dijon, de acolo să coboare pe râul Saone, apoi pe Rhone, în Mediterană; celălalt râu navigabil spre Montbard, se vărsa în Gonne care cobora în Sena şi de acolo în Ocean. Acest plan era mult prea grandios pentru vremea aceea, neexistând persoane care să aibă în vedere comerţul şi bogăţia Franţei, ca să le sprijine, aşa că planul a fost doar discutat, dar nu s-a mai realizat.
în vreme ce se înfăptuiau toate aceste lucruri, între marchizul d'Ancre si domnul de Villeroy a intervenit o răceală, primul începând a privi cu dispreţ încuscrirea cu ultimul, nesocotindu-l potrivit pentru ceea ce nădăjduia el. Dole îi spori cât putu această silă, făcându-l să se simtă jignit că-i fuseseră înşelate speranţele pe care i le dăduse mareşalul că domnul d'Alincourt va obţine controlul general al finanţelor pe care-l avea preşedintele Jeannin. Domnul de Villeroy, deşi nu auzise niciodată vorbindu-se despre acest lucru, o luă de bună şi se supără pe mareşalul d'Ancre, susţinând că-şi persecuta viitorul ginere.
La puţin timp după asta, cam prin luna noiembrie, doamna de Puissieux muri de holeră; această moarte puse capăt nu numai slabei legături care mai exista între

cei doi cuscri, ci îi făcu să se si certe din pricina moştenirii numitei doamne; aceasta a îost cauza ruinării amândurora şi a multor necazuri pe care le-au pricinuit ţării.
Pacea din Italia fiind încheiată în graba despre care am vorbit, s-ar putea spune că actele de ostilitate dintre ducii de Savoia si de Mantua mai curând fuseseră întrerupte o vreme şi nu că s-ar fi încheiat o pace adevărată între ei. Primul, după ce a înapoiat oraşele pe care i le luase ducelui de Mantua, îşi păstrase oastea sub pretext că acest fapt îl va determina pe rivalul său să se supună mai uşor poruncilor ce-i vor fi date, având în vedere că guvernatorul Milanului îi făgăduise că mica prinţesă Măria avea să fie încredinţată mamei sale.
Aceste motive vor fi fost bune pentru el, dar ducele de Mantua nu le-a acceptat şi, cum dorea să scape de ameninţarea continuă a acelui duşman, insistă pe lângă guvernatorul Milanului ca ducele de Savoia să-si trimită ostile la vatră. Dar savoiardul se apără, trimiţându-şi copiii în Spania pentru a obţine de la majestatea sa catolică aprobarea de a-şi păstra armata şi a mai câştiga timp. în sfârşit, toate acele discuţii o obligară pe majestatea sa să-l trimită în Italia, şi la unul şi la celălalt duce, pe marchizul de Coeuvre, care plecă în 22 decembrie cu ordinul de a face în aşa fel încât ducele de Mantua să binevoiască a-i trimite domnului de Galigai, fratele marchizei d'Ancre, pălăria de cardinal.
înainte de a trece în anul următor, a venit momentul să amintesc de moartea lui Gabriel Bathory şi de alegerea, în locul său, al lui Gabriel Bethelin, prinţ despre

care se va vorbi de acum încolo numai prin cuvinte de laudă.
Gabriel Bathory a fost de o putere fizică prodigioasă despre care s-au povestit lucruri de necrezut; avea şi un curaj pe potrivă pe care şi l-a dovedit în multele războaie împotriva vecinilor săi; era însă de o cutezanţă barbară si, sclav al viciilor sale, se lăsa în voia tuturor dezmăţurilor. S-a îndrăgostit de nevasta lui Gabriel Bethelin si a vrut să scape de soţul incomod care s-a retras în Turcia, de unde a reintrat în Transilvania cu două armate: cu una prin Valahia iar cu cealaltă pe podul lui Traian; l-a gonit pe Bathory si a fost ales prinţ în locul său. Bathory a fugit la Waradin, de unde s-a dus la împărat, care i-a oferit o mică oaste comandată de domnul Abafy, guvernator în Tokai, căruia i-a poruncit să se lepede de el de teamă ca nu cumva văzându-se atât de puţin ajutat, să nu treacă de partea turcilor şi să nu le cedeze acestora oraşele care-i mai rămăseseră. Abafy a executat porunca şi, necutezând să-l ucidă cu propria sa mână fiindcă se temea de puterea sa uriaşă, a pândit într-o zi ocazia când s-a dus să se plimbe însoţit doar de câţiva oameni şi a trimis două sute de călăreţi care l-au ucis, în trăsura lui, cu archebuzele.
Astfel, Gabriel Bethelin a fost confirmat principe în locul duşmanului său. Casa de Austria, care se bucura de un prost renume, îşi atribui crima, dovedind prin tratamentul aplicat celor doi prinţi din familia Bathory, cât de periculos era ajutorul ei; se ştie că, drept recunoştinţă, l-a ţinut captiv, obligându-l să ducă o viaţă mizera-

bilă, pe Sigismund care îi încredinţase, de bunăvoie, ţara şi persoana sa împăratului Rudolf, iar fratele său Mathias, terfelindu-şi onoarea, în loc să-l ajute pe cel care a îngenuncheat în faţa sa, a poruncit să fie ucis cu cruzime chiar de către cei pe care s-a prefăcut că-i trimite în ajutorul său.

Darurile pe care regina le făcuse marilor seniori la începutul regenţei sale, în urma sfatului dat de preşedintele Jeannin, ameliorară pofta năpraznică a avariţiei şi ambiţiei lor, dar n-o stinseră; dacă voia să-i mulţumească trebuia să le dea mereu; dar să le mai ofere gratificaţii tot atât mai mari, era cu neputinţă, întrucât cuferele aflate în Arsenalul din Bastilia erau goale; şi chiar dacă s-ar mai fi putut, tot n-ar fi fost suficient pentru că darurile imense ce le fuseseră înmânate îi ajutaseră să devină atât de bogaţi, încât tot ce le-ar mai fi dat regina, li s-ar fi părut prea puţin faţă de situaţia lor, mai ales că aspirau la bani atât de mulţi şi la funcţii atât de înalte, încât aproape că întreceau autoritatea regală. Cel mai rău era însă că aceşti mari bogătaşi îşi pierduseră respectul datorat majestăţilor lor. Toţi acei mari seniori nu mai vorbeau decât de faptul de a se vinde regelui care i-ar fi plătit cel mai bine şi lucru nu e de mirare; căci dacă prin mijloace cinstite îi poţi determina pe oameni să fie sinceri şi modeşti, în toiul emulaţiei viciilor, cu poarta larg deschisă corupţiei, cum îi mai poţi face pe cei care-si vând fidelitatea pe un preţ cât mai mare să te stimeze? Acest lucru te obligă să te îndoieşti dacă e bine să-ţi

asiguri liniştea risipind fără măsură bani şi funcţii mari, pentru că la un moment dat constaţi că nu mai poţi continua astfel, încurajând reaua voinţă şi sporind răul chiar prin leacul folosit şi prin precauţiile pe care crezi că ţi le-ai luat.
Se va spune poate că acest sistem a amânat câţiva ani războiul; dar chiar dacă I-a amânat, a oferit posibilitatea de a-l face şi mai primejdios, mai târziu. E adevărat că prin acest sistem regina a obţinut unele avantaje, că a reuşit să menţină liniştea în ţară, până la majoratul regelui, căruia sigur că i-a fost mult mai uşor să le vâre mintea în cap chiar şi celor care voiau să plece de la Curte.
Văzând că se apropia vremea în care regele avea să devină major, prinţii şi marii seniori ai regatului se temură că timpul va trece fără ca ei să fi apucat să-şi aranjeze treburile şi, neputându-şi-le aranja la Curte, prin negocieri, cu toate darurile şi sumele uriaşe pe care le primiseră, se hotărâră să-şi rezolve aceste treburi în afara Curţii şi cu ajutorul armatelor. Căutând deci gâlceava, se retraseră de la Curte încă de la începutul anului. Prinţul de Conde a plecat primul şi s-a dus la Châ-teauroux, după ce şi-a luat rămas bun de la rege făgă-duindu-i să revină de îndată ce va fi chemat. La fel au procedat şi domnul du Mâine care s-a dus la Soissons şi domnul de Nevers care s-a îndreptat spre guvernământul său din Champagne. Ducele de Bouillon a rămas o vreme la Curte, i-a asigurat pe rege, pe regină şi pe miniştri de fidelitatea sa, spunându-le că motivul nemul-

ţumirii prinţilor se datora încurcăturilor din afacerile de stat pe care se credeau obligaţi să le semnaleze regelui pentru a-l scuti de necazuri şi că se gândiseră să se adune - numai în acest scop - la Mezieres.
Cardinalul de Joyeuse a fost trimis să stea de vorbă cu el pentru a înăbuşi acea răzmeriţă încă din faşă. Dar ducele de Bouillon, dându-şi seama că nu mai avea nici o putere să obţină avantajele pe care le râvnea, plecă şi el după ceilalţi, sub pretextul de a-i aduce la sentimente mai bune, dar de fapt pentru a-i determina să se îndepărteze şi mai mult de

Curte; după zvonul pe care l-a lansat plecând din Paris, s-a aflat că se retrăsese fiindcă ştia că altfel va fi arestat. Domnul de Longueville a plecat imediat după el, fără să-şi mai ia rămas-bun de la ma-jestăţile lor care, aflând că ducele de Vendome mai era încă la Paris, l-au arestat la Luvru, în 11 februarie.
în vremea asta, începură a trece din mână în mână nişte cărţulii ce îndemnau la revoltă; încă de la începutul anului, almanahurile nu vorbeau decât despre război. Fiind citit unul, al unui oarecare Morgard, a fost găsit atât de periculos încât acesta a fost condamnat la galere. Era un om complet ignorant în ştiinţa pe care o practica în mod fraudulos, un om dezmăţat care mai fusese condamnat de justiţie şi care prevestise necazurile de care era ameninţată ţara, împins de cei care aveau de gând să i le facă. lată de ce a meritat pe drept pedeapsa la care a fost condamnat.
Regina i-a trimis imediat pe ducele de Ventadour şi pe domnul de Boissise la prinţul de Conde, la Château-

roux; dar aceştia negăsindu-l, pentru că prinţul tocmai plecase la Mezieres, se reîntoarseră la Paris. >
încă de la începutul acestor mişcări regina s-a hotărât să-l cheme pe domnul d'Epernon din Metz, unde se dusese la sfârşitul anului care trecuse. Şi pentru a-l mulţumi, reînfiinţa, prin persoana domnului de Candale, pretinsa funcţie de prim-gentilom de cameră pe care o avusese pe vremea lui Henric al lll-lea. Acordă, de asemenea, domnului de Thermes, beneficiul acestei funcţii de gentilom de cameră şi-l făcu pe domnul de Guise să tragă nădejde că-i va încredinţa comanda oştilor regelui.
Toate astea n-au fost însă pe placul mareşalului d'Ancre care nu-i putea suferi pe nici unul dintre acei seniori şi care, dimpotrivă, ţinea cu prinţul de Conde şi cu cei din partidul său, cu toate că de data asta plecaseră de la Curte fără a-i vorbi şi lui despre planul lor.
în vremea aceasta, domnul de Vendome, nefiind bine păzit la Luvru, fugi în 19 februarie, furisându-se pe una dintre uşile odăii în care fusese închis; se duse în Bre-tagne, unde ducele de Retz i se alătură aducându-i câteva trupe, apoi începu a-si întări oraşul Blaver si puse stăpânire pe Lamballe.
Regina interzise tuturor guvernatorilor de cetăţi întărite dreptul de a le fortifica şi porunci parlamentelor să îngăduie adunarea de oşti, în provincii.
în ziua în care ducele de Vendome a evadat, regina a fost informată că vechiul castel din Mezieres trecuse în puterea domnului de Nevers care - văzând că Descu-rolles, locotenentul din La Vieuville, nu voise să-i des-

chidă porţile şi ştiind, pe de altă parte, că locul nu era înzestrat cu tot ceea ce-i era necesar pentru a se apăra -trimise să-i aducă două tunuri din La Cassine şi alte două din Sedan; la vederea lor, Descurolles s-a predat în 18 ale lunii. Ducele de Nevers a fost atât de lipsit de ruşine încât i-a transmis reginei că fusese obligat să pună mâna pe acel loc întărit fiindcă Descurolles nu-i îngăduise să intre întrucât era ocupat cu o conspiraţie pe care o punea la cale împotriva statului; că el, în calitate de guvernator, reprezenta autoritatea regală în provincie, şi că oraşul Mezieres era patrimoniul său. Cerea, de asemenea, ca marchizul de Vieuville să fie pedepsit pentru că-i încredinţase lui Descurolles un asemenea post.

Regina, necutezând să condamne pe faţă fapta pe care o săvârşise Nevers, se mulţumi să-l trimită pe domnul de Praslin cu o scrisoare din partea sa prin care îi poruncea ducelui să primească în acea citadelă un locotenent din garda ei.
Speriată de atâtea tulburări pe care le vedea în regat, regina se gândi - la un moment dat - să renunţe la regenţă şi să se ducă la parlament ca să anunţe acest lucru. Mareşalul d'Ancre şi soţia sa, uluiţi de ameninţările primite din partea prinţilor şi a altor seniori, n-au mai cutezat s-o determine să se răzgândească. Numai Barbin, intendentul casei sale, în care regina avea deplină încredere pentru că era un om cu mult bun simţ, a insistat să nu facă una ca asta, aducându-i ca argument principal, pericolul în care îl va pune pe rege. Ea îi

răspunse că unii seniori din Bretagne lansaseră zvonul că voia să-l otrăvească pe rege pentru a-şi continua nestingherită regenţa; că era un lucru cumplit să i se pună în cârcă o asemenea calomnie, jurându-se că mai curând ar alege moartea decât să continue să poarte o atât de grea povară; apoi adăugă că era la curent cu toate zvonurile care circulau pe seama ei, terfelindu-i reputaţia, că nu era prima oară când auzea spunându-se că avea o mare slăbiciune pentru mareşalul d'Ancre şi că nu va trece mult şi răzvrătiţii vor publica diverse lucruri atât împotriva ei cât şi împotriva felului cum cârmu-ia statul. Că era hotărâtă să pună capăt regenţei sale, că avea să aibă grijă doar de rege cu care se înţelegea în chipul cel mai desăvârşit şi că-şi va recăpăta curajul doar la majoratul fiului ei; că ea aflase că regina Caterina de Medici îl declarase major mai devreme pe regele Carol al IX-lea pentru a scăpa de hulă şi a avea autoritate deplină, în numele fiului său, regele.
Consiliul s-a împărţit în două, regina urmând să vadă cărei părţi să-i urmeze sfatul: să se ducă după prinţi cu oastea pe care o mai avea regele sau să negocieze cu cei plecaţi. Cardinalul de Joyeuse, domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin erau de părere să plece imediat după prinţi fără a le mai da răgazul de a-şi aduna oastea, având în vedere că nu erau în stare să se apere şi că fiind slabi, un singur regiment al gărzilor şi o parte din cavalerie, erau suficiente să le vâre minţile în cap. Că regina avea datoria ca măcar să-i sperie, plecând din Paris

şi ducându-se până la Reims; făcând acest lucru, ea îi va constrânge sau să se înapoieze la Curte, fără nici o condiţie, sau să se retragă în dezordine, dincolo de graniţele regatului aflându-si în felul acesta liniştea; căci. mulţi aveau să părăsească bucuroşi partidul prinţilor şi atunci ea va ocupa oraşul Mezieres şi toată provincia Champagne şi L'île-de-France care aparţineau nesupuşilor. Domnul de Villeroy adăugase că dacă regina va face altfel, va cădea în aceeaşi greşeală pe care o săvârşise şi prima oară când prinţii se înarmaseră; că dacă atunci ar fi primit un sfat bun, s-ar fi îndreptat către domnul de Guise şi către partizanii săi; că prinţii fuseseră înarmaţi mai mult cu rea-voinţă decât cu ostaşi; că numărul celor ce se aflaseră în preajma lor fusese foarte mic şi că ar fi pus lucrurile la punct atunci, fără să mai fie obligată să recurgă la mijloacele de mai târziu.
Cancelarul, care avea obiceiul ca în toate ocaziile să caute mijloace de împăcare şi căi de mijloc despre care Cezar spunea că în situaţiile grave sunt nule, a fost de părere contrară, susţinând că regina trebuia să le dea prinţilor tot ce doreau ca să fie mulţumiţi. El arătă că toţi marii seniori ai regatului, fără a excepta aproape pe nici unul, erau alături de domnul

prinţ de Conde, împotriva autorităţii regale; că regina nu-i avea alături decât pe domnii de Guise şi d'Epernon, dar că şi aceştia se gelozeau în aşa hal unul pe altul pretinzând amândoi funcţia de conetabil, încât ajunseseră că se urască de moarte. Că partidul hughenoţilor era atunci foarte puternic şi că nu dorea decât să producă tulburări în ţară; că

hughenoţii spuneau pe faţă că trebuiau să fie majori cât timp regele mai era minor dacă nu voiau ca într-o bună zi să se vadă complet ruinaţi când acesta îşi va da seama de puterea sa; ţara fiind cârmuită de o femeie şi regele fiind în vârstă doar de doisprezece spre treisprezece ani, prudenţa le cerea miniştrilor să nu facă nimic la întâmplare şi-i obliga să prefere pacea şi nu războiul, oricât de avantajos ar fi fost acesta la prima vedere. Mareşalul d'Ancre care se afla la Amiens, si parcă într-un fel, cam nebăgat în seamă de regină, sau cel puţin aşa i se părea lui, trimitea tot timpul, curier după curier la soţia sa, ca s-o preseze să se alăture părerii cancelarului şi să facă tot ce va putea ca să mijlocească pacea. Soţia lui făcu într-adevăr tot ce putu; găsind - în toiul acelor discuţii înflăcărate care o făceau pe regină să încline când de partea unora, când de partea altora -prilejul de a se strecura în odaia reginei si aflând-o în toane bune, îi spuse să nu se ia după sfaturile lui Ville-roy, explicându-i că acesta dorea să-l facă pe domnul de Guise comandantul oştilor regale, vorbindu-i totodată despre animozitatea sa faţă de cancelar şi de mareşalul d'Ancre, pe care nădăjduia să-i doboare printr-un război; pe urmă, o determină pe regină să potolească toată acea tevatură, cu duhul blândeţii, ceea ce n-o împiedică totuşi pe regentă să aducă din Elveţia şase mii de ostaşi.
în ziua de 21 februarie i s-a prezentat reginei un manifest, sub forma unei scrisori, din partea domnului prinţ

prin care acesta încerca să justifice acţiunea de revoltă săvârşită de el şi de ai săi, prin neputinţa reginei şi a miniştrilor ei de a cârmui cum trebuie, ţara. Nu dorise -spunea prinţul în acel manifest - decât să facă ordine în stat, ordine la care deocamdată voia să ajungă doar prin mustrări şi rugăminţi; că nu voise să se folosească de arme la care nu avea să recurgă decât numai dacă ar fi fost silit să pedepsească injuriile aduse regelui, pedeapsă pe care o socotea firească, justă şi necesară, în manifestul lui se plângea de toate relele imaginare din ţară, dar nu pomenea de nici o greşeală concretă de care să se fi făcut vinovată regina. Se plângea că Biserica nu era onorată cum trebuie, că slujitorii ei nu erau folosiţi în ambasade, că se semăna mereu sământa discordiei la Sorbona, că nobilimea ajunsese la sapă de lemn, că poporul gemea sub povara atâtor biruri, că oficiile de judecătorie erau prea scumpe, că parlamentarii nu aveau libertatea de a-şi cumpăra funcţiile, că miniştrii erau ambiţioşi şi că pentru a-şi păstra autoritatea puţin le păsa de stat. Dar ceea ce era mai hazliu e că tocmai el se plângea de risipa şi de ravagiile care se făceau cu banii regelui, ca şi cum nu el şi cu toţi ai săi fuseseră cei care primiseră acele sume uriaşe pe care regina fusese silită să le dea pentru a câştiga timp. în concluzie, prinţul de Conde cerea să se ţină o adunare a Statelor Generale, sigură si liberă, pe care cele două căsătorii -a regelui şi a Madamei - o tot amânaseră până atunci.
Cei care răspunseră la acest manifest, din partea reginei, se socotiră mai mult onoraţi decât puşi în

încurcătură fiindcă explicaţiile erau uşor de dat. Domnul prinţ era vinovat de a nu fi arătat vreme de patru ani toate acele lucruri şi de a nu fi avertizat pe nimeni de pretinsa risipă de bani pe care îşi întemeia nemulţumirile; că nici Biserica, nici nobilimea, nici norodul nu se plânseseră că ar fi fost prost trataţi şi nici Sorbona căreia majestatea sa îi trasase sarcina de a menţine buna înţelegere pe care cei ce se plângeau de ea încercau zilnic s-o tulbure, cu gânduri rele, spre prejudiciul regelui şi tihna statului. Că în ceea ce privea vina că regenta ar fi sărăcit nobilimea, ea dimpotrivă, o copleşise cu bani şi cu onoruri pe care nu le avusese în timpul răposatului rege. Că nu în vremea regentei oficiile de judecătorie deveniseră atât de venale şi nici nu le dăduse ea prilejul de a spori preţurile funcţiilor. Că norodul fusese nu împovărat ci uşurat de biruri, iar dările obişnuite fuseseră scăzute cu toate marile cheltuieli pe care regina se văzuse obligată a le face. Că parlamentarii aveau toată libertatea în ceea ce priveşte exercitarea funcţiilor lor. Că miniştrii de care se slujea regina, îmbătrâniseră în treburile publice şi în slujbele pe care le aveau dând dovadă de multă experienţă; că dacă domnul prinţ dorea, erau cu toţii gata să plece spre binele Franţei, dar că ea ştia că miniştrii meritau mai curând recompense decât pedepse. Că risipa despre care vorbea prinţul fusese făcută tocmai pentru a-i obliga să-şi îndeplinească datoria pe cei care se plângeau acum şi care profitaseră din plin de banii ţării. Că dacă astfel de gratificaţii nu produseseră efectul scontat, nu puteau decât să

laude bunătatea reginei şi să-i învinuiască de ingratitudine pe cei care le primiseră. Cât despre Statele Generale, regina plănuise de mult să le adune, la majoratul regelui, pentru a le da socoteală de felul cum administrase statul; dar că cererea care i se făcea acum dovedea că o aşteptau dificultăţi ce trebuia rezolvate, urmând a nimici fructul înainte de apariţia lui. Şi că, în sfârşit, dorinţa prinţului de a trece la pretinsa reformă a Statului, având în vedere că el şi seniorii nemulţumiţi alcătuiau un partid care fără autoritatea regelui nu putea fi recunoscut, era un sunet de trâmbiţă care le amintea perturbatorilor să respecte liniştea publică şi-l silea pe rege să se opună pe orice cale unui război.
Domnul prinţ expedie tuturor parlamentelor din Franţa câte o copie după manifestul pe care-l trimisese reginei, însoţit de câte o scrisoare în care îi ruga să-l ajute; dar nici unul dintre parlamente nu i-a răspuns. A scris, de asemenea, mai multor cardinali, prinţi si seniori, dar majoritatea dintre ei au trimis regelui scrisorile nedeschise.
Regina, încercând să folosească toate căile blândeţii, îl trimise pe preşedintele de Thou la Mezieres pentru a conveni cu prinţul asupra unui loc unde ar putea să stea de vorbă cu el. Preşedintele ajunse până la Sedan unde prinţul se dusese să-l vadă pe ducele de Bouillon şi unde, după ce urzise acea comedie sau mai curând acea satiră la adresa cârmuirii, se înţelese cu de Thou asupra oraşului Soissons, fixând conferinţa la începutul lui aprilie.
"

Tot atunci muri, încărcat de ani, conetabilul de Montmorency1; fusese unul dintre cei mai faimoşi călăreţi şi cel mai bun jandarm din vremea sa. Se bucura de faima de a fi un om cu mult bun-simţ cu toate că nu ştia carte şi abia putea să-şi scrie numele. Persecuţia pe care a îndurat-o din partea familiei de Guise pentru că a fost obligat să se unească cu hughenoţii din Languedoc, fapt pe care slujba sa nu i-l îngăduia, nu l-a determinat să-i

persecute pe catolici, ţinând lucrurile într-un echilibru ce i-a îngăduit să continue războiul, motiv pentru care a rămas tot timpul oştean. Ca să-l smulgă din acea provincie, unde trăia aproape ca un suveran, regele Henric al IV-lea i-a dat funcţia de conetabil pe care o mai avuseseră trei dintre predecesorii săi. Prezenţa sa la Paris i-a scăzut reputaţia fie că din pricina vârstei lui înaintate pierduse mult din ascuţinea minţii, fie că oamenii au obiceiul de a vedea lucrurile săvârşite de semenii lor mult mai mari decât în realitate când aceştia lipsesc, fie în sfârşit, pentru că regele nu era prea mulţumit de tot ce săvârşise conetabilul; mai trebuie să adăugăm la toate acestea invidia celor din jur, pentru că Montmorency se bucura de favoarea majestăţii sale şi simpatia ostaşilor faţă de mareşalul de Biron care era un soare ce răsărea; toate acestea întunecară faima acelui om bătrân, de acum în declin, înainte de moartea regelui, nemaifiind decât o umbră din ceea ce fusese odinioară,

1 E vorba de Henric l de Montomorency, născut la Chantilly, în 1534, mort în 1614 şi care făcea parte din vechea familie a ducilor de Montmorency ce s-a remarcat în Franţa, încă din secolul al ll-lea.

dori să se reîntoarcă în provincia natală unde îşi dădu sufletul la începutul lui aprilie 1614.

în 6 aprilie, regina i-a trimis pe ducele de Ventadour, pe preşedinţii Jeannin si de Thou, pe domnii de Boissise şi de Bouilion, la Soissons, la vremea la care conveniseră cu domnul prinţ. După mai multe conferinţe, dintre care prima a avut loc în 14 aprilie, si multe altele particulare cu ducele de Bouilion care era sufletul acelei adunări, au căzut de acord asupra a trei lucruri. Primul a fost căsătoria regelui pe care voiau s-o amâne până la majoratul acestuia, când urmau să se adune Statele Generale; al doilea, a fost Statele libere cerute pentru reforma Franţei, dar de fapt pentru a-i jigni pe regină şi pe miniştri; al treilea lucru, dezarmarea oştirilor regelui, dezarmare pe care o cereau o dată cu dezarmarea oştirilor lor, dar acest lucru nu le-a fost acordat decât după ce aveau să-si dezarmeze ei primii, armatele.

Câtă vreme au durat toate acele călătorii între Paris şi Soissons, în timpul acelor conferinţe, armata regelui devenea din zi în zi mai puternică în Champagne şi, de îndată ce sosiră cei şase mii de elveţieni, domnul prinţ începu a intra la bănuieli. Scriindu-i reginei că-i lăsase pe domnii du Mâine si de Bouilion să isprăvească tratatul cu de Thou, el se duse, împreună cu ducele de Nevers şi cu puţina oaste pe care o avea, la Sainte-Menehould, unde guvernatorul şi locuitorii, refuzând la început să le deschidă poarta, îi lăsară totuşi să intre în oraş, dar abia a doua zi.

Acest nou eveniment întări părerea celor care o sfă-tuiseră pe regină să aştepte condiţiile de pace ce urmau

a-i fi aduse. S-a vorbit despre adunarea trupelor regelui într-un corp de armată a cărui conducere să fie încredinţată domnului de Guise, Regina ţinu totuşi să mai trimită pe cineva la domnul prinţ şi-l alese pe domnul de Vignier, intendentul afacerilor sale. Acesta, aducându-i la cunoştinţă reginei dorinţa domnului prinţ ca deputaţii să înainteze spre Rethel, aceasta expedie într-acolo comisia, în ziua de 5 mai; dar toţi care se duseră îşi văzură de interesele personale, nemaipreocupându-se de cele trei concesii generale

cerute, chipurile, pentru binele public, care le fuseseră acordate la Soissons. Interesele particulare erau multe. Domnul prinţ ceru castelul Amboise şi guvernământul din Amboise pe tot restul vieţii, pretinzând că-i erau necesare pentru siguranţa sa. l s-a acordat doar ţinerea lui în păstrare şi asta numai până la adunarea Statelor Generale; dar i s-a făgăduit şi i s-au plătit patru sute cincizeci de mii de livre, bani peşin. Domnului du Mâine i s-au dat trei sute de mii de livre pentru a se însura, precum şi beneficiul guvernământului din Paris pentru a se bucura de mai multă trecere în L'île-de-France unde era guvernator. Domnului de Nevers i s-a dat guvernământul din Me-zieres şi postul de coadjutor al arhiepiscopiei din Auch. Domnul de Longueville a primit o pensie de o sută de mii de livre. Domnii de Rohan şi de Vendome fură numiţi procurori. Domnului de Bouillon i se dublă numărul jandarmilor şi i se acordă dreptul de a încasa un bir suplimentar, ca prim-maresal al Franţei. Toate acele cerinţe fiind puse la punct între comisarii regelui şi prinţi, dom-

nul de Bouillon a fost trimis la regină unde a găsit lucrurile cu totul altfel decât se aştepta. Deoarece cardinalul de Joyeuse, ducii de Guise şi d'Epernon şi domnul de Villeroy care se strânseseră laolaltă pentru a împiedica pacea, acţionară în aşa fel asupra spiritului reginei, prin prinţesa de Conţi - foarte interesată de treburile domnului de Guise, care pretindea să fie conetabil în timp de război - încât cu toate că mareşalul, mareşala, comandorul de Silery şi cancelarul au depus toate eforturile pentru a menţine pacea, n-au mai avut nici o putere asupra hotărârii reginei.

Domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin s-au opus cu cea mai mare vehemenţă ca să i se dea Amboise-ul domnului prinţ, demonstrând cât era de important acel loc pentru rege, din punct de vedere strategic, fiindcă se afla situat pe o insulă, în mijlocul unui râu adânc. Disputa dintre marii seniori de la Curte a durat o bună bucată de vreme. Ducele d'Epernon s-a certat la cuţite cu ducele de Bouillon, căruia i-a trântit nişte vorbe foarte usturătoare pentru a-l determina să isprăvească cu dorinţa lui de pace.

în sfârşit, domnul de Villeroy, care la început fusese pentru război, având în vedere propunerea pe care o făcuse de a-l alunga pe cancelar, de care se despărţise după moartea doamnei de Puisieux care-i era nepoată, nu mai reuşi să pledeze pentru pace, deşi se unise în acest scop, cu mareşalul d'Ancre care dorea pacea cu ardoare. Pe de altă parte, prinţesa de Conţi şi mareşala d'Ancre ajungând să-şi spună vorbe grele în legătură cu

treburile de faţă, ultima - jignită de insolenţa prinţesei -se duse la regină şi-i spuse că dacă va izbucni un război, va fi atât de tiranizată de familia de Guise, încât maiestatea sa se hotărî pentru pace. Pentru a o încheia cu toate formalităţile cerute, au fost chemaţi primii preşedinţi şi magistraţii primelor corpuri legiuitoare din Paris, primarul oraşului, marii seniori şi miniştrii care aprobară cu toţii condiţiile de pace. Ducele de Bouillon se întoarse la Sainte-Menehould unde se aflau prinţii şi unde, în 15 mai, s-a semnat pacea.

în vremea asta, s-a întors din Italia, unde fusese trimis cu un an în urmă, marchizul de Coeuvre care a sosit la Curte în ziua de 10 mai. Trecând prin Milano, s-a văzut cu guvernatorul căruia avea să-i înmâneze nişte scrisori; aparent a fost bine primit; dar nici n-a apucat să ajungă la Mantua că şi-a dat seama de nemulţumirea guvernatorului din Milano pentru faptul că majestăţile lor franceze se amestecau în treburile din Italia şi

voiau să-şi impună autoritatea; şi-a dat seama de acest lucru, auzind că guvernatorul Milanului trimise imediat după plecarea marchizului, un călugăr cordelier pentru a-l convinge pe ducele de Mantua să nu accepte propunerile pe care urma să i le facă marchizul de Coeuvre, în numele regelui său; şi de teamă că acel cordilier nu va invoca suficiente motive pentru a-i convinge pe duce, l-a trimis şi pe prinţul de Castillon care era comisar imperial, pentru a-l ruga pe ducele de Mantua acelaşi lucru, în numele împăratului; şi ca persoana prinţului să nu bată la ochi, acesta a stat ascuns într-una din casele du-

celui de Mantua, la doi paşi de oraşul cu acelaşi nume. Dar toate aceste insistenţe n-au avut nici o influenţă asupra ducelui ca să-l determine să intre la bănuieli în legătură cu vreunul din sfaturile pe care i le dăduse ma-jestatea sa. Până la urmă, i-a iertat pe contele Guy de Saint-Georges si pe toţi ceilalţi supuşi rebeli din Mont-ferrat, a renunţat la toate pretenţiile pe care el şi supuşii săi puteau să le aibă de drept, din cauza ruinei şi stricăciunilor pe care le făcuse războiul nedrept al ducelui de Savoia; a făgăduit să se însoare cu prinţesa Margareta şi să se supună unor arbitri care aveau să judece toate diferendele, înainte de a apuca să se însoare; a trimis la Curte un curier cu toate acele articole şi cu o cerere în care solicita sau să i se îngăduie să plece în Spania sau să vină la regentă pentru ca aceasta să-i determine ea pe spanioli să consimtă tot ceea ce dorea el. Marchizul de Coeuvres, isprăvindu-şi misiunea ce-i fusese încredinţată, porni către ţară. Când trecu prin Torino, ducele de Savoia îi mărturisi că era de acord cu tot ceea ce făcuse dar că, temându-se că spaniolii nu vor fi de acord cu împăcarea dintre el şi ducele de Mantua, nu avea curajul să-şi trimită ostile la vatră.

Marchizul ajunse deci la Paris în 10 mai, dar nici nu apucă să sosească bine că a şi fost trimis la ducele de Vendome ca să-l sfătuiască să revină la îndatoririle sale. Căci prin pacea care fusese încheiată, duşmanii regelui obţinând iertare fără să-şi fi reparat greşeala, ba mai primind şi nişte sume substanţiale pe deasupra, dacă nu din cauza, cel puţin cu prilejul răului pe care-l

făcuseră şi mai ales de frică să nu facă un altul şi mai mare, şi-au dat seama că-si puteau permite orice fără teama că vor fi pedepsiţi. Astfel, cu toate făgăduielile şi jurămintele pe care prinţul de Conde şi ducele de Bouillon i le făcuseră preşedintelui Jeannin de a rămâne, pe viitor, fideli regelui, nici unul, nici celălalt nu s-au mai înapoiat la Curte cum lăsaseră să se înţeleagă că vor face; ducele de Bouillon se duse la Sedan, iar domnul prinţ nu veni decât până la Valery, de unde îi scrise reginei că i-l trimite pe Descures, guvernator în Am-boise, care-i va încredinţa ei castelul. Ducele de Nevers se duse la Nevers; ducele de Vendome se afla în Bre-tagne; domnul de Longueville veni să-l salute pe rege, dar rămase doar câteva zile la Curte; domnul du Mâine a venit, a rămas la Curte şi a fost foarte bine primit de majestăţile lor. Numai ducele de Vendome a spus în mod deschis, că nu era mulţumit de pacea încheiată; ducele de Retz pretinzând şi el că cei de la Curte nu avuseseră destulă înţelegere faţă de interesele sale, voia să încerce să mai smulgă ceva în plus şi pentru sine.

Ducele de Vendome nu numai că nu-şi făcu datoria să dărâme Lamballe şi Quimper, după cum era obligat, dar cuceri prin surprindere oraşul şi castelul din Vannes, după ce se

înţelesese cu domnul d'Aradon care era guvernator acolo şi după ce săvârşi o mulţime de acte ostile în acel ţinut.
Regina nu găsi pe nimeni care ar fi putut să aibă mai multă influenţă asupra lui decât pe marchizul de

Coeuvres, care nu se întoarse totuşi cu cine ştie ce rezultate, fapt ce-o obligă pe majestatea sa să-l mai trimită o dată cu ameninţarea că regele va recurge la mijloacele cele mai drastice, dacă nu voia să-şi vină în fire, de bunăvoie. Schimbă doar ordinul de distrugere al citadelei Blaver, cu porunca de a da afară garnizoana care se afla acolo şi a pune în locul ei o garnizoană de elveţieni. Teama îl determină pe domnul de Vendome să accepte şi să semneze tot ce i se cerea. Dar deşi semnase hârtia, nu se grăbi totuşi să execute poruncile care-i fuseseră date.
în vreme ce familia de Guise ţinea să ocupe un loc de frunte în guvern, primi o grea lovitură prin moartea cavalerului de Guise, care avu loc în ziua de 1 iunie. Fusese un prinţ generos de la care se nădăjduia mult; dar ducele de Guise care-l mânuia cum voia şi care făcuse din el un om sângeros, îl pusese să săvârşească două fapte urâte: una împotriva marchizului de Coeuvres, cealaltă împotriva baronului de Luz, ultima executând-o spre nenorocirea sa; căci Cel-de-Sus, care urăşte crima şi vărsarea de sânge nevinovat, l-a pedepsit şi l-a făcut să-şi verse propriul sânge cu mâna sa. Aflându-se la Baux, în Provence a vrut, din galanterie, să pună el foc unui tun, a cărui ţeava a crăpat, iar o schijă l-a rănit atât de grav încât a murit după două ceasuri, nu fără a recunoaşte că merita acea moarte crudă şi timpurie.
Cam tot în acea perioadă, parlamentul a poruncit să fie arsă de mâna călăului, o carte a iezuitilui Suarez, intitulată Interzicerea credinţei catolice apostolice, împotri-

va erorilor sectei din Anglia, ea îndemnându-i pe supuşi şi pe străini să atenteze la persoana suveranilor. Şi pentru că acea carte era proaspăt tipărită şi adusă în Franţa, în ciuda declaraţiei iezuiţilor şi a decretului generalului lor, din anul 1610, Curtea i-a chemat pe preoţii iezuiţi Ignaţiu, Armând Fronton, Leduc şi Jacques Sirmond şi le-a poruncit să rostească acea declaraţie în prezenţa lor, cerându-le să se ducă la generalul lor ca să reînnoiască decretul, să-l publice şi să îndemne poporul, prin predicile lor, către o doctrină contrară. Acea hotărâre a Curţii a fost atât de prost primită la Roma de către cei care erau interesaţi să audă cu totul altceva, încât Sanctitatea sa a fost pe punctul de a excomunica parlamentul şi de a trata hotărârea magistraţilor aşa cum trataseră şi ei cartea lui Suarez. Dar după ce ambasadorul regelui l-a informat ce anume cuprindea cartea si felul cum se procedase cu ea, Sanctitatea Sa, departe de a mai condamna hotărârea, a dat un scurt decret de confirmare a conciliului din Constance în legătură cu această problemă.
în vreme ce parlamentul acţiona, la Paris, contra preoţilor iezuiţi, domnul prinţ acţiona şi el la Poitiers, împotriva episcopului, în acel oraş era obiceiul să se aleagă un nou primar a doua zi după Sfântul loan; s-a observat astfel că episcopul îşi făcuse un partid al său format din Saint-Marthe, locotenent general şi din alţi câţiva ofiţeri principali, în 22 ale lunii, un anume Latue, omul domnului prinţ, a fost atacat în oraş şi rănit de câţiva oameni care s-au refugiat în episcopie. Domnul prinţ plecă din

. Î31-Di îî 3"Memorii
Amboise şi se prezentă la porţile oraşului Poitiers, unde episcopul (căruia regina îi scrisese încă de la începutul acestor mişcări să nu lase pe nici unul dintre marii seniori să intre în acest oraş) refuză să-i deschidă. Domnul prinţ cerând să stea de vorbă cu cineva, se prezentă un oarecare Berland care-i spuse că nu va fi lăsat să intre în oraş. întrebându-l din partea cui primise o astfel de poruncă, omul îi răspunse că din partea celor zece mii de oameni înarmaţi care se aflau în oraş, care mai curând ar fi murit decât să-l lase să intre şi care-l rugau să plece ca să nu fie nevoiţi să tragă asupra lui. Ducele de Rounais, guvernatorul oraşului, omul de încredere al prinţului, se duse într-acolo în 25 ale lunii, dar a fost constrâns să primească drept azil, locuinţa episcopului; cei din oraş, refuzând să-l asculte si susţinând că nu voiau să recunoască pe nimeni în afară de episcop, după două zile ducele a trebuit să plece. Domnul prinţ s-a retras la Châteleroult de unde i-a scris reginei o scrisoare plină de reproşuri, cerând să i se facă dreptate pedepsindu-i pe episcop şi pe toţi cei care fuseseră împotriva lui; apoi adunând câţiva nobili (iar marchizul de Bonnivet aducându-i un regiment de soldaţi) s-a dus să locuiască la Disse, o casă episcopală, precum şi în alte locuri din apropierea oraşului Poitiers; oraşul a trimis imediat pe cineva să ceară ajutor reginei şi s-o roage să-l scape pe domnul prinţ. Regina i-a spus trimisului că va face dreptate oraşului şi că va înştiinţa parlamentul de ceea ce se petrecuse acolo pentru a judeca fapta după lege.
197
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Ca să nu se poată agăţa de nici un pretext pentru a executa tratatul de la Sainte-Menehould, regina a poruncit să se verifice în 4 iulie, declaraţia regelui, spunând că majestatea sa fusese informată că domnul prinţ şi toţi cei din partidul său nu avuseseră intenţii rele împotriva regelui, că plecând de la Curte mărturisiseră tot ce făcuseră. Toate astea nu-l putură însă determina pe domnul prinţ să se întoarcă la Curte.
Atunci domnul de Villeroy persistă în sfatul pe care-l dăduse, şi anume ca regina şi regele să plece la drum către acele locuri; la toată povestea asta se mai adăuga şi faptul că domnul de Vendome, care se afla în Bre-tagne, nu voia să se supună cu nici un chip, regelui. Dar cancelarul era de părere contrară; lui i se alăturară mareşalul d'Ancre şi soţia sa. Problema se discută cu atâta animozitate şi de o parte şi de cealaltă, încât s-au rostit o droaie de cuvinte grele între cei care erau pentru rămas la Paris şi cei care susţineau că majestăţile lor trebuiau să plece, în sfârşit, regina, văzând că sfaturile date prima oară de cancelar fuseseră proaste si vrând să evite naufragiul lăsându-se în voia valurilor, urmă, de data asta, sfatul domnului de Villeroy si, în ciuda insistenţelor mareşalului d'Ancre şi ale soţiei sale, se hotărî să facă faţă furtunii şi să-l ducă pe rege la Poitiers şi în Bretagne. Plecă în 5 iulie. Mareşalul şi soţia sa socotin-du-se distruşi, nu mai cutezară să le însoţească pe majestăţile lor în această călătorie şi rămăseseră la Paris.
Sosind la Orleans, regina îl trimise pe domnul du Mâine la domnul prinţ, crezând că dacă făcea parte din
198
•-H'J ;b A'.-} ••)'. Memorii " • ":'•• >,">'••" '
partidul lui, avea mai multă putere de a-l determina să se retragă; dar călătoria sa nu avu alt rezultat decât că domnul prinţ, văzând că regele se apropie de el, spuse că se va duce la Châteauroux, unde aştepta să i se dea satisfacţie pentru ofensa ce-i fusese adusă; în

trecere, îl văzu pe domnul de Sully sub pretextul de a-l determina să-şi reia slujba, dar de fapt cu o intenţie cu totul contrară.
între timp, regina îl trimise din Orleans, pentru a treia oară, pe marchizul de Coeuvres la ducele de Vendome şi-i expedie, în 14 iulie, o declaraţie în favoarea sa prin care regele îl restabilea în funcţia sa de guvernator în Bretagne şi poruncea oraşelor din această provincie să-l lase să intre aşa cum făcuseră în mod obişnuit, înainte de toate acele răzmeriţe. Prinţul de Conde îşi dădu abia acum seama ce puţin lucru însemna pentru el funcţia de guvernator în Amboise pe care o dorise cu atâta ardoare, având în vedere că cei care comandau acum în Amboise dăduseră cheile oraşului majestăţilor lor care trecuseră pe acolo.
Ajungând la Tours, regele si regina aflară că prinţul se îndepărtase; cei care susţinuseră ca regina să nu plece, vrură s-o convingă să se reîntoarcă la Paris. Dar sosirea episcopului din Poitiers, însoţit de două sute de locuitori ce reprezentau oraşul în primejdie din pricina absenţei principalilor magistraţi care, fiind bănuiţi a fi împotriva regelui, fuseseră obligaţi să se retragă, determină pe majestăţile lor s-o pornească la drum, fapt primit cu aplauze de toată lumea; regele făcu ordine în

oraş, îi luă lui Rochefort funcţia de locotenent al său în Poitou şi-l puse în locul lui pe ducele de La Roche-foucault. Toate treburile mergând atât de bine în acea călătorie, domnii de Guise, d'Epernon şi de Villeroy erau la mare cinste şi conduceau totul, aşteptând ceasul când domnul cancelar avea să fie alungat; dacă domnul de Villeroy ar fi făcut atunci acest lucru, ar fi fost scutit de multe dintre necazurile pe care cancelarul i le-a cauzat mai târziu.
Crezându-se pe sine şi pe fratele său ruinaţi, comandorul de Sillery începu a se tocmi pentru funcţia sa de prim-scutier al reginei, vrând să i-o vândă domnului de la Trousse; dar Barbin îl împiedică să facă acest lucru, arătându-i că onoarea îl oprea să renunţe la acea slujbă până ce nu vorbea cu mareşalul d'Ancre, datorită căruia o obţinuse.
în ciuda apropierii regelui, ducele de Vendome se ferecă în încăpăţânarea sa nedezarmându-şi soldaţii şi nedărâmând fortificaţiile din Lamballe şi Quimper, ne-vrând să primească garnizoana în Blavet, până în ziua în care auzi că majestăţile lor sosiseră la Nantes unde, pentru siguranţa sa, i s-a expediat, în 13 august, o declaraţie asemănătoare cu cea care-i fusese trimisă din Orleans; abia atunci catadicsi să-şi facă datoria. Ţinând o adunare la Nantes, regele a fost uluit să afle la ce excese şi la ce violenţe se pretaseră ostile domnului de Vendome; oamenii i se plânseră, rugând-o pe majes-tatea sa să nu cuprindă în abolirea pedepselor pentru crimele săvârşite pe nici unul dintre cei care-i obligaseră

pe soţi să-şi răscumpere nevestele din mâinile lor, pe mame şi pe taţi să-şi răscumpere fetele şi pruncii, pe proprietari să-şi răscumpere ogoarele însămânţate şi pe toţi cei care pentru bani îi aduseseră pe locuitori la sapă de lemn, spânzurând şi ucigând bărbaţii sau cerând mari sume de bani ca să nu le ardă casele şi să nu le dea foc prăvăliilor; faptele îi îngroziră pe rege şi pe regină care declarară că, dacă erau dispuşi să uite şi să nu mai pedepsească injuriile aduse lor, crimele săvârşite împotriva poporului nu puteau fi iertate, ci aveau să fie aspru şi sever pedepsite, conform legilor în vigoare.

Pacificând cele două provincii, Poitou şi Bretagne, regele se întoarse la Paris unde ajunse în 16 septembrie, în timpul acelei călătorii, în 13 august muri prinţul de Conţi, care nu avea decât o fiică din cea de-a doua căsătorie cu domnişoara de Guise. Fusese un prinţ curajos, care se aflase tot timpul alături de Henric al IV-lea în bătălia de la Ivry, precum şi în multe alte ocazii în care se descurcase foarte bine. Numai că era atât de bâlbâit încât era pe jumătate mut.

La treisprezece zile după sosirea regelui la Paris, sosi şi domnul prinţ pentru a o însoţi pe majestatea sa la parlament, unde urma să fie declarat major în 2 octombrie, conform ordonanţei regelui Carol al V-lea, prin care regii Franţei deveneau majori a doua zi după ce împlineau treisprezece ani. Cu o zi înainte, majestatea sa a dat o declaraţie prin care confirma încă o dată edictul de pacificare şi reînnoia interzicerea duelurilor şi a blasfemiei. 5: ^ y,'^ ejns^a-i

'W,

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU

- A doua zi a avut loc ceremonia majoratului, în aplauzele tuturor celor de faţă. Regina încredinţându-i regelui administrarea statului, acesta - după ce i-a mulţumit pentru ajutorul pe care-l primise din partea ei în timpul cât fusese minor - a rugat-o să binevoiască a avea grijă în continuare de conducerea regatului său şi să verifice declaraţia pe care o dăduse cu o zi mai înainte, în 13 octombrie, el puse, împreună cu regina-mamă, piatra de temelie a podului pe care urmau să-l construiască atât pentru înfrumuseţarea oraşului cât şi pentru comoditatea cetăţenilor săi. Socotiră să facă acel pod pentru a putea trece din La Tournelle în Saint-Paul şi încredinţară această lucrare lui Christophe Mărie, burghez din Paris, dăruindu-i cele două insule din Notre-Dame pe care majestăţile lor le cumpăraseră ca să aibă de unde scoate bani pentru construirea podului amintit. Pe urmă s-a pus problema adunării Statelor Generale1 în oraşul Sens, care din 9 iunie a fost amânată în 10 septembrie; dar problemele din Poitou şi Bretagne făcuseră să fie amânată în 10 octombrie; apoi, după câteva zile, regele porunci ca adunarea să aibă loc la Paris şi nu la Sens. Prinţul de Conde - care ştia că regina nu era prea încântată să adune Statele Generale - i-a trimis vorbă că nici el şi nici ceilalţi prinţi nu ţineau prea

Statele Generale erau constituite din deputaţi ai celor trei ordine sau stări ale Franţei: clerul, nobilimea si burghezia. Rolul Statelor Generale era pur consultativ, ele nefiind adunate de regi decât în cazuri importante, în adunarea din 1614, de pildă, sub regenţa Măriei de Medici, guvernul regal i-a manevrat pe deputaţi cum a vrut, din pricina dezbinării dintre cele trei stări.

mult la aceasta. Dar consiliul, foarte prevăzător din fire, ştia că orice vor spune acum prinţii, nu avea nici o valoare fiindcă mai târziu aveau să se agate de cea mai mică nemulţumire ca să se plângă şi că plângerile lor vor fi făcute special ca să aţâţe poporul împotriva guvernului, ca să justifice prima lor răzvrătire, ca s-o înceapă pe a doua şi ca să devină mai puternici pentru a putea ţine piept cârmuirii. Dar pilda reginei Blanche, mama lui Ludovic cel Sfânt, o întări pe regină care ţinu totuşi adunarea, la majoratul fiului ei; din această adunare ea ieşi atât de bine în privinţa felului cum administrase regatul, încât continuarea cârmuirii sale nu numai că a fost acceptată ci şi lăudată.

Când prinţii văzură că voia cu tot dinadinsul să ţină adunarea Statelor Generale, înţesară cu intrigi toate provinciile, apoi îşi căutară deputaţi care să le fie devotaţi şi să umple

registrele cu plângeri imaginare; dar totul le ieşi exact pe dos de cum plănuiseră cu toate că în timpul adunării Statelor Generale toate spiritele înclinate spre revoltă veniseră la Paris spre a-l susţine pe prinţul de Conde prezent şi el; cred că nu s-au mai văzut niciodată atâtea facţiuni şi nici nu s-au mai auzit atâtea calomnii; până si domnul prinţ a vrut să se ducă şi să se plângă adunării de cârmuirea reginei şi poate că ar fi făcut-o dacă Saint-Geram n-ar fi venit la el cu noaptea în cap şi nu i-ar fi interzis în mod expres acest lucru, din partea regelui.
Deschiderea acelei celebre adunări a avut loc în 27 octombrie la augustini. în ordinul ecleziastic avu loc o

dispută pentru ranguri, prelaţii pretinzând că trebuiau să treacă înaintea decanilor şi a altor slujbaşi ai decanilor. Li s-a poruncit să treacă şi să se aşeze cum vor, că doar prelaţii din Cîteaux şi din Clairvaux, fiind şefi ai ordinului şi titulari, aveau dreptul de a trece primii. Crainicul făcând linişte, regele spuse adunării că se convocaseră Statele Generale pentru a se primi plângerile celor trei stări şi a le fi rezolvate. Pe urmă luă cuvântul cancelarul care spuse că majestatea sa îngăduia celor trei ordine să-şi depună registrele cu plângeri, făgăduind să le dea un răspuns favorabil.
Arhiepiscopul din Lyon, baronul de Pont-Saint-Pierre şi preşedintele Miron aduseră - unul după altul - în numele Bisericii, al nobilimii şi al stării a treia1, smeritele lor mulţumiri regelui pentru bunătatea sa si pentru grija pe care o avea faţă de supuşii săi; vorbiră apoi despre supunerea şi despre fidelitatea lor pe care majestatea sa putea conta, după care îşi prezentară imediat registrele cu plângeri. După aceasta, adunarea luă sfârşit; în tot restul anului fiecare din cele trei Camere lucră la studierea şi la rezolvarea plângerilor din cele trei registre.
Domnul prinţ aflând că Statele Generale,-până la adunarea cărora el avusese în păstrare oraşul şi castelul din Amboise, hotărâseră ca ele să fie încredinţate regelui, a fost de acord spre marele regret al mareşalului d'Ancre care bănuia că prinţul renunţase la acel oraş numai pentru a-l obliga, prin exemplul său, să cedeze şi
1 Adică burghezia. Mai exista şi o a patra stare, alcătuită din ţărani care nu erau reprezentaţi în Statele Generale.

el unele locuri pe care le avea în păstrare. Castelul din Amboise a fost dat lui Luynes1, care începuse a intra în graţiile regelui pentru că se arătase îngăduitor cu distracţiile sale. Mareşalul d'Ancre, care de multă vreme îi privea cu ochi răi pe domnii de Souvre, tatăl şi fiul, fiind invidios pe ei că s-ar putea bucura de mai multă încredere în ochii regelui decât el, plănui să-l ajute pe Luynes să se ridice pentru a-l opune celor doi şi stărui pe lângă regină să-i dea lui guvernământul din Amboise, explicându-i că va face un lucru care-l va bucura mult pe rege, pentru că era un tânăr pe care-i făcea plăcere să-l aibă în preajma sa. Şi pentru că aceasta a fost prima zi în care a început a miji măreţia la care-l vom vedea pe Luynes ajuns mai târziu, e bine să arătăm aici din ce familie de jos se trăgea până a apucat să trăiască acea zi despre care putem spune că a fost ca o aurora a soartei sale prodigioase.

Tatăl său, un oarecare căpitan Luynes, era fiul lui Guillaume Segur, canonic2 la catedrala din Marsilia. Se numea Luynes, după o căsuţă pe care o avea canonicul, între Aix şi Marsilia, pe malul râului Luynes, şi-şi zise şi d'Albert, după numele mamei sale care fusese fată în casă la acel canonic. Având un frate mai mare căruia tatăl său i-a lăsat bruma de avere pe care o avea,

1 E vorba de Charles de Luynes (1578-1621), favoritul lui Ludovic al Xlll-lea; a jucat un mare rol după uciderea lui Concini (mareşalul d'Ancre), ajungând conetabil al Franţei.

2 Călugăr ataşat pe lângă un episcop.

tânărului nemairămânându-i decât o mică sumă de bani, se făcu soldat; se duse la Curte unde deveni arcaş în corpul de gardă, fu socotit un bărbat plin de curaj, se bătu într-un duel în pădurea Vincennes, fapt ce-i spori reputaţia şi, în sfârşit, obţinu guvernământul din Pont-Saint-Esprit, unde se însura cu o domnişoară din familia Saint-Paulet, care-şi avea averea în Mornas. Acolo, cumpărară o căsuţă de la preşedintele din Aix-en-Provence, domnul de Montmiral. Era o fermă sărăcăcioasă numită Brante, situată pe o stâncă unde plantară o vie; de casă mai ţinea şi o insuliţă roasă de apele Bonului, numită Cadenet. Toate bunurile şi achiziţiile lor le aduceau un venit de cel mult o mie două sute de livre pe an. La puţin timp după aceasta, au fost nevoiţi să plece din Pont-Saint-Esprit pentru că soţia sa, datorând prea mulţi bani măcelarului ce le furniza carnea, ducându-se într-o zi la el, după provizii, acesta nu se mulţumi doar s-o refuze, ci avu neobrăzarea să-i spună că, neprimind încă nici un ban pentru marfa livrată, îi cerea drept despăgubire casa, ea păstrându-şi doar venitul si că fiind de acord cu această propunere, se putea considera achitată de datoria faţă de el. Acea femeie trufaşă si curajoasă a fost atât de indignată de ocara adusă încât l-a ucis pe măcelar în plină prăvălie, cu patru sau cinci lovituri de pumnal. După care cei doi soţi fugiră în Tarascon.

Din acea căsătorie s-au născut trei fii şi patru fiice. Băiatul cel mare a fost numit Luynes, al doilea Cadenet, al treilea Brante. Cel mare a ajuns pajul contelui de

Lude; după ce a crescut şi n-a mai putut fi paj, a rămas pe lângă conte şi l-a slujit o vreme, împreună cu cei doi fraţi ai săi pe care i-a chemat lângă el. Erau destul de iscusiţi în exerciţii militare, vorbeau curgător si se pricepeau la jocul cu mingea. Domnul de La Varenne care-i cunoştea fiindcă locuinţa domnului de Lude se afla în Anjou, provincie în care se născuse şi a cărei capitală o guverna, îi duse pe cei trei băieţi la Curte, la răposatul Henric al IV-lea, care-i dădu celui mare o rentă de patru sute de scuzi din care să trăiască toţi trei. Mai târziu le-a mărit renta la o mie două sute de scuzi.

Legătura strânsă dintre cei trei fraţi dovedea cât de mult se iubeau unul pe altul. Regele îi dărui pe toţi trei Delfinului datorită isteţimii şi iscusinţei cu care se pricepeau să dreseze păsările. Pe măsură ce creştea, regele îşi sporea bunăvoinţa faţă de fratele mai mare, bunăvoinţă care începu a fi tot mai accentuată. Mareşalul d'Ancre, observând înclinarea regelui către Luynes, pentru ca tânărul să-i rămână obligat, propuse reginei să-i dea lui guvernământul din Amboise pe care prinţul de Conde îl înapoiase regelui, sperând că majestatea sa, dându-şi seama de averea pe care o primise din partea lui, va uita părerile proaste pe care şi le făcuse despre el.

De aici se vede clar cât de mare poate fi uneori orbirea unui om care-si pune speranţe tocmai în cel de care ar trebui să se teamă; fiindcă mareşalul d'Ancre a avut numai necazuri din partea lui Luynes de la care aştepta exact contrariul. Luynes, care-l privea ca pe principalul sprijin al măreţiei sale, nu numai că l-a dobo-

rât, dar şi-a clădit întreaga avere pe ruinele averii mareşalului. Sigur că mareşalul a întâmpinat unele greutăţi până când a convins-o pe regină să-i dea lui guvernământul din Amboise; dar după ce i-a arătat că regele îl simpatiza pe acel Luynes şi că, dintre cei care-l însoţeau, el se bucura de cea mai mare atenţie din partea majestăţii sale, ea se gândi că ar fi bine să şi-l ia ca slujitor şi-i dădu prinţului de Conde, pentru Amboise, ne-vrând să-i rămână îndatorată, peste o sută de mii de scuzi. Dar regina săvârşi greşeala pe care o săvârşesc foarte mulţi oameni, si anume de a-i ajuta să se ridice tocmai pe cei care vor să se înalţe mult mai sus decât binefăcătorii lor; necutezând să se opună făţiş dorinţelor lor, nădăjduia să-i atragă de partea lor prin binele făcut, neobservând că recunoştinţa nu va avea, într-o bună zi, în mintea lor, tot atâta putere câtă vor avea interesul şi ambiţia nemăsurate, că astfel de oameni nu vor să-şi împartă puterea cu nimeni şi că, mai ales, nu vor să mai depindă de nimeni.

Gestul pe care I-a făcut domnul prinţ cedându-i regelui Amboise-ul, n-a mai fost urmat de nimeni, nici măcar de ducele d'Epernon care, în faţa Statelor Generale, a dat dovadă de o violenţă neaşteptată cu tot respectul pe care-l datora regelui.

Un soldat din regimentul de gardă a fost luat prizonier în foburgul Saint-Germain pentru că ucisese în duel pe unul dintre camarazii săi. Ducele d'Epernon pretinzând, în calitate de colonel-general al infanteriei franceze, să fie el judecător, a trimis pe cineva să-l aducă pe soldat.

Dar la refuzul primit, a luat câţiva ostaşi dintr-o companie ce se afla de gardă la Luvru, a dărâmat uşa puşcăriei şi l-a scos pe soldat afară. Judecătorul din Saint-Germain s-a plâns Curţii, în 15 noiembrie; Curtea a trimis doi consilieri pentru a se informa despre cele întâmplate. Ducele d'Epernon, jignit de ce făcuse Curtea, s-a dus, în 19 ale lunii, la Palat, cu o asemenea escortă încât era convins că nimeni nu-i va putea face nici un rău; aşteptând până ce se trezi regele, soldaţii săi, care se aflau în sala cea mare şi în galeria Merciers, începură a râde de domnii din parlament, pe măsură ce aceştia ieşeau din odaia majestăţii sale, spunându-le vorbe de batjocură şi făcând gesturi necuviincioase, ba unii dintre ei le mai dădură şi câteva lovituri de pinteni care le rupseră şi le încurcară poalele robelor; aşa că unii au fost nevoiţi să se întoarcă în odaia din care tocmai ieşiseră, iar cei care nu apucaseră încă să iasă, să rămână închişi până când avea să treacă furtuna. Fapta asta păru atât de cumplită, încât toată lumea de la Curte s-a simţit din cale-afară de jignită. Curtea s-a adunat în 24 noiembrie, ziua de deschidere a parlamentului, pentru a delibera ce pedeapsă trebuia dată pentru o asemenea comportare prin care fusese violată nu numai justiţia - prin spargerea uşii puşcăriei din foburgul Saint-Germain - ci se atentase şi la persoana regelui, căruia îi fuseseră luate gărzile şi puse să spargă uşa închisorii; în plus, fusese călcată în picioare autoritatea majestăţii sale prin ocările aduse parlamentului şi totul se făcuse sub ochii Statelor Generale. se

Regina nu mai era în stare să ia nici o hotărâre generoasă în legătură cu această întâmplare pentru că nu mai avea încredere deplină în niciunul dintre miniştrii, după cum nici miniştrii nu mai aveau destulă siguranţă în protecţia ei pentru a cuteza să-i mai dea vreun sfat care le-ar fi putut atrage ura vreunui mare senior, la care se mai adăuga şi faptul că era în relaţii proaste cu prinţul de Conde şi cu toţi cei din partidul său şi că avea prea puţină încredere în ducii de Guise şi d'Epernon; ceea ce o determină să-l trimită la parlament pe domnul de Praslin cu o scrisoare din partea regelui, prin care poruncea să se amâne două zile toată povestea pentru ca în vremea aceasta regele să poată da satisfacţie Curţii, între timp parlamentul şi luase o hotărâre; când sosi porunca regelui, necutezând să treacă peste ea, spuse că timp de două zile nu va lucra.
Toată satisfacţia pe care a primit-o parlamentul a constat în faptul că soldatul a fost dus înapoi în închisoarea din foburgul Saint-Germain. Ducele d'Epernon s-a dus în ziua de 29 la Curte, fără să sufle un cuvânt despre afrontul pe care-l adusese magistraţilor în sala cea mare şi în galeria Mercier; spuse doar că venise la Palat în acea zi ca să dea socoteală Curţii de scoaterea soldatului din închisoare; că ruga Curtea să uite pentru totdeauna ceea ce se întâmplase; că-i respecta şi pe rege şi pe regină şi că era oricând gata să-i slujească.
Dacă ducelui d'Epernon i-a păsat prea puţin de rege şi de parlamentul lui, nici mareşalului d'Ancre nu i-a păsat mai mult de ei, pentru că a cerut Statelor Generale

să facă ordine în încurcăturile din regat şi mai ales în cele din finanţe, din care, de fapt, se trăgeau toate celelalte. Căci atunci când a spus că ar fi cazul să se micşoreze cheltuielile excesive ale regelui, a propus cu neruşinare că mai bine ar fi să se numească nişte trezorieri ale căror pensii să se ridice la un milion opt sute de mii de livre.
Hughenoţii din oraşul Milhaud se răsculară şi ei, în ajunul Crăciunului, împotriva catolicilor, îi alungară din oraş, intrară în biserică, sparseră crucifixul, crucile din altar, rupseră relicvariile şi călcară în picioare sfânta împărtăşanie.
în vreme ce în Franţa treburile se aflau în această stare iar regina - pe de o parte - era ocupată să apere regatul de necredinţa marilor seniori, iar pe de altă parte, să fie obligată să se comporte cu atâta slăbiciune, puterea Spaniei devenea de temut în Italia şi se impunea în Germania.
în Italia, în ciuda faptului că marchizul de Coeuvres lăsase neînţelegerile pe cale de rezolvare, ambiţia ducelui de Savoia nu numai că a continuat să tulbure situaţia, dar a sporit acea tulburare până într-atât, încât spaniolii presându-l să-şi dezarmeze ostile, el a refuzat. Ba mai mult decât atât, a început să se plângă împotriva lor, cerând să i se plătească cele şaizeci de mii de livre pe an, pe care Filip al ll-lea, socrul său, i le făgăduise, prin contractul de căsătorie, soţiei lui, infanta Spaniei, sumă la care se mai adăugau şi dobânzile pe opt ani, precum şi alţi opt mii de scuzi pe an pe care i-i

făgăduise şi la care îi datora, de asemenea, dobânzi. Regele Spaniei, folosindu-se de numele împăratului pentru a da mai multă greutate răspunsului său, îi porunci ducelui de Savoia, în 8 iulie, din partea majestăţii sale imperiale, să-şi desfiinţeze armata; ducele nevrând să se supună, guvernatorul Milanului intră în Piemont cu armata şi construi un fort aproape de Verceil.

Pe de altă parte, marchizul de Sainte-Croix, ajutat de genovezi, coborî cu o flotă pe râul Genova, pătrunse în statele ducelui de Savoia şi cuceri oraşele Oncille si Pierrelatte. Vestea ajunse în Franţa; majestatea sa nevrând ca ducele de Savoia să-si piardă viaţa, trimise, în 20 septembrie, pe marchizul de Rambouillet într-o ambasadă extraordinară, în Italia, pentru a pune capăt acelor neînţelegeri cărora totuşi nu le-a putut veni de hac în acel an; nunţiu! papal al Sanctităţii sale si marchizul căzură de acord să se încheie un tratat la Verceil, care a fost semnat de ducele de Savoia, dar pe care guvernatorul Milanului a refuzat să-l semneze. Apoi convenirăă să se încheie un alt tratat, la Ăst, cu care guvernatorul Milanului a fost de acord, dar pe care regele Spaniei a refuzat să-l ratifice, nevrând să audă de nici o altă propunere de împăcare în afară de prima si dorind mai ales pentru reputaţia sa în Italia, ca ducele de Savoia să facă ceea ce-i ceruse el; era si acesta un mod de a nu îngădui Franţei să ia Savoia sub protecţia ei,, în Germania, casa de Austria înşfacă o parte din ţinuturile ereditare din Juliers sub pretextul certurilor care izbucniseră între prinţii ce aveau dreptul să le posede.

Ducele de Neuburg însurându-se cu o fată din casa de Bavaria, Electorul de Brandeburg intră la bănuieli, astfel că ducele de Neuburg, vrând să intre în castelul din Juliers, în luna martie a anului 1614, guvernatorul n-a vurt să-i deschidă poarta. Electorul de Brandeburg crezând că ducele se dusese ca să devină stăpân acolo, a încercat să cucerească oraşul Dusseldorf. Această neînţelegere s-a datorat şi faptului că ducele de Neuburg si-a abjurat credinţa si a devenit catolic; şi unul şi celălalt şi-au ridicat câteva oşti ca să se apere. Arhiducele Albert a vrut să-i împace; dar cum de fapt urmărea să profite din pricina dezbinării lor, puse mâna pe câteva oraşe la care râvnea de multă vreme: pe Em-merick, oraş mare şi frumos aşezat pe malul Rinului, pe Ress, situat între Wesel şi Emmerick, şi pe altele.

Marchizul de Spinola1 care din pricina discordiilor fusese izgonit din imperiu începu prin a cuceri oraşul Aix-la Chapelle. Spinola, în calitate de locotenent al comisarului imperiului, atacă acest oraş în 21 august şi-l cuceri în 24. De acolo, trecu mai departe şi puse stăpânire pe Mulkeim ale cărui fortificaţii le dărâmă, cuceri oraşul Wesel în sudul Westfaliei, situat pe Rin şi foarte bine fortificat, precum şi diverse alte localităţi mai mici. Regii Angliei şi ai Danemarcei şi mulţi alţi prinţi, temându-se ca această scânteie să nu aprindă un mare rug, trimiseră câţiva ambasadori pentru a încerca să

1 Ambrogio Spinola (1569-1630) marchiz şi războinic italian, născut la Genova. S-a distins în serviciul Spaniei, în Ţările-de-Jos şi în Lombardia. "

aplaneze diferendul, în acest scop ţinură o conferinţă în oraşul Sauten care rămăsese neutru. Aici, prinţii cu drepturi de moştenire făcură o tranzacţie între ei, care nu duse la un acord final, fiindcă Spinola le puse tot timpul beţe în roate. El voia ca olandezii să-i promită că nu se vor mai amesteca, pe viitor, în afacerile imperiului şi că el, la rândul lui, nu putea da afară garnizoana pe care o adusese în oraşul Wesel, până ce nu va primi poruncă specială de la majestăţile lor imperiale si catolice. Astfel, olandezii şi spaniolii împărţiră între ei statele asupra cărora prinţii pierdură dreptul de proprietate. Regele Franţei era pe atunci atât de ocupat să liniştească tulburările din regatul său, încât nu le putu da nici un fel de ajutor, aşa cum făcuse tot timpul după moartea lui Henric al IV-lea.

214
1615
Adunarea Statelor Generale, care a început în 27 octombrie a anului precedent, a continuat până în 23 februarie a anului de faţă. Prima ceartă care a izbucnit între cei din adunare a fost de aşa natură că fiecare dintre deputaţi a trebuit să-şi spună părerea în Camerele din care făceau parte. Regele a poruncit să-şi spună părerea, pe guvernăminte, întreg regatul, acesta fiind împărţit în douăsprezece guvernăminte mari în care erau cuprinse şi ţinuturile particulare.
Când au ajuns să vorbească despre stavila ce trebuia pusă abuzurilor din ţară, s-au iscat alte certuri a căror aplanare n-a mai fost chiar atât de uşoară. Camera nobilimii a trimis vorbă Camerei clericilor să i se alăture pentru a-l ruga împreună pe rege ca, până ce adunarea va hotărî menţinerea sau revocarea paulette-f care făcea ca funcţiile să devină ereditare în Franţa, majesta-tea sa să binevoiască să amâne plata taxei pe anul următor, pe care toţi se grăbeau s-o plătească, şi să revoce comisiile care-i obligau pe clerici şi pe nobili să arate chitanţele cu pecete. Clerul, considerând că justiţia -care era ca şi proprietatea regalităţii - prin paulette-a sa
1 Taxă anuală plătită pentru dreptul de a-ţi vinde funcţiile.
215

era despărţită de rege şi transformată în proprietate personală, că prin ea, uşa judecătoriilor era deschisă copiilor magistraţilor de care depindeau bunurile, vieţile şi onoarea francezilor, arătă că de fapt de aici provenea toată venalitatea justiţiei, care ajunsese la un preţ atât de ridicat încât nu-ţi mai puteai păstra averea împotriva celui care voia să ţi-o înşface decât ucigându-l sau plătindu-l cu bani grei pe cel ce trebuia să te apere; în privinţa funcţiilor, nu era vorba de nici un merit; ele se dădeau anumitor familii de la care nu mai puteai să le smulgi decât plătindu-le din gros, la moartea lor, cu atât mai mult cu cât ştiau sigur că nu le puteau pierde; astfel se stabilise o adevărată tiranie în materie de slujbe şi mai ales printre slujbele de locotenenţi-generali ai provinciilor, care n-au fost supuse niciodată, în timpul răposatului rege, la plata taxei anuale. Pentru toate aceste motive clerul s-a alăturat acestei prime propuneri a nobilimii. Cât despre a doua propunere, clerul s-a alăturat în propriul său interes.
Deputaţii din Camera stării a treia, însărcinaţi să ceară stingerea paulette-\, trimiseră pe unul dintre ei la cler ca să le spună preoţilor că sunt de acord să li se alăture în legătură cu această cerere. Dar pentru că majoritatea acelor deputaţi erau magistraţi şi deci interesaţi să facă exact contrariul decât ceea ce li se poruncise, adăugară - pentru a eluda acea hotărâre - că rugau şi ei, la rândul lor, clerul şi nobilimea să li se alăture la două dintre rugăminţile pe care voiau să i le facă regelui: prima, să •binevoiască, având în vedere sărăcia poporului, să amâne trimiterea comisiei de biruri până ce majestatea sa va
216

auzi plângerile lor în legătură cu acest lucru sau, începând din acel moment, să reducă dările la un sfert; a doua, având în vedere că prin acest mijloc cât şi prin amânarea plăţii taxelor anuale, finanţele vor scădea simţitor, să binevoiască, de asemenea, să amâne şi plata pensiilor şi gratificaţiilor date din banii Statului.
Camerele clerului şi ale nobilimii, dându-şi seama că aceste propuneri ale stării a treia erau de fapt un refuz de a consimţi la ceea ce propuseseră ele, hotărâră să-l roage pe rege

să le rezolve cele două cereri ale lor fără a mai ţine seama şi de cererile stării a treia; dar Sava-ron şi alţi cinci deputaţi din cea de a treia Cameră le arătară că amânarea plăţii taxelor anuale ar fi dus de râpă averile tuturor slujbaşilor care se aflau în număr mare în Camera lor; că regele va pierde o dată cu această taxă, foarte mulţi bani; dacă renunţau la acest drept anual, însemna să recadă în haosul dinainte când regele dădea slujbele la recomandarea marilor seniori iar cei care le primeau le rămâneau îndatoraţi lor şi nu regelui; dacă voiau să reteze răul din rădăcină, trebuia să îndepărteze orice corupţie. După cea de a doua deputăţie pe care a primit-o, Camera ecleziastică a socotit că sfaturile în privinţa paulette-\ nu erau bune; în primul rând, pentru că nu era bine să crezi că tot ceea ce era de folos finanţelor regelui era de folos şi statului; că nu moderaţia era reţeta menită să îmbogăţească pe cineva; că dacă banii nu erau bine administraţi apoi ţării nu i-ar mai fi ajuns nici întregul venit al lumii; în al doilea rând, că experienţa

trecutului îi va face mai înţelepţi pe viitor iar majestatea sa va da de acum încolo funcţiile după virtuţi şi după merite şi nu la recomandarea marilor seniori.

Cât despre propunerea de a se pune capăt corupţiei, nimeni n-a fost de acord cu ea. în primul rând, pentru că ea era cea care sporea numărul prejudiciilor sărmanului popor, pe spinarea căruia trăiau toţi si, scutiţi de partea pe care trebuiau s-o dea pentru funcţiile lor, îl împovărau atât de tare încât nu mai putea plăti impozitele şi contribui astfel la necesităţile statului, în al doilea rând, pentru că aceasta tindea nu numai la scumpirea bucatelor, ceea ce ar fi dus la pieirea celor oprimaţi, dar şi la distrugerea justiţiei, căci cei care le cumpărau nu se gândeau decât la câştig, vânzând cu amănuntul mulţimii de particulari, ceea ce ei cumpăraseră cu toptanul. Şi în al treilea rând, pentru că în acest fel, şi aurul şi argintul răpeau virtuţii lucrul cel mai important, şi anume onoarea. Pilda care s-a dat, cum că în Cartagina toate funcţiile se vindeau şi că nici monarhia romană n-a fost scutită în întregime de acest lucru, nu era atât o raţiune cât o dovadă a vechimii corupţiei în stat. Aristotel, în lucrarea sa Politica, critică republica vechilor cartaginezi, iar cei mai înţelepţi şi mai virtuoşi împăraţi romani n-au putut-o suferi. Franţa nu avea nevoie de nici o altă dovadă pentru a arăta că venalitatea era contrară legilor fundamentale ale monarhiei franceze; jurământul pe care judecătorii îl făceau din timpuri imemoriale, de a nu-şi ocupa slujbele cu ajutorul banilor - ceea ce Ludovic cel Sfânt numea simonie - fusese călcat demult în picioare; corupţia fusese introdusă nu

pentru că socotiseră că ar fi fost justă, nici că ar fi fost spre binele statului, ci doar din pură necesitate, ca să umple cu bani cuferele regelui, pe care războaiele le goliseră. Ludovic al Xll-lea1 începuse prin a-i imita pe veneţieni; Francisc l2, care a fost şi mai secătuit de războaie, a instituit birul părţilor cazuale; Henric al IV-lea, care a fost cel mai hărţuit de războaie, a aprobat corupţia într-un mod atât de făţiş încât a poruncit ca judecătorii să nu mai depună vechiul jurământ şi a mai adăugat corupţiei si paulette-a. Henric a motivat acest lucru spunând că astfel nu vor ocupa slujbe mari decât persoanele bogate,

1 Ludovic al Xll-lea (1462-1515), rege al Franţei între 1498 şi 1515, fiul lui Carol d'Orleans şi al Măriei de Cleves. Ca nepot al Valentinei Visconti, a revendicat regatul

Milanului. Intrând în Liga de la Cambrais împotriva Veneţiei, a repurtat, în 1509, victoria de la Agnadel (1509), dar până la urmă tot a fost alungat din Italia.
2 Francisc l (1494-1547), rege al Franţei între 1515-1547, fiul lui Charles d'Angouleme, conte d'Orleans şi al Luizei de Savoia. A urmat la tron lui Ludovic al Xll-lea cu a cărui fată s-a însurat (Claude de France). Continuând politica predecesorilor săi, a trecut Alpii şi a repurtat asupra elveţienilor victoria de la Marignan (1515) care a adus Franţei ţinutul Milanais. A încercat zadarnic să fie ales împărat în locul lui Carol Quintul al Spaniei, aliindu-se cu Henric al Vlll-lea al Angliei (1520). Neizbutind, s-a dedicat luptei împotriva casei de Austria. Mai târziu, aliat cu Papa Clement al Vll-lea, Francisc l a reluat lupta împotriva lui Carol Quintul. Văduv, s-a însurat cu Eleonora, fiica lui Filip l al Spaniei (1530). Reîntorcându-se împotriva Austriei, a prinţilor protestanţi din Germania şi a lui Soli-man Magnificul, războaiele reîncepute s-au încheiat cu pacea de la Crepy (1544), prin care Francisc l abandonează Savoia şi Piemontul şi renunţă la pretenţiile sale asupra ţinuturilor Flandra, Artois şi Neapole, recâştigând Bourgogne. Astfel au luat sfârşit războaiele italiene din secolul al XVI-lea.
219

care cad mai greu pradă corupţiei şi de care nu te mai temi că ar fi necinstite sau lipsite de virtuţi pentru că nu erau primite în funcţii decât după ce mai înainte se făceau cercetări temeinice despre viaţa şi obiceiurile lor; dacă se comportau altfel decât trebuia, erau imediat destituite; probabil că la romani trebuie să fi existat un anumit venit pe care trebuia să-l ai ca să fii admis într-o slujbă înaltă, că regele avea obligaţia să aleagă, pentru astfel de funcţii, persoane care-şi puteau susţine cu cinste demnitatea şi care puteau trăi pe picior mare cu atât mai mult cu cât nu trebuiau să plătească nimic pentru slujbele căpătate.
Discuţiile dintre cele trei Camere ale Statelor Generale au continuat multă vreme, pe tema aceasta, făcându-se fel de fel de propuneri. Toţi au fost însă de acord să-i ceară regelui înfiinţarea unei Camere de justiţie pentru cercetarea financiarilor, rugând-o pe majestatea sa ca banii care vor proveni din aceste cercetări să fie folosiţi la plata slujbelor supranumerare sau la răscumpărarea domeniilor. Regele le-a îndeplinit dorinţa cerând să se cerceteze doar ceea ce nu fusese abolit de Henric al IV-lea.
A mai existat şi o a doua ceartă între deputaţii celor trei Camere cu privire la conciliul din Trente; Camera clericilor şi Camera nobililor au cerut publicarea - fără a-l prejudicia pe rege - a privilegiilor bisericii franceze. Camera stării a treia n-a vrut să consimtă la acest lucru, pretinzând că în acel conciliu existau multe lucruri care ţineau de disciplină şi de poliţie care meritau a fi discutate pe larg, dar că timpul nu te îngăduia să facă atunci acest lucru.
220

:uîDar cel mai mare diferend care a intervenit între ei a fost legat de un articol pe care starea a treia l-a trecut în registrul ei de plângeri, articol prin care o ruga pe majes-tatea sa să stabilească - în adunarea Statelor Generale -ca lege fundamentală a Statului, că nu există putere pe pământ, fie spirituală, fie temporară, care să aibă vreun drept asupra regatului său, să lipsească poporul de regii săi şi nici să-i abată pe supuşi de la supunerea pe care le-o datorează, indiferent ce pretext sau cauză ar invoca. Toţi beneficiarii, doctorii în teologie şi predicatorii urmau a fi obligaţi să răspândească această lege în mase şi s-o

publice; orice părere contrară urma a fi socotită o impietate, un lucru detestabil si contrar adevărului; dacă se va găsi vreo carte sau vreun discurs scris care să conţină o doctrină contrară, ecleziaştii vor fi obligaţi să le conteste şi să le pedepsească.
Domnii din cler, auzind acest lucru, îşi trimiseră deputaţii în Camera stării a treia rugându-i să le spună şi lor ce anume ceruseră regelui privind credinţa, ierarhia şi disciplina ecleziastică. Dar dându-şi seama că această cerere putea să dea naştere la o schismă, clerul l-a trimis la Camera stării a treia şi pe episcopul de Mont-pellier pentru a o ruga să-i citească şi lui acel articol. Ceea ce Camera făcu, adăugând că nu voia să schimbe nici un cuvânt. Examinând articolul, clerul hotărî ca el să nu fie trecut în registrul de plângeri, ci respins. Nobilimea a fost de acord cu clerul si a trimis doisprezece gentilomi pentru a-l însoţi pe cardinalul Perron trimis de Camera ecleziastică la Camera stării a treia, în primul

rând, el le-a mulţumit celor din starea a treia pentru zelul şi pentru grija cu care vegheau asupra regilor Franţei, asigurându-i că şi clerul veghea cu aceeaşi grijă ca si ei. Apoi le-a explicat că de fapt numai legile ecleziastice erau în stare să pună stavilă perfidiei celor ce cutezau să săvârşească astfel de atentate abominabile şi că teama de pedepsele oamenilor era o armă slabă pentru astfel de ticăloşi, cu atât mai mult cu cât unii dintre ei nu erau întregi la minte, socotind că-si câştigă astfel o coroană de martir. Apoi le mai spuse că în articolul despre care era vorba şi pe care-l botezaseră cu numele de „lege fundamentală" existau trei puncte discutabile:
Primul, că indiferent pentru ce cauză, nu e îngăduit să-i asasinezi pe regi; că toată Biserica subscrie la acest lucru şi că rosteşte şi anateme împotriva celor care ar susţine contrariul. Al doilea, că regii Franţei sunt suverani în orice fel de suveranitate temporară, în regatul lor. Al treilea, că nu exista nici un caz în care supuşii să poată fi absolviţi de jurământul de fidelitate pe care trebuie să-l facă regelui lor; că acest de al treilea punct este susceptibil de a fi dezbătut în sânul Bisericii, ca şi alte probleme ale Bisericii galioane, ba chiar însuşi galicanismul, de când au fost instituite şcolile de teologie şi până la venirea lui Calvin1; se ştia că
1 Jean Calvin (1509-1564), reformator francez, propagator al Reformei în Franţa şi Elveţia; a pus bazele calvinismului, doctrină teocentrică ce se deosebeşte de alte doctrine protestante prin afirmarea predestinării şi a harului divin. Cultul calvinist readucea religia la simplitatea creştinismului primitiv şi nu accepta decât botezul şi împărtăşania. Clavinismul s-a răspândit în secolul al XVI-lea în Franţa, Elveţia, Olanda, Anglia şi Scoţia.

atunci când un prinţ viola jurământul pe care-l făcea în faţa lui Dumnezeu şi a supuşilor săi de a trăi şi a muri în religia catolică, devenind iudeu sau mahomedan si obligându-i şi pe supuşii săi să adere la greşeala şi la necredinţa sa, acel prinţ decădea din drepturile sale, ca vinovat de trădare. De unde reieşea că acel articol era inutil şi deci nul în ceea ce privea siguranţa regilor francezi. Că până şi titlul pe care-l dăduseră acelui articol, de „lege fundamentală", era jignitor pentru stat care se vedea nevoit să recunoască faptul că temeliile sale nu erau bine puse, din moment ce şi le sprijinea pe o asemenea propunere incertă şi problematică. După care, cardinalul încheie spunând că domnii din starea a treia

trebuiau ă scoată acel articol din registrul lor şi să-l dea clerului ca să-l schimbe si să-l organizeze aşa cum va crede el de cuviinţă.
Dar îndărătnicia n-a vrut să cedeze în faţa raţiunii. Cum cei din starea a treia erau porniţi încă de la început împotriva celorlalte două Camere, a clerului şi a nobilimii, se lăsară târâţi de vanitate, nevrând să deschidă ochii şi să recunoască faptul că în loc să menţină liniştea în ţară, ei învrăjbeau lumea, că în loc să asigure viaţa regilor, o lăsau în voia sorţii. Parlamentul intervenind, în loc să facă ordine în toată acea încâlceală, încurcă şi mai rău lucrurile. Dar regele le limpezi imediat; spunând că problemele îi erau cunoscute, scoase acel articol din registrul de plângeri al stării a treia.
în timpul cât a durat adunarea Statelor Generale au avut loc atât de multe dueluri, încât Camera ecleziastică s-a simţit obligată să-l trimită la rege pe episcopul de

Montpellier pentru a-l înştiinţa că toţi vedeau cu regret cum sângele supuşilor săi era vărsat din pricina certurilor; că aproape că se reînnoise vechiul obicei păgân al sacrificiilor, care jertfea oameni zeităţilor; că se temea că acest lucru să nu fie o prevestire pentru ţară, pentru că «tot acel sânge vărsat fără nici un motiv serios te făcea f să te gândeşti că putea ii urmat de calamităţi îngrozi-j toare; că preoţii se vedeau obligaţi s-o avertizeze pe t majestatea sa care, prin prudenţa sa şi prin respectarea i strictă a edictelor pe care le dăduse, putea pune capăt ţ acelor nenorociri. Majestatea sa, fiind de acord cu această cerere si dorind să pună capăt unei dezordini cu urmări atât de grave, porunci ca interzicerea duelu-• rilor să fie trecută în registrul de plângeri al clerului. i Dar iată că între Camera nobilimii şi Camera stării a ,• treia s-a iscat un nou prilej de nemulţumire care a fost l cel mai puternic dintre toate cele care avuseseră loc mai i înainte: un deputat al nobilimii din Limousin-ul-de-Sus i-a i tras câteva lovituri de baston locotenentului d'Uzerche, i deputat al stării a treia din Limousin-ul-de-Jos. Camera stării a treia s-a plâns regelui care a trimis această pricină, parlamentului. Şi deşi clerul şi nobilimea au insistat pe lângă rege să se ocupe el însuşi de această problemă . sau măcar s-o încredinţeze adunării Statelor Generale, regele n-a vrut să accepte cu atât mai mult cu cât toţi ofiţerii se simţeau jigniţi de ocara adusă colegului lor. Parlamentul I-a condamnat pe gentilom în contumacie, la tăierea capului, pedeapsă care a fost executată în efigie deoarece vinovatul, între timp, fugise. Şi ca să arate cât

de puţin se sinchiseşte de legi, Rochefort îi trase şi el câteva bastoane pe spinare lui Marcillac sub pretextul că-l vorbise de rău pe domnul prinţ de Conde, că-şi manifestase făţiş reaua-credinţă faţă de regină şi că destăinuise o mulţime de amănunte din planul pe care-l urzea împotriva acesteia. Saint-Geran şi alţi câţiva ofiţeri se oferiră să i-l predea reginei pe Rochefort. Dar domnul de Bouillon se opuse şi-i propuse reginei să-l dea în judecată. La început, ea a refuzat spunând că domnul cancelar nu va duce lucrurile decât până la jumătate, cum făcuse şi în cazul baronului de Luz; până la urmă a trimis totuşi o comisie la parlament ca să-l informeze despre aceasta pe procurorul general. Avertizat, prinţul de Conde s-a dus la Marea Cameră apoi la toate forurile de anchetă ca să se plângă că făcuse tot ce putuse pentru a-i mulţumi pe rege si pe regină arătându-se cât mai supus, recunoscând puterea pe care o avea regina şi pe care i-o încredinţase în continuare fiul ei încă foarte tânăr, dând tuturor exemplu de supunerea sa; că în acest scop, depusese

diligente pe lângă domnul cancelar ca să-l împace cu majestăţile lor, făcând ceea ce-i impunea datoria; că şi regina Margareta1 se străduise să-l împace^ cu suveranii Franţei, dar că doamna contesă2 fusese împotrivă; că la sfatul celor

1 E vorba de Margareta de Valois, cunoscută şi sub numele de Regina Margot (1553-1615), fiica lui Henric al ll-lea şi a Caterinei de Medici. A fost prima soţie a lui Henric al IV-lea al Franţei, dar repudiată în 1599 fiindcă nu făcea copii.

2 E vorba de contesa de Soissons, mama tânărului conte de Soissons.

care voiau răul, regele şi regina - despre care el nu se plângea - erau porniţi împotriva lui fiindcă nu găsise niciodată uşa deschisă şi pentru el, la majestăţile lor; că ştia ce se petrecuse cu o zi înainte, în cabinet, că el nu făcea parte dintre cei care puteau fi judecaţi de consiliu • unde-i cunoştea pe toţi cei de acolo ca şi pe cei care se ! perindaseră prin acel loc; că nădăjduise ca regele şi regina să dea dovadă de bunătate faţă de el şi că în mod sigur ar fi dat dacă n-ar fi fost aţâţaţi de duşmanii lui; că el nu putea fi judecat decât de Curtea pairilor, regele fiind de faţă şi fiind înconjurat de duci şi de pairi; şi pentru că mâhnirea lui îndreptăţită, împreună cu a celor care erau acuzaţi, va aduce - după cum nădăjduia - o îmblânzire a duritătii şi a asprimii lucrurilor, el dorea saşi retragă toate plângerile (cum de altfel a şi făcut); că pândea ocazia ca să le spună celor trei Camere ce se adunaseră tot ce avea de spus privitor la binele ţării. Domnii din parlament îi răspunseră că nu aveau voie să vorbească despre afacerile statului fără porunca regelui şi că nici nu le era îngăduit să-şi plece urechea la plângerile particularilor. Trebuie să menţionăm că domnul prinţ a înaintat totuşi o cerere parlamentului prin care nu condamna violenţa săvârşită de ducele de Rochefort, pretinzând că prinţii de sânge pot săvârşi nepedepsiţi astfel de violenţe. Dar când află că parlamentul protestase împotriva declaraţiei sale, dovedind că nici chiar prinţii de sânge nu pot uza de astfel de violenţe fără a fi traşi la răspundere în faţa justiţiei, prinţul îşi retrase cererea. După ce Rochefort a fost condamnat, domnul

prinţ a cerut abolirea decretului de peetepsire şi cu asta afacerea s-a încheiat.

'âj

A mai fost săvârşit un atentat împotriva domnului de Riberpe, care însă n-a făcut atâta zarvă, dar care n-a fost mai puţin ciudat. Mareşalul d'Ancre, care era în foarte proaste relaţii cu domnul de Longueville, după cum am mai spus în anul precedent, neîncrezându-se în Riberpe pe care-l pusese comandant în citadela din Amiens, îl transferă în guvernământul din Corbie şi scăpă de el. Jignit de acea neîncredere, Riberpe trecu, cu citadelă cu tot, de partea domnului de Longueville. La puţină vreme după asta, plecând la Paris - adunarea Statelor Generale continuând încă - Riberpe a fost atacat în plină zi de trei sau patru persoane necunoscute, de care a izbutit să scape, cu mult curaj, omul fiind aproape sigur că totul fusese pus la cale de către mareşalul d'Ancre; faptul a indignat cu atât mai mult Statele Generale împotriva mareşalului cu cât asasinatele nu erau obişnuite în Franţa şi lumea avea groază de ele.

Când s-a apropiat timpul ca adunarea Statelor Generale să ia sfârşit, toate cele trei Camere s-au temut că dacă toţi consilierii regelui vor analiza lucrurile cerute în registrele lor, plângerile lor vor rămâne nerezolvate; atunci Biserica şi nobilimea au hotărât să-l

roage pe rege să le permită ca prinţii şi ofiţerii Coroanei să-şi judece singuri plângerile sau să le îngăduie să fie asistaţi de câteva persoane din consiliul său, măcar de cinci sau şase pe care le vor numi ei; că trei sau patru deputaţi din fiecare Cameră să facă parte din consiliu ori de câte ori

va fi vorba despre problemele lor şi că Statele Generale să nu fie dizolvate decât după ce regele va fi răspuns la toate cererile lor.
Auzind despre această pretenţie a Camerelor, majes-tatea sa n-a fost deloc încântată, ceea ce i-a determinat să rămână doar la ultima rugăminte, şi anume ca sase persoane dintre cele mai vechi în consiliul regelui, prinţi şi ofiţeri ai Coroanei, să arate majestăţii sale cum au rezolvat plângerile din registrele celor trei Camere. Regele le-a trimis vorbă prin ducele de Vantadour că aceasta ar fi fost o noutate mult mai prejudiciabilă decât prezentarea registrelor şi rezolvarea cererilor lor; că singurul lucru pe care li-l putea acorda era ca ei să-şi trimită deputaţii pe care-i voiau, aleşi dintre cei care urmau să dezbată articolele din cererile lor în faţa majestăţii sale şi în consiliul său şi că răspunsurile regelui vor fi înmânate celor trei Camere care vor putea rămâne în continuare la Paris.
După acest răspuns, toate trei Camerele au făcut o a doua intervenţie pe lângă rege, rugându-l pe majestatea sa să le îngăduie ca, după ce ei îşi vor fi prezentat registrele de plângeri, să se poată aduna din nou, până când li se va fi dat răspuns. Dar regele a refuzat pentru a doua oară această cerere a lor, făgăduindu-le totuşi că, dacă după prezentarea registrelor va surveni cine ştie ce necesitate ce-i va obliga să se adune din nou, sigur că le va îngădui să se adune.
Supunându-se deci deplin dorinţei regelui, deputaţii celor trei Camere şi-au prezentat registrele în 23 febru-

arie. Principalele puncte pe care le conţineau erau următoarele: restabilirea religiei catolice în Gex şi Bearn, cerând în mod special ca venitul episcopilor din Bearn, pe care-l încasau ofiţerii regali încă de pe vremea reginei Jeanne, mama răposatului rege, să fie înapoiat episcopilor în loc de pensiile pe care regele le dădea acestora, ca să aibă cu ce să-şi ţină rangul. De altfel, această făgăduială le fusese mereu făcută de răposatul rege iar după moartea lui le fusese confirmată de regina regentă, care amânase punerea ei în practică până la majoratul regelui.
Mai cereau alipirea la Coroană a provinciilor Navara şi Bearn; apoi urma rugămintea pe care o făceau majes-tăţii sale de a duce la bun sfârşit căsătoria sa cu infanta Spaniei; regele să binevoiască a-şi alcătui consiliul său din patru prelaţi, patru gentilomi si patru ofiţeri ai Coroanei; să interzică parlamentului să se mai amestece în problemele spirituale, adică în treburile ce priveau credinţa, regulile monastice, împărtăşania şi alte lucruri asemănătoare; să trimită oameni care să reglementeze cazurile pe care unii le numeau abuzuri; să aducă reforma Universităţii şi să-i restabilească în drepturi pe iezuiţi; să nu mai dea beneficii nici pensii decât ecle-ziaştilor lor, fără a le mai oferi acestora posibilitatea de a moşteni funcţii; să trimită nişte comisari, din doi în doi ani, în provincii, pentru a primi plângerile celor de acolo, după care să facă doar un proces verbal, fără a

răzvrăti poporul; să termine o dată cu corupţia slujbelor, guver-nămintelor şi a altor funcţii; să suprime dreptul anual,

adică acea paulette, să suspende pensiile, să reglementeze finanţele şi să stabilească o Cameră de justiţie pentru cercetări financiare.
Am fost ales de către cler să iau cuvântul în faţa regelui şi să-i prezint plângerile. După ce i-am vorbit regelui, baronul de Senece a prezentat registrul nobilimii iar preşedintele Miron a prezentat registrul stării a treia.
Pentru a răspunde cât mai prompt cererilor din acele registre, majestatea sa a poruncit să fie extrase lucrurile esenţiale şi a ordonat câtorva dintre cei mai vechi membri din consiliul său să examineze lucrurile care priveau Biserica; mareşalilor Franţei şi domnului de Villeroy să cerceteze lucrurile care priveau nobilimea şi războiul, iar preşedinţilor Jeannin şi de Thou, intendenţilor şi altor persoane, să cerceteze registrele stării a treia.
în vremea aceasta, câţiva deputaţi protestanţi din Statele Generale se supărară la propunerea pe care o făcuseră câţiva catolici, ce voiau ca regele să impună în Stat religia catolică, aşa cum jurase când fusese uns rege. Majestatea sa a dat însă, în 12 martie, o declaraţie prin care reînnoia edictele de pacificare; şi pentru că venise vremea să se ţină şi adunarea celor de religie protestantă pentru a-şi alege noi şefi, regele le-a aprobat să se întrunească în oraşul Gergeau, deşi mai târziu a schimbat acest oraş cu Grenoble.
Oricâtă grabă s-a pus în cercetarea registrelor celor trei Camere, lucrurile lungindu-se din cale-afară, majestatea sa a socotit că e cazul să-i trimită pe deputaţii

Statelor Generale în provinciile lor; şi cu oarecare satisfacţie le-a poruncit ca şefii celor trei Camere să poftească la el, la Luvru, în ziua de 24 martie, unde majestatea sa le-a spus că se hotărâse să stârpească venalitatea funcţiilor şi slujbelor, să pună la punct tot ce ţinea de această problemă, să înfiinţeze o Cameră de justiţie şi să retragă pensiile. Cât priveşte celelalte cereri, regele le-a spus că le va cerceta de îndată ce va putea. Odată cu acest răspuns se stinse şi acea paulette; dar n-a trecut mult şi a reapărut, căci starea a treia, care era interesată de acea taxă a făcut atât de mare tapaj, încât la 13 mai următor, regele - printr-o hotărâre a consiliului său - a restabilit acest drept anual, declarând că hotărârea pe care o luase pentru reducerea magistraţilor la numărul hotărât în ordonanţa din Blois, revocarea dreptului anual şi interzicerea de a-şi vinde slujbele, va fi pusă în practică în prima zi a anului 161 8.
Astfel Adunarea Statelor Generale s-a terminat aşa cum a început. Propunerea fusese făcută sub pretexte specioase, fără nici o intenţie de a smulge vreun avantaj pentru rege sau pentru popor; concluzia a fost deci lipsită de roade, toată acea adunare neavând alt scop decât de a încărca provinciile cu o taxă ce trebuia plătită deputaţilor lor şi de a demonstra lumii că nu e destul să cunoşti răul dacă n-ai şi dorinţa de a-l îndrepta şi că vechea corupţie practicată de-a lungul secolelor n-a putut s-o stăvilească pe cea care domnea atunci în Franţa.
în 27 martie, la trei zile după ce regele a dizolvat adunarea Statelor Generale, a murit regina Margareta. A

fost una dintre cele mai mari prinţese din vremea sa, fiica, sora şi soţia unor mari regi şi cu toate acestea, ea a fost mai târziu jucăria soartei, dispreţuită de poporul care ar fi trebuit să-i fie supus, şi a ocupat un cu totul alt loc decât cel care-i fusese sortit.
Fiica lui Henrical ll-leaşi aCaterinei de Medici, a fost măritată, din raţiuni de stat, cu răposatul rege Henric al IV-lea, care pe atunci era regele Navariei şi pe care, din pricina religiei sale protestante, la început nu 1-a iubit. Nunta ei, care trebuia să bucure norodul şi să reunească cele două partide ce împărţeau ţara în două, a fost dimpotrivă, prilej de doliu general şi de reînnoire a unuia dintre cele mai crude războaie, cu mult mai crud decât cel care fusese înainte...
Serbarea de nuntă a constituit-o Noaptea Sfântului Bartolomeu, plină de ţipetele si gemetele care au răsunat în întreaga Europă; vinul festinului a fost sângele celor masacraţi, carnea - trupurile nevinovaţilor ucişi laolaltă cu cei vinovaţi; toată această nenorocire n-a fost privită cu bucurie decât de familia de Guise care, sub pretextul evlaviei, i-a ucis pe cei pe care nu-i putea doborî decât prin forţa armelor.
Dacă acea nuntă a fost atât de funestă pentru întreaga Franţă, n-a fost mai puţin nefericită nici pentru cei doi miri. Regina şi-a văzut bărbatul în pericol de a-şi pierde viaţa si în timp ce unii deliberau dacă să-l omoare, ea I-a salvat. Odată în afară de orice pericol, teama de a se întoarce la Paris I-a determinat pe rege s-o părăsească si să se retragă în statele sale, devenind astfel duşma-

nul fratelui ei, Carol al IX-lea, regele Franţei. Regina nu mai ştia cu cine să ţină: dacă respectul faţă de soţul ei îi impunea să plece la el, respectul faţă de fratele şi de regele ei îi impuneau să rămână. Dar dragostea dove-dindu-se mai puternică, îl urmează pe cel de care nu poate fi totuşi despărţită, deşi e de altă religie decât a sa; acest război se termină, dar izbucneşte iar ca şi febra care te lasă o vreme pentru ca să revină şi mai puternică, între ei apar neînţelegeri, bănuieli iscate din pricina proastelor relaţii, fireşti la Curte, altele din pricina celor prilejuite de ea; toate aceste neînţelegeri îi despart sufleteşte, iar mai târziu, cei doi soţi se despart şi trupeşte.
în vremea asta, cei trei fraţi1 ai ei mor unul după altul; soţul ei urmează la tron; dar cum ea nu i-a dăruit prietenia, nici el nu-i dăruieşte fericirea. Raţiuni de stat îl conving lesne să-şi ia o altă soţie2 care să-i dăruiască copiii pe care nu-i putea avea de la ea. Deloc tulburată de a se vedea decăzută din calitatea sa de mare regină a Franţei doar la rangul de ducesă de Valois, Margareta -înflăcărată de dorinţa de a face bine ţării şi de a-şi mulţumi bărbatul - nu opune nici o rezistenţă la tot ce face Henric, cedând tuturor dorinţelor celui care a făcut
1 Cei trei fraţi ai reginei Margareta au fost: regele Francisc al ll-lea, primul soţ al Măriei Stuart, regina Scoţiei, şi care a murit foarte tânăr; Carol al IX-lea, mort şi el destul de tânăr, în timpul căruia a avut loc masacrul hughenoţilor din Noaptea Sfântului Bartolomeu şi Henric al lll-lea, care a fost ucis în 1589 de către călugărul Jacques Clement.
2 Pe Măria de Medici cu care Henric al IV-lea a avut şase copii.

din fosta sa soţie, sclava soartei sale. Şi cum până şi cele mai neînsemnate femei ard de gelozie şi de ură împotriva celor care le-au luat locul ce li se cuvenea si pe care nu le mai pot vedea în faţa ochilor, nici pe eie şi nici rodul cu care Domnul le binecuvântează căsătoria, ea dimpotrivă, dă tot ce are Delfinului1, pe care Cel-de-Sus i l-a dăruit noii regine şi-i lasă moştenire tot ce are ca si cum ar fi fost propriul ei fiu; apoi vine la Curte, închiriază o casă peste drum de Luvru şi nu numai că se duce s-o vadă adesea pe regină, dar îi dă dovadă de toată cinstea ce i se cuvine şi de o prietenie pe care n-a avut-o din partea nici unei alte prinţese. Decăderea din condiţia sa fusese înlocuită de bunătatea şi de virtuţile regale care sălăsluiau în ea, încât nimeni n-o putea dis-preţui. Adevărată moştenitoare a casei de Valois, ea n-a dăruit niciodată ceva cuiva fără să se scuze că-i dă atât de puţin. Şi dacă uneori îşi împărţea darurile fără prea mult discernământ, o făcea dând şi celui care nu merita, de teamă ca nu cumva să-l lipsească astfel tocmai pe cel care merita ajutorul ei.

Casa Margaretei de Valois era refugiul oamenilor de litere, îi plăcea să-i audă vorbind, masa ei era totdeauna plină de oaspeţi şi învăţase atâtea auzindu-i discutând, încât vorbea mai frumos decât oricare femeie din vremea ei şi scria mai elegant decât îi îngăduia condiţia sexului ei. în sfârşit, cum mila este regina tuturor virtuţilor, această mare regină şi le-a încoronat pe ale sale prin milostenii pe care le făcea din belşug tuturor celor

1 Adică lui Ludovic al Xlll-lea.

aflaţi în nevoie, încât n-a existat biserică din Paris care să nu-i simtă bunătatea, nici sărman care să fi bătut la uşa ei şi să fi plecat cu mâna goală.

Când domnul prinţ de Conde şi cei din partidul său ceruseră adunarea Statelor Generale, o făcuseră pentru a ridica o piedică în calea reginei-mame, nădăjduind că se vor ivi multe dificultăţi şi disensiuni ce aveau să ducă la răzvrătire. Dar când văzură că dimpotrivă, toate lucrurile merg bine, spre mulţumirea reginei chiar dacă existau unele păreri contradictorii ale deputaţilor, intenţia lor rămase aceeaşi urmărind cu toţii binele statului, susţinând că divergenţele dintre ei nu priveau decât mijloacele prin care ar putea ajunge la acest rezultat. Atunci si prinţul şi ai săi se întoarseră către parlament şi încercară să facă acolo ceea ce nu putuseră face în adunarea Statelor Generale. Semănară în acel corp legiuitor invidia împotriva guvernului, convingându-l că, după ce se servise de el la declararea regenţei, acum regina îl sfida, neimplicându-l în nici un fel în marile probleme ale statului. O dată cu aceste cuvinte, prinţul şi ai săi făgă-duiră parlamentului să-l ajute să-si menţină autoritatea şi să sprijine cererile pe care le va face majestăţii sale.

Acele vorbe aruncate de nişte persoane care nu se bucurau de prea multă trecere, avură totuşi destulă putere, fiindcă în 24 martie, deci la patru zile după ce deputaţii Statelor Generale fuseseră concediaţi, Curtea a hotărât să adune toate Camerele: prinţii, ducii, pairii şi ofiţerii Coroanei au fost poftiţi la Curte pentru ca împreună cu domnul cancelar şi cu toate Camerele adunate

să-şi dea părerea asupra propunerilor ce vor fi făcute pentru a sluji cât mai bine statul şi a uşura poporul de greutăţi. Dar acea hotărâre a fost mereu casată de parlament, încât regele a trimis să-i cheme pe procurorii săi şi pe avocaţii generali, cărora le-a mărturisit cât era de nemulţumit de acel act samavolnic; că el aflându-se în Paris, parlamentul

îndrăznise, fără să-i fi dat poruncă în acest sens, să se adune pentru a delibera asupra treburilor statului; că el fiind major şi în deplină putere a autorităţii sale regale, parlamentul îi convocase pe prinţi ca să-i dea sfaturi; că domnul cancelar, şi el chemat acolo, nu se putea duce decât la porunca expresă a majestăţii sale.
Drept scuză, parlamentul spuse că tot ceea ce făcuse nu încălca cu nimic autoritatea regelui. Dar scuza n-a ţinut, l s-a răspuns că se cunoşteau toate cuvintele pline de fiere pe care le rostise; că majestatea sa poruncea parlamentului să aprobe hotărârea Curţii; că i se interzicea de a trece peste ea sau de a nu o executa întocmai. După care, în 9 aprilie, regele îi chemă la Curte pe preşedinţii parlamentului si pe câţiva dintre consilierii cei mai vechi, cărora le trase o săpuneală zdravănă pentru ceea ce făcuseră, spunându-le că era cazul să-şi amintească de jignirile si de resentimentele pe care le îndураseră în astfel de situaţii de la regii care domniseră înaintea lui; că parlamentul ţării trebuia să se folosească de autoritatea pe care i-o conferise regele şi nu să-şi bată joc de ea. Numai că magistraţii o luară de la capăt a doua zi, hotărând între ei să se plângă regelui.

lf~.'<" !3HAJ
Majestatea sa i-a chemat din nou şi din nou le-a interzis să mai discute despre ceea ce discutaseră la început, dar în ciuda tuturor opreliştilor ei îi înaintară plângerile lor, în ziua de 22 mai.
începură prin a scuza şi a justifica hotărârea lor din 28 martie invocând câteva motive şi exemple foarte şubrede pentru a dovedi că parlamentul se ocupase întotdeauna de afacerile statului şi că regii aveau obiceiul de a le trimite tratatele de pace pentru ca ei să-şi spună părerea. De aici trecură la dezaprobarea a ceea ce cardinalul de Perron spusese despre articolele stării a treia, rugându-l pe rege să păstreze vechile alianţe, să nu admită în consiliul său decât persoanele cu experienţă, neîngăduind corupţia în ceea ce priveşte funcţiile, să nu admită străini în slujbele de stat, să interzică orice legături cu principii străini şi să nu primească nici un fel de stipendii de la ei; să nu îngăduie nici un fel de îngrădire a libertăţilor bisericii galicane, să reducă darurile şi pensiile, ca pe vremea răposatului rege, să pună capăt dezordinei şi furturnilor din banii statului, să nu le îngăduie celor care cumpără de la licitaţie poliţe pentru datorii vechi si mari să ceară toţi banii grămadă, să nu îngăduie să se acorde nici un fel de reduceri şi de despăgubiri frauduloase, să nu înfiinţeze noi slujbe care să fie în folosul particularilor iar finanţele regelui să fie în permanenţă încărcate de gajuri; să înfiinţeze o Cameră de justiţie; să interzică folosirea veselei de aur şi profanarea obiectelor de argint din care ajunsese să se facă ustensile pentru foc, pentru bucătărie şi pentru

nevoi intime; şi, mai ales, să le îngăduie executarea hotărârii lor din 28 martie, arătând că numai în felul acesta majestatea sa va cunoaşte lucrurile cele mai importante din statul său, care i se ascund. Dacă majestatea sa nu binevoieşte să le aprobe tot ceea ce ceruseră, ei vor protesta numindu-i pe cei vinovaţi de dezordine din ţară.
Aceste sfaturi au fost prost primite; regele le-a spus că era foarte nemulţumit; regina a adăugat şi ea că vedea bine că de fapt ei atacau regenţa; că era cazul ca fiecare dintre ei să afle că nu mai existase nici o altă regenţă mai satisfăcătoare ca a sa. Cancelarul le transmise din partea regelui că nu era de datoria lor să controleze cârmuirea majestăţii

sale, că regii ţin uneori seama de părerea parlamentului în marile afaceri de stat, dar că fac treaba asta numai când au ei chef şi că parlamentul nu se putea amesteca în astfel de treburi cu de la sine putere; că tratatele de pace nu se discutau niciodată în parlament dar că acordul odată încheiat era adus la cunoştinţa publicului prin trâmbiţaşi, apoi era trimis parlamentului doar ca să fie înregistrat. Că răposatul rege se folosise de parlament doar la încheierea păcii de la Vervins. Că pe lângă faptul că magistraţii se comportaseră urât, dând regelui acele sfaturi, făcuseră lucrurile pe dos, fiindcă trebuia să fi aşteptat ca regele să termine de răspuns plângerilor din cele trei registre ale Statelor Generale, să le trimită parlamentului ca să le verifice şi abia după aceea puteau să vină cu sfaturile lor, dacă ar mai fi fost cazul să vină.
238
U3U3H:
Memorii M/
l
In 23 mai, regele dădu o hotărâre în consiliul său prin care casa din nou hotărârea parlamentului din 28 martie precum şi sfaturile acestuia date în ziua precedentă; apoi declară că, prin această comportare, parlamentul întrecuse măsura puterii atribuită prin lege şi porunci ca-pentru a şterge amintirea acelei nesupuneri - hotărârea din martie şi sfaturile date regelui să fie radiate din registre, iar grefierul să-i arate majestăţii sale că-i îndeplinise întocmai dorinţa, în 27 mai, regele i-a chemat pe avocaţii săi la Luvru şi le-a poruncit să ducă acea hotărâre a sa parlamentului, s-o citească şi s-o înregistreze. După mai multe refuzuri, după diverse deliberări, parlamentul a trebuit să accepte lectura hotărârii; dar avocaţii regelui n-au putut determina pentru nimic în lume parlamentul s-o înregistreze, nici să ducă regelui cele trei registre pentru a şterge hotărârea din 28 martie şi sfaturile pe care le dăduseră acestuia, în schimb au dat o altă hotărâre, în 23 iunie, prin care s-a stabilit că primul preşedinte şi alţi parlamentari se vor duce la rege pentru a-l asigura de supunerea lor şi a-l ruga să considere că doar ultima hotărâre adusese prejudicii autorităţii sale; dar că, din păcate, sfaturile pe care i le dăduseră erau cât se poate de întemeiate. Afacerea se opri aici; îndărătnicia parlamentului se dovedi mai tare decât voinţa regelui.
în timpul tuturor acestor neînţelegeri cu parlamentul, domnul prinţ nu se afla la Paris, ca să nu dea prilej de clevetiri şi să nu i se reproşeze ceva; se afla la Saint-Maur de unde totuşi s-a întors la sfârşitul lui mai; regina,
239
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
temându-se că voia să asiste la deliberările parlamentului, l-a trimis pe Saint-Geran la el, cu noaptea în cap, să-i interzică, din partea regelui, de a se duce la parlament; prinţul a profitat de acest pretext pe care-l căuta de multă vreme şi s-a retras de la Curte sub motiv că regele şi regina nu aveau încredere în el. S-a dus la Creil, loc ce ţinea de comitatul din Clermont, al cărui castel era destul de solid pentru a-l apăra de vreo surpriză.
De îndată ce se isprăvi cu Statele Generale, majes-tăţile lor se grăbiră să plece cât mai repede cu putinţă în Guienne, pentru a le primi şi a le da pe cele două prinţese - una a Spaniei, cealaltă a Franţei - călătorie la care fuseseră poftiţi şi prinţul de Conde şi alţi mari seniori ai regatului. Statele Generale ceruseră, cu multă insistenţă, ducerea la bun sfârşit a celor două căsătorii despre care spuneau că ar fi fost prejudiciabil pentru rege să

le mai întârzie, făcându-l pe regele Spaniei să creadă că n-ar fi de acord cu el, ceea ce ar fi făcut din Spania duşmana Franţei.
încă de la început, domnul prinţ - care nici n-a vrut să audă să le însoţească pe majestăţile lor - a încercat să-l facă pe rege să-şi amâne o vreme călătoria, spunând că într-o situaţie ca aceasta nu e bine niciodată să te grăbeşti. Dar după ce şi el şi alţi prinţi au plecat de la Curte, când el a ajuns la Creil, a spus răspicat că nu era de acord cu acea călătorie şi că nu-l va urma pe rege decât dacă o va amâna si va pleca atunci când va fi stăpân pe voinţa sa, şi nu condus de mama sa, când supuşii săi vor fi mulţumiţi, vecinii, mai siguri de intenţiile Franţei şi toată

lumea, începând cu persoana sa, dispusă să încheie acea căsătorie. Părerile miniştrilor se împărţiră şi ele. Domnul de Villeroy şi domnul preşedinte Jeannin au fost de părere ca lucrurile să se amâne; cancelarul, dimpotrivă, a început să grăbească foarte tare călătoria. Domnul de Villeroy nu mai era în relaţii atât de bune cu regina, cum fusese cu un an în urmă, fiindcă mareşala d'Ancre intrase din nou în graţiile stăpânei sale după ce aceasta se reîntorsese de la Nantes şi i-l vârâse în suflet pe cancelar. Ceea ce-l determinase pe domnul de Villeroy să ceară şi el amânarea acelei călătorii, era regretul că regina - în timpul Statelor Generale - îi încredinţase comandorului de Sillery sarcina să ducă brăţara pe care fiul ei, regele, o trimisese infantei şi pe care domnul de Villeroy ar fi dorit s-o ducă fiul său, domnul de Puisieux.
Mareşalul d'Ancre, care era în relaţii foarte reci cu domnul de Villeroy, mai ales după pacea de la Mezieres la care el se opusese cu străşnicie, i-a arătat ministrului că nu-l mai putea suferi, neputându-i face deocamdată nici un rău. Văzând că în adunarea Statelor Generale se făcuseră multe propuneri împotriva lui, la care prietenii lui Villeroy nu se opuseseră şi pe care însuşi Villeroy le ceruse şi ştiind, pe de altă parte, că regina nu mai avea încredere în el datorită minciunilor cancelarului care o convinsese că el, mareşalul, se înţelesese cu prinţul de Conde pe care-l vedea pe ascuns, fără ştirea regelui -ca să se răzbune pe Villeroy s-a gândit să-i aducă afrontul de a rupe contractul de căsătorie încheiat între ei.

Dar marchizul de Coeuvres îl sfătui să nu facă aşa ceva, de teamă să nu fie învinuit de laşitate; aşa că-i provocă necazul de a-l fi preferat să ducă brăţara pe comandorul de Sillery - pe care, de altfel, nu-l putea suferi - în locul viitorului său ginere, domnul de Puisieux, la care ţinea mult.
Faptul îl învenina atât de tare pe Villeroy, încât făcu tot ce putu pentru a întârzia acea plecare, ajungând să intervină până şi la don Ignigo de Cardenas, ambasadorul Spaniei, care-i spuse reginei că şi regele Spaniei dorea acea întârziere. Pentru a evita să se ajungă la un război, mareşalul d'Ancre - care se temea de acest lucru - se alie totuşi cu domnul de Villeroy şi prietenul cancelarului devenind acum şi al său, o determinară împreună pe regină să mai tărăgăneze lucrurile. De fapt, mareşalul procedase întotdeauna astfel, opinând pentru pace şi fiind duşmanul celui care dorea război, pă-sându-i prea puţin care dintre cele două alternative -pacea sau războiul - erau mai avantajoase pentru ţară, urmărind numai siguranţa şi interesele sale. Acum, un nou motiv îl obliga să fie de partea păcii şi să mai amâne plecarea majestăţii sale cu atât mai mult cu cât nădăjduia că prinţul

de Conde si ducele de Bouillon îl vor determina pe domnul de Longueville să renunţe la guvernământul din Picardia pe care-l dorea şi să-l primească în schimb pe cel din Normandia. Dar nici unul dintre motivele invocate de Villeroy, de preşedintele Jeannin şi de mareşalul d'Ancre n-au putut-o determina pe regină să renunţe la hotărârea ei, căci ţinea enorm de mult la acea

căsătorie şi socotea că, spre cinstea ei şi a regelui, trebuia neapărat înfăptuită. Se plânse deci făţiş de domnul de Villeroy, de faptul că în loc să înainteze aşa cum dorea ea, el tratase cu ambasadorul Spaniei pentru a da înapoi şi toate acestea în propriul său interes, plănuind să câştiga timp pentru ca mai întâi să se pună bine pe lângă rege, apoi să întărească şi poziţia domnului de Souvre şi a marchizului de Courtenvaux pentru ca nunta odată terminată, să se bucure ei singuri de toată bunăvoinţa regelui.
Aceste plângeri ale reginei precum şi graba, din zi în zi, tot mai mare, a regelui Spaniei, pentru a efectua cele două căsătorii, temându-se ca nu cumva Franţa să le rupă, îl determinară pe Villeroy - pentru a evita neplăcerile cu Spania - să scrie că nu din pricina lui se amânase acel plan, ci din pricina reginei asupra căreia aveau deplină putere mareşalul si mareşala d'Ancre. Dar cum nimic din ce se scrie nu rămâne secret, această minciună a fost repede descoperită de contele Orso, principalul ministru al Florenţei, care a trimis din Spania, reginei, copia scrisorii lui Villeroy. Acesta aflând ce se întâmplase s-a dus să-i ceară iertare reginei rugând-o ca, în numele serviciilor pe care i le adusese, să uite acel incident, adăugând că dacă el renunţase la orice intrigă, în schimb mareşalul şi mareşala d'Ancre nu renunţaseră, deşi regina îi socotea prieteni şi-i preţuia mai mult decât meritau.
înainte de a pleca, majestăţile lor socotiră că trebuia să facă apel la toate mijloacele pentru a-i putea convin-

ge pe prinţii nemulţumiţi să-i însoţească în acea călătorie, arătându-le care le erau îndatoririle, precum şi greşeala pe care o făceau dacă încercau să se fofileze.
Regina îl trimise deci la Creil, la domnul prinţ, pe domnul de Villeroy despre care ştia că-i era simpatic. Dar neizbutind să-l convingă pe prinţ, regina îl trimise din nou la Clermont unde se refugiase prinţul şi în sfârşit, îl mai trimise şi a treia oară, împreună cu preşedintele Jeannin, la Coucy, unde Conde se întâlnise cu prinţii din partidul său ca să se sfătuiască împreună -zicea el - în ce chip să muştruluiască parlamentul.
în cea de a treia călătorie, treburile nearanjându-se mai mult decât în primele două, regina se plictisi să tot aştepte, fiind de altfel înştiinţată că, în vremea aceasta, prinţii se înarmau pentru a smulge cu forţa ceea ce nu putuseră obţine prin cererile lor repetate. Cancelarul, pentru a isprăvi odată cu Villeroy, văzând că nu făcuse nici o ispravă, puse paie peste foc, spunându-i reginei că Villeroy şi preşedintele Jeannin lungiseră cu bună ştiinţă acea negociere, pentru a întârzia plecarea, că cei doi se hazardaseră să tăgăduiască nişte lucruri de care ei i-ar fi fost greu să se dezică şi de care prinţii s-ar fi folosit ca să întreprindă cine ştie ce lucru rău. în plus, cancelarul spuse să el era sigur că domnul de Villeroy se unise cu prinţii şi-i aţâţa în loc să le dejoace planurile. Acest lucru o determină pe regină să-l trimită pe domnul de Ponchartrain, în 26 iulie, cu câteva scrisori ale regelui, la domnul

prinţ de Conde, prin care îi aducea la cunoştinţă că el era hotărât să plece în ziua de 1 august;

că-l ruga să-l însoţească sau să-i spună lui Ponchartrain dacă - împotriva a ceea ce nădăjduia el - prinţul avea de gând să-i refuze acea bucurie. Prinţul de Conde răspunse majestăţii sale că voiajul său era cam pripit; că mai întâi trebuia să facă ordine în afacerile statului; apoi să pună capăt dezordinilor arătate de Statele Generale şi de parlamentul său, dezordini de care erau vinovaţi mareşalul d'Ancre, cancelarul, comandorul de Sillery, Bouillon şi Dole; că până atunci, o ruga pe majestatea sa să-l scuze că nu-l putea însoţi, în vreme ce se plângea de dezordini, încerca să se prevaleze de un fapt care se întâmplase în oraşul Amiens.
Prouville, sergent major în acel oraş, nu era un slujitor prea zelos al mareşalului d'Ancre, în orice caz nu mai mult decât alţii din acel loc şi din cauza aceasta era prost văzut de mareşal şi de ai săi. în ziua de Sfânta Madeleine, Prouville, plimbându-se pe malul şanţului ce înconjura cetatea, se întâlni cu un soldat italian care-l ucise cu două sau trei lovituri de pumnal, după care criminalul se retrase în cetate unde cel care era condamnat acolo nu numai că-l primi refuzând să-l dea pe mâna justiţiei, dar urcară amândoi pe cai, comandantul ducân-du-l pe vinovat în Flandra, într-un loc unde ucigaşul se afla în deplină siguranţă.
Toată populaţia oraşului a fost profund tulburată; prinţii nădăjduind că poporul va merge până acolo încât le va da o mână de ajutor ca să înşface citadela sub motiv că vor să-l alunge din ea pe mareşalul d'Ancre, trimiseră soldaţii să înconjoare oraşul şi-i chemară pe nobilii care

le erau prieteni; însuşi domnul de Longueville se pregătea să intre în oraş pentru a-l însufleţi. Dar scrisorile cu pecete ale regelui, prin care se interzicea domnului de Longueville să pătrundă în cel mai întărit oraş al ţării fiind arătate câtorva dintre marii seniori ai acelui loc, nici măcar un singur burghez n-a mai vrut să-l sprijine pe domnul prinţ care s-a văzut constrâns să se retragă la Corbie, de teamă ca cei din citadelă să nu pună mână pe el.
în toiul acestor certuri, focul războiului care fusese mai aprins ca niciodată în Italia se potoli pentru câtăva vreme, prin mijlocirea majestăţii sale. Pentru a-l constrânge pe ducele de Savoia să-şi dezarmeze oştirea, spaniolii intrară cu o mare armată în Piemont; ducele de Savoia se apără cu o oaste aproape tot atât de mare cât şi a lor, la care li se alăturară francezii din toate părţile, în ciuda interdicţiei regelui. Oficiile marchizului de Ram-bouillet nu făcură cine ştie ce mare lucru pe lângă duce care susţinea că nu putea dezarma pe primul, de teamă ca nu cumva miniştrii Spaniei, în cuvântul cărora el nu mai avea încredere, să profite de acest lucru şi să dea năvală în statele sale.
Dar regele Franţei şi regele Spaniei stabiliră nişte condiţii destul de rezonabile care să-l determine pe duce să abandoneze primul. Comandorul de Sillery duse tratative la Madrid şi căzu de acord cu miniştrii Spaniei. Ducele, aflând de acest lucru, se hotărî să nu se supună, mai ales că era încurajat de ambasadorii Angliei şi ai Veneţiei, precum şi de mulţi alţi mari seniori

care-i scriau din Franţa că regele lor nu-1 va părăsi cu nici un chip. Atunci regele Franţei scrise Angliei şi Veneţiei ca să afle dacă erau într-adevăr dispuse să-l ajute pe ducele de Savoia în caz că acesta ar refuza condiţiile rezonabile în care putea - în deplină siguranţă - să dezarmeze primul, majestatea sa făgăduind să-l ajute cu toate ostile sale, dacă dezarmând, cineva s-ar fi năpustit asupra sa; dar regele Angliei şi republica vene-ţiană răspunseră cu nu erau dispuse să-l ajute pe duce şi le cerură ambasadorilor lor să-i spună răspicat acest lucru ducelui de Savoia. Pe de altă parte, mareşalul de Lesdiguieres ceru trupelor franceze, cele mai multe dintre ele depinzând de el, să nu se risipească şi să nu asculte de ducele de Savoia, care nu numai că nu voia să le mai plătească soldele, dar începuse a le trata mai rău ca pe nişte trupe duşmane, într-adevăr, la puţină vreme după asta, ducele de Savoia, vrând să dezmembreze oastea franceză şi neizbutind, recunoscu până la urmă că nu putea fi stăpân pe voinţa regelui, mai ales că se vedea părăsit de ceilalţi prinţi, aliaţii săi, dacă persista într-o încăpăţânare atât de lipsită de judecată; aşa că se văzu constrâns să accepte dezarmarea şi să semneze, în tabăra de lângă Ăst, în 21 iunie, articolele impuse de cele două coroane, a Franţei şi a Spaniei. Tratatul specifica faptu! că ducele de Savoia va dezarma într-o lună şi că nu va opri dintre soldaţi decât numărul care-i era necesar pentru siguranţa ţării sale; că nu va ataca statele ducelui de Mantua, că nu va acţiona împotriva lui decât în mod civilizat, adică în faţa instanţelor

judecătoreşti ale împăratului; că cetăţile şi prizonierii luaţi în timpul acelui război vor fi restituiţi şi dintr-o parte şi din cealaltă; că ducele de Mantua îi va ierta pe toţi supuşii săi care în toiul acelor tulburări luptaseră împotriva lui; că regele Franţei îi va ierta pe toţi supuşii săi care, cu toată opreliştea sa, veniseră în ajutorul ducelui de Savoia şi că în caz că spaniolii - deşi îşi dăduseră cuvântul faţă de regele Franţei - l-ar ataca, direct sau indirect, ! pe ducele de Savoia sau statele sale, regele Franţei îl : va proteja şi-l va ajuta cu toate ostile sale şi va porunci i mareşalului de Lesdiguieres şi tuturor guvernatorilor din • provinciile franceze care se învecinau cu statele ducelui de Savoia să-l ajute cu toate trupele lor, fără să mai aştepte poruncă de la Curte, ba chiar şi împotriva celor care ar putea da porunci contrare. Aceleaşi făgăduieli au fost făcute ducelui de Savoia şi de către ambasadorii Angliei şi ai Veneţiei, în numele stăpânilor lor.

Prin acest tratat, pacea din Italia părea bine cimentată şi nu mai exista nimic care s-o tulbure; dar o scăpare care se strecurase în tratat, şi anume neobligativita-tea regelui Spaniei de a dezarma şi el la fel ca ducele de Savoia, avea să fie cauza unor noi şi mult mai crâncene tulburări decât cele pe care le-am văzut până acum. Şi pentru că tot vorbim despre cele petrecute în Italia, poate că n-ar fi rău să adăugăm aici un lucru cam ciudat care s-a petrecut la Neapole. O călugăriţă pe nume lulia, care se bucura de faima de sfântă, era foarte apropiată sufleteşte de un călugăr din ordinul Charite, apropiere sufletească ce s-a transformat până la urmă

în dragoste trupească; lulia nu s-a mulţumit doar să păcătuiască cu călugărul ci a ajuns la convingerea că ceea ce făcea ea era un lucru îngăduit. Şi cum evlavia de care făcea paradă determina multe femei cinstite şi multe fete să vină s-o vadă, ea izbuti să semene

în sufletul lor sămânţa acestei convingeri; înclinarea firească pe care o avem către păcat şi uşurinţa de a consimţi să-l săvârşim convinse un mare număr de fete şi de femei să-i urmeze exemplul. Răul se întinse până când, într-o bună zi, a fost descoperit de un duhovnic care a înştiinţat Inchiziţia, lulia şi călugărul ei au fost trimişi la Roma unde au fost pedepsiţi.

Tot în acelaşi timp, un alt italian pe nume Como, abate la Saint-Mahe, în Bretagne, căruia regina Cate-rina de Medici îi făcuse numai bine şi la care mareşalul d'Ancre ţinea foarte mult fiindcă se slujea de el în diverse ocazii, trăind toată viaţa lui într-un mare dezmăţ, muri fără să recunoască drept Mântuitor pe Cel în faţa căruia avea să apară ca să fie judecat. Mareşalul d'Ancre a insistat mult ca să fie îngropat creştineşte, într-un cimitir, dar episcopul Parisului a rezistat cu mult curaj şi bietul Como a fost îngropat la marginea drumului.

Acest fapt l-a determinat pe rege ca printr-un nou edict să-i alunge pe toţi evreii care, de câţiva ani, favorizaţi de mareşalul d'Ancre se strecuraseră în Paris, răspândind erezia. Dar graba regelui de a pleca în călătorie ne readuce la treburile noastre şi nu ne îngăduie o mai lungă digresiune în legătură cu aceste întâmplări. x

Aşa cum am spus mai înainte, prinţul de Conde scri-indu-i regelui, prin domnul de Pontchartrain, că nu-l va putea însoţi, majestatea sa porunci tuturor oraşelor sale să-şi închidă porţile şi să nu îngăduie nici unuia dintre prinţii şi seniorii prieteni cu prinţul de Conde, să pătrundă în ele. Aflând acest lucru, domnul prinţ de Conde îi trimise regelui, în 9 august, un manifest sub formă de scrisoare, în care se plângea că unii oameni răuvoitori de care majestatea sa era înconjurată şi sfătuită îl făcuseră să vadă cu ochi răi mustrările sale; că majestatea sa se năpustise asupra lui pentru a-l oprima, ceea ce l-a obligat să-şi adune prietenii şi să alcătuiască o mică oaste pentru a se apăra; că el îşi dovedise bunele intenţii pe care le avea prin faptul că tot timpul cât s-a ocupat de adunarea Statelor Generale pentru a pune capăt dezordine! din ţară, înarmase oştirea; că regele abia făgăduise că va face ordine şi-şi şi luase cuvântul înapoi; apoi, când a văzut totuşi că onoarea îl obligă să-şi ţină cuvântul dat, a uzat de atâtea vicleşuguri, cerând oraşelor să treacă în registrele de plângeri doar ceea ce voia el, încât în multe locuri oamenii habar n-aveau ce fusese trecut în registre; că după aceea, în ciuda tuturor acestor şiretlicuri, Statele Generale fiind dizolvate şi registrele prezentate Curţii, nu se răspunsese la toate articolele şi nu se respectase nimic din ceea ce fusese acordat unora. Aşa, de pildă, fusese respinsă propunerea stării a treia, atât de necesară pentru siguranţa vieţii regilor Franţei; că se ştersese din registre articolul privitor la cercetarea regicidului detestabil săvârşit asupra

lui Henric al IV-lea. Lui i se interzisese să ia parte la adunarea Statelor Generale ca să nu propună acolo ceea ce socotea necesar ţării; Curtea îşi bătuse joc de plângerile şi de mustrările parlamentului; că se atentase la viaţa lui şi la viaţa altor prinţi; că i-au trimis regelui tot felul de înştiinţări despre banii care intră în punga mareşalului d'Ancre care, de la moartea răposatului rege îşi însuşise şase milioane de livre; că nimeni nu avea acces la vreo funcţie decât numai prin acest mareşal care făcea totul după bunul său plac; că în timpul Statelor Generale a vrut să-l asasineze pe Riberpre; că l-a omorât pe Prouville,

sergent major din Amiens; apoi că protestanţii se plângeau de faptul că cei de la Curte grăbesc însurătoarea regelui cât acesta mai este încă un copilandru, ca să-i poată extermina pe ei; că s-au văzut circulând cărţi care atribuie nenorocirile Franţei libertăţii de conştiinţă ce i-a fost acordată; că l-au rugat pe rege să binevoiască să-şi amâne plecarea până când poporul va primi acele înlesniri din partea Statelor Generale; că parlamentul trebuia să-i fi verificat contractul de căsătorie aşa cum îl obligau legile ţării; că trebuia să declare că nici un străin nu va avea acces la funcţiile statului, nici chiar la slujbele casnice de pe lângă viitoarea regină; că, în sfârşit, el avertizase Curtea că, dacă i se vor refuza toate mijloacele moderate de a pune capăt dezordine! din ţară, va recurge la mijloace extreme si violente.

Domnul prinţ însoţi acea scrisoare sau manifest pe care o trimise regelui si de alte scrisori asemănătoare

pe care le trimise parlamentului, dar toate fiind socotite că nu provin dintr-o inimă sinceră şi devotată regelui nu avură nici un efect.

în vreme ce acest manifest fusese trimis majestăţilor lor de către domnul prinţ, ducele de Bouillon se duse să locuiască în foburgurile din Laon, de unde-l rugă pe marchizul de Coeuvres, care se afla în oraş, unde era guvernator, să-i facă favoarea de a veni să-l vadă, fiindcă el nu cuteza să pună piciorul în acea localitate. Marchizul veni şi ducele i se plânse în gura mare de violenţa lui d'Epernon şi a cancelarului, cei ale căror sfaturi le urma acum regina; că şi el şi ceilalţi prinţi fuseseră siliţi să se apere prin manifestul pe care-l trimiseseră; că se plânseseră de mareşalul d'Ancre, dar că dacă nu l-ar fi dat de exemplu, domnul de Longueville ar fi refuzat să semneze acel manifest.

între timp, îngâmfarea mareşalului depăşi orice limită; atât el cât şi soţia sa făcură tot ce putură pentru ca regina să creadă că toate lucrurile importante li se datorau lor; e adevărat că în ceea ce priveşte situaţia şi fastul lor regina nu le refuza nimic; dar în ceea ce priveşte treburile ţării, nu prea ţinea seama de părerea lor; prea puţina experienţă a reginei, prea slaba înclinare a firii sale către astfel de treburi pe care le amâna mereu şi apoi veşnica nehotărâre în care plutea, o făceau să aibă încredere în cei despre care ea era convinsă că pot să-i dea sfaturi bune: fie că nu era destul de deşteaptă ca să-şi dea seama cine-i un prieten adevărat, fie că datorită faptului că-era femeie şi deci uşor de mânuit, se

lăsa călăuzită când de un ministru, când de altul; de aici şi comportarea ei inegală şi inconsecventă, ceea ce e o mare lipsă şi cel mai rău lucru în politică, unde unitatea de vederi şi consecvenţa dau siguranţă celor care se ocupă de treburile statului, îi sperie pe duşmani şi îşi ating în mod cert şi prompt scopul; situaţia se aseamănă cu aceea a unei persoane care rătăceşte aiurea şi care, apucând-o când pe un drum, când pe altul, trudeşte din greu fără să ajungă acolo unde vrea.

Regina comportându-se astfel, mareşalul d'Ancre avu neplăcerea de a vedea că ea nu-i urma sfaturile în treburile care priveau statul şi totuşi invidia tuturor se revărsa asupra lui, iar cei care se simţeau jigniţi de guvern îi atribuiau lui cauza ofensei; acest lucru se datora de fapt înfumurării sale pentru că, din vanitate prostească, dădea de înţeles tuturor că nimic nu se făcea fără ştirea sa.

După ce marchizul de Coeuvres discută cu domnul de Bouillon, trimise un curier special la mareşalul d'Ancre pentru a-l informa ce anume îi spusese ducele; dar îl găsi pe mareşal într-o postură destul de proastă în ochii reginei care era foarte supărată pe el pentru că insistase să amâne călătoria, motiv pentru care îi şi poruncise să se retragă la Amiens. Mareşalul se retrase negru de mânie împotriva cancelarului şi a domnului d'Epernon, cu atât mai mult cu cât nădăjduise, după cum am mai , spus, că va primi comanda armatei pe care regele o aduna lângă Paris pentru a-i înfrunta pe prinţi; dar află că regina fusese sfătuită să nu-i încredinţeze lui acea

sarcină. La câteva zile după aceasta, comandorul de Sillery, râzând de mareşal, îl rugă pe Montglat, care se ducea să-i facă o vizită la Amiens, să-l salute din partea sa. Dar mareşalul îl rugă pe Montglat să-i transmită că el nu se va mai întoarce la Curte decât după ce Sillery şi fratele său vor fi spânzuraţi.
înainte de plecarea majestăţilor lor, abatele de Saint-Victor, coadjutor în Rouen, veni să-i roage, pe mamă si fiu, în numele clerului din Franţa, să fie de acord cu deschiderea conciliului din Trente care - spunea el - fusese propus în adunarea Statelor Generale, semnat şi parafat de tot clerul; conciliul din Trente trebuia precedat de conciliile din provincii iar Papa trebuia să fie rugat să aprobe tot ceea ce privea drepturile Franţei. Dar discursul abatelui Saint-Victor a fost foarte prost primit de majes-tăţile lor; cancelarul i-a explicat că majestatea sa fiind interesată, la deschiderea acelui conciliu, de unele lucruri ce priveau disciplina exterioară a Bisericii, conciliul din Trente nu putea şi nici nu trebuia să aibă loc fără el. Abatele tipărindu-şi discursul, acesta a fost interzis printr-o sentinţă dată la Châtelet, iar tipograful, condamnat să plătească o amendă de patru sute de livre si izgonit.
La fel de prost a fost primită şi plângerea ambasadorului Angliei făcută regelui, în numele regelui său, în legătură cu plecarea sa, despre care spunea că ar mai fi trebuit amânată din pricina nemulţumirii marilor seniori, a răzmeriţelor care nu se mai isprăveau, a insatisfacţiei parlamentului, a înclinării poporului de a-i urma

exemplul; la toate aceste nemulţumiri se mai adăuga şi faptul că acea dublă alianţă cu Spania iscase unele gelozii printre vechii aliaţi ai Coroanei. Că ceea ce-l făcuse să-i înfăţişeze aceste lucruri regelui era înţelegerea mutuală dintre răposatul Henric al !V-lea şi regele Angliei, stăpânul său, cum că acela dintre ei care va rămâne în viaţă va avea grijă de copiii celuilalt; că, la urma urmei, era cât se poate de avantajos pentru stăpânul său ceea ce avea de gând să facă regele Franţei, cu atât mai mult cu cât se va bucura de bunăvoinţa tuturor vechilor prieteni ai acelei Coroane; dar că regele Angliei, stăpânul său, nu putea să nu-şi facă datoria când între el si Franţa existase o atât de strânsă legătură la care el nu avea să renunţe niciodată decât numai dacă va fi constrâns de cine ştie ce situaţie neprevăzută.
Dar toate astea n-o făcură pe regină să-şi schimbe părerea, nici să întârzie măcar cu o singură zi, plecarea. După ce au sărbătorit ziua de 15 august1 la Paris, ma-jestăţile lor au plecat în 17, după ce au pus tunurile din pădurea Vincennes să tragă de câteva ori pentru ca parizienii să înţeleagă că oraşul era păzit şi că nici un prinţ nu va putea pune piciorul în capitală, în ziua în care au plecat, majestăţile lor au trimis doi ofiţeri din gardă împreună

cu cincisprezece archebuzieri să-l ia pe preşedintele Le Jay din casa lui; aceştia l-au urcat într-o trăsură fără portiere şi i-au poruncit să-l urmeze pe rege până la Amboise, unde a fost închis în castel. Care a fost
1 Adormirea Maicii Domnului.

motivul pentru care majestăţile lor n-au vrut să-l lase pe Le Jay la Paris, în timpul absenţei lor? Ştiau că poporul avea încredere în el pentru că îndeplinise şi funcţia de locotenent civil şi apoi credeau că ar fi fost înţeles, în taină, cu domnul prinţ din cauza frecventelor vizite pe care le primise în Charonne şi pe care Le Jay i le făcuse prinţului, la Saint-Maur.
Cu regele plecară deci: cancelarul, domnul de Guise şi domnul d'Epernon care se bucura de mare încredere din partea reginei; ducii de Nevers şi de Vendome îl însoţiră pe rege doar până ce ieşi din Paris unde se îna-poiară în aceeaşi zi. Primul, pentru a aduna câteva trupe şi a le duce regelui; dar n-a făcut aşa, după cum vom vedea mai departe.
Mareşala d'Ancre, fire melancolică, şi-a pierdut tot curajul din pricina reginei hotărâtă să plece în călătorie împotriva rugăminţilor ei; felul răutăcios în care i se nă-răzise că o privise regina, faptul că mareşala era veşnic întoarsă pe dos şi plină de hachiţe o determinară să rămână la Paris; dar domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin o convinseră că ar fi fost bine pentru toată lumea dacă s-ar fi aflat alături de regină; scrisorile foarte dese pe care le primea de la soţul ei îi demonstrară şi ele că-l distrugea dacă n-o însoţea pe regină în acea călătorie, că absenţa, care stinge prieteniile, mai ales prieteniile celor mari, o va îndepărta atât de mult de stăpâna sa încât duşmanii săi vor avea destulă vreme să devină puternici; mareşala îşi schimbă imediat hotărârea şi o urmă pe majestatea sa. Se împacă cu domnul

de Villeroy, după tipicul italian, adică doar pentru a se ajuta şi a acţiona amândoi deodată împotriva cancelarului şi a intrigilor sale.
Majestăţile lor plecând, încredinţară comanda armatei, care trebuia să rămână în împrejurimile Parisului, mareşalului de Bois-Dauphin care si începu a aduna oastea lângă Dammartin; de asemenea, porunciră să se dărâme până în temelii citadelele din Mantes şi din Melun, pentru a linişti oraşul Paris.
Sosind la Orleans în 20, ajunseră la Tours în 30, unde deputaţii adunării din Grenoble le prezentară o scrisoare si le cerura câteva lucruri, dintre care cele mai importante erau: regele să le aprobe primul articol cerut de starea a treia, privind paza persoanei sale şi independenţa Coroanei; să se cerceteze mult mai profund împrejurările asasinării lui Henric al IV-lea, lucru ce fusese refuzat categoric de către nobilime; să se aprobe conciliul din Trente care nu trebuia să prejudicieze în nici un fel edictele de pacificare; oraşul Sedan să fie apărat şi să i se plătească apuntamentele acordate; în sfârşit, din cauză că - spuneau ei - domnul prinţ le scrisese rugându-i să se alăture resentimentelor sale îndreptăţite, o rugau pe majestatea sa să binevoiască să amâne acea călătorie care avea ca scop însurătoarea sa, aşa cum, de altfel, îl rugase şi parlamentul; că adunarea din Grenoble, aflând că regele plecase înainte ca deputaţii ei să fi ajuns la Paris, îl trimiseseră după el pe consilierul du Buisson să-l roage ca în acea călătorie să treacă şi prin oraşul lor.

Drept răspuns la răzvrătirea făţişă a prinţului de Conde şi a adepţilor săi, regele i-a declarat, la Poitiers, în 17, criminali de lezmajestate; declaraţia a fost înregistrată de parlament în 18.
Fiindu-i raportat acest lucru domnului prinţ, a făcut şi el o declaraţie prin care susţinea că declaraţia regelui era nulă, fiind făcută de nişte oameni care uzurpau titlul de consilieri ai regelui.
în vreme ce se petreceau toate aceste lucruri, mareşalul de BoiSrDauphin adunase o armată de zece mii de pedestraşi şi de două mii de călăreţi cu care avea sarcina să înfrunte armatele prinţului şi să-l împiedice să se îndrepte spre Paris.
Dacă regina ar fi vrut să urmeze sfaturile bune ce-i fuseseră date şi ar fi amânat călătoria cu cincisprezece sau cu douăzeci de zile ca să facă un drum până la Laon şi Saint-Quentin, ar fi fost sigură de toate acele provincii ale regelui şi le-ar fi curăţat de toţi partizanii prinţilor, pe care i-ar fi împiedicat să-şi unească armatele; dar îndărătnicia caracteristică celor mari, încăpăţânarea ei de a face numai ceea ce voia, ciuda de a-şi vedea dorinţa stăvilită şi întârziată, o făcură să plece în grabă şi îndepărtarea ei de capitală le dădu libertatea celor rămaşi să facă tot ce-şi puseseră în minte.
Mareşalul de Bois-Dauphin a ezitat să ocupe, cu oastea lui, citadela Crecy-sur-Serre, care ar fi întrerupt legăturile Normandiei şi Picardiei cu Champagne; cum domnul de Nevers încă nu trecuse de partea prinţilor, i-a obligat să se retragă departe, spre Sedan, iar el şi-a

îngrămădit oastea în jurul oraşului Dammartin, temându-se că dacă s-ar îndepărta de Paris să nu se producă unele răscoale; numai că prinţii nu se sfiiră, în detrimentul său, să pună mâna pe Crecy, loc deosebit de favorabil pentru planul lor si care i-a ajutat să înainteze mult.
Ducele de Bouillon I-a trimis imediat pe Justei, secretarul său, în Laon, pentru a încerca să-l câştige de partea lui pe marchizul de Coeuvres; neizbutind, i-a făcut unele propuneri de împăcare; mareşalul de Bois-Dauphin nefiind împuternicit să se înţeleagă cu ei, i-a trimis la Curte care se afla la Poitiers, unde ajunsese în 4 septembrie; dar adresându-se domnului de Villeroy, acesta îi spuse trimisului că până atunci el se folosise de bani şi de atenţii, dar că acum, neştiind ce se mai întâmplase, el fiind la un capăt al ţării, iar mareşalul, la celălalt, nu mai ştia cum să mai acţioneze. Adevărul este că Villeroy nu se mai bucura de favoarea reginei, de altfel ca şi mareşala d'Ancre care, primită prost de stăpâna sa, se pregătea să se întoarcă la Paris. Dar Barbin, intendentul reginei, îi scoase din minte acest gând, arătându-i că ştia din toate ocaziile la care fusese martor că regina o iubea, că sufleteşte nu se îndepărtase de ea, că făcea pe indiferenta doar în ceea ce privea afacerile statului. Regina a fost constrânsă să stea la Poitiers mult mai mult decât socotise, căci n-a plecat de acolo decât în 27 septembrie, atât din cauză că Madame se îmbolnăvise de vărsat, cât şi pentru că ma-jestatea sa a fost el însuşi bolnav, apărându-i o umflătură pe braţ şi având o stare generală proastă. Acea

boală a fost cauza însănătoşirii morale a mareşalei căci fiind obligată să intre zilnic în camera reginei, i s-a vârât, pe nesimţite, din nou pe sub piele. Un medic evreu în care

regina nu avea nici un pic de încredere o sluji cum nu se poate mai bine pe maresală, convingând-o pe regentă că domnul de Sillery îi făcuse farmece, îi propuse deci reginei să aibă mai multă încredere în domnul de Villeroy şi în preşedintele Jeannin; aceştia n-au mai dat mare importanţă prinţului de Conde care, cu o armată prăpădită ce nu se ridica nici măcar la o treime din armata regelui, a cucerit în 29 septembrie Château-Thierry şi datorită acelui orăşel şi-a deschis drum către râul Marna, de unde a trecut, pe la Bray, râul Sena, nemairămânându-i decât Loara pentru a trece în Poitou şi a se uni cu protestanţii care-l aşteptau.

Din Poitiers, regina s-a dus în Angouleme, unde a ajuns în întâi octombrie. Contesa de Saint-Paul a venit s-o asigure de fidelitatea soţului ei si de cetăţile întărite Fronsac şi Caumont; dar ducele de Candale plecă pentru a se alătura domnului de Rohan împotriva regelui şi a se declara protestant; ceea ce şi făcu imediat, urmărind să dea oraşul Angouleme pe mâna hughenoţilor şi să-i prindă pe regină şi tot consiliul ei.

Aceste planuri îndrăzneţe nu le-au împiedicat pe ma-jestăţile lor să ajungă în deplină siguranţă, la Bordeaux, în 7 octombrie, unde a avut loc în 18, logodna Madamei şi a prinţului Spaniei, logodna regelui Franţei şi a infantei, urmând să aibă loc în aceeaşi zi la Burgos. S-a observat că în acea zi se citea în biserică parabola unui

rege care-şi însura fiul şi la a cărui nuntă invitaţii refuzaseră să vină; unii dintre ei care cutezaseră totuşi să vină fuseseră ciomăgiţi şi ucişi de către ceilalţi, ceea ce l-a obligat pe acel mare rege să-i ucidă si el, la rândul lui, pe criminali. Faptul se pare că fusese doar o simplă coincidenţă care arată clar unde duce nesupunerea slujitorilor necredincioşi care se opun la căsătoria regelui lor.

Regele, ştiind că ducele de Rohan, domnul de La Force şi alţi hughenoţi îşi înarmaseră ostile, îl trimise pe La Brosse, locotenentul gărzilor sale, ca să afle în ce scop şi cu a cui aprobare făcuseră acest lucru. Ei răspunseră că adunarea din Grenoble le ceruse să fie pregătiţi să se apere în caz că deputaţii lor nu vor fi mulţumiţi cu ceea ce li s-ar acorda, de fapt ei ştiind bine că nu li se va acorda nimic din ceea ce ceruseră atât domnul prinţ de Conde cât şi parlamentul. Acest răspuns insolent l-a obligat pe rege să trimită toate trupele pe care le avea cu sine ca s-o însoţească pe Madame în Spania şi să i-o aducă, în deplină siguranţă, pe viitoarea sa soţie.

Madame a pornit la drum în 21 octombrie; ducele de Rohan n-a cutezat să se opună trecerii sale, aşa că prinţesa a sosit cu bine la Bayonne în ultima zi a lunii octombrie, în 6 noiembrie porni spre Saint-Jean-de-Luz, în vreme ce regele Spaniei sosea la Fontarabie şi în 9 noiembrie se făcu schimbul între cele două prinţese, în Bidassoasau Irun. în 11 noiembrie, regina tânără1 intră în Bayonne unde domnul de Luynes sosi chiar în aceeaşi zi,

1 E vorba de Ana de Austria, mama lui Ludovic al XlV-lea.

trimis de rege, cu o scrisoare din partea sa prin care îi oferea soţiei sale, aceeaşi putere pe care o avea şi el în Franţa mărturisindu-i că o aştepta cu mare nerăbdare la Bordeaux, unde infanta sosi în 21 noiembrie; chiar a doua zi cei doi tineri primiră binecuvântarea nupţială spre bucuria de nedescris a regelui şi a întregului popor.

Cu patru zile mai înainte, cardinalul de Sourdis făcu o faptă care dovedea sau prea puţina stimă de care se bucura în acea vreme autoritatea regelui sau îndrăzneala fără margini a celui ce o săvârşise. Un hughenot pe nume Hautcastel, vinovat de mai multe omoruri, lăsân-du-se închis pe cuvântul de onoare al cardinalului convins că-i smulsese reginei făgăduiala de a-l ierta, fiind totuşi condamnat de către parlament să fie executat în închisoare, cardinalul pătrunse în celulă şi, sub motiv că-l converteşte, îl eliberă cu forţa ajutat de mai mulţi oameni înarmaţi pe care-i adusese cu sine. Temnicerul, înţeles cu domnul cardinal să se prefacă a se opune, ca să nu aibă de pătimit după aceea, a fost ucis de oamenii aduşi de cardinal, care nu fuseseră preveniţi.
Această faptă a unui cardinal şi arhiepiscop, săvârşită în plină zi, nu numai în faţa întregii Curţi, ci chiar a regelui, prin care un ucigaş eretic fusese eliberat şi un catolic nevinovat fusese ucis, a fost socotită atât de gravă încât regele, în urma plângerii parlamentului, a decis că trebuie să dea o hotărâre pentru a informa lumea de cele întâmplate şi o alta pentru întemniţarea celor vinovaţi; dar povestea s-a blocat, majestatea sa necutezând să se atingă de Biserică.

n în vremea aceasta, adunarea hughenoţilor din ,v Grenoble, aflând că regele, trecând prin Poitiers, îi ar declarase pe domnul prinţ şi pe adepţii săi, criminali de „;« lezmajestate, văzând că lucrurile se încing si că oastea . ;. prinţului de Conde deja trecuse o parte din râuri şi se ţp; apropia de Poitou, a vrut să vină la Nîmes, loc mult mai r comod pentru a delibera şi a rezolva în deplină libertate, ;..•-& ceea ce dorea.
&
Mareşalul de Lesdiguieres, căruia i-au cerut părerea, f • i-a sfătuit să nu facă acest lucru, arătându-le că nu le era îngăduit, cu de la sine putere, să transfere adunarea fără a prejudicia edictul din Nantes şi că nu trebuia să facă acest lucru fără să anunţe mai întâi provinciile; că $ nu mai aveau cum întârzia căsătoria regelui, fiindcă Iu- >••-crurile erau mult prea avansate; că regele, câştigând -^e acest punct, nu mai putea fi împiedicat să-l înfăptuiască 'ui şi se va înţelege lesne cu domnul prinţ. ::e
Dar aceste sfaturi n-au avut nici un efect asupra hughenoţilor care I-au bănuit pe mareşalul de Lesdiguieres că ar fi un fals hughenot ce ţinea mai mult cu regele decât cu partidul său. S-au dus deci la Nîmes, unde au o-aşteptat veşti în legătură cu oştirea domnului prinţ care, o după ce-a avut o ciocnire cu armata regelui la Sens, în • p, 20 octombrie, a trecut Loara, pe la Bony, în 29 octom-;-, brie. Mareşalul de Bois-Dauphin a fost ţinut de rău că; n-a luptat; dar el s-a scuzat spunând că i se interzisese, .. în mod expres, să lupte.
Tot timpul cât veştile acestei treceri au sosit la Nîmes, adunarea scrise tuturor hughenoţilor că ştia că

şi ducele de Rohan li se alăturase cu oastea sa şi cu alte oşti hughenote, cerând tuturor provinciilor să-i ajute. Majestatea sa, aflând acest lucru, dădu în 20 noiembrie, o declaraţie prin care îi numea pe toţi hughenoţii care ridicaseră armele împotriva sa, criminali de lezmajestate dacă nu se pocăiau într-o lună de zile.
Domnul prinţ de Conde trecând Loara, ajunse în câteva zile, cu armata sa, prin Berri şi Touraine, în Poin-tou, prădând şi pustiind toate aşezările pe unde trecea. Deputaţii

adunării veniră în 27, să i se alăture la Parthe-nay unde convenină asupra multor articole care priveau siguranţa şi viaţa persoanei regelui, ca şi cum ei înşişi, prin răzvrătirea lor, n-ar fi pus în pericol şi una şi alta; hotărâră că vor împiedica ţinerea conciliului din Trente, că vor preveni răscoalele ce s-ar fi putut ivi din pricina cine ştie căror alianţe, că vor menţine edictul din Nantes, că vor alege un consiliu bun, după dojenile parlamentului, că nu se vor părăsi unii pe alţii şi că nu vor adera la nici un tratat.
Pe de altă parte regele, pentru a li se opune, îl numi în aceeaşi zi, pe ducele de Guise, general al celor două oştiri ale sale pe care voia să le unească într-una singură. Toate acele progrese ale armatei prinţului de Conde care, cu toată împotrivirea oştirii regelui, mult mai puternică, trecuse în Pointou şi-i determinase pe toţi hughenoţii din ţară să i se alăture, l-a readus pe domnul de Villeroy în graţiile reginei şi l-a discreditat pe cance? Iar cu atât mai mult cu cât acesta i-a ascuns reginei trecerea râului Loara de către ostile prinţului; fapt pe care

unii s-au şi grăbit să-l raporteze reginei, exagerând bine faptele şi explicându-i că, dacă nu-l alunga pe cancelar de la Curte, acesta va duce ţara de râpă, cu atât mai mult cu cât domnul cancelar avea prostul obicei de a-i ascunde, la fel ca şi acum, multe lucruri importante care-l priveau pe rege. Cancelarul, recunoscându-se învins, încercă să se împace cu ei. Miniştrii consimţiră, ca buni curteni ce erau, nemaitemându-se că vor fi înşelaţi de cel în care nu mai aveau nici o încredere. Dar mare-şala d'Ancre nu vru pentru nimic în lume să se împace cu el spunând că o înşelase de atâtea ori încât nu mai avea nici un pic de încredere în el. Contele Orso, agentul Marelui Duce pe lângă regele Spaniei, care venise s-o însoţească pe noua regină a Franţei până la Bordeaux, îi dezvălui reginei-mame multe lucruri care se petrecuseră în ambasada extraordinară a comandorului de Sillery, în Spania, din pricina cărora regina avu de ce să fie nemulţumită de el. Mareşala profită de această ocazie pentru a-l discredita şi pe fratele lui; domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin îl criticară şi ei deşi se împăcaseră. Cancelarul rămânând deci fără nici o putere, domnului de Villeroy i-a fost uşor să medieze o înţelegere între regina-mamă şi domnul prinţ. Cel care a prilejuit această înţelegere a fost ducele de Nevers. Favorizase pe ascuns trecerea Loarei de către domnul prinţ, dar nu se declarase pe faţă de partea lui. Aşa că la începutul lui decembrie veni la Bordeaux şi se oferi faţă de rege să facă pe mediatorul în privinţa păcii; acelaşi lucru I-a propus şi ambasadorul Angliei în nu-

mele regelui său, care mărturisi că refuzase să-l ajute pe domnul prinţ cu oamenii şi banii pe care-i ceruse prin intermediul marchizului de Bonnivet. Regele găsindu-l pe placul lui, îl trimise şi pe el si pe ducele de Nevers ca să discute cu prinţul de Conde, la Saint-Jean-d'Angely.
în vremea aceasta, Sauveterre începu să simtă pe pielea lui faptul că domnul cancelar nu mai era agreat de regină sau mai curând poate că simţi urmările invidiei domnului de Luynes care, gelos pe bunăvoinţa pe care i-o arăta regele, nu putu îndura să-l mai vadă multă vreme pe lângă stăpânul său. Luynes, care era în relaţii foarte bune cu mareşala d'Ancre - fiindcă, după cum am mai spus, datorită ei si mareşalului d'Ancre obţinuse el guvernământul din Amboise iar după asta, în timpul călătoriei regelui, şi slujba de căpitan

al gărzilor pentru Brantes, cel de al doilea frate al său, împreună cu diverse gratificaţii pe care mareşala le solicitase, cu multă grijă, pentru amândoi fraţii - veni s-o înştiinţeze, ca slujitor ce-i era foarte obligat, că Sauveterre era în strânsă legătură cu domnul cancelar; că la anumite ore îl înştiinţa în taină despre tot ce se petrecea la regină; îi mai spuse că Sauveterre îi bârfea pe rege şi pe regină. Făcu în aşa fel încât chiar regele să-i spună reginei-mame că-l iubea mai mult pe Monsieur, fratele lui, decât pe el şi că era lesne de văzut acest lucru pe chipul ei când el şi fratele său intrau în odaia ei; că el, Sauveterre, întâmpina mii de greutăţi din partea reginei-mame când trebuia să ceară ceva pentru stăpânul său, regele.
Regina-mamă trimise să-l cheme pe Sauveterre şi-i reproşa, plină de mânie, toate aceste lucruri. El se apă-
a
n î ia •v
9.*

ră până când regina-mamă îi spuse că însuşi regele i le adusese la cunoştinţă; atunci Sauveterre, nemaiavând încotro, îşi mărturisi greşeala, rugând-o pe regina-mamă să-i facă favoarea şi să-i dea slujba de prim-valet al garderobei regelui, ceea ce ea şi făcu.
în 17 decembrie majestăţile lor plecară, în sfârşit, din Bordeaux şi în 29 decembrie ajunseră în La Rochefou-cauld, unde petrecură prima zi a noului an.
în 1615 a murit şi cardinalul de Joyeuse, la monseniorul de Bagne1, vice-legatul din Avignon, fapt ce i se prezisese de multă vreme, spunându-i-se să se ferească de temniţă, dar el n-a ghicit niciodată despre ce anume era vorba, nedându-i prin minte că acesta era numele celui în casa căruia va muri. L-a văzut pe fratele său bucurându-se de favoruri atât de mari pe lângă răposatul rege, încât acesta si l-a făcut cumnat. Joyeuse a fost făcut cardinal de tânăr şi a avut avere mare; a participat la alegerea a doi papi, a fost decanul cardinalilor si protectorul Franţei; a avut cinstea să fie numit legat pe lângă tânărul rege şi pe lângă Monsieur, unicul său frate. A fost mijlocitor în diferendul dintre Sanctitatea sa Papa şi Republica Veneţiei; i-a uns cu mir pe regina-mamă, la Saint-Denis şi pe rege, la Reims; şi-a văzut nepoata, moştenitoarea întregii sale averi, măritată cu un prinţ de sânge regal şi pe singura fată născută din această căsătorie, făgăduită ducelui d'Orleans, băiatul lui Henric al IV-lea; după moartea acestui prinţ fata a fost sortită domnului d'Anjou, devenit în urma morţii
1 Bagne-ocnă, temniţă (fr.). „„.•.... ., ,.....

fratelui său, Monsieur şi unicul frate al regelui, măritân-du-se cu el în 1626. Dar toate aceste măriri nu l-au făcut atât de cunoscut cât s-a făcut el prin vanitatea, grandoarea şi instabilitatea sa; căci din cinci fraţi câţi au fost, el singur s-a consacrat Bisericii; trei au murit pe câmpul de luptă, în războaie, iar al patrulea a murit ca simplu călugăr capucin si toţi patru fără a lăsa după ei vreun urmaş de parte bărbătească menit să le ducă mai departe numele.

?"" ;?••,'>(.'••::•"."•!> ']X"'-"!';"V* ' '-V 1
1616

Acest an bisect, care a fost deosebit prin schimbările ce au avut loc în constelaţii, a fost şi mai deosebit prin urmările prodigioase pe care le vom vedea în Franţa, pe tot parcursul său. în timpul acesta inimile vor fi atât de pornite către răzmeriţă încât, în ciuda unei păci în care se vor destinde chiar mai mult decât ar fi fost de dorit, îşi vor păstra totuşi influenţa vătămătoare, cutezând să săvârşească fapte atât de primejdioase, încât se vor vedea puse, spre marele lor regret şi nu fără pericole, în situaţia de a nu le mai putea săvârşi.

Unii îl sfătuiră pe rege să-i urmărească cu înverşunare pe prinţi, înfăţişându-i modul lesnicios de a-i distruge, ostile lor nefiind nici egale ca număr şi nici atât de bine înarmate ca ostile majestăţii sale; în plus, regele se convinsese de mai multe ori că răutatea lor era de aşa natură încât cu cât se purta mai blând cu ei, cu atât erau mai trufaşi şi că blândeţea regală nu servea decât la faptul de a-i face şi mai cutezători. Dar sfaturile mai blânde fiind uneori si cele mai plăcute, unii îl sfătuiră pe rege să nu-i urmărească pe prinţi până în pânzele albe; că ar fi mult mai bine pentru majestatea sa să nu poarte războaie în acea vreme împotriva supuşilor săi; aceste

sfaturi cântăriră mai mult sub pretextul că era mai nobil să învingi prin bunătate decât prin vărsare de sânge şi prin dreptate şi justiţie decât pe calea armelor.

în ceea ce-i priveşte pe prinţi, aveau şi ei diverse sentimente. Prinţul de Conde şi ducii de Mayenne şi de Bouillon voiau pace; primul nădăjduind să facă parte din consiliu, dar în aşa fel încât să devină şef-şi deci toate lucrurile trecând prin mâna lui, să aibă posibilitatea de a-şi rezolva toate treburile. Ducele de Mayenne se temea că partidul hughenoţilor, care era puternic în provincia sa, să nu capete un prea mare avantaj şi să profite cel mai mult de acea dezbinare. Cel de al treilea, ducele de Bouillon care îmbătrânise si care voia să păstreze oraşul Sedan pentru fiul său, se temea să-l lase la voia întâmplării şi trăgea unele nădejdi că, punând umărul la menţinerea păcii, acest lucru îl va obliga pe rege să-l vâre şi pe el în treburile ţării. Aici se vede slăbiciunea omului care, oricât de mare şi de experimentat ar fi, nu se poate abţine să nu spere ceea ce doreşte; fiindcă avusese destule motive, chiar de la începutul regenţei, să nu se legene cu astfel de gânduri.

Ducele de Longueville era de părere contrarie numai pentru că se temea că dacă ar fi fost pace, mareşalul d'Ancre l-ar fi adus în situaţia de a nu se mai bucura de încrederea celor din provincia sa.

Dar ducii de Sully, de Rohan, de Vendome şi întreg partidul hughenot nu voiau să audă cu nici un chip vorbindu-se despre o pace în condiţii nedemne. N-a existat vicleşug de care să nu se fi slujit, nici motive pe care să nu le fi invocat în faţa domnului prinţ pentru a-l

întoarce de la dorinţa lui. îi spuseră că împărţea cu regele autoritatea atât timp cât avea armata în mână şi că putea să-şi păstreze cu uşurinţă puterea rămânând în provincia sa unde era înconjurat de toţi hughenoţi. Nu uitară să-i amintească faptul că, dacă s-ar fi reîntors la Curte, nu s-ar fi bucurat de prea multă siguranţă; că un om ca el trebuia sau să nu fi pus niciodată mâna pe armă, sau să n-o fi ridicat niciodată împotriva regelui său; că după ce ridicase armele de două ori, nu trebuia să mai tragă mare nădejde în privinţa

siguranţei sale, oricâte făgăduieli i-ar fi făcut regele; că într-un lucru de o atât de mare importanţă e de ajuns să faci o singură greşeală; că toată lumea I-ar discredita dacă s-ar rupe de toţi cei cu care se asociase, fiind în primejdie să se piardă si pe sine şi pe ei. Dar dacă sfaturile lor erau solide prin ele însele, pasiunea sa oarbă era împotriva lui; adăugaţi şi faptul că slujitorii săi, care ştiau că nicăieri nu-si puteau rezolva treburile mai bine decât la Curte, îi întăreau înclinarea către pace. Pe de altă parte, ducele de Bouillon, care-si dădea seama că nu putea fi în acelaşi timp şi în Guienne, alături de prinţul de Conde, şi la Sedan de care propriile interese îl obligau să se apropie, îl sprijinea prin toate mijloacele pe care imaginaţia sa fertilă i le putea sugera. Aşa că domnul prinţ, încântat de aparenţele înşelătoare ale Curţii, împins de dorinţa sa nestăvilită de putere şi de sfaturile pe care i le dădeau slujitorii şi prietenii săi în folosul lor, se hotărî pentru pace, despre care şi regelui îi făcu plăcere să audă în ciuda sfaturilor ce-i erau date.
271
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
încă din prima zi a acelui an, ducele de Nevers şi Edmond, ambasadorul Angliei, reveniră lângă domnul prinţ (unde se duseseră cu aprobarea regelui) pentru a-l convinge să se întoarcă la îndatoririle sale. înapoindu-se la Paris, cei doi îl aduseseră cu ei pe baronul de Thianges care-i înmâna regelui o scrisoare din partea prinţului, prin care acesta îl ruga să dăruiască supuşilor săi pacea, după care să aibă loc o conferinţă la care majestatea sa să-şi trimită deputaţii pentru a trata cu el şi cu cei din adunarea din Nîmes pe care - pentru o mai mare uşurinţă - îl ruga s-o mute într-un loc mai apropiat de Curte; apoi să binevoiască a-i numi pe cei pe care voia să-i trimită, adăugând că ambasadorul Angliei putea sluji ca martor. Majestatea sa aprobă ca adunarea din Nîmes să fie transferată în La Rochelle şi trimise chiar a doua zi, în 2 ianuarie, pe domnul de Nevers pentru a aranja toate amănuntele conferinţei, în aceeaşi zi, majestatea sa plecă din La Rochefoucauld şi sosi în 7 ianuarie, la Poitiers, având de gând să pună mâna pe toţi prinţii, la Saint-Maixent, unde urmau să se adune şi, dacă n-ar fi fost avertizaţi, cum s-a crezut că au fost, chiar de către ducele de Guise, ar fi căzut cu toţii în >. mâna regelui.
.
în 8 ianuarie, majestatea sa îi trimise la domnul prinţ pe baronul de Thianges, pe mareşalul de Brissac şi pei domnul de Villeroy care convenira cu el, în oraşul Lou-dun, asupra locului conferinţei ce urma să înceapă la 10 februarie, poruncind să se suspende orice ostilităţi şi dintr-o parte şi dintr-alta până în ziua de 1 martie.
272
Memorii
Ordonanţa regelui privind această suspendare a fost publicată în 23 ianuarie.
Majestăţile lor au sosit la Tours în 25 ianuarie, unde s-a întâmplat un accident tare ciudat ce părea să prevestească ceva rău; căci în 29 februarie, planşeul din odaia unde locuia regina-mamă, în palatul La Bourdoi-siere, s-a prăbuşit şi majoritatea seniorilor şi ofiţerilor care se aflau acolo au căzut o dată cu el; numai regina-mamă şi cei care se aflau în jurul ei au scăpat şi nu s-au prăvălit cu planşeul. La Paris, tot în aceeaşi noapte, gheaţa de pe râul Sena rupându-se, au pierit mai multe vase încărcate cu alimente şi apa a luat cu sine o parte din podul Saint-Michel; cealaltă parte care a rămas a fost atât de zdruncinată încât, la puţină vreme, s-a prăbuşit de la sine.
Ducele de Vendome, care primise bani de la rege pentru a alcătui o oaste, o puse pe picioare, prelua comanda ei, dar nu veni să se alipească oştirii regelui, nici nu se declară

împotriva lui; numai că în ciuda declaraţiei de suspendare a ostilităţilor, el săvârşi atâtea acte ostile, încât regele s-a văzut obligat să-i poruncească saşi dezarmeze oastea; dar el în loc să se supună, s-a retras spre Bretagne, unde parlamentul din Rennes a ordonat - prin hotărârea din 26 ianuarie - locuitorilor din oraşe şi târguri a se năpusti asupra oştilor sale când vor auzi sunetul clopotelor; totodată, regele i-a trimis printr-un crainic, porunca să depună armele; altfel risca să fie declarat criminal de lezmajestate. Abia atunci ducele de Vendome şi-a scos masca şi în 18 februarie a declarat

că era de partea prinţului de Conde, cu care voia să se întâlnească la Loudun. Acest fapt l-a determinat pe rege să nu-l mai urmărească.

Pretextele prinţilor erau aceleaşi: că aveau în vedere doar siguranţa persoanei regelui şi binele statului. Cereau să fie, de asemenea, căutaţi toţi cei care luaseră parte la uciderea răposatului rege; apoi, majestatea sa să binevoiască a trimite o comisie la parlament; să fie menţinute toate libertăţile si autoritatea Bisericii galioane; să nu se mai ţină conciliul din Trente; autoritatea şi demnitatea Curţii suverane să nu fie slăbită; edictele de pacificare să fie strict respectate; să se răspundă cât mai repede la plângerile din registrele parlamentului; să fie păstrate vechile alianţe; să se pună capăt excesului de daruri şi de pensii date mai ales persoanelor care nu aveau nici un merit. Toate aceste cereri au fost admise şi acordate, fără nici o dificultate, de către rege. Mai ce-rură apoi să le fie aprobat şi primul articol din registrul de plângeri al stării a treia. Majestatea sa n-a mai fost de acord cu acest lucru, ci doar a promis că va urmări, împreună cu seniorii din consiliul său, să se răspundă şi la acest lucru. Prinţii insistaseră ca hotărârea consiliului privind plângerile parlamentului să fie revocată. Majestatea sa a fost obligată - din pricina acestei stăruinţe supărătoare - să consimtă ca hotărârea să nu mai aibă nici un efect.

Ceea ce a adus un mare prejudiciu autorităţii sale regale a fost faptul că majestatea sa a poruncit ca toate edictele, scrisorile patente, declaraţiile, hotărârile, sen-

ţintele, hotărârile judecătoreşti şi decretele date împotriva prinţilor şi a tuturor celor care li se alăturaseră, să fie revocate şi scoase din registre; să se procedeze la fel şi cu declaraţia făcută în septembrie, la Poitiers, ca să nu mai poată fi dată de exemplu, pe viitor, referitor la demnitatea prinţilor de sânge. Prin aceasta, majestatea sa părea să mărturisească faptul că declaraţia de la Poitiers fusese dată împotriva justiţiei şi a formelor obişnuite.

Regele mai făgădui să repare jignirea adusă domnului prinţ de către episcopul şi de către locuitorii din Poitiers; de asemenea, toţi cei care - fiindcă fuseseră de partea prinţului - se retrăseseră din oraş, să fie restabiliţi în drepturi; toate informaţiile şi procedurile împotriva lor să fie declarate nule si fără valoare; pe de altă parte, la insistenţa prinţului de Conde, majestatea sa făgădui că numai prinţul va fi cel care va hotărî promovările în regimentul de gardă; această favoare, deşi era un lucru drept, nu trebuia totuşi acordată domnului prinţ care se părea că o ceruse numai din ură împotriva ducelui d'Epernon; faptul duse la interpretări, unii susţinând că cei care-l slujiseră pe rege vor fi prost trataţi, pe când cei care-i slujiseră pe prinţi vor fi răsplătiţi.

Reginei-mame îi veni foarte greu să-i acorde domnului prinţ un lucru pe care i-l cerea întruna, şi anume să-l numească şeful consiliului majestăţii sale, ca să semneze toate hârtiile importante ce erau expediate peste hotare. Nu ştia cum să-l refuze cu atât mai mult cu cât toţi ceilalţi prinţi se adresară regelui, susţinându-l cu

căldură şi perseverând cu îndărătnicie să i se dea şi citadela din Amiens. Cererea aceasta, îndelung dezbătută, i-a obligat pe majestăţile lor să prelungească armistiţiul până în 5 mai.
Ajungând la urechile domnului de Villeroy zvonul că regina-mamă ar fi foarte nemulţumită de el din pricina acestor două pretenţii ale prinţilor, ca si cum n-ar fi făcut tot ce-i stătuse în putere să-i împiedice pe prinţi să le ridice, sosi la Tours şi, pentru a se justifica, îi demonstra reginei-mame că era mult mai avantajos pentru rege să-i satisfacă prinţului de Conde toate dorinţele pentru a-l atrage la Curte; că n-ar fi fost bine pentru majes-tatea sa să-i îngăduie prinţului să rămână departe de Curte, în ţinutul lui, unde cei din jur îl vor aţâţa zilnic pentru a-l determina să înceapă un nou război; că puterea pe care i-ar da-o n-ar scădea cu nimic autoritatea reginei-mame, având în vedere că, dacă va îndeplini întocmai lucrurile pe care i le va porunci majestatea sa, va fi cu atât mai mulţumită, iar dacă nu le va face, îi va fi cu atât mai uşor să scape de el, întrucât prinţul s-ar afla în mâna regelui.
în ceea ce-l priveşte pe mareşalul d'Ancre, se părea că Villeroy îi era obligat pentru tot ce făcuse pentru el; mareşalul nu voia să şi-l facă duşman şi nici să atragă asupra lui invidia de care unii făceau atâta caz, susţinând că interesele sale particulare foarte păgubitoare, ar fi împiedicat potolirea acelor tulburări, tihna poporului şi binele public; că, la o adică, dacă regina-mamă ţinea să păstreze Amiens-ul pentru prinţ, i-l va putea da mai

târziu, după ce prinţii se vor despărţi şi armata lor va fi lăsată la vatră şi că i-l va putea da cu atât mai uşor cu cât schimbul va fi mult mai lesne de făcut cu domnul de Longueville, oferindu-i acestuia Normandia şi luându-i Picardia. Ducele, neavând nici un fel de interese în acel loc, nu râvnea câtuşi de puţin Amiens-ul.
Ascultându-l pe Villeroy, regina-mamă a fost mulţumită sau s-a prefăcut că este. în vremea aceasta, regele se îndrepta spre Blois unde, după câteva zile, sosi şi regina-mamă; dar domnul prinţ se îmbolnăvi de friguri, motiv pentru care pacea n-a mai putut fi semnată decât la începutul lunii mai.
în 4 mai, majestatea sa a poruncit să se publice două ordonanţe: una, privind retragerea soldaţilor care-l urmaseră pe domnul prinţ, cealaltă, privind pacificarea tulburărilor, aşteptând ca edictul pe care-l trimisese parlamentului să fie publicat, fapt ce s-a petrecut în 8 iunie.
lată deci tot ce s-a putut afla din edictul din Loudun; căci în urma articolelor secrete ale edictului, care erau cele mai importante şi la care ţintiseră prinţii, aceştia trebuia să primească pe ascuns, din partea regelui, daruri şi răsplăţi mari în loc de pedeapsa pe care ar fi meritat-o. Edictul nu i-a mai obligat să jure, în faţa regelui, credinţa pe care şi-o vindeau atât de scump căci, chiar dacă ar fi făcut-o, tot nu i-ar fi ţinut prea mult.
Domnului prinţ i-au fost date oraşul şi castelul Chinon, iar în schimbul guvernământului

din Guienne - pe care îl oferise pentru a demonstra că el dorea să se îndepărteze de orice răzmeriţă, dar la care, de fapt, renunţase la sâcâiala favori-

tului său care-şi avea moşia prea departe de Guienne şi voia să-şi rezolve interesele sale şi nu pe cele ale prinţului - i s-a dat provincia Berri, toate împrejurimile ei, oraşul Bourges, precum şi multe alte aşezări, majoritatea făcând parte din domeniu, plus o sută cincizeci de mii de livre, bani lichizi.
Toţi ceilalţi prinţi şi seniori care-l urmaseră primiră fiecare în parte, gratificaţii, regele cumpărând acea pace cu peste şase milioane de livre. Dăruind poporului său pacea, dădu satisfacţie si tuturor celor de la Curte care erau nemulţumiţi de cancelar; aşa că i s-au luat acestuia sigiliile care i-au fost încredinţate domnului du Vair, primul preşedinte din Provence, om care se bucura de o bună reputaţie; toată lumea aprecie alegerea pe care o făcuse majestatea sa.
Trecuse multă vreme de când domnul de Villeroy îi spusese reginei şi mareşalei d'Ancre că, dacă majestatea sa nu-l alungă pe cancelar de la Curte, totul era pierdut; în cursul călătoriei lor, le repetase adesea aceste fraze ori de câte ori simţea nevoia să-l vorbească de rău. îi spunea deseori reginei că parlamentul şi poporul vor primi cu mare satisfacţie îndepărtarea cancelarului, fiind sigur că acel personaj, în pofida unor calităţi, avea totuşi marele cusur de a nu se bucura de stima publică. La obiecţiile de formă pe care le ridica regina-mamă cum că-i era greu să îndepărteze un ministru bătrân pentru care, firește, că avea o anumită slăbiciune, susţinând că era un om de treabă ce nu urzea nici un fel de planuri mârşave, Villeroy nu făcea altceva decât să-l

laude pe preşedintele du Vair, spunând că era un om de încredere şi plin de virtute ce va face să dispară regretul din inimile celor care vor fi nemulţumiţi de îndepărtarea cancelarului.
Dar cancelarul, observând că domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin începuseră a avea mai multă trecere decât el în faţa reginei, a uzat de toată dibăcia sa, afişând o supunere deplină, numai ca să se împace cu cei doi; atitudinea lui l-a determinat pe domnul de Villeroy (care-l cunoştea mult prea bine pe domnul du Vair şi care ştia că în afară de faptul că era un om aspru şi prea puţin cizelat ce nu se va împăca deloc cu viaţa de Curte, ambiţios cum era, avea să uzurpe până la urmă autoritatea întregului guvern) să încerce a o îmblânzi pe regină; ea făcu în aşa fel încât, continuând a se sluji de cancelar, se mulţumi să-i îndepărteze de la Curte pe comandorul de Sillery şi pe domnul de Bouillon care se însurase cu nepoata acestuia. Regina îi izgoni din Tours pe cei doi, dar în sufletul ei nutri dorinţa de a face cât mai repede la fel şi cu domnul cancelar; mare-şala d'Ancre îi întări această dorinţă, nemulţumită să vadă că domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin îşi schimbaseră atât de repede părerea. Recunoscând acest lucru, domnul de Villeroy încercă a stăvili acel plan printr-un alt mijloc; îi scrise preşedintelui du Vair, de care îl lega o veche prietenie, că nu-l sfătuia ca într-o vreme atât de bântuită de furtuni, în care treburile ţării erau foarte încurcate, să accepte postul de cancelar ce i se oferise; că ar însemna să nu ţină la el dacă nu i-ar

da acel sfat; că noua slujbă prezenta prea puţină siguranţă, o mare dificultate de a o îndeplini şi mai ales de a mulţumi pe toată lumea, că avea să-şi facă o mulţime de duşmani iar cei din guvern care aveau încredere în vechiul cancelar puteau să nu-l agreeze şi să-i facă numai greutăţi.
Intimidat, preşedintele du Vair a refuzat oferta ce i s-a făcut. Mirată de acest răspuns şi bănuind că cineva se folosise de o înşelăciune, mareşala d'Ancre trimise după Ribier, nepotul preşedintelui, care-i spuse că unchiul său refuzase slujba în urma scrisorii pe care o primise din partea domnului de Villeroy; tânărul se oferi, dacă mareşala era de acord, să se ducă el însuşi să-l aducă la Paris pe unchiul său. Plecarea domnului du Vair s-a făcut în mod atât de public - un mare număr de persoane de toate rangurile au vrut să-şi ia rămas-bun de la el şi să-l însoţească o bucată de drum - încât vechiul cancelar a fost înştiinţat imediat. Ca să nu fie dat afară în chip ruşinos, de faţă cu toată Curtea, s-a hotărât să plece din Tours, unde se mai afla încă, şi să se ducă la Blois, s-o caute pe regină, să-şi ia rămas-bun de la ea şi să se retragă. Preşedintele du Vair dorea acelaşi lucru, adică nu voia ca la sosirea lui să-l mai găsească la Curte, fie datorită respectului şi bunelor relaţii care existau între ei de multă vreme, fie că nu era sigur de funcţie până ce nu-l vedea pe primul deposedat de ea; aşa că o rugă pe mareşala d'Ancre, prin Ribier, nepotul său, să-i facă acest hatâr şi să-l îndepărteze de la Curte pe vechiul cancelar. Pe drum, cancelarul discută

cu preşedintele Jeannin şi cum nădejdea e cea care moare ultima în sufletele noastre, mai ales la Curţile regale, îl rugă pe preşedinte (pentru că domnul de Ville-roy se afla atunci la conferinţa de la Londra), să se ducă înaintea lui la regină şi să afle din gura ei dacă zvonul care se răspândise despre sosirea domnului du Vair era adevărat. Preşedintele Jeannin se duse la regină şi ea îi spuse cum stăteau lucrurile. El îi propuse să mai amâne acea schimbare; foarte tulburată de vorbele lui, regina îi aminti că el şi cu domnul de Villeroy îi dăduseră odinioară sfatul de a-l izgoni pe cancelar; da, dar acum ei nu mai socoteau necesar să-l mai urmeze pentru că domnii de Sillery şi de Bouillon nu se mai aflau alături de cancelar şi majestatea sa putea fi sigură de el; numai că regina, în loc de alt răspuns, îi porunci să-i spună cancelarului să-i trimită peceţile regale, ceea ce acesta şi făcu, după care se retrase de la Curte.
îndepărtarea preşedintelui Jeannin şi a domnului de Villeroy fusese şi ea hotărâtă dar încă nu devenise publică; Barbin, pe care regina-mamă îl numise ministru de finanţe, socoti că era bine ca stăpâna sa să mai amâne îndepărtarea celor doi până când majestăţile lor se vor întoarce la Paris şi pacea va fi temeinic asigurată.
Majestăţile lor sosiră în capitală, în 16 mai, şi încredinţară peceţile regale domnului du Vair; preşedintele Le Jay, pus în libertate, şi-a ocupat slujba pe care o avusese în parlament.
Dar o libertate mult mai scumpă şi de nesperat a fost acordată contelui d'Auvergne; neştiind în care dintre

prinţi să mai aibă deplină încredere, majestăţile lor îl eliberară pe acest prinţ ca pe o făptură doborâtă pe care o readuceau la viaţă. Căci d'Auvergne fusese închis de două ori la Bastilia de către răposatul rege Henric al IV-lea pentru răzvrătire şi complot împotriva

majestăţilor sale, în slujba căruia fiind nu se comportase niciodată aşa cum îl obliga condiţia sa. Cele două arestări nefăcându-l mai înţelept, nu mai avea nici o nădejde să scape din temniţă; dar ceea ce nu putu obţine prin meritele sale, obţinu datorită altora care trăgeau nădejde că o atât de mare favoare îl va face să renunţe la înclinările sale către răzmeriţă si comploturi. Şi pentru ca iertarea să fie deplină, majestatea sa i-a dat - prin intermediul ducelui de Nevers - funcţia de colonel al cavaleriei uşoare, pe care o avusese înainte de a fi fost închis.

Majestăţile lor îi răsplătiră, de asemenea, pe toţi cei care aveau cetăţi întărite pe domeniul din Berri, urmărind să-şi îndeplinească făgăduiala pe care i-o făcuseră domnului prinţ de Conde. Mareşalul d'Ancre încredinţa paza citadelei din Amiens ducelui de Montbazon, căruia regele îi dădu în plus locotenenta din Picardia în loc de cea din Normandia pe care o avusese până atunci. Şi pentru ca mareşalul d'Ancre să nu iasă păgubit din acest schimb, i-a dat locotenenta din Normandia, guvernământul oraşului şi castelul Caen, pe care i I-a luat lui Belleford, guvernământul din Pont-de-l'Arche iar puţin mai târziu şi pe cel din Quilleboeuf.

Cu toate dovezile date de majestăţile lor care au vrut să execute cu promptitudine tot ceea ce făgăduiseră,

prinţii nu s-au grăbit să vină la Paris, fiecare dintre ei dorind să lase să treacă o bucată de vreme ca să vadă mai clar, cam cum mergeau treburile. Se despărţiseră totuşi în urma neînţelegerilor, lucru ce se întâmplă mai întotdeauna între persoane care socot că fiecare merită mai mult decât ceilalţi şi nici unul nu este mulţumit de partea care i se cuvine din răsplata comună. Se plângeau cu toţii că domnul prinţ înşfăcase el singur toate beneficiile. Ducii de Rohan şi de Sully - care pretindeau a fi singurii ce convinseseră partidul hughenot să se alipească la oştirea prinţului - susţineau că îi pasase prea puţin de interesele lor; nici domnul de Longueville nu era mai mulţumit decât ceilalţi, văzându-se obligat să se retragă la casa lui şi necutezând să se întoarcă în Picardia, deşi mareşalul d'Ancre părăsise citadela din Amiens. Dar ducele nu mai avea încredere să se ducă acolo pentru că paza citadelei fusese încredinţată ducelui de Montbazon care-i era credincios mareşalului d'Ancre. între ducele de Bouillon şi domnul prinţ de Conde exista atât de puţină încredere încât ultimul, care era aşteptat la Curte cu nerăbdare, de către regină, îi transmise acesteia că ar dori ca, atunci când va sosi el, ducele să nu se afle la Curte, lată cum această uniune atât de strânsă a prinţilor împotriva regelui şi care nu s-a menţinut decât datorită avantajelor pe care fiecare dintre ei a nădăjduit să le obţină în urma războiului, s-a destrămat atât de repede în urma tratatului de pace. Numai ducii de Mayenne şi de Bouillon mai rămaseră în legătură unul cu altul. Ultimul, dorind să se ducă la

Limosin şi la Negrepelisse pe care le primise de puţină vreme, îşi schimbă planul în urma dojanei reginei-mame care-i făcu onoarea de a-i scrie cu propria sa mână pentru a-l convinge să se înapoieze cât mai repede lângă majestatea sa; ceea ce şi făcu, aducându-l cu sine şi pe ducele de Mayenne. Şi deşi regina i-a primit foarte bine, ei s-au căit că fuseseră primii care se grăbiseră să vină, cu atât mai mult cu cât regina i-a schimbat aproape pe toţi miniştrii.

La reîntoacerea lor, domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin văzură că nu se mai bucurau de nici o încredere; de altfel, nu trecu mult timp şi primul-ministru se retrase în casa lui din Conflans; funcţia de adjunct a fost dată lui Barbin iar cea de secretar de stat, pe care o exercitase Puisieux, i-a fost dată domnului Mangot. Având în vedere că domnul cancelar fusese destituit, ar fi fost normal ca şi fiul său, prim-secretar de stat, să fie înlăturat din funcţie într-un timp atât de furtunos ca cel de atunci; dar regina, care-l îndepărtase pe tată numai fiindcă nu-si făcuse cum trebuie datoria, n-a vrut să-l îndepărteze şi pe fiul ce nu săvârşise nici o greşeală ca să merite o asemenea pedeapsă. Domnul du Vair - ce nu se credea în siguranţă văzând la Curte o persoană atât de apropiată de cel al cărui loc îl luase - uitând de toată obligaţia pe care o avea faţă de domnul de Villeroy, singurul care-l propusese răposatului rege Henric al IV-lea, ca să fie numit prim-preşedinte în Provence, singurul care-l lăudase şi-l menţinuse în slujbă în ciuda tuturor celor ce se împotriveau - stărui atât de mult pe

l
n U.: "HA'3
lângă regină să-l concedieze pe bietul Villeroy, încât aceasta îi îndeplini până la urmă rugămintea, dar nu spre folosul său, aşa cum nădăjduia; căci locul lui Villeroy, pe care el îl făgăduise nepotului său Ribier, a fost dat de către regină lui Mangot, căruia îi acordase cu puţin mai înainte şi funcţia de prim-preşedinte, la Bordeaux.
Mărirea îl schimbă mai întotdeauna pe om. Domnul du Vair, care cu câteva zile mai înainte de a deveni cancelar făcea pe filosoful stoic si scria cărţi, nici nu s-a văzut bine la Curte, că, schimbându-şi firea, şi-a dezvăluit tarele bine ascunse până atunci, devenind nu numai ambiţios, dar înecând în această ambiţie toate îndatoririle dictate de bună-cuviinţă si de prietenie, dând dovadă de o ingratitudine din pricina căreia un om ce n-a fost niciodată curtezan ar fi murit de ruşine dacă i-ar fi reprosat-o careva.
în vremea asta, regina-mamă fiind înştiinţată de slujitorii săi de dibăcia si de şiretlicurile pe care domnul de Luynes le folosea faţă de rege ca s-o pună într-o lumină proastă în ochii fiului ei, exagerând defectele pe care le avea, se hotărî să-şi smulgă fiul de sub influenţa lui şi să-l readucă sub aripa ei ocrotitoare, scoţându-i totodată din cap ideea că ea ar fi dorit, cu orice preţ, să cârmuiască, în continuare, ţara.
în acest scop, îşi rugă fiul să binevoiască a merge la parlament unde, după ce ea ar fi arătat cât de departe era de astfel de sentimente, să roage parlamentul s-o elibereze de povara grijilor statului; că dacă în trecut nu condusese din cale-afară de bine lucrurile, făcuse tot

ce-i stătuse în putinţă pentru a-i asigura coroana; că acum era rândul lui să-şi asume acea grea sarcină şi s-o lase şi pe ea să se odihnească; că ar fi fost din cale-afară de supărător ca, după atâtea dovezi de dragoste pe care le dăduse faţă de ţară şi faţă de fiul ei, regele, ea să se vadă pusă în situaţia de a se apăra împotriva calomniilor care circulau pe seama sa; că deşi, din fire, nu se temea de nimic, acum avea motive să se teamă de vârsta ei; că-şi dădea seama că dacă acei calomniatori aveau îndrăzneala s-o atace într-un loc atât de sacru, cu timpul puteau s-o înlăture cu forţa; că ştia că atunci când ajungi - după multe piedici şi primejdii - în culmea gloriei, e bine să fii prudent şi să te retragi la timp, de teamă ca nu cumva - printr-o întoarcere a lucrurilor - să nu pierzi ceea ce ai obţinut atât

de greu; că ştia, de asemenea, că serviciile cele mai greu de recunoscut sunt cele pe care le aduci publicului şi că un singur fapt nefavorabil poate întuneca toată gloria faptelor din trecut.
Dar, cu toate insistenţele sale, regele n-a vrut pentru nimic în lume să se ocupe de treburile statului. Totuşi motivele pe care le-a invocat i s-au părut regelui prea subtile pentru a fi fost rezultatul minţii ei cam greoaie; dar tăcu pentru a nu-şi manifesta nemulţumirea faţă de mareşalul d'Ancre a cărui bunăstare începuse a creşte în mod prodigios; o asigură deci că el era foarte mulţumit de felul cum administrase statul şi că nimeni nu-i vorbise despre ea decât în termenii potriviţi demnităţii sale.

Domnul de Luynes continuă s-o vorbească de rău pe regină, adăugând la vorbele rostite, gesturi, jurăminte şi tot felul de circumstanţe care-i puteau sluji ca să-şi ascundă firea duplicitară, care una spunea şi alta făcea. Totuşi nu s-a putut preface chiar atât de bine încât regina, care era destul de pricepută în vicleşuguri, să nu bage de seamă. Nemaiîndoindu-se de firea tânărului de Luynes, luă hotărârea sau să-l izgonească de lângă rege, sau să se gândească la o retragere onorabilă în cazul în care regele va lua el însuşi, într-o bună zi, hotărârea pe care refuzase s-o ia acum. Şi pentru că începuse a guverna regatul, cu autoritate suverană, în timpul cât regele a fost minor, nemaidorind să trăiască sub domnia altcuiva, se gândi să cumpere principatul Mirandola, tri-miţându-l special pe Andre Lumagne în Italia, pentru a cădea de acord asupra preţului. Dar regele Spaniei stăvili tratativele de cumpărare, nemaivrând ca francezii să pună piciorul, în nici un fel, într-un loc de unde îi alungase cu atâta caznă şi primejdii şi după atâţia ani. Ducele de Bouillon, care ştia nemaipomenit de bine să se slujească de orice împrejurare în folosul său, profită de absenţa domnului prinţ şi înlătură, cu maximă prudenţă, dizgraţia în care se afla domnul de Villeroy; căci socoti că Villeroy, de teama unor noi certuri şi pentru a se face necesar tuturor, va sprijini toate cererile ce i se vor adresa oricât de puţin rezonabile ar fi fost ele, demonstrând că refuzul lor ar însemna o încălcare a tratatului din Loudun; prin el deci, ducele de Bouillon îi ceru reginei o mulţime de lucruri ce frizau impertinenţa, care

întreceau cu mult favorurile ce fuseseră acordate prin acel tratat, dar despre care el susţinea totuşi că ar fi necesare atât pentru siguranţa domnului prinţ cât şi a celor ce fuseseră de partea lui. Printre altele, insista asupra reglementării consiliului, cerând să fie redus la un anumit număr de persoane nobile, alegere care însă era foarte greu de făcut, pe de o parte, iar pe de alta, pentru că s-ar îi putut ivi dificultăţi în legătură cu mulţi dintre cei care ar fi fost aleşi. Cererea aceasta o puse pe regină, cum era şi firesc, în mare încurcătură. Domnul cancelar du Vair era mult prea nou în slujbă ca să-i poată fi de vreun folos; mirându-se tot timpul de orice, neş-tiind să se descurce în nimic, ducele de Bouillon avea un asemenea ascendent asupra lui încât îl manevra cum voia el; datorită acestui fapt, du Vair ajunsese să-i spună reginei, de faţă cu ducele de Bouillon, că era prost sfătuită din moment ce avea atât de puţină încredere în duce şi în domnul de Mayenne; pe moment, regina n-a vrut să-i răspundă nimic, dar mai târziu i-a reproşat aceste vorbe, arătându-i motivele pentru care nu avea încredere în el şi că - presupunând

că n-ar fi fost aşa - nu trebuia să-i spună aceste lucruri în faţa ducilor de Bouillon şi de Mayenne.
Toate aceste dificultăţi o făcură pe regină să dorească - cu şi mai multă ardoare - venirea la Paris a prinţului de Conde, care se dusese în Berri ca să-şi ia în stăpânire guvernământul; prinţul avea toată bunăvoinţa de a se reîntoarce la Curte, nădăjduind că va fi ales preşedintele consiliului; dar ducii de Bouillon şi de Mayenne

făceau tot ce puteau pentru a-i întârzia plecarea din Berri; faptul o determină pe regină să trimită câteva persoane, una după alta, ca să-l cheme la Curte; prinţul trimise şi el câteva persoane, reginei, spunându-i clar că avea mai multă încredere în cei care-l înconjurau. în realitate, scrisorile se cam băteau cap în cap şi, pentru a descâlci această încurcătură, regina mă trimise pe mine după el, socotindu-mă destul de fidel şi de dibaci pentru a împrăştia norii neîncrederii în care spiritele răuvoitoare încercau să învăluie adevărul; încercarea îmi reuşi - nu fără dificultăţi - convingându-l destul de repede pe prinţ de modul binevoitor în care-l va primi regi-na-mamă, vorbindu-i despre autoritatea de care se va bucura în consiliu, de nădejdile deşarte ale celor înclinaţi spre răzmeriţe, care nu vor mai avea nici un sprijin, de liniştea sufletească de care va avea parte regele care nu mai putea suporta grijile, temerile continue şi încordarea în care toate acele scindări îl ţinuseră atâta vreme; având în vedere toate aceste motive nu avea nici un temei să se mai îndoiască de faptul că prezenţa sa era mult dorită la Curte, că i se vor da toate satisfacţiile pentru a putea fi reţinut lângă rege, bucurându-se de tot prestigiul şi de toată încrederea pe care o persoană de rangul lui le merita din partea regelui; în plus, l-am asigurat de toată stima mareşalei d'Ancre şi a soţului ei care aveau să se străduiască s-o determine pe regină să-l ţină la mare cinste şi să-l preţuiască aşa cum merita. •
Prinţul s-a plâns că baronul de La Châtre, care se afla la Bourges, îi spiona toate mişcările, precum şi de

faptul că nu i se făcuse încă dreptate în urma celor petrecute la Poitiers, aceste două lucruri dovedind că dorinţa reginei ca el să se întoarcă la Curte nu era deloc sinceră, deşi ea dădea impresia de contrariu.
l-am adus la cunoştinţă reginei cele două obiecţii ale prinţului; ea l-a chemat imediat la Paris pe baronul de La Châtre căruia i-a dat şaizeci de mii de livre şi brevetul de mareşal al Franţei ca să-şi dea demisia din guvernământul din Berri care, în acest fel, rămânea în întregime domnului prinţ; apoi l-a trimis pe mareşalul de Brissac pentru a executa ceea ce fusese făgăduit prin tratatul de la Loudun, şi anume schimbarea miniştrilor şi alegerea lui Mangot şi Barbin, insistând doar în ceea ce privea alegerea domnului de Villeroy în locul domnului de Puissieux. La rândul lui, prinţul, văzând că regina avea încredere în el, făgădui că nu va divulga nimic din consiliile sale secrete decât ceea ce va dori ea să fie divulgat şi îngădui reginei să se slujească de numele său dacă dorea să grăbească sau să întârzie reglementarea consiliului urmărită de către prinţi.
Acea călătorie pe care regina mi-a poruncit s-o fac i-a decepţionat pe ducii de Mayenne şi de Bouillon şi i-a umplut .de atâta invidie încât au trimis imediat emisari la domnul prinţ pentru a afla ce anume discutasem cu el şi a încerca să-l determine să nu se întoarcă la Curte. Dar totul a fost în zadar. După ce m-am întors la Paris, ducele de Bouillon m-a

chemat şi m-a tras de limbă dorind să ştie dacă domnul prinţ era dispus să-l slujească pe rege; i-am răspuns că nu numai că era dispus, dar că-i
290
U3IJHÎ-O1M J, Memorii IAV5K.UÎA3
ruga şi pe ei - adică pe domnii de Bouillon şi de Mayenne - să facă acelaşi lucru de îndată ce se va întoarce, ca să se vadă limpede cât de legaţi erau toţi între ei. Dar ducele mai avea şi un motiv personal, foarte important care, împreună cu celelalte, îl împiedica să-i spună prinţului să se reîntoarcă atât de repede, şi anume voia să scape cu orice preţ de mareşalul d'Ancre.
La puţină vreme după ce ducele de Bouillon şi ducele de Mayenne s-au întors la Paris, mareşalul d'Ancre, ba-zându-se pe vechea neînţelegere dintre cei doi duci şi ducii d'Epernon si de Bellegarde care luptau împotriva lor, le propuse celor dintâi să-i distrugă de îndată pe ultimii. Dar ei, care nu nutreau împreună atâta duşmănie câtă nutrea el singur, un străin, un om de nimic, ajuns fără nici un merit pe cea mai înaltă treaptă socială, lucru pentru care era invidiat, căruia îi atribuiau toate necazurile pe care le îndurase mai înainte din partea Curţii şi împotriva cărora ridicaseră armele, profitară de această ocazie şi în loc de a-i distruge pe cei doi duci, se gândiră să-l distrugă pe el şi să scape regatul de persoana lui. îi împărtăşiră acest plan şi domnului de Guise care se arătă a fi de acord, îndemnat fiind şi de domnul du Perron, fratele cardinalului cu acelaşi nume, care era de multă vreme fidel ducilor d'Epernon şi de Bellegarde, pentru că nici el nu-l putea suferi pe mareşal, care se pare că nu-l stima atât cât merita. Astfel începură a se ralia toţi duşmanii mareşalului d'Ancre, nu numai cei de la Curte, ci şi cei din parlament şi mai ales poporul căruia îi era groază de el. , .
291
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Mareşalul i-a ajutat să devină puternici prin imprudenţele pe care le-a săvârşit, neabţinându-se de la nici una dintre slăbiciunile sale, iridiferent ce i s-ar fi întâmplat. în timpul conferinţei de la Loudun, interzicându-se în mod special celor care păzeau porţile Parisului să lase pe careva să treacă fără paşaport, un cizmar din Picardia, sergent în mahalaua La Harpe, îl aresta pe mareşal, în sâmbăta Paştilor, la poarta Bussy, în trăsura sa, refuzând să-l lase să iasă dacă nu-i arăta paşaportul, iar dacă nu-l avea era obligat să facă drumul îndărăt, în această înfruntare sigur că s-au rostit destule vorbe pe care un senior francez, născut într-un climat mai blând, le-ar fi uitat de mult, dar mareşalului i se înfipseră în inimă; îşi amână răzbunarea pentru când avea să sosească regele la Paris, atunci simţindu-se mult mai în siguranţă, în acest scop, porunci unuia dintre scutierii săi de a pândi ocazia când avea să-l întâlnească pe cizmar dincolo de zidurile oraşului ca să-l pedepsească pentru afrontul pe care i-l adusese stăpânului său. Scutierul îl întâlni în 19 iunie, în foburgul Saint-Germain şi porunci celor doi valeţi pe care-i avea cu el să-l bată cu sălbăticie, lăsându-l aproape mort. Această faptă reaminti tuturor de întâmplarea lui Riberpre pe care mareşalul voise să-l asasineze cu un an în urmă şi de întâmplarea sergentului-major Prouville, cel ucis la Amiens; aşa că isprava aceasta a fost urmărită cu atât mai multă înverşunare cu cât n-a avut curajul s-o mărturisească; cei doi valeţi au fost imediat arestaţi şi în 2 iulie spânzuraţi, în faţa casei cizmaului picard; scutierul
292
'J i D l ' J! Memorii '/•.."•

s-a salvat, fugind. Dar acele pedepse, în loc să potolească ura poporului, n-au făcut decât să-l înverşuneze şi mai rău împotriva mareşalului, pe care ar fi vrut să-l vadă spânzurat alături de slugile lui.
în vremea aceasta, domnule de Longueville, care era nemulţumit în casa lui din Trie, închipuindu-şi că atâta vreme cât va rămâne la el acasă nu-şi va rezolva problemele, se hotărî să se ducă în Picardia si să încerce o răzmeriţă, îşi împărtăşi dorinţa ducilor de Mayenne şi de Bouillon care îl încurajară sfătuindu-1 să întreprindă acea călătorie care făcea parte de fapt, din planul lor împotriva mareşalului d'Ancre; aşa că se oferiră să-l ajute atât ei cât şi ducele de Guise. Domnul de Longueville plecă şi se duse la Abberville, unde a fost primit cu o mare demonstraţie de simpatie de către locuitori.
în vremea aceasta, domnul prinţ o pornise către Curte. Trecând pe la Vilbon, pe la domnul de Sully, află câte ceva despre conspiraţia care se teşea împotriva mareşalului d'Ancre şi nevrând nici s-o supere pe regină şi să se vâre într-o nouă încurcătură, nici să-i părăsească pe prinţi, fu pe punctul să găsească un pretext, să se întoarcă din drum şi să-şi amâne o vreme întoarcerea la Curte; dar teama de a nu-i da de bănuit reginei îl făcu să treacă peste toate. Sosi la Paris în 20 iulie, ducându-se drept la Luvru, unde a fost primit de către majestăţile lor cu toată căldura pe care şi-o dorea; dar parizienii îl primiră cu şi mai multă căldură decât şi-ar fi dorit.
A doua zi după sosirea sa, Barbin, discutând cu marchizul de Coeuvres cât de mult era de dorit ca prinţul de

Conde şi ducele de Bouillon să fie în relaţii bune cu regina şi să aibă ferma dorinţă de a sluji ţara, uitând de toate nemulţumirile şi pretextele trecute, îi spuse că de domnul prinţ el era sigur că voia să fie pe placul reginei pentru că se întorsese de bunăvoie, la Curte. Cât despre domnul de Bouillon, putea fi uşor de mulţumit cu condiţia să înceteze cu cererea lui de a se alcătui un nou consiliu care să contracareze autoritatea regelui. Marchizul de Coeuvres se arătă a fi şi el de aceeaşi părere; făcu prea puţine obiecţii în ceea ce-l privea, pentru că avea de gând să rupă relaţiile cu mareşalul d'Ancre, ceea ce ar fi schimbat faţa lucrurilor; dar a fost mirat de cutezanţa vorbelor rostite în legătură cu domnul prinţ, ceea ce l-a făcut să creadă că ele fuseseră rostite mai curând din lipsă de respect decât cu intenţia de a-i face vreun rău. Nici domnul prinţ nu se temu de nimic pentru că mareşalul şi soţia sa îl asiguraseră de bunele lor intenţii; de altfel, mareşalul îi dăduse tot timpul de înţeles, încă după pacea de la Loudun, că ar fi dorit să fie în relaţii cât mai strânse cu el. Mareşalul şi soţia sa îl văzuseră cât fusese de puternic în timpul trecutelor răzmeriţe, încât credeau că, dacă-l vor avea de partea lor, nu li se va putea întâmpla nimic rău pe viitor. Domnul prinţ - care ştia că trecerea de care se bucurau cei doi în faţa reginei i-ar fi fost de folos - se prefăcu a-i primi cu braţele deschise arătându-se încântat de amiciţia lor; cei doi au fost atât de bucuroşi, încât nu numai că au ţinut prea puţin seamă de domnii de Guise şi d'Epernon cu care - în timpul ultimului război - se

împrieteniseră la cataramă, dar i-au abandonat cu desăvârşire ca şi pe toţi cei care, împreună cu ei, îl slujiseră pe rege în acea împrejurare. Cei doi acţionară ca doi oameni orbiţi de norocul care-i ridicase mai presus decât meritele lor, căci văzându-se cocoţaţi pe

o treaptă atât de înaltă, cu totul disproporţionată faţă de însuşirile lor, se umflară atât de tare în pene, încât nu mai văzură nimic din ceea ce se petrecea în jurul lor.
în primul'rând, îşi primejduiau slujba pe care o aveau la regina-mamă şi care stătea la baza existenţei lor, cu atât mai mult cu cât unii, văzând că nu se bucuraseră de nici o recunoştinţă, onoare sau răsplată pentru că-l slujiseră pe rege, ci dimpotrivă, cei care nu-l slujiseră, erau răsfăţaţi şi răsplătiţi, ofensa de a fi prost trataţi sporită de tratamentul preferenţial al celorlalţi îi făcu pe toţi cei care-l slujiseră până atunci să-şi piardă încrederea în mareşal şi să nu-şi mai îndeplinească îndatoririle.
Alţii, prudenţi, nu voiau să se expună la prostul tratament al prinţilor care erau plini de resentimente faţă de toţi cei care nu ţinuseră cu ei; pe de altă parte, nici regele nu ţinea seamă de cei care-l slujiseră.
în al doilea rând, mareşalul şi soţia sa nu aveau nici un motiv să creadă că domnul prinţ i-ar fi putut iubi, chiar dacă la Curte prieteniile se schimbă, în fiecare zi, în funcţie de interese: trebuia să se gândească bine că această legătură, oricât de strânsă ar fi fost, era o povară pe umerii lor; că cererile prinţului, făcute prin ei, reginei, puteau duce la o răcire a acesteia faţă de ei fiindcă ar fi fost sâcâită de stăruinţele lor supărătoare,

după cum de altfel o mai păţiseră, când astăzi i-ar fi cerut un lucru şi mâine altul; şi oricâte servicii i-ar fi făcut mai înainte prinţului dacă o singură dată nu l-ar fi ajutat să obţină ce dorea, ar fi dat uitării totul; mareşalul şi l-ar fi făcut duşman, cum mai păţise în povestea cu Château-Trompette şi Peronne unde, neputând trece peste opoziţia miniştrilor care o îndoctrinaseră pe regină, domnul prinţ declarase că e duşmanul mareşalului si al soţiei sale, cu toate serviciile pe care amândoi i le aduseseră până atunci; dacă mai adăugăm şi situaţia lor de străini şi de favoriţi ai reginei, două apelative care sunt de obicei urâte de popor, apoi aveau de ce să apară în ochii domnului prinţ în adevărata lor lumină, constituind aproape singurul motiv pentru care acesta ridicase armata împotriva autorităţii regelui, sub pretext că voia să-i susţină acea autoritate.
Dar fie că mareşalul şi mareşala erau cam mărginiţi, fie că nu fuseseră preveniţi sau că soarta lor nenorocită îi ţâra către dezastru, nu-şi dădură seama de greşeala lor; si în loc să rămână la mijloc, între domnul prinţ şi celălalt partid, fără să servească pe nimeni, constituind un fel de legătură între cele două partide fără a lua apărarea nici unuia, ei trecură de partea domnului prinţ care nu făcu nici un fel de cârdăşie cu ei, pierzându-i pe ceilalţi de prieteni. Merseră chiar până acolo cu linguşeala faţă de domnul prinţ, încât crezură că era deajuns să le fie prieten, pentru a-i dispreţul până şi pe cei din propriul partid, nemaivrând să discute cu ei; motiv pentru care ducele de Bouillon nu se putu abţine

să nu se plângă lui Barbin. Acesta, om cu judecată, îi spuse pe şleau părerea lui, dar degeaba. ' <
In vremea aceasta, domnul prinţ căpătase tot ce dorise: împărţea cu regina autoritatea pe care regele, fiul ei, i-o lăsase în toate treburile statului şi aproape c-o deposedase de drepturile ei, însuşindu-şi-le. Luvrul rămăsese mai mult gol; casa lui se afla în vechiul Luvru, de poarta căruia nu te puteai apropia din pricina mulţimii de oameni aflată acolo. Toţi cei care aveau diverse treburi i se adresau lui; prinţul nu intra niciodată în consiliu

decât cu mâinile pline de cereri si de memorii care îi erau aduse şi pe care el le rezolva după bunul său plac; ţinuse prea puţin seama sau poate că uitase de sfatul pe care i-l dădusem de a se folosi de moderaţie în acel gen de treburi ale statului, pe care regina - în credulitatea ei - i le încredinţase. Era foarte mulţumit de situaţia sa şi oricât ar fi fost de plin de sine, avea toate motivele să fie.
Numai că ducii de Mayenne şi de Bouillon nu erau câtuşi de puţin mulţumiţi, cu atât mai mult cu cât voiau să aibă şi ei partea lor de foloase pe care prinţul le trăgea singur şi erau foarte supăraţi să vadă că tot profitul de pe urma ultimelor răscoale îi revenise doar lui. Aşa că, nemulţumiţi de situaţia prezentă, îi făceau zilnic noi propuneri de diverse lucruri, apoi îl sâcâiau să i le ceară reginei ca fiind necesare îndeplinirii ultimului tratat; când văzură însă că nu li se refuza nimic dar că totul rămânea doar sub formă de făgăduială, se opriră doar la singura cerere pe care o socotiră şi cea mai dificilă, şi anume reforma consiliului. Treaba aceasta o puse într-adevăr

pe regină într-o mare încurcătură; alegerea celor care trebuia să facă parte din consiliu era o treabă foarte dificilă fiindcă nu era uşor să găseşti persoane care să fie : pe placul tuturor, persoane în care regele să aibă deplină încredere, lăsând la o parte faptul că trebuia să înlăture un mare număr de consilieri, ceea ce era un lucru foarte supărător să-i ofensezi astfel. Barbin găsi o ! soluţie pe care regina o socoti bună, şi anume ca dom-; nii din consiliu să facă ei înşişi alegerea, regina fiind apoi de acord cu cei ce vor fi aleşi.
Domnul prinţ şi ducele de Mayenne, ducându-se la ducele de Bouillon pentru a aştepta acolo hotărârea ;• reginei în legătură cu acest lucru, le-o aduse însuşi;' Barbin, iar ei au fost atât de miraţi de acea hotărâre î încât începură a se privi unul pe altul. Domnul prinţ, cu 5 promptitudinea obişnuită firii sale, se ridică de pe scaun şi începând să râdă şi să-şi frece palmele, se adresă, ducelui de Bouillon, spunându-i:)
— N-avem nimic de spus la o treabă ca asta; ba dim--i potrivă, avem motive să fim mulţumiţi! '
Din această cauză, cei din jur pricepură că domnul prinţ nu era deloc străin de întreaga situaţie. Ducele de Bouillon se scarpină în cap şi nu rosti o vorbă; dar de îndată ce Barbin ieşi, le spuse celor de faţă că Barbin le . va da treizeci şi trei de cărţi şi că va păstra treizeci şi j una de cărţi pentru sine, cu alte cuvinte, că prin vicle- : şugul său ei vor fi doar aparent mulţumiţi, iar el va trage foloasele. Faptul îi făcu să se grăbească şi mai mult cu punerea în aplicare a planului lor împotriva mareşalului

d'Ancre - la care domnul prinţ, cu toată făgăduiala pe care i-o făcuse mareşalului că-i va fi prieten - se alătură, deşi cu oarecare răceală şi cam fără voia lui; dar teama de a nu pierde prietenia acestor domni trecu înaintea altor considerente.
Pentru a găsi mijloacele la care trebuiau să recurgă, hotărâră să se întâlnească numai noaptea, ca să discute în taină, cu toate că acele adunări nocturne nu în-târziară a fi descoperite şi a isca bănuieli; dar sosirea la Curte a milordului Hay, ambasadorul extraordinar al Angliei, a picat exact la timp: căci, sub pretextul banchetelor date în cinstea lui, prinţii se adunau şi-şi puneau la cale treburile lor.
Domnul prinţ de Conde, ducii de Guise, de Mayenne şi de Bouiilon erau cei care se preocupau în mod special de treaba aceasta. Ducele de Nevers cunoştea în mod general

problema, căci nu cutezaseră să-l excludă complet; dar el nu era chemat la consfătuirile lor secrete fiindcă se temeau să nu-i dea în vileag; căci şi ducele urmărea să se bucure de sprijinul reginei ca să-i reuşească afacerea cu cavalerii Sfântului Mormânt, afacere în urma căreia urmărea să devină împăratul întregului Levant. Nevers voia să despartă Ordinul Sfântului Mormânt de Ordinul Sfântului loan din Ierusalim, să devină Mare Maestru al primului, nădăjduind să fie ajutat în aceasta de unele neamuri pe care le avea în Grecia şi mai ales de afecţiunea pe care o nutreau faţă de el toţi grecii pentru că susţinea că se trăgea dintr-o fiică a Paleologilor; ducele de Nevers dorea să trimită pe

mare un număr suficient de corăbii ca să poată lua în stăpânire câteva cetăţi întărite din Peloponez şi să le apere un timp mai îndelungat, până ce ar fi primit ajutorul creştinilor. Cu toate că acest demers a fost prost pornit, era cât pe-aci să izbutească, aşa cum se întâmplă adesea cu lucrurile necântărite îndeajuns; uneori reuşesc din pricina neatenţiei regilor care, în consiliu, furaţi de mulţimea de fapte mărunte, nu le mai observă pe cele mari.

Marele Maestru al Ordinului de Malta, de teamă ca ducele de Nevers să nu-şi realizeze planul, a trimis o ambasadă solemnă în Franţa pentru a-i aduce la cunoştinţă regelui intenţia supusului său, de a despărţi cele două ordine religioase. El îi arătă regelui, prin ambasadorii săi, că Ordinul Sfântului Mormânt ţinea, de o sută douăzeci de ani, de ordinul lor; că dacă majestatea sa îi va făgădui ducelui de Nevers să-l rupă de el, ordinele militare din Spania şi din Italia îşi vor reînnoi vechile lor incursiuni pentru a smulge averile Ordinului Sfântului Mormânt care se aflau pe pământurile Ordinului de Malta; că deşi intenţia ducelui de Nevers era pe moment sinceră, nu mai credea că va fi la fel şi în viitor, fiindcă ducele de Nevers nu se va mulţumi doar cu titlul de Mare Maestru al Ordinului Sfântul Mormânt fără să pretindă nimic şi din averile acestui ordin unite cu cele ale Ordinului Sfântul loan din Ierusalim. Fapta oricum nu era dreaptă, având în vedere că Ordinul Sfântului Mormânt ţinea de Ordinul de Malta şi deci de Marele

Maestru al acestui ordin, pe care majestatea sa avea tot interesul să-l ocrotească fiindcă dintre cele şapte corpuri ale acestui ordin, trei foloseau limba franceză, iar majoritatea Marilor Maeştri erau francezi; că demersul ducelui de Nevers ar face să scadă considerabil autoritatea nu numai a Marelui Maestru, ci a întregului Ordin de Malta; că ei mai păţiseră o dată la fel cu Ordinul Teutonic care aproape că distrusese limba germană; că nu era bine nici pentru rege ca un prinţ care era supusul lui să ocupe un post atât de înalt; că regii Spaniei, care erau deosebit de pricepuţi în materie de cârmuire, îi strânseseră laolaltă pe toţi Marii Maeştri din statele lor pentru a-i ţine bine în mână. Regele le vorbi frumos ambasadorilor şi făgădui Marelui Maestru să nu aducă nici un fel de prejudicii Ordinului maltez; ba mai mult decât atât, le-a spus că va trimite vorbă ambasadorului său de la Roma să-i susţină pe lângă Sancitatea sa.

în vremea asta, ajunseră la urechile regelui veştile despre cucerirea oraşului Peronne pe care ducele de Longueville i-1 luase mareşalului d'Ancre, în urma unui zvon fals conform căruia mareşalul ar fi vrut să intre în oraş, fapt care-i făcuse pe locuitorii săi să se răzvrătească atât de tare, încât hotărâseră să trimită o deputăţie la rege pentru a-l ruga să le lase libertatea pe care le-o dăruise răposatul rege Henric al IV-lea, încă din timpul Ligii

şi să nu-i oblige să fie cârmuiţi de un străin, în vreme ce ei îşi trimiteau la rege deputaţii, ducele de Longueville bătea la porţile oraşului care-i fură larg

deschise şi, la puţină vreme după aceasta, toţi cei din castelul Peronne, puşi acolo de mareşalul d'Ancre, îl încredinţară ducelui de Longueville.
Această veste o necăji grozav pe regina-mamă pentru că vedea că reaua-voinţă a prinţilor nu avea margini; că blândeţea de care dăduse dovadă faţă de ei fusese inutilă; că abuzaseră de această blândeţe, fără nici o jenă; că din trecutele lor certuri nu făceau decât să tragă foloase; că răbdarea ei ajunsese la capăt; nădejdea că dacă îi va trata bine îi va câştiga de partea ei se spulberase; că se vedea, până la urmă, constrânsă de a le da peste cap planurile, cu ajutorul armelor, mijloc de care se îngrozea doar cât se gândea.
Domnul prinţ, auzind înaintea reginei despre această întâmplare, se duse imediat - fără consimţământul ei - la una dintre moşiile sale pe care o cumpărase lângă Melun, fie ca absenţa sa să întârzie ţinerea consiliului unde urma să se discute acea hotărâre neplăcută, fie ca să-i mai potolească reginei primele văpăi ale mâniei şi ca nu cumva să scape el însuşi vreo vorbă care s-o facă să intre la bănuieli că şi el participase la acea acţiune; dar regina trimise în grabă după el ca să-l convingă să vină, aşa că prinţul nu mai avu cum să se scuze. Sosind, el săvârşi o nouă greşeală; unul dintre ai săi înştiinţându-l că ducele de Bouillon îl aştepta la ducele de Mayenne, el se duse întâi acolo în loc să se ducă la Luvru, deşi unii mai cu scaun la cap îl sfătuiseră să se ducă mai întâi la regină.
Prietenii săi vorbiră cu atâta insolenţă despre acea afacere, încât îi dovediră că nu erau deloc străini de ea.

Regina crezând - conform maximei că cei care săvârşesc greşelile sunt si cei mai în măsură să le repare -socoti că ar fi bine să-l trimită la domnul de Longueville pe ducele de Bouillon, oracolul partidului său, pentru a-l face să-si recunoască greşeala pe care o săvârşise şi a da satisfacţie regelui, lăsând lucrurile aşa cum fuseseră la început. Ducele de Bouillon porni la drum cu atât de puţină tragere de inimă şi cu atât de puţină nădejde în rezultatul călătoriei sale încât - cu toate că şi regele şi regina îi spuseseră, când îşi luase rămas bun de la ei, câteva vorbe atât de simţite care ar fi câştigat oricare altă inimă în afară de a sa - cei care-l cunoşteau nu socotiră că era de aşteptat vreun rezultat bun din partea lui şi nu se înşelară în aprecierile lor. Căci ducele de Mayenne trimiţând - în urma sfatului său - un toboşar, stegari cu drapele fluturând, soldaţi aflaţi în garnizoanele din Soissons, Noyon şi Chauny, căpitani şi ingineri pentru a apăra acel oraş întărit, acest fel de a proceda era foarte departe de a-l determina pe duce să se supună regelui. Faptul o constrânse, în sfârşit, pe regină, de a-l trimite pe contele d'Auvergne, cu o parte din regimentul gărzilor şi cu câteva companii de cavalerie pentru a pune stăpânire pe acel loc.
Se ştie bine că forţele nu erau suficiente pentru a-l cuceri, ci erau trimise cu scop; în primul rând, pentru ca regina să-şi dea seama dacă prinţii se hotărâseră să-i declare război; apoi pentru a le dovedi că regele se va opune cu mult mai multă vigoare decât în trecut; în al treilea rând, ca să le dea prilejul de a-şi dezvălui mai

curând planurile urâte - dacă aveau astfel de planuri -împotriva cărora regele se pregătise în taină, fără să sufle o vorbă nimănui.
Regina, ştiind din răscoalele trecute că, în materie de răzmeriţe populare, zvonurile false doar par a fi adevărate şi că tot ceea ce se spune în favoarea răsculaţilor e mult mai repede crezut decât adevărul, avu răbdare până la capăt pentru ca prinţii să nu spună că fuseseră obligaţi - pentru a se apăra - să pună mâna pe arme, împotriva regelui.
Dacă acest lucru aducea, pe de o parte, un oarecare prejudiciu puterii regale de care se făcea atât de puţin caz încât mulţi ajunseseră să vorbească necuviincios despre rege, pe de altă parte, acest lucru îi aducea şi folos pentru că prinţii erau atât de siguri pe ei încât nu se mai gândeau să plece de la Curte, socotind că pot întreprinde orice pofteau împotriva regelui, nestiind că pe ascuns, el pusese în ordine şi în siguranţă, toate afacerile statului şi nici că unii dintre ei, în care partidul advers avea cea mai mare încredere, îl înştiinţau ceas de ceas despre tot ce făceau.
Regina, văzând acea mare cabală a prinţilor, care uimea pe toată lumea, vru să profite de ocazie şi să mai vorbească încă o dată cu regele, aşa cum făcuse şi mai înainte şi-i spuse lui Barbin că situaţia i se părea atât de disperată încât socotea că era de datoria ei să încredinţeze în întregime conducerea statului, fiului ei, regele. Dar Barbin îi răspunse că nu numai că nu trebuia să se gândească să renunţe de bunăvoie la cârmuirea ţării, ci

dimpotrivă, să aibă mare grijă ca nu cumva regele să fie alungat în mod infam, cu forţa armată; că mai întâi avea obligaţia să le asigure copiilor ei succesiunea la tron şi pe urmă să se gândească la odihnă; că toată Europa ar acuza-o de lipsă de curaj dacă ar părăsi cârma ţării într-o vreme în care se anunţa o atât de mare furtună.
Aceste considerente o convinseră, dar dori totuşi să mai discute o dată cu regele; ceea ce şi făcu de faţă cu domnii Barbin, Mangot şi Luynes, conjurându-si fiul să ia în mâinile sale cârma statului; că acum era destul de mare şi că avea toate calităţile pentru a domni în chip fericit; că avea un consiliu alcătuit din persoane care se străduiau să-i întărească autoritatea sau, în cazul în care ar fi dorit să facă unele schimbări, avea un stat plin de oameni capabili; că ar fi pentru el o mare glorie dacă, abia ieşit din copilărie, ar începe să poruncească supuşilor săi; că dacă la o vârstă la care alţi tineri se dedau plăcerilor interzise, el s-ar abţine chiar şi de la cele oneste şi îngăduite pentru a-şi arăta puterea pe care i-o încredinţase Cel-de-Sus, ar câştiga enorm în ochii supuşilor săi.
Luynes, în care regele avea de-acum deplină încredere, îl rugă să nu accepte acea propunere atât de vătămătoare binelui public şi siguranţei sale. Pe de altă parte, poate că necazurile care-l aşteptau îl determinară să socoată încă necesară prezenţa mamei sale cu atât mai mult cu cât avea deocamdată prea puţină experienţă în cârmuirea unei ţări; poate că, de asemenea, nu dorea s-o îndepărteze astfel pe regina-mamă care, rămânând lângă el, i-ar fi întărit autoritatea.

Vorbindu-i astfel, regina dorea să audă din gura lui ce anume voia; îi mai spuse că nu-i putea ascunde faptul că, deşi avea multe necazuri în rezolvarea treburilor statului şi că-şi făcuse o mulţime de duşmani, slujindu-l, nimic n-o scârbise mai mult decât gelozia pe care aceştia voiseră să i-o insufle fiului ei şi scornelile de care se foloseau pentru a-i micşora strădaniile; dar dacă regele ţinea ca ea să îndeplinească cu tragere de inimă ceea

ce făcea doar din supunere, ar fi dorit ca pe viitor să împartă cu el povara cârmuirii, ea asumându-şi greutăţile iar lui lăsându-i gloria, ea asumându-şi refuzurile şi lui lăsându-i onoarea favorurilor; în acest scop, îl rugă să dispună cum va crede de cuviinţă de slujbele ce vor deveni vacante şi să dea gratificaţii persoanelor de a căror fidelitate şi afecţiune se convinsese, între altele, îi sugeră să răsplătească grija pe care domnul de Luynes o avea faţă de el; pentru asta nu avea altceva de făcut decât să dea poruncă şi aceasta cu atât mai multă tragere de inimă cu cât gestul lui ar dovedi cât de mulţumit era de purtarea acelui tânăr; că indiferent ce fel de vorbe îi vor ajunge la ureche, ea va şti întotdeauna ceea ce are de făcut o regină, o femeie supusă regelui ei şi o mamă care nu doreşte decât binele copiilor săi. Luynes, prefăcându-se a crede în vorbele ei, veni să-i mulţumească, spunându-i, între altele, că soarta lui depindea de ea. Din păcate, averea pe care o primise nu-l făcuse mai bun, dar nici pe regină, mai prevăzătoare, în loc să vegheze asupra uneltirilor lui, ea avu încredere în 'făgăduielile sale, crezând că-l câştigase prin bunătate,

! f, Vf'

în loc să-l îndepărteze din prudenţă, într-un cuvânt, îşi; închipui că-i devenise fidel din interes; dar nu mai avu • răgazul de a se convinge de acest lucru, după cum vom vedea mai departe. '

Revenind la prinţi, aceştia încă nu ajunseseră să se pună de acord în adunările lor nocturne, împotriva; reginei-mame căci, chiar dacă şi unii şi alţii erau când mai violenţi, când mai puţin violenţi, propunerile pe care ' le făceau se băteau cap în cap. Unii, mai moderaţi, erau ' de părere să-l răpească pe mareşalul d'Ancre, dându-l pe mâna parlamentului care urma să-i intenteze proces.

Alţii merseră mult mai departe si - încrezându-se în aversiunea parlamentului faţă de el, ştiind că regele era mult mai puternic si-l putea scoate oricând din mâinile sale - propuseră să fie răpit din Paris şi închis în vreunul din castelele lor întărite sau în vreuna din cetăţile unde ' erau guvernatori. Dar existară şi unii care susţineau că un om mort nu putea să le mai facă nici un rău şi că era mult mai bine să scape de el cât mai repede. Cam aceste probleme se dezbăteau între ei cu toată asigurarea pe care domnul prinţ i-o dăduse mareşalului că-l va apăra de orice tentativă împotriva persoanei sale: de unde se vedea puţina încredere pe care trebuie s-o ai în cei care nu sunt stăpâni pe ei înşişi, ci sclavi ai ambiţiei lor.

într-o zi, când avu loc un festin solemn la ambasadorul extraordinar al Angliei, mareşalul d'Ancre, nemaiîn-doindu-se de nimic, veni să-i facă o vizită; toţi prinţii erau acolo, şi încă într-un număr atât de mare încât puteau să-l înhaţe într-o clipă şi să facă orice pofteau cu

el. îl asaltară deci pe Conde făcându-l să priceapă că era greu să se mai întâlnească cu o astfel de ocazie, a doua oară; dar n-au izbutit să-l convingă, el amânând treaba pe altă dată.

Barbin, care se bucura de încrederea reginei, văzând ce legătură puternică exista între toţi prinţii, legătură ce devenise atât de publică încât nici măcar nu se mai ascundeau, o sfătui pe regină să încerce să-l smulgă pe prinţul de Guise dintre ei şi să-l pună în slujba regelui fiindcă se credea despre el că ar fi nemulţumit de faptul că mareşalul d'Ancre renunţase la prietenia cu el, preferând să fie prieten cu prinţul de Conde. Aşa că Barbin se duse să-l

caute, trimis de regină, şi-i spuse că regele îşi amintea de serviciile pe care i le adusese în ultima vreme; că dacă uitase, de dragul păcii, deserviciile celor care se abătuseră de la calea cea dreaptă, nu va uita niciodată că de Guise fusese singurul dintre prinţi care-şi făcuse datoria; că regele ştia că prinţul de Guise avea unele diferende cu unii dintre ceilalţi prinţi; că îl ruga să treacă - cât mai uşor cu putinţă - peste acele neînţelegeri. Iar dacă se punea problema să ajungă la o ruptură, să nu se teamă fiindcă regele era alături de el.

Ducele de Giuise primi acest mesaj, dar îşi manifestă deschis nemulţumirea pentru faptul că prinţii care ridicaseră armele împotriva regelui, după ce se încheiase pacea, în loc să fie pedepsiţi, fuseseră răsplătiţi. Iar el care rămăsese fidel regelui, nu primise nimic. Oricum, a doua zi se duse la regină şi o asigură de fidelitatea lui. Acest lucru nu-l făcu să renunţe însă la intenţiile nefaste pe

care le avea împotriva mareşalului d'Ancre şi nici să treacă cu vederea nemulţumirea faţă de regina-mamă, căreia nu-i putea totuşi pune în cârcă intrigile mareşalului şi ale soţiei sale; dar cel puţin se mai uşura de o parte din amărăciunea pe care o simţea.

La câteva zile, după aceasta, aflându-se împreună cu conjuraţii, prinţul de Conde spuse că trebuiau să se grăbească să facă ceea ce îşi propuseseră, asumându-si sarcina de a executa e! singur acest lucru; adăugă însă că fiind vorba de o faptă care va avea multe urmări, trebuia să se gândească bine înainte şi să prevadă tot ce s-ar fi putut întâmpla pentru a se feri de regină, care s-ar fi simţit jignită de moarte şi s-ar fi răzbunat cumplit pe ei; că numai el putea face acest lucru fără prea mare dificultate, pentru că avea în mână toată autoritatea regală şi nu ducea lipsă de slujitori care să-l sfătuiască şi să-l încurajeze dacă ar ii simţit nevoia; că, în ceea ce-l privea, el nu vedea alt mijloc de a scăpa de mareşal decât de a-1 îndepărta de lângă rege. Cum celorlalţi propunerea li se păru ciudată, tăcură mâlc; numai ducele de Guise luă cuvântul si spuse că exista o mare deosebire între a-i căuta pricină mareşalului d'Ancre, om de nimic, ruşinea şi ura Franţei şi pricina prăbuşirii statului; că, în ce-l privea, el îl ura cumplit pe mareşal, dar că era slujitorul preasupus al reginei-mame.

Aceste cuvinte dădură în vileag faptul că ducele de Guise devenise slujitorul reginei-mame; dar faptul că-l ura pe mareşal îi făcură pe ceilalţi să nu se mai ascundă de el. Numai domnul prinţ se cam răci, temându-se ca

nu cumva - după ce vor scăpa de mareşal - ducele de Guise să nu se aleagă cu avantajul şi cu profitul şi să fie singurul care să se bucure de încrederea reginei, în vreme ce ei vor avea parte de duşmănia şi de ura ei. Şi-a dus totuşi mai departe planul şi cutezanţa sa şi a celorlalţi crescură de la o zi la alta; acum reginei îi ajungeau adesea la ureche vorbele îndrăzneţe ale celor din partidul prinţului care îndrăzneau să afirme că regina se avea bine cu câţiva seniori de la Curte şi că nu-i convenea să-i ademenească şi să-i corupă prietenii; altă dată, spuse - în legătură cu ducele de Guise - că era cazul ca regina-mamă să afle că şi el şi fraţii lui erau atât de strâns legaţi de prinţul de Conde, încât nu-i stătea în putere să-i despartă.

Dar dacă slujitorii prinţului vorbeau cu atâta insolenţă, existau şi alţii - şi încă destui - care, având încredere în el, veneau şi-i spuneau tot ce se petrecea la Curte; de pildă, că

ariepiscopul din Bourges şi ducele de Guise îl înştiinţau pe Conde despre tot ce se întâmpla, dar la ore târzii din noapte ca să nu fie văzuţi de nimeni, în sfârşit, cei din partidul prinţului începură a spune că situaţia devenise presantă, că prezenta un mare pericol pentru rege şi că mareşalul trebuia îndepărtat cât mai repede.
Domnul de Sully îi ceru o audienţă reginei pentru a-i vorbi între patru ochi despre o chestiune de care spunea că depindea viaţa ei şi a regelui. Ea tocmai luase o doctorie, dar socoti că un lucru atât de important nu trebuia amânat. Din întâmplare, se afla şi regele acolo, împreună cu domnii Mangot şi Barbin. Domnul de Sully vorbi

pe larg despre planurile nefaste pe care le aveau prinţii şi despre răul inevitabil ce urma să i se întâmple regelui. Domnii Mangot şi Barbin îi ripostară că numai spusele nu erau suficiente şi că trebuia să le arate şi felul cum puteau preîntâmpina răul; dar el nu spuse decât că necazul era mare şi aveau să-i vadă în curând funestele rezultate. Retrăgându-se din cabinet, ieşi pe jumătate afară rostind aceleaşi cuvinte:
— Sire şi dumneavoastră, Doamnă, vă rog să vă gândiţi la ceea ce v-am spus mai adineauri; eu mi-am descărcat sufletul. Să dea Domnul să fiţi înconjuraţi de cel puţin o mie două sute de călăreţi, fiindcă altă soluţie nu văd! Apoi plecă.
Regina, care nu voia să recurgă la mijloace extreme decât în ultimul moment, după ce vărsă şiroaie de lacrimi văzându-se constrânsă astfel, vru să mai recurgă o dată la blândeţe ca să arate lumii că dorea ca neînţelegerile să se aplaneze, iar prinţilor să le dea de înţeles că nu-i credea chiar atât de răi şi că de fapt toţi cei care se răzvrătiseră erau, în adâncul inimii lor, slujitori credincioşi ai regelui şi că regele nu-i va părăsi decât atunci când îşi vor pune în aplicare planurile. Apoi vorbi cu toţi seniorii de la Curte, unul după altul şi le arătă cum procedase ea, până atunci, în cârmuirea statului, cum mai slăbise din autoritatea regelui numai ca să menţină liniştea şi pacea si cât de rău înţeleseseră unii acest lucru. N-a existat unul din cei cărora le-a vorbit astfel care să nu se întoarcă la rege, asigurându-l de fidelitatea lui, împotriva tuturor celor bântuiţi de gânduri negre.

Din moment ce aceste lucruri erau publice, ele n-au putut fi ascunse prinţului de Conde şi celor din partidul său; dar lucrurile ajunseseră atât de departe şi prinţii se socoteau atât de puternici încât n-au vrut să dea înapoi si hotărârea si curajul reginei nu i-a speriat deloc. Cum însă dificultatea unei acţiuni pare mult mai mare când eşti pe cale s-o execuţi şi cum spiritul plin de imaginaţie al domnului prinţ era nehotărât şi prea puţin ferm, el rămase atât de perplex când sosi vremea să facă ceea ce le făgăduise prietenilor săi încât, retrăgându-se singur la Saint-Martin, trimise să-l cheme pe Barbin şi-i spuse că se afla într-o mare încurcătură, că de trei ceasuri plângea întruna fiindcă prinţii îl sileau să treacă la fapte, ameninţându-l că altfel îl abandonează, că dacă s-ar întâmpla una ca asta, ştia bine că regina l-ar dispreţui; că se afla într-o asemenea situaţie încât nu-i mai rămânea decât să-l dea jos pe rege de pe tron şi să se urce el în locul lui; sigur că aşa ceva ar fi fost prea de tot, dar nici nu putea îndura să se vadă dispreţuit; că treburile ajunseseră la un asemenea punct iar conjuraţia prinţilor împotriva regelui devenise atât de puternică, încât nu se gândise că ar putea să ia astfel de proporţii; că el va trece totuşi în partidul regelui care, oricum, parcă era mai puternic.

Barbin îi răspunse că, fiind un prinţ de sânge regal, îi putea garanta că nu va fi dispreţuit de nimeni, că regi-na-mamă îi dovedise că-l stima şi că dorise întotdeauna mai curând să facă să-i crească puterea decât să i-o diminueze. Cât despre partidul regelui, nu era deloc atât

de slab cum îşi închipuiau unii; numai numele regelui era de ajuns ca să-l facă puternic şi că tot ce se făcea împotriva autorităţii sale nu era decât un foc de paie ce nu putea dura. Domnul prinţ, mai venindu-şi în fire, îi spuse lui Barbin să-l alunge pe ducele de Bouillon de la Curte, el fiind cel care-l zăpăcea de cap si-i tulbura mintea, având o mare putere de convingere asupra lui; că odată ducele de Bouillon izgonit, el îi va putea determina pe ceilalţi prinţi să revină la sentimente mai bune. Barbin, care nu ştia dacă nu cumva îi vorbea cu scopul de a-l face să-şi dezvăluie sentimentele, îi răspunse că regina ţinea la toţi prinţii, că dorea să-i mulţumească pe toţi şi să menţină liniştea în regat. Cât despre ducele de Bouillon, dacă se va ivi vreo misiune onorabilă şi demnă de el, în afara Curţii, ea i-o va încredinţa cu plăcere si că în această problemă domnul prinţ va trebui să-i dea o mână de ajutor.

Discuţia odată terminată, cei doi se despărţiră. Domnul prinţ reîntorcându-se la reşedinţa sa din Paris, dădu nas în nas cu ducele de Bouillon care-l aştepta şi care se pricepu atât de bine să-l încânte cu vorbele sale, încât Conde îşi schimbă din nou gândurile şi luă cu totul alte hotărâri; căci în starea sufletească în care se afla, era gata de orice. Toţi cei nehotărâţi, cuprinşi de spaimă, au obiceiul de a crede că noile sfaturi sunt întotdeauna cele mai bune, că sunt mai în siguranţă în altă parte decât acolo unde se află şi că tot ceea ce li se propune e un lucru mult mai sigur decât cel la care se gândiseră ei. Bouillon îl determinară deci să ducă trea-

ba la capăt; rupând relaţiile cu mareşalul d'Ancre, i-a trimis vorbă că-l desfide şi că nu vrea să mai fie prieten cu el. Unul dintre principalele motive cu care I-a convins ducele de Bouillon pe Conde a fost faptul că i-a spus că mareşalul şi-a bătut joc de el în legătură cu despărţirea de doamna prinţesă de Conde, despărţire pe care nădăjduise s-o obţină de la Roma, dar nu reuşise. Domnul prinţ îl rugase să se ocupe de aceasta pe arhiepiscopul de Bourges care, prieten grăbit, se si dusese la mareşalul d'Ancre, unde-i găsise pe Barbin, pe care mareşalul trimisese să-l cheme, şi pe abatele d'Aumale. Arhiepiscopul le spuse şi unuia şi altuia că puteau fi de faţă la ceea ce avea de spus. De îndată ce se aşezară, arhiepiscopul se adresă mareşalului zicând că venise să-i transmită din partea prinţului că nu mai era prietenul său pentru că nu făcuse ceea ce-i făgăduise. Barbin nu răspunse decât atât:

— Dar ce dracu s-a putut întâmpla în cele două ceasuri care au trecut de când m-a asigurat de contrariul?

Mareşalul spuse că era foarte mâhnit fiindcă pierduse prietenia prinţului, dar că singura lui consolare o constituia faptul că nu se ştia vinovat cu nimic. Luând cuvântul, abatele d'Aumale îi spuse arhiepiscopului:

— îmi dau seama cam ce vreţi să spuneţi: că eu i-am zis domnului prinţ, din partea domnului mareşal, că-l va ajuta să divorţeze; dar dacă i-aş fi transmis aşa ceva i-aş fi spus

din capul locului că o astfel de treabă nu se putea face şi că sfaturile domniei voastre nu sunt bune.
314
"j-11.135DW 3 Memorii
Arhiepiscopul rămase foarte încurcat şi, întorcându-se spre Barbin, îl rugă să meargă împreună cu el la domnul prinţ; dar Barbin refuză. Făgădui însă că-l va aştepta pe arhiepiscop a doua zi, la el acasă, înainte de a se duce la consiliu. Apoi mareşalul îl luă pe Barbin la soţia sa care era bolnavă şi-i mărturisi că si el si ea erau deznădăjduiţi şi că şi unul şi celălalt voiau să se retragă la Cae'n şi de acolo, pe mare, în Italia; că vedea bine că totul era pierdut şi pentru rege, şi pentru ei; că abia aşteptau să se vadă într-o barcă, în mijlocul mării, pentru a se întoarce la Florenţa. Barbin le răspunse că vremurile erau într-adevăr cam nesigure, dar că lucrurile nu erau chiar atât de disperate cum credeau ei; că trăgea nădejde ca autoritatea majestăţilor lor să fie în curând mult mai puternică decât în timpul regenţei; dar că în nici un caz să nu ia o hotărâre pripită si să dispară o vreme de la Curte, pentru ca nici prinţii, nici poporul să nu poată spune că au plecat din cauza lor. Ei răspunseră că dacă se vor mai reîntoarce la Curte, nu se vor mai amesteca în nimic şi vor fi mulţumiţi să aibă doar atâta putere cât să-şi poată păstra averea, fără să mai umble după alte măriri care nu făceau decât să atragă asupra lor ura celor din jur. Se gândeau să plece amândoi chiar a doua zi dimineaţă; dar duhul răului care-i urmărea o reţinu pe maresală, spre nenorocirea ei; căci vrând să intre în litieră, se simţi atât de rău încât leşină de două ori în braţele slugilor sale. Neputând pleca, ea voi să-şi reţină cu de-a sila si bărbatul. Acesta trimise cu noaptea în cap, să-l cheme pe Barbin, care-i găsi pe amândoi
315
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
foarte speriaţi, fiindcă nu ştiau ce să facă. Mareşalul îi spuse că era pierdut dacă n-o convingea pe soţia lui să-l lase să plece; ceea ce Barbin şi făcu, explicându-i mareşalei că ea nu era în primejdie; că cel mai bine ar fi să se întoarcă la Luvru unde era mult mai în siguranţă decât în Italia. Mareşalul plecând, Barbin se duse acasă, unde peste puţin sosi şi arhiepiscopul de Bourges, aşa cum se înţeleseseră în ajun, care-i transmise din partea prinţului de Conde că el îi ceruse mareşalului să-l scape de ducele de Bouillon care-l silea să facă ce voia el, dar că nu trebuia să se grăbească să execute acel ordin pe care avea de gând să-l contramandeze de îndată ce va fi scutit de prezenţa ducelui de Bouillon. Dar Barbin îi răspunse că mareşalul plecase nu pentru că i-o ceruse domnul prinţ, ci pentru că aşa plănuise el mai demult. De îndată ce arhiepiscopul plecă, intră Vire, primul secretar al domnului prinţ, care-i spuse acelaşi lucru şi care-l bârfi zdravăn pe arhiepiscopul ce executase cu atâta lipsă de judecată, o poruncă a domnului prinţ faţă de un om despre care ştia bine că-i va provoca necazuri. După ce Barbin îi spuse şi lui că mareşalul plecase, Vire scoase câteva exclamaţii puternice, fie pentru că mareşalul le scăpase, fie pentru că prinţul era într-adevăr mâhnit că-l jignise în asemenea hal. în realitate, prinţul trebuie să fi fost supărat pentru o cauză mult mai importantă decât aceasta, şi anume că dacă mareşalul ar fi rămas la Paris, n-ar fi cutezat să întreprindă nimic împotriva lui Conde de teama primejdiei la care s-ar fi expus şi a furiei poporului care era foarte
316

pornit împotriva lui, după cum i-a mărturisit mai târziu lui Barbin, însuşi prinţul.

Lucrurile ajungând deci în această stare (Liga prinţilor menţinându-se şi îngâmfându-se peste măsură), regina a fost înştiinţată că prinţii băteau zilnic toba pentru a corupe poporul şi a-i atrage de partea lor pe coloneii şi pe căpitanii cartierelor Parisului, care aveau în păstrare armele, că instigau toate corpurile legiuitoare şi încercau să atragă toate companiile din Paris, că-i aţâţau pe preoţi şi pe predicatori împotriva regelui si a ei, că partizanii lor strigau cât îi ţinea gura că nimeni în afară de Cel-de-Sus nu-i va putea împiedica să schimbe cârmuirea; domnul prinţ mărturisi el însuşi că se afla într-unul din acele consilii de unde se putea retrage într-un loc sigur si că, într-adevăr, majestăţile lor aveau de ce-l bănui; dar că totuşi şi regele si regina-mamă trebuia să-i fie mai recunoscători decât propriilor părinţi care le dăduseră viaţă; după această declaraţie, prinţul merse şi mai departe cu îndrăzneala; vru să se ducă la parlament ca să pună mâna pe hotărârea prin care - cu un an în urmă - Curtea ordonase că prinţii, pairii şi ofiţerii Coroanei puteau fi convocaţi de cârmuire, pentru a încredinţa conducerea statului altor mâini decât celor ale regelui şi reginei-mame.
Toate acele lucruri deveniseră atât de publice încât ambasadorii prinţilor străini care se aflau la Curtea Franţei, trimiteau acasă ştiri semnate de mâna lor, iar la banchetele publice spuneau în gura mare, plini de veselie: „Se-ngroasă gluma". Ştiindu-se deci în mod sigur că se

făceau înrolări de trupe în toate provinciile, că prinţii adunaseră arme din Paris pentru a înarma trei mii de oameni, lucru pe care nu-l puteau face totuşi în taină fără să afle si majestăţile lor, regina-mamă socoti că dacă va mai aştepta mult nu va mai putea găsi soluţia potrivită; fusese înştiinţată de tot ce se punea la cale, mai întâi de domnul de Guise, apoi de doamna de Lon-gueville şi de ducii de Sully şi de Rohan; însuşi arhiepiscopul de Bourges, care era principalul instrument al domnului prinţ, îi spusese tot ce ştia; toate acele sfaturi pe care le primi din toate părţile duseră la următoarea concluzie: că prinţii plănuiseră s-o închidă într-o mănăstire, pentru a-l smulge pe rege de sub aripa ei ocrotitoare, că doreau să pună stăpânire pe persoana şi pe mintea lui, pentru a-l determina să acţioneze cum voiau ei, apoi să se retragă în locurile cele mai sigure din toate provinciile regatului, făcând uz de frumoasele cuvinte: „în slujba regelui şi pentru binele statului", folosite în toate războaiele civile, dar care au ca sfârşit prăbuşirea şi a unuia şi a celuilalt; regina-mamă socoti că dacă nu va lua măsuri împotriva complotiştilor, va fi mai vinovată decât ei; se gândi să recurgă deci la singura soluţie care-i mai rămăsese pentru a împrăştia acea mare adunare de răzvrătiţi, şi anume să-l aresteze pe prinţul de Conde care era şeful lor şi o dată cu el să-i aresteze şi pe cei care-i erau principalele ajutoare. Spuse ce avea de gând să facă mareşalului de Themines, pe care pusese ochii datorită fidelităţii şi curajului său şi căruia voia să-i încredinţeze aducerea la îndeplinire a acestui

plan de care mareşalul nu ştiuse nimic până atunci. Regina îl alesese pe el pentru că răposatul rege Henric al IV-lea, care avusese grijă s-o informeze despre firile seniorilor din regatul său, îi spusese că el era unul dintre puţinii oameni în care putea avea deplină încredere, fapt pe care-l dovedi si cu această ocazie ce părea a fi deosebit de periculoasă, nu numai pentru că era vorba de un prinţ de sânge regal, ci mai ales din pricina numărului

mare de prinţi si de seniori care se aflau în partidul său. Dar omul îşi făcu datoria şi fu convins că şi-o făcuse nemaipomenit de bine; fiindcă după aceasta s-a arătat a fi nemulţumit cu toate că regina l-a răsplătit cu largheţe. L-a făcut mareşal al Franţei, i-a dat o sută şi ceva de mii de scuzi bani lichizi, l-a făcut pe fiul său mai mare căpitan al gărzilor regale, i-a dat lui Lauzieres, cel de al doilea fiu al său, funcţia de prim-scutier al lui Monsieur şi cu toate astea domnul de Themines striga şi se plângea peste tot că nu fusese răsplătit îndeajuns; iată cât de scump vând unii oameni fărâma de bine din sufletul lor si cât de puţin preţuiesc răsplăţile primite de la stăpânii lor.
Barbin, cel care o aţâţase cel mai mult pe regină şi care era şi capul acestei afaceri, îl întrebă pe Themines câţi oameni avea pe care putea conta într-o treabă atât de importantă. Mareşalul îi răspunse că-i avea pe cei doi fii ai săi şi şapte sau opt gentilomi de al căror curaj şi fidelitate răspundea. Şi pentru că doar atâţia oameni i s-au părut puţini în acea treabă care urma să fie executată cu multă precizie şi prevedere, se gândi în sinea lui că ar

mai putea apela la unul în care regina avea o încredere deplină; îşi aminti deci de italianul Elbene, mult mai sigur în ochii reginei decât oricare altul şi de al cărui curaj răposatul rege făcuse mult caz. Trimise să-l cheme şi-l întrebă, în numele reginei, dacă ar fi în stare să facă ceea ce i s-ar porunci, indiferent împotriva cui. Răspunzându-i-se că da, i s-a spus că din clipa aceea să fie - câteva zile - tot timpul lângă mareşal împreună cu şapte sau opt dintre prietenii săi pentru a primi porunca ce i se va da; acum nu le mai rămânea decât să facă rost de arme. Dar lucrul cel mai greu era să le introducă pe ascuns, în palatul Luvru. Domnul de Themines îşi asumă sarcina să cumpere nişte baltage cu fierul lat şi ascuţit pe care le socoti cele mai bune pentru ceea ce avea el de făcut şi i le trimise lui Barbin, într-o ladă, ascunse sub mătăsuri italiene; acesta duse a doua zi lada la Luvru, poruncind ca la poartă să se afle unul dintre valeţii de cameră ai reginei pentru a-i asigura pe arcaşi că era vorba de mătăsuri aduse din Italia pentru majes-tatea sa regina, căci altfel cei de la poartă ar fi scotocit să vadă ce e înăuntru.
Executarea planului fiind hotărâtă pentru a doua zi, miercuri, ultima zi din luna august, şi toate lucrurile fiind temeinic pregătite, regina fu atât de descumpănită încât seara le porunci celor în cauză să mai aştepte o zi, ceea ce ar fi dus pe apa sâmbetei toată afacerea. Căci aşa cum se întâmplă de obicei când e vorba de lucruri mari, ele nu pot fi ţinute prea mult timp secrete pentru că o mulţime de fleacuri dau de gândit şi de bănuit, deşi sunt

cunoscute de foarte puţin persoane. Aşa de pildă, Elbene, contrar obiceiului său, era văzut de câteva zile mereu la Luvru cu câţiva dintre compatrioţii săi; apoi compania de jandarmi a reginei se reîntorsese pe neaşteptate la Paris din Peronne, unde se aflase; pe urmă, regina ceruse un nou jurământ de fidelitate domnilor de Crequi, de Bassompierre, de Saint-Geran, de la Curee, ca si altora care fuseseră porecliţi „cei şaptesprezece seniori", precum şi multe alte lucruri mai mărunte, care îi făcură pe cei isteţi să bănuiască ceva, încât chiar în după-amiaza acelei zile, d'Albene îi spuse lui Barbin că nu ştia ce să facă fiindcă Lignier, ginerele său, locotenentul companiei de cavalerie uşoară a domnului de Mayenne, venise să-i spună - din partea acestuia - că el îl socotea drept un om de treabă şi că-l ruga să nu se amestece în nici o afacere necurată. Ducele de Mayenne

ducându-se să-l vadă pe ducele de Bouillon -care, cu câteva zile mai înainte, îşi înconjurase casa de soldaţi de pază, fie că nu se simţea la largul lui, fie că nu era suficient de bine păzit - hotărâră de comun acord ca domnul de Mayenne să-l roage pe domnul prinţ să nu se ducă a doua zi la consiliu. Dar rugămintea sa a fost zadarnică pentru că prinţul nu-şi închipuia că cineva ar îndrăzni să săvârşească un atentat împotriva persoanei sale, ci era încredinţat că dacă se punea ceva la cale, intriga era îndreptată mai curând împotriva ducelui de Bouillon decât împotriva sa.
înnoptându-se, domnii de Themines, Mangot şi Barbin sosiră la regină, primii doi pentru a rezolva această

afacere, iar Barbin, pentru a o împiedica pe regină s-o mai amâne încă o dată, demonstrându-i că acea amânare putea să dea totul peste cap şi că pierduse o ocazie rară pentru că la consiliul de dimineaţă fuseseră toţi prinţii în afară de ducele de Bouillon. O convinse că nu mai era cazul să ezite şi că trebuia să se hotărască să facă acel pas; că el nu credea că oraşul Paris se va revolta din pricina arestării prinţului; că Miron, primarul capitalei, îi adusese situaţia căpitanilor din oraş şi că numărul celor de care se puteau teme era foarte mic. Totuşi, cum era cu putinţă orice, regina era rugată să se gândească bine ce prefera: să renunţe la arestarea prinţului şi să primejduiască astfel întreaga activitate a regelui sau să-l aresteze pe prinţ care nu-i mai putea scăpa şi să-l scoată din Parisul care s-ar putea revolta. Ea opta pentru ultima propunere şi hotărî ca arestarea să aibă loc a doua zi dimineaţă.
Prinţul sosi foarte devreme la Luvru, venind la un consiliu care avusese loc cu trei ore înaintea consiliului regal. Aflând că Barbin se afla cam de mult la Luvru, îl chemă pe Feydeau şi-i spuse că din moment ce Barbin venise cu noaptea în cap la palat, mai mult ca sigur că se întâmpla ceva, după care îl rugă să-l tragă de limbă pe Barbin ca să vadă despre ce anume era vorba. Barbin îl repezi pe Feydeau, spunându-i să-l lase în pace, întrucât era necăjit fiindcă mareşala d'Ancre era pe moarte; răspunsul îndepărtă orice bănuială din sufletul prinţului, între timp, majestăţile lor trimiseră să-i cheme pe domnul de Crequi, aghiotantul regimentului gărzilor,

şi pe Bassompierre, colonel-general al regimentului gărzilor elveţiene şi aghiotant al regelui, înştiinţându-i despre ceea ce avea să urmeze, regina îi rugă să stea cu regimentele lor la porţile Luvrului ca să împiedice orice răzmeriţă şi să-l aresteze pe domnul prinţ dacă acesta va vrea să iasă din palat. Dar cei doi, după ce încercară s-o determine pe regină să renunţe la acest plan, exagerând neplăcerile ce se puteau ivi, pentru a executa porunca ce li se dăduse îi cerură un ordin scris, pecetluit cu marele sigiliu. Regina le răspunse că într-o ocazie atât de presantă ca aceasta le era de ajuns ordinul rostit chiar de gura regelui. Atunci o rugară să trimită cu ei măcar un scutier din garda regelui, asigurând-o că vor face întocmai ce le poruncise maiestatea sa. După ce se gândi o vreme pe cine să numească, regele îi spuse reginei să-l ia pe Launay, cel care-l arestase şi pe preşedintele Le Jay, fiindcă Launay era un om foarte curajos. Trimiseră deci imediat pe cineva, după el. De îndată ce sosi, regele îi porunci să se ducă împreună cu domnii de Crequi şi de Bassompierre la porţile palatului si că de îndată ce prinţii şi seniorii cutare si cutare vor vrea să iasă din Luvru, să nu le îngăduie. Aşa că cei trei porniră împreună să-şi

îndeplinească sarcina. Plecând, domnul de Crequi o întrebă pe regină dacă va trebui să-l împiedice să iasă din palat şi pe domnul de Guise. Ea răspunse că nu, că era sigură atât de el cât şi de fraţii lui. Gărzile se însiruiră deci în faţa Luvrului şi ca să nu dea de bănuit, traseră - la piciorul scării - trăsura regelui ca şi cum acesta ar fi dorit să iasă la plimbare. Cu

toate astea, partizanii prinţului începură a se teme. Thianges, locotenentul companiei de jandarmi a ducelui de Mayenne, îi spuse lui La Ferte, care se afla la ducele de Rohan, că probabil se întâmpla ceva fiindcă îi văzuse trecând pe Crequi si pe Bassompierre, foarte palizi, împreună cu un ofiţer din garda regelui, că gărzile se înşi-ruiseră în faţa palatului, că văzuse trăsura regelui la scară, dar că se temea totuşi de ceva ce-i scăpa pe moment; chemă repede un gentilom pe care-l trimise să-i dea de veste despre toate aceste lucruri ciudate domnului de Mayenne care se dusese în acea dimineaţă în vizită la nunţiul papal. Un altul intră în consiliu şi-i vorbi despre toate aceste lucruri domnului prinţ, care se schimbă la faţă şi puse capăt cât mai repede acelui consiliu.

în vremea aceasta, regele şi Monsieur se aflau împreună cu mama lor, regina, în cabinetul suveranului. Maiestatea sa intrase cu puţin înainte în odaia sa şi vorbise cu cei care-i însoţeau pe domnii Themines şi d'Elboeuf, asigurându-i că-şi va aminti de serviciul pe care i-l aduseseră în acea zi. Saint-Geran dori să le vorbească majestăţilor lor şi le aduse la cunoştinţă că se întâlnise pe podul Notre-Dame cu ducele de Bouillon care gonea de mama focului, într-o trăsură cu şase cai, însoţit de o droaie de călăreţi, toţi cu pistoale şi că domnul de La Tremouille galopa pe lângă trăsură; că aflase că ducele de Bouillon, nevrând să săvârşească aceeaşi greşeală ca domnul prinţ, nu venise dimineaţă la consiliu, ci plecase cu noaptea în cap la Charenton, cu un mare număr dintre prietenii săi şi cu mai mulţi soldaţi de

pază. Altcineva veni apoi să-i spună regelui că şi domnul de Mayenne se retrăsese o dată cu el, ceea ce nu era adevărat pentru că Mayenne se afla în vizită la nunţiul papal.

La ieşirea din consiliu, Thianges se aplecă la urechea prinţului şi-i şopti ceea ce-i transmisese ducele de Mayenne, neputând să-i spună mai curând pentru că atunci când ajunsese el la Luvru consiliul si începuse. Prinţul păli cumplit la această veste si răspunse că, dacă se pusese la cale ceva împotriva lui, acum nu mai avea ce face; îşi continuă deci drumul, trecând prin sala scundă a elveţienilor pentru a ajunge la o scară mică ce ducea în odaia reginei, ca să intre în consiliul regal, ce se ţinea de obicei la ora unsprezece. La uşă, dădu nas în nas cu doi soldaţi din gardă, fapt care-l miră şi abia atunci crezu -dar din păcate prea târziu - ceea ce-i spuseseră prietenii săi. Regele şi regina aflând că venise şi crezând că toţi ceilalţi prinţi o şterseră englezeşte, socotiră că nu mai era cazul să tărăgăneze treaba şi-i porunciră lui Themines să-l aresteze, ceea ce acesta şi făcu fără să întâmpine nici o rezistenţă din partea prinţului care era singur; refuză doar o vreme să predea spada, chemân-du-l pe domnul de Rohan care, văzând scena, amuţi.

în timp ce-l duceau în camera ce fusese pregătită dinainte, prinţul îl zări pe d'Elboeuf şi văzând că era însoţit de câţiva dintre prietenii săi, toţi cu baltage late şi ascuţite în mână, se şi crezu mort; dar d'Elboeuf îi răspunse că nu primise ordin să-l ucidă si că ei erau gentilomi si nu casapi.

Nici nu l-au arestat bine şi vestea s-a şi întins în întreg Parisul. Primele ştiri le primiră prinţii care făceau parte din partidul lui Conde; unii dintre ei se refugiară la ducele de Guise, alţii la ducele de Mayenne care abia se întorsese acasă de la nunţiul papal. Primul sosit a fost marchizul de Coeuvres; peste puţin, sosi Argencour trimis de domnul de Guise care, neştiind nimic despre planul regelui de a-l aresta pe prinţ, se temea să nu fie şi el luat o dată cu ceilalţi pe care primejdia comună ce-i păştea, îi făcea să fie strâns uniţi. De Guise îl întrebă pe Mayenne dacă putea să vină să-l vadă sau dacă nu-i făcea onoarea de a trece el pe la palatul lui de Guise. Ducele de Mayenne, care era însoţit de vreo două sute de gentilomi, îi spuse să-l aştepte întrucât va trece pe la ei.
De îndată ce marchizul de Coeuvres aduse vestea arestării prinţului, trei sau patru gentilomi plecară repede ca să-l înştiinţeze pe ducele de Bouillon care între timp ajunsese la Charenton; fără a mai pierde timp, marchizul o porni întins către poarta Saint-Antoine, de unde îl trimise pe Chambret la ducele de Mayenne dorind să-i spună câteva cuvinte, doar la două sute de paşi de poarta Saint-Antoine. Domnul de Mayenne se duse imediat dar îi spuse că-i trimisese vorbă ducelui de Guise să-l aştepte acasă la el. Se hotărâră să se ducă împreună, plănuind să adune cât mai multă nobilime şi să se arate pe străzile Parisului încercând să aţâţe norodul ca să ridice din nou baricade. Dar când au fost pe punctul de a intra în oraş, au constatat că nu vor putea deveni

stăpâni pe poarta Saint-Antoine pentru că, în cazul în care planul lor ar fi dat greş, n-ar mai fi avut pe unde se retrage; s-au hotărât deci pentru poarta Temple care era mult mai uşor de ocupat şi de păstrat, în timp ce se îndreptau într-acolo, Argencour veni să le spună - din partea ducelui de Guise - că regele şi regina îl trimiseseră la el pe Praslin ca să-i spună să vină la Luvru dar că el se scuzase că nu poate şi scăpase; că încă în acea seară va încerca să plece la Soissons, despre care el gândea că ar trebui să fie şi locul lor de retragere. Această veste îi ului pe toţi şi-i determină să-şi facă cea mai proastă părere despre ducele de Guise; văzându-se scindaţi, nu mai cutezară să intre în oraş, ci apucară pe drumul spre Bondy; expediară totuşi pe cineva ca să vadă ce se mai întâmpla la Paris; trimiseră vorbă cizmarului Picard că ei erau gata să intre în oraş cu cinci sute de călăreţi si că el, la rândul lui, va încerca să-i ajute adunând cât mai mulţi oameni.
De îndată ce prinţul de Conde a fost arestat, un foarte mare număr de nobili au dat năvală la Luvru ca să-l asigure pe rege de fidelitatea lor, fie că o făceau în mod sincer, fie că o făceau cu intenţie, impulsionaţi de o dorinţă cu totul contrară; fapt e că n-a exitat unul care să nu aprobe ceea ce făcuse regele. Mulţi chiar mărturisiră că-l invidiau pe domnul de Themines care avusese fericirea de a fi fost folosit la îndeplinirea acelei acţiuni. Adevărul e că în acea perioadă Curtea era atât de coruptă, încât cu greu ai fi putut găsi pe cineva în stare să salveze statul prin fidelitatea şi curajul său.

Nici ducele de Guise nici fratele său, cardinalul, nu cutezară să vină la Luvru; îl trimiseră pe prinţul de Join-ville pentru a face act de prezenţă şi a afla dacă şi ei se numărau printre cei ce urmau a fi arestaţi. Joinville îi asigură pe rege şi pe regină de fidelitatea fraţilor săi.

Re-gina-mamă, si aşa gravă din fire şi prea puţin înclinată către dulcegării - iar atunci sătulă până peste cap de bârfele de la Curte pe seama ei, cât şi de nemulţumirea iscată în urma arestării lui Conde - nu-i spuse mai nimic şi-l primi destul de rece. Atrăgându-i-se atenţia asupra acestui lucru şi spunându-i-se că atitudinea ei i-ar putea alarma pe prinţii de Guise, îl chemă imediat pe Praslin -despre care ştia că era prieten cu ducele de Guise - şi-i porunci să se ducă să le spună, lui şi fraţilor săi, că regele avea deplină încredere în ei şi că-i socotea slujitori fideli. Aceste cuvinte îl aruncară pe ducele de Guise în nehotărârea sa obişnuită şi-l împiedicară să ia în mod hotărât legătura cu ceilalţi prinţi, neîngăduindu-le să vină la el şi cerându-le să acţioneze singuri, fără ca el să fie amestecat. Numai că atitudinea lui îi opri pe ceilalţi să-şi pună în aplicare planul de a intra în Paris unde, dacă ar fi venit, mai mult ca sigur că ar fi reuşit să înflăcăreze poporul care nu ducea lipsă decât de un şef şi de cineva care să cuteze să înceapă primul răzmeriţa. Doamna prinţesă de Conde-mama avu îndrăzneala să iasă din casă, să se ducă până pe podul Notre-Dame, strigând cât o ţinea gura: „La arme!" şi să adauge că mareşalul d'Ancre îi ucisese fiul, pe prinţul de Conde. Toţi o ascultară cu uimire şi cu milă; dar fiindcă era sin-

gură, nu izbuti să-i determine pe parizieni la revoltă, aşa cum s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost ajutată şi de alţii.

Cizmarul Picard, aţâţat de ceea ce-i ceruseră prinţii, izbuti să producă o oarecare tulburare, iscând o mică răzmeriţă în mahalaua sa; dar fiindcă nu exista nici un nobil care să conducă acea răzmeriţă, furtuna pe care o iscase se abătu doar asupra casei mareşalului d'Ancre şi a secretarului său, Corbinelli; palatele le-au fost prădate cu atâta furie, încât n-au mai rămas din ele decât lemnul şi pietrele, jaful continuând şi a doua zi, până noaptea; în plus, ordinea care a fost repede instaurată în Paris a potolit focul din sufletele celor mai îndârjiţi; căci, mai întâi, regina-mamă a înştiinţat parlamentul de ceea ce se petrecuse; apoi a trimis, din partea regelui, câţiva seniori ca să facă ordine pe străzile Parisului; pe urmă a lămurit poporul, transmiţându-i, prin locotenentul civil, că domnul prinţ era în deplină siguranţă, că nu-i făcuse nimeni nici un rău, ci că doar se asiguraseră de persoana sa din pricina unor motive absolut întemeiate pe care le vor afla mai târziu.

Ducele de Guise nu numai că n-a acceptat ca ducii de Mayenne şi de Bouillon să vină la el acasă, ca să discute despre planurile lor, dar chiar în ziua în care regele i-a trimis vorbă că avea deplină încredere în el, a plecat din Paris cu atâta grabă, încât a fost primul dintre toţi care a ajuns la Soissons.

La Curte s-a crezut că Praslin făcuse un serviciu cu totul contrar celui încredinţat, şi anume că-l sfătuise pe ducele de Guise să se retragă în loc să-l asigure de

bunăvoinţa regelui şi a reginei, fiind probabil supărat că suveranii avuseseră mai multă încredere în domnul de Themines decât în el ca să-l prindă pe prinţ. Ceea ce a dat şi mai multă crezare acestui lucru a fost - în afară de maliţia obişnuită a curtenilor lipsiţi de fidelitate - faptul că ducele de Guise a plecat cu toţi ai săi, imediat ce Praslin a vorbit cu el; doamnele de Guise, mama şi soţia, precum şi prinţesa de Conţi au spus că nu plecaseră decât de teamă să nu se pună la cale ceva si împotriva lor; una dintre ele se pare că i-ar fi spus lui Bar-bin că va rosti într-o zi numele celui care-i sfătuise să plece. Domnul de

Vendome se eclipsase cu mult înainte. După ce domnul prinţ a fost arestat, i s-a spus reginei că acasă la Vendome avuseseră loc mai multe adunări. Saint-Geran i-a spus acest lucru, precum şi câţiva dintre confidenţii lui Vendome care se oferiseră ei înşişi să pună mâna pe el. Li s-a încredinţat această sarcină dar confidenţii l-au prevenit; Vendome a ieşit pe o portiţă din spate, s-a urcat în trăsură şi dus a fost. L-au urmărit, dar dorinţa lui de a se salva a fost mult mai mare decât dorinţa urmăritorilor de a-l prinde; a ajuns la Verneuil-au-Perche, cetate întărită care-i aparţinea, iar de acolo a trecut în La Fere. Unii bănuiră că în vreme ce Saint-Geran - care fusese trimis să-l prindă - îl aştepta în faţa casei, el fusese înştiinţat să fugă pe portiţa din spate. A fost singurul prinţ după care regina-mamă şi-a trimis oamenii să-l prindă, fiind încredinţată că ducii de Ma-yenne şi de Bouillon fugiseră de prea mult timp ca să mai poată fi prinşi. Cât despre domnul de Guise, cum

nimeni nu avea de gând să-l aresteze, n-a poruncit să fie urmărit atât pentru faptul că fusese unul dintre cei care descoperiseră primejdia ce-l pândea pe rege, cât şi pentru faptul că regina nu voia să fie atacată de toţi prinţii; şi apoi, pentru că şi ea şi consiliul ştiau bine că numai din uşurinţă acest prinţ trăsese cu urechea la planurile nefaste ale celorlalţi, cusur care-l împiedicase, de altfel, să facă parte din partidul prinţilor, lăsând la o parte faptul că interesele sale - şi majoritatea intereselor celor mari sunt foarte bizare - îl obligau să-l slujească pe rege.

Doamna contesă îi porunci şi ea fiului ei să plece şi astfel Curtea se goli, lipsită de marii ei seniori iar regele se trezi aproape fără nici un prinţ pe lângă el. Rochefort, favoritul prinţului de Conde, se duse la Chinon, iar de acolo, la Le Menillet, unde se închise cu toţi slujitorii domnului prinţ pe care izbuti să-i adune, ca să apere acel loc întărit împotriva regelui.

Hughenoţii din Sancerre profitară de această ocazie ca să pună mâna pe castelul cu acelaşi nume, în care -de câţiva ani - contele de Sancerre intrase cu ajutorul preoţilor şi al catolicilor şi de atunci îl păstra pentru sine, cu aprobarea regelui. Hughenoţii din cetatea La Ro-chelle puseră mâna pe Rochefort-sur-Charente; ducele d'Epernon, însă, adună imediat trupe şi le duse în garnizoană, în Surgere şi Tonnay-Charente, pentru a stăvili planurile nefaste ale prinţilor.

Dar să ne întoarcem la domnul prinţ de Conde pe care l-am lăsat în mâinile lui-Themines care-l dusese în

camera pregătită dinainte; când sosi ora mesei, nu vru să mănânce nimic si ceru să-i pregătească ai săi mâncăruri cu carne, favoare ce i-a fost acordată. Pe urmă, regele I-a trimis pe Luynes pentru a-l consola şi a-l asigura că se va bucura de cel mai bun tratament. Pe de altă parte, regina-mamă trimise şi ea pe cineva din partea ei. Prinţul insistă totuşi să-l vadă pe Barbin, căruia regina-mamă îi porunci să se ducă. De îndată ce-l văzu, Conde îi vorbi pe nerăsuflate despre o mulţime de lucruri, căci îşi ieşise din fire şi se lăsase în voia patimilor care-l chinuiau. Din tot ce spunea, reieşea clar dorinţa de a fi liber, întrebă dacă ducele de Bouillon fusese prins; aflând că nu, spuse de mai multe ori că rău făcuseră că nu-l arestaseră fiindcă în douăuzeci şi patru de ore el i-ar fi tăiat capul; poate că vorbea astfel, căindu-se de răul pe care-l făcuse, pentru că se afla în acea situaţie

critică sau pentru că era un om rău din fire, care voia ca toţi să-şi dea viaţa pentru el, invidiindu-i pe cei ce nu-i împărtăşiseră soarta, îl rugă pe Barbin s-o implore pe regină să-i redea libertatea, iar pe maresală să se arunce la picioarele stăpânei sale ca să-i îndeplinească această dorinţă. Cei mari sunt întotdeauna convinşi că totul li se cuvine si că oricât de mult rău le-ar pricinui oamenilor, trebuie să li se treacă cu vederea, îi mai spuse lui Barbin că dacă-l vor da în judecată, nimeni nu va smulge nimic de la el. Mai târziu, dorind să vorbească din nou cu el, îi spuse aceleaşi lucruri; adăugă însă că dacă regina-mamă va vrea să-l elibereze, îi va dezvălui toate intrigile pe care el şi cei din par-

tidul său le urziseră împotriva regelui; ceea ce dovedi că era lipsit şi de generozitatea şi de curajul pe care se cuvenea să le aibă un om de rangul lui. Regina îi dădu un răspuns înţelept şi demn de ea: că nu voia să afle mai mult decât ştia si că prefera să uite trecutul şi nu să şi-l reîmprospăteze în minte. Altă dată prinţul îi spuse lui Themines că dacă regina l-ar mai fi păsuit doar trei zile, regele n-ar mai fi purtat coroana pe cap; cele spuse, în starea în care se afla, dovedeau o îndrăzneală fără margini, dând în vileag ce patimi aprinse răscolesc sufletele marilor seniori când se văd puşi într-o situaţie la care nu se aşteaptă, precum şi lipsa de generozitate a celor de neam mare, care nu au puterea să se stăpânească.

în ziua în care a fost arestat prinţul, cancelarul du Vair, domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin veniră s-o vadă pe regina-mamă la care se afla şi domnul de Sully, şi să-i spună că lucrurile luaseră o asemenea întorsătură încât Franţa era pierdută dacă nu-l elibera pe domnul prinţ; vorbeau astfel fie din lipsă de experienţă, cum era cazul cancelarului, fie dintr-o timiditate înnăscută, cum era cazul domnului de Villeroy, care guvernase întotdeauna în aşa fel încât, cedând în faţa furtunilor, mai curând se lăsase condus decât condusese; sau poate pentru că unii îi simpatizau pe prinţi, cum era cazul preşedintelui Jeannin care credea că domnul de Conde putea să se îndrepte şi să-şi vadă de îndatoririle sale. Domnul de Sully, violent şi prea puţin stimat, care nu trăia decât în prezent, ignorând trecutul şi nepă-sându-i de viitor, adăugă la ceea ce spuseseră ceilalţi,

că cei care-i dăduseră reginei-mame un astfel de sfat, duseseră ţara de râpă. Regina, mânioasă de a vedea că se discută despre un lucru pe care hotărâse şi-l pusese în practică după o atât de lungă deliberare, îi răspunse că se mira peste poate de faptul că domnul de Sully cuteza să-i vorbească astfel şi că probabil îşi pierduse minţile din moment ce nu-şi mai amintea ce-i spusese regelui şi ei doar cu trei zile în urmă; Sully, foarte încurcat, se retrase imediat spre marea mirare a tuturor seniorilor care se aflau de faţă. Mai târziu, soţia lui a venit să-l scuze, spunând că numai spaima în care trăia îl determinase să vorbească astfel, căci cineva venise să-i spună că cei din partidul prinţului erau hotărâţi să-l omoare, crezând că el era autorul arestării prinţului de Conde.

Regina, sfătuită de slujitorii în care avea încredere şi bazându-se pe mulţimea de nobili ce veneau zilnic la Luvru să-si declare fidelitatea faţă de rege, nu se gândi să-l elibereze pe prinţ, ci dimpotrivă, să întărească paza celui prins şi să prevină inconvenientele ce puteau surveni. Porunci deci ca domnul prinţ să fie mutat din odaia unde fusese închis, în alta mai sigură, cu zăbrele, tot în palatul Luvru. Mutarea a avut loc în 3 septembrie, în 6 septembrie, regele s-a dus la parlament pentru a porunci să se verifice o declaraţie pe care

o făcuse în legătură cu detenţia prinţului de Conde şi unde arăta că pentru a cumpăra pacea prin tratatul de la Loudun, acordase domnului prinţ domeniul, guvernământul si oraşele întărite din Berri, îi dăduse o mare sumă de bani unuia dintre
334
lîl • Memorii
seniorii din partidul său, un nou bir de încasat, altuia, şi mari şi nedrepte avantaje tuturor celorlalţi, fără să poată ajunge totuşi la vreo înţelegere cu ei; că toate acele acte de rebeliune îl obligaseră, atât pentru siguranţa sa cât si a statului, să-l aresteze pentru ca în acest fel să smulgă puterea din mâinile celor care urmăreau să-l izgonească de pe tron. Şi totuşi regele declara că îi ierta pe toţi cei care aderaseră la planurile, consiliile şi acţiunile nefaste ale prinţului, cu condiţia ca în termen de cincisprezece zile să vină si să ceară iertare majestăţii sale; că perseverând peste acest interval de timp în atitudinea lor ostilă, se va proceda împotriva lor, conform rigorilor legii, aşa cum se procedează împotriva criminalilor de lezmajestate. La câteva zile după ce, în sunetul trâmbiţelor declaraţia a devenit publică regele a adăugat că dacă toţi cei care-l urmaseră pe prinţ, nu vor veni să jure în faţa sa că vor trăi şi vor muri în deplină supunere faţă de el, vor fi obligaţi să părăsească Parisul în douăzeci şi patru de ore. Şi pentru a face tot ce se putea ca să împace lucrurile, i-a trimis - în timp ce prinţii se strânseseră la Soissons - pe domnii de Chavalon si de Boissise şi pe marchizul de Villars, cumnatul ducelui de Mayenne, să trateze cu ei şi să le ofere tot ceea ce majestatea sa le putea oferi fără a-şi ştirbi autoritatea, pentru a-i determina să revină la îndatoririle lor.
Prinţii ajunseseră la Soissons încă din 2 septembrie. Domnii de Guise şi de Chevreuse sosind primii, domnul de Fresne, guvernatorul oraşului, în lipsa ducelui de Mayenne, a refuzat să le deschidă porţile până ce nu va
335
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
sosi stăpânul său şi cu toate că domnul de Guise s-a socotit jignit, de Fresne a fost lăudat de toată lumea. Odată ajunşi la Soissons, prinţii se adunară imediat şi hotărâră să trimită pe careva la ducele de Vendome, care se afla în La Fere, şi la ducele de Longueville, în Peronne, pentru a-i ruga să se afle peste trei zile, la Concy, unde urma să se adune cu toţii pentru a hotărî ce aveau de făcut. Cardinalul de Guise, care sosise la Soissons în 3 septembrie, plecă imediat la Concy împreună cu alţi prinţi. Ducele de Guise era foarte trist şi îşi pierduse cumpătul fie că exemplul răposatului său părinte îl speriase şi că se vedea vârât în acea treabă mai mult decât ar fi dorit, fie că se afla pentru prima oară, în mod făţiş, împotriva regelui său călcându-şi cuvântul că va rămâne credincios îndatoririlor sale, fie că-şi dădea seama că Liga prinţilor nu putea rezista fără domnul de Conde, fie că regreta să vadă că nu mai avea cinstea de a comanda oştirea regelui şi că se vârâse într-un partid mărunt, cot la cot cu alţi prinţi care-l priveau de sus şi-i contestau rangul. Toate aceste lucruri îi făceau pe ceilalţi prinţi să fie suspicios! şi să nu aibă încredere în el. Pentru a încerca să-l atragă de partea lor, îi acordară totuşi o atenţie deosebită, făcându-l să tragă nădejde că-l vor alege şeful lor, în afară de domnul de Longueville care-şi manifestă făţiş antipatia faţă de el. Acest lucru nu-i împiedicară să ia cu toţii hotărârea comună de a aduna fiecare câte oşti vor putea, ca peste douăsprezece zile să se afle în împrejurimile oraşului Noyon, unde-şi dăduseră întâlnire cu toţii, ur-
336
J'lukiii JW 3 Memorii

mărind să se îndrepte - însoţiţi de toate acele forţe despre care trăgeau nădejde să numere cel puţin opt, nouă mii de pedestraşi şi o mie cinci sute sau două mii de călăreţi - spre porţile Parisului, să se lupte cu oştirea regelui dacă li s-ar fi pus în cale şi să vadă cum vor putea răzvrăti spiritele nemulţumite din capitală. Numai că acel plan, deşi atât de bine pus la punct, n-a avut succesul scontat; căci deşi s-au despărţit pentru ca fiecare să-şi adune ostile - domnul de Guise ducându-se la Guise, domnul de Mayenne la Soissons, domnul de Bouillon la Sedan, domnul de Longueville la Peronne, marchizul de Coeuvres în Laon şi domnul de Vendome în La Fere - mulţi dintre ei s-au dovedit a fi tovarăşi vremelnici de drum, aşa cum se întâmplă în mai toate ligile unde fiecare, gândindu-se la interesul său, se desprinde din legătura comună care le slujeşte mai curând de pretext decât de motiv adevărat pentru ceea ce fac.

Primul care n-a făcut ceea ce a făgăduit a fost domnul de Guise. De îndată ce a ajuns în oraşul Guise, a trimis un gentilom la domnul de Lorena pentru a-l ruga să fie de partea sa şi un altul la domnii d'Epernon şi de Bellegarde; cât despre mareşalul de Lesdiguieres, se împotmolise până peste cap în Italia ca să mai aibă vreme să se vâre şi în Ligă. De Guise primind, după trei zile, vestea dată de soţia sa prin abatele de Foix, că regele se hotărâse să trimită nişte comisari pentru a trata cu prinţii şi că ea trăgea nădejde într-o împăcare în folosul său, lăsă baltă adunatul oştilor şi se duse la Liesse, de unde îl rugă pe marchizul de Coeuvres să-i

transmită domnului de Mayenne să fie a doua zi la Sois-sons. Domnul de Mayenne nu văzu cu ochi buni faptul că de Guise nu-şi adunase ostile. Totuşi, la sfatul comisarilor, le trimise vorbă tuturor celor ce făceau parte din Ligă, să se adune la Soissons; toţi se supuseră în afară de domnul de Longueville care - prin intermediul lui Mangot ce făcuse parte odinioară din consiliul său -tră separat cu regele, în ciuda faptului că el fusese primul dintre toţi şi cel mai pornit împotriva mareşalului d'Ancre; rupându-se de ceilalţi, tocmai el care se angajase încă de la început în acea gâlceava, îi înapoie regelui oraşul Peronne, care-l dădu lui Blerancourt, iar lui îi dădu în schimb oraşul Hom.

în vreme ce Longueville ajunsese aici, domnul de Thermes veni să vorbească cu domnul de Guise - în numele domnului de Bellegarde - despre ceea ce-l rugase prin gentilomul pe care i-l trimisese, între timp, la Liesse sosiră si răspunsurile din partea domnilor de Lorena şi d'Epernon. Gentilomul sosit din partea domnului d'Epernon rosti o droaie de cuvinte frumoase si atât; dar când rămase singur cu ducele de Guise, îi spuse că plecase prea repede de la Curte şi că era cazul să se întoarcă şi mai repede. Dar fie că domnul de Guise încă nu era hotărât, fie că nu voia să pară grăbit, tergiversa lucrurile, susţinând că ar fi fost mai bine să se ducă la Joinville fiindcă era mai aproape de Lorena, unde putea aduna oşti; apoi propuse s-o retragă pe soţia sa de la Curte ca să-l ajute cu bani; pe urmă, zise că să se ducă în Provence ca să provoace acolo o răzmeriţă; dar prinţii

cunoscându-i firea nehotărâtă nu făcură ormiQ dfn ce propuse el.

Uv

Cardinalul de Guise, blamând purtarea fratelui său, spuse răspicat că toţi din familia sa se vor supune regelui, întrucât el în calitatea sa nu-şi mai dorea alte ranguri.

Când prinţul de Conde a fost arestat, domnul de Nevers nu se afla la Paris şi apoi nu avea nici un motiv să se încurce cu tabăra prinţilor nesupuşi; pe de altă parte, nici ei nu trăgeau nădejde să-l poată avea alături. Dar iată că un gentilom trimis de el veni să le spună, spre marea lor mirare, că ducele de Nevers dorea să facă parte din Liga lor. Ce se întâmplase? După tratatul de la Loudun, domnul de Nevers îi mărturisise reginei-mame că era sătul de certurile dintre prinţi şi că voia să plece din Franţa şi să se lupte cu turcii, dorinţă care-i stătea de mult la inimă. O rugă deci pe regină să-i scrie -în acest scop - Papei şi regelui Spaniei. Şi pentru că nădăjduia că va fi ajutat si de prinţii germani, vru să fie trimis ca ambasador extraordinar la împăratul Germaniei, sub motiv că dorea să-l felicite pe împărat, din partea reginei, pentru noua mărire a imperiului, înainte de a pleca, se duse cu o listă de subscripţie la regină, pe care trăgea nădejde că o vor semna toţi cei ce puteau contribui la o treabă ca asta; Nevers o rugă pe regină să semneze în fruntea listei şi să-i dea patru sute de mii de scuzi. După ce primi din partea reginei tot ce ceruse, la începutul lui august plecă în acea lungă călătorie. Dar când ajunse la hotarul provinciei Champagne află că

prinţul de Conde fusese arestat. Nevers nu numai că se opri, dar avu cutezanţa de a-i scrie regelui câteva scrisori complet lipsite de respectul pe care atât el cât şi alţii îl datorau suveranului. Regina-mamă îşi ascunse cum putu nemulţumirea faţă de el. Dar când văzu de câtă rea-voinţă dăduse dovadă, porunci să nu fie primit în nici unul din oraşele fortificate din guvernământul său. Vrând să intre în Chalons, i s-au închis porţile în nas, conform poruncii reginei-mame; profund jignit de acest lucru, declară că trecuse de partea prinţilor si le ceru acestora - aflaţi la Soissons - să-l primească printre ei.

în vremea aceasta, deputaţii regelui sosiră la Villers-Cotenets şi neprimind poruncă să se ducă până la Soissons, convenira cu prinţii să se întâlnească într-o fermă numită Cravaussons, la distanţă de o leghe de Soissons, unde se aflară împreună pentru întâia oară. Sarcina lor cea mai importantă era să-l smulgă pe ducele de Guise din tabăra adversă socotind că astfel îi va putea convinge mai lesne şi pe ceilalţi. Domnul de Chanvalon, fiind în slujba casei de Lorena, se bucura de toată încrederea ducelui de Guise; dar secretarul ducelui de Monteleon, ambasadorul Spaniei, izbuti mai lesne să-l convingă, transmiţându-i din partea regelui, stăpânul său, că acesta se punea chezaş pentru el ştiind bine că i-ar fi fost foarte greu să fie sigur de mareşalul d'Ancre.

La toate aceste argumente se mai adăuga şi oştirea regelui care era puternică şi care înaintase până aproape de Villlers-Chauterets, gata să-i pună pe prinţi în

situaţia de a nu se mai putea împotrivi sau de a pretinde mari avantaje. Prinţii cerură totuşi foarte multe lucruri, mai mult de formă decât în nădejdea că le vor obţine. Dar ceea ce doreau cel mai mult era să nu fie obligaţi să se ducă la Curte toată iarna aceea si regele să le dea nişte bani ca să-şi poată întreţine garnizoanele. Mai cerură ca tratatul de la Loudun să fie menţinut, ca asediile din faţa castelului Chinon si a turnului din Bourges să fie ridicate şi cei ce comandau în acele locuri să fie menţinuţi în funcţiile lor; garnizoanele din cetăţile întărite ale ducelui de Mayenne să fie sporite cu două sute de pedestraşi; plata pensiilor, a garnizoanelor, a companiilor de cavalerie, precum şi orice alte gratificaţii ar binevoi majestatea sa să le acorde să fie înglobate în suma generală dată

celor din Soissons; să i se aprobe ducelui de Vendome să-si ţină adunarea Statelor Generale din Bretagne; compania lui de cavalerie uşoară să slujească acolo unde îi va porunci el; să-i fie lăsaţi o sută de pedestraşi în garnizoană în oraşul La Fere; majestatea sa să dărâme fortificaţiile din Blavet şi să scoată toate garnizoanele din locurile întărite unde le trimisese, după arestarea prinţului de Conde.
Domnul de Guise, care nu mai dorea decât să se reîntoarcă lângă majestăţile lor, profită de ocazie si le ceru prinţilor îngăduinţa de a face un drum până la Curte în nădejdea că le va facilita aprobarea cererilor lor. Sosi la Curte în 24 septembrie, împreună cu fraţii săi, fiind foarte bine primiţi; apoi făcu o nouă călătorie până la Soissons pentru a le aduce prinţilor la cunoştin-

ţa hotărârea regelui. Majestatea sa era de acord să sporească cu două sute de oameni garnizoana pe care prinţii o ceruseră pentru ducele de Mayenne, în Soissons, şi cu o sută de oameni, garnizoana ducelui de Vendome, din La Fere, dar nu era de acord să le plătească nici un ban acestora. Cât despre tratatul de la Loudun, regele declară că nu-l va modifica, în rest, prinţilor nu li s-a mai acordat nimic; în plus, regele a declarat că prinţul de Conde avea să rămână în puterea sa şi că va face cu el ce va crede de cuviinţă.
Pe urmă, în 16 octombrie, regele făcu o altă declaraţie prin care arăta că în declaraţia privind detenţia prinţului nu erau cuprinşi prinţii, seniorii şi alţi slujitori ai săi care plecaseră din Paris în 1 septembrie, ci că dimpotrivă, îi socotea pe toţi supuşii săi fideli şi că voia ca ei să se bucure de binefacerile sale şi să-şi îndeplinească îndatoririle la fel ca mai înainte. Apoi mai dădu o declaraţie separată, numai pentru ducele de Longueville, prin care îl asigura că nu avea nici o intenţie rea în ceea ce-l privea şi nici împotriva slujbei pe care o îndeplinise mai înainte şi că special nu fusese menţionat în prima sa declaraţie.
în felul acesta, toate lucrurile păreau să se fi liniştit cel puţin pentru o vreme. Toate cetăţile întărite pe care le avusese prinţul de Conde în Berri au fost încredinţate domnului de Montigny, care a fost făcut mareşal al Franţei împreună cu domnul de Themines, la puţină vreme după ce prinţul a fost arestat; Chinon, unde se dusese Rochefort ca să se ferece, a trecut în stăpânirea

regelui. Rochefort îşi părăsi oraşul întărit nu atât din pricina scrisorilor trimise de prinţul de Conde cât de teama mareşalului de Souvre care se pregătea să ase-dieze oraşul a cărui cârmuire a fost încredinţată lui d'Elbene. Toate lucrurile au fost restabilite ca la început şi în La Rochelle, cei din cetate încredinţară unui ofiţer al regelui castelul Rochefort pe care îl înşfăcaseră; ducele d'Epernon si-a retras şi ei garnizoanele din Augere şi Tonnay-Charente. Acum toţi prinţii şi seniorii fuseseră readuşi la îndatoririle lor, cel puţin în aparenţă.
Numai domnul de Nevers iscă noi tulburări, făcu înrolări de soldaţi, se înconjură de prieteni, se duse de mai multe ori la Sedan ca să se consulte cu demonul rebeliunilor - ducele de Bouillon - vârî soldaţi în oraşele Mezieres, Rethel, La Cassine, Château-Portien, Riche-court şi în alte locuri întărite ale guvernământului său, fără îngăduinţa regelui, fapt de care se mirară toţi oamenii cu scaun la cap, pentru că ostile regelui erau mult mai puternice şi el nu le-ar fi făcut faţă dacă ar fi fost trimise împotriva sa.

Regina se sluji de toate mijloacele pentru a-l face saşi recunoască greşeala; îl trimise la el pe intendentul Marescot, dar acesta nerezolvând nimic, îmi făcu onoarea de a mă trimite pe mine la domnul duce, crezând că eu aş fi mai dibaci şi, menajându-l, l-aş putea determina să-şi vâre minţile în cap. Dar totul a fost zadarnic fiindcă ducele de Nevers nu era un om de înţeles. Şi-a continuat deci acţiunile nefaste; s-au primit veşti de la guvernatorii unor forturi din provincie care cereau să li se în-

tărească garnizoanele, susţinând că nu erau răspunzători de pierderea acelor locuri dacă Nevers ar fi vrut să pună mâna pe ele. Regina-mamă hotărâtă să-l lase pe duce să înceapă ostilităţile, se mulţumi să trimită câţiva comisari în Champagne pentru a o informa ce se petrecea acolo; nu vru să trimită întăriri garnizoanelor din forturi, ci le ceru guvernatorilor din oraşele aflate în primejdie să se apere cum vor putea căci dacă le-ar fi trimis soldaţi, Nevers ar fi putut susţine că regina-mamă punea ceva la cale împotriva lui. Atunci ducele, puse el la cale, împotriva reginei, planul de a lua în stăpânire oraşul Reims. Regele îl trimise în acea parte a ţinutului Champagne pe marchizul de La Vieuville, locotenentul său general, poruncindu-i să nu se alieze decât cu cei din casa regală.

La câteva zile după asta, adică în 14 noiembrie, doamna de Nevers se înfăţişă la porţile oraşului, cerând să intre; marchizul, care ştia ce atmosferă era în oraş şi cât de inteligentă era doamna de Nevers al cărui soţ se afla la doi paşi de acolo, după ce-şi ceru mii de scuze, nu-i îngădui să intre, obligând-o să petreacă acea noapte, undeva, la marginea oraşului. Mâniat de acel refuz, ducele de Nevers trimise un mare număr de soldaţi ca să ia în stăpânire castelul Sij aparţinând marchizului de La Vieuville, situat în Rethelois; apoi ceru procurorului fiscal din ducatul Rethelois să pună sechestru feudal pe moşie, întrucât marchizul nu-şi mai plătise datoriile după ce se prăpădise tatăl său. Marchizul de Vieuville se plânse regelui; acesta îl trimise, în

21 noiembrie, pe Barenton, ofiţer în garda sa, ca să-i poruncească ducelui să-si scoată soldaţii din castelul marchizului, întrucât marchizul n-o primise în oraşul Reims pe ducesa de Nevers fiindcă aşa îi poruncise el. Domnul de Nevers îi răspunse foarte obraznic regelui, spunându-i între altele că dacă toţi cei de la Curte se plecau sub nuiaua lui, el nu mai voia să se plece şi că în trei luni de zile toţi îi vor mărturisi, cu aceeaşi francheţe, acest lucru; că el îl va întâmpina cu douăzeci de mii de oameni, pe Praslin, care comanda armata regelui în provincie. In realitate, Nevers abia dacă avea o mână de soldaţi cu care putea să apere doar vreun mic fort din guvernământul său. Barenton făcu un proces-verbal pe care-l aduse regelui; acesta îl înmâna cancelarului împreună cu rapoartele lui Coumartin şi d'Ormesson, consilieri de stat, care-l informaseră şi ei pe rege despre recrutările de soldaţi făcute de Nevers, rugându-l să dezbată problema în consiliu şi să vadă ce putea face pentru liniştea ţării şi a lui.

Problema fiind pusă în discuţie, cancelarul a fost de părere ca afacerea să fie încredinţată parlamentului. Domnul de Villeroy - deşi bănuit că ar simpatiza cu prinţii - spuse că asta nu era o treabă pentru parlament; preşedintele Jeannin propuse să se trimită parlamentului doar sechestrul feudal dar i se răspuse că asta ar însemna să obligi un gentilom să se

judece cu un prinţ, pentru că îndeplinise porunca regelui. Secretarul de stat Mangot, luând cuvântul şi apărându-l pe marchizul de Vieuville, Barbin îi răspunse că uitase un lucru care i-ar

fi arătat imediat domnului de Nevers că nu avea dreptate, şi anume că sechestrul feudal fusese pus după mai multe zile de la cucerirea castelului marchizului. Cancelarul, pe faţa căruia se citea regretul şi mâhnirea că era obligat să discute astfel de probleme, îi spuse lui Barbin că se înşela dacă-si închipuia că-l va face emisarul sfaturilor sale violente. Barbin îi răspunse cu modestie că el era un om plin de bunăvoinţă, că spunea ce gândea şi că de asta se adunaseră ca să-şi spună fiecare părerea. Cancelarul răspunse că el nu va întreprinde nimic până ce nu va fi înconjurat de oameni care să se priceapă în astfel de treburi. Barbin se ridică şi spuse:
— Poate că eu sunt singurul care nu mă pricep. Toţi cei care rămân, probabil că se pricep iar mulţi dintre ei se pricep mult mai bine decât v-aţi priceput dumneavoastră vreodată!
Rostind acestea, plecă ducându-se direct la Luvru unde istorisi regelui si reginei-mame tot ce se petrecuse.
între timp, sosind ora consiliului regal, cancelarul veni la Luvru. Regina îl întrebă dacă avea procesul-verbal al lui Barenton iar dacă-l avea, atunci să binevoiască a-l citi în faţa tuturor prinţilor şi seniorilor ce se aflau acolo. Cancelarul părând că ezită, Barbin insistă să-l citească pentru ca fiecare să-şi dea seama de procedeul insolent al lui Nevers. Procesul-verbal odată citit, n-a existat persoană care să nu-l blameze si să nu insiste ca majes-tăţile lor să-şi manifeste resentimentele. Regina-mamă

l-a întrebat pe cancelar ce părere avea despre acest lucru. El s-a tras un pas îndărăt şl a tăcut mâlc. Regina, mirată, l-a mai întrebat o dată şi încă o dată, dar el a rămas mut ca un peşte. Atitudinea aceasta i-a făcut o părere foarte proastă regelui care era sătul până peste cap de bădărăniile lui, de prea puţina experienţă pe care o avea în treburile statului, de a auzi partea cea mai aleasă a clerului ce se plângea de el că era certat cu religia, încât mâniat, majestatea sa i-a spus reginei-mame că trebuia îndepărtat din funcţie; chiar în aceeaşi seară, trimise pe cineva să-i ceară sigiliile pe care i le încredinţa lui Mangot, iar pe mine mă onoră cu funcţia de secretar de stat pe care acesta o deţinuse până atunci.
Cu câteva zile mai înainte fusesem numit ambasador extraordinar în Spania pentru a încheia o mulţime de afaceri, încredinţate mai apoi contelui de La Rochefou-cauld care a fost numit ambasador în locul meu. Având în vedere firea mea, as fi preferat să fiu ambasador decât secretar de stat. Dar cum nu-mi era îngăduit să aleg, trebuie totuşi să mărturisesc că puţini oameni tineri ar fi fost în stare să refuze o funcţie atât de înaltă. Am acceptat deci ceea ce mi s-a oferit cu atât mai multă plăcere cu cât Barbin, care era prietenul meu personal, mă zorea să primesc cât mai repede noua funcţie.
De îndată ce am fost instalat în noua slujbă, mareşalul d'Ancre a început să mă preseze să renunţ la episcopia mea pe care voia să i-o dea domnului du Vair. Dar având în vedere schimbările care mai puteau avea loc -atât în firea nestatornică a acestui personaj cât şi da-

torită accidentelor ce puteau surveni în viaţa sa - n-am vrut pentru nimic în lume să accept acest lucru, ceea ce l-a nemulţumit foarte tare pe mareşal, deşi fără motiv. Degeaba i-am tot explicat cu toţii că, dacă s-ar întâmpla să mă aflu în situaţia în care fusesem înainte de a primi acea înaltă slujbă, trebuia să am şi eu o sursă de trai. Dar cum tot ce-i spuneam nu-l mulţumea, Barbin - care cunoştea oamenii mult mai bine decât mine - mi-a zis că indiferent ce-aş face, nimic nu-l va mulţumi pe mareşal dacă nu-si va atinge scopul; că urmărea să mă deposedeze de singurul bun pe care-l aveam pentru ca să depind cu totul de bunăvoinţa lui. Cu această ocazie, Barbin s-a dovedit încă o dată a-mi fi prieten adevărat, încurajându-mă pe ascuns să nu renunţ pentru nimic în lume la episcopia mea.

Cât despre domnul du Vair, n-am văzut încă niciodată un om care să devină episcop când avea o atât de proastă faimă şi era atât de puţin stimat; era bolovănos în conversaţie, nehotărât de îndată ce se ivea cea mai mică dificultate si lipsit de sentimentul datoriei. Ducii de Bouillon şi de Mayenne aveau o asemenea putere asupra spiritului său, încât nu avea tăria să nu le susţină făţiş interesele, într-o zi, i-a reproşat reginei, de faţă cu ei, că avea prea puţină încredere în cei doi prinţi şi că dacă va continua să-i mai bănuiască, îi va obliga să caute în altă parte sprijin, mai ales că nici în timpul cât regele a fost minor nu se încrezuse în ei. Dar regina i-a răspuns că, deşi le dublase veniturile încă de la începutul regenţei sale, că le acordase pensii excesiv de mari crezând

l

•JiiU.TH'JIM 'r Memorii ÎA'/fG>iA"..)

că în felul acesta îi va determina să-şi vadă de îndatoririle lor, ei îi răsplătiseră binele cu rău, urzind intrigi la Curte, ridicând armele în provincii, pierzându-şi respectul pe care-l datorau suveranului lor şi tulburând liniştea tuturor. Toţi oamenii de bine doriseră ca insolenţa să le fie pedepsită şi totuşi, contrar aşteptărilor, ei profitaseră de pe urma răscoalei pe care o iscaseră şi care trebuia să-i ducă la sapă de lemn, fiindcă regina îl îndemnase pe rege să-i răsplătească şi nu să-i pedepsească; bunătatea ei nu-i făcuse însă mai înţelepţi, iar pacea nu fusese acceptată decât ca ei să mediteze la un nou război. Când a venit vorba despre căsătoria regelui, ei s-au opus; când regele s-a îndreptat spre Spania, ei au început să se înarmeze ca să-i dea peste cap planurile de însurătoare. Crima lor dându-i regelui prilejul de a-i pedepsi, iar slăbiciunea lor furnizându-i si mijloacele, ea intervenise din nou; regele dusese tratative cu ei şi-i primise ca un părinte, în loc să-i pedepsească precum un stăpân. Dar după toate acestea, în loc să se întoarcă imediat la Curte, ei, dimpotrivă, s-au îndepărtat şi mai mult de ea. Mai putea oare regina să mai aibă încredere în ei?

Tulburarea şi uimirea produse de arestarea prinţului de Conde nici nu trecuseră bine, că mareşalul d'Ancre se şi înapoiase la Curte. Dacă plecase disperat, acum se reîntorcea cu nădejdea că va guverna şi mai departe, la fel ca înainte. Soţia lui era cumplit de abătută de spaima în care trăia cât şi din pricina firii ei melancolice pe care acea spaimă i-o accentuase şi mai mult. Aproa-

pe că-şi ieşise din minţi; nu mai voia să-şi părăsească odaia, nu mai voia să vadă pe nimeni crezând că toţi cei care se uitau la ea îi făceau farmece; îl bănuia de acest lucru până şi pe Barbin, motiv pentru care îl rugase să nu mai vină s-o vadă.
După ce se înapoiase la Paris, mareşalul îl întrebase pe Barbin dacă se putea amesteca, fără pericol, în afacerile statului. Barbin care ştia că mareşalul era hotărât să facă ceea ce întrebase şi că, indiferent ce i-ar fi spus, nu s-ar fi abţinut de la acest lucru - îi răspunse că, după părerea sa, putea şi că nu vedea ce anume I-ar împiedica. Fiindcă mareşalul ţinea cu orice preţ să-şi sape singur groapa, Luynes începu a-l vorbi de rău în faţa regelui, pregătind furtuna care avea să se spargă în capul său, în anul următor.
Luynes începu deci prin a-i arăta regelui că autoritatea regală se afla în mâinile mareşalului, că regele nu se bucura de ea decât cu numele şi că, pentru a-şi întări poziţia, trebuia s-o îndepărteze pe regina-mamă, cu toată recunoştinţa pe care i-o datora.
în Ziua celor patruzeci de sfinţi, regele îmbolnăvindu-se de un soi de sfârşeală, regina - care se afla la Feuillans -veni în goană la Luvru, foarte speriată; regele, deşi se simţea mai bine, nu se restabili decât după trei sau patru zile. Regina vorbind adesea despre acea boală cu du Vair care pe atunci încă mai era cancelar, îi mărturisi acestuia că se temea ca nu cumva boala regelui să revină în primăvară. Vorbind cu Herouand, regina îşi manifestă şi faţă de acesta tema ei ca nu cumva, în

primăvară, regele să se îmbolnăvească din nou. Luynes, profitând de această ocazie, îi spuse regelui că se urzea ceva împotriva lui care urma să se întâmple la primăvară. Când şi când, îi dădea de înţeles regelui că prinţii nu erau persecutaţi de regina-mamă decât din pricina dragostei pătimaşe pe care mareşalul d'Ancre o nutrea faţă de ea şi că prinţii fuseseră foarte îngrijoraţi de boala lui. Toate aceste spuse îşi făcură efectul asupra firii slabe a regelui, încât de Gesvres trimise special pe cineva la Soissons la ducele de Mayenne să-i spună -nu din partea regelui ci din partea sa - că majestatea sa era plin de bunăvoinţă faţă de el, că se gândea să plece împreună cu regina-mamă la Compiegne, unde ştia bine că atât el cât si ceilalţi prinţi vor veni să-l vadă.
Aceste cuvinte îi încurajară foarte mult pe prinţi, care-l rugară pe cardinalul de Guise să întreprindă diligente pe lângă Luynes. Afacerea a fost atât de bine aranjată încât La Chesnaie, gentilomul personal al regelui, care avea mare trecere pe lângă Luynes, îl trimise la prinţi pe Genie să le dea de ştire că regele nu putea să-l sufere pe mareşalul d'Ancre, că era foarte nemulţumit de comportarea sa, convingându-i pe toţi să rămână uniţi şi să nu accepte nici un fel de împăcare cu mareşalul.
în ciuda tuturor acestor lucruri, schimbarea unor miniştri îi intrigă pe prinţi; ei crezuseră că, nefiind nimeni atât de pricepuţi ca ei în politică, vor fi chemaţi la conducerea statului, dar văzând ce se întâmplă, rămaseră foarte dezamăgiţi şi nevrând să-şi mai vadă de îndatoririle lor, se răzvrătiră şi mai amarnic; ducele de Nevers,

pe faţă, ducele de Bouillon, pe ascuns, discreditând cârmuirea reginei-mame, în ţările străine, şi trimiţând oameni în Olanda, la Liege şi în diverse oraşe din Germania, pentru a vorbi de rău guvernul. Domnul du Pesche, între alţii, aflându-se la Liege şi spunând ceea ce i se poruncise să spună, un gentilom din acel oraş l-a ucis învinuindu-l de trădare.

Urmărind să prejudicieze autoritatea regală, prinţii recurseră şi la alte practici: trimiseră trupe, în număr mic, prin Sedan, în Champagne, unde ducele de Nevers le primea şi le îndruma către cetăţile întărite ce nu le puteau ţine piept, înştiinţat, regele se văzu obligat să trimită soldaţi în acea provincie, sub comanda mareşalului Praslin, atât pentru a vedea cum îşi îndepliniseră comisarii regali sarcinile ce le fuseseră încredinţate, defe-rindu-i justiţiei pe cei ce nu-şi făcuseră cum trebuie datoria, cât si pentru a fi gata, dacă s-ar fi ivit ceva neprevăzut, să intervină cu armata.

Neprevăzutul se ivi destul de repede căci domnul de Nevers intră prin susprindere, în noaptea de întâi decembrie, în oraşul Sainte-Menehould, puse stăpânire pe el şi aduse în castelul din oraş cinci sute de soldaţi din garnizoana sa. Oraşul era important pentru că apăra alte două mari aşezări: Sedan şi Mezieres şi pentru că închidea trecerea ce ducea la Verdun. Mareşalul de Praslin porni într-acolo cu oştirea regelui şi, după ce-i făgădui zece mii de scuzi lui Bouconville, guvernatorul castelului, deveni stăpân pe Sainte-Menehould, izgoni garnizoana ducelui de Nevers şi o duse la Rethel.

în ciuda tuturor acestor procedee urâte ale ducilor de Nevers şi de Bouillon, ultimul deşi proceda mai pe ascuns, avu totuşi tupeul să-i scrie regelui o scrisoare în care se plângea că trupele majestăţii sale pricinuiseră mari neajunsuri în Champagne şi că ambasadorul regelui la Bruxelles împiedica libertatea comerţului cu oraşul Sedan pe care regele nu mai voia să-l protejeze. Că dacă lucrurile stăteau astfel, el va fi obligat să recurgă la mijloacele la care recurg toţi când sunt obligaţi să-şi apere pielea. Majestatea sa îi răspunse, în 27 decembrie, cu mai multă asprime decât fusese obişnuit pe vremea vechilor miniştri, spunându-i că procedase rău, că plângerea făcută nu urmărea decât sau să le prevină pe cele pe care regele avea tot dreptul să le ridice împotriva lui, sau să dea impresia că prinţii erau persecutaţi pe nedrept; că afirmaţia pe care o făcuse că Sedanul nu avea libertatea de a întreţine legături comerciale cu Flan-dra era adevărată, dar că faptul survenise în urma intervenţiei ambasadorului Franţei când acesta văzuse că prinţii voiau să cumpere arme pe care să le folosească împotriva regelui lor şi că, dacă ar fi fost mai înţelept, în loc să vorbească de mijloacele la care se pregătea să recurgă ca să se apere, ar fi apelat la bunăvoinţa regală.

Am mai spus că prinţul de Conde, după trei zile de arest, a fost schimbat din camera unde se afla şi dus în alta, mult mai sigură, pe care i-o pregătiseră, în care cât timp a stat în ea a avut unele speranţe că va fi eliberat în curând; dar lucrurile se schimbară imediat după aceasta, din pricina neîncrederii pe care o inspirau

regelui şi reginei atât el cât şi toţi cei din partidul său. Un ofiţer din cavaleria uşoară a prinţului, un anume Bour-sier, a fost acuzat, la sfârşitul lunii octombrie, de o femeie de stradă, că s-ar fi lăudat, într-un loc rău famat, că a fost gata s-o ucidă pe regina-mamă, în palatul Lu-xembourg, dacă domnul cardinal de Guise, prima oară şi domnul de Bassompierre, a doua oară, nu s-ar fi interpus între regină şi el. Cancelarul du Vair l-a trimis imediat pe Barbin la femeia cu pricina, ca s-o interogheze, în raportul pe care l-a scris a arătat că era vorba de o târfă pe vorbele căreia nu puteai pune bază. Dar cum lui Barbin i se păru că acea afacere care privea însăşi viaţa reginei fusese neglijată, îi porunci

cancelarului du Vair să numească o comisie condusă de domnul de Mes-mes, locotenent civil, care-să prezinte palatului de justiţie toată tărăşenia.
Boursier a fost condamnat la moarte, în ziua de 4 noiembrie, după ce mai întâi i s-a pus clasica întrebare: cine-i erau complicii? Toţi consilierii au vrut să asiste la proces, unii datorită faptului că era vorba despre un lucru neobişnuit, alţii din exces de zel, alţii fiindcă probele nu erau satisfăcătoare. Alţi doi slujitori care făcuseră parte din garda prinţului de Conde au fost arestaţi o dată cu Boursier pentru că-l vizitau prea des, dar nefi-ind găsiţi vinovaţi au fost eliberaţi. Unul dintre ei, pe nume Vaugre, s-a dus la Soissons, nădăjduind să fie bine primit, dar odată ajuns acolo, s-a spus că fusese probabil trimis ca să-l ucidă pe ducele de Mayenne, cum vom vedea că s-a întâmplat în anul următor.

- Acuzaţia adusă lui Boursier îi făcu pe toţi de la Curte să nu mai aibă încredere în prinţul de Conde, bănuind că ofiţerii săi, care până atunci îi pregătiseră mâncarea şi-l serviseră, probabil că-i vârâseră vreo scrisoare în pateul de ficat; aşa că au fost concediaţi cu toţii, iar prinţul n-a mai fost servit decât de slujitorii regelui. Pe urmă, în 24 noiembrie, a fost urcat într-o trăsură şi dus la Bastilia pentru a fi cât mai bine păzit, în 19 decembrie, contele de Lauzieres, fiul mareşalului de Themines, în paza căruia se afla prinţul, a fost schimbat şi înlocuit cu du Thiers, care comanda compania de cavalerie uşoară a reginei-mame, primind ordinul de a-l păzi împreună cu câţiva dintre prietenii săi.
înainte de a încheia acest an, socot necesar să arăt ce se petrecuse în Italia după tratatul din Ăst, de ce acest tratat n-a fost pus în practică, să vorbesc despre ajutorul pe care ducele de Savoia l-a primit din partea Franţei şi despre ce-au făcut majestăţile lor pentru a ajunge la o împăcare cu prinţii.
După tratatul din Ăst, Spania l-a retras pe marchizul de Linocosa din statul Milan şi l-a trimis în locul lui pe don Pedro de Toledo, care bazându-se pe faptul că prin acel tratat regele Spaniei nu fusese obligat să-şi trimită soldaţii la vatră, nu numai că nu procedă la dezarmare ci dimpotrivă, înrola noi trupe, stârnind invidia ducelui de Savoia care, lipsit de armată, îşi văzu statul invadat de trupe străine.
Tot în acea epocă, veneţienii erau în război cu arhiducele Ferdinand din cauza câtorva supuşi ai acestuia

aflaţi în Croaţia şi care, la sfârşitul anului 1615, săvârşiseră câteva furturi din care pricină veneţienii, neputând găsi înţelegere la arhiduce, începuseră a se război cu el.
Oştirea lui don Pedro de Toledo neputând fi folosită împotriva lor nici împotriva ducelui de Savoia, veneţienii şi savoiarzii începură a duce tratative, îşi făgăduiră ajutor reciproc împotriva spaniolilor, motiv pentru care şi unii şi alţii începură a face noi recrutări.
Aflând despre această nouă alianţă din Italia, Ludovic al Xlll-lea îl trimise pe domnul de Bethune în calitate de ambasador extraordinar al său, în locul marchizului de Rambouilleî, pentru a încerca să ajungă la o împăcare. Dar spiritele erau iritate, orgoliul Spaniei era mare şi încrederea în forţele ei, şi mai mare. Ducelui de Savoia nu-i lipsea nici curajul, dar nici abilitatea de a da impresia că era înţeles cu veneţienii. Au fost făcute diverse propuneri; nu s-au înţeles, ci s-au certat; Ludovic a fost rugat să ţină cu Savoia; ducele l-a somat să-l ajute după cum se obligase prin tratatul din Ăst şi a expediat pe

cineva la ducele de Lesdiguieres ca să-i trimită trupa aşa cum i-a făgăduit, fără să mai aştepte poruncă de la regele Franţei. Mareşalul de Lesdiguieres a trecut în Torino, a înarmat un mare număr de soldaţi, a trecut prin Monts şi iată că ducele de Savoia s-a văzut cu o armată de treisprezece, paisprezece mii de pedestraşi, în afară de cei zece mii de francezi pe care-i mai avea, gata să se apere împotriva lui don Pedro de Toledo, deşi armata acestuia era mult mai mare. .n MC;
356

Cel care începu însă a face greutăţi fu ducele de Nemours care, asumându-şi sarcina de a recruta soldaţi pentru sine, în Faussigny şi Genevois, întoarse armele împotriva ducelui de Savoia, nu pentru că ar fi avut vreun prilej de nemulţumire, ci pentru amărăciunea pe care o purta de multă vreme în suflet; sperând să-i moştenească bunurile, ducele îl împiedicase, în anul 1611, să se însoare cu domnişoara d'Aumale; apoi, momindu-l că-i va da de nevastă pe una dintre fiicele sale, lăsase să treacă anii unul după altul ca să îmbătrânească şi să rămână neînsurat. De Nemours s-a aliat deci cu Spania, a trecut în Franche-Comte unde a făcut recrutări de trupe, a cerut voie să treacă prin Franţa ca să intre în Savoia, dar nu i s-a aprobat decât cu condiţia ca soldaţii să treacă unul câte unul, în şir, cum treceau şi soldaţii care se duceau să lupte pentru ducele de Savoia; ceea ce, de fapt, însemna a nu i se aproba, pentru că soldaţii francezi care treceau unul câte unul se duceau să lupte în Savoia, trecând prin Franţa, pe un pământ prieten; cei care ar fi venit ca duşmani, din Franţa în Savoia, trecând unul câte unul, ar fi fost ucişi rând pe rând dacă ar fi trecut astfel. Dar ducele de Monteleon a insistat atât de mult, susţinând că trupele ducelui de Nemours erau mai toate risipite şi că aprobarea pe care o cerea în numele prietenului său ar fi făcut cinste alianţei lor, încât până la urmă a obţinut acea aprobare. Un anume Lasse, trezorier al Franţei în Bourges, a fost trimis la Bellegarde să-i spună să lase liberă trecerea prin Bresse şoptindu-i la ureche că acest lucru nu putea
357

să-i aducă nici un prejudiciu ducelui de Savoia, cu atât mai mult cu cât acele pretinse trupe erau atât de prăpădite încât mai mult ca sigur că nici nu vor cuteza să treacă. Dar Lasse, care fusese cumpărat de ambasadorul Savoiei, îi şopti acele cuvinte la urechea lui Bellegarde care, din această pricină, nu se supuse poruncii ce i se dăduse. Acest lucru îl obligă pe ducele de Nemours să încerce să treacă prin valea din Cizery unde abia apucă să pună piciorul că trupele sale fugiră care încotro, fiindcă dăduseră nas în nas cu regimentul baronului de Sancy, precum şi cu alte câteva regimente franceze pe care ducele de Savoia le trimisese să-l întâmpine pe Nemours. Această derută a fost urmată de un tratat' între ducii de Nemours şi de Savoia, încheiat în 14 decembrie, prin care conveniră asupra tuturor diferendelor dintre ei.
în vremea aceasta, regele Spaniei se plângea la Curtea Franţei despre faptul că această ţară îl ajutase pe ducele de Savoia. Ambasadorul spaniol îl rugă pe regele Franţei ca, din consideraţie faţă de stăpânul său, să declare că-l ajutase pe ducele de Savoia de bunăvoie şi că nu fusese constrâns de îndrăzneţul duce să facă acest lucru; că majestatea sa regele Spaniei dorea foarte mult ca regele Franţei să trimită un ambasador extraordinar la Madrid. Regele şi regina, socotind că propunerea era bună, îşi aruncară ochii asupra mea. Eram gata să plec în acea călătorie făcându-mi o mare provizie din gentileţea aflată din belşug în Franţa, pentru a o împărţi în dreapta şi în stânga, echipajul era gata

pregătit, când iată că regele mă chemă şi mă numi secretar de stat în locul lui Mangot. în locul meu a fost sortit să plece contele de La Rochefoucauld, dar galanteriile de la Curte îl împiedicară să plece la data la care ar fi vrut regina, cu atât mai mult cu cât era distribuit într-un balet în care ţinea neapărat să danseze; şi apoi prinţii începuseră să se agite din nou împotriva regelui.

în 1616 a murit primul preşedinte de Harlay; provenind dintr-o familie vestită - prima dintre cele patru vechi baronii din Franche-Comte - a devenit ilustru prin virtutea sa pentru care a si fost ales de Henric al lll-lea să prezideze importantele zile din Poitiers; apoi a fost onorat cu funcţia de prim-presedinte al parlamentului din Paris şi a trăit în aşa fel încât numele său să fie venerat şi astăzi. Era un om atât de serios, încât îi obliga pe toţi să-şi facă datoria, doar privindu-i. Când Le Clerc, în timpul încăierărilor Ligii, l-a vârât cu restul Curţii, în Bastilia, în vreme ce toţi se plângeau de acest lucru, el n-a scos o vorbă; s-a dus la închisoare cu aceeaşi seriozitate cu care se ducea la parlament. Printre multele exemple ale integrităţii şi curajului său inflexibil, se remarcă faptul că regele, trimiţând parlamentului un edict care lui nu i s-a părut a fi just, s-a opus cu toată puterea si regele reproşându-i faptul că tocmai îi dăruise un loc mare în L'île du Paris pentru a-şi construi pe el o casă, de Harley i-a înapoiat imediat brevetul; dar regele, admirându-i virtutea, i l-a trimis îndărăt.

La şaptezeci şi cinci de ani, orbind, regele i-a îngăduit să-şi vândă slujba primind pe ea două sute de mii de

franci din partea preşedintelui Verdun. A murit la optzeci de ani, încărcat de onoruri; dar felul sobru de a trăi nu i-a îngăduit să le lase copiilor săi mai mult decât îi lăsase şi lui tatăl său.

Tot în acelaşi an a murit şi cardinalul de Gondy1, fratele ducelui de Retz, slujitori ai reginei Caterina de Medici care i-a ridicat de jos la cele mai înalte demnităţi ale Bisericii şi Statului. A fost mai întâi episcop de Langres, apoi al Parisului şi pe urmă cardinal; om fără ştiinţă de carte, dar plin de bun simţ, cardinalul a demonstrat totuşi cât e de greu ca în inima unui străin să existe fidelitate şi recunoştinţă faţă de binefăcătorul său. Când regele Henric al lll-lea a fost rănit de moarte, Gondy I-a părăsit pe loc şi s-a retras în casa lui din Noisy, fără să stea lângă el, fără să-şi îndeplinească ultimile îndatoriri la care-l obliga funcţia lui de cardinal, după ce regele îl copleşise cu atâtea favoruri, mai presus decât merita, dovedind adevărul vechiului proverb că „pe străin să nu-l iubeşti înainte de a-l pune la încercare". A murit la optzeci şi patru de ani şi a fost îngropat în biserica Notre-Dame din Paris, în capela unde se văd mormintele fratelui său şi al său, cu nişte inscripţii mai mult pline de fast decât de adevăr.

1 Rudă a faimosului Paul de Gondy, cardinal de Retz, care a jucat un rol important în timpul Frondelor şi care a lăsat acele celebre Memorii traduse şi la noi (B.P.T., 2 voi., 1979, Ed. Minerva).

Ducele de Nevers intrase cu premeditare atât de adânc în răzvrătirea începută cu un an în urmă, iar prinţii şi seniorii din Ligă care, îndepărtându-se de Curte, ar fi vrut să acţioneze o vreme mai pe ascuns, i s-au alăturat şi l-au susţinut cu atâta ardoare, încât n-au mai avut răbdare să amâne războiul până la primăvară şi l-au declarat o dată cu începutul anului, în toiul asprimilor iernii.
Pentru a preîntâmpina necazurile avute odinioară în ţară, în situaţii asemănătoare - datorate, pe de o parte, ajutorului pe care rebelii îl primiseră de la prinţii străini, pe de alta, falselor păreri insuflate de predecesorii răzvrătiţilor împotriva regilor ce domneau pe atunci - regele l-a trimis pe baronul du Tour ca ambasador extraordinar la regele Marii Britanii (care-l iubea în mod deosebit pentru că du Tour fusese ambasador la Curtea lui când el era doar rege al Scoţiei, după care a moştenit şi regatul Angliei); pe domnul de La Noue l-a trimis în Olanda, unde a fost primit cu plăcere datorită numelui si religiei sale; contele de Schomberg a fost numit ambasador în Germania, unde tatăl său fusese de mai multe ori ambasador, trimis acolo de către răposatul rege Henric al IV-lea, lucru ce l-a făcut să se bucure de multă

încredere din partea împăratului, furnizându-i şi mijloacele de a-l sluji cât mai bine pe Ludovic al Xlll-lea.
Sarcina lor consta în a pune capăt zvonurilor împotriva regelui, ce se înmulţiseră, în ţările şi la Curţile celor la care fuseseră trimişi, în a-i informa pe străini despre justeţea faptelor sale, despre motivele întemeiate pe care le avusese de a-l aresta pe prinţul de Conde şi despre răbdarea regelui ce fusese împinsă dincolo de orice margine de către încăpăţânarea şi insolenţa prinţilor francezi care, abuzând de clemenţa sa, săvârşiseră tot soiul de fărădelegi. Cu toate că ultimile lor ticăloşii îi făcuseră nedemni de iertarea pe care ar fi primit-o după primele, ei pretindeau totuşi să li se treacă din nou totul cu vederea, în aşa fel încât să li se lase posibilitatea de a putea recidiva după bunul lor plac, socotind drept motive de ofensă şi de plângere precauţiile pe care regele - iertându-i - le luase, urmărind ca pe viitor, să-i facă să revină la îndatoririle lor.
în vremea aceasta, ducele de Nevers care adunase în guvernământul său companii de cavalerie uşoară, începu să facă alt rând de recrutări în Nivernois; apoi porunci unor soldaţi străini să intre în regat şi îi cază în oraşul Mezieres; pe urmă aduse în oraşul Rethel până la o mie de oameni din garnizoană - totul pe faţă - obligă oamenii la corvezi, silindu-i să trudească la fortificaţiile din Château-Portien şi din Richecourt, îşi făcu provizii de scări, frânghii, cazmale, petarde şi alte lucruri necesare pentru a cuceri, prin suprindere, unele cetăţi întărite, tocmi oameni care să sape şanţuri cu cazmalele,

şi toate acestea fără porunca sau îngăduinţa regelui. Trimise scrisori oraşelor ce erau împotriva guvernului, distruse una din mahalalele oraşului Mezieres pregă-tindu-se să se apere dacă ar fi fost asediat, porunci să fie arestat primarul din Rethel şi luat prizonier împreună cu câţiva dintre arcaşii săi, procedă la fel cu un oarecare Charlot, locuintor din Mezieres, şi-i porunci să-i scrie fiului său - judecător în Mondejous - că va avea şi el aceeaşi soartă în citadela sa pe care o avea şi tatăl său, dacă Mondejous nu i se va supune.
Pentru a face cunoscut faptul că erau cu totul de partea lui Nevers, ducii du Mâine şi de Bouillon îşi arătară nemulţumirea faţă de rege prin două scrisori pe care i le trimiseră

acestuia. Ducele de Bouillon, plângându-se că majestatea sa îşi retrăsese mâna ocrotitoare de deasupra lui, mărturisi că se văzuse nevoit să-şi apere singur toate bunurile de care se bucurau atât el cât si familia sa. Ducele de Mayenne, amintind despre Vaugre, spuse că acesta fusese trimis special de la Paris pentru a atenta la viaţa sa; se plânse că erau tocmiţi asasini spre a-l ucide, îşi exagera nenorocirea susţinând că regele voia să-l alunge dincolo de hotarele ţării sub pretextul unei slujbe onorabile cu care să-i facă vânt în Italia; vorbi apoi despre serviciile aduse de tatăl său care în timpul războaielor civile apărase integritatea Statului; pe urmă, aminti despre fidelitatea sa de pe care încerca să şteargă orice pată, susţinând că nu merita să fie pedepsit astfel. Regele îi răspunse - prin baronul de Lignieres care-i adusese scrisoarea - că nu ţinea decât

de el să nu se mai plângă de crima celui despre care spunea că atentase la viaţa sa pentru că el poruncise parlamentului ca Vaugre să fie judecat la Soissons, unde fusese arestat şi de unde fusese adus la Paris ca să-şi primească pedeapsa pentru atentatul de care se făcuse vinovat, în ceea ce privea slujba de care vorbea -şi care era de general de armată al veneţienilor - el ştia în forul său interior că doar la insistenţele sale stăruitoare o obţinuse şi că autoritatea regală era de aşa natură încât n-ar fi îngăduit nimănui să fie în aşa hal persecutat în Franţa, încât să fie obligat să plece peste graniţă, în ceea ce-l privea pe tatăl său, temeritatea ultimelor sale fapte îl obliga pe rege să nu le mai ţină minte pe primele • pe care însuşi fiul său le condamna adesea; cât despre propriile sale fapte, regele nu ştia cum de putea socoti • „nevinovate" recrutările pe care le făcuse pentru a-şi: mări garnizoanele, nu numai fără aprobarea sa dar chiar > împotriva poruncii sale; că regele nu mai ştia ce să califice drept crimă, dacă el cu bun-simţ vedea că sunt contrare legilor divine şi omeneşti. Dar cum toate acele scrisori ale regelui s-au dovedit inutile pentru că el nu voia să-şi recunoască greşeala, atât regele cât şi regina se hotărâră să pună capăt acelor necazuri ce depăşiseră orice limită. Făcură socoteala că era a patra oară •-când prinţii se sumeţeau prevestind furtuni în ţară, deşi nu avuseseră nici un motiv de nemulţumire după tratatul de la Loudun când îşi reîncepuseră practicile, că nu avuseseră motiv nici după ultima împăcare de la Soissons, că era lesne de văzut - prin pretextele invo- >

cate care de fapt erau imaginare - cum îşi epuizase el finanţele dăruindu-le bani cu nemiluita de la moartea lui Henric al IV-lea şi până în prezent. Astfel domnul prinţ primise în decurs de şase ani aproape trei milioane şi şapte sute de mii de livre, contele de Soissons şi după moartea lui, fiul şi soţia sa, primiseră mai bine de un milion sase sute de mii de livre; prinţul şi prinţesa de Conţi, mai mult de un milion patru sute de mii de livre; domnul de Longueville, un milion două sute şi ceva de mii de livre; domnul de Mayenne tatăl şi fiul, peste două milioane de livre; domnul de Vendome, aproape şase sute de mii de livre; domnul d'Epernon şi fiii săi, aproape şapte sute de mii de livre; domnul de Bouillon, aproape un milion de livre, fără a mai pune la socoteală ce li se plătise în gajuri şi apuntamente pentru funcţiile lor, banii peşin pentru companiile lor de jandarmi, banii daţi pentru soldaţii aflaţi în garnizoană în citadelele lor, plus pensiile şi alte daruri ce le-au fost acordate prietenilor şi slujitorilor lor. Dar toate aceste imense gratificaţii n-au servit la nimic ci dimpotrivă, par a fi slujit doar la stimularea dorinţei lor de a se răzvrăti

din nou, nădăjduind să smulgă mereu, în acelaşi fel, aceleaşi beneficii; prin cheltuielile uriaşe pe care le făcuse regina-mamă, pentru a le stăvili dorinţa de răzvrătire, cheltuieli ce trecuseră de douăzeci de milioane, prinţii urmăreau să secătuiască finanţele regelui, care n-ar mai fi avut posibilitatea de a-i împiedica să-şi împartă regatul între ei. Vorbele lor prefăcute şi meşteşugite n-au avut alt scop decât să surprindă si să-i facă pe cei simpli să creadă

că numai când le-a ajuns cuţitul la os au intrat în război; regele însă, prudent, n-a putut fi luat prin surprindere iar în privinţa norodului s-au înşelat amarnic fiindcă nu mai exista nimeni în regat care să nu ştie câte parale fac prinţii; căci bătând toba că luptă pentru binele statului, în realitate nu-i făceau decât rău. Având în vedere toate aceste lucruri, majestăţile lor s-au văzut nevoite să se arate mult mai severe decât ar fi dorit şi să-i declare atât pe ei cât şi pe adepţii lor, criminali de lezmajestate.

Prima declaraţie a regelui de acest gen a fost dată împotriva ducelui de Nevers şi a tuturor celor ce i se alăturaseră, specificând că dacă în cincisprezece zile de la publicarea ei, ducele - recunoscându-şi greşeala - nu venea personal să ceară iertare regelui, nu alunga peste graniţă soldaţii străini pe care-i adusese în ţară, nu trimitea la vatră oştirea pe care o avea şi nu scotea din locurile întărite garnizoanele pe care atât el cât şi adepţii săi le aduseseră acolo fără aprobarea regelui; dacă în cele cincisprezece zile nu se prezentau la judecătoriile de care aparţineau reşedinţele lor, pentru a înregistra la grefele acelor judecătorii declaraţiile că făcuseră întocmai ce li se poruncise, aveau să fie socotiţi criminali de lezmajestate. Declaraţia a fost trecută prin parlament în ziua de 17 ianuarie. Ducele de Mayenne, aflând de acest lucru, a interzis pretutindeni, în ţinutul său, ca declaraţia să fie tipărită sau vândută şi a smuls-o cu forţa din mâinile slujitorilor regelui care voiau s-o citească populaţiei. La câteva zile după asta, ducii de Nevers, de Vendome, de Bouillon,

marchizul de Coeuvres, preşedintele Le Jay si alţii din partidul lor se adunară la Soissons, la ducele de Ma-yenne unde, ţinând un fel de consfătuire, redactară o scrisoare în numele ducelui de Nevers, purtând data de 30 ianuarie 1617, în care - susţinând fără ruşine că-i erau devotaţi regelui - arătau că majestatea sa se înşelase; că ei părăsiseră Curtea din pricina puterii nemăsurate a mareşalului d'Ancre care-i alungase pe toţi vechii consilieri de stat, precum şi pe cancelarul du Vair şi că erau gata să vină personal să protesteze în faţa regelui, având în vedere că nu puteau fi judecaţi decât de prinţii, ducii, pairii şi consilierii de stat de care se slujise în timpul domniei sale răposatul Henric- al IV-lea. Dar nu făcură nimic din ce spuseră. Mai mult decât atât, după ce i-au trimis regelui acea scrisoare, au hotărât să declare război tronului; în acest scop s-au închis în cetăţile lor fortificate punând mâna pe banii statului. După aceasta, au trimis curieri în mai multe locuri, atât în ţară cât şi în afara graniţelor ei.

Acest lucru l-a obligat pe rege să dea o altă declaraţie împotriva lor, asemănătoare cu cea pe care o dăduse împotriva ducelui de Nevers, şi care a fost aprobată în parlament, în 13 februarie. Dar cum prinţii susţinând că toate relele din ţară se datorează mareşalului d'Ancre -continuaseră să se plângă de aceleaşi nemulţumiri imaginare, regele - ca să arate întregii creştinătăţi că procedase cu justeţe şi că dăduse dovadă de multă clemenţă şi

răbdare, în vreme ce prinţii se încăpăţânau să se menţină pe poziţiile lor nedrepte - porunci să se publice

o declaraţie în care era vorba despre noile tulburări din .regatul său; declaraţia fiind puţin prea lungă, n-am mai inserat-o aici ca să nu întrerup firul povestirii.
Dar pentru că vorbele sunt mult prea slabe faţă de , violenţa unei rebeliuni dacă nu sunt ajutate de arme, . fără de care legile şi justiţia rămân nişte ameninţări za-•: darnice, fără putere şi fără urmări, regele făcu ceea ce ,- era de făcut. Şi pentru că orice amânare ar fi sporit cutezanţa duşmanilor săi, pe când graba i-ar fi îngrozit, îşi înarma trupele, îl chemă pe contele de Schomberg care tocmi patru sute de mercenari, puse pe picioare o oaste de patru mii de lăncieri şi hotărî să alcătuiască trei armate pentru a ataca duşmanul din trei părţi deodată. O oaste plecă în Champagne unde se afla Nevers, o a doua în Berri şi Nivernais unde o mulţime de partizani de ai săi, adăpostiţi în cetăţi întărite, erau susţinuţi de soţia lui Nevers, şi o a treia oaste, se duse în l'île-de-France, împotriva lui Mayenne. Comanda oştirii din Champagne o dădu ducelui de Guise, ajutat de The-mines şi de Praslin, ultimul fiind numit aghiotantul ducelui; oştirea din Nivernois era comandată de Montigny, avându-l ca aghiotant pe Richelieu, fratele meu, iar cea de a treia armată se afla sub comanda contelui d'Auvergne care se duse mai întâi în Perche şi în Mâine, pentru a curaţi de inamici cele două provincii, unde puse mâna pe Senouche care aparţinea ducelui de Nevers, pe La Ferte care era al vidamului de Chartes, pe Verneuil unde era guvernator Medavy, pe Nogent-le-Rotrou care aparţinea prinţului de Conde, pe La Ferte-Bernard care

era al lui Mayenne şi pe Le Mans al cărui castel era la discreţia prinţilor; apoi d'Auvergne lăsă soldaţi în garnizoană şi în alte locuri întărite, precum şi în castelele mai l importante ce aparţineau celor ce ţineau cu prinţii, vârând în sufletul lor spaima faţă de ostile regelui. Hughenoţii - care profitau de orice ocazie ca să se ri-, dice împotriva regelui - când au văzut iscându-se o : nouă răzmeriţă în regat, s-au alăturat celor ce ridicaseră armele împotriva suveranului lor şi, încurajaţi de doamna de Bouillon în La Marche şi în Limousin-ul-de-Jos, cerură regelui îngăduinţa de a se aduna în oraşul La Rochelle; fiind refuzaţi îşi luară cu de la sine putere această îngăduinţă, trimiţându-i regelui o scrisoare în care îi explicau de ce procedaseră astfel. Dar ducele de Rohan şi domnul du Plessis-Mornay înăbuşiră în faşă planurile nefaste ale hughenoţilor şi nu le lăsară vreme să facă prea mult rău.
Cum între timp, prinţii preluaseră ofensiva, ducele de Guise înconjură castelul Richecour-sur-Aisne în întâi martie, îl cuceri în 15 ale aceleiaşi luni şi-l distruse. De acolo o porni către Rosny, care se afla doar la trei leghe de Vervins. Ducii de Vendome, de Mayenne şi marchizul de Coeuvre, vrând să ajute acel oraş, veniră cu oştirea până la Sissone, dar ducele de Guise şi mareşalul de Themines le ieşiră înainte şi-i obligară să se retragă în Laon. Oraşul Rasoy s-a predat şi el, în 10 martie, în aceeaşi zi regele a declarat că-l alipea la domeniul său şi confisca toate bunurile rebelilor aflate acolo.

Continuându-şi drumul, ducele de Guise cuceri, în 15 martie, Chateau-Portien. Ducele de Nevers, care se afla la Rethel, la numai două leghe de oraşul cucerit şi care era curajos doar în vorbe, se retrase la Mezieres, fugind tot timpul din faţa armatelor regelui. După ce ducele de Guise cuceri şi Rethel-ul, primi poruncă din partea regelui să asedieze oraşul Mezieres; tocmai se pregătea să facă acest lucru când iată că regele primi vestea că o mie două sute de mercenari şi opt sute de carabinieri - pe care ducele de Bouillon îi recrutase pe banii lui, din Germania- intraseră în Lorena; regele îi porunci deci ducelui de Guise să se ducă să-i înfrunte cu mercenarii şi lăncierii pe care contele de Schomberg îi recrutase pentru rege.
în vreme ce armata regelui, comandată de ducele de Guise, lupta împotriva ducelui de Nevers, în Champagne, cealaltă armată din Berri şi Nivernais, comandată de Montigny, porni şt ea atacul împotriva aceluiaşi duce de Nevers. Cuceri rând pe rând oraşele Cuffaj, Clamency, Dorezy şi Antrains iar într-una din aceste localităţi îl luă prizonier pe cel de-al doilea fiu al ducelui de Nevers; apoi asedie Saint-Pierre-le-Moutierşi, ajungând până în oraşul Nevers, îl asedie şi-l hărţui atât de tare, încât doamna de Nevers, aflată acolo, a cerut să capituleze. Regele i-a trimis vorbă că nu-i va acorda dreptul de a capitula decât dacă va veni la el să-şi ceară iertare; în acest caz va uita tot ce se întâmplase, uzând de clemenţa sa faţă de toţi cei care aderaseră la partidul prinţilor, în măsura în care crima făptuita de ei îi va îngădui să facă acest lucru.

Contele d'Auyergne, comandantul armatei regale care acţiona în l'île-de-Fance, îl adusese şi el în pragul disperării pe ducele de Mayenne. D'Auvergny, ajungând la Crepy, în Valois, asedie oraşul Pierrefons în 24 martie şi-l cuceri în 2 aprilie. De acolo, se îndreptă spre Soissons, oraşul care deranja cel mai mult Parisul. Ducele de Mayenne se închisese în acel oraş cu o mie două sute de pedestraşi şi cu trei sute de călăreţi. Dar oraşul a fost luat cu un asalt atât de puternic, încât ducelui nu i-a mai rămas altă speranţă decât să moară sub zidurile lui.
Treburile ajungând în această fază şi partidul prinţilor fiind înconjurat din toate părţile, răzvrătiţii şi-au dat seama că nu vor mai putea rezista. Dar iată că lucrurile se schimbară brusc pentru ei, în urma morţii mareşalului d'Ancre, ucis în 24 aprilie, din porunca regelui.
Trecuse multă vreme de când mareşalul îşi pregătea pieirea, cu propria sa mână, făcându-şi duşmani cu nemiluita. Dând impresia că era stăpân pe inima reginei şi principalul ei sfătuitor în toate treburile, şi-l făcuse duşman până şi pe răposatul Henric al IV-lea care avusese de gând să-l trimită înapoi, în Italia. După moartea lui Henric lucrurile au mers şi mai rău; căci, cum autoritatea reginei crescuse, obrăznicia italianului a crescut şi ea în aceeaşi măsură, pretinzând ca toată lumea să afle că întreaga cârmuire a regatului depindea numai de el. Regina, care-şi recunoştea această slăbiciune dar care totuşi nu se îndura să renunţe la el, fie pentru că se bucura de reputaţia că era statornică în prieteniile ei, fie

din consideraţie pentru soţia lui care-i fusese soră de lapte, fie chiar că într-adevăr, având o mare slăbiciune pentru el, l-a lăsat să se amestece în toate treburile Statului. E adevărat

că şi mareşalul prea făcea lucrurile cum îi venea, fără pic de dibăcie, spunându-i reginei tot ce-i trecea prin minte, fără a chibzui cât de cât asupra celor ce urmau a fi discutate cu ea. îi cerea tot soiul de favoruri, fie pentru el, fie pentru prietenii săi, fără pic de judecată sau de prudenţă. Soţia lui avea o minte mult mai ascuţită si era mult mai abilă decât el. Şi cu toate acestea, impresia pe care voia s-o dea despre puterea ei, i-a pricinuit mult rău. Atât mareşalul cât şi soţia au stârnit invidia şi ura tuturor seniorilor de la Curte, care se uitau la ei ca la doi străini ce le luaseră locul cuvenit rangului şi neamului din care se trăgeau. Chiar dacă datorită lui curtenii se bucurau de unele favoruri, ele nu-i ajutau la nimic mareşalului fiindcă cei care le primeau, oricâtă bucurie ar fi simţit, tot se socoteau nedreptăţiţi din moment ce le primiseră prin el. Cei care nu obţineau ce doreau - şi care la o Curte sunt în număr mult mai mare decât primii - dădeau vina pe el pentru faptul că nu li se împlinise dorinţa şi-l urau.
Mignieux, de pildă, l-a rugat pe mareşalul d'Ancre să-i obţină nişte beneficii pentru copiii săi. Mareşalul a făcut ce-a putut, dar cele pe care le cerea, sau erau date, sau erau destinate altora şi astfel Mignieux a murit convins că mareşalul n-a vrut să facă nimic pentru el. A cerut apoi, ani în şir, funcţia de prim-scutier al lui Monsieur,

pentru marchizul d'Aneval; din păcate n-a putut s-o obţină pentru că regina i-a dat-o lui Lauzieres. Când mareşalul a aflat, a fost consternat, spunând celor din jurul său că regina îl acoperise de ruşine pentru că marchizul d'Aneval va fi convins că-şi bătuse joc de el. O vreme a urmărit cu multă perseverenţă slujba de prim-valet al reginei tinere, pentru Hocquincourt care-l bătea la cap întruna. Când Curtea a pornit la drum cu prilejul însurătorii regelui, mareşalul I-a rugat pe Barbin să intervină pe lângă regina-mamă, dar ea i-a răspuns că nu putea să-i dea acea slujbă mareşalului, pentru că i-o făgăduise ducelui d'Epernon de care avea nevoie ca să vegheze asupra regelui în acea călătorie şi care i-o ceruse pentru marchizul de Rouillac. Dar cum Barbin a insistat pe tot parcursul călătoriei, regina-mamă i-a acordat până la urmă slujba cerută, dar supărată foc.
Pe de altă parte, chiar soţia sa îi punea adesea beţe în roate mareşalului, împiedicându-l să obţină ceea ce dorea, pentru a înfrânge - spunea ea - prea marele său orgoliu, pentru a-l ţine în frâu şi a nu ajunge să se creadă până într-atât de puternic încât s-o privească de sus. Şi cu toate acestea mareşalul n-ar fi recunoscut pentru nimic în lume că puterea pe care şi-o aroga depindea de alţii. Era un om curajos, dar nechibzuit, care nu cunoştea linia de mijloc şi care sărea de la o extremă la alta. Era suspicios, uşuratic şi schimbător atât prin firea cât şi prin încrederea fără margini pe care o avea în puterile lui; în afară de faptul că era din fire prea puţin recunoscător pentru ceea ce primea, nu-i plăcea să fie

obligat nimănui. Cumplit de bănuitor, ştiind că nu era iubit mai de nimeni, voia să-i domine pe cei de la Curte, prin frică, un mijloc dintre cele mai proaste prin care cineva ar putea stăpâni poporul francez, duşman al oricărei servituti. Ar fi fost de dorit ca acest personaj să-şi mai fi pus frâu dorinţelor sale, dacă nu în interesul său, măcar spre binele reginei-mame; fiindcă dacă el ar fi fost mai puţin ambiţios, ar fi fost şi ea mai fericită şi n-ar fi căzut, până la urmă, în dizgraţie.

Deşi mareşalul dorea ca fiecare om să aibă o părere nemaipomenită despre el şi despre puterea sa, scopul său principal era de a-i determina pe miniştri să îndeplinească dorinţele sale şi nu poruncile reginei. Numai că miniştrii n-au crezut niciodată că puterea lui ar fi atât de mare, încât să se hazardeze să nu-şi îndeplinească îndatoririle.
într-o zi, domnul de Villeroy, care devenise un apropiat al mareşalului prin căsătoria proiectată dintre nepotul său şi fata lui d'Ancre, obţinând de la regină - care nu refuza niciodată favorurile ce nu prejudiciau în nici un fel statul - o gratificaţie importantă, mareşalul îi spuse secretarului stăpânei sale că-l ruga două lucruri: să nu expedieze acea sumă şi să spună că regina i-o refuzase. Cum eu exercitam pe atunci funcţia de secretar al reginei-mame, l-am rugat să mă ierte că nu-i puteam satisface dorinţele, având în vedere că regina nu putea revoca o favoare pe care o acordase şi nici Villeroy nu-şi putea învinui stăpâna de o greşeală pe care n-o săvârşise. Mareşalul nevrând să se mulţumească doar cu

l3aUHH":>:>! I Memorii iA.y;!GnA">
aceste explicaţii, nici eu nu m-am lăsat convins de rugăminţile lui şi i-am expediat lui Villeroy banii, preferând să-mi pierd slujba dar să-mi pot ţine fruntea sus, decât să-i fac necazuri reginei.
Această faptă de curaj m-a trecut în rândurile duşmanilor săi şi de atunci nu s-a mai gândit decât cum să se răzbune pe mine. Or, cum răzbunarea se poate face cu orice fel de arme, mareşalul a încercat s-o convingă pe regina-mamă că eram credincios reginei tinere şi nu ei, că eram, în secret, înţeles cu prinţii, că îi spusesem odată, în legătură cu răscoala seniorilor din partidul lui Conde, că regele dovedind că el era stăpânul fiindcă-i pusese cu botul pe labe pe răzvrătiţi, el, mareşalul ar fi fost tatăl, fiindcă-i primise plin de îndurare, la sânul său, pe toţi cei care dăduseră greş.
în toiul acestor urzeli, nu contenea să se servească de Barbin şi de mine, cerând pentru sine guvernământul din Soissons. Miniştrii avură, spre binele său, unele obiecţii de teamă să nu se spună că o îndemnaseră pe regină să-l sfătuiască pe fiul ei să ridice armele împotriva prinţilor numai ca să-l îmbogăţească pe mareşal. Pentru a nu le da posibilitatea să discute cu majestăţile lor, vorbi el primul cu stăpâna sa, regina-mamă, care socotind cererea lui exagerată, îl refuză mânioasă şi-i vorbi de faţă cu miniştrii cu atâta autoritate despre faptul că întrecuse de mult măsura, încât nimic nu-i mai putu înlătura profunda sa nemulţimire. Şi n-a fost atâta jignit de faptul că regina l-a refuzat, ci că a făcut acest lucru de faţă cu martori. Era supărător pentru el să se

vadă că avea mai multă faimă decât putere, că datora totul mai mult cutezanţei sale decât unei încrederi adevărate. Dovadă e faptul că atunci, regina-mamă supă-rându-se foarte tare şi retrăgându-se în cabinetul ei, el s-a dus după ea; dar a ieşit aproape imediat şi deşi era limpede pentru toată că nu avusese când vorbi cu stăpâna sa, el îi asigură pe cei de faţă că obţinuse ceea ce-i ceruse. Dar după-amiază toată lumea află chiar din gura reginei care era foarte indignată de felul insolent de a proceda al mareşalului, că pentru nimic în lume nu-i va acorda ceea ce îi ceruse.
în loc să profite de această lecţie, mareşalul d'Ancre se încăpăţâna, de data aceasta, să schimbe miniştrii. Unicul păcat pe care li-l imputa era faptul că-l slujeau cu credinţă pe rege; câţiva linguşitori îi spuseseră că nu se mai vorbea despre el în Franţa, ci că miniştrii erau cei care se bucurau de toate onorurile. Aceasta descura-jându-l, mai întâi afirmă că

nu mai avea chef să se amestece în nici un fel de afaceri; mai târziu şi-a schimbat părerea şi dacă treburile mergeau bine, atunci se umfla în pene şi se lăuda că era datorită lui. Soţia lui era atât de sucită, încât nu avea încredere în nimeni, fapt ce-a determinat-o să-i spună mareşalului nu numai să schimbe miniştrii, ci şi pe cine să pună în locul lor; şi anume pe Russelay, pe de Mesmes, pe Barentin.
Am aflat acest lucru de la un om al Bisericii care-mi era prieten şi căruia abatele de Noirmoutier îi spusese ce planuri avea mareşalul împotriva lui Barbin. Pe alte

căi, am aflat că împreună cu Barbin, fuseserăm vizaţi şi eu şi Mangot. l-am spus lui Barbin că - treptat - mareşalul îi va convinge pe rege si pe regina-mamă, prin minciunile lui zilnice, să scape de noi; că, după părerea mea, ar fi fost cazul să i-o luăm înainte şi să ne retragem din viaţa politică. Aşa că ne-am dus împreună la regină; i-am spus că afacerile regelui mergeau bine, că toţi prinţii care ridicaseră armele împotriva lui acum ridicau braţele şi-i implorau mila, că deci nu puteam fi învinuiţi de laşitate dacă ne-am fi retras într-o perioadă prosperă, că dorisem să facem acest lucru mai demult, dar că socotisem că n-ar fi fost bine câtă vreme statul se mai afla în pericol. Regina rămase suprinsă şi întrebă cu ce anume ne nemulţumise. Barbin îi răspunse că mareşalul şi soţia sa nu erau mulţumiţi de noi; regina se supără, răspunzând că ea nu ţinea seama de fantezia lor. Am luat şi eu cuvântul insistând să ne lase să plecăm, dar ea n-a fost de acord şi ne-a asigurat că era cât se poate de mulţumită de felul cum îl slujeam pe rege. înştiinţat de soţia lui de ceea ce se petrecuse, mareşalul a venit grabnic la Paris şi s-a dus imediat la regină care l-a certat; ieşind de la ea, s-a dus şi l-a luat pe Barbin de acasă şi a venit împreună cu el la mine acasă unde, adresându-se lui Barbin, s-a plâns de faptul că, vrând să plecăm, dădeam de înţeles că nu-l puteam suferi şi că nu voiam să avem de-a face cu el. După care ne-a declarat că era prietenul nostru şi ne-a rugat să-i spunem reginei că nu ne mai gândeam la plecare.

Numai că el continua să fie rău cu noi şi inventa o sumedenie de calomnii cărora încerca să le dea o spoială de veridicitate în ochii reginei, înşelând-o; a mers chiar până acolo încât i-a spus că Mangot, Barbin şi cu mine o trădasem şi că ne pregăteam s-o otrăvim, oferin-du-se să aducă martori mincinoşi care să-i susţină spusele, de faţă cu noi. Răutatea din inima lui neagră îl făcea să fie veşnic frământat ca şi cum ar fi urmărit ceva ce trebuia dus cu orice preţ până la capăt, dar în realizarea căruia se izbea mereu de dificultăţi; toată ziua se ducea şi venea dintr-un loc în altul, era veşnic pe drum, de la Paris la Caen şi de la Caen la Paris, fapt care i-a grăbit moartea, după cum vom vedea în curând. Ultima oară s-a întors de la Caen în urma unei scrisori a reginei prin care aceasta îi interzicea să-l mai urmărească pe Montbazon, căruia îi scosese o bucată de pământ la mezat pentru plata câtorva arme pe care mareşalul le lăsase în citadela din Amiens şi pe care Montbazon le vânduse cu cincizeci de mii de scuzi. Mareşalul veni din Caen, foc de mâniat pe Barbin, crezând că datorită lui regina îi scrisese acea scrisoare, hotărât să-i vină de hac imediat, trimiţându-i mai întâi o scrisoare pe care Barbin ne-a arătat-o mie şi lui Mangot şi care începea astfel: „Pentru Dumnezeu, domnule, mă plâng de dumneata pentru că te porţi mult prea urât; tratezi pacea fără mine, ai pus-o pe regină să-mi scrie că dacă ţin la ea, să

încetez urmărirea în justiţie împotriva lui Montbazon care trebuie să-mi plătească ce-mi datorează. Pe toţi dracii, doar nu vă închipuiţi, regina şi dumneata, că am
' 378
Memorii
să fac acest lucru! Simt cum mă roade furia până la os!" Restul scrisorii era în acelaşi stil.
n
în timpul cât a rămas la Paris, s-a purtat atât de frumos cu noi şi şi-a ascuns cu atâta dibăcie ura împotriva noastră, încât nimeni n-ar fi crezut că, în realitate, nu avea ochi să ne vadă. Dar purtarea lui frumoasă nu m-a înşelat cu atât mai mult cu cât am fost avertizat că aproape o si convinsese pe regină de intenţiile noastre „rele"; am fost de părere s-o rugăm din nou să ne lase să plecăm; în ceea ce mă priveşte, dacă regina nu era de acord nici de data asta, eram hotărât să plec cu de la mine putere. Barbin veni să mă roage să vorbesc în numele lui, temându-se, spunea el, că nu va avea destul curaj să reziste dacă regina îl va ruga să rămână. Man-got voia şi el să plece mai ales că auzise, din zvonurile care circulau, că voiau să-l pună pe Barentin în locul său; că mareşalul vrând să-l trimită în provincie cu o treabă, maeşala îi spusese să-l lase la Paris pentru că va avea nevoie de el.
M-am dus deci şi i-am vorbit foarte insistent reginei, rugând-o să ne lase pe Barbin si mine să plecăm. Regina mi-a răspuns că într-adevăr i se spusese ceva nu tocmai plăcut despre noi doi şi s-a jurat că-mi va spune peste opt zile despre ce anume era vorba, rugându-mă să am răbdare până atunci. N-am mai apucat să mă duc să vorbesc şi cu regele fiindcă înainte ca cele opt zile să fi trecut, mareşalul d'Ancre a fost ucis.
Din urmărirea atât de plină de venin a mareşalului împotriva miniştrilor cât şi din metodele atât de nedrepte
379
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
de care se folosea, se vede clar ce suflet negru avea; răutatea lui era în primul rând nutrită de ambiţia la care îi fusese peste putinţă să renunţe vreodată. Regina -sau sătulă până peste cap de faptele lui reprobabile pe care nu era în stare să i le interzică, sau temându-se să nu i se întâmple ceva rău - l-a îndemnat în nenumărate rânduri să plece în Italia, soţia lui fiind demult hotărâtă să se întoarcă acasă; dar el n-a vrut pentru nimic în ' lume să părăsească Franţa, spunând prietenilor săi că voia să vadă până unde poate urca un om. La cererea întregului regat, fusese obligat să-şi părăsească guvernământul din Amiens; vedea bine că şi : prinţii şi poporul erau porniţi împotriva lui. Şi totuşi unii] din citadelă, cu o lună înaintea morţii sale, îi mai dădeau ; speranţe că ar putea pune din nou mâna pe Amiens; • atunci îi vorbi lui Barbin despre acest lucru; dar Barbin îi : arătă că dacă ar proceda astfel ar compromite autoritatea regelui şi ar terfeli reputaţia reginei-mame. în loc : să judece şi să-şi dea seama că Barbin avea dreptate, el dimpotrivă, a fost convins că acesta era plin de rea- ' voinţă faţă de el şi a continuat să-şi urmărească, îndârjit, " planul de a pune din nou mâna pe Amiens. Regina, *• înştiinţată de Barbin, a trimis să-l cheme pe ducele de j Montbazon căruia i-a poruncit să se ducă şi să aibă grijă " de acel oraş. Acest mijloc a fost de-ajuns să-i taie elanul mareşalului, care a înţeles, în sfârşit, imposibilitatea 4 dorinţei sale.
Fiind un om rău atât din fire cât şi prin comportarea ' sa, mareşalul dăduse multe prilejuri de ură împotriva lui. <
380

Luynes, care era favoritul regelui şi duşmanul marchizului, pornit nu atât împotriva persoanei sale care-l ajutase să se ridice, cât împotriva averii sale, şi care-l ura, o ură plină de invidie, cea mai rea si mai crudă dintre toate, care-i suspecta toate faptele răstălmăcindu-le ca fiind împotriva regelui, n-a omis nici una dintre ele, pone-grindu-le cât mai mult cu putinţă. A susţinut în faţa stăpânului său că mareşalul se socotea mai puternic decât regele, lăudându-se că avea o putere absolută în ţară, că nu voia să-i doboare pe prinţi decât ca să aibă toată puterea lor în mâna lui, apoi să dispună de coroana regelui după bunul său plac când nu va mai exista nimeni atât de cutezător încât să fie în stare să-i ţină piept; că era stăpân pe inima şi pe trupul reginei-mame, că aceasta ţinea mai mult la Monsieur, fratele regelui şi nu la suveran, că-i consulta tot timpul pe astrologi în privinţa vieţii şi viitorului său; că tot consiliul îi era devotat şi că nu urmărea altceva decât avansarea sa, că ori de câte ori i se cereau câţiva bani pentru distracţiile mărunte ale regelui, ştia să dispară încât să nu-l mai găsească nimeni. Că cineva îi ceruse şase mii de livre ca să mobileze o casă pe care regele o cumpărase sub numele de Buisson şi că el îl refuzase în mod brutal.

în timp ce Luynes îl instiga pe rege împotriva mareşalului, îl instiga şi împotriva reginei-mame, făcându-l să fie gelos pe puterea absolută pe care urma s-o aibă ea după ce-i va fi pus la locul lor pe prinţii care erau aproape ca şi înfrânţi. Şi ca şi cum atâta nu i-ar fi fost suficient acelui perfid ajuns pe cea mai înaltă culme, se gândi să

pună mâna şi pe averea mareşalului nevrând să-şi mai aducă aminte că datorită lui ajunsese confidentul regelui, că mai apoi îşi îmbogăţise fraţii şi pe el şi că regina îl numise mare şoimar al regelui, în general, oamenii cu cele mai puţine merite au cele mai mari ambiţii şi fiindcă n-au nici o fărâmă de virtute, ca măcar să salveze cât de cât aparenţele, vor să înhaţe tot ce pot şi chiar şi ceea ce nu pot, aşa că acest mic ticălos nu s-a lăsat până nu şi-a dus planul la îndeplinire.

în timp ce teşea aceste intrigi, îi spunea mereu regelui că mulţi curteni îl sfătuiau să scuture jugul supunerii; dar că lui îi venea să râdă de spusele lor; apoi îi dezvălui faptul că domnul de Lesdiguieres îi scrisese oferindu-i regelui soldaţi care să-l ajute să iasă de sub tutela mamei sale, cu alte cuvinte să calce în picioare legile pietăţii filiale, în urma zvonurilor care începuseră a se împrăştia despre faptul că regele nu era mulţumit de mama sa, fiul veni însoţit de Trongon şi de Marsillac ca s-o asigure de contrariul şi să-i spună că nu se petrecea nimic în jurul lui de care ea să nu fi fost informată în amănunt. Că-i adusese cu sine pe Trongon şi pe Marsillac, prietenii săi intimi, ca s-o asigure de fidelitatea lui. Când văzu de cine venise însoţit, regina nu se mai îndoi nici o secundă că voia s-o însele, fiindcă primul îşi vânduse stăpânul, iar al doilea îşi dezonorase familia pentru ca el să se îmbogăţească; primul purta pe umăr pecetea trădării, al doilea îşi obligase surorile să se prostitueze, dând dovadă de o infamie fără margini. Atunci regina se hotărî s-o ia înaintea fiului ei şi să se

retragă de bunăvoie, lăsând altora gloria de a cârmui ţara. Neputând, cu câtva timp înainte, să ducă la capăt tratatul de la Mirandole, vru să încerce a smulge de la Papa Paul

al V-lea1 uzufructul ducatului de Ferrara, încă din timpul vieţii. Dar căzu de la putere înainte de a duce la bun sfârşit acea negociere; căci ardoarea cu care mareşalul d'Ancre dorea prăbuşirea miniştrilor a fost cauza care lui i-a grăbit moartea, reginei i-a grăbit izgonirea, iar pe Luynes I-a urcat pe cea mai înaltă treaptă. Ştiam că acea nelinişte de care dădea dovadă mareşalul era legată şi de noi - de mine şi de ceilalţi doi miniştri - cărora voia să ne vină de hac. Numai că noi ne-am folosit de asemenea discreţie şi tact în hotărârea noastră de a ne retrage, încât nimeni n-a ştiut nimic. Din pricina asta, Luynes care era foarte timid şi bănuitor -două trăsături de caracter ce se împacă bine una cu cealaltă - a fost convins că lui mareşalul îi purta sâmbetele. Toţi cei care trăgeau nădejde să profite de această schimbare puneau paie pe foc sporindu-i bănuielile şi temerile. Bănuitorul Luynes a vrut mai întâi să fie sigur de faptul că furtuna urma să se abată asupra lui. Şi i-a propus mareşalului ca să i-o dea de nevastă pe una dintre nepoatele sale pe care le avea la Florenţa, dar mare-şala, care era convinsă că Luynes nu se va bucura tot timpul de favoarea regelui, n-a vrut să consimtă pentru nimic în lume; mareşalul, care ştia că-şi pierde vremea de pomană încercând să facă ceva împotriva soţiei sale,

1 Camillo Borghese (1552-1621), ajuns Papă sub numele de Paul al V-lea în 1605.

dar care nu voia să arate că era sub papucul soţiei sale, îi spuse răspicat lui Luynes că nu era de acord cu propunerea. Văzându-se refuzat, Luynes se întoarse către Barbin şi-i făcu - prin Marsillly - aceeaşi propunere, cerând-o pe una dintre nepoatele sale de soţie pentru fratele său, Brantes; Barbin îi răspunse că nu avea nimic împotrivă să i-o dea pe nepoata sa de nevastă, fratelui său. Luynes i-a trimis vorbă că regele ţinea foarte mult la această căsătorie şi că dacă se perfecta n-aveau decât de câştigat amândoi. Barbin dorea din tot sufletul acest lucru şi eu l-am sfătuit să accepte; mi-a spus însă că nu cuteza să vorbească despre aceasta reginei, fiind sigur că mareşalul şi nevasta sa se vor sluji de treaba aceasta ca s-o convingă pe regină că Barbin era un trădător. Luynes, văzându-se deci refuzat din amândouă părţile, fu convins că mareşalul voia să-l alunge şi-i spuse şi regelui acest lucru; dovada era vădită, toate gândurile mareşalului erau îndreptate asupra lui şi deci numai nerăbdarea de a-şi pune cât mai repede în aplicare planul, îi dădea acea stare de continuă agitaţie. A calomniat apoi o acţiune a reginei şi a consiliului care fusese făcută din prudenţă şi fără vreun plan premeditat împotriva regelui, ci dimpotrivă tocmai spre apărarea şi siguranţa lui. Când a început răzmeriţa prinţilor, la Soissons, regina a trimis toate ostile pe care le avea regele pe lângă sine ca să asedieze oraşul şi între altele, companiile sale de jandarmi şi de cavalerie uşoară. Regele nemaiavând lângă sine călăreţii şi vrând să se ducă la vânătoare în împrejurimile Parisului, regina, de

teamă ca nu cumva să pună careva mâna pe el, opri compania de cavalerie uşoară ce tocmai ieşea pe porţile Parisului, ca să-i păzească pe rege şi pe ea. Luynes, profitând de acest lucru, semăna neîncrederea în sufletul regelui împotriva mamei sale, insinuând că regina ar fi avut de gând să-l ţină sub puterea ei, păzit de oamenii ei şi îndepărtându-i pe cei care-i erau credincioşi lui. Adăugă apoi că mareşalul d'Ancre urma să pună mâna pe Monsieur. Regele, de multă vreme nemulţumit de mareşalul d'Ancre, se hotărî în sfârşit, să-l aresteze. Luynes, care nu s-ar fi simţit în siguranţă decât dacă mareşalul ar fi fost mort şi care socotea că împăcarea dintre rege şi regină, adică dintre mamă şi fiu, va fi cu

atât mai uşoară cu cât şi jignirea va fi mai mică, insistă pe lângă rege să-l ucidă pe mareşal. Dar regele nu vru să consimtă decât numai în cazul în care s-ar fi împotrivit poruncii sale.
Pentru a-şi pune planul în aplicare, Luynes şi cei din tabăra sa puseră ochii pe baronul de Vitry, căruia îi fă-găduiră să-l facă ministru. Luynes îi spuse baronului că regele, având mare încredere în el, voia să-l ajute într-o anumită împrejurare, apelând la el ca şi la fratele său.
Fără să bănuiască în ce anume va fi vârât, baronul de Vitry, simţindu-se onorat de încrederea regelui, îl rugă pe Luynes să-l asigure că nu se înşelase în ceea ce privea părerea bună pe care o avea despre el şi că-i va îndeplini orbeşte dorinţa, indiferent despre ce anume va fi vorba. Pe urmă Luynes îl puse să-şi dea cuvântul şi să jure că nu va destăinui nimănui ceea ce avea să-i

comunice din partea majestăţii sale. Domnul de Vitry îi făgădui; Luynes - care se temea ca mareşalul să nu intre la bănuieli văzându-i discutând prea des - îl rugă să se întâlnească de-acum încolo, noaptea, cu poruncă din partea regelui să execute întocmai ce-i va spune el, ca şi cum vorbele ar fi fost rostite chiar de gura regelui. Venind la întâlnire la ora fixată de Luynes, domnul de Vitry se miră din cale-afară dând nas în nas cu Trongon şi cu Marsillac, cu Deageant şi cu un grădinar din Tuile-ries. Nimeni n-a fost mai mirat ca el - de altfel a spus-o cinstit mai pe urmă - auzind ce propunere importantă îi făceau nişte oameni ca cei de teapa celor pe care-i vedea. A fost însă şi mai mirat să afle că ei nu erau singurii care cunoşteau acel plan cumplit. Totuşi dorinţa de a se îmbogăţi şi angajamentul pe care apucase să şi-l ia îl determinară să accepte ceea ce i se propusese. Şi iată că experienţa ne învaţă că adesea fidelitatea şi discreţia de care dau dovadă pungaşii le depăşesc pe cele ale oamenilor cinstiţi, fiindcă secretul a fost păstrat cu sfinţenie, mai bine de trei săptămâni, aşteptând ceasul propice pentru executarea lui, ceas care a venit în ziua de 24 aprilie, când domnul de Vitry însoţit de vreo douăzeci de gentilomi care, în aparenţă, îl urmau mai mult aşa, din distracţie, l-au abordat pe mareşalul d'Ancre ce se pregătea să intre în palatul Luvru, dar care se mai afla încă pe pod. Baronul era atât de înfierbântat sau poate atât de preocupat, încât nici nu l-a văzut pe mareşal; dar unul dintre cei care-l însoţeau făcându-l atent, se întoarse şi-i spuse mareşalului că primise poruncă

din partea regelui să-l aresteze. Şi în timp ce mareşalul nu avu vreme să zică: „Eu, prizonier?", cei din jurul baronului şi trăseseră de trei ori cu pistoalele şi d'Ancre căzu mort. Unu! dintre ai săi, puse mâna pe spadă, dar când i se spuse că asta fusese porunca regelui, se potoli imediat. Domnul de Vitry urcă apoi în camera majes-tăţii sale şi-i spuse că nu-l putuse prinde viu pe mareşal şi că fuseseră constrânşi să-l ucidă. Trupul mortului a fost târât în sala cea mică a paznicilor, iar de acolo îngropat la nouă seara, la Saint-Germain-l'Auxerrois, sub orgă. în timpul vieţii nutrise o oarecare aversiune faţă de Vitry, iar când baronul a fost numit căpitan al gărzilor, în locul tatălui său, mareşalul spusese:
— Per Dio, nu-mi place deloc ca Vitry să fie stăpânul palatului Luvru!

Vitry nu-l saluta pe mareşal şi se lăuda cu asta; se ştie că lupii se tem de copoii care-i muşcă; mareşalul se temea de cutezanţa baronului de Vitry, spunând adesea că era în stare de o lovitură îndrăzneaţă.
în acelaşi timp au fost retrase de la Luvru gărzile reginei-mame, spunându-i-se că era la fel de bine păzită de gărzile regelui ca şi de ale sale; apoi au fost zidite câteva din uşile sale pentru a o împiedica să intre oricând în camera regelui. Pe urmă s-a răspândit prin oraş zvonul că regele fusese rănit în palatul Luvru, iar alţii ziseră că ar fi fost rănit de către mareşalul d'Ancre. Când auziră una ca asta, parizienii îşi închiseră prăvăliile şi dădură fuga la Palarul Regal şi la Luvru. Liancourt a fost trimis prin oraş să spună tuturor că regele era bine, dar

că mareşalul d'Ancre era mort. Colonelul d'Ornano se grăbi să vestească parlamentul. Zvonurile nu încetară decât după ce regele scrise o scrisoare care a fost trimisă peste tot, în provincii, în care le explica francezilor că mareşalul îi uzurpase toată puterea, nemailăsându-l să domnească decât cu numele, încât până la urmă se văzuse nevoit să-l aresteze, dar că mareşalul, opunând rezistenţă, fusese ucis; că de acum încolo, majestatea sa voia să-şi conducă singur statul; că oricine avea vreo nevoie trebuia să se adreseze numai lui şi nu reginei-mame, pe care o rugase să se retragă.
Când s-a petrecut această întâmplare, mă aflam la unul din rectorii de la Sorbona unde vestea a fost adusă de unul dintre confraţii săi care venea de la Palat; am fost cu atât mai surprins cu cât nu-mi trecuse niciodată prin minte că cei din jurul regelui ar fi avut cutezanţa de a săvârşi o asemenea faptă. L-am părăsit imediat pe acel doctor celebru atât pentru ştiinţa cât şi pentru virtutea sa, care n-a pierdut ocazia să-mi spună cât de schimbătoare era soarta şi cât de şubrede sunt pentru om lucrurile ce par a fi cele mai sigure.
în timp ce mă întorceam acasă, trecând prin Pont-Neuf, m-am întâlnit cu Le Tremblay care, după ce mi-a povestit tot ce aflase şi el de la Luvru despre uciderea mareşalului, mi-a spus că mă caută regele şi că el îşi asumase sarcina să-mi transmită acest lucru de îndată ce mă va vedea. Cum mă aflam aproape de Luvru şi cum ştiam că domnii Mangot şi Barbin se aflau la dom-

nul de Bressieux primul scutier al reginei-mame, m-am dus într-acolo; am aflat de la ei că ştiau că regele mă căuta şi că, în plus, la rege se vorbea despre Barbin, cu multă animozitate, fapt care nu-l sperie deloc. Am discutat împreună dacă să meargă şi ei cu mine la Luvru; dar toţi cei care mai veniseră între timp de acolo ne-au confirmat ce se spusese ba despre unul, ba despre altul; atunci am hotărât că nu ne vom duce la Luvru toţi deodată, ci unul după altul, eu ducându-mă primul aşa cum îmi poruncise regele.
Continuându-mi drumul, m-am întâlnit cu diverse persoane care, linguşindu-mă cu două ceasuri mai înainte, acum se făceau că nu mă mai cunosc.
Când am intrat în galeria Luvrului, regele juca biliard, aşezat pe un podium ca să-l vadă toată lumea. Mă chemă şi-mi spuse că ştia foarte bine că nu-l agreasem pe mareşalul d'Ancre, că întotdeauna îl „iubisem" pe el (folosi chiar acest cuvânt) şi că în sfârşit avea ocazia să mă răsplătească. Luynes, care se afla alături de el, luă cuvântul şi-mi spuse că regele ştia că o rugasem de mai multe ori pe regină să mă lase să plec si în diverse ocazii

mă certasem cu mareşalul pentru nişte treburi care îl priveau pe rege. Apoi îmi spuse că mă socotea prieten. l-am mulţumit regelui pentru cuvintele frumoase pe care mi le adresase şi pentru părerea bună pe care o avea despre mine. Apoi i-am mărturisit cu nevinovăţie că observasem la mareşalul d'Ancre prea puţină prudenţă şi modestie şi prea multă lipsă de consideraţie. Dar că mă simţeam obligat să respect adevărul şi să spun că nu

observasem nici un fel de rea-voinţă faţă de persoana regelui şi nu auzisem de vreun plan menit să-i pricinuiască vreun rău. Că dacă avusese totuşi astfel de planuri, mulţumeam Domnului că nu îi inspirasem încredere, pentru a mi le dezvălui; că, într-adevăr, o rugasem de mai multe ori pe regină să mă lase să plec; dar nu pentru că s-ar fi purtat rău cu mine, ci din pricina veşnicelor bănuieli ale mareşalului care era cu ochii aţintiţi asupra tuturor celor care discutau cu regina, cât şi din pricina minciunilor scornite pe seama mea şi cu care începuse a-i împuia urechile. Am adăugat că - în virtutea aceluiaşi adevăr - trebuia să spun că Mangot şi Barbin doriseră şi ei să se retragă o dată cu mine, că insistasem pe lângă regină să ne lase să plecăm. După aceasta, m-am apropiat de domnul de Luynes, i-am mulţumit pentru bunele oficii pe care mi le făcuse pe lângă rege şi I-am asigurat de toată simpatia şi ajutorul meu.

Pe urmă am vrut să-l asigur de aceleaşi sentimente şi din partea lui Barbin pe care I-am lăudat cât am putut; dar el nu mi-a răspuns decât atât:

— Va trebui să vă conducă cineva, altfel nu vă vor lăsa să intraţi în Palat! Şi chemându-l pe Vignoles, care era de faţă, îi spuse să mă însoţească la consiliu fiindcă regele poruncise să mă ducă acolo. Am şovăit o clipă în sinea mea dacă să primesc sau nu acea onoare; apoi mi-am spus că din moment ce mă ştiam cu sufletul curat şi că nu avusesem nici o legătură cu cei care-l omorâ-seră pe mareşalul d'Ancre, nu aveam nici un motiv să nu mă bucur de preţuirea pe care mi-o arăta regele.

Luându-mi rămas bun de la Luynes, l-am întrebat -cu toată abilitatea de care am fost în stare, ca nu cumva să se supere - dacă-mi era îngăduit s-o văd pe regină, spunându-i că, dacă-mi acorda această favoare, aveam să fac tot ce-mi stătea în putere pentru a o îmblânzi. El îmi răspunse că nu era momentul să-i cer regelui acea favoare, că dacă totuşi o va acorda altora, îşi va aminti şi de rugămintea mea.

Am plecat împreună cu Vignoles care m-a introdus în sala de consiliu unde se aflau du Vair, Villeroy, preşedintele Jeannin, Deageant, secretarii de stat şi mulţi alţii, toţi destul de stânjeniţi fiindcă Villeroy - pe care mai înainte îl servisem ori de câte ori mă rugase până când ajunsese să mă pună rău cu mareşalul d'Ancre - îl întrebă pe Vignoles în ce calitate mă aflam acolo. Vignoles, neştiind ce să-i răspundă, l-am rugat să-i spună lui Villeroy că mă aflam acolo din porunca regelui, dar că n-aveam de gând să rămân prea mult. După acest răspuns toţi cei din consiliu îşi văzură de treburile lor, trimiţând scrisori în provincii şi peste hotare, prin care aduceau la cunoştinţa tuturor hotărârea regelui de a domni singur. După ce-am socotit că stătusem destul acolo ca să pot spune că îndeplinisem porunca regelui, rn-am retras fără să bage nimeni de seamă, în curte m-am întâlnit cu Mangot care urca scara pentru a se duce la rege. Istorisindu-i cât mai pe scurt ceea ce se petrecuse, mi-am continuat drumul, iar el pe al său. N-am apucat să stau o

jumătate de ceas la mine acasă că am şi aflat că Mangot fusese arestat în anticamera regelui,

că i se ceruse sigiliul şi că pe urmă fusese trimis la el acasă fără să se mai întreprindă şi altceva împotriva lui. Mai târziu am aflat că Barbin era păzit de soldaţi la el acasă şi că nimeni nu avea voie să vorbească cu el.
După ce mareşalul d'Ancre a fost omorât, Vitry a intrat în odaia mareşalei, care se afla alături de odaia reginei, a arestat-o şi i-a luat tot ce avea mai de preţ în acea cameră: aur, argint, inele, mobile scumpe. Mare-şala purta pe degete inelele Coroanei; atât îi era de frică să nu i se întâmple vreun dezastru, încât îşi însuşise o parte din bijuteriile Coroanei ca să aibă cu ce se răscumpăra; purta totuşi fără nici un drept acele podoabe săvârşind o mare greşeală fiindcă, pe lângă faptul că probabil voia să şi le însuşească, obiectele de acest gen trebuie puse la loc sigur, păzite bine şi nu încredinţate unei persoane care se afla tot timpul pe picior de plecare. Baronul de Vitry i-a smuls deci mareşalei inelele de pe degete şi a închis-o în aceeaşi odaie unde fusese închis prima oară prinţul de Conde. în acelaşi timp, a trimis câţiva oameni la locuinţa mareşalului ca să pună mâna pe hârtiile şi mai ales pe mobilele sale de preţ. Dar cel mai important lucru pe care I-a găsit a fost o hârtie dată de regină, în urma căreia mareşalul urma să primească un dar de un milion nouă sute de mii de livre. O parte din casă i-a fost prădată, între altele şi odaia fiului mareşalului, unde Vitry lăsă câţiva soldaţi să-l păzească până când avea să afle de la rege ce urma să facă cu tânărul. Tatăl său îl făcuse conte de La Pene, numele unei ilustre familii italiene, din care el pretindea

că se trage. Fiul era un băieţandru de doisprezece ani, bine hrănit, care făgăduia să devină un tânăr de treabă şi care merita o altă soartă; cât despre fiica sa despre care am tot vorbit în anii precedenţi şi prin care mareşalul nădăjduia să se încuscrească cu vreun mare senior, murise încă din întâi ianuarie anul curent; Celui-de-Sus făcându-i-se milă de infirmitatea sexului ei, a vrut s-o scutească de nenorocirile care o ameninţau dacă ar fi trăit până ce apuca să se mărite.
Baronul de Vitry a fost făcut imediat mareşal al Franţei drept răsplată pentru fapta pe care o săvârşise. Funcţia lui de căpitan al gărzilor a fost dată fratelui său, du Hallier care - pregătindu-se să devină om al Bisericii şi să poarte veşmânt călugăresc în abaţia din Sainte-Genevieve, în nădejdea de a-i urma stareţului care-i era rudă - a renunţat la călugărie în urma morţii unuia dintre fraţii săi. Persen, cumnatul lui Vitry, primi locotenenta Bastiliei şi sarcina de a-l păzi pe prinţul de Conde în locul cavalerului Concini, fratele mareşalului d'Ancre.
în după-amiaza acelei zile toate ordinele şi toate companiile din oraş au venit să-l salute pe rege şi să-l felicite pentru actul de curaj pe care-l săvârşise, îl găsiră jucând biliard pe un podium pe care-l instalase Luynes, ca să poată fi văzut de toată lumea. S-a spus după aceea că lucrul acesta era un fel de reînnoire a vechii cutume a francezilor care-şi purtau regii, la suirea lor pe tron, pe o pavăză, în jurul taberei, ca să fie văzuţi de toţi soldaţii şi aplaudaţi de întreaga oştire. Numai că regele fiind încă foarte tânăr, Luynes - care nu făcea altceva

decât să-l ajute să-şi piardă timpul şi să-şi fluiere câne-parii din colivii - nu urmărea să-şi poarte regele pe scut, ci să-l determine să-i dea lui locul mareşalului d'Ancre. Chiar în aceeaşi zi i-am transmis reginei prin Roger, valetul ei de cameră, mâhnirea pe care o simţeam pentru nefericirea ei. A doua zi, trupul mareşalului d'Ancre care fusese îngropat fără ceremonie, sub orga din Saint-Germain-l'Auxerrois, a fost dezgropat de popor - cu strigăte şi invective - târât pe Pont-Neuf şi atârnat cu capul în jos de o spânzurătoare pe care el o ridicase acolo ca să-i sperie pe toţi cei care-l vorbeau de rău. Apoi îi tăiară nasul, urechile şi părţile ruşinoase, îi aruncară măruntaiele în Sena şi-şi bătură joc de acel leş într-un fel de neînchipuit. S-a nimerit să trec chiar atunci pe acolo, trebuind să mă duc la nunţiul papal care se afla la seniorul Ubaldini. Apropiindu-mă de Pont-Neuf am văzut mulţimea adunată care târâse prin oraş trupul mareşalului şi care, furioasă, se oprise în faţa statuii răposatului rege Henric al IV-lea. Pont-Neuf era atât de plin de lume şi acea lume era atât de atentă la ceea ce făcea şi atât de năucită de furie, încât nici nu-i puteai porunci să se dea la o parte ca să treacă trăsurile. Ceilalţi vizitii îşi ţineau gura; al meu se luă la harţă cu un oarecare din mulţime care începu a face scandal; în clipa aceea mi-am dat seama de primejdia în care mă aflam fiindcă dacă cineva ar fi spus că eram unul dintre partizanii mareşalului d'Ancre, furia lor s-ar fi revărsat ca o apă asupra celor care-l simpatizaseră. După ce I-am ocărât zdravăn pe vizitiu, ca să ies din încurcătură, i-am întrebat pe scan-

dalagii ce făceau acolo. După ce mi-au răspuns, cum îi tăia capul, ce-i făceau mareşalului, le-am spus:

— lată nişte oameni de ispravă care ar fi gata să-şi dea şi viaţa pentru regele lor. Trăiască regele!

Imediat mi-au făcut loc să trec şi m-au rugat să mă întorc fără teamă înapoi pe acelaşi drum; numai că eu m-am întors acasă pe podul Notre-Dame.

De pe Pont-Neuf, târâră trupul pe străzi până în faţa Bastiliei şi de acolo, prin alte pieţe ale oraşului până când îl arseră, în sfârşit, în faţa casei sale din foburgul Saint-Germain, târând ceea ce mai rămăsese din el înapoi pe Pont-Neuf, unde arseră şi restul iar oasele le aruncară în Sena.

Toate acele lucruri fuseseră prezise mareşalului de mai mulţi astrologi şi ghicitori, dar fiecare le preziseseră în felul său: unii i-au spus că va muri împuşcat, alţii, că va fi ars, alţii că va fi aruncat în apă, alţii că va fi spânzurat şi iată că toate aceste preziceri se adeveriră; dar cum el nu le-a putut pricepe, a crezut că prezicătorii se înşală şi i-a tratat cu dispreţ.

Regina a aflat şi ea despre excesele săvârşite asupra trupului neînsufleţit; şi cu toate că i-a păsat prea puţin de bârfe toată viaţa ei, de data asta vorbele rostite de mulţime, au supărat-o cumplit, în aceeaşi zi s-a dat citire, în sunetul trâmbiţei, hotărârii prin care toate slugile mareşalului erau obligate să părăsească Parisul. Fratele ma-reşalei, care locuia la colegiul Marmoutier, se ascunsese într-o mănăstire, temându-se de furia poporului, iar micul conte de La Pene a fost dus la Luvru şi dat în grija gărzilor.

Regele a trimis parlamentului o scrisoare în care arăta că fapta lui Vitry fusese săvârşită din porunca sa şi cerea să i se asigure un post de consilier, pentru ca nu cumva parlamentul să-i intenteze proces din cauza celor întâmplate.
între timp, regele îi reinstalase în funcţii pe toţi vechii slujitori alungaţi de regină. Preşedintele Jeannin se reîntorsese la ministerul finanţelor; Deageant, slujitorul lui Barbin, pe care stăpânul său îl făcuse controlor general, a fost făcut ministru ca răsplată pentru infidelitatea lui; sigiliile i-au fost înapoiate lui du Vair cu multă solemnitate, regele trimiţând parlamentului o declaraţie prin care îi aducea (a cunoştinţă că sigiliile îi fuseseră luate acestuia fără aprobarea sa; Villeroy îşi reluă funcţia de secretar de Stat pe care o împărţi cu Puisieux. Miniştrii
.care slujiseră în timpul guvernării reginei au fost înlăturaţi întocmai ca acele clădiri care ţi se prăbuşesc sub picioare şi din care nu mai rămâne nimic. Autori-
' tatea reginei prăbuşindu-se şi ea, i-a tras după sine pe toţi cei care o slujiseră. Am fost singurul pe care Luynes I-a cruţat, oferindu-mi să rămân în consiliu cu toate
i apuntamentele cuvenite; dar văzând cât de rău începuse a fi tratată regina, n-am primit şi am preferat s-o urmez, în mâhnirea ei, cu toată soarta strălucită ce mi se pregătise.
Noii miniştri, sau mai curând Luynes, si-au început
•• guvernarea făcând exact invers de cum făcuseră cei
' care cârmuiseră ţara înaintea lor, plănuind să-i cheme lângă rege pe toţi cei despre care presupuneau că fuse-

m i; Memorii
seră duşmanii reginei. Trimiseră astfel oameni tocmai în fundul Gasconiei ca să-l aducă pe Sauveterre, nădăjduind să se slujească de el ca de un puternic instrument care să-i strecoare regelui în suflet ceea ce dorea Luynes, deşi acesta fusese cel care, prin intrigile sale, îl izgonise de la Curte.
Dar lucrul cel mai important pentru el era să-l împace pe rege cu prinţii care ridicaseră armele împotriva lui; aşa că, imediat după moartea mareşalului d'Ancre, Luynes a trimis, în numele regelui, scrisori ducelui de Longueville la Amiens, ducelui de Vendome care se afla în La Fere şi ducelui de Mayenne, la Soissons, ca să vină de îndată la Curte, asigurându-i că regele îi va primi cât se poate de bine.
Domnul du Mâine îl trimise pe domnul de La Suse, cumnatul său, să-i ducă regelui cheile oraşului Soissons, pe care le primi în 27 aprilie; în aceeaşi zi sosi şi ducele de Longueville. Ducele de Nevers făcu mai multe mofturi decât ceilalţi, vrând să trateze direct cu regele şi având nişte fantezii care-l îndemnaseră întotdeauna să meargă pe alte căi decât pe cele obişnuite. Totuşi, văzând că nimeni nu-şi pleacă urechea la pretenţiile sale, se înapoie la Curte o dată cu ducii du Mâine şi de Vendome, înfăţişându-i-se regelui în ziua de înălţare. Dar prinţii băgară repede de seamă ce greşeală mare făcuseră şi se căiră amarnic.
în vremea asta, Luynes hotărând că regina trebuia îndepărtată, toţi au căzut de acord să fie trimisă la Blois; ziua plecării sale fiind hotărâtă pentru 3 mai, a fost ru-

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
gata să nu mai tergiverseze lucrurile, cum avea de gând; Bressieux, primul ei scutier, îi spuse că cei care-l omorâseră pe mareşalul d'Ancre îi puseseră şi ei gând rău. La început

n-a crezut, dar temându-se de Luynes, care-şi trăsese pe sfoară până şi complicii, a acceptat să plece imediat.
Majoritatea pungaşilor au obiceiul să împartă dinainte între ei lucrurile pe care încă n-au pus mâna. Imitându-i, Luynes nici nu apucase să verse sângele mareşalului, că şi începuse a-şi despuia victima de tot ce avea mai de preţ, în dauna complicilor săi. Printre altele, îşi rezervase şi arhiepiscopia din Tours. Dar aşa cum se întâmplă de obicei, spre marea decepţie a răufăcătorilor, alţii profită de bunurile pe care le-au râvnit. Aşa s-au petrecut lucrurile şi de data asta, când cel care a pus mâna pe arhiepiscopie a fost episcopul din Bayonne.
Dar să lăsăm aceste amănunte şi să ne întoarcem la regină, care după ce fusese închisă într-o odăiţă, vreme de nouă zile, în 4 mai s-a trezit întemniţată într-alta, dar mult mai mare decât cea dinainte. Toată dimineaţa şi-a petrecut-o primind vizite; lacrimile celor care veneau s-o vadă erau mai elocvente decât cuvintele. Toţi au deplâns starea în care ajunsese şi i-au admirat tăria de caracter fiindcă nici plânsul, nici cuvintele celor care au venit s-o vadă nu i-au putut smulge de pe buze alte cuvinte decât atât:
— Dacă faptele mele i-au displăcut fiului meu, regele, apoi atunci ele ar trebui să-mi displacă şi mie; dar sunt sigură că într-o zi va afla cât i-au fost de folositoare, în

ceea ce-l priveşte pe mareşalul d'Ancre, deplâng felul în care regele a scăpat de el. Acum a scăpat şi de mine, dar vă rog să vă aduceţi aminte că l-am rugat de câteva ori să mă elibereze de povara treburilor statului.
După-masă a venit şi regele să-şi ia rămas-bun de la ea. De îndată ce l-a văzut, inima ei care nu se prea tulbura, a fost atât de mişcată încât regina, izbucnind în lacrimi, i-a spus:
— Fiule, grija plină de dragoste cu care te-am crescut din cea mai fragedă vârstă, greutăţile cu care m-am luptat ca să-ţi păstrez ţara, necazurile pe care le-am îndurat şi pe care le-aş fi putut evita dacă aş fi vrut să-ţi ştirbesc autoritatea, vor dovedi întotdeauna în faţa Domnului şi a oamenilor că n-am urmărit niciodată alt scop decât interesele tale. Te-am rugat adesea să iei în mână administrarea treburilor şi conducerea acestei ţări, să mă despovărezi de aceste griji; dar ţi-ai dat seama că-ţi eram încă de folos şi mi-ai poruncit să continui a mă ocupa de treburile statului. Te-am ascultat din respectul pe care ţi-l datorez ca rege, dar şi pentru că ar fi fost o laşitate din partea mea să te părăsesc la nevoie. Văd bine că duşmanii mei mi-au interpretat greşit intenţiile şi faptele. Dar facă Domnul ca cei care vor să profite de tinereţea ta şi să mă distrugă pe mine să lovească numai în mine. Pentru ca ţie să nu-ţi facă niciodată nici un rău, voi uita răul pe care mi l-au făcut tu mie.
Regele, care primise instrucţiuni de la Luynes ce anume să-i răspundă mamei sale, îi zise doar că voia să înceapă a-şi guverna singur statul, că venise şi această

vreme şi că îi va dovedi, cu timpul, că era un fiu bun. : Apoi li s-a dat voie tuturor să-şi ia rămas bun de la regină; uşile au fost larg deschise celor care voiau s-o viziteze. Ea le-a arătat tuturor acelaşi chip împietrit şi oarecum nepăsător, dând impresia că se duce undeva, la ţară, şi nu în surghiun. A plecat în 4 mai însoţită de fiicele ei şi de toate

prinţesele care au ţinut s-o conducă până la ieşirea din oraş, fără ca regina să verse măcar o lacrimă când s-a despărţit de ele.
Faptul a fost interpretat în mai multe feluri: unii au spus că era năucită de grozăvia dublei lovituri pe care o primise, că durerea şi spaima îi secaseră izvorul lacrimilor; alţii au pus acest lucru pe seama disimulării destul de obişnuită la femeile din patria ei; alţii, care ţineau cu ea, au afirmat că acest lucru se datora tăriei sale de caracter. Unii au spus că era vorba, pur şi simplu, de nesimţire.
Luynes a afirmat că puternica dorinţă de a se răzbuna pusese până într-atât stăpânire pe inima ei, încât pierduse orice sentiment de milă, chiar şi faţă de ea însăşi; dându-şi de altfel seama că, după tot ce-i făcuse, regina nu-l va ierta în vecii vecilor, se hotărî să se folosească de toate mijloacele posibile pentru a o împiedica să se mai întoarcă vreodată lângă rege.
Dacă regina dădea impresia că pleacă fără să regrete, cea mai mare parte a francezilor îşi manifestă făţiş mulţumirea de a o vedea plecând pentru că orgoliul şi violenţele mareşalului d'Ancre aruncaseră şi asupra ei o mare parte din repulsia faţă de el. Ieşi din Luvru, îm-

brăcată simplu, însoţită de toţi slujitorii săi pe chipurile cărora era zugrăvită o adâncă tristeţe. Să vezi o regină care doar cu câteva zile mai înainte se afla la cârma ţării, părăsindu-şi tronul şi trecând, nu în taină şi la adăpostul nopţii, ci ziua în amiaza mare, prin faţa mulţimii din capitala ţării, era un lucru atât de straniu, încât nu-l puteai privi fără adâncă uimire. Şi cum aversiunea poporului împotriva cârmuirii sale era mult prea adâncă, regina n-a fost deloc scutită de invective si de vorbe obscene, care o durură cu atât mai mult cu cât scormoneau o rană care încă sângera în inima ei.
Cu patru zile mai înainte, mareşala'd'Ancre fusese dusă de la Luvru, la Bastilia; peste câteva zile au scos-o de acolo în urma unei hotărâri a parlamentului şi au dus-o la închisoarea Palatului de Justiţie, hotărâre prin care se cerea să i se intenteze proces atât ei cât şi complicilor soţului ei. Când a fost adusă în toiul nopţii, în Bastilia, a făcut atâta tărăboi, încât prinţul de Conde s-a trezit din somn şi aflând ce se întâmplase, a simţit o mare consolare s-o ştie în acel loc şi să se vadă scăpat de o asemenea duşmancă. Dar când a fost scoasă de acolo şi dusă să fie judecată, a început să se teamă de începutul atât de sângeros al acelei noi domnii.
încă din 12 mai regele a poruncit să se publice o declaraţie în care era lesne de văzut că miniştrii care i-au dat acel sfat regelui o făcuseră împotriva voinţei lor, fiindcă existau în ea nişte lucruri ce se băteau cap în cap. Pe de o parte, se vorbea în acea declaraţie despre fidelitatea prinţilor care făcuseră totul numai ca să împiedice

prăbuşirea ţării în abisul către care o împingeau planurile mârşave ale mareşalului d'Ancre, ce se slujise de ostile regelui pentru a-i oprima, iar pe de altă parte, se spunea că ostile prinţilor erau ilicite, că nu trebuia să se recurgă la ele, ci la dreptatea majestăţii sale. Dând acea declaraţie se părea că regele uitase toate faptele ilegale săvârşite de prinţi în acel război, socotin-du-i atât pe ei cât si pe cei care-i ajutaseră drept supuşi buni, retractând toate declaraţiile date împotriva lor după tratatul de la Loudun şi restabilindu-i

în funcţiile şi onorurile lor. Regele porunci, de asemenea, adunării din La Rochelle să uite tot ce-i făcuseră prinţii, ca fiecare dintre ei să se poată reîntoarce în provinciile lor. Deputaţii sinodului naţional din Vitre veniră la rege, în 27 mai, ca să-şi manifeste bucuria pentru înlăturarea mareşalului d'Ancre şi pentru faptul că în sfârşit, majes-tatea sa începuse a domni. Dar mulţumirea lor n-a durat mult, căci începând din 2 iunie, episcopul de Mâcon l-a dojenit pe rege, la deschiderea adunării generale a clerului din Franţa, care se ţinea la augustini, pentru starea jalnică a catolicilor din provincia Bearn şi i-a arătat că dreptatea şi evlavia nu pot trăi una fără alta; că majes-tatea sa îşi începuse domnia cu un act de dreptate datorită căruia i se putea spune pe merit „cel Drept"; dar că acum trebuia să-i fie milă şi de acea biată provincie în care existau mai bine de o sută de parohii atât în oraşe cât şi în târguri, unde majoritatea populaţiei era catolică şi unde nu existau preoţi nici măcar să-i împărtăşească pe muribunzi; mai spuse că toate bunurile ecleziastice,

dijmele şi veniturile se aflau în mâinile hughenoţilor şi că erau folosite ca să-i hrănească pe popii lor şi să întreţină colegiile hughenote.

Dacă episcopul din Mâcon i-a făcut regelui o mustrare în urma căreia lucrurile au fost imediat remediate, episcopul din Aire i-a făcut şi el una în legătură cu duelurile, care a avut şi ea mare succes.

în vremea aceasta, începu procesul mareşalei d'Ancre, judecătorii fiind hotărâţi s-o condamne, indiferent în ce fel. La început s-au gândit s-o confrunte cu Barbin, nădăjduind că poate vor izbuti să smulgă ceva de la ea. Dar când au aflat că Barbin îi era devotat fiindcă îi era îndatorat, s-au temut ca nu cumva acesta, în loc să-i agraveze situaţia, să n-o scoată nevinovată. Până la urmă, prin hotărârea din 8 iulie, judecătorii i-au declarat atât pe mareşal cât şi pe ea vinovaţi de crimă de lezmajestate divină şi umană, condamnând pentru totdeauna memoria defunctului, iar pe ea osândind-o la decapitare, apoi la arderea capului şi a trupului şi la risipirea cenuşii în cele patru vânturi. Casa lor, aflată la doi paşi de Luvru, urma să fie distrusă şi rasă de pe faţa pământului, iar toate bunurile lor, mobile şi imobile, să intre în stăpânirea regelui, ca şi casele şi averea pe care le aveau la Roma şi la Florenţa. Dar, din păcate, toate imensele lor bogăţii au trecut nu în stăpânirea regelui ci a duşmanilor mareşalului, care n-au ştiut cum să le înşface mai repede spre disperarea celor care n-au apucat să pună mâna pe nimic şi chiar spre disperarea lui Luynes care degeaba s-a tot plâns regelui.

Adevărul e că mareşala a fost omorâtă cam fără vină pentru că judecătorii, oricât de mult au scormonit, n-au putut să-i pună în cârcă nimic care să justifice acea cumplită pedeapsă; principalele capete de acuzare au fost că era evreică şi că era vrăjitoare fiindcă făcuse horoscopul reginei şi al copiilor ei. Or, în Italia, acest lucru era ceva obişnuit, căci majoritatea marilor seniori cereau astrologilor să le facă horoscopul. Deslandes, cunoscut pentru integritatea lui, a refuzat să ia parte la acel proces, cu toate insistenţele lui Luynes, pentru că şi-a dat seama că ceva nu era în regulă.

Mareşala n-a fost arestată atât pentru nişte crime pe care nu le-a făptuit, ci pentru că n-a refuzat darurile foarte mari ale reginei; dacă ar fi fost mai puţin bogată, n-ar fi avut o asemenea soartă. Ar fi trăit multă vreme dacă ar fi avut o stăpână mai puţin risipitoare. Când i s-a rostit sentinţa, a strigat surprinsă:

— Oime poveretta!1, căci sigură de nevinovăţia ei nu se aştepta să fie condamnată la moarte. Dar se resemna de îndată, lăsându-se în voia sorţii.
După ce a fost închisă, firea ei şi aşa înclinată spre melancolie, încât mai nimeni nu se putea apropia de ea fiindcă era de nesuportat (uneori nici ea singură nu se mai putea suporta), se schimbă dintr-odată devenind bună şi înţelegătoare, de unde se vede că necazul este cel mai bun leac împotriva hachiţelor şi al răsfăţurilor. Şi se schimbă atât de mult, încât dădu dovadă de un curaj şi de o fermitate rar întâlnite la astfel de femei, ca şi cum
1 Vai, sărmana de mine (it.).

moartea ar fi fost pentru ea nu o pedeapsă ci o răsplată, iar viaţa, un supliciu greu de îndurat. Ieşind din închisoare şi văzând o mare mulţime de oameni adunată ca s-o vadă trecând, a rostit: :
— Câtă lume s-a adunat să vadă trecând o biată năpăstuită!
Ochii celor care asistau la tristul spectacol al morţii sale se umplură de lacrimi şi tuturor le fu milă de ea, fiindcă în loc să vadă o leoaică dezlănţuită, prinsă în plasă şi primindu-şi pedeapsa pentru crimele făptuite, au văzut o biată mieluşea dusă ca să fie dată pe mâna călăului. Numai adevărul mă obligă să spun aceste lucruri şi nicidecum dorinţa de a lua parte acelei biete femei nevinovate; fiindcă nu există persoană, oricât de odioasă ar fi ea care, sfârşindu-şi zilele sub ochii tuturor, cu resemnare şi modestie, să nu schimbe ura în milă şi să nu smulgă o lacrimă celor care mai înainte doriseră cu ardoare să-i vadă sângele curgând.
Amestecul mareşalului şi al ei în treburile statului, bogăţiile pe care le-au adunat, rangurile mari la care au ajuns, dragostea şi ura de care s-au bucurat, precum şi părerile altor popoare asupra lor, cred că mă obligă să spun, pe scurt, câteva cuvinte despre neamul din care se trăgeau, obiceiurile, cusururile şi calităţile lor.
Soţul se numea Concino Concini şi era un gentilom provenit dintr-una dintre cele mai bune familii din Florenţa, după cum ne asigură Scipio Aminirato, într-una din cărţile sale închinate familiilor ilustre. Tatăl său fusese guvernatorul lui don Francesco de Medici, tatăl reginei-mame şi

singurul ministru sub Como de Medici, socotit drept primul om de stat din Italia, în raportul domnului de Thou.
Tinereţelea lui Concino a fost foarte agitată: închisoare, izgonire, până când a fost obligat să devină paharnicul cardinalului de Lorena. Cu câteva luni înainte de însurătoarea lui Henric al IV-lea, s-a întors la Florenţa, unde primind o brumă de avere (era al treilea băiat al unei familii care avea o rentă doar de zece mii de ducaţi), a fost convins să plece în Franţa, însoţind-o pe prinţesa Măria, viitoarea regină-mamă. Leonora Gali-gai, care nu-l privea cu ochi indiferenţi, l-a ajutat înainte de a pleca să-şi cumpere un cal pe care a dat două mii de ducaţi şi pe care ei l-au numit „di rispeto"\ cal pe care Concini a fost prezentat regelui Henric al IV-lea. La puţină vreme după ce a sosit la Paris, s-a însurat cu Leonora Galigai şi a început să se bucure de încrederea regelui şi de favorurile reginei care l-a numit prim-ma-estru al palatului ei, apoi primul său scutier. După mai multe înfruntări supărătoare, pe de o parte dintre rege şi Leonora, care nu voia să-i vorbească lui

Henric cu respectul cuvenit din pricina numeroaselor sale aventuri, pe de alta, dintre rege şi Concini care, socotindu-se un adevărat don Juan, se străduia să-l convingă pe Henric să-l trimită îndărăt, în Italia, italianul a început, în sfârşit, a se bucura de încrederea regelui atât pentru că era foarte priceput în exerciţiile militare, foarte dibaci la jocul de cărţi, avea o fire plăcută, era ironic şi ştia să-l înveselească pe rege, cât mai ales pentru faptul că Hen-

1 De preţ (it.).

ric se slujea de el ca să-i ascundă reginei micile şi marile sale aventuri amoroase, potolind furtunile stârnite de gelozia ei pe care regele nu le mai putea suporta.

După moartea regelui, regina s-a apropiat foarte mult de Concini; averea acestuia a crescut simţitor, iar slujbele înalte la fel. Cu timpul, a început să fie din cale-afa-ră de încrezut, umflându-se în pene pentru tot ceea ce dobândise, iar în ultimul an al puterii sale aproape că nici nu se mai uita la nevasta lui. Era fireşte, bănuitor şi infatuat ca orice italian şi mai ales ca orice florentin, mai puţin şarlatan decât cei din naţia lui, întreprinzător, curajos, bârfitor, atacând întotdeauna el primul. Scopul său principal era să-şi sporească averea şi să pună mâna pe cele mai înalte funcţii; în al doilea rând, urmărea gloria regelui şi a ţării care-l adoptase, iar în al treilea rând, decăderea marilor seniori ai regatului şi în special a familiei de Lorena. Căci cu toate că această familie era ataşată intereselor reginei, el spunea adesea confidenţilor săi că unii prinţi de sânge făceau mai puţin rău răzvrătindu-se făţiş, decât alţi prinţi, prin intrigile de la Curte.

Cu doi ani înainte de moartea sa, observă cât de proastă era soţia sa, ca să nu mai vorbim şi de alte cusururi pe care le avea. La un moment dat chiar fusese pe punctul de a o închide în castelul din Caen, ca nebună. Dar Montalto, doctorul care avea grijă şi de sănătatea unuia şi de a celuilalt, a fost de părere că era mult mai bine să se poarte frumos cu ea şi, fiindcă era îngrozitor de zgârcită, să-i facă mici daruri şi să nu recurgă la acel mijloc înjositor.

Mareşalul dorea cu patimă să se însoare cu domnişoara de Vendome care, pusă în cunoştinţă de cauză de unul dintre confidenţii săi, fusese de acord cu acea ciudată propunere.

Cum nu putea să-i sufere pe vechii miniştri - cancelarul, domnul de Villeroy şi mai ales pe comandorul de Sillery - mareşalul a vrut să scape de ei, dar a fost mustrat de regină. Neavând nici un fel de satisfacţie din partea lui du Vair pe care l-a ajutat să ajungă cancelar, l-a acuzat de ignoranţă şi de ingratitudine, vorbind despre lipsa de recunoştinţă a acelui „bărbos".

Eu, se pare că i-am plăcut, nutrind o oarecare stimă faţă de mine, chiar din prima zi când am vorbit cu el. A spus câtorva dintre prietenii săi că nimerise, în sfârşit, peste un tânăr isteţ în stare să le dea lecţii tuturor bărboşilor (a tuttti barboni). Stima a rămas, dar bunăvoinţa lui s-a tot redus până a ajuns la zero, pentru că i-am pus în cale piedici la care nu se aştepta şi apoi pentru că observase că încrederea reginei înclina către mine şi datorită lui Russelay care dorea din tot sufletul să ne doboare atât pe mine cât şi pe Barbin.

Nemulţumirea mareşalului sporise între timp şi împotriva soţiei sale care, nemaiavându-l pe medicul evreu Montalto - care murise - ca să-i tempereze fanteziile, ajunseseră să se înjure unul pe altul ca la uşa cortului, iar la ultimele lor întâlniri a fost nevoie de intervenţia reginei ca să-i potolească, fiindcă erau gata să se încaiere. Ea voia să plece în Italia, iar el nu voia, spunând că, după ce ajunsese atât de sus în Franţa, nu

exista nici un alt loc pe pământ unde ar putea trăi mai bine, mai ales că nu şi-a ajutat cu nimic nici părinţii, nici patria unde se născuse. Patima jocului de cărţi era singura lui distracţie în ultimii ani ai vieţii; cea a dragostei încă nu apăruse. Era fireşte, darnic, vorbăreţ şi foarte plăcut ca bărbat.
în ce priveşte mareşala, ea se numise Leonora Gay şi şi-a schimbat numele pentru a-şi ascunde originea, fiindcă se trăgea dintr-o familie de rând. Era fata unui tâmplar; mama sa fusese doica reginei; de aici şi pretenţia ei de a fi sora de lapte a prinţesei Măria; deşi mai în vârstă decât stăpâna sa cu aproape doi ani, crescuseră împreună la palat. Cu timpul, a crescut şi prietenia dintre ele; fidelitatea, grija, asiduitatea Leonorei de a-şi sluji stăpâna n-aveau asemănare. De asemenea a ştiut să se facă atât de necesară prinţesei, încât aceasta ajunsese să se convingă că, dacă ar pierde-o pe Leonora, n-ar mai găsi alta ca ea. Bineînţeles că regina, neavând nici un secret faţă de ea, îi împărtăşea toate tainele inimii.
Marele Duce îşi supraveghease nepoata cu multă grijă. Răspunsurile pe care aceasta le dădea prinţilor care o cereau de nevastă erau cele pe care i le dicta Leonora, iar Leonora o sfătuia întotdeauna să facă ceea ce-i dicta şi ei, Marele Duce; în felul acesta, fără să pară că se amesteca direct, unchiul o strunea pe nepoată, aşteptând o partidă bună. în sfârşit, după ce-a păzit-o astfel ca pe o comoară, când a văzut că are douăzeci şi şapte de ani bătuţi pe muche, s-a gândit s-o mărite. Şi

chiar atunci s-a ivit pentru ea o ocazie dintre cele mai strălucite: Henric al IV-lea, regele Franţei, după ce a asigurat o pace trainică statului Marelui Duce, a cerut-o de nevastă pe nepoata sa. Leonora şi-a urmat stăpâna în Franţa. Sărman fluture care nu ştia că acea lumină puternică ce-i umplea inima de bucurie şi de mulţumire avea să-i ardă aripile! Odată ajunsă în Franţa, a fost imediat recunoscută ca favorită a reginei; fără mare dificultate, a fost agreată şi de rege. înclinarea pe care o avusese încă de la Florenţa, pentru Concini, la care s-a adăugat şi faptul că ştiin-du-se urâtă si fiind convinsă că nici un francez nu va face o pasiune pentru ea, a determinat-o să se mărite cu acesta, florentin ca şi ea, ajuns prim-maestru al palatului reginei unde ea era cameristă.
De câte ori regina afla despre o nouă aventură a regelui, Leonora rămânea atât de strâns legată de interesele stăpânei sale, încât niciodată nici regele, nici soţul ei n-au putut s-o atragă de partea lor şi s-o determine să-i ascundă reginei toate acele întâmplări neplăcute pe care ea le socotea o ofensă adusă reginei; din care pricină, atât ea cât şi soţul ei au fost în primejdia de a fi trimişi înapoi, în Italia. Când, după moartea lui Henric, regina a devenit stăpâna absolută - cu titlul de regină -a acelui mare regat, i-a ridicat şi pe Leonora şi pe soţul ei pe cele mai înalte trepte pe care s-au cocoţat vreodată nişte străini, în Franţa. încă de la început, dar mai curând din lăcomie şi avariţie decât din pricina faptului că provenea dintr-o familie

sărmană, Leonora vădi o dorinţă nestăvilită mai curând de bani şi bogăţie decât de onoruri, rezistând o vreme la pofta nemăsurată de vanitate a soţului ei fiindcă se temea ca nu cumva acesta, lăsându-se în voia orgoliului, să nu ajungă să-şi dispreţuiască nevasta. Dar îngâmfarea reginei, care voia ca măreţia supuşilor săi să fie pe măsura puterii şi dărniciei celei care-i ridicase din colbul nimicniciei, sau poate soarta lor nefastă care, pentru a-i înşela mai uşor, le presăra cu trandafiri drumul ce ducea către moarte, făcură ca dorinţele celor doi să le fie cu prisosinţă îndeplinite, acumulând bogăţii imense, ranguri, funcţii de tot felul.

Dar dacă prosperitatea lor a fost atât de neaşteptată, nici neplăcerile n-au fost mai mici: prinţii, marii seniori, miniştrii, poporul au început a-i invidia şi a-i urî.

Prima care a început a fi abătută a fost Leonora care a vrut să se retragă în Italia; dar soţul ei nu voia să plece atât de curând. A vrut să facă lucrul acesta abia atunci când s-a văzut părăsit de prinţul de Conde.

După ce prinţul a fost arestat, a plecat din Franţa, dar acum n-a mai vrut să plece soţia sa. Toate aceste necazuri precum şi neînţelegerile cu bărbatul ei ale cărui planuri se băteau tot timpul cap în cap cu ale ei, i-au ruinat sănătatea şi i-au şubrezit mintea, încât ajunsese să-şi închipuie că toţi cei care o priveau, îi făceau vrăji, motiv pentru care a început a se înstrăina de toată lumea, ba chiar şi de stăpâna sa, regina. Când o vedea, se răţoia la ea, numind-o „despietata, ingrata"\ iar când vorbea

Lipsită de pietate, nerecunoscătoare (it.).

despre regină epitetul obişnuit cu care o gratulL6$®a cel de „mojică".

-jp 1^^

Faptul că mareşalul voia s-o lase şi să-şi ia o altă soţie, punând ochii pe domnişoara de Vendome, dădu o nouă lovitură stării sale psihice. Vicleanul mareşal îşi ascunse o vreme planurile, văzându-şi nevasta numai seara, făcându-i vizite foarte scurte, aducându-i câte un mic dar şi îngăduind unui oarecare senior Andrea, un napolitan aflat la Curte, să rămână cu ea s-o mai înveselească puţin cu frumoasele sale cântece. Apoi mareşalul n-a mai venit decât foarte rar s-o vadă, când firea din ce în ce mai supărătoare a soţiei sale a făcut-o pe regină să aibă mult mai multă încredere în el decât în soţia lui; din această cauză ajunse să fie atât de furioasă, încât dacă ar fi putut, i-ar fi ucis cu privirea. Cât de fericiţi ar fi fost şi unul şi celălalt dacă ar fi trăit în dragoste şi încredere, dacă soţul ar fi luat seama de sfaturile soţiei sale care-i spunea mereu că întinsese prea multe pânze pe o navă atât de mică cum era nava vieţii lor şi s-ar fi hotărât să coboare de pe înălţimile unde îl cocoţaseră favorurile reginei, într-un loc mai puţin bătător la ochi, micşorându-şi pretenţiile şi trăind mai modest; sau dacă soţia sa, îndeplinind cu simplitate, dorinţele bărbatului ei, ar fi consimţit ca nepoata sa să se mărite cu Luynes, legând de ancora aceasta salvatoare averea lor nesigură. Dar cerul care văzuse că numai interesul îi călăuzea în tot ceea ce făceau hotărî ca tocmai acest interes al fiecăruia dintre ei să fie cauza pierderii atât a averii cât şi a vieţii.

S-a crezut că persecuţia avea să înceteze o dată cu săvârşirea din viaţă a acelei sărmane femei. Dar cum anevoie poţi modera o putere pe nedrept căpătată, iată că Leonora nici nu murise bine şi persecuţia a trecut de la slujitoare la stăpână.
Vestea morţii ei a mâhnit-o profund pe regina care se afla la Blois. Ceilalţi slujitori ai reginei, rămaşi la Curte şi care acum nu se sfiau s-o vorbească de rău, au fost trataţi cu toţii, fiecare după condiţia sa, mai bine sau mai rău.
Când regina a plecat din Paris, am primit porunca s-o însoţesc. Sigur că aş fi vrut să am o poruncă scrisă din partea regelui pentru ca mai târziu duşmanii mei să nu spună că făcusem acest lucru din proprie iniţiativă, îmi dădeam perfect de bine seama de sarcina ingrată ce mi se încredinţase de a rămâne alături de regină, dar nădăjduiam să mă port cu atâta ardoare şi sinceritate încât să risipesc toate tenebrele răutăţii urzite împotriva mea; şi ca să-mi ating scopul, am sfătuit-o pe regină să-şi ia un duhovnic, şi anume pe părintele Suffren, om de mare evlavie si simplitate, departe de orice răutăţi şi viclenii. Numai că bunul părinte n-a putut veni aşa de repede cum i s-a cerut, ci abia peste câteva luni.
De îndată ce-am ajuns la Blois, i-am trimis veste lui Luynes, scriindu-i că, aşa cum prevăzusem, putea fi mulţumit de comportarea reginei, că faptele ei nu aveau alt scop decât binele regelui; că trecutul nu ocupa un loc prea mare în sufletul ei, dar că totuşi nu puteam crede că în puţinul timp care trecuse, se vindecase deplin, aşa

cum părea. Apoi, din când în când, îi mai trimiteam lui Luynes câte un raport privitor la comportamentul reginei, ca să nu se îndoiască de loialitatea mea şi să nu intre la bănuieli. Regina numindu-mă şef al consiliului ei, n-am vrut să primesc această funcţie înainte de a-l avertiza pe rege şi de a primi aprobarea lui, asigurându-l, atât pe el cât mai ales pe Luynes, că toate faptele mele - cu toată invidia şi furia celor care mă pizmuiau - nu vor putea schimba un om plin de bune intenţii, aşa cum eram eu; că dacă Domnul mă înzestrase cu oarecare ascuţime a minţii, acest lucru nu trebuia să-mi fie imputat ca o crimă; că aveam să mă folosesc de această calitate a mea în aşa fel încât şi cei buni şi cei răi să fie obligaţi, prin felul cum acţionam, s-o recunoască.
Mareşala (...)1 i-l trimsie reginei pe căpitanul Benche care-l slujise odinioară pe soţul ei. Dar teama de a nu displăcea regelui o făcu să nu-l primească. Mai apoi, ducele de Monteleon dori ca ambasadorul împăratului, care-l văzuse pe rege, s-o vadă şi pe regină la Blois; dar regina o făcu pe bolnava şi nu-l primi.
Toate aceste lucruri nu-i mulţumiră însă pe duşmanii mei care nu doreau decât să mă îndepărteze de regină. Numai că timiditatea şi lipsa lor de experienţă îi împiedicară să cuteze a lua hotărârea de a-mi spune să mă retrag. Aşa că făcând uz de viclenie, puseră pe cineva să-i scrie fratelui meu, care-mi trimise imediat un curier prin care mă chema acasă; socotind că era mai bine să
Lipsă în manuscris (n. ed. fr.).

previn necazurile ce mă puteau aştepta, am rugat-o pe regină să mă lase să mă duc pentru câtăva vreme la Coursay, o stăreţie pe care o aveam lângă Mirebeau unde, de îndată ce-am ajuns, am primit în 15 iunie, o scrisoare din partea regelui, în care acesta îmi spunea

că era foarte mulţumit de hotărârea pe care o luasem de a reveni în episcopia mea şi de a rămâne acolo până ce aveam să primesc o nouă poruncă de la el.
l-am răspuns că neavând şi nici neputând să am vreodată o altă intenţie decât de a-l sluji şi de a mă supune poruncilor sale, nu aveam de dat nici un răspuns la scrisoarea pe care majestatea sa îmi făcuse onoarea să mi-o trimită, ci că mă voi supune cu evlavie dorinţelor sale; că ştiam bine că unii încercau să-l convingă de contrariul în ceea ce mă privea, dar că majestatea sa binevoind a aprecia serviciile mele, toţi acei răuvoitori nu-şi atinseseră scopurile. Că purtându-mă aşa cum mă purta-sem, socoteam că voi fi scutit nu numai de blamul public, dar că faptele îmi vor fi aprobate chiar şi de către cei ce nu-mi vroiau decât răul; că neavând această bucurie, urma să mă străduiesc s-o cuceresc, încercând să procedez în aşa fel încât să le închid gura celor care mă bârfeau.
De îndată ce regina află ce se întâmplase, îl trimise la rege pe episcopul de Bezieres ca să-i spună că-i venea greu să creadă că mă îndepărtase din preajma ei doar ca s-o necăjească, uitând că-şi dăduse cuvântul că nu mă va retrage de la Blois; că era deci cu atât mai mirată cu cât ştia că nu făcusem nimic care să-l supere

pe rege; că îl ruga pe fiul ei să nu-şi retragă făgăduiala pe care i-o făcuse şi să mă lase în continuare la Blois; că o dată ce apucase să-i promită ceva, nu credea că duşmanii ei să aibă chiar atâta putere asupra lui încât să-l determine a-şi lua vorba înapoi, aducându-i mamei sale un afront atât de mare, încât prefera să moară decât să-l îndure.
Acea scrisoare atât de plină de simţire şi de judecată nu l-a înduplecat pe rege să-i dea un răspuns precis, ci doar o amânare; Luynes i-a scris ca atâţia mă vorbiseră de rău în faţa regelui, încât nu-l putea determina pe stăpânul său să mă trimită prea curând înapoi; că toţi diavolii se dezlănţuiseră împotriva mea, vărsând venin pe gură, că el nu credea nimic din cele auzite, dar că totuşi acele bârfe îi influenţau pe unii şi că era bine să treacă o bucată de vreme până ce aveam să mă duc din nou la Blois.
în scrisoarea pe care am primit-o de la Luynes, acesta spunea că-mi era profund obligat, făgăduia să mă ajute, se plângea de duşmanii pe care-i aveam, se arăta necăjit că nu putea risipi acei nori ce pluteau pe deasupra capului meu şi promitea să facă tot ce-i va sta în putinţă ca să mă trimită înapoi la Blois.
Regina, pe de altă parte, mă presa să mă întorc lângă ea, cu atât mai mult cu cât, spunea ea, motivul invocat de rege, prin Luynes, nu era adevărat. Dar eu n-am vrut să mă duc fiindcă ştiam că acest lucru ar fi fost atât în paguba ei cât şi a mea.
Cele şase luni care mai rămăseseră din acel an le-am petrecut înfruntând atacurile şi calomniile îndreptate îm-

potriva mea până când am lăsat totul baltă şi nu mi-am mai văzut decât de episcopia mea.
Am nădăjduit în acele zile de restrişte să fiu ajutat de mareşalul de Vitry, căruia îi făcusem un mare bine cu cincisprezece zile înainte de moartea mareşalului d'Ancre. Dar tocmai atunci Luynes, vrând să pună mâna pe căpitănia Bas-tiliei, slujbă care aparţinuse reginei si pe care o dorea Vitry, regina, ca să-l mai îmbuneze, cedă acea funcţie favoritului regelui. Vitry, convins că eu o sfătuisem pe regină să procedeze astfel, nu avu

ochi să mă mai vadă. Afirmând sus şi tare, că-l jignisem cumplit, se strădui cât putu să mă distrugă.
Dar cel mai deplorabil lucru în acea epocă era sără-, cia reginei-mame. Toţi cei care primiseră averi, bani,. slujbe, demnităţi şi onoruri în timpul cât ea fusese la putere acum se arătau cei mai porniţi împotriva ei, de teamă ca să nu li se ia ceea ce primiseră odinioară; lucru obişnuit, de altfel, sufletelor josnice, dar nedemn de cinste şi de curaj. Rând pe rând, a fost lipsită de cea mai mare parte din bunurile şi din drepturile ei; dacă vreun beneficiu rămânea liber, nu-i era îngăduit să-l dea vreunuia dintre slujitorii ei, dacă vreo căpitănie care ţinea de ea rămânea fără stăpân, era imediat dată unuia care n-o putea suferi, special ca s-o jignească. Ba au făcut chiar mai mult: l-au trimis în locul meu, la Blois, pe domnul de Roissy, introducând pe lângă ea persoane care s-o împingă cât mai repede în prăpastie, spionân-du-i toate mişcările. Dacă avea vreun slujitor la care ţinea în mod deosebit acela era imediat îndepărtat.

:' Baronul de Themines a vrut să renunţe la slujba lui de căpitan al gărzilor; baronul du Tour, om fidel şi plin de inimă, a vrut să-i cumpere slujba. Dar cei din jurul regelui n-au cutezat să-i spună deschis că nu-l voiau şi atunci s-au oprit asupra unei pensii de două mii de scuzi care ţinea de acea funcţie şi pe care n-au vrut să i-o mai acorde; apoi i s-a spus totuşi clar, prin preşedintele Jeannin, că nimeni nu vroia să i se acorde lui acea slujbă fiindcă du Tour fusese slujitorul preasupus al reginei-mame; baronul i-a răspuns plin de curaj că era şi acum şi că va fi până la moarte cu toate că ştia că regina era învinuită de toate crimele ce se pot imagina.
Pe urmă, a fost destituit domnul de Breves din funcţia de preceptor al lui Monsieur nu pentru alte motive ci doar pentru faptul că-şi dovedise ataşamentul faţă de regina-mamă care-i încredinţase educaţia lui Monsieur fiindcă Henric al IV-lea i-l recomandase soţiei sale. Domnul du Vair, aducându-i la cunoştinţă acest lucru lui de Breves, îi spuse că i s-a luat slujba nu pentru că ar fi adus vreun deserviciu; nu, regele era foarte mulţumit de munca lui, ci pentru nişte motive pe care nu era obligat să i le spună.
E adevărat că regii nu sunt niciodată obligaţi să motiveze hotărârile pe care le iau; dar se slujesc cât pot de acest privilegiu, atunci când nu au motive serioase s-o facă sau când nu au nici un fel de motiv.
Regina află de acea schimbare; ea îşi dădu imediat seama de ce anume fusese îndepărtat de lângă ea cel de al doilea fiu al ei domnul de Breves, pe care-l reco-

mandase ca preceptor al lui Monsieur chiar răposatul ei soţ, regele Henric al IV-lea; temându-se de consecinţe, îi scrise foarte moderat lui de Breves spunându-i că se achitase de sarcina încredinţată, că probabil fiul ei, regele, voise să-l scutească, la vârsta lui înaintată, de grija educaţiei unui tânăr prinţ. Şi cu tot curajul de care era în stare, i-a mărturisit că ţara era prost cârmuită şi că cei care se aflau acum la cârma ei stricaseră tot ce făcuse ea.
Diverşi ambasadori au venit la ea ca s-o convingă să-i scrie regelui despre această situaţie. Printre alţii, si Modene care era foarte bun de gură. Acesta, înainte de a pleca la Blois, s-a dus mai întâi la Barbin şi i-a spus că Luynes ar vrea să se împace cu regina; dar că nu cuteza să întreprindă acea călătorie pentru că, în urmă cu puţin timp, regina

declarase că nu va putea ierta niciodată patru persoane, şi anume: pe Luynes, pe Vitry, pe Ornano şi pe Modene. Barbin i-a spus să încerce totuşi fiindcă regina era bună la suflet şi ierta uşor. Modene s-a prefăcut a crede aceste lucruri. După câteva zile, i-a spus lui Barbin că era hotărât să plece şi i-a cerut o scrisoare de recomandare. Regina I-a primit bine, cu chipul surâzător; el în schimb, i-a îărbăcit zdravăn pe toţi slujitorii ei, făcându-i pe cei mai mulţi „pensionarii lui Luynes şi spionii reginei", doar, doar, va putea smulge din gura ei vreun cuvânt prin care să critice purtarea regelui sau lipsa lui de experienţă în treburile statului.

După reîntoarcerea la Paris a lui Modene, în sufletul prinţului de Conde a început a licări o rază de speranţă

în ceea ce privea eliberarea lui; căci în 15 septembrie a fost mutat din Bastilia în închisoarea din pădurea Vin-cennes, unde aerul era mai bun şi încăperea mult mai mare; dar s-a înşelat fiindcă nimeni nu avea de gând să-l elibereze, ci dimpotrivă, toţi socoteau că atâta vreme cât prinţul si regina vor fi închişi, nimeni nu putea să le dea nici o mână de ajutor ca să reintre în vechile lor atribuţii. Modene i-a spus într-o zi lui Barbin, la Bastilia, că regina ar fi vrut să-l elibereze pe Conde la puţină vreme după ce I-a arestat, dar în nişte condiţii atât de jalnice, încât prinţul n-a acceptat.

Motivul pentru care prinţul fusese mutat dintr-o închisoare în alta nu avea nici o legătură cu eliberarea lui, ci dimpotrivă, fusese mutat la Vincennes ca să poată fi mai bine păzit, îl lăsară deci în continuare în paza baronului de Persen, în donjonul din Vincennes, dar totodată îl dăduseră şi în grija regimentului lui Cadenet, trimis acolo ca să-l păzească.

Doamna prinţesă de Conde care, cu permisiunea regelui, se dusese lângă soţul ei, îl însoţi la Vincennes unde spera să nască mai uşor şi în condiţii mai bune decât la Bastilia. Dar soarta ei nefericită îi aduse un necaz în plus, în afară de toate cele prin care trecuse, căci născu înainte de termen.

în vreme ce unii erau mutaţi dintr-o închisoare în alta, alţii erau înaintaţi în rang şi demnităţi; căci, chiar în aceeaşi lună, domnul de Luynes se însura cu fata ducelui de Montbazon şi fu numit locotenent general al guvernământului din Normandia, în locul mareşalului d'Ancre, primind în dar toate preţioasele sale mobile

care trecură din stăpânirea Coroanei în mâinile sale. Dar cum nimic nu îndreptăţea neaşteptata lui măreţie, rnulţi l-au comparat cu regele evreu Agrippa, favoritul împăratului Caligula, cel care i-a urmat la tron lui Ti-beriu; fără să-şi închipuie că ar putea avea un sfârşit tot atât de trist ca şi al lui Agrippa, cei care l-au comparat cu el probabil că au avut un fel de presimţire, mai ales dacă s-ar fi gândit şi la proverbul care spune că: „Dumnezeu nu bate niciodată cu ciomagul".

în vremea asta, Barbin - care se afla tot închis la Bas-tilia - ceru îngăduinţa de a ieşi din când în când, din odaia lui şi de a se plimba, l s-a aprobat acest lucru, ba i s-a îngăduit ca valetul său să vină să-l vadă de câte ori va dori. Bourneville, care era comandantul închisorii, l-a tratat cu blândeţe, nădăjduind ca în acest fel să mai îndulcească ceva din mânia reginei-mame; dar această bunăvoinţă l-a costat mult pe Barbin, dovedindu-se a fi o capcană care era gata să-l arunce în prăpastie, de unde numai mila Domnului l-a salvat ca prin minune, după cum vom vedea în anul care urmează. Căci văzând că i se acordase

o oarecare libertate şi aflând că regina insista tot timpul pe lângă rege să-i dea drumul, ceru voie să-i scrie reginei ca să-i mulţumească pentru bunătatea ei. Paznicii, încântaţi de cererea lui, i-au dat chiar mai multă libertate decât nădăjduia ca să poată smulge de la el tot ceea ce mai puteau smulge. Barbin trimitea scrisorile prin valetul său; acesta, de teamă ca cei care-l urmăreau să nu intre îa bănuieli în privinţa lui, i le dădea adesea unei rude ale sale la care locuia. Urmăritorii îl câştigară de

partea lor pe acel om care, de îndată ce primea scrisorile - fie ale lui Barbin, fie ale reginei - i le ducea lui Luynes care le copia, iar originalul îl ducea adresanţilor.
Doar prima scrisoare trimisă lui Barbin de către regină şi încredinţată valetului său, care era o slugă credincioasă a acestuia, a ajuns, nedeschisă, în mâna lui Barbin. în acea scrisoare regina îi mărturisea slujitorului ei că nu mai putea trăi în sărăcia în care trăia, că era hotărâtă să-l roage pe rege s-o scoată de acolo, dar că dorea să afle mai întâi părerea lui Barbin, întrucât nu mai avea pe nimeni în preajmă cu care să se poată sfătui; voia, de asemenea, să ştie dacă nu era bine să se adreseze mai întâi adunării notabililor care urma să aibă loc în 24 noiembrie la Rouen; că deşi ştia că mulţi dintre cei care vor fi acolo n-o agreau, erau totuşi destui care puteau s-o ajute şi, profitând de situaţie, să prilejuiască o mişcare de simpatie faţă de ea, în întreaga ţară.
în vreme ce în Franţa se petreceau aceste lucruri, împăratul Mathias l-a desemnat, în luna iunie, pe cumnatul său, arhiducele Ferdinand, succesorul său în regatul Bo-emiei; protestanţii din Germania s-au speriat cumplit din pricină că Ferdinand îi alungase peste graniţă pe toţi cei de religia lor. Aceasta a fost cauza care i-a determinat pe prinţii protestanţi să ţină o adunare la Heilbronn, constituin-du-se într-o ligă şi făgăduindu-şi ajutor mutual împotriva catolicilor, deşi împăratul Mathias a încercat să-i împrăştie.
în vremea aceasta continua acel crud război între regele Spaniei şi ducele de Savoia, în Italia, şi între veneţieni si arhiducele Ferdinand, în Dalmaţia.

La începutul acestui an, adică la începutul lui 1617, mareşalul de Lesdiguieres a trecut în Piemont cu toate trupele sale şi, cu toată interzicerea celor de la Curte, a păşit cu dreptul spre Montferrat, unde a cucerit oraşele Saint-Damien şi Albe, iar în cealaltă parte, către Na-varra, prinţul de Piemont i-a luat prinţului de Majeron, partizan al Spaniei, oraşele Majeron şi Crevecoeur. într-una din aceste înfruntări a fost ucis don Sancho de Luna, guvernatorul castelului din Milan şi toată armata spaniolă a rămas uluită la fel ca şi partizanii Spaniei din Italia. Dar tulburările din Franţa care l-au silit pe mareşalul de Lesdiguieres să treacă grabnic în Dauphine au tăiat aripile victoriei şi nu numai că nu i-au mai îngăduit să zboare mai departe, dar l-au silit pe prinţul de Piemont să bată în retragere, apoi să se apere, dar cu atâta stângăcie, încât oraşul Verceil, care a fost asediat la sfârşitul lui mai de către don Pedro de Toledo, s-a predat în 25 iulie, deschizând larg porţile oştilor spaniole, care au început a se plimba prin Piemont ca la ele acasă. Atunci regele i-a poruncit imediat mareşalului de Lesdiguieres să treacă munţii în grabă; totodată i-a mai trimis şi pe ducele de Rohan şi pe contele de Schomberg cu un regiment de lăncieri care, împreună cu trupele ducelui de Savoia, au alcătuit o oaste de zece mii de pedestraşi şi de două mii de călăreţi. De îndată ce-au trecut munţii s-au dus direct la Ăst,

hotărâţi să pună pe goană armata spaniolă din locurile pe care le ocupase, în 1 septembrie au atacat oraşul Felizan pe care l-au cucerit, iar în 4 septembrie au asediat oraşul None pe care l-au ocu-

pat peste trei zile, izgonind în acest fel armata duşmană din preajma oraşului Ăst, până dincolo de Tanaro.
Toate aceste fapte au spulberat nădejdile lui don Pedro obligându-l să încheie tratatul din Pavis, din 9 octombrie, ale cărui articole propuse la Madrid au fost aprobate la Paris. Prin acel tratat se prevedea restituirea prizonierilor şi a oraşelor cucerite înainte şi după tratatul din Ăst, iar ducele de Savoia era obligat să-şi trimită ostaşii la vatră. Dar deplina pacificare n-a avut loc decât în anul următor, după cum vom vedea mai departe.
Diferendul dintre veneţieni şi arhiducele Ferdinand fiind şi el încheiat, arhiducele făgădui să izgonească din statele sale pe cei din Uskoques ca şi pe alţii care duceau o viaţă de piraţi şi să pună în Segna, oraşul unde toţi aceştia îşi aveau sediul, un guvernator german, un om dintr-o bucată care să-şi facă pe deplin datoria şi care să ardă toate corăbiile corsarilor.
în vremea aceasta, venind rândul adunării notabililor, regele şi toţi deputaţii au plecat la Rouen. Adunarea s-a deschis în 4 noiembrie şi s-a închis în 26 noiembrie. S-au făcut o mulţime de propuneri folositoare statului, dar cum nu erau scopul adunării, nu s-a reţinut nici una dintre aceste propuneri. Luynes nu urmărise decât două scopuri: moartea mareşalului d'Ancre şi alungarea reginei-mame. Acestea fiind îndeplinite, restul nu l-a mai interesat.
în timpul acelei adunări a murit baronul de Villeroy, în vârstă de şaptezeci şi patru de ani, pe care soarta l-a

izgonit de mai multe ori de la Curte, dar pe care faima înţelepciunii sale l-a adus înapoi. A fost surprins de o boală care l-a doborât în treizeci de ceasuri, rostind fără încetare următoarele vorbe care dovedeau mai curând eroarea decât înţelepciunea sa:
— O, lume, cât eşti de înşelătoare!
Fusese secretar de stat în anul 1566, sub regele Caro! al IX-lea şi a rămas în funcţie până în Ziua Baricadelor, după care regele Henric al lll-lea l-a îndepărtat. La sfatul lui Sancy, Henric al IV-lea l-a rechemat şi, ca să fie sigur de fidelitatea lui, i-a dat-o de soţie pe una dintre fiicele lui, lui d'Alincour, fiului său. A fost la mare cinste pe vremea lui Henric al IV-lea până la moartea acestuia, l-a apropiat de rege pe domnul de Sillery şi pe preşedintele Jeannin care i-au purtat un mare respect. Primul şi-a însurat fiul, pe domnul de Puissieux cu fiica mai mare a domnului d'Alincour, fiul lui Villeroy, fată care i-a adus ca zestre, printre alte bunuri foarte mari, şi funcţia de secretar de stat pe care o avea Villeroy şi pe care a exercitat-o împreună cu ginerele său. A fost un om cu judecată care, deşi nu ştia carte, avea multă experienţă şi cunoştea bine oamenii. Cum nu ştia să vorbească gramatical, ascundea cu dibăcie acest lucru, exprimându-se mai mult monosilabic, dând adesea prilejul să se spună despre el că nu-i plăcea să se arate prea deştept. Era timid din fire şi destul de sincer. Era sensibil mai mult la ocări decât la laude, era gelos şi bănuitor, dar a avut întotdeauna mâinile curate si, după cincizeci şi unu de ani de serviciu, a murit cu tot atâta

avere câtă moştenise de la tatăl său, nesporind-o decât i cu o rentă de două mii de livre. Tot în acelaşi an a murit şi domnul de Thou, a cărui \ viaţă dovedeşte că era un om versat, cu ştiinţă de carte, . dar deloc evlavios; a şti carte e una şi a face treabă e t alta, iar ştiinţa conducerii are nevoie de calităţi sufleteşti -deosebite: domnul de Villeroy, fără să ştie carte, s-a do- : vedit a fi mult mai folositor decât el, care era foarte puţin ; descurcăreţ cu toată cartea pe care o ştia. \
"X
-r
«L>-Bf
81;
B!
1618
în anul care a trecut, am văzut cum măreţia datorată altuia, folosită fără măsură, cu o prea mare libertate, a iscat multă indignare în inima poporului; tot în acest an vom vedea dimpotrivă, cum aceeaşi măreţie, umilită şi călcată în picioare de persoane josnice, a schimbat inimile oamenilor umplându-le de o milă mult mai mare decât le fusese indignarea.

Când regina a plecat din Paris, nimeni n-a compă-timit-o pentru nefericirea ei, decât cei care erau interesaţi; dar modul nedemn în care a început a fi tratată la Blois sporind zi de zi până ce atinse culmea asprimii şi a nemerniciei, bunăvoinţa tuturor se întoarse către ea; măreţia reginei crescu datorită suferinţei pe care o îndura şi toţi cei mari care fuseseră împotriva ei, ba chiar şi cei care îi erau foarte apropiaţi lui Luynes - fie din interes, fie că se înrudeau cu el - simţiră o milă nespusă faţă de ea şi plănuiră s-o readucă alături de rege ca să-şi recapete rangul de odinioară.

Am spus undeva în această carte că regina plănuia să ajungă în vreun fel la rege, ca să se plângă de faptul

că fusese înconjurată de persoane trimise să stea cu ea împotriva dorinţei sale, că toate faptele îi erau spionate şi că majoritatea slugilor, cumpărate cu bani, neglijau s-o servească. Barbin însă o sfătuise să renunţe la acel plan din cauza adunării notabililor, socotind că nu era momentul potrivit să vorbească despre dorinţa de a-l vedea pe rege de teamă ca nu cumva să se creadă că-şi alesese special acel moment pentru ca plângerile ei să răsune în tot regatul. Dar adunarea notabililor închein-du-se la sfârşitul anului 1617, ea se gândi să-şi pună în aplicare planul chiar la începutul anului de faţă; îi scrise deci lui Barbin iar Barbin îi scrise ei.

Regina ar fi dorit să mai tărăgăneze lucrurile o vreme, fie din pricina nehotărârii caracteristice femeilor pe care teama le ţine în loc când sunt pe punctul de a pune în practică o hotărâre, fie pentru că Luynes, spunându-i că-l va trimite pe Cadenet, din partea regelui, ca s-o vadă, nădăjduia că va primi un răspuns favorabil. Dar speranţele i-au fost înşelate, deşi aflase răspunsul de la Deageant, care-i spusese că Luynes mai curând şi-ar pune capăt vieţii decât să-i îngăduie s-o vadă din nou lângă rege.

Barbin o rugă să nu mai amâne şi să nu mai aştepte sosirea lui Cadenet fiindcă astfel de oameni îl făceau pe rege să spună ce doreau ei, netransmiţându-i nimic din ceea ce le-ar fi spus ea, decât ce le convenea lor; dar scrisorile nu puteau fi schimbate tot atât de lesne ca şi cuvintele şi ceea ce-i spusese Deageant trebuia s-o determine să acţioneze cât mai repede.
428
F
rn mi-W/i H Memorii
Domnul de Rohan o sluji cu multă afecţiune, luând legătura cu domnul de Montbazon, socrul lui Luynes, care-şi asumă sarcina de a-l determina pe ginerele său să renunţe la neîncrederea sa faţă de regina-mamă şi să se împace cu ea, ceea ce acesta şi făcu în parte, pentru că Montbazon era foarte nemulţumit de ginerele său; acesta, foarte strâns la pungă, nu se gândise şi la situaţia socrului său în măsura în care ar fi fost de dorit. Şi unul si altul îi spuseră lui Barbin ce făcuseră. Primul începu a-l presa să-i scrie reginei-mame să acţioneze mai repede; dacă nu se grăbea, risca să rămână vreme îndelungată în exil. Ducele d'Epernon şi domnul de Bellegarde, şi ei de partea reginei, se arătară gata să-i vorbească regelui despre felul lipsit de omenie în care era tratată mama sa. Odinioară, regina-mamă se purtase foarte urât cu ei, îndepărtându-i la cererea mareşalului d'Ancre; când mareşalul a murit, ei nu se mai aflau la Curte. Aceste patru persoane erau cele care trudeau pentru binele reginei, fără să ştie unele de altele; toţi însă vorbiseră cu Barbin care-i scria reginei tot ce se întâmpla. Planurile lor erau însă cunoscute de Luynes căruia i se aduceau toate scrisorile trimise reginei şi toate scrisorile reginei trimise lui Barbin. Socotind că avea destule motive de nemulţumire împotriva lui Barbin şi nevrând ca lucrurile să meargă mai departe, mirat să vadă că până şi ai săi trecuseră de partea reginei, Luynes vru să pună capăt acelei corespondenţe si să-i spulbere reginei orice speranţă că se va mai putea apropia vreodată de fiul ei. Şi pentru a-si
429
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
pune planul în aplicare, începu cu mine. Adresându-mi o scrisoare, chipurile din partea regelui, în 7 aprilie, îmi aducea la cunoştinţă că drumurile mele la Blois, începuseră a-i da de bănuit şi că pentru liniştea şi tihna supuşilor săi, îmi poruncea să mă retrag cât mai repede la Avignon şi să rămân acolo până ce voi primi o altă poruncă din partea sa; dacă-i voi satisface prompt porunca, îi voi da ocazia să rămână cu aceeaşi bună impresie pe care o avusese totdeauna despre mine; dacă nu mă voi supune, va fi obligat să procedeze altfel.
N-am fost mirat primind acea scrisoare, aşteptându-mă tot timpul de la laşitatea celor ce guvernau la orice fel de nedreptate, la orice fel de tratament barbar şi lipsit de judecată, l-am răspuns deci regelui că eram gata să mă supun poruncii sale, că aveam să plec vineri (primisem scrisoarea miercuri), îndreptându-mă spre Avignon. Totuşi, pentru că fusesem acuzat că mă dusesem prea des la Blois, îl rugam pe rege să trimită pe cineva onest care să constate că nu-mi călcase piciorul prin acele locuri, majestatea sa putând constata astfel nevinovăţia mea.
Fratele meu, de Richelieu, şi domnul de Pont-de-Courlay, cumnatul meu, primiră aceeaşi poruncă, fiind trimişi în acelaşi exil ca şi mine; a fost o mare consolare pentru noi că măcar n-am fost despărţiţi.

Regina s-a plâns în gura mare de izgonirea mea; dar a primit un refuz categoric şi totodată atâtea plângeri împotriva ei, încât a uitat de mine. M-am supus reginei în timpul regenţei sale. Dar oare nu toată lumea primea atunci poruncile regelui rostite prin gura ei?

e:Am petrecut tot acel an în exil, deşi fratele meu, rămânând văduv, i-a rugat pe asupritorii săi să-i îngăduie să facă un scurt drum până la locuinţa sa pentru a-şi pune afacerile în ordine. Dar nu i s-a îngăduit.
în vreme ce pe mine m-au trimis la Avignon, lui Barbin i-au răpit până şi acea iluzie de libertate ce o se avusese la Bastilia, spunându-i-se că abuzase de ea si că în loc să trimită reginei simple complimente, pusese la cale împreună cu ea, fapte prejudiciabile regelui. Chiar a doua zi după plecarea mea, i-au trimis deci pe domnul Bailleul şi pe un alt consilier de stat pentru a-l interoga. El refuză să răspundă; dar după ce află că cei doi erau consilieri de stat si că nu se ocupau de procese, consimţi să stea de vorbă cu ei. Cei doi îi arătară copiile scrisorilor pe care le trimisese reginei precum şi copiile scrisorilor pe care le primise de la ea, încercând să-l scoată vinovat de crimă împotriva statului. Dar, după mai multe zile de interogatoriu în faţa cancelarului şi a ministrului de justiţie, cum acuzaţiile erau superficiale iar apărarea, temeinică, cei care-l interogau au fost nevoiţi să renunţe, cu toată îndărătnicia lui Luynes care voia să scape cu orice preţ de el.
în vremea aceasta, Luynes se străduia să-şi câştige o bună reputaţie prin alte mijloace. A revocat, printr-o hotărâre a regelui, darea numită paulette, încă de la începutul anului, continuând totuşi corupţia şi venalitatea pentru a-i răsplăti - spunea el - pe magistraţi şi a le da posibilitatea de a se chivernisi.
în februarie, porunci să se dea o altă hotărâre, în favoarea iezuiţilor, prin care le îngăduia acestora să des-

chidă colegiul din Clermont. Regele, pe de altă parte, porunci să se execute hotărârea pe care o dăduse în favoarea ecleziaştilor din Bearn, restabilindu-le beneficiile. Apoi regele se ocupă de situaţia din Italia, de teamă ca acuzaţia adusă mamei sale şi miniştrilor ce guvernau sub autoritatea ei, că ar fi înclinat prea mult spre Spania, să nu se întoarcă împotriva sa. îl trimise deci pe Modene pentru a-l ajuta pe domnul de Bethune să urmărească executarea tratatelor din Pavia şi din Ăst; şi pentru că se supărase pe spanioli că nu voiau să-i redea oraşul Verceil, fapt pe care don Pedro îl tot amâna de la o zi la alta, regele i-a vorbit foarte de sus ambasadorului Spaniei, spunându-i că indiferent ce tulburări ar exista în ţara sa, nu-i va fi greu să treacă munţii pentru a-i obliga pe spanioli să-şi ţină cuvântul pe care şi-l dăduseră; vorbele sale avură un asemenea efect, încât în 15 iunie Verceil a fost înapoiat Franţei şi toate lucrurile făgăduite, executate prompt şi dintr-o parte, şi din cealaltă.
A fost, de asemenea, executat tot ceea ce se făgăduise în tratatul care fusese încheiat între veneţieni şi arhiducele Ferdinand, urmărind pacificarea tulburărilor care avuseseră loc între ei.
Luynes a ştiut să profite din plin de toate aceste momente favorabile lui şi familiei sale. A mutat locotenenta generală din guvernământul din Normandia, în guvernământul din L'île-de-France; a luat pentru sine oraşele Soissons, Noyon, Chauny, Coucy şi altele pe

care le avusese ducele de Mayenne, poruncind să i se dea acestuia în loc guvernămintele din Guienne şi din Chateau-

Trompette, precum şi alte câteva locuri din Bordelais pe care le deţinea colonelul Ornano, căruia îi dădu funcţia de mareşal al Franţei şi locotenenta generală din Nor-mandia. Puse, de asemenea, mâna pe La Fere şi Laon, care i-au fost date de către ducele de Vendome şi marchizul de Coeuvres, guvernatori în acele oraşe.
în vreme ce se ridica şi devenea tot mai puternic, îi dobora, rând pe rând, pe toţi cei din partidul advers, îl oprima pe Barbin şi continua să condamne, în gura mare, comportarea reginei-mame. Procesul lui Barbin făcu atâta zarvă la Curte, încât părea că va da peste cap întreaga Franţă. Au fost ceruţi - din partea regelui -cei mai severi judecători, aşa cum se procedase şi cu mareşalul d'Ancre. în această afacere s-au amestecat, din imprudenţă, şi câteva persoane care scriseseră nişte lucruri greu de înghiţit de către Luynes, privitoare la persoana sa şi la afacerile sale. Din pricina asta, Durând a fost întemniţat împreună cu un florentin, pe nume Sity, fratele mareşalei d'Ancre şi care fusese secretarul arhiepiscopului din Tours. Amândurora le-au fost imputate aceleaşi scrieri şi amândurora li s-a hotărât aceeaşi pedeapsă: să fie rupţi în bucăţi şi arşi împreună cu scrierile lor în piaţa Greve; alt frate al lui Sity, care nu făcuse altceva decât să transcrie o copie după una din acele scrieri, a fost spânzurat. Tot atunci au mai fost închise şi alte persoane: unele în Bastilia, altele în Fort-l'Eveque toate urmând a fi condamnate la moarte.
Au fost, de asemenea, închişi Bournonville şi Persen care din temniceri s-au transformat în întemniţaţi.

Luynes voia demult să-i ia lui Bournonville postul pe care-l deţinea în Bastilia şi lui Persen să-i ia funcţia de paznic al ducelui de Conde. Urmărea să aducă la îndeplinire aceste două lucruri de când văzuse în scrisorile lui Barbin şi ale reginei că cei doi, devotaţi reginei-mame, nutreau unele resentimente împotriva lui. La început a încercat să-l înlăture cu vorbă bună, pe Persen, din postul lui Vincennes, oferindu-i bani, arătându-i că - fă-cându-se vinovat de prietenia cu Barbin - nu mai era cu putinţă să i se încredinţeze paza prinţului de Conde. Dar el îi răspunsese cu atâta trufie încât Luynes, mânios, l-a îndemniţat în Bastilia. La fel a procedat si cu Bournonville; în locul lui Persen a fost pus Vernet, o rudă a lui Luynes. S-a insinuat că Persen ar fi vrut să-l elibereze pe prinţul de Conde, fapt care ar fi dus la prăbuşirea regatului. Amândoi au fost, de asemenea, acuzaţi că ar fi vrut s-o aducă pe regina-mamă la Curte, fapt pentru care au fost socotiţi criminali de lezmajestate.
A mai fost arestată doamna de Tillet doar pentru o simplă bănuială; au fost vârâte în celulele Bastiliei câte-1 va călugăriţe, încât la un moment dat închisoarea s-a umplut cu oameni de tot soiul, nici un criteriu - condiţie socială, rang, avere - nerezistând în faţa învinuirii de a fi manifestat simpatie faţă de regina-mamă. Curtenii îl învinuiau de toate aceste arestări pe ducele de Mont-bazon, socrul lui Luynes, fiindcă toţi cei întemniţaţi discutaseră cu el rugându-l să intervină pe lângă ginerele său să facă o faptă demnă de laudă, determinându-l pe rege să-si recheme mama lângă sine.

s >":;<.".r.-î-c '3
Deageant şi-a notat toate răspunsurile lui Barbin, Bournonville, La Ferte şi ale altora şi i le-a comunicat lui Lasnier, consilier în marele consiliu; acesta, după ce le-a citit şi după ce a discutat cu câţiva dintre prietenii săi, a făgăduit că-i va condamna pe toţi la moarte. Luynes, încântat de atâta bunăvoinţă, a poruncit să înceapă procesul lui Barbin şi al celorlalţi; numai că Barbin, fiind secretar al regelui, a cerut să fie judecat de parlament şi nu de marele consiliu. Dar Luynes, respingându-i cererea, a poruncit să fie chemaţi toţi judecătorii din marele consiliu. Lasnier se ducea în fiecare seară să-i dea raportul despre tot ce se petrecuse în instanţă, făgăduind să-şi ţină promisiunea si să facă tot ce va putea pentru a-i condamna la moarte pe presupuşii vinovaţi. Numai că în fiece şedinţă Barbin se plângea fără încetare că nu ştia de ce fusese întemniţat; spunea că făcuse parte din consiliul regal sub cârmuirea reginei-mame şi că i se încredinţaseră finanţele de care dispusese în mod absolut; că acum toţi îl şicanau si îl întrebau dacă şi cât delapidase; că era o mare ruşine pentru cei care-l întemniţaseră fără să-i spună din ce pricină, fără să i se explice de ce era tratat astfel, de ce i se intentase proces după ce fusese închis între zidurile Bastiliei. Pentru că încercase să-l împace pe rege cu mama sa, lucru pe care l-ar fi făcut oricare alt capucin evlavios? Mai spunea că nu-şi putea explica în nici un fel cum o faptă atât de milostivă putea fi socotită crimă de lezmajestate.
Numai că judecătorii se adunaseră acolo nu pentru a-l asculta pe Barbin şi pe cei care compăreau în faţa lor,

ci pentru a-i condamna. Unii au fost condamnaţi pentru că fuseseră slujitorii preasupuşi ai reginei, alţii au fost puşi în libertate. Cu Barbin însă treaba nu mergea deloc cum voiau ei; omul era nevinovat şi oricât s-au străduit să-l condamne la moarte, n-au reuşit. Până la urmă, câţiva oameni de bine din marele consiliu, dorind să-l pună în libertate, au socotit că cea mai bună pedeapsă ar fi surghiunul, temându-se de vreo violenţă mult mai mare din partea lui Luynes. Dar numărul celor care voiau să-l condamne la moarte era atât de mare, încât Barbin ar fi fost un om mort dacă un judecător din grupul acestora din urmă n-ar fi leşinat. L-au scos afară din adunare şi au aşteptat până şi-a revenit. Venindu-şi în fire şi intrând în sala de judecată, omul a început cu aceste cuvinte:
— Domnilor, vedeţi în ce stare mă aflu. Cel-de-Sus m-a făcut să văd cu ochii mei moartea care este un lucru atât de cumplit şi de înfricoşător încât eu nu-mi pot îngădui să condamn un nevinovat ca acel despre care este vorba, l-am auzit pe unii că vor să-l trimită în surghiun. Dacă există o asemenea pedeapsă rog consiliul să-mi spună şi mie ca să vă mărturisesc că sunt de acord cu ea!
Şi chiar atunci, pe loc, aproape toţi consilierii tineri au fost de acord cu surghiunul. Prin aceeaşi hotărâre, dată în 30 august, Bournonville a fost condamnat la decapitare pentru crimă de lezmajestate, iar Persen şi doamna du Tillet n-au mai avut voie să calce pe la Curte şi pe la primăria Parisului vreme de cinci ani. Au mai fost iz-

goniţi din regat, tot pe o perioadă de cinci ani, domnul de La Ferte şi unul dintre slujitorii lui Barbin; celălalt a fost iertat iar sergentul din Bastilia care dusese scrisorile lui Barbin reginei-mame a fost condamnat să fie spânzurat. Dar nu s-a ţinut seama decât de pedeapsa dată lui Barbin, ceilalţi fiind iertaţi.

Totuşi pedeapsa lui li s-a părut duşmanilor săi prea blândă fiindcă judecătorii îl izgoniseră mai mult ca să-l scoată din mâna celor care-l urau. Dar teama pe care o aveau faţă de acel nefericit i-a determinat pe inamicii săi să-i comute pedeapsa în temniţă grea: lucru cu totul contrar legilor ţării, care, de obicei, îndulcesc pedeapsa unui condamnat în loc s-o înăsprească.
Ştirea, ajungând la urechile reginei, i-a străpuns inima de durere. I-a scris regelui şi, plângându-se de necazurile pe care le avea, I-a rugat să-i îngăduie să vină la Paris ca să se disculpe, de faţă fiind şi Luynes. Regele a fost mişcat de scrisoarea mamei sale. Dar Luynes şi acoliţii săi nu i-au îngăduit s-o cheme pe regină lângă sine, spunându-i că dacă ar veni, el n-ar mai avea nici o autoritate, că se temeau chiar ca viaţa să nu-i fie în pericol; dorinţa de a domni - spuneau ei - este atât de puternică, încât nu ţine seama nici de legături de sânge, nici de raţiune şi nici de dreptate, că nimeni şi nimic nu-i poate pune stavilă. De fapt, ei se gândeau la primejdia care-i păştea dacă mama regelui ar fi ajuns lângă fiul ei, fiind siguri că avea să-i descrie acestuia felul crud şi umilitor în care se purtaseră cu ea. Dându-şi seama că nu puteau avea nici o încredere în făgăduiala pe care le-o

făcuse că va păstra tăcerea, preferau s-o ţină cât mai departe de Paris, conducându-se după principiul că, văzute de departe, lucrurile par cu totul altfel decât atunci când le vezi de aproape. Temându-se totuşi ca nu cumva regina-mamă, cunoscând firea blândă a fiului ei, să nu vină pe neaşteptate la Paris, au trimis nişte ostaşi care să înconjoare castelul Blois pentru a o împiedica să plece. Ba mai mult, i-au interzis să mai iasă din castel. Plimbările i-au fost suprimate, discuţiile limitate doar la câteva persoane de care ei erau siguri; nimeni nu avea voie s-o vadă - deşi castelul era în drumul multora care plecau din Paris la reşedinţele lor-fără o aprobare specială; cel care cerea o astfel de aprobare devenea suspect de crimă de lezmajestate; cel care-şi făcea o onoare din a n-o vedea, deşi trecea prin faţa castelului din Blois, dădea dovadă de fidelitate şi era răsplătit.
Apoi au fost trimise diverse persoane din Blois ca să-i scoată din cap reginei gândul că-l va mai vedea vreodată pe fiul ei. Modene şi părintele Arnoux au fost trimişi, pe rând, în acest scop; cei doi îi arătară că revenirea la Paris ar fi însemnat ruina statului, fiindcă autoritatea ei ar fi slăbit autoritatea regelui; apoi o ameninţară că dacă nu se potoleşte, va fi tratată cu şi mai mare asprime; că s-ar putea chiar să fie izgonită din ţară; în sfârşit, o intimidară în aşa măsură încât gura ei nu mai cuteza să rostească nimic din ceea ce simţea inima; ba chiar o puseră să jure pe Evanghelie că nu se va mai întoarce niciodată la Paris. Regina i-a trimis totuşi o scrisoare plină de simţire fiului său, dar fără nici un rezultat.

Luynes şi neamurile sale, care-l păzeau cu străşnicie pe rege, plănuiră s-o mute pe regină la castelul din Am-boise; alţii propuseră s-o închidă într-o mănăstire iar domnul de Villesavin, prieten cu Luynes, se oferi s-o ducă el la mănăstirea pe care o avea. Tratată din ce în ce mai rău, făcându-i-se zilnic noi şicane, regina petrecu acel sfârşit de an într-o aşteptare tristă şi deznădăjduită, fără altă companie decât lacrimile şi suspinele sale.
Spre sfârşitul anului, cardinalul de Savoia veni în Franţa să-i mulţumească regelui pentru ajutorul pe care tatăl său, ducele, îl primise din partea majestăţii sale şi s-o ceară pe

Madame, cea de a doua soră a regelui, de soţie pentru prinţul de Piemont. Dorinţa i-a fost îndeplinită pe loc fără să mai trimită pe cineva să ceară şi consimţământul reginei, care-i era miresei, mamă; această umilinţă i s-a părut reginei cea mai cumplită dintre toate câte le îndurase până atunci pentru că o lovea în ce are mai scump o mamă: fiica sa.
în cursul anului 1618, împăratul Mathias care, cu un an în urmă, îl alesese pe arhiducele Ferdinand rege al Boemiei, cu condiţia să nu se amestece în treburile ţării decât după moartea sa, îl numi şi rege al Ungariei. Dar imediat după ce a fost făcut rege, Ferdinand a şi pus mâna pe cardinalul Clezel, şeful consiliului împăratului Mathias, pe care nu putea să-l sufere, sub pretextul că înfometase populaţia din Boemia, care se răsculase; întreg poporul se răzvrătise împotriva împăratului sub conducerea contelui de Thurn, pentru câteva biserici

evanghelice pe care cardinalul voia să le ridice pe pământurile ecleziastice şi pe care împăratul ţinea să le clădească în acele locuri.
Răscoala înteţindu-se, Ferdinand a adunat Statele Generale împotriva dorinţei lui Mathias; oamenii săi i-au aruncat pe consilierii împăratului pe ferestrele caturilor de sus ale castelului din Praga, pe urmă au înşfăcat armele, au alcătuit o oaste, s-au luptat cu armata pe care împăratul a trimis-o împotriva lor, au pus stăpânire pe Boemia, Silezia şi Moravia şi au primit făgăduieli de la protestanţii din Germania si din Statele Olandei că-i vor ajuta.
Regele Ferdinand şi arhiducele Maximilian, presupunând că domnul cardinal Clezel avea de gând să se înţeleagă cu duşmanii lor, I-au arestat la Viena, în 20 iulie, când se întorcea de la Presburg; şi ca să nu-i ştirbească demnitatea, I-au îmbrăcat într-un veşmânt negru, i-au pus o pălărie neagră pe cap, I-au urcat într-o trăsură şi I-au trimis, din popas în popas de poştă, tocmai în Tirol. După aceasta, s-au dus la împărat, care habar n-avea ce i se întâmplase cardinalului la care ţinea ca la ochii din cap şi i-au spus că I-au arestat pentru că voise să tulbure unitatea dintre ei; împăratul, bătrân şi şubred cum era, în loc să facă tărăboi, a fost nevoit să tacă şi să înghită afrontul. Treaba aceasta răzbuna, într-o oarecare măsură, răul pe care i-l făcuse el fratelui său Rudolf, din pricina căruia acesta îşi pierduse viaţa.
Cu moartea cardinalului Perron, survenită în septembrie, se încheie acest an; atât moartea cât şi viaţa sa

merită să fie consemnate. Cardinalul se trăgea dintr-o familie nobilă din partea de jos a Normandiei, deşi se născuse în Elveţia. Tatăl său a fost ministru şi s-a prăpădit lăsându-şi fiul încă nevârstnic, începând de la douăzeci de ani, fiind deosebit de inteligent şi de cultivat, a fost ales de Henric al lll-lea să-i fie lector şi să-i scrie discursurile, treburi în care a excelat, încât nu mai exista nimeni care să cuteze a se compara cu el. Venind la putere Henric al IV-lea şi erezia fiind în floare, Perron a fost trimis la conferinţa de la Mantes, în anul 1592, împreună cu ministrul Rohan, un om neînsemnat în ochii ereticilor; de atunci toţi miniştrii au început a se feri de el, necutezând să apară nici unul acolo unde se afla Perron. Mai târziu, regele l-a trimis la Roma ca să obţină de la Papă iertarea ereziei sale. La înapoiere a fost făcut episcop d'Evreux; în anul 1601 a luat parte la celebra conferinţă de la Fontainebleau în care a repurtat o asemenea victorie împotriva

ereziei încât regele, care până atunci mai şovăia, deveni catolic, iar cartea lui du Plessis-Mornay împotriva catolicismului şi-a pierdut orice credit, până şi în ochii ereticilor. La puţină vreme după aceasta, Perron a fost făcut cardinal şi trimis la Roma pentru a-l sluji pe rege; acolo a fost numit arhiepiscop de Sens şi mare aumonier* al Franţei, întorcându-se în Franţa în 1607, a scris cărţi care au fost tipărite după moartea sa. Era un om blând, lipsit de invidie, uşor de înduplecat, pus pe binefaceri, liberal, dar rece din fire şi greu de urnit la vorbă; dar când se

1 Preot însărcinat cu distribuirea milelor şi a pomenilor.

pornea, vorbea mult şi nu obosea niciodată. Cred că treaba aceasta ţinea atât de Franţa, al cărei sânge îi curgea prin vine, cât şi de Elveţia, unde se născuse.

A murit creştineşte, asistat de episcolul din Nantes şi ; de părintele Berule, superiorul general al preoţilor > Oratoriului, neavând alt regret pe patul de moarte decât r că nu apucase să locuiască în arhiepiscopia sa.

c t

L î.

c;

E;

îi r

«42

1619

Continuarea necazurilor care nu numai că rup lanţurile cele mai puternice ale răbdării, dar îi impresionează până şi pe cei mai puţin sensibili, o sili în sfârşit, pe regină, care se hotărâse să îndure totul cu stoicism, să caute mijloacele cele mai potrivite pentru a-şi scutura jugul pe care-l purta în mod nedrept. La început i-a fost greu să creadă în ameninţarea că va fi trimisă în surghiun sau închisă într-o mănăstire, socotind că îndepărtarea sa de la Curte era un exil destul de neplăcut; castelul Blois, în care se afla arestată, nu numai că era păzit de soldaţi, dar până şi cei care spuneau c-o slujesc îi erau duşmani; ei bine, castelul acesta i se părea o închisoare destul de aspră care ar fi putut înăbuşi ura celor care n-o puteau suferi, în sfârşit, simţind pe propria ei piele că pentru cei care o închiseseră acolo orice violenţă era posibilă pentru a se menţine în slujbele în care se instalaseră singuri, nu-şi mai făcu vise zadarnice şi se hotărî să fugă din Blois ca să scape de situaţia jalnică în care se afla, pe care ar fi îndurat-o în continuare cu stoicism, dacă nu s-ar fi temut de persecuţii şi mai cumplite.

' Chanteloube, care a venit la Blois peste cincisprezece zile după ce am sosit eu, a început să acţioneze pentru a o scoate pe regină din castel. Toate mărimile de la Curte, nemulţumite de situaţia creată, au început a face diverse propuneri privitoare la acest lucru: toţi vorbeau după cum le dictau patimile şi prea puţini făcură propuneri rezonabile; mulţi o aţâţară pe regină şi pe toţi cei care ţineau cu ea, dar nici unul n-a făcut o propunere demnă de luat în seamă, în sfârşit, după ce au fost ascultaţi toţi cei care vorbiră despre acest lucru - printre care ducele de Mayenne, prinţul de Joinville, cardinalul de Guise, ducele de Bellegarde şi alţii - după ce a fost consultat ducele de Bouillon socotit

drept un oracol în astfel de treburi, toţi au ajuns la concluzia că cel mai nimerit s-o slujească pe regină într-o astfel de situaţie, era ducele d'Epernon, atât datorită faptului că guvernământul său se afla într-un loc unde se putea retrage lesne, din cauza firii lui cutezătoare, precum şi datorită faptului că era mai dintr-o bucată decât ceilalţi.
Chanteloube făcu pe ascuns mai multe călătorii de la Blois la Paris pentru a discuta cu toţi cei care erau în stare mai mult s-o îndemne pe regină să fugă decât s-o ajute. Russelay - care după moartea mareşalului d'Ancre, căpătase îngăduinţa de a rămâne la Curte datorită faptului că-i dezvăluise lui Luynes câţi bani avea răposatul mareşal d'Ancre, depuşi la Roma, făgăduindu-i totodată să-l ajute să pună mâna pe ei - se puse pe treabă, dar cu atât de puţină discreţie, încât toţi ceilalţi, jigniţi de insolenţa sa, se uniră şi-l izgoniră de la Curte. Faptul l-a

determinat pe Russelay să participe cu trup şi suflet la eliberarea reginei, cu atât mai mult cu cât, după ce fusese izgonit din Paris, se retrăsese la o abaţie pe care o avea în Champagne, destul de aproape de ducele d'Epernon, care se afla la Metz, şi de ducele de Bouillon, care se afla la Sedan, pentru a putea comunica lesne cu ei.
Ducele de Bouillon continua să suţină că nimeni n-o putea ajuta mai bine pe regină să fugă din Blois ca ducele d'Epernon; că numai el putea s-o scoată mai uşor decât oricare altul din Blois, s-o conducă la Loches, care se afla doar la treisprezece leghe de acolo, apoi s-o ducă în Angouleme, loc deosebit de prielnic unde veneau tot timpul străini fie din Olanda, fie din Germania, el fiind prieten atât cu Electorul Palatin cât şi cu prinţul de Orania, fie străini din Liege, ale căror pământuri se învecinau cu moşiile principatului său.
Dar s-a lovit de mari piedici în planul pe care şi l-a făcut privind eliberarea reginei. Ducii d'Epernon si de Bouillon se iubeau ca mâţa cu câinele, neavând încredere unul în celălalt; apoi amândoi aveau o părere foarte proastă despre Russelay, atât din pricină că era de neam străin, cât şi din pricina superficialităţii, vanităţii şi comportării sale detestabile de care dăduse dovadă în tot felul de ocazii, încât nu aveau nici un pic de încredere în el. Pe de altă parte, ducele de Bouillon nu făcea nimic fără bani şi, colac peste pupăză, atât el cât şi ducele d'Epernon aveau nevoie de bani foarte mulţi pentru o astfel de treabă.
Regina nu mai avea un sfanţ

pentru că în timpul regenţei nu se gândise să-şi pună deoparte o sumă serioasă, cât şi pentru faptul că tot ce avusese îi împrumutase marei ducese de Florenţa, care cârmuia pe atunci statul în numele fiului ei minor; acum, marea ducesă, departe de a-i trece prin minte să-i dea reginei banii îndărăt, n-a vrut să-i dea nici măcar două sute de mii de scuzi cât i-ar fi trebuit ca să poată fugi din Blois.
Dacă ducii de Bouillon şi d'Epernon nu aveau încredere în Russelay, regina avea cu atât mai puţin, fapt care a determinat-o să-i înştiinţeze să nu se încreadă câtuşi de puţin în acel om. Şi aceasta, pentru că ducele de Bellegarde i-a scris că Russelay vorbea în gura mare despre treburile reginei încât, dacă o mai ţinea aşa, risca să-i piardă pe toţi. Acest lucru a determinat-o pe regină să-i trimită vorbă prinţului de Joinville şi tuturor celor din Paris în care ea avea încredere, să nu ţină seama de nici una din părerile acelui spirit înfierbântat şi nechibzuit.

în ciuda aversiunii pe care ducele d'Epernon o nutrea faţă de acel om, în ciuda sfaturilor trimise de regină, I-a primit totuşi la Metz, dar numai după ce Russelay i-a destănuit în amănunt planul pe care şi-l făcuse de a o elibera pe regină din castelul Blois.
După câteva zile, Russelay se duse în taină la Sedan unde câştigă, de asemenea, dacă nu încrederea ducelui de Bouillon care nu era uşor de câştigat, cel puţin îngăduinţa de a amesteca în acea treabă pe un oarecare Vincenzo, secretarul răposatului mareşal d'Ancre, pe care regina i-l trimisese ducelui d'Epernon.

Au existat multe piedici în această dificilă treabă. Acel Vincenzenzo, ducându-se la ducele d'Epernon înarmat cu o scrisoare în care regina îl conjura, în numele răposatului ei soţ, Henric al IV-lea, s-o ajute să fugă din Blois, a fost arestat la Troyes şi, fiind recunoscut, a fost scotocit cu atâta sârguinţă încât i-au descusut aproape toată căptuşeala hainei, în afară de locul unde ascunsese scrisoarea; negăsindu-se nimic asupra lui, fermitatea cu care a susţinut că se ducea în Germania, i-a determinat pe cei ce-l opriseră, să-i dea drumul, aşa că Vincenzzo si-a putut continua călătoria.
Dar iată că tocmai când ducele d'Epernon s-a hotărât să plece din Metz ca să se ducă la Blois după regină, Russelay I-a trimis pe unul dintre pajii săi la contele de Brenne care se afla la Blois, ca să-l sfătuiască, printr-o scrisoare, pe ducele d'Epernon, când anume să plece şi s-o asigure pe regină de hotărârea lui de a o scoate din locul unde se afla. Acel paj infidel şi trădător, ştiind bine că i se încredinţase o scrisoare importantă, dădu fuga cu ea, la Paris, pentru a o înmâna lui Luynes. Dar domnul Ollier, consilierul Curţii, care era devotat reginei-mame, fiind înştiinţat de sosirea pajului, i-a dat trei sute de scuzi şi i-a luat scrisoarea.
Ducele de Bellegarde, aflând că se punea la cale fuga reginei din castelul Blois şi că în treaba aceasta era amestecat ducele d'Epernon, i-a scris reginei o scrisoare de şase pagini în care - după ce I-a zugrăvit pe duce în cele mai negre culori - a încheiat-o spunându-i că, dacă se încredinţa bunăvoinţei lui d'Epernon, pri-

zonieratul ei va fi mult mai greu de suportat decât cel de la Blois. Că era de datoria lui să-i spună ce fire tiranică avea d'Epernon. Pentru a o face să renunţe la acel plan s-a oferit s-o ducă el în Bourgogne. Dar regina n-a luat în seamă spusele lui Bellegarde, întrucât cunoştea mult prea bine gelozia şi invidia acelui personaj faţă de toţi oamenii plini de curaj şi de măreţie.
E adevărat că, într-o oarecare măsură, regina se temea de firea lui d'Epernon; dar se afla într-o asemenea situaţie, încât ştia bine că oricare alta ar fi fost cu mult mai bună. în plus, ştia la fel de bine că dacă ducele de Bellegarde ar fi fost în stare să-i ofere un loc unde să se retragă, s-ar fi hotărât extrem de greu să facă acest lucru.
Cum nimic n-a putut s-o abată de la hotărârea pe care o luase de a se retrage în Angouleme, nimic nu l-a putut determina, de asemenea, pe ducele d'Epernon să-şi amâne plecarea din Metz si să vină la Blois. Lăsându-l pe ducele de La Valette în locul său, a plecat după ce, cu câteva zile mai înainte, a ţinut ferecate porţile oraşului, procedând la fel si după ce a ieşit din Metz, ca să nu afle nimeni de la Curte de plecarea sa decât din scrisoarea trimisă de el, din Vichy, regelui, în 7 februarie, după ce străbătuse de-acum

Lorena si Bourgogne, după ce trecuse Loara între Decise şi Roanne şi râul Allier, pe podul din Vichy.
Plecarea sa din Metz i-a mirat mult pe Luynes şi pe acoliţii său care însă s-au liniştit de îndată ce au aflat că în loc să se ducă la Blois, cum credeau, ducele se du-

l
J.:u :;•;.> Memori/l.j.Vy/i .-'O
şese în Angouleme. Numai că de îndată ce a ajuns în Angouleme, ducele d'Epernon s-a întors şi s-a îndreptat spre Loche ca să-i iasă înainte reginei pe care domnul de Toulouse (astăzi cardinal de La Valette) şi domnul du Plessis, slujitorul şi confidentul ducelui d'Epernon, o scoseseră din Blois şi o aduseseră la Loches, oraşul către care se îndrepta ducele.
Văzând că duşmanii săi înconjuraseră castelul cu soldaţi care slujeau de zid de apărare împiedicând-o să fugă, auzind că domnul conte de Cheverny, guvernatorul ţinutului Blaisois jurase că se va opune cu străşnicie planurilor sale, că mulţi dintre servitorii săi, cumpăraţi cu bani grei, trecuseră în tabăra duşmană, regina s-a hotărât să fugă noaptea, să folosească în loc de uşă, fereastra si în loc de trepte, o scară rezemată de zid. A coborât astfel de la o înălţime de mai bine de douăzeci şi şase de picioare1, şi însoţită doar de una dintre doamnele sale, de contele de Brenne, primul său scutier, si de doi ofiţeri din garda sa, a ajuns cu bine la trăsura care se afla dincolo de pod; înconjurată de opt persoane, trăsura s-a îndreptat spre Montrichard, la sase leghe de Blois, unde regina s-a întâlnit cu domnul cardinal de La Valette (pe atunci arhiepiscop de Toulouse) însoţit de treizeci sau patruzeci de gentilomi; arhiepiscopul a mers până la Loches unde regina s-a întâlnit cu ducele d'Epernon înconjurat de două sute de călăreţi.
După ce a primit scrisoarea ducelui d'Epernon, Luynes, care a aflat din ea că ducele plecase din Metz,
1 Aproape nouă metri. •-,,-, ... <

, a primit şi epistola reginei-mame din care a aflat că i aceasta fugise din castelul Blois. Vestea i-a întunecat i pe loc bucuria pe care i-o produsese însurătoarea prin-: ţului de Piemont, celebrată în 10 februarie, cu Christina, i sora lui Ludovic al Xlll-lea, căsătorie pe care o pusese i la cale şi o dusese singur la bun sfârşit, fără consimţă-< mântui reginei-mame, nădăjduind ca în acest fel să-şi întărească si mai bine situaţia.
i în scrisoarea pe care regina-mamă i-a trimis-o regelui ; din Loches, în 23 februarie, i-a arătat că fusese obligată : să facă ceea ce făcuse din pricina opresiunilor şi a umilinţelor la care fusese supusă, ajungând să se teamă pentru viaţa ei. Că-l alesese pe ducele d'Epernon ca s-o ajute, urmând sfatul răposatului ei soţ, dat în ultimele sale zile, care-i spusese să aibă deplină încredere în probitatea ducelui; îl rugă apoi pe rege să-i spună cum să se comporte ca să-i fie pe plac, mărturisindu-i că nu mai voia pentru nimic în lume să mai ia parte la cârmuirea ţării, că renunţase la orice ură şi la orice ambiţie, că nu mai dorea nimic altceva decât să-l vadă pe el cârmuind ţara în aşa fel încât toată lumea să fie mulţumită şi să-i laude virtuţile. O scrisoare aproape asemănătoare i-a scris şi prinţului de Piemont, ginerele ei.
Nici nu fugise bine regina din castelul Blois şi consiliul regelui, uluit, începu a se gândi la mijloacele prin care ar putea potoli furtuna despre care îşi închipuia că avea să fie

cumplită. Imediat favoriţii regelui, cu o falcă în cer şi cu alta în pământ împotriva lui Russelay, despre care au presupus că fusese capul complotului ce

l
U3JJHH3: Memorii '- IAKIOH/O
dusese la fuga reginei, au dat porunci, în numele regelui, tuturor guvernatorilor din provincii şi din oraşe să recruteze soldaţi, hotărâţi să isprăvească această afacere pe calea armelor.
în vremea aceasta regele, pentru a-şi da seama de sentimentele ducelui de Bouillon şi a-l obliga să şi le dezvăluie, i-a scris cerându-i sfatul în această încurcată treabă; ducele, cu abilitatea care-l caracteriza, I-a sfătuit să-şi înăbuşe nemulţumirea prin vorbe blânde şi fapte nevătămătoare şi să nu tulbure cu nici un chip liniştea ţării într-o vreme în care aceasta abia se înstăpânise; că se vedea clar că scrisoarea pe care o primise majes-tatea sa din partea mamei sale fusese dictată de ducele d'Epernon care o sfătuise şi o ajutase să fugă din Blois; că dacă reginei nu-i plăcea acel caste! putea să-şi aleagă altul sau vreunul din palatele fiului ei. Prinţul de Piemont i-a scris şi el regelui, în aceeaşi zi, cam tot la fel, adăugând că atât el cât şi tatăl său vor face tot ce vor putea ca să-l ajute pe rege s-o readucă pe regină la Blois, redându-i liniştea tulburată de duşmanii ei şi ai ţării.
în 10 martie, regina i-a trimis regelui o scrisoare în care se plângea de captivitatea în care fusese ţinută atâta vreme, spunând că se va jelui întregii Europe; că nu făcuse nimic care să poată fi blamat, că nu exista nici o lege pe lume care să interzică celor captivi de a se elibera şi de a-şi protegui viaţa, că ea nu fugise din castelul Blois decât spre binele ţării şi pentru a-l obliga pe fiul ei să priceapă nişte lucruri pe care ar fi trebuit să le

ştie; că văzând trupele adunându-se şi pregătindu-se să lupte împotriva ei, va fi si ea silită să lupte împotriva lor.
Scrisoarea era însoţită de alte trei trimise una cancelarului, alta ministrului de justiţie iar cea de a treia, preşedintelui Jeannin. Regele i-a răspuns în 16 martie, asi-gurând-o de tot respectul si dragostea lui filială, făgă-duindu-i să-i pedepsească pe toţi cei care-i pricinuiseră necazuri si rugând-o să se întoarcă şi să-şi aleagă oricare dintre reşedinţele sale sau ale lui, unde se va bucura de deplină libertate.
Cancelarul, ministrul de justiţie si preşedintele Jeannin i-au scris şi ei în acelaşi sens, sfătuind-o să se înapoieze şi asigurând-o că va fi tratată cum nu se poate mai bine.
în timpul acestui du-te - vino, un membru al familiei Bouthillier, pe atunci simplu ecleziast (şi care a murit ca episcop d'Aire), om de inimă şi de spirit, plin de isteţime şi de fidelitate, şi părintele Joseph1, capucin, care suferise mult din pricina exilului meu şi care ardea de nerăbdare să mă trimită la regina-mamă, vorbind cu De-ageant despre toate necazurile câte se întâmplaseră, făcură în aşa fel încât îl convinseră să-i spună regelui că una dintre cele mai bune metode pe care le putea folosi ar fi fost să mă trimită pe mine la regina-mamă pentru a o îmblânzi şi a o scăpa de violenţele la care ar fi putut s-o supună Russelay şi alţi câţiva.
1 Francois Le Clerc du Tremblay, cunoscut sub numele de părintele Joseph, supranumit şi Eminenţa Cenuşie (1577-1638); capucin francez, a fost confidentul şi consilierul lui Richelieu. Influenţa sa a fost maximă între 1630 şi 1635.

Acest sfat fiind pe placul atât al lui Luynes cât şi al regelui, domnul de Tremblay mi-a poruncit, în numele majestăţii sale, dându-mi o scrisoare din partea acestuia, să mă duc după regina-mamă.
De îndată ce am primit depeşa majestăţii sale, deşi afară era o vreme câinească fiindcă ninsese foarte mult şi troinele erau foarte mari, am plecat cu poştalionul din Avignon ca să fac ceea ce mi se poruncise. Dar poştalionul a fost oprit nu peste multă vreme, fiindcă lângă Vienne, am nimerit într-o pădure peste treizeci de soldaţi din garda domnului d'Alincour, conduşi de căpitanul gărzii, care veni la mine să-mi spună că avea poruncă să mă aresteze. L-am întrebat în numele cui şi el mi-a răspuns că aşa primise ordin stăpânul său din partea regelui. Domnul du Tremblay plecă să-l caute pe d'Alincour; după ce-l găsi, îl întrebă care ordin era ultimul, al lui sau al meu şi dacă primise cumva între timp vreo poruncă specială din partea regelui. Află că d'Alincour nu primise nici o poruncă din partea regelui, dar că fiul său îi mărturisise, după ce aflase că regina fugise din castelul Blois, că Luynes îi spusese:
— Dacă tatăl dumitale l-ar putea aresta pe episcopul de Lugon1, ne-ar face o mare plăcere!
Rostind aceste cuvinte, trimisese câţiva spioni la Avignon pentru a afla când urma să plec şi a pune la cale o treabă cât se poate de uşoară, pentru că era vorba să aresteze doar un singur om care venea cu poşta-,; lionul.
Adică pe Richelieu care era episcop de Lugon.

De îndată ce domnul d'Alincour văzu scrisoarea regelui, se pierdu în politeţuri, fiind chiar furios pe sine că se cam grăbise cu supunerea faţă de Luynes. îmi trimise o trăsură care îmi ieşi înainte la trei leghe de Lyon, scriin-du-i căpitanului gărzilor sale, foarte ruşinat de felul cum se purtase în Vienne, să aibă grijă de mine. Şi pentru a-şi spăla într-un fel onoarea, puse la cale, chipurile o încăierare. Douăzeci sau treizeci de oameni postaţi în faţa uşii mele, cu spada în mână, se prefăcură că se bat cu gărzile lui d'Alincour; zgomotul săbiilor era atât de puternic iar pocnetul carabinei, atât de zgomotos, încât am crezut că în faţa uşii mele trebuie să se afle cel puţin treizeci de morţi. L-am chemat pe căpitan şi l-am întrebat ce se petrecea afară. El mi-a răspuns că eu trebuia să ştiu mai bine decât el fiindcă era vorba de nişte oameni care, chipurile, voiau să mă salveze, l-am spus că n-aveam habar de nimic şi l-am trimis după judecător. Mi-a răspuns că nu mai era nevoie fiindcă soldaţii lui îi puseseră pe goană pe bătăuşi; l-am rugat să-mi îngăduie să stau de vorbă măcar cu cei răniţi, de faţă cu el, pentru ca împreună să descoperim originea acelei afaceri; mi-a răspuns că nu fusese nimeni rănit pentru că soldaţii săi trăseseră în aer ca să-i sperie pe scandalagii.
— Şi nici zgomotul săbiilor pe care l-am auzit n-a avut nici un fel de urmări neplăcute?
Mi-a răspuns că, slavă Domnului, nu fusese nimeni rănit.
Noaptea a trecut şi a doua zi acel om de treabă a fost foarte mirat văzând că se înşelase. Fiindcă în loc să-l

mustruluiesc pentru farsa jucată i-am vorbit cu multă politeţe, urmărind să scap cât mai repede din mâinile sale şi ale stăpânului său. Domnul d'Alincour şi-a cerut mii de scuze

şi, după ce am luat masa împreună, mi-am continuat călătoria cu poştalionul cu care venisem. Am ajuns nestingherit, la Limoges. Dar cum domnul de Schomberg sosise si el în oraş în aceeaşi zi, riscam să păţesc si cu el ceea ce păţisem cu domnul d'Alincour; aşa că, precaut, am schimbat drumul. Ideea a fost cât se poate de bună pentru că domnul de Schomberg rrii-a spus după aceea, de câteva ori, că alergase toată noaptea după mine.
A doua zi, miercuri, în Săptămâna Mare, am sosit la Angouleme; credeam că am ajuns la un liman al liniştei, dar când colo am nimerit în plină furtună; ducele d'Eper-non, Russelay, Chanteloube si mulţii alţii, prea puţin uniţi între ei, de data asta făcuseră front comun împotriva mea. N-am găsit pe nimeni care să cuteze să mă privească cu ochi buni, în afară de domnul de Guerche-ville. Regina se afla în consiliu unde, deşi aflase că sosisem, n-a avut curajul să mă poftească.
După ce regina a fost, în sfârşit, înştiinţată de sosirea mea spunându-i-se că veneam din porunca regelui cu scrisori din partea lui Luynes, cei din jur încercară s-o tragă de limbă ca să afle cam cu ce ochi mă privea, dar fără nici un rezultat, întrucât florentina cunoştea perfect arta disimulării. Reţinerea cu care se purta faţă de mine îi făcură pe cei din jurul ei să creadă că nu mă bucuram de prea multă bunăvoinţă din partea ei; acest lucru îi făcură

să aibă îndrăzneala de a-i spune că era bine să se ferească de mine; apoi adăugară că ar fi fost foarte neplăcut să intru în consiliu, întrucât dacă ei ar fi ajuns la împăcare, cei de la Curte puteau crede că ea mi se datora mie. Am rugat-o pe regină să le transmită că nu aveam de gând să mă amestesc în nimic şi că cei care începuseră tratativele n-aveau decât să le ducă singuri la bun sfârşit. De îndată ce acest răspuns le-a fost adus la cunoştinţă, zău dacă am mai văzut vreodată oameni mai uluiţi. După ce s-au sfătuit între ei, i-au spus reginei că aveam, probabil, o părere foarte proastă despre afacerile sale din moment ce nu voiam să intru în consiliul lor. Regina, făcându-mi cinstea de a mă avertiza despre faptul că toţi consilierii ei îşi schimbaseră părerea, am hotărât împreună ca a doua zi să mă duc totuşi la consiliu.
A doua zi, la ora stabilită, am intrat împreună cu ceilalţi în sala de consiliu. Pentru a da dovadă de modestie, m-am hotărât să vorbesc cât mai puţin. Numai că acei domni arzând de dorinţa de a-mi cunoaşte părerea în legătură cu hârtiile aflate pe birou, am fost nevoit să iau cuvântul; le-am spus că nu trebuie să li se pară ciudat dacă aveam să judec poate necorespunzător lucrurile, pentru că eu nu cunoşteam nici un amănunt privitor la acea problemă, nici relaţiile pe care le avea regina în-lăuntrul şi în afara ţării, dar că aveam să fiu sincer faţă de ei, spunându-le că eu aş fi procedat exact invers de cum procedaseră ei până atunci; că văzusem unele din scrisorile pe care regina le scrisese Curţii, foarte acre si usturătoare; că vedeam în jurul ei foarte puţină armată

care s-o apere şi că aflasem că nici nu se preocupa nimeni ca să aibă mai multă; că, după părerea mea, trebuia scris Curţii, politicos şi civilizat, fără slugărnicie, pentru a îmblânzi spiritele; apoi trebuiau să se înarmeze serios pentru a fi în stare să se apere dacă celor de la Curte le-ar fi venit nefasta idee să-i atace. Auzind cele spuse, le-a pierit pofta de a mă contrazice, dar nu şi dorinţa de a-mi face rău. Peste două zile, ducei^ d'Eper-non veni la regină să-i spună că auzise de la Russelay că ea mi-ar fi încredinţat sigiliile sale (ceea ce nu era adevărat, deşi mi le făgăduise încă de la Blois) şi că dacă aşa stăteau lucrurile, el

era hotărât s-o părăsească, l-am spus reginei să nu se supere, dar că o rugam să dea sigiliile altcuiva. De îndată ce auziră răspunsul meu, cei din jurul ei au fost convinşi că mă temeam de ei; ducele d'Epernon îmi trimise imediat vorbă că ar fi mult mai bine să mă întorc la episcopia mea decât să rămân alături de regină pentru a-mi atrage noi duşmani în afară de cei pe care mi-i atrăsesem.
l-am răspuns cu multă politeţe celui care-mi transmisese aceste cuvinte că venisem s-o văd pe regină, la Angoulâme, fără a dori să discut cu altcineva decât cu ea; că voi rămâne atât cât va binevoi regina să mă reţină, fără a-i obliga pe cei care nu mă puteau suferi, să mă simpatizeze; că socoteam să le fiu de folos celor care mă trimiseseră acolo, onorându-mă cu bunăvoinţa lor.
Au trecut două zile fără vreo veste despre ce mai puneau la cale duşmanii mei; în cea de a treia zi, regina a fost din nou rugată să mă excludă din consiliul ei. Sigur

că majestatea sa s-a supărat pentru că eu nu fusesem admis în consiliu decât la cererea lor; am sfătuit-o pe regină să le facă pe voie.
în timpul acestor disensiuni, contele de Schomberg, care sosise la Limoges, începu a-şi recruta soldaţi pentru a ataca oraşul Uzerche unde ducele d'Epernon avea o garnizoană. Ducele socotea că acel loc era cât se poate de necesar oraşului Angouleme. O sfătui deci pe regină să-i scrie regelui, ceea ce ea şi făcu, pentru a-l ruga să nu atace acel oraş care-i era cât se poate de necesar pentru siguranţa sa.
La Breuil, căpitanul gărzilor din Piemont, om deosebit de inimos şi de fidel, se afla în abatia care-i ţinea loc de castel, împreună cu numai treizeci sau patruzeci de soldaţi. Mulţi se oferiră să apere Uzerche. între alţii, Chambret, un hughenot destul de cunoscut pentru isprăvile sale curajoase din timpul regelui Henric al IV-lea şi care cunoştea la perfecţie toate tainele războiului; el a cerut doar cinci sute de pedestraşi şi o sută de călăreţi pentru a se năpusti în acel oraş si a-l păstra, cu toate eforturile pe care le-ar fi făcut contele de Schomberg.
Ducele d'Epernon, pe cât de gelos pe atât de inconstant, nu s-a putut hotărî nici să lase pe altul să apere oraşul, dar nici să facă el treaba asta, la vremea potrivită. A amânat atâta, încât în ziua în care a plecat cu cinci sute de călăreţi si cu două mii de pedestraşi, hotărât să se lupte cu Schomberg, locuitorii, înţeleşi cu stareţa, au apelat la un preot care le-a dat ideea să sprijine o scară de unul din zidurile din spate ale mănăstirii pe

care a urcat însuşi preotul. Apoi trecând o mină din mână în mână, au făcut o spărtură într-o pivniţă pe unde trei soldaţi au intrat în curtea interioară a mănăstirii. Cu acest prilej, Le Breuil a făcut minuni de vitejie şi s-a apărat cu străşnicie retrăgându-se sub o mică boltă cu unsprezece dintre soldaţii săi unde, fără alte arme decât suliţele şi spadele, au capitulat, vii şi nevătămaţi, în cea de a unsprezecea zi a lunii aprilie.
Apropiindu-se de Uzerche, ducele d'Epernon, venin-du-si în fire, n-a mai avut altceva de făcut decât să-l ia pe Le Breuil de acolo, acoperit de glorie, în vreme ce el îşi rumega ciuda de a fi pierdut ocazia de a se remarca.
Tot atunci s-a primit vestea cuceririi de către rege a părţii de dus a oraşului Boulogne, cei din partea de jos a oraşului obligându-i pe locotenentul lui d'Epernon şi pe soldaţii săi să se retragă. D'Epernon îi scrise, în 11 aprilie, reginei ca să se plângă că în timp ce domnul

de Bethune îl asigura de cele mai bune intenţii ale sale, îi lua oraşele pe care le deţinea. Intre timp, regina a fost înştiinţată că se punea la cale un atac si împotriva oraşului Angouleme. Au mai descoperit o conspiraţie şi a contelui de Schomberg care, punând mâna pe praful de puşcă din Angouleme, a vrut să arunce în aer citadela din acel oraş, lucru pe care l-ar fi putut face foarte lesne, întrucât intra când voia în magaziile cu pulbere ca să vadă dacă mai era bună. Numai că făcând treaba asta, ar fi sărit şi el în aer, întrucât locuinţa sa se afla alături de pulberărie. Pe de altă parte, ducele d'Epernon nici nu apucase să ajungă bine din Urzeche în Angouleme că şi află că ducele de Mayenne

sosise ia Chateauneuf, oraş mare aflat doar la trei leghe de Angouleme, pe care la început se angajase să-l apere. Abia acum cei din jurul reginei-mame îşi dădură seama cât de prost îi erau apărate interesele. Russelay îl bârfi pe faţă pe ducele d'Epernon, fapt ce-l înrăi şi mai amarnic împotriva acestuia; relaţiile dintre cei doi se deteriorară până într-atât încât într-o zi, în vreme ce se pregăteau amândoi să intre în cabinetul reginei, Russelay îi arătă ducelui, cotul. Nu l-aş fi crezut în stare de o asemenea obrăznicie dacă nu mi-ar fi povestit chiar ducele, cu gura lui; nimeni n-a putut crede cum de şi-a îngăduit un asemenea gest faţă de un prinţ care era stăpânul acelei provincii, care avea toată oastea din acel loc la discreţia sa si despre care toată lumea ştia că nu era câtuşi de puţin omul care să îndure nici cea mai mică jignire.

Această sciziune, precum şi faptul că toată lumea ştia că treburile reginei merg prost, îl determină pe ducele d'Epernon s-o sfătuiască pe regină să mă recheme în consiliul ei şi să aibă încredere în mine, spunându-mi că atunci când ceilalţi vor vedea că un om serios şi la locul lui îl va înlocui pe Russelay, om de nimic, lucrurile îşi vor schimba faţa.

Când domnul cardinal de La Rochefoucauld sosi la Angouleme ca să vadă dacă nu va putea duce la bun sfârşit împăcarea dintre regina-mamă şi fiul ei, începută de domnul de Bethune, constată că acum lucrul era cât se poate de uşor de realizat, în trei zile s-a şi încheiat un tratat pentru care domnul de Berule a făcut mai multe drumuri cu poştalionul. Conţinutul acestui tratat consta, în primul rând, din a se şterge cu buretele peste tot ceea

ce petrecuse în trecut; apoi în asigurările date de rege privind diverse persoane şi funcţii; ducele d'Epernon primea ca despăgubire pentru oraşul Boulogne cincizeci de mii de scuzi; guvernământul din Normandia (pe care-l deţinea regina-mamă) urma să fie schimbat cu guvernământul din Anjou; în plus, regina mai primea castelul d'Angers, oraşele Pont-de-Ce şi Chinon şi şase sute de mii de scuzi ca să-şi achite datoriile pe care le făcuse. Tratatul a fost încheiat în 30 aprilie. Regele 1-a primit la Saint-Germain-en-Laye în zjua de 2 mai şi peste cinci zile a plecat în Touraine, ca să fie cât mai aproape de Angoulâme şi să înceapă a îndeplini ceea ce făgăduise. Guvernământul din Normandia, pe care-l avea regina, trebuia neapărat cedat pentru că Luynes voia să i-l dea ducelui de Guise în locul celui din Bretagne, dar ne-putându-şi ajunge scopul, se mulţumi cu cel din Picardia unde deţinea o mulţime de oraşe. Această schimbare nu trebuie să vă mire când veţi afla că Luynes s-a oferit să scoată mai bine de un milion şi jumătate de scuzi din cuferele regelui, ca să-şi cumpere o serie de oraşe mult mai mari si mai importante,

adevărate porţi ale Franţei pentru străini. Niciodată un acord n-a fost încheiat mai la timp ca acesta, căci Hanibal1 se afla la porţile

1 General şi om de stat cartaginez (247-183 î.e.n.), fiul lui Hamilcar, şeful Cartaginei (290-229 î.e.n.). A pacificat Spania, apoi atacând Sagonte, aliată Romei (219), a declanşat cel de al doilea război punic. Din Spania a ajuns în Italia prin Alpi şi i-a bătut pe romani la Transinsesse (217) şi la Cannes (216). Rechemat în Cartagina (203), a fost înfrânt la Zama (202). Fugind în Bitinia, s-a otrăvit pentru a scăpa de romani.

oraşului: trupele regelui erau la doi paşi de Angouleme şi dacă ar fi intrat în oraş, regina ar fi fost silită - pentru a evita să se refugieze în vreun loc care ar fi putut fi asediat - să se retragă la Xaintes şi să rămână acolo, fie să treacă în Brouage; acest lucru ar fi dus la prinderea ei neîndoielnică fiindcă guvernatorul din Xaintes nu-i era câtuşi de puţin fidel, rnai ales de când aflase, pe căi ocolite, cum că Bethune primise ordin să-i aresteze şi pe regină şi de ducele d'Epernon de îndată ce-ar fi pus piciorul în Xaintes. Partizanii lui Luynes, care puseseră la cale un astfel de complot, n-au negat mai târziu acest zvon.

în timp ce se redacta tratatul de împăcare, Russelay făcea tot ce putea pentru a pune beţe în roate şi a tergiversa lucrurile. Dar cum nu se bucura de încrederea nimănui, eforturile sale se dovediră zadarnice, l-a făcut reginei diverse propuneri, una mai năstruşnică decât alta, neurmărind altceva decât să se răzbune pe ducele d'Epernon.

într-o zi, după ce şi-a exagerat serviciile pe care i le adusese reginei, i-a spus că găsise un mijloc nemaipomenit de avantajos de a o scoate din situaţia în care se afla. Apoi a început să-i înşire că regele nu era câtuşi de puţin mulţumit de ducele d'Epernon, că ura pe care el şi favoriţii săi i-o purtau era atât de mare, încât dacă regina le-ar fi dat prilejul să se răzbune pe el, ei ar fi fost gata să facă orice pentru ea. Această propunere i s-a părut reginei nu numai extravagantă dar şi josnică, aşa că a respins-o imediat.

Văzând că a dat greş, acel suflet neliniştit şi-a mai moderat propunerea, rugând-o pe regină ca măcar să se salveze din mâinile ducelui d'Epernon şi să fugă în Brouages. Regina i-a cerut un timp de gândire care i-a dat prilejul să vadă cât de periculoasă era propunerea lui Russelay; în primul rând, pentru că oraşul se afla într-o stare atât de jalnică încât n-ar fi putut rezista nici cincisprezece zile atacurilor regelui; în al doilea rând, pentru că nu avea nici cea mai mică încredere în fidelitatea domnului de Saint-Luc; în al treilea rând, pentru că dacă regina asculta de acest sfat şi-l dădea pierzării pe ducele d'Epernon aşa cum dorea Russelay, pierdea stima şi ajutorul tuturor celor din Angouleme, oraşul lă-sându-se cucerit de rege în mai puţin de două săptămâni; şi în sfârşit, pentru că dacă se ducea în Brouage, însemna să se lase înghesuită pe fundul unei bărcuţe oarecare şi nu să păşească pe puntea unui vas sigur şi solid.

După ce-i explică lui Russelay toate aceste motive pentru care nu putea pleca din Angouleme, junele îi răspunse cu neruşinare, că la urma-urmei lui puţin îi păsa, că se va retrage la Roma unde se va simţi foarte fericit să locuiască în palatul pe care-l avea acolo. Aceste extravaganţe care făceau să iasă la iveală şi nebunia dar şi răutatea acelui personaj au fost urmate de o nouă propunere şi mai impertinentă decât toate celelalte. I-a sugerat reginei să se mărite cu regele Angliei; că în vreme ce ea se va afla în Brouage, el va duce tratativele de căsătorie; că sigur că vor exista une-

le probleme în ceea ce privea religia, dar că într-o treabă atât de importantă cei doi regi nu se vor împiedica de fleacuri şi că ea îşi va putea păstra religia catolică.
După această ultimă propunere, regina s-a simţit atât de sătulă de obrăzniciile acelui personaj încât, nemai-putând să-l sufere, a hotărât să-l alunge, hotărâre la care am determinat-o cu destulă greutate să renunţe, l-am spus că ştia foarte bine că nici eu nu-l puteam suferi pe Russelay, că-i cunoşteam răutăţile şi că ştiam ce năpastă era să ai pe cap un astfel de curtean; problema care se punea era nu să scape cât mai repede de el, ci cum, prin ce mijloace să scape. Dacă-l alunga, mulţi aveau s-o judece greşit şi s-o învinuiască de ingratitudine pentru că, deşi nu-i fusese de nici un folos şi-i adusese numai necazuri, lumea luându-se după spusele lui va crede dimpotrivă că-i adusese mari servicii; dacă însă nu-i va mai acorda nici o atenţie, îşi va da seama că nu va primi nici o răsplată şi va pleca el singur. Abia atunci regina trebuia să-l răsplătească pentru a da impresia că fusese mulţumită de serviciile sale. Ducele d'Epernon, foarte contrariat de acest sfat, i-a spus reginei că încălzea un şarpe la sân şi că cel mai bun lucru era să-l pună pe goană. Odată chiar s-a înfuriat atât de tare încât a fost gata să-l bată pe Russelay. L-am potolit atât cât am putut. Dar Russelay nu numai că a continuat să-l vorbească de rău pe ducele d'Epernon, dar acum a început a o bârfi şi pe regină. A cumpărat cu treizeci de mii de livre, pe una dintre cameristele ei care trebuia să vină şi să-i raporteze zilnic tot ce spunea şi ce făcea

regina. O acuza peste tot de ingratitudine, spunând că fără el ar fi continuat să zacă la Blois; că ducele de Bouillon, cardinalul de Guise şi prinţul de Joinville n-o ajutaseră decât cu numele. A mers până acolo cu obrăznicia încât, vorbind cu Chanteloube, i-a spus că odinioară ţinutul Toscana, proprietatea celor din familia reginei, fusese al strămoşilor săi. Chanteloube i-a spus reginei. Nemulţumirile crescură si dintr-o parte şi dintr-alta. In sfârşit, Russelay, după ce tatona terenul, fiind sigur că va fi bine primit la Curte, într-o zi în timp ce mă aflam la o leghe de Angouleme, cineva veni să-mi spună că-şi luase rămas-bun de la regină si că aceasta îi îngăduise să plece. M-am înapoiat imediat la Angouleme si nici n-am ajuns bine că m-am şi trezit cu Sardini la mine acasă. Venise să mă roage să-l împac pe Russelay cu regina, făgăduind că dacă făceam acest lucru, îmi va fi prieten toată viaţa, deşi până atunci îmi fusese duşman. 1-am răspuns că mi-ar fi făcut mare plăcere să-l ajut, dar nu în detrimentul stăpânei mele; că oricât de multă bucurie mi-ar fi făcut prietenia lui, nu eram chiar atât de nebun încât să renunţ pentru ea la prietenia reginei; dar că mă voi strădui s-o conving pe stăpâna mea să-l trateze pe Russelay ca şi cum ar fi fost prietenul ei. l-am propus reginei să-i dea o sută de mii de livre drept răsplată pentru nişte servicii pe care nu i le făcuse niciodată. Regina a fost de acord şi l-a trimis pe Sardini să-i spună lui Russelay că la Paris va primi o sută de mii de livre. Russelay a fost atât de surprins de această dărnicie la care nu se aştepta, încât, în prima clipă, n-a vrut să

accepte banii, dar n-a avut inima nici să-i refuze. Am ştiut imediat că de îndată ce va ajunge la Paris, se va duce la Luynes să-l întrebe dacă această gratificaţie a reginei nu-i va dăuna.

Astfel se despărţi Russelay de regină, în loc să se retragă la el acasă, ceea ce ar fi trebuit să facă dacă ar fi avut o fărâmă de onoare, s-a dus ia Curte ca şi cum ar fi vrut să arate tuturor că existase o înţelegere între el si Luynes, duşmanul neîmpăcat al reginei.
Retragerea lui Russelay a fost precedată de retragerea bunului său prieten, marchizul de Mosny, care a plecat cu cincisprezece zile înaintea sa pe motiv că regina refuzase să-i dea guvernământul din Angers. O dată cu cei doi au mai plecat câteva persoane care nu prezentau nici o importanţă.
N-am văzut în viaţa mea un om care să conceapă planuri, unul mai trăsnit decât altul, ca acel Russelay. A fost o vreme secretarul reginei, apoi şi-a pus în minte să ajungă cancelar; pe urmă, schimbându-şi pana cu sabia, a vrut să fie cavalerul ei de onoare, fapt care l-a expus hohotelor de râs ale celor care-l cunoşteau. A făcut tot ce-a putut ca regina să-i încredinţeze guvernământul din Angers prietenului său, marchizul de Mosny, dorind să dispună de puterea stăpânei sale numai în favoarea sa. Dar regina, dându-si seama de planurile lui, n-a mai avut ochi să-l vadă.
Cum Russelay plecând, a luat cu sine pe câţiva dintre servitorii reginei care-i erau devotaţi lui, a lăsat în schimb la Angouleme alţi câţiva cu scopul de a-i pricinui necazuri, între alţii, pe doamna de Montandre şi pe un

oarecare abate de Moreilles care era atât de neruşinat, încât i-a scris lui Russelay că nu prea avea timp să-i trimită vesti întrucât era mai tot timpul ocupat să „spovedească" femeile aflate în slujba reginei.
De îndată ce a văzut că marchizul de Mosny plecase, marchizul de Themines, căpitanul gărzilor reginei, şi-a pus în cap să ceară el guvernământul din Angers; faptul a determinat-o pe regină să dea acel guvernământ fratelui meu, pe cel din Chinon, lui Chanteloube, iar pe cel din Pont-de-Ce, lui Betancourt, fapt care a prilejuit câteva scandaluri.
Primul a izbucnit între Themines şi Chanteloube; au ajuns la duel, dar au fost despărţiţi. Aflând despre această ceartă şi despre cuvintele urâte pe care Themines le rostise pe seama lui, fratele meu i-a trimis vorbă că ar vrea să-l vadă, dar cu sabia în mână. S-au retras amândoi dincolo de marginea oraşului, dar nu s-au putut bate din pricina numărului prea mare de persoane care erau de faţă. Aşa că au amânat duelul pe altă dată. Regina, aflând ce s-a petrecut, s-a făcut luntre si punte ca să-i împace. Dar există boli din care chiar dacă te faci bine, tot mai rămâne ceva care nu merge cum trebuie. Vorbele pe care Themines le rostea, din când în când, la adresa fratelui meu, îl făcură pe acesta să plece doar cu micul său paj ca să-l găsească pe Themines. Se pare că a trebuit să-l aştepte trei zile în faţa citadelei. De îndată ce se întâlniră, îşi şi încrucişară săbiile. După trei, patru lovituri date cu vârful săbiei, marchizul de Themines s-a tot dat înapoi până ce s-a lovit de spatele calului; furios,

a tăiat cu sabia coada înnodată a calului, iar a doua lovitură a nimerit drept în inima fratelui meu. Cu ultimele scântei de viaţă care-i mai rămăseseră, l-a apucat pe criminal de guler de unde abia a fost desprins de câteva persoane sosite în grabă, atrase de zgomot. Din fericire, domnul de Berule care nu ştiu prin ce întâmplare se afla în acel loc, i-a dat imediat binecuvântarea din urmă. Nu ştiu şi nici n-aş vrea să ştiu dacă nu cumva în acel

duel Themines nu s-a folosit de vreun vicleşug; dar nu-l cred în stare chiar de atâta josnicie. Fapt e că pana mea nu poate să descrie durerea fără margini pe care am simţit-o şi jalea cumplită care m-a copleşit. Dacă regina n-ar fi avut nevoie de mine, aş fi părăsit imediat acele locuri.
Seniorii din preajma reginei, toţi oameni cu greutate, de îndată ce fratele meu a murit şi marchizul de Themines a fugit, începură a vâna din nou guvernământul din An-gers. Regina, dându-şi seama că trebuia cu orice preţ să mă ţină lângă ea, dădu guvernământul din Angers unchiului meu, comandorul de La Porte, iar funcţia de căpitan al gărzilor, cumnatului meu, marchizul de Breze, în schimbul a treizeci de mii de scuzi pe care Themines i-a primit din partea reginei.
Toate acele negocieri odată trecute, regina m-a trimis la Tours pentru a pregăti întrevederea ei cu regele. Nu i-a fost deloc uşor să se hotărască la acea călătorie; tratamentul pe care-l îndurase, reaua voinţă care continua să se manifeste faţă de ea, teama de a-şi încredinţa viaţa în mâinile duşmanilor ei, o făceau să nu se poată hotărî dacă să se ducă sau nu să-l vadă pe rege.

După ce regele a ajuns la Tours, Luynes a început să-i trimită reginei scrisoare după scrisoare, prin prinţul de Piemont, ginerele ei, care se ducea mereu la • Angouleme, rugând-o să se întâlnească cu regele, dându-i toate asigurările în ceea ce privea siguranţa sa. După un timp, regele i-a scris, rugând-o să vină să-l vadă şi trimiţându-i-l pe domnul de Montbazon. Luynes a asigurat-o că va fi cât se poate de bine tratată. Ea i-a mulţumit fiului său pentru favoarea pe care i-o făcea, de a dori s-o vadă, şi i-a mărturisit că şi ea abia aştepta să-l întâlnească.
în timp ce Luynes şi toţi cei care-i erau prieteni se" străduiau din răsputeri s-o deposedeze pe regină de pu-" terea pe care - ca mamă - ar fi putut s-o aibă asupra regelui, Barneveldt, cel mai vechi ofiţer din Statele Provin- < ciilor-Unite, cel care trudise cel mai mult pentru restabilirea republicii lor, a fost condamnat la moarte şi executat, în ciuda intervenţiilor pe care regele Franţei le-a făcut, în nenumărate rânduri, prin ambasadorii ţării sale,' de a-l salva.
Cauza aparentă a dizgraţierii sale a fost o scindare care a început să-si arate colţii încă din anul 1611, în Olanda, între miniştri, pe motivul predestinării. Un ministru pe nume Arminius (care murise cu câţiva ani mai înainte) începuse a predica o doctrină care nu era conformă cu ceea ce spuseseră Luther şi Calvin şi care se apropia prea mult de preceptele bisericii catolice. Un alt ministru pe nume Vorstius, a început să predice şi el, cu Şi mai multă căldură, noua doctrină. Regele Angliei, prin

titlul său de apărător al Bisericii anglicane, a trimis scrisoare după scrisoare celor din Statele Provinciilor-Unite atrăgându-le atenţia asupra acelei scindări a religiei. Dar, în ciuda efoturilor sale, cei de la cârma Statelor, preocupându-se prea puţin de această treabă, noua doctrină s-a întins în aproape întreaga Olandă, în Utrecht, West-Frise şi Over-Yssel. Şi asta sub ochiul îngăduitor al lui Barneveldt, avocat general al Statelor Olandei şi West-Frise-Iui. Astfel au trecut treizeci de ani. Sub autoritatea lui Barneveldt, adepţii noii doctrine si-au alcătuit o armată, ca să fie în siguranţă şi să-i apere în cazul în care ar fi fost atacaţi. Duşmanilor lor această măsură de siguranţă li s-a părut suspectă şi

mai ales contelui Maurice, care a socotit-o drept un atentat la autoritatea sa ce trebuia să fie deplină, mai ales în ceea ce privea armata; atunci s-a agăţat de faptul că soldaţii nu purtau culoarea sa care era culoarea portocalie. Contele Maurice, care până atunci nu văzuse în Barneveldt un rival, băgând de seamă cum puterea acestuia creste, a început a-l invidia, mai ales când a văzut că se sustră-sese de sub autoritatea sa şi începuse a acţiona singur, nu numai fără să-l mai consulte, ba chiar şi împotriva voinţei sale.
Defăimările începură a-şi face tot mai mult loc în popor, acuzându-l pe Barneveldt că nu era olandez, ci străin si că se îmbogăţise datorită funcţiei pe care o avea, dar nu pe căi cinstite, ci necinstite. Statele Generale şi contele Maurice au poruncit oraşelor să-şi desfiinţeze ostile; oraşele au refuzat; dar plin de curaj, con-

tele Maurice a venit în mijlocul soldaţilor, le-a vorbit şi i-a convins să depună armele şi să se retragă la vatră. Pierzându-şi orice putere, Barneveldt a fost sfătuit să fugă. Dar convins de nevinovăţia sa şi ştiind ce servicii imense adusese ţării, a continuat nu numai să apară în public, ci să se ducă şi la consiliu, în 24 august 1618 a fost arestat, întemniţat, apoi dat pe mâna judecătorilor. Era un lucru demn de milă să vezi un bătrân de şaptezeci şi unu de ani, cel mai vechi ministru al republicii, care fusese vreme de treizeci şi trei de ani avocatul provinciilor ţării şi care, datorită dibăciei şi isteţimii sale, izbutise să-l trimită îndărăt, în Anglia, pe contele de Ley-cester (care era, din 1575, guvernatorul general al Pro-vinciilor-Unite), punându-l în locul său pe contele Maurice şi luptând pentru a-i spori autoritatea şi grandoarea; iar acum, drept răsplată, să fie întemniţat şi judecat sub ochii întregului stat care-i datora libertatea si prosperitatea.
La rugămintea regelui Franţei de a i se reda libertatea, având în vedere marile servicii aduse ţării sale, fostul ministru a fost judecat şi condamnat la moarte la începutul lunii mai a anului 1619, ţara sa dând în felul acesta dovadă de cea mai josnică ingratitudine care a fost săvârşită vreodată de vreun stat faţă de omul care I-a ajutat să se ridice şi i-a deschis drumul prosperităţii şi al belşugului.
Familia de Luynes, care guverna pe atunci ţara, s-a sinchisit prea puţin de acest josnic procedeu al vecinilor Franţei. Ea nu se gândea decât cum să păs-

treze şi pe mai departe puterea şi s-o îndepărteze pe regina-mamă, de teamă ca nu cumva prezenţa ei să întunece falsa strălucire pe care o dăduseră ei, Curţii regale.
Deşi comportamentul lor te făcea să te îndoieşti de sinceritatea făgăduielilor făcute, regina se prefăcu a nu vedea nimic şi atribui cenuşii căldura care ar fi trebuit să se datoreze focului. Mi-a poruncit deci să mă îndrept spre Tours şi să pregătesc întâlnirea ei cu regele. La cinci zile după ce am plecat eu, m-a urmat şi regina. Toată Franţa a fost încântată să-i vadă pe mamă şi pe fiu, din nou împreună.
Regina ajungând la Tours seara, regele a venit s-o vadă a doua zi dimineaţa şi cum casa nu putea cuprinde atâta lume câtă se adunase, întâlnirea a avut loc în grădină. Chipul regelui strălucea de bucurie; regina îi vorbi fiului mai mult prin şiroaiele de lacrimi pe care le vărsa, îl îmbrăţişa de atâtea ori încât îi udă obrazul cu lacrimi. Imediat sosiră şi regina tânără1 şi prinţesele care-şi îmbrăţişară, prima, soacra, celelalte mama. După-amiaza şi-au petrecut-o cu toţii la Tours unde au rămas apoi câteva zile, timp în care mama şi fiul au dat dovadă de multă dragoste unul faţă de celălalt. Numai că acest lucru

n-a fost deloc pe placul favoriţilor care, cunoscân-du-şi interesele, urmăreau să rupă cât mai repede acea înţelegere dintre mamă si fiu. Dacă regele se ducea la mama sa, unul dintre ei era întotdeauna de faţă; dacă se apropia de ea, dădea imediat fuga lângă ei, sub un

1 Adică nora ei, Ana de Austria, soţia lui Ludovic al Xlll-lea.

pretext oarecare, ca să audă ce vorbesc. Toată Curtea a băgat de seamă acest lucru şi s-a simţit foarte ofensată. Unii dintre prietenii lui Luynes au încercat s-o rupă de ducele d'Epernon; dar onoarea nu i-a îngăduit să renunţe la prietenia ducelui şi a respins cu curaj orice fel de propunere în acest sens.

După câteva zile, regele şi regina-mamă s-au despărţit. Regele s-a dus la Compiegne, iar regina-mamă la Chinon pentru ca de acolo să se îndrepte spre Angers şi să-şi ia în stăpânire guvernământul, cu intenţia de a se întâlni din nou cu regele când acesta avea să se reîntoarcă la Paris. Numai că în timpul acelei întâlniri regina n-a fost chiar atât de orbită încât să nu vadă cu ce ochi răi era privită de unii curteni din anturajul regelui, în afară de asta, în timpul şederii sale la Tours, contele de Lude murind de pojar, imediat după plecarea ei, i s-a dat funcţia pe care o avusese, de preceptor al lui Monsieur, mareşalului d'Ornano, fără ca ea să fie întrebată dacă era de acord. Regina s-a simţit profund jignită si de modul cum se procedase şi de alegerea persoanei. Dar ceea ce a supărat-o cel mai rău a fost faptul că favoriţii regelui au hotărât să-l elibereze din închisoare pe prinţul de Conde.

Toate acele lucruri o făcură să rămână la Chinon şi să-i scrie regelui o scrisoare în care să se plângă de toate cele întâmplate. Cei din jur o îmboldeau să plece cât mai repede la Angers. Dar ea se opuse, necutezând încă să intre în posesia guvernământului său. Domnul de Brantes venind s-o caute din partea regelui, ea se hotărî totuşi să plece, ceea ce şi făcu în

14 octombrie, ajungând în 16 octombrie la Angers, nemulţumită de vestea pe care i-o adusese Brantes, că regele se hotărâse să-l elibereze pe prinţul de Conde. Prinţul a fost într-adevăr eliberat în 20 octombrie şi a venit la Chantilly să-l salute pe rege.

Dacă ducele de Luynes i-a redat libertatea lui Conde regina a cerut şi ea să fie eliberat Barbin care zăcea de un an si ceva în Bastilia, tratat cu o asprime de neconceput, în pofida hotărârii date de tribunal de a fi trimis în surghiun. Duşmanii săi, dându-şi seama că era devotat cu trup şi suflet reginei-mame, că era un om de o mare integritate, întrucât în timpul cât fusese ministru de finanţe nu-şi însuşise un franc din banii statului, că era un bărbat hotărât şi de mare curaj care ştia să vorbească clar si răspicat, manifestând un puternic resentiment faţă de nedreptăţile pe care le îndurase, se hotărâseră să-l lase să moară în închisoare. Dar regina a insistat atâta pentru el, încât până la urmă n-au mai avut încotro şi a trebuit să-i dea drumul. Barbin, plângându-se de tratamentul cumplit pe care-l îndurase, Maillac, locotenentul Bastiliei, i-a arătat o scrisoare a lui Brantes în care acesta îi poruncea să ţină seama de recomandările sale, adăugând că asta era tot ce puteau face el şi Luynes pentru deţinut; dar că în curând se va bucura de amiciţia lor; Barbin, scârbit de atâta laşitate, fără să mai ţină seama de locul unde se afla, îi spuse lui Maillac că oricât

de nefericit ar fi, renunţa la o astfel de amiciţie care dăduse dovadă de atâta cruzime şi barbarie; că-i era peste putinţă să-l linguşească pe cel care voise să-l
474
'JiJUai-Otf Memorii JJA;'K12,A:>
trimită la moarte. Chiar în aceeaşi zi l-au dus la straja de noapte unde n-a rămas decât două zile în cursul cărora a primit mai multe scrisori de la Luynes prin care-l zorea să plece cât mai repede din regat, fiindu-i frică de acel biet om, chiar şi în starea în care se afla. Am poruncit cuiva să-i ducă din partea reginei, banii care-i erau necesari pentru călătorie; dar l-au zorit atât de tare să plece, încât a fost nevoit să împrumute nişte bani care i-au fost imediat înapoiaţi celui ce-i dăduse.
In vremea aceasta, regina se pregătea să-si satisfacă dorinţa de a-şi revedea fiul; îl înştiinţa deci pe rege de planul ei şi conveni cu domnul de Montbazon să vină s-o ia şi s-o ducă la Paris. Luynes, prefăcându-se că abia o aşteaptă, îi trimise la ea pe domnul de Marossan ca s-o roage să fie la Paris când regele se va întoarce de la Compiegne pentru a reînnoda cât mai strâns şi mai deplin relaţiile dintre ei. Dar episcopul de Lugon1 citi printre rândurile acelor scrisori seci şi indiferente că Luynes nu ţinea câtuşi de puţin ca regina să se mai întâlnească cu fiul ei.
Pe de altă parte, prinţul de Conde, eliberat din închisoare, îi trimise reginei-mame câteva scrisori pline de venin, scrise în nişte termeni care erau foarte departe de respectul pe care ar fi trebuit să i-l datoreze, în 9 noiembrie, prinţul a dat o declaraţie cât se poate de avantajoasă pentru el si foarte dezavantajoasă pentru toţi cei care îl întemniţaseră. Regele, declarând că era nevinovat de întemniţarea Iui, îl asigură că-l va repune în toate
Adică Richelieu care era si episcop de Lugon.
475
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
drepturile şi demnităţile sale şi, ca să-l reabiliteze, porunci să se caseze, să se revoce si să se anuleze toate hârtiile - scrisori, declaraţii, edicte, hotărâri, sentinţe -într-un cuvânt, tot ceea ce i-ar fi putut aduce prejudicii după ce fusese pus în libertate. Regina-mamă i-a scris imediat fiului ei arătându-i cât rău îi făcuse - după doi ani - punerea în libertate a prinţului a Conde, cât şi acea declaraţie pe care o dăduse şi din care reieşea că de fapt ea era singura vinovată de arestarea lui. Regele i-a răspuns că era necăjit că eliberarea prinţului îi provoca necazuri, dar că nu trebuia să se simtă cu nimic vinovată de tot ceea ce se întâmplase; că era convins că prinţul nu-i purta ranchiună, că şi el şi prinţul erau foarte bucuroşi s-o vadă sosind cât mai repede la Curte. Din acest răspuns se vedea clar că intenţiile regelui erau bune şi frumoase în ceea ce-o privea; şi totuşi inima ei de mamă simţi că regele ţinea mai mult cu prinţul decât cu ea.
Am profitat de această stare de lucruri pentru a o face să înţeleagă cât de necesară ar fi fost, în acele momente, prezenţa ei la Curte, unde duşmanii săi trăgeau foloase de pe urma faptului că ea nu se afla acolo. Dar deşi s-a arătat a fi de acord cu părerea mea, nu mi-a urmat sfatul. Chanteloube, care nu-mi era prieten, a făcut tot ce-a putut ca s-o convingă de contrariul. Din păcate, părerea lui a fost susţinută şi de alţii care nădăj-duiau să profite de dezbinarea dintre rege şi regina-mamă şi în acest fel s-o determine să nu mai aibă încredere în mine. Prudenţa m-a sfătuit să trec de partea
476
Hf-OS' Memorii ./JAi/

lor şi, asemenea cârmacilor înţelepţi, să las vasul în voia furtunii până ce acesta va trece. Când nu ai altă ieşire, te vezi uneori obligat să urmezi tocmai părerile pe care, în sinea ta, le dezaprobi, îmi dădeam seama cât se poate de clar ce bine ar fi fost pentru regină dacă s-ar fi dus la Curte şi dacă n-ar fi stat departe de ea; dar din moment ce şi ea şi ceilalţi se temeau de puterea lui Luynes si a prietenilor săi, am preferat să fiu şi eu de acord cu cei care o sfătuiau să nu se ducă la fiul ei.
Tot atunci s-au făcut la Curte noi numiri de cavaleri ai ordinul Saint-Esprit. în 7 decembrie domnul de Tarajet a fost trimis la regină s-o întrebe pe cine anume propunea dintre seniorii aflaţi în preajma ei. Dar cum nici unul dintre cei recomandaţi de ea n-au fost făcuţi cavaleri ai acelui ordin, mulţi dintre seniorii care o slujeau, văzând că regina-mamă nu mai avea nici o putere, pierdură orice respect datorat celei care-l purtase în pântece pe regele lor si o părăsiră. Ba mai mult decât atât, li s-a luat acest ordin chiar şi celor care-l primiseră din mâna lui Henric al IV-lea şi care continuaseră să fie prieteni cu văduva acestuia. Reginei astfel umilite i s-au trimis scuze. Dar s-a văzut că acele scuze fuseseră cerute doar de formă şi nu cu regret; fiindcă două dintre persoanele propuse de ea, îmbolnăvindu-se, au fost înlocuite cu alte două propuse de Luynes, şi anume cu domnii de Valengay şi de Saint-Chaumont, fără s-o mai înştiinţeze pe regină şi fără să-i mai dea răgazul de a numi alte două persoane în locul celor care se îmbolnăviseră.
.....

Regina s-a plâns de felul cum era tratată şi s-a supărat pentru că după ce i se făgăduise marea cu sarea, acum se purtau cu ea fără nici un fel de respect. Le-a arătat că deşi regele îi promisese că-i va plăti datoriile, nu primise până atunci nici un ban, fiind obligată să trăiască din împrumuturi; că cei care o urmaseră erau persecutaţi; că Mignieux fusese deposedat de oraşul Montreuil pentru că o slujea pe ea, că La Valette era mereu insultat şi deranjat de soldaţii regelui neputân-du-şi exercita funcţia sa de guvernator; că nimeni nu făcuse nimic din ceea ce i se făgăduise la ultima ei întâlnire cu regele şi că cei care o slujeau nu-şi mai primiseră de mult nici lefurile, nici pensiile; că i se dăduse fiului ei un nou preceptor fără ca ea să f i'fost consultată.
în loc să i se răspundă la toate aceste plângeri Lu-ynes i l-a trimis pe fratele său, domnul de Brantes, ca s-o înştiinţeze că regele voia să-i însoare pe Monsieur cu domnişoara de Montpensier şi pe doamna Henriette, sora sa, cu contele de Soissons. Regina răspunse că nu avea nimic de obiectat în ceea ce privea dorinţa regelui; dar pentru că era totuşi vorba de căsătoriile a doi dintre copiii ei, dorea să fie şi ea de faţă; Brantes a mai în-ştiinţat-o că mai era vorba de încă trei căsătorii: a domnişoarei de Bourbon cu fiul cel mare al ducelui de Guise, a domnişoarei de Luynes cu cel de al doilea fiu al ducelui de Guise şi a domnului de Mercoeur, fiul ducelui de Vendome, cu fata ducelui de Guise. Regina ascultă totul cu răbdare, apoi îl rugă pe Brantes să transmită regelui că-l ruga să-şi ţină făgăduiala şi să-i trimită banii

pe care îi promisese, precum şi sumele pe care majes-tatea sa le acordase, la cererea ei, celor care o slujeau; dar mai ales să dea o declaraţie din care să reiasă că ea nu avusese nici o vină în ceea ce privea întemniţarea prinţului de Conde, că aşa o ceruseră atunci

împrejurările şi că regele să-i aprobe comportarea pe timpul cât ea condusese, ca regentă, destinele ţării.
în vremea asta sosi la Paris contele de Furstenberg, ambasadorul extraordinar al împăratului Ferdinand, ales din nou în această demnitate, pentru a-l ruga pe regele Franţei să-l ajute la potolirea supuşilor săi, răzvrătiţi nu atât împotriva lui cât împotriva religiei catolice.
După moartea împăratului Mathias, care s-a prăpădit în 10 martie, Ferdinand a început a se ocupa de cârmuirea celor două regate - Boemia şi Ungaria - si, de asemenea, de Austria, în numele arhiducelui Albert care era moştenitorul de drept dar care-i dăduse puteri depline să se ocupe şi de ţara sa.
Pentru a potoli mişcările din Boemia, ordonase armatei sale condusă de contele de Boquoy o întrerupere a ostilităţilor; foarte curând după aceasta, le-a trimis celor din Boemia confirmarea privilegiilor lor, făgăduind să cerceteze toate edictele care fuseseră date privind religia. Dar nimic din toate astea n-a potolit spiritele şi nu i-a convins pe oameni să-şi vină în fire. Ba dimpotrivă, continuând a se război cu el, cerură ducelui de Saxa şi marchizului de Brandenburg să-i ajute. Cei din Austria-de-Sus li se alăturară; apoi li se alăturară şi statele din Silezia şi din Moravia, care-l luară prizonier

pe cardinalul Diefristein, guvernator în Moravia, îi puseră pe goană pe toţi iezuiţii, prădară bunurile eclezis-tice şi-i ciomăgiră pe catolici.
Contele de La Tour a avut atâta îndrăzneală încât în ziua de 2 iunie a venit până la Viena pentru a-i încuraja pe luterani - aflaţi în număr mare - să se revolte; împăratul a reuşit să-i potolească, dezarmându-i; după câteva zile contele de La Tour s-a văzut obligat să se retragă Ia Praga în urma ştirii pe care a primit-o despre înfrângerea trupelor pe care le conducea Mansfeld.
în vremea aceasta, electorul din Maenţa a convocat, în 23 iulie, adunarea electorilor la Frankfurt, pentru a alege un împărat. Boemienii au trimis câţiva ambasadori pentru a-l împiedica pe regele Ferdinand să fie ales, arătând în adunare că el nu avea nici un drept pentru că nu deţinea electoratul Boemiei. Dar în ciuda tuturor opoziţiilor, a fost ales, în 8 august, si încoronat în 30 august; electorii au hotărât însă în adunarea din 19 august, că nu-l vor recunoaşte niciodată, după care au trecut la alegerea unui nou rege; în 26 august, a fost ales electorul Palatin Frederic al V-lea.
între timp, Gabriel Betlem, dându-si seama că era momentul propice să se aleagă şi el cu ceva, a pus stăpânire pe tot ceea ce poseda casa de Austria în Ungaria, de la Tisa şi până la oraşul Presburg, pe care l-a cucerit în 26 octombrie.
Electorul Palatin, care a fost ales rege al Boemiei, n-a vrut să accepte coroana ce i s-a oferit până când n-a avut aprobarea statelor protestante din Germania şi a prinţilor pe care i-a rugat să vină la Rotenburg - ei sau

ambasadorii lor - pentru a discuta împreună. Saxa l-a sfătuit să nu facă aşa ceva. Dar toţi ceilalţi, spunându-i că procedase bine, Frederic a plecat din Heidelberg împreună cu soţia sa, în ziua de 17 octombrie, a intrat în Praga în 31 octombrie şi a fost încoronat în 4 noiembrie.

Noul rege al Boemiei, prinţii şi statele protestante din Germania au ţinut în acea lună o adunare la Nurnberg în care au legat o foarte strânsă uniune între ei, apoi l-au trimis acasă pe contele de Hohenzollern, pe care împăratul îl trimisese la ducele Bavariei cu porunca de a dezarma imediat oştirea, ameninţându-l şi vorbindu-i de sus; ducele Bavariei i-a răspuns plin de curaj, cerându-i să se adreseze adunării prinţilor catolici, care se ţinea chiar atunci la Wurtzburg. Văzându-se pus într-o astfel de situaţie, împăratul l-a trimis pe contele de Fiirsten-berg la regele Franţei ca să-l roage să-l ajute împotriva duşmanilor. Ducele de Bouillon, interesat în această afacere, atât prin sfaturile pe care le dăduse Palatinului cât şi prin alianţa dintre ei, i-a scris regelui Franţei că, dacă i-ar cere lui cumva sfatul într-o afacere atât de importantă, s-ar simţi obligat să-l roage să nu-l ajute pe împărat aşa cum îl rugase ambasadorul acestuia, fiindcă ambasadorul voia să transforme interesul particular al stăpânului său într-o cauză religioasă, obligându-l pe rege să-l ajute în dauna Franţei, care a fost şi este întotdeauna de partea celor ce sunt gata să asuprească Austria care acum, iată, vrea să oprime statele Boemiei şi pe regele Frederic al V-lea.,,
...^ ,,,,, ,, ... k.....
481
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Dar regelui Franţei, fiindu-i milă de catolici, socoti că ar fi bine să trimită o ambasadă solemnă în statele împricinate pentru a se ajunge cât mai repede la o împăcare.
în anul 1619 a murit şi regina Marii Britanii, care în taină, era catolică, fără ca soţul ei care ştia acest lucru s-o stânjenească în vreun fel. Socotindu-se destul de puternică pentru a se duce de la Greenwich, unde stătea, la Londra, muri pe drum. Fusese o regină curajoasă. Dacă ar mai fi trăit, ar fi primit cu foarte mare bucurie vestea înălţării fiicei sale la demnitatea regală, dar cu foarte mare durere, vestea izgonirii din pretinsa ei regalitate.
;,SQ
482
1620
Dacă modul cum a fost tratată regina-mamă, cu un an în urmă, de către cei din,familia de Luynes n-a fost pe placul nici al ei nici al lor - al ei, pentru că era totuşi regină, al lor pentru că-i datorau totuşi respect în calitate de supuşi, indiferent de pretextele pe care le invocaseră pentru a-si ascunde reaua voinţă - felul cum începuseră a se purta cu ea după întrevederea cu fiul ei îi spori necazurile şi-i scăzu simţitor puterea de a le mai răbda josniciile. Căci atâta au jignit-o, încât până la urmă o vom vedea silită să recurgă la mijlocul de care se temea cel mai mult şi pe care numai nevoia ar fi determinat-o să-l folosească.
După tratatul de la Angouleme, regina trăgea nădejde că în sfârşit va putea trăi liniştită, crezând că inima lui Luynes se va supune dorinţei regelui său şi nu va apuca pe un drum cu totul opus sincerităţii; dar cel care jigneşte pe cineva nu-l mai iartă niciodată. Vorbele duşmanilor reginei erau aurite şi din toate faptele lor părea să curgă numai miere.
De îndată ce regina-mamă ajunse la Angers, ei se prefăcură a dori ca ea să vină la Curte; când văzură că
483
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
e pe punctul de a pleca spre Paris, o întoarseră din drum dându-i de înţeles că n-ar fi deloc binevenită. Pe urmă, nu vrură să mai facă nimic din ceea ce-i făgăduise-ră, fie

pentru ea, fie pentru slujitorii ei, ca şi cum promisiunile unui rege, şi încă cele făcute mamei sale, erau nişte vorbe goale menite s-o amăgească, si nu făgăduieli de a căror fermitate nu te poţi îndoi fără a păcătui. Toţi cei care îndrăzneau s-o vadă erau persecutaţi; acţiunile sale cele mai sincere şi mai folositoare regelui şi care nu puteau fi blamate pe faţă erau zădărnicite pe ascuns, după cum s-a văzut si din faptul că - în numele regelui - îl eliberaseră din temniţă pe prinţul de Conde. Regina se plânse iar ei se scuzară printr-o droaie de vorbe frumoase tot pe atât de false ca şi faptele lor.
în 13 ianuarie, regina l-a trimis pe Chanteloube la Paris, poruncindu-i să-i spună lui Luynes că ea n-a avut nici o clipă de gând s-o pornească spre Paris fiindcă ştia că lui nu-i va face plăcere; dovadă, tot ceea ce întreprinsese împotriva ei şi care a culminat cu eliberarea prinţului de Conde; mai spuse că ar fi trebuit să aibă încredere în ea şi s-o creadă pe cuvânt că n-ar mai fi venit la Curte unde n-ar mai fi avut nici o bucurie; că fusese foarte supărată de zvonul care ajunsese la urechile ei potrivit căruia că s-ar fi înţeles cu hughenoţii; că i-au displăcut profund cele două porunci date de rege marchizului de La Valette: prima, de a transporta la Verdun tot salpetrul care se afla la Metz şi a doua, de a amâna crearea tribunalului de judecată care avea loc în fiecare an, pe motiv că guvernatorul din Metz era supusul re-

gelui. îi ceru apoi lui Luy'nes să-şi ţină cuvântul şi să-i trimită ceea ce-i făgăduise atât ei cât şi slujitorilor ei ca să aibă cu ce plăti garnizoanele din Angers, Chinon şi Pont-de-Ce; îl rugă pe Luynes să-si ţină cuvântul pe care şi-l dăduse de a-i trimite cele şase sute de mii de livre cu care trebuia să-si plătească datoriile pe care le făcuse de când plecase din Blois şi să plătească pensiile făgăduite domnilor de Pont Courlay, Sardini, Charmel şi alţii.
Ducele de Luynes i l-a trimis pe Brantes, fratele său, cu un coş de vorbe frumoase. Plecând de la ea, în 26 ianuarie, regina l-a rugat să-i spună fratelui său să treacă la fapte concrete şi să nu-i trimită numai vorbe, să facă ceva din tot ceea ce-l rugase prin Chanteloube. Dar totul s-a dovedit a fi zadarnic; înşelăciunile au continuat. In sfârşit, în urma plângerilor repetate ale reginei, cei de la Curte l-au trimis - în numele regelui -,pe Marossan, cu o scrisoare a lui Ludovic, scrisă în 26 februarie, în care acesta îi spunea mamei sale că era foarte supărat să afle că ea continua să fie nemulţumită de declaraţia prinţului de Conde; că nimeni pe lume nu era mai interesat decât el de tot ceea ce era în legătură cu mama sa, că nimeni nu era mai dornic decât el să-şi arate stima şi respectul pe care i le datora, dar că o ruga să-şi dea seama si ea câte necazuri îi pricinuia şi o sfătuia totodată să se liniştească şi să se potolească pentru a nu-şi atrage şi mai mult ura celor mari şi dispreţul poporului. Că din pricina veşnicelor ei nemulţumiri, unii şi începuseră a bârfi pe seama reginei tinere şi a căsătoriei nepotrivite, pusă la cale de regina-mamă, şi toate acestea în detrimentul Coroanei.

Adevărul e că soţia lui Luynes ajunsese prima doamnă de onoare a reginei tinere, sau mai bine-zis suprain-tendenta sa care, după ce pusese stăpânire pe întreg palatul, voia să pună stăpânire şi pe regină. Dacă aceasta primea o scrisoare, supraintendenta era prima care o citea; dacă regina scria o scrisoare voia să ştie ce anume a scris, ajungând uneori să-i interzică să-i scrie până şi tatălui ei. Când regina tânără voia să-şi cumpere ceva şi

doamnei de Luynes nu-i plăcea, banii daţi din belşug şi pe care-i mânuia ea, tocmai atunci „lipseau". Dacă regina voia să se plimbe şi supraintendenta nu avea chef s-o însoţească, trebuia să stea în casă.
Ca să facă rost de cât mai mulţi bani, familia de Luynes s-a apucat să dea edicte după edicte, spre ruşinea regelui, edicte ce asupreau cumplit poporul. Domnul de Villeroy şi preşedintele Jeannin au încercat s-o împiedice dar familia de Luynes le-a închis gura spunându-le că regele le poruncise să asculte de ordinele sale şi nu să le comenteze. Au ajuns până acolo încât l-au trimis pe rege la parlament să spună că el dăduse acele edicte păgubitoare ţării. Regele s-a dus şi, cum era încă foarte tânăr şi lipsit de experienţă, a întărit spusele favoriţilor său, cerând parlamentului să aprobe edictele pe care le respinsese. Dar parlamentul, cu toată supunerea pe care o datora regelui său, i-a arătat că săvârşea un act de nedreptate şi i-a vorbit foarte categoric, spunându-i că se va ruga Domnului să-i deschidă cât mai curând ochii şi să-şi dea seama de sfaturile nesincere şi păgubitoare pe care i le dădeau cei din consiliul

său şi că mânia cerului avea să se reverse în curând asupra adevăraţilor vinovaţi. Cei la care parlamentul făcuse aluzie îl aţâţară pe rege împotriva magistraţilor. Primul preşedinte şi avocaţii regelui au fost chemaţi la Luvru si primiţi cu multă răceală. Dar ei îi spuseră din nou regelui, si în particular, ceea ce-i spuseseră în mod public, asigurându-l că fuseseră obligaţi să-i vorbească astfel în numele adevărului şi ca să oprească ţara, aflată pe marginea prăpastie!, de a se prăbuşi în ea. Apoi i-au vorbit despre miniştrii care nici ei nu erau cruţaţi de Luynes. Cu acest prilej regele a aflat că cel mai adesea li se poruncea să execute cutare sau cutare lucru, spunându-li-se că nu fuseseră chemaţi nici să hotărască si nici să delibereze asupra vreunei probleme. Mai află că nimeni nu ţinea seama de părerile lor, deşi înţelepciunea multora dintre ei ar fi fost de mare folos statului. Dacă preşedintele Jeannin - a cărui judecată sănătoasă nu era cu nimic mai prejos decât marea sa cinste şi pricepere - încerca să vorbească despre prăbuşirea ţării, era considerat un visător. Dacă miniştrii îndrăzneau să se plângă de risipa nebunească a favoriţilor, erau ameninţaţi cu darea afară din slujbă.
Pe scurt, familia de Luynes îşi asumase sarcina de a-şi afişa fără jenă neruşinarea de care nu-ţi mai pasă cu cât puterea ţi-e mai mare. Se comporta deci ca şi cum Franţa ar fi fost a sa, Franţa cu toate bogăţiile ei. Guver-nămintele si cetăţile întărite pe care le poseda li se părură acestei familii mult prea puţine faţă de ceea ce considera ea că merită. Nu exista nimic care să nu fie cum-

parat de Luynes, cu banii regelui; dacă cetăţile sau oraşele nu se lăsau cumpărate, atunci punea stăpânire pe ele cu forţa, ajungând să-şi însuşească în felul acesta optsprezece oraşe dintre cele mai importante. Deşi era pace, toată familia Luynes avea garnizoane puternice în. diverse locuri, îşi umpluse arsenalele cu muniţie de război şi-şi întărise zidurile de apărare ale oraşelor care-i aparţineau, în plus, îşi tocmise armate plătite din banii regelui, întreţinea un regiment de ostaşi în Normandia, condus de domnul de Chaulnes şi începuse a recruta oameni pentru regimentul de gardă. Luynes a cumpărat până şi compania de cavalerie uşoară a regelui, pe numele lui Brantes, fratele său. într-un cuvânt, dacă întreaga Franţă ar fi fost de vânzare ar fi cumpărat Franţa chiar de la Franţa.

în pofida tututor acestor cheltuieli excesive şi păgubitoare, Luynes se vaită tot timpul că n-are bani să plătească pensiile acordate de răposatul rege Henric al IV-lea, nobilimii care-şi câştigase aceste pensii cu sângele ei.
Devenise atât de insolent încât cutezase să-i spună lui Marilac că se simţea foarte jignit de zvonul care începuse a se răspândi că ar fi dorit să se alieze cu prinţul de Conde; adăugase că acum nu mai avea nevoie de nimeni şi chiar dacă regele ar muri, el ajunsese să aibă atâta greutate, încât se putea susţine singur.
Regina-mamă, sătulă până în gât de necazurile şi de jignirile aduse de familia de Luynes, ştia tot ce se petrecea în ţară şi cunoştea toate dezastrele Franţei fiindcă

plângerile ţării ajunseseră până la urechile ei. Ca mamă, se temea pentru fiul ei, ca fostă regentă deplângea situaţia Franţei. Când a văzut că nemulţumirea devine generală, că toţi cei mari încep a se căina, că parlamentul avusese curajul să spună lucrurilor pe nume, speranţa atât a ei cât şi a oamenilor de bine a început să renască. S-a consultat cu ei dacă să se ducă sau nu la Paris, dacă avea certitudinea că putea pune frâu răutăţii celor care duceau ţara de râpă. Spiritele se împărţiră: unii socoteau călătoria reginei-mame la Paris absolut necesară, alţii susţineau că ar fi fost foarte primejdios pentru ea să plece într-acolo. Şi ea socoti că această călătorie ar fi fost plină de pericole, fapt care o determină să stea cât mai departe de locul unde ar fi dorit atât de mult să se afle.
Nu peste mult timp, a fost înştiinţată că duşmanii ei aveau de gând să năvălească asupra oraşului Metz. Ca mamă a regelui, i s-a oferit ajutor din toate părţile. Dar cum ura violenţa, s-a hotărât să nu întreprindă nimic şi să rămână în guvernământul ei. Franţa văzu cu regret motivele întemeiate care o obligau să rămână departe de Curte. Hughenoţii se oferiră s-o ajute. Vidamul din Chartes care prezida adunarea generală ce se ţinea acolo o trimise pe doamna de Maintenon, care era verisoară cu el, ca s-o câştige de partea lui, dar degeaba; regina prefera să îndure oricât numai să nu facă nici o cârdăşie cu hughenoţii.
Favoriţii regelui, văzând pericolul care-i păştea din pricina conduitei lor deplorabile, se hotărâră să recurgă

la o ultimă soluţie, prinzându-i şi închizându-i pe cei care le puneau beţe în roate.
Domnul du Mâine a fost înştiinţat printre primii să fie cu băgare de seamă în ceea ce privea persoana sa. El râse când auzi această veste, îşi bătu joc de ameninţarea familiei de Luynes până când primi un raport în care se spunea că un oarecare din consiliu, beat criţă, precizase felul cum va fi răpit, precum şi locul unde urma să se petreacă acel act de violenţă. Luynes voia să scape de el pentru că du Mâine spusese de faţă cu toată lumea că era o ruşine să se încredinţeze funcţia de conetabil al Franţei lui Luynes, om care niciodată în viaţa lui nu trăsese sabia din teacă.
Această veste, dată cu toate amănuntele, l-a determinat pe domnul du Mâine ca, la jumătatea lunii martie, să fugă din Paris, fără a-şi lua rămas-bun de la rege şi să ducă în guvernământul său, de unde se scuză mai apoi faţă de majestatea sa că fusese nevoit să plece atât de grabnic pentru a-şi apăra viaţa.
Trecând pe la marchizul de Villars, du Mâine îi trimise vorbă reginei că faptul de a fi slujitorul ei îl costase libertatea şi că regina să aibă şi ea grijă de libertatea ei, că el,

indiferent de ce planuri şi-ar face ea, îi va sta oricând la dispoziţie, oferindu-şi viaţa sa şi a prietenilor săi; că se ducea să se ralieze cu ei pentru a-i putea fi de folos, rugând-o să-i transmită ce avea de gând să facă.
între timp, Luynes a scris tututor guvernămintelor care se învecinau cu guvernământul lui du Mâine să fie atente la tot ce va face ducele; aceleaşi scrisori au fost

trimise şi în unele oraşe din guvernământul reginei. Acest procedeu n-a fost aprobat de nimeni, fiind privit cu dispreţ de toată lumea. Faptul a determinat-o pe regină să se plângă fiului ei de sfaturile proaste care i se dădeau.
Când a auzit, Luynes a poruncit celor din jur să facă în aşa fel încât aceste plângeri să nu mai ajungă la urechile regelui; apoi a dat toată vina pe secretarul de stat şi l-a determinat pe rege să plece de la Fontainebleau la Orleans, la solicitarea prinţului de Conde, fără aprobarea consiliului de stat, ci doar la sfatul duşmanilor reginei; din Orleans, l-a trimis pe Montabazon la regină ca s-o convingă să se întâlnească cu regele. Dar Luynes s-a zbătut degeaba s-o ducă pe regină în Bourges sau în Picardia. Ea fusese înştiinţată din vreme de planurile lui mârşave. Totuşi s-a oferit să se întâlnească cu fiul ei într-un loc mai puţin suspect; a propus Parisul, inima Franţei, dar a fost refuzată, spunându-i-se deschis că Luynes era atât de urât de parizieni, încât nu puteau s-o ducă acolo. Fie din sinceritate, fie din viclenie, ducele de Montbazon a vorbit despre teama pe care Luynes o avea faţă de regina-mamă şi despre dorinţa lui de a pune odată capăt acelei situaţii. Montbazon mai primise, de asemenea, însărcinarea de a transmite ameninţările lui Luynes tocmai mie, care fusesem trimis de el să pun o vorbă bună pe lângă regină. Sigur că acele ameninţări fuseseră camuflate sub cuvinte mieroase. Trebuia să-i spun reginei că fiul ei ardea de nerăbdare s-o vadă, dar să-i spun în aşa fel în-

cât regina nici să nu se supere, nici să nu intre la bănuieli. Ea s-a arătat gata să se întâlnească cu fiul ei fie la Blois, fie la Tours; regele urma să afle abia când se vor vedea, dacă ea voia să se înapoieze împreună cu el la Paris şi să nu se mai despartă unul de celălalt.
în ce mă priveşte, Montbazon a avut grijă să-mi spună că felul de a proceda al reginei i se părea cam ciudat. Cât despre regină, mai spuse că nu trebuia să-i ceară nimic regelui înainte de a-l vedea, pentru că după ce se va întâlni cu fiul ei, va obţine de la el, într-un ceas, mai mult decât ar fi obţinut după zece ani de absenţă; că era de datoria mea să-i arăt toate aceste lucruri şi s-o conving să aibă încredere în cuvintele lui Luynes care era interesat să fie linişte în ţară şi care nu avea altă dorinţă decât să vadă că între mamă si fiu există cea mai deplină şi mai sinceră înţelegere; că dacă lucrurile decurgeau aşa cum voia regele, puteam să mă aştept la mari răsplăţi şi onoruri; că dacă lucrurile mergeau prost, mi se va pune mie totul în cârcă, ştiindu-se câtă încredere avea regina în mine; că Luynes va pune şi el „o vorbă bună" pe lângă rege, să mă trimită cât mai repede, înapoi, la Avignon. Nu i-am răspuns altceva decât că slujind-o pe regină, nu voi merita decât laudele datorate celor care-şi fac datoria; că nu ştiam cum vor ieşi lucrurile, dar că puteam să-l asigur că nu mă voi speria niciodată de ameninţările sale care nu vor avea alt efect asupra mea decât că-mi vor dubla curajul.

Regina îi spuse şi ea că, dacă era vorba de a o convinge să se întâlnească cu fiul ei în astfel de termeni, va
492
' r-t r r;f T i• 11 a = Memorii ' * <TK fV A'"»
fi obligată să-şi ia toate măsurile de siguranţă împotriva ginerelui1 său în cuvântul căruia nu mai avea nici o încredere, având în vedere că o înşelase în iot ceea ce-i făgăduise, deşi ginerele ei, prinţul de Piemont, se pusese chezaş pentru el. Domnul de Montbazon se oferi atunci să-l roage pe rege să se reîntoarcă la Fontainebleau pentru a-i spulbera reginei orice bănuială. Ea a fost de acord, dar de teamă ca nu cumva Montbazon să-i răstălmăcească vorbele, l-a trimis pe Boutbillier să aranjeze lucrurile. Şi anume, să-i arate că existau două posibilităţi de realizare a întrevederii dintre regină şi fiul ei: sau să vină la Paris şi să fie primită cu onorurile cuvenite, sau să rămână la Angouleme, fără să fie persecutată şi dispreţuită. Că în urma zvonurilor care circulau după plecarea domnului du Mâine, ea nu va face nimic care-i să-i displacă fiului ei, după cum nu va fi niciodată în stare să-i facă vreun rău, că si-a propus să se împrietenească cu domnul de Luynes, ca să nu-i mai fie duşman.
Luynes, care se străduia să dea impresia că făcuse tot ce putuse ca regele să se întâlnească cu mama sa, l-a sfătuit pe Ludovic al Xlll-lea să se înapoieze la Paris de unde, pe la jumătatea lunii mai, l-a trimis pe Blainville la regină, rugând-o să aibă încredere în el. în acelaşi timp, i-a trimis pe ambasadorii aleşi de rege, în Germania pentru a mijloci aplanarea tulburărilor despre care am vorbit cu un an în urmă. Ambasadori erau domnul d'Angouleme, însoţit de domnii de Bethume şi de Preaux-Châteauneuf.
SA
1 Luynes era ginerele ducelui de Montbazon. n
49S
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Războiul luase proporţii şi toţi prinţii din Germania se înarmaseră; Koln şi Trier ridicaseră un mare număr de soldaţi pe care-i trimiseseră ducelui de Bavaria ce-l slujea pe împărat, dar care n-au putut trece de-a lungul Palatinatului1 decât în urma învoielii dintre episcopii de Wurtzburg şi de Bamberg de a lăsa şi ei să treacă trupele ce vor fi trimise în Olanda şi în alte părţi, partidului protestant.
Ducele de Saxa, văzând că toţi cei din jurul lui se înarmaseră, se înarma şi el. Cei din Boemia, cerându-i ajutorul, el le răspunse că nu le putea da nici un ajutor întrucât ei se răsculaseră fără să-l întrebe pe el împotriva împăratului Germaniei, care era şi regele lor. în 17 februarie, împăratul dădu un edict prin care anula încoronarea Electorului Palatin în Boemia, rugându-i pe ceilalţi prinţi electori să se dezică de el iar pe prinţii străini, să nu-l ajute.
în luna următoare s-a ţinut la Muthausen o adunare a electorilor si a prinţilor din imperiu, atât a celor catolici cât şi a celor care făceau parte din liga de la Augsburg2 şi care rămăseseră fideli împăratului. După ce au analizat nu atât pericolele, cât toate nenorocirile care-i pândeau şi în care îi vârâseră rebeliunea din Boemia, nebunia şi ambiţia Electorului Palatin, îi trimiseseră acestuia o scrisoare, fără a i se adresa cu titlul de rege, scriseră tuturor prinţilor şi nobilimii, încercând să-i determine să
1 Un ţinut din Germania, situat pe malul stâng al Rinului, la nord de Alsacia şi care a fost răvăşit mai târziu de ostile lui Ludovic al XlV-lea (1687-1688).

2 Din Liga de la Augsburg făceau parte Austria, câţiva prinţi germani, Olanda, Anglia şi Spania, toţi fiind împotriva Franţei.

revină la îndatoririle lor, atât pentru demnitatea lor cât şi pentru faptul că prin felul cum se comportaseră, uşurau pătrunderea turcilor care puteau năvăli acum oricând în Germania lipsită de putere; că dacă boemienii nu-şi băgau minţile în cap şi Palatinul nu renunţa la coroana care nu era vacantă, atunci împăratul se va vedea obligat să recurgă la mijloace extreme. El răspunse la toate acele scrisori că procedase cu dreptate şi că va şti să se apere. Prinţii şi statele protestante care între timp se adunaseră la Ulm răspunseră în acelaşi fel. Atunci împăratul porunci să se publice nişte scrisori monitoriale împotriva pretinsului rege al Boemiei, somându-l să depună armele şi să renunţe la pretenţiile asupra regatului Boemiei încă din prima zi a lunii iunie; în caz contrar, împăratul va acţiona împotriva lui aşa cum îl îndemna Constituţia imperiului său. Scrisori asemănătoare cuprinzând aceeaşi ameninţare au fost expediate tuturor prinţilor, seniorilor şi statelor imperiului care ţineau de regele Boemiei.

Deci în această stare se afla situaţia Germaniei când ambasadorii Franţei s-au îndreptat în grabă mare spre Ulm, unde se ţinea adunarea prinţilor protestanţi.
Ducele de Luynes se sluji de acea călătorie pentru a-i aduce la cunoştinţă reginei-mame cât de binevăzut era regele Franţei de către toată creştinătatea, care dacă ar fi aflat că ea nu se înţelegea cu fiul ei, ar fi desconsi-derat-o pe ea şi nu pe rege.
De îndată ce a sosit la Brisach, unde se afla regina-mamă, Blainville i-a înmânat o scrisoare din partea re-

gelui în care acesta îi mărturisea că abia aştepta să o vadă; îi făcea apoi o serie de propuneri generale şi particulare de un interes deosebit pentru ea. Propunerile particulare menţionau că: regele îi va da bani să-şi plătească toate datoriile si toate obligaţiile pe care le avea faţă de slujitorii ei; că-i va îngădui să aibă o companie de cavalerie uşoară; că va putea plăti în continuare pensii tuturor celor care o slujeau; că va putea să-l păstreze pe lângă sine pe ducele d'Epernon care o slujise cu credinţă, dar că va trebui să-i îndepărteze pe ducele du Mâine şi pe alţi câţiva care o apucaseră pe un drum greşit.
După plecarea domnului de Blainville, regina-mamă l-a trimis la rege pe domnul de Breaute, primul ei scutier, căruia îi spusese să înceapă cu lucrurile generale şi nu cu cele particulare, şi anume să-i mărturisească fiului ei cât de mult dorea să-l vadă şi să se afle lângă el, dorinţă pe care nu si-o putuse realiza până atunci. L-a mai rugat pe Breaute să-i spună regelui că zvonul care se răspândise că ea se pregătea să lupte împotriva lui şi că ar recruta soldaţi, era fals; că Longueval, pe care-l trimisese la Angers, dezminţise şi el acel zvon; că fiul ei ar fi trebuit să-şi dea seama cât de mult tânjea ea după odihnă şi după linişte.
Breaute făcând ceea ce i se poruncise, Blainville se reîntorsese la regina-mamă cu o nouă scrisoare din partea fiului ei prin care acesta îi făgăduia că se vor întâlni în curând, aducându-i la cunoştinţă că-i trimitea cincizeci şi ceva de mii de scuzi, pe care-i datora mamei sale

încă de pe vremea când aceasta se afla în Angouleme şi că-i îngăduia să aibă o companie de cavalerie uşoară, în privinţa plăţii garnizoanelor din Angers si Pont-de-Ce, precum şi a pensiilor datorate nobilimii aflate în slujba ei, îi dădu o hârtie la mână şi nu banii de care avea nevoie, spunându-i că parlamentul n-ar fi fost încă de acord. Regina îi trimise vorbă că parlamentul nu avea nici un drept să se amestece în treburile regelui, că ea nu-şi putea părăsi prietenii, că prefera să moară decât să săvârşească o faptă atât de reprobabilă şi că ar fi însemnat o mare greşeală din partea ei să renunţe la nişte prieteni sinceri şi ataşaţi atât de ea cât şi de rege, încre-zându-se în cuvântul celor care-i dădeau sfaturi atât de proaste fiului ei.

între timp, Luynes care-l ura de moarte pe ducele d'Epernon pentru că ţinea cu regina-mamă, porunci să se adune o oştire în Champagne pentru a ataca oraşul Metz şi a-l izgoni de acolo pe domnul de La Valette. Dar locuitorii oraşului au fost preveniţi de acest atac şi, în vreme ce oastea era la doi paşi de oraş, şaptesprezece companii de pedestraşi se desprinseră din ea, cu steagurile larg desfăşurate, şi se duseră să-i dea ajutor ducelui d'Epernon.

Regina-mamă i-a scris regelui, arătându-i tot ceea ce uneltise Luynes, luând apărarea ducelui d'Epernon care apărase oraşul. După aceasta, regina-mamă a început a fi solicitată tot mai stăruitor să vină la Curte. Dar cum în întâlnirea de La Tour, nu putuse vorbi nici măcar o clipă între patru ochi cu fiul ei, cum era veşnic înconjurată

de oamenii lui Luynes care trăgeau tot timpul cu urechea la ce se discuta, şi-a dat seama că la Curte va putea discuta şi mai puţin singură cu fiul ei. Pe de altă parte, dacă reginei îi era teamă să se ducă la Curte din pricina lui Luynes şi a acoliţilor săi, în aceeaşi măsură se temea şi Luynes de ea fiindcă ştia că la Paris avea prieteni devotaţi şi puternici. Aşa că fiecare dintre ei una spunea şi alta gândea: regina mărturisea că abia aşteaptă să pună piciorul la Curte, dar în realitate nici prin cap nu-i trecea să comită o asemenea imprudenţă; Luynes o invita de zor, dar în realitate se opunea cât putea la o asemenea vizită. Aşa că regina-mamă îşi amână călătoria şi trimise pe cineva la ginerele ei, prinţul de Piemont, să stea de vorbă cu Luynes. în timpul acelei negocieri, regina discută cu câţiva dintre slujitorii ei credincioşi; tot gândindu-se la siguranţa plecării sale la Paris, m-a rugat să analizez, cu multă maturitate, dacă plecarea ar fi fost spre binele sau spre răul ei. După o îndelungă chibzuinţă, i-am răspuns că dificultatea nu consta în a cunoaşte boala ci în a găsi leacul cel mai eficace şi mai puţin primejdios; că într-o afacere oarecare cel mai important lucru nu era să-ţi propui să se termine cu bine, ci să-ţi alegi mijloacele de luptă cele mai folositoare şi mai onorabile; că nu existau decât două căi de urmat care nu că erau diferite, ci diametral opuse: prima cale era să se ducă la Paris, să-i vorbească de sus conetabilului1, să se declare duşmana nu a favoriţilor fiului ei ci a faptelor săvârşite de aceştia şi să rostească

1 Adică domnului de Luynes.

tot timpul numai adevărul oricât ar fi fost el de neplăcut pentru ei.

Cea de a doua cale consta în a se asigura de prieteni, de bani şi de soldaţi, după care să ceară regelui îndepărtarea conetabilului şi a tuturor duşmanilor statului; că prima mi se părea mai bună decât cea de a doua, că prezenta un oarecare pericol dar mai mult pentru slujitorii ei decât pentru ea şi că era lucru ştiut că pietrele se rostogolesc întotdeauna peste cei care vor să răpească libertatea sau viaţa cuiva.
Cât despre cea de a doua cale, prezenta mult mai multe inconveniente: în primul rând războiul, răul cel mai mare pentru un popor, care are o asemenea groază de el, încât nu mai stă să judece cine are sau nu dreptate într-o astfel de situaţie. Raţiunea nu are nici un sens dacă nu e sprijinită de putere iar puterea depinde de trei lucruri, şi anume de bani, de cetăţi întărite şi de soldaţi, în ceea ce priveşte banii, cei pe care-i avea regina erau un fleac în comparaţie cu cheltuielile extraordinare pe care le necesita un război, în privinţa cetăţilor întărite, toate erau bune în timp de pace, dar ineficiente în timp de război fiindcă nu puteau rezista în faţa armatelor regelui, în ceea ce priveşte soldaţii, ei vor trebui să fie sau francezi său străini; dacă vor fi francezi, superficiali şi neserioşi ca toţi francezii, vor fi gata oricând să treacă în tabăra adversă. Dacă vor fi străini, nu vor urmări altceva decât să facă afaceri în Franţa, să prade şi, dacă vor putea, să-şi împartă statul care nu era al lor; hughenoţii -în ciuda refuzurilor permanente ale reginei - vor pune

mâna pe arme fie alături, fie împotriva ei; dacă vor fi alături de ea, va însemna că face parte din partidul lor şi că luptă pentru întărirea acelui partid împotriva intereselor ţării şi ale fiului ei şi că războiul nu putea avea decât două rezultate: înfrângerea sau victoria. Că dacă va pierde, va fi înfrântă pentru totdeauna şi nu se va mai putea ridica niciodată; dacă va câştiga şi-l va da pe Luynes pe mâna justiţiei, s-ar putea ca regele să nu mai aibă ochi s-o vadă. Că era vai şi-amar de şeful unui partid care nu avea autoritate; că va înlătura un tiran ca Luynes, dar va avea de-a face cu alţi douăzeci; că înainte de a te vârî într-o afacere trebuie să ştii şi cum vei ieşi din ea.
Regina a fost impresionată de toate acele raţionamente şi s-a simţit foarte tulburată. Dar văzând că prima cale nu avea decât doi sau trei susţinători - Marillac, părintele Suffren si eu - si că toată lumea înclina către cea de a doua cale, se hotărî să apuce pe ea. Această hotărâre, odată luată, a fost însă cu neputinţă de pus în practică din pricina necazurilor care se năpustiră unul după altul asupra Franţei.
Ducii de Vendome şi de Longueville, temându-se să nu fie arestaţi, se retraseseră de la Curte; unul o porni spre Anet şi de acolo, în Vendome, celălalt se duse în Normandia. Ducele de Nemours le urmă exemplul, contele de Soissons şi mama sa plecară şi ei la Dreux. Ultimul care a scăpat a fost cavalerul de Vendome.
Cauza principală care i-a făcut să treacă de partea reginei-mame a fost - în afară de vechea ceartă dintre

prinţul de Conde şi răposatul conte de Soissons - legătura strânsă dintre Luynes şi domnul prinţ care-l privea pe conetabil ca pe cel ce-i dăruise libertatea şi ca pe un aliat al său; în plus, cei doi puseseră la cale căsătoria dintre fiica ducelui de Luynes şi cel de al doilea fiu al ducelui de Guise, cel mare trebuind să se însoare cu domnişoara de Bourbon.

lată însă că o nouă ceartă izbucni între Conde şi Soissons, fiecare dorind să-i înmâneze regelui şervetul, la masă. Domnul prinţ pretindea că această cinste i se cuvenea lui datorită calităţii pe care o avea de prinţ de sânge regal, celălalt, datorită funcţiei de mare-maestru. Regele care nu se pronunţă în favoarea nici unuia dintre ei, porunci ca şervetul să-i fie înmânat de M...
în această ceartă, ducele de Guise şi toţi prietenii ducelui de Luynes i-au luat partea lui Conde; ducele du Mâine şi toţi cei care erau nemulţumiţi de favoriţii regelui i-au luat partea tânărului conte de Soissons. în urma acestei înfruntări, contele de Soissons a trecut de partea reginei-mame. Venirea lor o stingheri şi o deranja pe regina-mamă aflată la Angers căci, nedorind un război ci doar a-l modera lui Luynes, îi pofti să plece în Norman-dia cu atât mai mult cu cât în consiliul ei începuseră deja scindările. Ducele de Vendome îl îndemnă pe contele de Soissons să ceară să fie el şeful consiliului reginei-mame şi o convinse şi pe doamna contesă să aibă aceeaşi pretenţie în ceea ce-l privea pe domnul conte. Dar toată lumea se opuse. Toţi cereau bani şi făgăduiau să facă minuni în schimbul lor. Dar se umflară în pene

degeaba pentru că nu izbutiră să înşele pe nimeni cu atât mai mult cu cât nimeni nu aştepta nimic de la ei. Ducele Florenţei o înşelă pe regină în chipul cel mai ruşinos, căci trimiţându-i-l pe căpitanul Gamozino pentru a se plânge împotriva lui Luynes şi a-l ruga să-i trimită banii pe care-i ţinea la el, acesta îl înştiinţa imediat pe Luynes şi nu vru să-i dea decât o mică parte din banii pe care regina îi avea în păstrare la el.
Domnul prinţ, avertizat de toate acele pregătiri, i-a sfătuit pe rege să pună imediat mâna pe arme, spunân-du-i ducelui de Luynes că graba însemna siguranţă, iar întârzierea, primejdie. Dar vorbele sale nu-l impresionară prea tare pe Luynes fiindcă prinţul vedea peste tot numai duşmani şi se temea până şi de prietenii săi. Vedea că toţi ţineau cu regina-mamă, că aproape toţi erau împotriva lui, că nu cu bani îi ademenise regina-mamă pe toţi cei din partidul ei, ci cu mila de a vedea o persoană de un rang atât de înalt, persecutată şi umilită aşa cum era ea. Văzând totuşi că se îngroaşă gluma, Luynes se pregăti să-l ducă pe rege la Amiens (aşa cum mi-au spus mai târziu nişte preoţi), el preferând să fugă în loc să se apere.
Domnul de Longueville, auzind că regele vrea să se îndrepte spre Amiens, părăsi repede Normandia. Domnul de Rouville, om curajos şi plin de suflet, nu-l putu determina cu nici un chip să rămână. Degeaba I-a sfătuit să-l închidă pe primul preşedinte din Rouen care nu-l simpatiza şi să-i ia slujba datorită căreia avea mare trecere în oraş; I-a îndemnat apoi să pună mâna pe vechiul

castel din Rouen al cărui guvernator era devotat reginei-mame. Dacă punea stăpânire şi pe castel şi pe guvernator, putea deveni stăpânul oraşului. Dacă nu era atât de cutezător să întreprindă acest fapte, putea să se retragă şi să se fortifice în Caen unde cavalerul de Ven-dome nu trimisese decât un slujbaş oarecare fiind sigur de fidelitatea lui, un anume Prudent, fostul său preceptor, care avea grijă de oraş. Dar ducele de Longueville nu s-a putut hotărî să facă nici una dintre aceste isprăvi şi la primul zvon despre venirea regelui, s-a hotărât să părăsească oraşul.

Dorinţa lui de a se retrage i-a dat curaj lui Luynes să se gândească la plecarea regelui; în acelaşi timp i-a scris reginei-mame, prin nunţiul papal, conjurând-o să nu dea satisfacţie împătimiţilor din facţiunea sa, ci dimpotrivă, să se străduie să menţină liniştea; pentru a o convinge de bunele sale intenţii i-a trimis pe ducii de Montbazon şi de Bellegarde, pe arhiepiscopul de Sens şi pe preşedintele Jeannin, cu puteri depline de a-i îndeplini cererile şi cu rugămintea de a avea încredere în ei.
Cei patru plecară în ziua de 3 iulie, după ce domnul Le Grand fusese făcut duce şi pair şi primit în parlament.
Vestea plecării lor ajungând la Angers, cei din jurul reginei-mame s-au împărţit în două: unii care susţineau să-i primească, alţii care cereau să-i pună pe goană. Episcopul de Lugon1 spunea că ar fi o mare greşeală să nu-i primească, domnul de Vendome, că ar fi o crimă să
1 Adică Richelieu.

le deschidă poarta şi o mare imprudenţă dacă nu i-ar aresta. Dar regina-mamă hotărî să-i primească nevrând să-şi nemulţumească fiul. Sosirea lor a fost urmată de reîntoarcerea marelui prieur şi de un număr de curieri care aduceau vestea cuceririi oraşui Caen şi a situaţiei primejdioase în care se aflau treburile statului.
Regele plecă din Paris în 7 iulie, îndreptându-se spre Rouen; noaptea dormi la Pontoise unde sosiră şi deputaţii din Caen care-l asigurară de fidelitatea locuitorilor oraşului, spunând că ei n-au vrut să intre în conflict cu castelul întărit din Caen fiindcă tunul de acolo, îndreptat către ei, putea să-i spulbere într-o clipită; că preferau să aştepte până ce aveau să primească nişte soldaţi care să-i ajute să se spele de ruşinea pe care le-o făcuseră cei de la castel, că - având asentimentul lui Prudent -cheile oraşului se aflau la ei şi că ei înşişi aveau grijă de porţi.
Majestatea sa le mulţumi pentru fidelitate şi li-l trimise pe marchizul de Mosny a doua zi, în 8 iulie, să-i asigure că mareşalul de Praslin va sosi peste sase zile în preajma oraşului Caen, cu două mii de pedestraşi francezi şi cu cinci sute de pedestraşi elveţieni pentru a se opune guvernatorului.
în 8 iulie, regele plecă din Pontoise şi se duse să doarmă la Magny; aghiotanţii săi dădură o fugă până la Rouen unde ducele de Longueville rămase atât de uimit, încât îşi făcu într-o clipă bagajele şi fugi la Dieppe, pretextând că unii îl vorbiseră de rău în faţa regelui şi, ca să nu fie întemniţat pe nedrept, prefera să se pună la adă-

post. în aceeaşi zi sosi şi colonelul d'Ornano care a fost primit cu multă bucurie. Prima lui grijă, după ce s-a văzut cu parlamentul şi cu magistraţii, a iost să dea cuvântul guvernatorului vechiului palat, despre care regele ştia că-i era devotat, ca să nu treacă de partea rudelor sale - preşedintele Bouteroude şi Saint-Aubin - care se retrăseseră din oraş şi nu voiseră să se supună poruncii regelui de a se prezenta în faţa sa. Guvernatorul îşi dădu cuvântul că-l va sluji pe rege, dar a doua zi, în 9 iulie, o şterse englezeşte, fără să-l vadă nimeni. Colonelul d'Ornano puse stăpânire pe vechiul palat şi i-l încredinţa prinţului de Conde care între timp sosise şi el.

Regele primi această veste în timp ce se găsea la Ecouis; după ce află că oraşul Rouen intrase în stăpânirea sa iar râul Sena era liber, porunci mareşalului de Praslin şi domnului de Crequi să se îndrepte în mare grabă spre Caen, cu trupe cât mai multe.
A doua zi, în 10 iulie, regele sosi la Rouen unde intră fără prea mare solemnitate, dar aplaudat de întreg oraşul. Parlamentul şi toate companiile suverane veniră să-l salute. Sâmbătă, regele se duse la parlament şi alese noi magistraţi şi căpitani ai oraşului dintre cei care făceau parte din Camera Conturilor, din Curtea cu Juri şi din parlament; cei aleşi depuseră jurământul de credinţă în faţa suveranului lor.
începând de vineri, când sosise, si până duminică, ziua în care a plecat, regele a primit o mulţime de sfaturi din partea locuitorilor oraşului care l-au rugat să înainteze. Cu insistenţe asemănătoare a fost asaltat şi de

parlament; aşa că regele a fost obligat să se grăbească mai ales după vestea pe care a primit-o, despre faptul că marele prieur - aflând de la Prudent că trupele regelui înaintau, că oraşul era oricum pierdut şi că va pierde în curând şi castelul dacă nu-i venea cât mai repede în ajutor-se hotărâse să plece imediat către Caen; numai că ajungând acolo n-a mai cutezat să facă nimic şi s-a întors înapoi. Fapta sa a fost de-a dreptul ruşinoasă; căci marele prieur care-şi dădea seama cât de important era Caenul pentru regina-mamă, plecase imediat într-acolo; numai că de îndată ce ajunse la porţile sale, Senneterre - care dorea să tragă din acel război un profit şi nu să se afle în pericol - îl convinse că nu era cazul să-şi primejduiască libertatea şi nici să se încumete la vreun asediu. Marchizul de Beuvron, văzând că se ivise ocazia de a se remarca, se oferi să asedieze el oraşul Caen împreună cu prietenii săi. Dar degeaba: Beuvron care-l întorsese din drum pe marele prieur, din laşitate, a respins oferta marchizului, din gelozie.
Regele plecă deci din Rouen, în 22 iulie, şi află că domnul cardinal de Guise se dusese la regina-mamă. De îndată ce regina află că marelui prieur îi lipsise curajul si nu îndrăznise să apere oraşul Rouen, se hotărî să-i scrie regelui căruia îi trimise două epistole: una care conţinea sfatul de a mai tempera cutezanţa lui Luynes în aşa fel încât să nu mai fie prejudiciabilă ţării. Regina-mamă îi mai scria fiului ei că, văzând ce amploare luase dezordinea din Franţa, îl ruga să ia aminte la mijloacele pe care le socotea ea eficiente să curme acea situaţie,

l
. ,.Jh, •::! !•.< Memorii ' . .A-J"
şi anume să poruncească tuturor mai-marilor ţării, vechilor săi slujitori şi tuturor comunităţilor să-i arate cum ar putea remedia răul din Franţa despre care el habar n-avea. Şi pentru că lucrurile nu se puteau rezolva decât prin nişte consilii, ea socoti că ar fi bine să stabilească patru, si anume:
Un consiliu care să se ocupe de Stat si de treburile ecleziastice.
Al doilea, să se ocupe de război. ,'
Al treilea, de finanţe.
Al patrulea, de partidele politice.
Şi pentru că nu poţi numi consilii dacă nu există şi reglementările legale necesare, majestatea sa regele era rugat să hotărască în consiliul său regal să fie respectat cu strictețe primul articol din ordonanţa dată la Blois, privind nominalizarea beneficiilor, a

bulelor date de papii Pius al V-lea şi Sixtus al Vl-lea, vizând simoniile, coadjutorii revocaţi şi pe episcopii obligaţi să-şi ocupe reşedinţele.
în ceea ce priveşte nobilimea, marile slujbe din regat ca si majoritatea celor din casa regală, să nu mai fie acordate după bunul plac al stăpânilor, ci după merite şi după mari virtuţi sau după marile servicii aduse ţării; nimeni să nu mai poată obţine oraşe întărite decât dacă şi le cucerise singur, în ceea ce priveşte justiţia, regele să dea porunci să se respecte ordonanţele ce se ocupau de reglementarea acesteia. Nici o comisie să nu mai poată fi trimisă în provincie până nu era verificată de parlament, iar parlamentul să nu aprobe nici unul dintre edictele păgubitoare ţării şi regelui.

în ceea ce priveşte finanţele, să nu li se mai îngăduie celor din ministerul respectiv să mânuiască bani lichizi; pensiile şi darurile să fie pe viitor moderate; cei care vor depăşi un venit de trei mii de scuzi, să fie verificaţi de Camera Conturilor.
în privinţa uşurării poporului, să existe nişte reglementări care să împiedice vexaţiunile aduse de starostii breslelor, de arcaşi şi de funcţionarii ce se ocupau cu impozitul pe sare1.
Fermierii, indiferent din ce categorie socială ar fi făcut parte, nu-i mai puteau obliga pe ţărani să le muncească pământurile, în cazul în care contractele încheiate expiraseră de şase luni.
Cea de-a doua scrisoare trimisă regelui, sub formă de manifest, cuprindea descrierea nedemnului tratament pe care-l îndurase regina-mamă de când plecase de la Curte, precum şi situaţia deplorabilă în care se afla biata Franţă din pricina ambiţiei nemăsurate a unor persoane care-şi sporeau averile, sărăcind ţara.
Scrisoarea fiind prea lungă ca s-o transcriem aici, neam mulţumit s-o inserăm la sfârşitul acestui capitol2.
Vorbind despre cele două scrisori, eu n-am fost de acord ca regina-mamă s-o trimită pe ce de-a doua, ştiind că armele cele mai cinstite nu sunt întotdeauna şi cele mai eficace.
1 Aşa-numita gabelă, un impozit pus pe sare care obliga pe fiece supus al regelui să cumpere în fiece an o anumită cantitate de sare.
2 Scrisoarea însă lipseşte din manuscris (n. ed. fr.).

Deşi în acea scrisoare nu făcea altceva decât să vorbească despre necazurile pe care le avusese de îndurat din partea celor aflaţi la cârma Statului, regina-mamă a trimis-o totuşi la îndemnul celor din preajma sa, în afară de mine şi de Marillac care am fost împotrivă, l s-a spus că numărul celor aflaţi alături de ea era atât de mare, încât trebuia să-i facă pe persecutori să tremure. Eu, dimpotrivă, am susţinut că ar fi fost mult mai bine să fi renunţat la toată amărăciunea din acea scrisoare şi să-şi mai fi îndulcit vorbele pentru a evita să ajungă la vreun război.
Sarcina de a înmâna regelui prima scrisoare a fost încredinţată lui Sardini. Chiar a doua zi după plecarea sa din Rouen, regele a şi fost înştiinţat că urmează să sosească Sardini, dovadă cât de prompt era informat de către trădătorii aflaţi pe lângă regina-mamă.
Imediat au şi început să zboare depeşele în provincie. Luynes a pregătit o armată de douăzeci de mii de pedestraşi şi două mii de călăreţi. Pe ducele d'Elboeuf l-au trimis să comande armata din Normandia, alcătuită din şapte mii de pedestraşi şi o mie de călăreţi;

trupele din Champagne primiră ordin să se înapoieze lângă rege, iar prinţul de Conde a primit aprobarea de a comanda întreaga armată. Aşa că cel pe care regina îl întemniţase pentru a-l salva pe rege, a fost pus acum în fruntea oştilor regale pentru a o doborî şi aceasta în numele aceluiaşi rege.
în 14, Sardini a ajuns la rege care se afla la Dives; i s-a interzis să-i dea vreo scrisoare lui Ludovic spunân-du-i-se că nu avea voie să-l vadă, deşi el susţinea că nimic din ce era scris acolo nu-l jignea pe ducele de

Luynes. l s-a răspuns să mulţumească cerului că nu fusese privat de libertate şi că i se îngăduia să se reîntoarcă la regina-mamă. Astfel, domnul de Luynes în loc să asculte plângerile reginei, l-a rugat pe rege să-i îngăduie s-o pedepsească pe ea şi pe ai săi, cu oastea sa.
Dacă Sardini ar fi dus cea de-a doua scrisoare îndreptată împotriva lui Luynes, acesta poate că ar fi avut dreptate să nu-i îngăduie să ajungă la rege; dar din moment ce-o ducea pe prima, Sardini ar fi putut insista şi ajunge, eventual, la o înţelegere cu Luynes şi nu să abandoneze atât de uşor lucrurile, fapt pentru care toată lumea l-a ţinut de rău.
La Caen, Luynes văzu că oraşul îi opune o foarte slabă rezistenţă; cel care avea datoria să-l apere fiind fiul unui zidar, era obişnuit cu zgomotul ciocanelor şi nu cu al tunurilor de care se sperie în aşa hal, încât în ziua de 17 iulie, îl abandonă în mod laş. Regina-mamă aflând că trupele regelui se îndreaptă spre Mans, a fost sfătuită de către cei care aveau grijă de ea, să înainteze spre La Fleche ca să împiedice trupele regelui să avanseze prea repede şi ducii du Mâine şi d'Epernon să aibă răgazul necesar să-i vină în ajutor. Dar deşi treaba a fost foarte bine gândită, rezultatul n-a fost pe măsură. N-a existat nici un mijloc care să-l determine pe ducele du Mâine să-şi părăsească guvernământul fiindcă era convins că dacă pleacă de acolo avea să-l piardă şi fiindcă nu-şi dădea câtuşi de puţin seama că dacă nu pleacă, pune în primejdie viaţa reginei-mame. Ducele d'Epernon încă nu terminase cu pregătirile. Soldaţii pe care îi

făgăduise Vendome, nu putuseră fi recrutaţi din lipsă de bani. Aşa că regina-mamă se văzu ameninţată de oastea pe care o ridicase Luynes, fără altă apărare decât cei o mie cinci sute de oameni pe care-i avea ducele de Retz şi câteva trupe pe care slujitorii săi devotaţi izbutiseră să le adune din guvernământul ei. lat-o deci constrânsă să părăsească oraşul La Fleche şi să se reîntoarcă în Angers unde, deocamdată, se afla în siguranţă.
Trecând prin Mortagne, regele dădu în 28 iulie, o hotărâre prin care îi declara criminali de lezmajestate pe toţi cei care o ajutau pe mama sa, dacă până într-o lună n-o părăseau şi nu treceau de partea lui.
Oamenii reginei-mame se prefăcură a întări oraşul Pont-de-Ce ca să oprească, chipurile, armata lui Luynes şi să asigure trecerea trupelor pe care le aşteptau din Saintange si din Guienne, făgăduind să facă adevărate minuni. Numai că făgăduiala e una şi împlinirea ei, alta. Dar iată că sosi vestea că armata regală intrase în Pont-de-Ce şi în Angers. Soldaţii şi căpitanii reginei se arătară dornici de a-şi face din plin datoria, dar mai-marii lor dădură înapoi. Nemaiîntâlnind nici o rezistenţă, armata regelui dărâmă în luna august, toate baricadele şi cuceri oraşele, în afară de castel, care s-a predat însă şi el a doua zi dimineaţă.

Mai toată lumea ţinea cu regina-mamă şi atâtea persoane de neam mare declaraseră că sunt de partea ei, încât era cu mult mai uşor să-i numeri pe care care-i erau împotrivă. Dar deşi în apărarea ei s-au ridicat atâtea glasuri, totul a fost zadarnic; regina aproape că a că-

zut în mâna duşmanului şi numai printr-o minune n-a fost prinsă. Tot insuccesul şi tot blamul s-au spart în capul lui Marillac, aghiotantul armatei reginei. Dar dacă e să spunem adevărul, bietul om n-a avut nici o vină, căci înfrângerea s-a datorat mai multor cauze: în primul rând, lipsei de legătură întâlnită, de obicei, în astfel de partide, unde fiecare vrea să fie stăpân şi să tragă foloase cât mai mari, fără să-l intereseze binele comun. Pe urmă, se ştia că regina nu avea pe nimeni lângă ea în stare să comande o oştire, nici pe cineva care să se bucure de reputaţie în ochii soldaţilor. Contele de Soissons era de neam nobil, dar din păcate nu avea decât şaptesprezece ani şi ar fi fost o crimă să expui un copilandru, oricât de ambiţios şi de plin de curaj s-ar fi arătat el.
Sub comanda lui se aflau ducii de Vendome şi de Nemours, apoi Senneterre şi mareşalul de Boisdauphin; contele de Saint-Aignan şi Marillac erau aghiotanţi. Ducele de Vendome avea mult spirit dar atât de puţină tragere de inimă, încât nimeni nu socotea că belşugul primului ar putea suplini lipsa celeilalte. Ducele de Nemours nu era lipsit, după părerea mea, de iniţiativă, dar trupul lui plăpând şi bolnăvicios îl făcea să nu se bucure de nici o autoritate printre soldaţi, nefiind în stare să ducă la capăt o astfel de treabă. Mareşalul de Boisdauphin, deşi dăduse pe vremuri dovadă de multă vigoare, acum nu mai avea nici trupul sprinten, nici mintea ageră, în plus, după ce-l lăsase pe prinţul de Conde să treacă peste mai multe râuri, cu oastea lui, în timpul

regenţei, deşi avusese o armată numeroasă cu care ar fi putut să-l ţină în frâu, acum nimeni nu mai credea că ar fi în stare să ţină piept armatelor regelui să nu treacă peste râurile din ţinutul Anjou. Marele prieur al Franţei, fratele ducelui de Vendome, care comanda cavaleria reginei-mame, avea - după câte mi-am putut da seama -şi spirit şi inimă si multă simţire; dar a fost atât de prost îndrumat în această afacere, încât n-a putut face nimic.
Greşeala cea mai mare a constat în faptul că au lăsat oraşul Caen fără apărare iar în ziua derutei de la Pont-de-Ce a rămas să lupte douăzeci şi patru de ore cu cavaleria, aproape de contraescarpa1 din Angers, aşteptând poruncă ce anume trebuia să facă, fără ca ducele de Vendome si domnul de Boisdauphin care se aflau împreună cu marele prieur să ştie ce aveau de făcut.
Nimeni n-ar fi crezut că Senneterre, unul dintre aghio-tanţii care aveau o atât de mare experienţă în astfel de treburi şi contele de Saint-Aignan, şi el tot aghiotant, vor sta cu braţele încrucişate. Nu se putea nega că domnul de Marillac n-ar fi fost un om de ispravă; dar toţi ştiau că era mai mult bun de gură decât de treabă.
Prevăzând ce se va întâmpla, toată lumea ar fi dorit să fie chemat domnul du Mâine ca să acţioneze sub comanda domnului conte de Soissons. Dar în gelozia sa, ducele de Vendome - care-i seconda pe tânărul conte şi pe mama acestuia - n-ar fi putut îndura un asemenea afront, în concluzie, ducele de Vendome şi domnul de Marillac care nu se îngrijiră de fortificaţiile necesare, lua-
1 Partea dinafară a unui şanţ.

ră împreună o hotărâre nefastă: căci în loc să se grăbească a întări măcar intrările în mahalalele din Angers ca să opună o cât de mică rezistenţă şi să se apere în felul acesta măcar împotriva unei invazii neaşteptate, în loc să facă - la capătul podului din Pont-de-Ce - un şanţ menit să oprească trecerea (lucru lesne de înfăptuit), ei făcură un şanţ pentru a lega oraşul Angers de oraşul Pont-de-Ce; şanţul, mult prea lung, preconizat să aibă două leghe lungime, nu numai că n-a putut fi gata înainte de sosirea regelui, dar chiar dacă ar fi fost gata, tot nu le-ar fi fost de nici un ajutor având în vedere că ar fi fost necesari douăzeci de mii de oameni ca să-l apere, motiv pentru care nici n-a mai fost isprăvit.
Pot spune, sub jurământ, că le-am explicat de nenumărate ori celor în cauză inconvenientul acelei lucrări; dar neîncrederea pe care o manifestau faţă de mine era atât de mare, încât mi-am dat searna că ar fi fost inutil să mai insist, îmi amintesc că le-am şi spus că le-ar fi trebuit douăzeci de mii de oameni ca să apere şanţul care n-avea să fie gata la vreme şi că trupele ducilor d'Epernon şi du Mâine nu erau nici ele pregătite să înainteze. Că, în concluzie, dacă era vorba să facă rost de atâţia soldaţi, nici nu putea fi vorba să-i maseze în acel loc fiindcă ar fi trebuit să le dea zilnic de mâncare, în afară de faptul că un număr atât de mare de recrutări ar fi secătuit punga reginei. Dar cum fiecare ţine la părerile sale, nimic nu i-au putut abate de la acel plan.
în vremea aceasta regele continua să înainteze şi cu atât mai repede cu cât neizbindu-se la Rouen de nici o

rezistenţă, iar la Caen, de una atât de slabă încât nici măcar n-a mai fost luată în seamă, s-a îndreptat spre Mans, iar de acolo spre câmpia din Pont-de-Ce unde a poruncit armatei sale să se aşeze doar la o jumătate de leghe de armata mamei sale, ca să le dea posibilitatea ducelui de Bellegarde, arhiepiscopului de Sens şi preşedintelui Jeannin să ducă la capăt tratatul de pace pe care-l începuseră.
Singurul lucru care s-a mai putut face a fost să se aşeze în poziţie de luptă - la capătul podului din Pont-de-Ce, în acel mare şanţ neterminat - opt sau zece companii din regimentul reginei, regiment care sosise între timp, si din regimentele comandate de ducele de Retz, de La Jousseliniere, du Bellay şi de baronul de La Flosseliere. Toate acele trupe numărau vreo patru mii de oameni, în stare - dacă ar fi avut nişte şanţuri bune de apărare, să ţină în loc vreme de cincisprezece zile înaintarea unei mari armate. Şi totuşi n-au fost în stare să ţină piept nici măcar un sfert de ceas oştirii regelui ce se profila în zare.
De îndată ce careva îi spuse ducelui de Retz că văzuse armata regelui, acesta ceru un cal şi se duse s-o vadă cu ochii lui; după ce se întoarse, din curajos deveni furios, tunând şi fulgerând că regina voia să-i sacrifice, în vreme ce pe ascuns ducea tratative de pace. După care s-a întors şi dus a fost.
La început, cei din jur au crezut că glumise. Dar nici vorbă de aşa ceva. îşi luă cu sine regimentul împreună cu cel al lui Jousseliniere şi străbătu în mare grabă oraşul Pont-de-Ce dând bir cu fugiţii. Prietenii săi, uimiţi de

o astfel de faptă, se străduiră să-l determine să-şi vină în fire, dar a fost cu neputinţă. Fapta acestui personaj şi a celor o mie cinci sute de oameni pe care-i târî după sine a avut

urmări grave pentru regina-mamă. Câţiva ofiţeri din trupele regelui observând dezordinea armatelor reginei, dădură fuga să vadă despre ce anume era vorba. Când se apropiară, văzură că şanţul - care mai înainte fusese ticsit de oameni - acum era gol. Apoi zăriră infanteria plecând în grabă. Văzându-i părăsind acel loc, şi-au dat imediat seama că retragerea era în avantajul lor. îl înştiinţară deci pe mareşalul de Crequi să înainteze imediat. Acesta porni atât de repede, încât ducele de Vendome se sperie cumplit şi în loc să se îndrepte cu oamenii săi şi să ocupe poziţiile din şanţul gol, mai putând încă ţine piept o bună bucată de vreme, armatelor regelui, se retrase şi încă într-o atât de mare grabă că a fost primul care a venit să-i spună reginei ce se întâmplase. Speriat de moarte, a rostit:

— Doamnă, mai bine aş fi murit!

Una dintre domnişoarele de onoare care nu era lipsită de spirit i-a răspuns prompt:

— Dacă aţi fi dorit cu tot dinadinsul acest lucru, n-ar fi trebuit să părăsiţi locul unde vă puteaţi îndeplini dorinţa.

Ducele de Vendome a fost urmat de îndată de toţi ceilalţi şefi de armate, în afară de contele de Saint-Aignon care a fost luat prizonier. Toate acele întâmplări speriară atât de tare trupele reginei-mame, încât nu mai opuseră nici o rezistenţă; soldaţii o luară la fugă iar o mulţime de ofiţeri le urmară exemplul.

Contele de Saint-Aignon, care n-a vrut să procedeze la fel, s-a luptat plin de curaj, în fruntea unui pâlc de ostaşi din compania de gardă a reginei-mame şi a fost luat prizonier. Marchizul de La Flosseliere care înaintase cu muşchetarii săi, ajungând undeva, într-un hăţiş, de unde îl stânjenea pe duşman, a fost şi el luat prizonier. Bois-Guerin, aflat în fruntea unui regiment, dovedind prin faptele sale de vitejie că era un adevărat soldat, a avut şi el aceeaşi soartă ca ceilalţi doi. Baronul de Pont-Château, după ce a pierdut zece sau doisprezece oameni care au fost ucişi, s-a retras din Angers cu restul trupei. Vicontele de Bettancourt, guvernatorul din Pont-de-Ce, după ce a fost rănit de o lance, la şold, s-a retras în castel, unde a ţinut piept duşmanilor până a doua zi când a capitulat. Au murit în luptă patruzeci sau cincizeci de ofiţeri şi gentilomi, vreo trei, patru sute de soldaţi de-ai reginei-mame - unii înecaţi, alţii lăsându-se ucişi fără să se mai apere; din oastea regelui şi-au pierdut viaţa doar câţiva soldaţi. Aghiotantul de Nerestan s-a ales cu un şold zdrobit, rană gravă din pricina căreia a şi murit. Domnul Desmarets, ginerele ducelui de Sully, a fost ucis, iar locotenentul Malici, din regimentul de gardă, a fost grav rănit. Au mai fost răniţi uşor alţi câţiva, dar cum rezistenţa s-a dovedit a fi slabă şi deruta oamenilor reginei-mame atât de mare, nici nu e de mirare că armata regelui a avut pierderi atât de mici.

Cu acest prilej mi-am dat încă o dată seama că un partid alcătuit din mici facţiuni care n-au nici o legătură între ele, în afară de superficialitate, care blamează tot

timpul guvernul dorind să-l schimbe fără să ştie de ce, n-are viaţă lungă; cu acest prilej, le-am amintit celor din preajma reginei-mame că eu le atrăsesem mai demult atenţia că ligile şi partidele sunt cu atât mai şubrede cu cât sunt mai mari; că deşi nu există fum fără foc, astfel de uniuni scot mai mult fum decât foc, că nu-s bune decât să inspire oarecare teamă şi nimic mai mult. înfrângerea armatelor reginei mi-a confirmat pe deplin spusele fiindcă toate acele mari pregătiri n-au slujit la altceva decât să-i mănânce reginei, în opt

zile, două milioane de livre, fără a-i putea asigura paza. Atunci toţi recunoscură că ar fi trebuit să-mi fi dat dreptate, fiecare căindu-se că nu mă ascultase. Ba unii mai exageraţi, izbucniră în lacrimi în loc să încerce să iasă din mocirlă.)-am spus reginei că nu era cazul să-şi piardă vremea şi să mai discute despre ce se întâmplase, ci să se gândească la ce avea de făcut şi cât mai repede; că, după părerea mea, era cazul să se urce într-o luntre şi să treacă râul pentru a ajunge cât mai iute în Angouleme. Că lucrul era încă uşor de înfăptuit pentru că regele avea cavalerie puţină şi slabă, iar regina avea o cavalerie puternică; armata regelui era zdrobită de oboseală după lupta dată, în vreme ce oastea ei era odihnită cu atât mai mult cu cât rămăsese pe marginea şanţului din Angers şi nu se dusese la Pont-de-Ce. Regina se hotărî imediat, îşi scoase toate bijuteriile cu pietre scumpe şi le încredinţa comandorului La Porte, rugându-l să le amaneteze şi să facă rost de bani. Totul era gata când iată că - cu două ceasuri înainte de plecare - doamna con-

tesă şi ducele de Vendome veniră să-i spună reginei că decât să se expună hazardului, mai bine ar fi să ceară pace. Le-am explicat celor doi că punerea în aplicare a acelui plan nu prezenta nici un pericol, că trecerea în Angouleme era sigură şi uşoară, că regina se va afla la zece leghe distanţă de acolo, că avea şase sute de călăreţi sprinteni şi că nu va simţi nici o altă oboseală în afară de faptul de a fi stat o zi întreagă în soare; că dincolo de râu se afla o mulţime de trupe care abia aştepta să i se alăture. Dar orice argument s~a dovedit a fi zadarnic; nimic n-a mai putut s-o determine pe regină să-şi schimbe hotărârea de a cere pace. Spaima pusese atât de deplin stăpânire pe inimi, încât le răpise tuturor puterea de judecată. Doamna contesă se temea că domnul du Mâine - care se legăna cu nădejdea că o va lua de nevastă - ar fi obligat-o, odată aflată în puterea lui, să renunţe la domnul de Vendome care n-ar fi îndurat ca un altul să aibă gloria de a-i porunci. Toate aceste fleacuri o întoarseră pe regină din drum şi o făcură să accepte pacea, indiferent în ce condiţii.

Domnii de Bellegarde, de Sens şi preşedintele Jean-nin începură a se ocupa de acest lucru. Trebuie să spunem, spre onoarea domnului de Luynes, că felul cum s-a purtat în timpul tratativelor, a fost cu totul altul decât ce! caracteristic lui, neprevalându-se de nici unul din avantajele pe care le avea. Cardinalul de Sourdis şi cu mine am fost trimişi să semnăm hârtiile.

Regele ne-a primit foarte bine; Luynes ne-a linguşit exagerat iar domnul prinţ de Conde i-a urmat exemplul.

Dar cum în lucrurile cele mai limpezi aproape întotdeauna apare şi câte o dificultate, ne-am gândit că n-ar fi bine să ne hotărâm definitiv asupra articolelor ce ne fuseseră propuse, ci să ni se dea răgazul necesar să le comunicăm reginei-mame şi celor care se aflau alături de ea. Am arătat că nu făceam acest lucru ca să zădărnicim pacea şi doar ca să nu abuzăm de puterea care ne fusese încredinţată. Toţi ne dădură dreptate, în frunte cu regina-mamă, în afară de sfetnicii aflaţi în jurul ei care ne ţinură de rău socotind că săvârşisem o mare imprudentă.

După ce am arătat tot ce se petrecuse, regina a hotărât ca a doua zi să ne reîntoarcem la masa tratativelor. De data aceasta am primit sarcina de a încheia pacea. Tratatul a fost semnat în 10 august fără condiţii pentru regina-mamă care-şi putea menţine în slujbe toţi

slujitorii, ea având libertatea de a se apropia de fiul ei. Pacea odată încheiată, s-a hotărât ca întrevederea dintre mamă şi fiu să aibă loc peste şase zile, în Brisach, lucru care a şi fost îndeplinit, în 26 august, regele a dat o declaraţie prin care recunoştea nevinovăţia si sinceritatea reginei-mame, a intenţiilor şi faptelor sale.
în rest, scurta şedere a reginei la Brisach a fost plină de politeţuri, regele nepierzând nici o ocazie de a-i dovedi dragostea sa filială, iar ea bucurându-se de întorsătura fericită pe care o luase acel război nefericit. Domnul de Luynes s-a străduit să-i dovedească reginei-mame că-i era un slujitor fidel. Dar oricât am încercat eu să-i arăt cât de mult ar fi avut de câştigat dacă ar fi fost

de bună-credinţă, n-am reuşit. Ura lui împotriva ei era mult prea adânc înrădăcinată ca să-i mai poată fi smulsă din inimă.
Pentru a salva totuşi aparenţele, mi-a propus să-şi însoare nepotul, pe domnul de Combalet, cu domnişoata de Pont, nepoata mea. Regina a fost de acord cu propunerea, socotind că acest lucru ar fi un mijloc de apropiere între noi. Dar dându-mi seama că acea căsătorie îmi va atrage o mulţime de duşmani, am făcut tot ce mi-a stat în putinţă să scap de ea atât din respect pentru stăpâna mea, cât mai ales pentru mine.
l-am explicat reginei-mame că Luynes voia doar să dea impresia că mi-e prieten, că încuscrindu-ne, toţi prietenii mei vor fi geloşi iar eu voi deveni suspect în ochii tuturor slujitorilor ei si un trepăduş în faţa statului; că datorită acelei căsătorii aş fi putut da de înţeles că, în timpul şederii mele la Angers, aş fi avut unele înţelegeri secrete cu el. Numai că eu fiind convins de nevinovăţia mea, aveam încredere în judecata stăpânei mele; ştiam că toate acele calomnii n-o vor influenţa câtuşi de puţin şi n-o vor face să-mi pună la îndoială fidelitatea; calomniile lui Luynes ar putea în schimb face impresie asupra spiritelor slabe pe care mi-ar fi fost greu să le conving de sinceritatea intenţiilor mele. Deşi regina a fost de acord cu tot ce i-am spus, de teamă ca nu cumva Luynes să se dedea la noi violenţe, mi-a poruncit să-i fac totuşi pe plac. Din păcate, s-a întâmplat exact ceea ce am prevăzut. Nici n-am apucat să-i spun că sunt de acord cu căsătoria propusă, că a şi

încercat să mă compromită. Iar puterea lui Luynes era atât de mare, încât mi-am dat seama că orice aş fi făcut, nu m-aş fi putut apăra niciodată cât timp trăia şi că în cel mai bun caz justificările mele n-ar fi fost luate în seamă decât după ce-ar fi murit el.
Cum căsătoria a fost amânată până la reîntoarcerea la Paris, vreau să profit de acest răstimp ca să vorbesc de nişte avantaje de care a vrut să beneficieze urmându-l pe rege în Guienne, dorind ca parlamentul din Pau să aprobe o hotărâre a consiliului dată în favoarea ecleziaştilor catolici din acele locuri. Şi pentru că de aici s-au tras toate relele care s-au năpustit pe capul hughenoţilor, poate că n-ar fi rău să lămurim unele lucruri ce par mai încâlcite.
Prin edictul de la Nantes, Henric al IV-lea, repunân-du-i pe hughenoţi în drepturile lor, s-a crezut obligat să restabilească şi catolicismul în Bearn, desigur cu aprobarea Papei. Aşa că a trimis în acel scop, în Bearn, nişte episcop! catolici asigurându-le pensii provenind din beneficiile domeniului său din Navarra, aşteptând un moment propice ca să facă mai mult pentru ei.

După moartea lui Henric al IV-lea, Statele Generale au cerut - prin Dinet, episcop de Măcon - să se restituie si catolicilor, bunurile, cerând ca adunarea Statelor Generale să aibă loc la Castel-Jaloux sau la Tonneins. Dar parlamentul din Bordeaux i-a obligat să se retragă. Atunci s-au dus la Orthez, în Bearn, de unde domnul Renard i-a cerut regelui să ridice sechestrul pus pe bunurile lor. Regele le-a poruncit să se potolească. Dar ei n-au vrut să asculte.

în sfârşit, în 1619, le-a îngăduit să se adune la Loudun, făgăduindu-le să ridice sechestrul pus pe bunurile lor. Dar cum s-au arătat tot nemulţumiţi, adunarea a fost interzisă iar iezuiţii n-au mai avut voie să predice. Parlamentul însă s-a opus, luându-le apărarea încă de la începutul anului 1620, interzicând tuturor guvernatorilor, primarilor şi magistraţilor de a-i împiedica pe episcopii diocezani să-şi îndeplinească îndatoririle. Regele i-a trimis pe Chaban şi pe Marescot ca să le ceară catolicilor să se despartă de hughenoţi în cincisprezece zile. Termenul a trecut dar prea puţini dintre cei vizaţi s-au supus poruncii regale. Ducele de Lesdiguieres şi mareşalul de Châtillon au început a trata direct cu Luynes.

Cererile lor se reduceau de fapt la patru puncte: asigurarea cetăţilor întărite, returnarea guvernământului din Lectoure pe care-l pierduseră în urma convertirii lui Fontrailles, primirea a doi consilieri în parlament şi ridicarea sechestrului pus pe bunurile lor din Bearn.

Regele le-a făgăduit că dacă se vor despărţi de hughenoţi până la sfârşitul lui februarie, le va aproba primele trei puncte; că le va expedia un brevet care să le asigure pe timp de patru ani cetăţile întărite, că le va rezolva şi celelalte două cereri, dar că despre sechestrul din Bearn va discuta abia peste o lună de zile.

După aceasta, regele s-a îndreptat spre Poitiers unde se afla regina-mamă. Ea trimisese oameni în Guienne pentru a-l dezarma pe ducele du Mâine care avea în stăpânire aproape toată provincia. Regele primi această veste imediat după ce-i sosiră trupele după care trimi-

şese şi care se adunaseră la patru leghe de Agen, pe un teren al lui Brassac; şi pentru că nu mai avea nici o altă veste despre cele petrecute în Pont-de-Ce, stătu în cumpănă dacă să dezarmeze oastea sau s-o pornească la luptă, în consiliu, părerile erau împărţite, dar până la urmă, majoritatea nevrând să fie deranjată din tabieturile ei vota pentru dezarmare.

imediat îşi făcu apariţia domnului de La Saludie care porunci armatei - din partea regelui - să se retragă la vatră, iar ducelui du Mâine să se prezinte la rege.

între timp, regele aflându-se la Poitiers primi vestea că Fontrailles, căruia îi poruncise să încredinţeze oraşul Lectoure unui ofiţer trimis de el, refuzase să facă acest lucru, fapt care-l determină pe rege să plece cât mai repede în Guienne.

în prima zi, domnii de Rohan şi de Soubise se duseră în La Mothe-Saint-Heraye unde îl salutară pe rege fiind primiţi tot cu atâta răceală cu câtă fusese primit si domnul du Mâine. Pe urmă regele trecu prin Saint-Jean-d'Angely unde locuitorii îl primiră cu atâtea aplauze încât domnul de Soubise începu să se cam teamă. Ceea ce urmă îl făcu să creadă că nu Lectoure, ci Blaye era de fapt scopul vizitei regelui; căci chiar în seara în care

regele a ajuns acolo, i s-a propus marchizului d'Aube-terre să primească o sută de mii de scuzi şi funcţia de mareşal al Franţei şi să-si dea demisia din funcţia de guvernator. N-a avut loc nici o şedinţă de consiliu, n-au urmat nici proteste din partea marchizului, care a primit imediat

oferta. Postul de guvernator a fost încredinţat fratelui cel mic al lui Luynes.

E de notat că atunci când clericii din Bearn au venit la Poitieres, l-au rugat cu multă căldură pe rege, să le restituie bunurile în stăpânirea cărora nu mai putuseră intra din 1597, deşi acesta fusese' unul dintre principalele articole ale păcii încheiate în acel an. Cererea era mult prea întemeiată ca să nu le fie îndeplinită. Aşa că Le Saludie a fost trimis la domnul de La Force, care era guvernator în Beam, cu ordinul de a se prezenta la rege, în Bordeaux, şi de a porunci parlamentului din Pau să trimtită câţiva magistraţi destoinici care, la porunca regelui, să restituie bunurile ecleziastice ale catolicilor din Bearn.

Domnul de La Force sosi la Bordeaux dar fără magistraţii pe care trebuia să-i aducă. Prefăcându-se că nu s-a supărat, regele trimise poruncă parlamentului din Bearn de a-i repune în drepturi pe clerici, iar dacă parlamentul nu se va supune, va veni el personal să-l determine să-i îndeplinească porunca.

Dar prea puţina armată pe care o mai avea cât şi faptul că nu era câtuşi de puţin dispus să înceapă un nou război, îl făcură să stea pe loc.

La puţină vreme după aceasta, află că ducele de Luynes îi poftise în odaia sa pe domnii de Parabere şi de Brassac şi că-i rugase să discute cu La Force şi să-i explice în ce mod ar fi putut să-i devină simpatic regelui său care l-ar fi ajutat să-şi pună copiii în diverse slujbe în casa majestăţii sale; că, în fond, nu i se cerea cine ştie

ce lucru care să-l pună într-o lumină nefavorabilă în ochii partidului hughenot; că, în concluzie, parlamentul din Bearn putea satisface dorinţa regelui. Şi ca să-i dovedească concret faptul că regele nu renunţase la gândul de a porni într-acolo, majestatea sa se îndepărtă zece leghe de Bordeaux şi poposi într-un târg numit Prignac, aflat pe drumul spre Pau. Hughenotul La Chesnaye, gentilomul regelui, foarte devotat şi credincios stăpânului său, a fost trimis în Bearn ca să-l ţină la curent pe rege cu ceea ce se petrecea acolo. E de presupus că domnul de La Force a izbutit să convingă parlamentul să dea acea aprobare atâta vreme amânată, fiindcă după două zile, La Chesnaye a trimis un curier la rege, prin care îi comunica că lucrurile porniseră pe drumul cel bun şi că în curând va avea deplină satisfacţie.

Cei din preajma ducelui de Luynes ştiau cu toţii cât de pătimaş îşi iubea acesta soţia rămasă la Paris lângă regina tânără si cât de nerăbdător era să se reîntoarcă lângă ea. Această dorinţă înflăcărată s-a văzut din felul cum a primit vestea lui La Chesnaye, dar mai ales din porunca pe care a dat-o trupelor de jandarmi şi de cavalerie uşoară ale regelui de a se reîntoarce la Blaye, de unde urma - odată sosită vestea că parlamentul acceptase să aprobe acea hotărâre - să-l ia pe rege şi să se înapoieze cât mai repede la Paris.

Favas - care fusese înştiinţat că parlamentul încă nu executase porunca regelui - habar n-avea de ce regele voia să plece atât de repede la Paris. Judecând deci ca un hughenot ce era, trase concluzia că probabil ceva nu

era în regulă la Paris sau pe undeva, la hotarele Franţei; întărindu-şi această convingere, trimise repede vorbă câtorva prieteni pe care-i avea în parlamentul din Pau, sfătuindu-i să se menţină tare pe poziţie şi să nu aprobe hotărârea privind bunurile clericilor catolici, ştiind bine că magistraţii hughenoţi ar prefera să moară de o mie de ori decât să aprobe acea lege. Căci aprobarea avea să lovească în preoţii si în seminariile hughenote, în credinţa şi în Biserica lor. Parlamentul care abia aştepta să nu execute porunca regelui, nu aprobă articolul respectiv.
Domnul de La Force şi domnul de La Chesnaye trimi-seră un curier la rege să-i spună că tocmai când se aflau la un pas de reuşită, parlamentul refuzase categoric să aprobe acea hotărâre; şi cum nu-şi puteau explica de ce, se mirau peste poate.
Sigur că această veste)-a întristat cumplit pe Luynes; de îndată ce La Ville-aux-Clers a isprăvit de citit scrisoarea, regele, întorcându-se spre Luynes, i-a spus:
— Trebuie să ne ducem la ei!
Noaptea s-a irosit în ordine date trupelor care trebuiau să se întoarcă de unde plecaseră; în zori, regele s-a îndreptat spre Grenada. Dacă cei de la Curte s-au mirat de refuzul categoric al parlamentului din Pau, apoi cei din Pau s-au mirat şi mai straşnic aflând că regele se afla în drum spre ei. Până şi cei mai răzvrătiţi încercară să împace lucrurile: parlamentul se adună în grabă şi trimise câţiva deputaţi ca să-i spună regelui că ordinul va fi îndeplinit, dar că nu se putuse redacta hotărârea din cauza zgomotului armelor. ...
..;.,.

Regele se afla atât de aproape de Pau şi, pe măsură ce se apropia, afla despre spaima pe care o semănase în acea provincie venirea sa neaşteptată, încât nu se mai temu de nimic şi nici nu mai vru să dea îndărăt. Ajuns la Grenada, trimise pe cineva la parlament, după aprobare. Cei din Pau îl poftiră să vină în oraş. Regele le răspunse că va veni dacă va avea o biserică unde să tragă, ca un bun creştin ce era. A doua zi, porunci să se pregătească biserica cea mare şi să fie dată posesorilor ei de drept. Deoarece în Pau fusese primit cu aclamaţii de bucurie, toate celelalte oraşe îşi trimisera corpurile legiuitoare pentru a se bucura de sosirea sa în acea provincie.
Dar toate astea nu însemnau nimic dacă nu punea mâna pe oraşul Navarra, citadela Bearnului, unde erau adăpostite toate tunurile si magaziile de muniţii. Aşa că luându-l prin surprindere pe domnul de Salles, care era comandantul acelui oraş, nu l-au slăbit până ce n-a predat cheile în mâna regelui. Regele s-a dus într-acolo, a schimbat garnizoana, i-a încredinţat acel guvernământ domnului de Poyanne, s-a reîntors la Pau şi acolo, cu multă hotărâre şi fermitate, a făcut dreptate supuşilor săi catolici, fără să tulbure în nici un fel drepturile acordate hughenoţilor de către răposatul său tată, Henric al IV-lea.
Hotărî ca episcopii şi preoţii să facă parte din consiliul din Pau, aşa cum făcuseră şi altădată; îi repuse pe toţi clericii în posesia bunurilor si prerogativelor lor, iar catolicilor le puse la dispoziţie biserica cea mare.

Şi după ce se îngriji de cele sfinte, se îngriji şi de stat dând un edict de realipire a Navarrei-de-Jos şi a Bearnului la Coroana Franţei şi un edict de unificare a consiliilor celor două provincii, alcătuind un singur parlament după modelul celorlalte parlamente din Franţa. Consilierul de Stat d'Aubry a prezentat, în 20 octombrie, acel edict în parlamentul din Pau, unde a fost înregistrat în aceeaşi zi. Dar ducându-se de acolo la Saint-Palais şi prezentându-l cancelariei şi curţii suverane din Navarra-de-Jos, acestea s-au opus nu la realipirea regatului Navarrei la regatul Franţei, ci la unirea celor două regate; litigiul s-a mai lungit până în anul următor când în sfârşit a fost rezolvat.
Lucrurile odată stabilite, regele s-a reîntors în grabă la Paris. La puţină vreme după aceasta, domnul de Salles, care fusese guvernatorul Navarrei, sub un pretext destul de şubred a pus stăpânire pe oraşul Montgiscard care era destul de important. Domnul de Poyanne a avertizat imediat Curtea şi s-a pregătit, ros de gelozie, să se ducă să-l atace pe celălalt care - deşi fusese rugat - n-a vrut să înceteze construirea fortificaţiilor pe care începuse a le face. în acelaşi timp a trimis pe cineva la domnul de La Force, care rămăsese la Pau, rugându-1 să-l ajute cu oaste. La Force a primit vestea cu bunăvoinţă şi a răspuns că-l va ajuta dar că doreşte să nu se întreprindă nimic care să dăuneze regelui. Sub acest pretext, a înarmat doar o mână de oameni, încât Poyanne şi-a dat seama că nu va putea ataca oraşul Montgiscard; atunci a apelat la Salles, s-a înţeles cu e! şi au pus mâ-

na pe Montgiscard. Domnul de La Force, care între timp se înarmase şi el, n-a mai vrut să-şi dezarmeze ostile. Poyanne l-a înştiinţat pe rege care a luat imediat hotărârea de a trimite o oaste la domnul de La Force ca să-l dezarmeze. A fost trimis în grabă La Saludie; dar cum regele s-a temut că domnul de La Force nu va asculta de La Saludie, i s-a dat acestuia o scrisoare către ducele d'Epernon, cu porunca de a se înarma în grabă şi a se duce în Bearn. Ducele d'Epernon, care abia aştepta această poruncă, s-a înarmat repede şi a plecat.
Domnul de La Force, văzând furtuna care urma să se abată peste capul lui, şi-a concediat cea mai mare parte a armatei şi, însoţit doar de cei mai buni prieteni ai săi, s-a retras spre Bergerac, Sainte-Foy şi Clerac.
Regele a intrat în Paris în 7 noiembrie 1620 după ce a făcut ordine în Bearn, restabilind catolicismul în acel loc de unde fusese izgonit cu şaizeci de ani în urmă.
Regina-mamă a sosit la Paris cam în acelaşi timp cu regele. Cât despre armata regală, ea a fost trimisă în Poitou şi Guienne. Şi cu toate că regele făcuse ordine în Bearn, a început să se vorbească din nou despre adunările hughenoţilor în mai multe oraşe din ţară. Se adunaseră la Alais, la Milhaud şi la Montauban şi hotărâră ca în 26 noiembrie să aibă loc o adunare generală în oraşul La Rochelle.
Regele, fiind înştiinţat, a dat - la Grenada - în 22 octombrie 1620 o declaraţie împotriva celor care se vor duce în La Rochelle, socotindu-i criminali de lezmajestate şi poruncind să se procedeze împotriva lor conform

legii; dar pentru că parlamentul se afla în vacanţă, declaraţia n-a putut fi înregistrată decât în 14 noiembrie.

în vremea aceasta, în 17 noiembrie, hughenoţii i-au luat prizonieri pe toţi catolicii din Montauban, apoi le-au dat drumul cu condiţia să părăsească imediat oraşul. Parlamentul din Toulouse a fost de părere că cei da credinţă catolică să nu treacă la represalii, oferindu-lo azil în oraşul lor.
Dar cea mai cutezătoare faptă a hughenoţilor a fost încercarea lor de a pune mâna pe Navarra si de a-l izgoni de acolo pe guvernatorul pus de rege. Planul le-a fost însă descoperit, în 8 decembrie, de către domnul de Poyanne care, aflând că o mulţime de hughenoţi se strecuraseră în oraş, primiţi si ascunşi de către locuitorii care erau hughenoţi, a făcut cercetări, a pus mâna pe câţiva pe care i-a spânzurat şi astfel a aflat ceea ce voia să ştie.
Când treburile hughenoţilor au început să meargă prost în Franţa, ele au început să meargă si mai prost în Germania. Ambasadorii lui Ludovic al Xlll-lea se îndreptară spre Ulm, unde se adunaseră prinţii protestanţi. Sosirea lor n-a fost inutilă, căci datorită autorităţii regelui Franţei s-a hotărât în 3 iulie, între toţi prinţii şi statele catolice ale Germaniei, ducele de Bavaria - care-şi trimisese deputatul la Ulm - si toţi protestanţii pentru care se agita foarte tare electorul de Brandeburg, ca nici unul dintre cele două partide - catolic şi protestant - să nu invadeze statele celuilalt, ci să trăiască în deplină pace unii cu alţii şi nici să nu-şi trimită soldaţii în statele vecine

decât cu aprobarea celorlalţi, în afară de regatul miei şi de provinciile care ţineau de el.
^.h
Acest acord a avut consecinţe deosebite, căci toată povara războiului a căzut pe umerii împăratului Germaniei şi ai regelui Boemiei. După încheierea acestui acord, ducele de Bavaria s-a trezit cu o armată de douăzeci şi cinci de mii de soldaţi, la Veidin, iar marchizul d'Anspach - care era generalul armatei protestante - cu cincisprezece mii de oameni la Angenau, aproape de Ulm. Acordul odată încheiat, electorul se duse în Austria, iar marchizul spre Palatinat pentru a-l apăra împotriva lui Spinola care pornise cu armata să-l atace.
Armata Bavariei constrânse toată partea de sus a Austriei să renunţe la confederaţia Boemiei. Ducele de Saxa a primit ordin de la împărat să-i izgonească pe toţi supuşii rebeli din Boemia şi pe toţi ambasadorii pe care îi bănuia că n-ar fi neutri. Arhiducele Albert primi poruncă să pună în practică izgonirea, în Palatinat. Toţi protestanţii i-au scris imediat ducelui de Saxa, care însă n-a vrut să se amestece. Regele Angliei a trimis un ambasador la arhiduce, dar cum n-a primit un răspuns pozitiv din partea lui Spinola, a plecat în 8 august, cu o armată alcătuită din douăzeci şi şase de mii de pedestraşi şi patru mii de cavalerişti, cu patruzeci de tunuri, trei sute cincizeci de căruţe încărcate cu tot felul de muniţii, bărci şi vase cu care să treacă râurile; cu acea oaste, oricât i s-ar fi opus duşmanul, întărită de trupele olandeze conduse de prinţul Henri, reuşi să devină stăpân pe multe oraşe din Palatinat, aflate de o parte şi de alta a Rinului.

în vremea aceasta ducele de Saxa intră cu armata lui în Lusace şi puse stăpânire pe ea. Cele două armate ale împăratului - una condusă de ducele de Bavaria, cealaltă de ducele de Buquoy - unindu-se, se îndreptară spre Boemia, trimiţând vorbă boemienilor că ori se supuneau împăratului, ori urmau să fie trecuţi prin foc şi sabie.

Dar, în 30 august, oferta lor fiind refuzată, intrară în Boemia, cuceriră oraşele Horn, Vortsmits, Badenac, Pişcă şi o porniră direct spre Praga, punând stăpânire pe toate oraşele pe care le întâlneau în cale, duşmanii nefiind atât de puternici încât să cuteze să-i înfrunte. N-au vrut să asedieze oraşul Pilsen ci, ajungând doar la o leghe si jumătate de Praga, au dat, în 8 noiembrie, o bătălie în care pretinsul rege al Boemiei, înfrânt cu desăvârşire, a fugit din Praga la Brandeis si de acolo în Silezia.
E de remarcat că locul unde regele pierduse lupta era acelaşi unde sosise cu un an mai înainte şi se încoronase. Numărul morţilor şi al prizonierilor a fost mare; dar acea bătălie a hotărât soarta împăratului Germaniei şi i-a chemat la ordine pe toţi supuşii săi din Boemia.
533
d-., ie D. . cli
ese.
:j3rj-iH3W HO Jfe
-j'u JAXIQHAD
(j
1. t
'
1621
în prima zi a acestui an domnul de Cadenet, fratele ducelui de Luynes, s-a dus într-o ambasadă extraordinară în Anglia, sub pretextul de a-i confirma regelui Marii Britanii că regele Franţei voia să aibă relaţii strânse de prietenie cu el, dar în realitate pentru a-l determina pe regele englez s-o ceară în căsătorie -pentru prinţul de Wales - pe Madame Henriette, cea de a treia soră a lui Ludovic. Regele Franţei făcuse acest lucru cu intenţia de a-l împiedica pe vecinul său să se intereseze de treburile hughenoţilor din Franţa, care se pregăteau să se răzvrătească împotriva regelui; lui Ludovic al Xlll-lea nu-i rămăseseră decât două alternative: sau să se lase dominat de ei pierzându-şi orice autoritate, sau să-i pună cu botul pe labe, ridicându-se cu oştirea împotriva lor.
Planul acelei căsătorii s-a dovedit a fi iluzoriu deoarece contractul de căsătorie dintre Anglia şi Spania era mult prea înaintat, interesul regelui englez - din pricina ginerelui său, prinţul Palatin - mult prea mare, iar firea sa timidă care nu voia decât pace si care nu se temea
535
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
decât de un război cu Spania, îl determinaseră să se înrudească cu această ţară şi nu cu Franţa.
Domnul de Cadenet a fost primit cu multă măreţie, menită să facă cinste atât regelui care-l trimitea cât şi celui care-l primea. Se reîntoarse la Paris neaducându-i stăpânului său - drept rezultat al ambasadei sale - decât nişte complimente.
între timp, hughenoţii francezi, care începuseră să se revolte încă din anul care trecuse, fiindcă regele făcuse dreptate catolicilor din Bearn, începând din 1621 îşi arătară nemulţumirea într-un mod mult mai categoric. Cu toată interzicerea regelui, ţinură o adunare în La Ro-chelle, plângându-se de faptul că regele ridicase sechestrul de pe bunurile clericilor catolici, fără a le da răgazul necesar să-şi manifeste nemulţumirea în legătură cu acest fapt, ca şi cum răstimpul de un an pe care-l avuseseră la dispoziţie nu le-ar fi fost de ajuns.

Ducele de Bouillon îi scrise din Sedan, regelui, în 2 ianuarie, spunându-i că, fiind hughenot, se simţea obligat să se alăture alor săi şi că îl ruga cu multă umilinţă pe stăpânul său să nu-şi facă nădejdi deşarte şi să amestece cele două religii; dar să nu vă închipuiţi cumva că dacă ducele îl sfătuia pe regele său să apuce pe calea blândeţii, îi sfătuia şi pe hughenoţii săi s-o ia pe calea fidelităţii şi a supunerii pe care le datorau maiestăţii sale. Mareşalul de Lesdiguieres le scrise şi el hugheno-ţilor o scrisoare în care îi mustra, arătându-le că regele procedase corect şi că avea dreptate să se simtă ofensat fiindcă ţinuseră acea adunare fără aprobarea lui.

••.'•• Dar nesupunerea lor nu s-a mărginit la o simplă adunare; au început a recruta oameni ca să-şi alcătuiască o oştire şi a pune biruri pe bietul popor. Regele, avertizat de aceste lucruri, a trimis în februarie nişte scrisori patente, prin care le interzicea să pună noi biruri în dauna poporului, sub pedeapsa crimei de lezmajestate. Numai că hughenoţilor prea puţin le-a păsat de scrisorile patente ale regelui şi nu numai că nu s-au potolit, dar în unele oraşe au pus mâna pe banii regelui, apoi au avut tupeul să-şi trimită deputaţii generali la rege ca să se plângă că fuseseră nedreptăţiţi.

între timp, din ordinul adunării lor, hughenoţii din Pri-vas se răsculată sub pretextul că domnul de Chambaut, seniorul lor, murind, fata lui se măritase cu vicontele de Cheylane, catolic, fiul vicontelui d'Estrange şi că după aceasta adusese în oraşul Tour-de-Lac şi în castelul cu acelaşi nume numai căpitani şi soldaţi catolici. Hughenoţii din acel oraş prelinseră că paza oraşului şi a castelului cădea în sarcina lor, întrucât cu mult timp înainte şi oraşul şi castelul le aparţinuseră. Aşa că fără prea multe comentarii puseră mâna pe Tour-du-Lac; în 24 ianuarie începură să construiască o citadelă, alegându-şi o colină de unde să poată trage cu tunul în castel; pe urmă le trimiseră scrisori gentilomilor lor să le aducă soldaţi.

Ducele de Ventadour, locotenent al regelui în Lan-guedoc, încercă în zadar să le vâre minţile în cap; nu-i luară în seamă dojenile şi-i ciomăgiră pe cei pe care-i trimisese, determinându-l pe ducele de Montmorency să

se ducă să-i pedepsească. Hughenotii din Langue-docul-de-Jos îi porunciră domnului de Châtillon să se înarmeze în grabă. Ducele de Montmorency înaintând cu oştirea sa către Privas, mareşalul de Lesdiguieres îl rugă, la sfârşitul iui februarie să stea de vorbă cu el; după această discuţie a obţinut din partea lui făgăduiala că nu va împinge lucrurile prea departe dacă nu va primi poruncă de la rege; în 6 martie regele îl trimise pe domnul de Reaux să le spună hughenoţilor să lase soldaţii la vatră, să dea afară din Vallon noua garnizoană pe care o instalaseră acolo si să lase în Vallon un ofiţer deal regelui, după care domnul de Reaux se înapie la Curte. Dar nici nu apucă bine să plece, că hughenoţii puseră stăpânire pe Vals, oraş ce aparţinea colonelului d'Ornano. Ducele de Montmorency l-a asediat şi l-a cucerit. Aflând acest lucru, hughenoţii au trimis soldaţi în Valon, l-au izgonit pe ofiţerul regelui şi au pus în loc garnizoana lor. Ducele de Montmorency a cucerit şi Vallo-nul; dar cei din Privas, unde era guvernator Brison, dădură iama prin împrejurimi, cu o mie două sute de soldaţi, încurajaţi de o nouă adunare a hughenoţilor care se ţinea în Poussin, adunare care l-a numit pe Blascons guvernator în Vivarais şi pe Brison, locotenentul său.

în Bearn n-au putut face nimic pentru că s-au ciocnit de domnul de Poyanne care le-a dat peste cap toate planurile. Regele nici n-a apucat să plece din Paris că ei si-au dat pe faţă nesupunerea care le sălăşluia de multă vreme în suflet. Au refuzat să predea tunurile din Pau care trebuia duse - din ordinul regelui - în Navarra si au

l
;3IJ3HD1>1: Memorii
început să lucreze cu sârg ia întărirea oraşului lor. Pe urmă, au organizat o nouă adunare în Pau în timpul căreia căpitanul Bensius a primit - din partea domnului de La Force - însărcinarea secretă de a pune stăpânire -până la sfârşitul lui februarie - pe turnurile din Montgis-card. Turnurile inaccesibile, cu ziduri foarte solide şi înconjurate de şanţuri adânci, erau deosebit de importante fiind situate între Navarreins şi Acys, într-un loc care nu i-ar fi îngăduit domnului de Poyanne să primească ajutor din partea guvernatorului din Lannes. Hotărâţi să-şi dea arama pe faţă, hughenoţii au arestat la întâi martie pe abatele de Cagnotte şi pe unul dintre jandarmii lui Poyanne; cei doi treceau pe podul Berix îndreptându-se către Navarreins. Domnul de Poyanne se plânse domnului de La Force care nu reacţiona în nici un fel; auzind între timp de cucerirea turnurilor din Montgiscard, Poyanne îl înştiinţa pe rege. Văzând că secretul său fusese dezvăluit, La Force adună câţi soldaţi putu din Bearn şi din împrejurimi, dar nu reuşi să facă faţă armatei lui Poyanne care puse stăpânire pe turnuri, apoi le dărâmă. Imediat după asta, regele l-a trimis pe La Saludie în Bearn, la domnul de La Force, pen-^tru a-i porunci să depună armele fără să mai aştepte o altă invitaţie, să-i îngăduie ducelui d'Epernon să recruteze soldaţi şi să-i determine pe hughenoţii si pe catolicii din Bearn să trăiască în bună înţelegere. La Force dându-i un răspuns ambiguu lui La Salustie, pentru a mai câştiga timp, ducele d'Epernon a intrat, în 21 aprilie, în Bearn şi a început a-şi aduna trupe; Poyanne şi-a unit

trupele cu ale sale şi amândoi l-au izgonit pe La Force din Bearn.
Acest act de nesupunere al lui La Force l-a obligat pe rege să dea funcţia de guvernator în Bearn domnului de Themines, iar pe cea de căpitan al gărzilor regelui (pe care o deţinuse fiul lui La Force), marchizului de Mosny, nu atât pentru curajul lui, care ar fi trebuit să fie motivul principal pentru care îi încredinţase acea slujbă, ci pentru faptul că n-o agrea câtuşi de puţin pe regina-mamă. Un alt fiu al lui La Force - Montpouillan - primi poruncă de la rege să plece imediat de la Curte.
în vreme ce se petreceau toate aceste fapte, regele se pregătea cu bună ştiinţă de război, având de rezolvat două mari probleme: una a banilor cu care să-şi întreţină armata şi alta a unui bun comandant de oaste.
Neputând obţine bani nici din partea parlamentului încercând să reinstituie paulette-a, nici din partea poporului mărind gabela, ceru ajutor de la cler; adunarea acestuia, care a avut loc la Paris la începutul lui iunie, transferată la Poitiers şi de acolo la Bordeaux, i-a dat regelui un milion de galbeni pentru a asedia oraşul La Rochelle.
în privinţa unui şef al armatei, consiliul l-a propus pe. ducele de Luynes, înălţându-l astfel la rangul de conetabil1 al Franţei. Unii au încercat să-l propună pe Lesdi-guieres, în vârstă de şaizeci de ani, care îmbătrânise în armată şi care luptase alături de Henric al IV-lea, fiind-
1 Funcţie egală cu cea de generalisim sau de şef supram al armatei.

că se bucura de marea încredere a soldaţilor, era un om care ştia să ia hotărâri imediate, să execute prompt un ordin şi avea foarte mulţi prieteni la Curte. Dar prietenii lui Luynes au început a face caz de faptul că Lesdiguieres era hughenot şi pentru că Luynes ţinea cu tot dinadinsul să i se încredinţeze lui acea funcţie pe care o dorea mai presus de orice, deşi nu era câtuşi de puţin demn de ea, neavând nici experienţă, nici curaj. După ce-şi făcuse fraţii duci şi pairii, socotea că acum era cazul să facă ceva şi pentru el, mai ales că nu mai avea de urcat decât această treaptă pentru a fi mai presus decât toţi ceilalţi. La început, Luynes a spus că-l va numi şef al armatei pe Lesdiguieres, cu condiţia ca acesta să treacă la catolicism, l-a propus însă acest lucru mai curând cu intenţia de a-l determina să vină la Curte si nu de a-l numi conetabil. Odată sosit, Lesdiguieres a fost nevoit să-i mulţumească regelui printr-un discurs ticluit de Bulion prin care aducea la cunoştinţă tuturor că numai ducele de Luynes merita funcţia de conetabil. Supunându-se, Lesdiguieres a fost răsplătit dându-i-se funcţia de aghiotant-general al armatei. Acea funcţie încredinţată lui Luynes le-a arătat hughenoţilor că va fi într-adevăr vorba de război, ceea ce nu i-a speriat. Adunarea din La Rochelle se arătă mai plină de îndărătnicie ca niciodată.

în vremea aceasta, regina-mamă continua să fie tratată cu indiferenţă şi ocolită. După un timp, unii au început a o calomnia, spunându-i regelui că mama sa era florentină si că astfel de femei nu uită niciodată răul

care li s-a făcut, ascunzându-şi ura - ca toate cele de naţia ei - scoţându-şi în relief calităţile şi alegându-şi cu grijă cuvintele.

După ce regele s-a întors la Paris, mulţi au crezut că regina-mamă va fi numită în consiliul regal. Ar fi fost bine şi pentru rege şi pentru Luynes fiindcă, în afară de faptul că ar fi dus pe umeri toată greutatea afacerilor de stat, unele dintre ele ar fi fost rezolvate doar prin simpla sa prezenţă. Nu numai că nu i s-a oferit acest loc ce nu putea fi disputat de nimeni, dar au îndepărtat-o într-un mod care a fost mult mai jignitor decât refuzul, l s-a interzis nu numai să facă parte din consiliu, dar să şi discute cu copiii ei. Preceptorul lui Monsieur a primit instrucţiuni de la Luynes să-şi ţină elevul cât mai departe de regina-mamă, iar în caz că tânărul va discuta cu ea, să-i raporteze punct cu punct, tot ce vorbise. A o vizita era o adevărată crimă. Dacă unii seniori îi aduceau onorurile care-i erau datorate, însemna că puneau la cale vreo intrigă, în fiecare zi Luynes îi făgăduia că-i va da satisfacţie, rugând-o totuşi să aibă puţină răbdare, şi-n fiecare zi proceda exact invers decât făgăduise.

Căsătoria odată încheiată între Combalet şi domnişoara de Pont-Courlay, toată lumea a tras nădejde că legătura dintre cei doi tineri, îi va face şi pe cei doi unchi să aibă mai multă încredere unul în celălalt. Dar s-a întâmplat exact invers: animozitatea pe care Luynes o avea împotriva mea pentru că rămăsesem credincios reginei-mame, a fost mai puternică decât dragostea

pentru nepotul său. în loc să-l ajute să urce şi el pe scara socială, a fost singurul din neamul său care a îmbătrânit în armată, luptând pentru apărarea ţării. Pentru a se disculpa

că nu voia să-l ajute, spunea tuturor că nepotul său avea mai multă încredere în mine decât în el şi că, aşa stând lucrurile, n-aveam decât să-l ajut eu. Şi toate astea, după ce el îl obligase să se însoare cu nepoata mea, căsătorie la care eu m-am opus cât am putut. Marii seniori, văzând-o pe regină atât de umilită de unul ca Luynes, au rugat-o să facă ceva şi să pună capăt acelei situaţii jalnice. Regina le-a răspuns că nu existau decât două căi pe care putea acţiona împotriva lui Luynes: sau pe cale publică, declarându-i război, sau acţionând în secret împotriva celui care o persecuta astfel. Dar ca mamă nu putea să împartă ţara în două, ţara în care domnea fiul ei; cea de a doua cale i se părea nedemnă de curajul ei. A pune pe cineva să-l ucidă pe Luynes era şi mai rău pentru că regele ţinea mult la el şi atunci s-ar fi rupt definitiv orice punte dintre regina-mamă şi fiul ei. în plus, ar fi scăzut în ochii tuturor celor care o iubeau şi ar fi împroşcat cu noroi justeţea cauzei sale, toată lumea socotind-o o criminală.
în toiul acestor dezbateri care aveau loc la regina-mamă, se ivi un diferend între cardinalul de Guise şi ducele de Nevers privind beneficiul abaţiei La Charite, despre care domnul de Nevers pretindea că i se cuvine cu atât mai mult cu cât abaţia din La Charite, oraş aflat foarte aproape de Nevers de care nu-l despărţea decât

podul de peste râul Loara, aparţinuse dintotdeauna familiei sale. Cardinalul de Guise voia să pună mâna pe acea stăreţie şi pe beneficiile ei, pentru unul dintre fiii doamnei des Essart cu care - înflăcărat de o patimă potrivită mai mult cu vârsta decât cu demnitatea sa - se însurase în taină, în cursul acestui proces, împricinaţii au ajuns până la înjurături. Regina-mamă l-a rugat pe fiul ei să pună capăt acelui proces ce se putea isprăvi rău. Dar, ca de obicei, nimeni n-a luat-o în seamă. Luynes i-a spus regelui că mama sa nu se preocupa de această ceartă decât numai de teama de a nu-şi vedea prietenii izgoniţi de la Curte; cum cei doi prinţi erau prietenii ei, ea se temea - susţinea Luynes - să nu-i piardă pe amândoi. Numai că în toiul unei noi înfăţişări în faţa completului de judecată, cei doi împricinaţi trecură de la înjurături la bătaie. Socotindu-se jignit, domnul de Nevers ceru satisfacţie; cardinalul i-a răspuns că era oricând gata să i-o dea. Curtea se împărţi în două şi cum provinciile erau şi ele pline de nobili, se alcătuiră şi aici două tabere. Orbit de noua sa demnitate de conetabil al Franţei, Luynes n-a dat nici o atenţie acestui incident care începuse a lua proporţii. Atunci regina-mamă a pus piciorul în prag si s-a dus să vorbească cu fiul ei. Profitând de ocazie - după ce-l informă despre proporţiile pe care le luase cearta dintre cei doi nobili, despre care regele nu ştia nimic- regina-mamă căzu de acord cu fiul ei în privinţa hughenoţilor, spunându-i că dacă nu voiau să se potolească, atunci regele era obligat să-i aducă la ordine, cu forţa, în acest scop trebuia

A",
să se pregătească temeinic de război, adunând bani şi soldaţi, şi să-i cheme lângă el şi pe cei doi scandalagii -cardinalul de Guise şi ducele de Nevers - împreună cu toţi prietenii lor care plecaseră de la Curte, deoarece nu se îndoia nici o clipă de bunele lor intenţii şi nici de zelul cu care îşi vor apăra ţara. Ascultată cu destulă răceală de către rege, acesta - sfătuit de Luynes - n-a făcut nimic din ce l-a povăţuit mama sa. Ludovic l-a chemat pe cardinalul de Guise la Paris, l-a întemniţat la Bastilia, iar de acolo l-a dus, peste câteva

zile, în închisoarea din pădurea Vincennes; ducele de Nevers n-a fost satisfăcut nici el pe deplin, aşa cum pretindea.
Noul conetabil i-a făgăduit reginei-mame să-i satisfacă doleanţele. Ea a crezut cu atât mai mult cu cât ştia că toată lumea era indignată de a-l vedea ajuns în cel mai înalt post cu putinţă; dar Luynes a înşelat-o din nou. De la Paris, a fost dusă la Fontainebleau, unde situaţia ei nu s-a îmbunătăţit cu nimic.
în vremea aceasta, se profila tot mai pregnant războiul împotriva hughenoţilor. Domnul de Lesdiguieres l-a trimis - cu aprobarea regelui - pe Saint-Bonnet la adunarea din La Rochelle pentru a o conjura să se dizolve sau dacă nu va vrea, s-o ameninţe cu o pedeapsă aspră. Adunarea i-a răspuns, în 2 aprilie, cu multă insolenţă. Deputaţii generali l-au rugat totuşi să încerce să pună capăt acelor tulburări. Domnul de Lesdiguieres a discutat cu regele, apoi l-a trimis pe Favas să le spună hughe- 1 noţilor că nu putea îngădui să ţină o adunare fără apro-1 barea lui; că dacă se despărţeau cât mai repede şi de-

putaţii lor îşi cereau iertare, el le va rezolva toate cererile. Favas a dus adunării acest răspuns. Dar hughenoţii i-au trimis vorbă regelui că le era obligat, întrucât ei îl puseseră pe Henric al IV-lea pe tron. Văzând atâta îndărătnicie, regele se hotărî să se ducă la ei; plecând în 23 mai din Fontainebleau a ajuns până la Blois, de unde a trimis gărzile şi a prins pe câţiva dintre hughenoţii vinovaţi de nesupunere, spânzurând cinci dintre ei. Acolo a primit vestea morţii lui Annibal Grimaldi, conte de Bueil şi a fiului său. în timp ce se afla la Tours, primi vestea că adunarea din La Rochelle îi scrisese domnului du Plessis să nu-i îngăduie regelui să treacă decât după ce ei s-ar fi aprovizionat cu muniţii si si-ar fi întărit fortificaţiile. Aceeaşi poruncă i-a fost dată şi lui Armagnac, guvernatorul din Loudun. Vestea I-a determinat pe rege să plece imediat din Tours şi să se ducă în Saumur, unde I-a primit pe Villarnoul, ginerele lui du Plessis-Mornay, care venise să-l salute din partea socrului său, scuzându-l că vârsta sa înaintată nu-i îngăduise să vină personal. Ducele de Luynes I-a asigurat că nu se vor atinge de oraşul său. Villarnoul crezu că regele nu va locui în oraş; dar de îndată ce sosiră mareşalii, se îndreptară cu toţii spre castelul din Tours. Gărzile regelui, care şi apucaseră să intre în cartierele mărginaşe ale oraşului, şi soldaţii elveţieni, care îşi întinseseră tabăra dincolo de râu, I-au determinat pe du Plessis să nu se opună regelui, între timp, suveranul se gândi dacă să-l lase pe du Plessis în slujbă sau să se descotorosească de el. Dându-şi seama de marea importanţă a acelui oraş pentru hughenoţi,

de prea puţina încredere pe care o avea în du Plessis-Mornay care s-ar fi putut înţelege în secret cu adunarea hughenoţilor, gândindu-se şi la vârsta lui înaintată, hotărî să-l scoată din funcţie şi să dea oraşul în grija contelui de Sault, hughenot şi el, dar nepotul mareşalului de Lesdiguieres.
Regele, fiind în Saumur, află că adunarea din La Ro-chelle dăduse ordin să nu i se deschidă porţile oraşului Saint-Jean-d'Angely, că hughenoţii din acea adunare îşi împărţiseră între ei nu numai toate oraşele mari ale Franţei, ci întreg regatul, pe care-l divizaseră în optsprezece parohii, unele doar cu simple biserici, altele având colocvii care tutelau la rândul lor alte biserici mai mici. în fruntea fiecăreia din aceste biserici existau nişte şefi care urmau să comande armatele, să-şi aleagă locotenenţii şi să aibă grijă de

aprovizionarea cu hrană a adunării generale. Hughenoţii îl rugaseră pe ducele de Bouillon să fie şeful lor general, dar ducele nu a acceptat; aşa că funcţia a fost încredinţată ducelui de Rohan şi fratelui său care nu avură încotro şi trebuiră să primească.
Acest act de rebeliune cât şi planul de a alcătui o republică în regatul Franţei nu-l mirară pe rege care, sim-ţindu-se şi mai pornit împotriva lor, se hotărî să-i determine să i se supună pe calea armelor.
Plecă deci din Saumur în 17 mai şi se duse direct la Saint-Jean-d'Angely; ducele de Rohan, necutezând să dea ochi cu regele, l-a lăsat în loc pe fratele său; oraşele Saint-Maixent, Fontenay, Maillezais şi Marans s-au su-

pus regelui. Parabere, guvernatorul din Niort, deşi hu-ghenot, a rămas credincios regelui său. Contele de Saint-Paul a cucerit Gergeau iar prinţul de Conde a luat Sancerre. în Bretagne, s-au asigurat de Châtillon şi de Vitre şi au răsplătit oraşul Pontorson cu o sută de mii de scuzi, l-au dezarmat pe hughenoţii din Blois, din Tours, din Rouen, Le Havre, Caen, Dieppe, Saint-Quentin, Vi-try si din multe alte oraşe din provincii, l-a hăituit când au vrut să se adune în Beance, Vendemois şi Dunois; apoi, cu multă energie, regele a asediat oraşul Saint-Jean după ce în prealabil - prin scrisorile patente date în 27 mai la Niort - a declarat oraşele La Rochelle, Saint-Jean şi pe toţi cei care ţineau cu adunarea hu-ghenoţilor, criminali de lezmajestate.
Domnul de Crequi a luat pe neaşteptate foburgul din Tailleburg, înconjurat de râul Boutonne, singurul pe care l-au păstrat, pe celelalte arzându-le. în toiul luptei contele de Montrevel fiind ucis, Soubise a fost somat să predea oraşul regelui. Soubise a răspuns că aceasta nu depindea de el, ci de adunarea hughenoţilor. Soldaţii au început să sape tranşee, apoi regele i-a chemat pe câţiva locuitori din Liege care, în 13 decembrie, începură să mineze meterezele în formă de semilună ale turnului Caniot; mina explodând în 17 decembrie, nobilimea a dezlănţuit atacul în timpul căruia baronii de Descry si de Laverdin au fost ucişi, iar alţi câţiva răniţi. Hughenotul Hautefontaine, marea slăbiciune a lui Soubise, a fost ucis; după aceasta totul a mers repede: în ajunul zilei de Sfântul loan oraşul s-a predat, făcând

apel la mila regelui de a le lăsa locuitorilor bunurile personale. Această capitulare a fost respectată întocmai de rege dar nu şi de Soubise, care a continuat să se răzvrătească împotriva regelui. Saint-Jean fiind primul oraş care a cutezat să închidă poarta în faţa regelui său, consiliul a hotărât că trebuie totuşi să fie pedepsit în mod exemplar, pierzându-şi privilegiile pe care Carol al IX-lea le dăduse acelei aşezări în anul 1569. Această pedeapsă îndreptăţită în loc să-i sperie pe rebeli i-a înfuriat şi mai tare. Aduseră în oraşul Pons o garnizoană şi se adunară în Poitou; dar Ponsul a fost cucerit de rege în ultima zi a lunii iunie.
Dându-şi seama că sursa răului sălăşluia în La Ro-chelle, regele I-a trimis într-acolo pe ducele d'Epernon ca să blocheze oraşul iar el s-a îndreptat spre Guyenne unde ducele de Rohan şi domnul de La Force au ridicat împotriva lui toată armata pe care o aveau. Asediară oraşul Saint-Jean, cuceriră, în 3 iunie, Neracul din care-i izgoniră pe toţi slujitorii regelui. Pe urmă, La Force luă prin surprindere oraşul Caumont, în 23 iunie, în

urma trădării unui consul care mai târziu a fost tras pe roată. Dar ducele du Mâine atacă oraşul cu atâta vigoare, încât La Force a fost obligat să se retragă, în 9 iulie a cucerit Neracul. După această victorie, o mulţime de mici localităţi, ca de pildă Castel-Jaloux şi tot ducatul d'Albert, se supuseră regelui.
în 11 iulie, regele sosi la Castillon care-i deschise larg porţile; seara, regele se duse să se culce la Saint-Toy (în 12 iulie), apoi în Bergerac (în 13 iulie); sosind în 20 iulie

la Tonneins, se hotărî să asedieze oraşul Clerac pe care trăgea nădejde să-l cucerească repede, punându-şi în minte ca după aceasta să se ocupe de Montauban. Hu-ghenoţii din Tonneins trimiseră pe câţiva dintre ei să-l roage pe rege să le cruţe zidurile oraşului făgăduind să i se supună. Lesdiguieres şi Boesse se îndreptară către ei ca să stea de vorbă şi să le arate care le erau îndatoririle; dar fiind primiţi ca duşmani i-au spus regelui că nu putea nădăjdui nimic bun din partea lor decât numai dacă le va fi smuls cu forţa.
Asediul începu în 23 iulie printr-un atac plin de o înflăcărare de necrezut; armata regelui îl izgoni pe duşman dincolo de ultimele şanţuri de apărare, către gropile aflate chiar la marginea oraşului. A pierit multă nobilime, între alţii domnul de Terms, gentilom curajos a cărui moarte a fost profund regretată, în 25 iulie, asediaţii încercară să facă o spărtură prin care să se strecoare dar neizbutind, în 4 august se predară regelui. Ludovic al Xlll-lea n-a pedepsit decât patru dintre cei mai înrăiţi hughenoţi, iar garnizoana a fost ciomăgită.
De teamă ca soldaţii să nu le facă vreun rău şi mai mare, regele le-a poruncit să se urce în bărci si să treacă râul; dar fiindcă se înghesuiră, urcându-se prea mulţi deodată, majoritatea se înecară.
în timpul asediului muri cancelarul du Vair, în vârstă de şaizeci şi cinci de ani, om aspru din fire, înclinând mai mult spre stoicism, cum apărea din scrierile sale. Era un om cultivat, se pricepea să vorbească şi aproape că-şi făcuse din elocvenţa sa o a doua profesie, în tim-

pul ligii a rămas fidel regelui, fiind consilier în parlament; după ce regele l-a numit prim-preşedinte în Provence, la recomandarea lui Villeroy faţă de care nu şi-a arătat niciodată pe deplin recunoştinţa, o rugă pe regina-mamă, în 1616, să-i ia slujba de secretar de stat lui Puisieux, în nădejdea zadarnică de a-l numi în acea funcţie pe nepotul său, Ribier.
A trăit în Provence bucurându-se de faima de a fi un om integru, determinând-o pe regină să creadă că era singurul om căruia îi putea încredinţa sigiliile statului, pe care voia să i le ia cancelarului de Sillery.
Prezenţa sa la Curte i-a scăzut mult reputaţia de care se bucurase; severitatea şi rigiditatea sa şi-au dat mâna cu nepriceperea şi cu lipsa de experienţă în treburile statului, făcându:l greu de suportat; faptul că a fost izgonit de mareşalul d'Ancre a fost spre norocul său, căci răbdarea cu care a suportat acea jignire l-a făcut să crească în ochii compatrioţilor săi.
După ce a cucerit oraşul Clerac, regele s-a îndreptat spre Agen, unde a sosit în 10 august. Acolo a început să primească veşti din toate părţile despre groaza duşmanului în faţa oştilor sale.
Domnul du Mâine, care asediase Neracul şi care plecase cu un număr destul de mare de soldaţi ca să atace oraşul Montauban, nu numai că-l atacase producându-i mari stricăciuni, dar un mare număr de orăşele din preajma Montauban-ului, îngrozite, se

supuseseră regelui. Singur Albiac-ul, nevrând să se supună, a fost luat cu forţa, prădat şi ars şi totul trecut prin foc şi sabie, în

afară de femei şi de fete. Un vas olandez, care venise încărcat cu o mare cantitate de arme şi de muniţii pentru hughenoţi, fusese oprit şi luat în 4 august, la Cette; domnul d'Epernon îi împiedicase pe cei din La Rochelle să-şi secere grâul şi în mai toate părţile duşmanii cădeau seceraţi sub avalanşa armatelor sale.
Aceste veşti îl încurajară pe rege, hotărându-l să ase-dieze oraşul Montauban care a şi fost atacat în 18 august dinspre Ville-Bourbon. Ducele de Sully, însoţit de câţiva dintre deputaţii orăşelelor din împrejurimi, veni la rege ca să-l roage să-i îngăduie să intre în oraş pentru a-l convinge să se predea. Dar n-a izbutit să facă nimic.
La întâi septembrie, armata regelui a început să tragă asupra oraşului cu cele patruzeci şi cinci de tunuri ale sale, împărţite în nouă baterii, în 4 septembrie, ducele du Mâine, plin de curaj şi înflăcărare, după ce lovise două zile într-un zid aflat în faţa porţii Ville-Bourbon, socotind, după numărul ghiulelor aruncate, că breşa făcută trebuia să fie destul de mare, porni la atac; dar de îndată ce-a ţâşnit din tranşee, marchizul de Themines a fost ucis pe loc de o muschetă; cei care-l urmau n-au putut pătrunde în oraş prin breşa făcută în zid şi, spre disperarea şi amărăciunea domnului du Mâine, au trebuit să se retragă lăsând în urmă o mulţime de răniţi şi de morţi, înfrângerea l-a mâhnit cumplit pe ducele du Mâine care nu-şi putea ierta faptul că sacrificase degeaba atâţia oameni a căror viaţă îi era tot atât de preţioasă ca şi a sa. Din păcate, n-a supravieţuit mult acestei profunde mâhniri. Căci în 17 septembrie, vrând să-i arate

nişte tranşee ducelui de Guise, a fost ucis de o muschetă.
Fusese un prinţ deosebit de curajos, în toate încăierările din ţară care avuseseră loc în timpul vieţii sale, fiecare partid trăgea de el dorind să-l aibă de partea sa. L-a slujit cu credinţă pe rege în răzmeriţa din Angou-leme şi a slujit-o pe regina-mamă în tulburarea din An-gers. S-ar putea spune pe drept despre el ceea ce a spus cândva unul dintre marii regi ai antichităţii despre unul din oştenii săi, şi anume că ar fi fost unul dintre cei mai mari căpitani pe care-i avusese Franţa dacă n-ar fi îmbătrânit. Măreţia curajului său n-a fost niciodată pe placul favoriţilor regelui, fiind urât de moarte de către mareşalul d'Ancre iar mai apoi de conetabilul de Luynes, care se credea singurul îndreptăţit să primească acea înaltă slujbă, deşi era un om de nimic, care vedea în prinţul du Mâine un rival periculos. De altfel, Luynes a fost atât de bucuros de moartea ducelui, încât toţi slujitorii regelui s-au revoltat văzând atâta rea-voinţă; soldaţii din armata regelui l-au plâns cu lacrimi amare.
Parlamentul din Bordeaux, profund mişcat de acea moarte, i-a trimis regelui o scrisoare destul de îndrăzneaţă în care se spunea - în rezumat - că pierderea suferită de ei era atât de mare încât ştiau că i-ar fi fost cu neputinţă să mai găsească un guvernator cum fusese ducele du Mâine; că cereau ca noul guvernator să se asemene cât de cât cu cel pe care-l avuseseră, atât în privinţa calităţilor cât şi a originii sale; că îl conjurau să-şi rezolve singur treburile statului, fără ajutorul noului cone-

tabil şi să-şi dea în sfârşit, seama, cât era de primejdios să nu ţină în mâinile sale oraşele mari ca Montauban şi să le încredinţeze grijii altora. Scrisoarea n-a fost câtuşi de puţin pe gustul conetabilului şi nici a favoriţilor săi, mai ales că Luynes se şi gândea să-l numească guvernator în Bordeaux pe ducele de Chaulnes, punând prin el stăpânire pe acel oraş, aşa cum, de altfel, pusese stăpânire pe mai toate oraşele cucerite de armata regelui.

La Paris toată lumea s-a întristat adânc aflând de moartea ducelui du Mâine şi parizienii începând a-i urî cumplit pe hughenoţi - din pricina cărora murise ducele -s-au răsculat împotriva lor în 26 septembrie şi le-au ars templul din Charenton. Parlamentul, de teamă ca hughenoţii care erau împotriva regelui să nu-i atragă de partea lor şi pe cei care rămăseseră fideli lui Ludovic, îi determină pe unii dintre cei nesupuşi să plece, spânzură doi dintre cei mai recalcitranţi şi publică o hotărâre prin care li se intezicea catolicilor de a-i bârfi sau de a le mai face vreun rău hughenoţilor, ameninţându-i cu pedepse grele.

în luna următoare însă, se întâmplă un alt necaz şi mai mare: podurile de lemn de peste râurile Marchomt şi Change, fiind distruse într-o noapte, parizienii - care şi aşa îi urau pe hughenoţi - fiind siguri că isprava le aparţine, aceştia s-au aflat în primejdia de a fi masacraţi dacă parlamentul n-ar fi făcut uz de toată diplomaţia sa pentru a potoli furia poporului.

Asediul din Montauban, început sub auspicii atât de proaste, a continuat la fel până când regele a pierdut

l

U3JJ3! ::)!«;• Memora J

nădejdea că l-ar mai putea cuceri, în oraş se afla un număr aproape tot atât de mare de combatanţi câţi erau şi afară şi asediaţii avură grijă să aibă tot timpul poarta Saint-Antonin liberă pentru a putea intra şi ieşi când doreau. Aşa că ducele de Rohan ştia tot ce se întâmpla în oraş, cei din oraş ştiau tot ce se întâmpla dincolo de zidurile sale, în afară de faptul că spionii pe care-i aveau infiltraţi în armata regelui îi informau despre tot ce se petrecea acolo. Beaufort, un gentilom din Cevennes, voia să introducă o mie cinci sute de oameni în cetate, pe care-i adusese în deplină siguranţă până la poarta Saint-Antonin. De acolo existau două drumuri care duceau în Montauban: unul printr-o pădure, care era bun pentru infanterie, celălalt, printr-o câmpie deschisă. Beaufort îl alese pe acesta din urmă socotind că fiind cel mai periculos, nimeni nu-şi va închipui că va avea curajul să treacă chiar pe acolo. Pianul îi reuşi mai ales că-şi împărţi trupa în trei părţi: primele două trecură, a treia a fost împrăştiată, iar el luat prizonier şi închis la Bastilia. Acea întărire le-a fost de mare folos celor din oraş care, tăbărând de câteva ori asupra trupelor regelui le demoralizară, mai ales că foarte mulţi soldaţi erau bolnavi şi epuizaţi de boală.

Conetabilul de Luynes a încercat să discute cu ducele de Rohan şi să găsească împreună nişte soluţii avantajoase pentru încheierea păcii. Dar conetabilul nu era nici atât de isteţ, nici atât de bun de gură încât să-i poată impune ducelui condiţiile pe care le cerea regele, în octombrie, sosi ducele de Montmorency împreună cu cinci

sau şase mii de oameni; dar îmbolnăvindu-se ime$at ce ajunse, totul reveni la starea de mai înainte. '.L.•

între timp regele primi vestea că cei din Monheur şi din Sainte-Foy, unde Boesse îşi lăsase şi fiul şi ginerele, se răsculaseră împotriva regelui. Boesse a plecat atât de repede încât a apucat să intre în oraş înainte ca cei de acolo să fi aflat despre plecarea sa. De la Monheur, vrând să se ducă la Sainte-Foy, a fost împuşcat - în drum spre Gensac - de patruzeci de muşchetari care l-au asasinat, fiind apoi primţi în Sainte-Foy unde se afla ginerele său.
Boesse era un om de treabă dar foarte crud, care se duelase de şaptesprezece ori, ucigându-şi întotdeauna adversarii.
Din altă parte, regelui îi sosi ştirea că Montbrun se răsculase în Dauphine şi atacase oraşul Grenoble. Contele de La Suze, spirit neliniştit şi răzvrătit, hughenot şi el, s-a unit cu Montbrun, dar a fost prins de ţăranii din Dauphine, care au găsit asupra lui planul oraşului cât şi locul, pe unde urma să fie luat cu asalt. Tot la acest conte mai descoperiră si un al doilea plan care urma să fie executat în 7 noiembrie.
Toate acele veşti îl obligau pe rege să-l trimită pe mareşalul de Lesdiguieres în Dauphine pentru ca, prin prezenţa sa, să-1 determine pe Montbrun să revină la îndatoririle sale şi să-i dea prilejul conetabilului de a ridica la începutul lui noiembrie asediul asupra oraşului Montauban, pe care era disperat că nu-l putuse cuceri din pricină că avea trupe puţine, din cauza stării jalnice în care se afla

armata, a bolilor, a ploilor care cădeau întruna şi a iernii care începuse. Regele îl lăsase acolo doar pe mareşalul de Saint-Geran cu şase mii de pedestraşi şi cu o mie de cavalerişti ca să ţină oraşul blocat şi să-l împiedice să se aprovizioneze cu cele necesare. Adevărul e că în astfel de condiţii asediul nu mai putea continua, mai ales că Luynes nu avusese niciodată mai mult de douăsprezece mii de soldaţi acolo unde nici treizeci de mii n-ar fi fost de ajuns. Regele n-a făcut cheltuieli excesive, dar acolo unde se afla Luynes, se afla şi paguba în dauna statului.
Pentru plata şi întreţinerea trupelor, începând din 25 aprilie şi până în 1 decembrie, n-ar fi trebuit mai mult de două milioane şi totuşi s-au cheltuit cincisprezece. Conetabilul, un om laş şi lipsit de curaj, nu s-a apropiat niciodată de oraşul asediat. Cei din Montauban spuneau unui munte pe care-l vedeau în zare „conetabilul", iar unei ridicaturi de pământ pe care se afla un zid întărit „plastronul conetabilului". Aceste două porecle l-au determinat pe prinţul de Conde să spună despre Luynes -care are total nepriceput în a purta un război şi care nu ţinuse niciodată o sabie în mână - că: „era un bun păstrător al sigiliilor în timp de război şi conetabil doar în timp de pace", în laşitatea şi josnicia lui nu mai contenea să vorbească despre sine cu atâta compasiune ca şi cum ar fi fost plin de răni şi acoperit de sângele duşmanilor. Modene i-a scris că locuitorii din Toulouse ridicaseră glasul împotriva lui şi că parlamentul nu era câtuşi de puţin mulţumit de felul cum se comportase. El răspunse

printr-o scrisoare foarte drastică în care le spunea celor din Toulouse că dacă vor continua să-l mai blameze, îi va face să simtă din plin efectele puterii sale.
Cu tot atâta îndrăzneală i-a scris şi prinţului de Conde, la Châteauroux. Nici chiar regele n-a scăpat de admonestările sale; căci într-o zi conetabilul stând de vorbă cu un curier în

prezenţa lui Marillac, regele se apropie vrând să afle ce-i spunea; conetabilul i-a făcut observaţie pentru curiozitatea sa pe care a calificat-o fără nici o jenă drept indiscreţie.
Regele nici nu apucase să plece din Montauban şi iată că a primit vestea că două dintre cele mai mari vase ale sale îi fuseseră luate de cei din La Rochelle. Atunci i-a poruncit domnului de Saint-Luc să ia în primire flota, în calitate de locotenent-general al ei. în 6 octombrie i s-a adus la cunoştinţă că Razilly se apropie cu paisprezece vase echipate în Bretagne, să bombardeze cu ghiulele oraşul Saint-Martin din insula Re şi că luase aproape treizeci de vase de negoţ aflate în jurul insulei, ducându-le pe râul Marans. Domnul de Saint-Luc s-a îmbarcat şi, însoţit de trei nave, a plecat să se întâlnească cu Razilly de la care a aflat că cei din La Rochelle capturaseră toate vasele din împrejurimi plus încă o navă mare a regelui. Hotărât să se lupte cu ei, cei din La Rochelle se retraseră aproape de ţărm unde vasele regelui nu-i puteau ajunge, iar de acolo se duseră în Brouage ca să se aprovizioneze cu muniţii si cu oameni. Alte trei vase mari, precum şi barca de supraveghere a ducelui de Nevers, care fuseseră înar-

mate în Normandia, se uniră cu cele ale regelui. Dar în loc să se ducă toate în Brouage, multe dintre ele - chiar şi două nave ale ducelui de Nevers - ancorară departe de acolo în nădejdea că vor captura câteva vase ale celor din La Rochelle care intraseră pe râul Seudre. în 6 noiembrie, flota din La Rochelle, alcătuită din douăzeci şi cinci de vase, atacă flota regelui si captură două dintre cele mai mari vase ale ducelui de Nevers care eşuaseră, ducându-le spre La Rochelle; nemul-ţumindu-se doar cu atât, încercară să astupe gura portului din Brouage cu câteva vase mai mici, dar nu izbutiră. Rămaseră totuşi tot anul stăpânii mării şi capturară o mulţime de vase cu mărfuri, fapt ce aduse mari pagube comerţului.
Plecând din Montauban la sfârşitul lui noiembrie, regele se duse direct la Toulouse, unde i se făcu o primire plină de măreţie. Locuitorii din acel oraş erau foarte necăjiţi de faptul că ducele de Luynes nu cucerise Montaubanul la al cărui asediu luaseră şi ei parte, atât cât le stătuse în putere; după ce parlamentul îi mulţumi regelui că venise să-i scape de furia hughenoţilor care voiau să se răzbune pe ei fiindcă luaseră parte la asediul Montaubanului, îi aduseră la cunoştinţă faptul că decât să treacă în stăpânirea conetabilului, care nu urmărea decât să le golească pungile şi să le scurteze vieţile, clădind câte o citadelă care nu folosea nimănui cum făcuse în Bergerac, preferau să fie ucişi de hu-ghenoţi. Conetabilul, supărat, le spuse că se va răzbuna armarnic pentru ofensa adusă; dar deocamdată, vă-

zându-se discreditat în ochii soldaţilor, dispreţuit de ofiţeri şi urât de popor, se hotărî să încerce un nou asediu, nădăjduind astfel să şteargă din memorie nişte fapte din trecut şi mai ales ruşinea ultimului eşec.
Castelul din Monheur, aproape de Toulouse care -după moartea lui Boesse - se răzvrătise pe faţă împotriva regelui, a fost socotit de Luynes drept un loc care nu avea să opună prea mare rezistenţă şi a cărui cucerire avea să mulţumească pe deplin oraşul Toulouse. Mareşalul de Roquelaure primi ordin să se ducă să cucerească Monheur-ul, iar regele -

după ce stătu câteva zile. în Toulouse - plecă, lăsându-l pe părintele Arnoux drept zălog care, oricât ar fi fost el de calm şi de hotărât, rămase foarte nedumerit de a se afla într-o astfel de postură. A existat o vreme când Arnoux şi Puisieux l-au vorbit de rău pe conetabil în faţa regelui, dezvăluindu-i majestăţii sale incapacitatea lui Luynes în treburile statului, nedreptăţile săvârşite, risipa pe care o făcea cu banii statului şi dezordinea care domnea în întreaga ţară, spre marea nemulţumire a tuturor, îi vorbiseră despre toate aceste lucruri în mai multe dimineţi, prefă-cându-se că-i citesc nişte scrisori; dar Luynes observă imediat că Arnoux vorbea fără să mai întoarcă paginile, deci mult mai mult decât ar fi putut începea pe o foaie de hârtie.
Conetabilul, vrând să-şi smulgă acel spin din călcâi, îi spuse regelui că aflase că era vorbit de rău în faţa sa şi-l rugă să-i spună ce calomnii îndrugaseră acei ticăloşi pe seama lui. La început regele n-a vrut să-i spună. Dar

de îndată ce-a aflat adevărul, nu i-a fost deloc greu să-l îndepărteze pe abatele Arnoux de la Curte, înainte de a pleca, abatele a vrut să-l mai vadă o dată pe rege; dar cardinalul de Retz, care-i era prieten, I-a sfătuit să nu facă aşa ceva, ca să fie scutit de o nouă umilinţă. Această comportare a celor mari I-a înrăit pe Arnoux care nu visa decât proscrieri şi întemniţări pentru toţi cei făţarnici care-i făcuseră atâta rău.
Domnul de Vie, care a urmat după du Vair în funcţia de cancelar, se lăuda că, atunci când se va înapoia la Paris, mă va ucide. Atunci Arnoux îi spuse reginei-mame că nu mai exista nici o speranţă în privinţa salvării sale, mai ales când avea de-a face cu un duşman puternic, extrem de bogat şi care se bucura de mari favoruri din partea regelui; un astfel de duşman nu urmăreşte decât să-şi rezolve propriile interese, să facă rău tuturor şi să-şi sporească averea furând cât mai mult din avutul public.
Animat de astfel de sentimente, plecă de fapt Luynes să asedieze castelul din Monheur care, datorită încăpăţânării duşmanului şi a vremii proaste, rezistă mult mai mult decât se aşteptase conetabilul; căci oricât de mult s-a înverşunat, n-a putut ajunge în faţa şanţului castelului decât în 8 decembrie.
în vremea aceasta, cei din Sainte-Foy îndrăzniră să le vină în ajutor; dar văzând că toate trecerile erau bine păzite si aflând că o companie de jandarmi a conetabilului care trebuia să supravegheze zidurile castelului dormea tun în loc să stea de pază, o treziră în zorii zilei

cu o petardă, uciseră pe câţiva dintre ei şi-i puseră pe fugă pe ceilalţi după ce le furară tot ce aveau.
Conetabilul, mâhnit din pricina acestei veşti, îi spuse lui Contades:
— lată-mi compania înfrântă; oraşul Montauban pe care trebuia să-l fi supus până acum, nu s-a predat, castelul din Monheur nu l-am putut cuceri iar hughenoţii, care în ochii noştri nu fac nici două parale, uite că rezistă puterii unui rege! Oare ce să însemne asta?
Contades i-a răspuns că erau de vină vremea, boiile şi ploaia, dar conetabilul i-a replicat:
— Dragă Contades, eu cred că e vorba de cu totul altceva, insinuând că Dumnezeu îl părăsise.

A doua zi se îmbolnăvi. De îndată ce Luynes a căzut la pat, castelul din Monheur a si fost cucerit. Acest succes nu I-a mai bucurat pe conetabil pe care boala îl do-borâse în aşa hal încât după două zile, în 14 decembrie, a şi murit.
înainte de a muri i-a recomandat cu multă căldură regelui pe cardinalul de Retz şi pe domnul de Schomberg; apoi, deşi pe moarte, s-a sculat din pat şi a ars o casetă plină cu hârtii despre care se bănuia că erau sau farmece sau tratate încheiate cu hughneoţii sau şi una şi alta. Că-l preocupau farmecele, ştia toată lumea. Odată, trimisese pe un oarecare Bois-Gaudri la Torino, împreună cu La Bleche ca să-i aducă pe La Bastie, un gentilom de lângă Ăst, şi pe don Diego, un călugăr piemontez, amândoi magicieni renumiţi, care i-au dat nişte ierburi ca să ie pună în pantofii regelui şi un praf să i-l presare
562
('/; r Memora !/.'/,CiHA.)
pe haine. Bois-Gaudri i-a mărturisit acest lucru cardinalului de Retz şi episcopului d'Aire. Apoi i-a spus acelaşi lucru şi gentilomului Longueraie, ca s-o informeze pe regina-mamă. Luynes I-a închis pe Bois-Guadri în Bastilia, de unde n-a mai fost scos decât după ce acesta a murit. Un alt magician italian, Grande-Coste, n-a sfârsit-o nici el mai bine fiind strangulat din ordinul său. Căci cei care sunt frământaţi de ambiţia sceptrelor şi a coroanelor, săvârşesc adesea astfel de impietăţi.
Nişte tratate găsite în odaia conetabilului dovediră că Luynes avusese legături trainice cu hughenoţii; într-o discuţie cu Contades, conetabilul îi mărturisise acestuia că dorea să se împace cu hughenoţii; că vedea bine că regele se răcise de el, că regina-mamă avea să se apropie până la urmă de fiul ei si că singurul său refugiu ar fi fost la hughenoţi, unde ar fi fost foarte respectat atât datorită numărului mare de oraşe pe care le stăpânea cât şi cantităţii uriaşe de aur pe care o deţinea.
Moartea îi fusese prezisă şi lui, şi publicului, de mai multe persoane si în mai multe moduri. Domnul de Luxem-bourg mi-a mărturisit că, în vreme ce regele se îndrepta spre asediul de la Clerac, un orn a venit să-l roage să-i spună conetabilului să nu se ducă la Monheur fiindcă îl ameninţa o nenorocire. Când regele trecu prin Agen, îl întrebă pe un capucin, foarte preţuit pentru evlavia sa, cum se va mai desfăşura războiul pe care-l ducea. Călugărul îi răspunse că se vor ivi mari necazuri în armata sa, că mulţi vor muri fie ucişi, fie din pricina bolilor si că
563

cel căruia i se încredinţase cinstea de a purta acel război nu va mai apuca să-i vadă sfârşitul. Renouart mi-a spus în ajunul zilei de Saint-Martin că un om îl asigurase pe preşedintele Jeannin că Luynes nu va mai revedea Parisul. Deoarece regina-mamă se temea cumplit de înapoierea sa în capitală, părintele Berulle i-a spus râzând că Cel-de-Sus nu va mai îngădui acest lucru si că acel an era anul miracolelor.
îmi aduc aminte că Luynes mi-a mărturisit într-o zi că regele îl numise conetabil pentru serviciile pe care i le adusese şi că trăgea nădejde să-i mai aducă şi altele datorită cărora să urce şi mai sus. Contades mi-a spus -după ce a murit Luynes - că era atât de ros de ambiţie, încât deşi fusese avertizat că regelui începuse să-i fie silă de purtarea sa, vestea nu I-a determinat să-şi schimbe câtuşi de puţin conduita şi să încerce să ducă o viaţă mai modestă.
Părintele de Berulle, care era foarte familiar cu el, îi spusese într-o zi că ar fi timpul să se mai preocupe şi de binele ţării şi să nu se gândească numai la interesele sale personale. El

îi răspunse, cu lacrimi în ochi, că-şi dădea perfect de bine seama cât de înţelept era acel sfat, dar că, din păcate, nu avea puterea să-l pună în practică.
Visa să ajungă regele Austrasiei, ridicând oraşele Toul, Metz şi Verdun la rangul de regat. N-a existat viclenie de care să nu se folosească pentru a pune stăpânire pe Orania, deşi cel care o conducea era prinţ. Urzi o cabală prin care vru să-i cumpere pe soldaţi cu optzeci

de mii de scuzi ca să-şi trădeze stăpânul. Dar avar cum era, atâta o lungi cu plata banilor, încât prinţul de Orania avu răgazul necesar să descopere complotul şi să-i pună capăt. Din câte s-a aflat mai târziu, încheiase un tratat şi cu oraşul Avignon; pentru a pune în aplicare acel tratat, l-a trimis pe Marossan la Roma ca să-şi dea seama ce posibilităţi avea de a se pune bine cu Potiful, nădăjduind ca într-un viitor îndepărtat, dând foarte mulţi bani, să i se vândă comitatul Avignon sau, dacă acest lucru n-ar fi fost cu putinţă, măcar să fie numit guvernator în acel loc. Marossan i-a întreţinut această nădejde, discutând cu cardinalul Borghese; acesta, la rândul lui, a vorbit cu cardinalul Bentivoglio numindu-l protector al francezilor, în dauna cardinalului de Savoia. Toate aceste lucruri s-au descoperit după moartea lui Marossan, într-o casetă găsită la Lyon, căzută din întâmplare în mâna creditorilor care i-au înmânat-o lui Ollier, ministrul justiţiei, ca să vadă dacă nu cumva se aflau în ea unele hârtii importante, având în vedere că Marossan deţinuse funcţii mari. în afară de ambiţia sa care depăşea orice limită, Luynes mai era şi mărginit, din moment ce-şi putea închipui că Papa ar fi putut aduce un astfel de prejudiciu Sfântului Scaun, vânzând Avignonul care fusese întotdeauna refugiul papilor în momentele de mare sărăcie şi azilul, în situaţii grele.
Luynes fusese un om submediocru, prea puţin credincios, lipsit de generozitate, incapabil să rămână ferm atunci când lua o hotărâre; când îi intra ceva în cap, se lăsa dus ca de un torent, neîncercând să pună stavilă

ambiţiilor sale. A vrut să fie prinţ de Orania, conte de Avignon, duce d'AIbret, rege al Austrasiei. Linguşelile celor din jur l-au făcut să creadă că toate laudele aduse erau adevărate şi că grandoarea sa era prea mică faţă de meritele sale; aşa se face că uneori rostea cuvinte care erau foarte prost primite de cei din jur, ca de pildă, afirmaţia că favoarea ce îi era acordată nu se baza, ca a altor favoriţi, doar pe bunăvoinţa regelui, ci pe faptul că el era un om absolut necesar stăpânului său; că el salvase statul şi pe rege din multe situaţii primejdioase. Era insolent şi nu suporta ca cei ce se aflau în subor-dinea sa să nu facă ceea ce le poruncise el; uza de o autoritate atât de deplină şi dădea dovadă de atât de puţină dependenţă faţă de regele său, încât le dădu duşmanilor săi prilejul să spună că cel care doar în trei ani îşi croise un drum pe care nimeni nu putuse să-l prevadă, putea foarte bine ca într-o singură clipă să facă ceva la fel de greu de prevăzut. Luynes ajunsese la o atât de mare îngâmfare, încât de foarte multe ori se socotea mai presus decât regele, spunând: „Am să-ţi dau funcţia de mareşal al Franţei; am să fac asta, am să fac aia", în loc să spună: „O voi ruga pe majestatea sa". Şi nu numai că nu vorbea despre rege cu respectul cuvenit, dar cuteza să-i enumere cusururile şi slăbiciunile, spunând cu glas tare, cui voia să-l asculte, că nu avea încredere într-un rege care nu ştia să se comporte ca unul dintre cei mai mari suverani ai lumii.

în afară de toate cusururile arătate până acum, Luynes mai era bănuitor şi viclean, două tare josnice şi
566
Urii !Hi-iJi;i Lî Memorii /iV;irl>ÎAl>
urâte de care se slujea mai ales împotriva reginei-mame, ca fiind singura care-l putea prăvăli în ţărâna din care se ridicase, îi strecura regelui în ureche tot soiul de calomnii despre mama sa, obligându-l să nu se mai împace niciodată cu ea, aducându-i - fără ştirea fiului ei -tot soiul de afronturi şi de jigniri. A poruncit să fie reprezentată o comedie, apoi un balet unde regina-mamă era înfăţişată stând în genunchi în faţa lui, cerându-şi iertare pentru povestea de la Angouleme. Dacă regina-mamă voia să vină la Paris, Luynes nu-i îngăduia; dacă nu venea, i se plângea regelui de acest lucru. Orice faptă a reginei-mame era privită de Luynes cu ochi răi. Dacă voia să rămână acasă, el susţinea să-l însoţească pe rege; dacă voia să-l însoţească pe rege, Luynes - care nu avea nici un pic de încredere în ea - o obliga să nu plece nicăieri. Dacă tăcea şi nu se mai plângea nimănui de şicanele pe care i le făcea, interpreta tăcerea ei drept resentiment; dacă se plângea, o lua peste picior iar uneori se supăra; dar partea cea mai tristă consta în faptul că de câte ori cerea câţiva bani pentru ea, el nu găsea niciodată, spunându-i că nici ducii de Chaulnes şi de Luxembourg nu fuseseră încă plătiţi şi că nici unul dintre ei nu se plânsese de acest lucru. Făcea toate acestea numai ca regele să nu se împace cu mama sa şi el să fie singurul care să profite de bunăvoinţa stăpânului său.
Luynes avea doi fraţi, de situaţia cărora se preocupase îndeaproape, cu tot atâta râvnă ca şi de propria sa situaţie. Luynes şi fraţii săi erau tot timpul cu ochii pe
567
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
rege, împărţindu-şi între ei, fără nici un fel de invidie, cele mai mari funcţii ale regatului. Ca să se pună bine cu toată lumea, Luynes făgăduia tot ce vrei şi ce nu vrei, neţinându-şi niciodată cuvântul. Nu avusese decât o singură calitate: aceea de a-şi fi rostuit toate neamurile şi toţi slujitorii, socotind că o parte din avuţiile sale se compuneau din avuţiile celor din familia sa. Moartea l-a surprins în toiul prosperităţii sale, împotriva căreia începuseră a se ridica mari proteste care n-ar fi fost lipsite de urmări mai târziu.
Cum favoarea de care se bucurase nu avea o bază solidă, nici averea sa imensă şi nici funcţiile foarte mari pe care le cumulase n-au rezistat după moartea sa. Astfel, fortificaţiile pe care Ie făcuse în Quilleboeuf, datorită cărora pusese mâna pe Rouen, au fost distruse. Guver-nămintele din Calais (pe care-l dăduse lui Palaiseau), din Boulonnas (dat iui d'Aumont), din La Fere (dat lui Beaumont), din Picardia (dat ducelui d'Elboeuf) şi cel din Amiens s-ar fi dus de râpă dacă ducele de Chaulnes nu i-ar fi dat cincizeci de mii scuzi prinţului de Conde care i le-a păstrat.
Regina-mamă n-a fost deloc îndurerată de moartea conetabilului care o persecutase cu atâta cruzime. Cerându-i totuşi fiului ei veşti despre moartea lui Luynes a primit din partea lui Ludovic o scrisoare în care acesta îi mărturisea cât de mult ţinea la ea, adăugând că abia aştepta să-şi vadă mama. Scrisoarea, trimisă imediat după moartea conetabilului, a umplut-o de bucurie pe regina-mamă. La câteva zile după prima, a primit o a
568
UJiUm-Oiy»; Memorii ÎA'/ir.

doua scrisoare din partea fiului ei, în care acesta îi aducea la cunoştinţă că în funcţia de cancelar îl numise pe domnul de Vie, adăugând că ştia că ea ţinea la el mai mult ca la oricare altul şi că dorise să-i facă o bucurie.
Chiar în ziua în care a fost cucerit castelul din Mon-heur, regele a primit vestea că domnul de Soubise de-| venise stăpân pe oraşul Royan datorită infidelităţii locuitorilor săi care, fiind hughenoţi, îl chemaseră acolo. Sigur că vestea nu l-a încântat câtuşi de puţin pe rege, având în vedere că era vorba de un oraş important, cât şi faptul că, din pricina iernii înaintate, nu-l putea asedia. La Chesnaye, care era guvernator acolo, se duse la rege ca să-i spună personal ce se întâmplase. Arestat, a fost eliberat constatându-se că era nevinovat.
între timp s-a mai primit o veste, şi anume că la Mont-pellier, hughenoţii luaseră prizonieri toate notabilităţile catolice pe care le găsiseră în oraş, că izgoniseră toţi preoţii şi prădaseră câteva biserici, îl primiseră pe ducele de Rohan cu aclamaţii („Trăiască Rohan!"), iar hughenoţii din Languedoc, înfierbântaţi de insuccesul asediului din Montauban, cutezară să-l dea afară pe domnul de Chatillon din slujba de guvernator în Montpellier şi în Aigues-Mortes, ca şi din toate funcţiile pe care le deţinuse, declarându-i criminali pe toţi cei care ar fi ţinut cu el.
Ducele de Lesdiguieres l-a trimis pe domnul de Cros, preşedintele parlamentului din Dauphine, care încă de pe vremea lui Henric al IV-lea fusese agent general al bisericii hughenote, pentru a găsi, împreună cu ei, căile

de împăcare cu regele. Dar din păcate, de Cros a fost asasinat. Ducele de Rohan făcu oarecare zarvă, pedepsind patru dintre cei mai deocheaţi hughenoţi, despre care se presupunea că l-ar fi omorât pe de Cros. Toţi acei nori ai războiului aveau să se risipească însă în anul următor, după multe fulgere şi furtuni.
în vremea aceasta, regele porni la drum, întorcându-se la Paris, după ce l-a lăsat în locul lui pe ducele d'Elboeuf cu câteva trupe pentru a-i împiedica pe duşmani să se repeadă asupra oraşelor pe care le cucerise regele.
în timp ce în Franţa regele se străduia să-i potolească pe hughenoţii rebeli, împăratul făcea acelaşi lucru cu protestanţii din Germania. Palatinul s-a văzut constrâns să părăsească Germania şi să se retragă la Haga, abandonând în mod laş Palatinatul, în mâna armatelor spaniole care-l atacaseră în numele arhiducelui Albert. Această situaţie jalnică a protestanţilor din Germania nu i-a mirat deloc pe olandezi, care nu numai că l-au primit pe Palatinul fugar, pe soţia şi pe copiii săi, dar au prelungit numai cu şase săptămâni armistiţiul pe care îl încheiaseră în 1609 şi care acum expirase, după care au reînceput războiul. Arhiducele Albert a murit înainte de a-şi vedea cucerirea dusă la bun sfârşit.
Tot în anul 1621 au murit papa Paul al V-lea şi împăratul Filip al lll-lea al Spaniei. Primul a fost un om plin de evlavie şi un adevărat prinţ al Bisericii, trăind în cumpătare şi apărând drepturile clerului. Cardinalul Ludovico, pe care Papa îl trimi-

şese să pună capăt tulburărilor dinM'-M^toa şi Savoia, i-a urmat la pontificat.
^--3, ;•«.?> •.•:', -,..'0
Regele Spaniei, Filip al lll-lea, a murit la Madrid în ultima zi a lunii martie, în vârstă de patruzeci şi unu de ani, nu fără a se plânge că era obligat mult prea curând să părăsească

lumea aceasta, neparcurgând încă poate nici jumătate din cât ar mai fi putut trăi. Şi-a lăsat multă vreme statul pe mâna ducelui de Lerma, nevrând să cunoască nici una din treburile importante ale ţării. Şi totuşi până la urmă I-a dizgraţiat, încredinţând funcţia acestuia ducelui de Uzede, fiul celui dintâi, care a dovedit ce poate face ambiţia dintr-un om, împingându-l până acolo încât şi-a izgonit propriul părinte.
în ceasul morţii, Filip al lll-lea, văzând cât de puţin se preocupase de ţara pe care Cerul i-o încredinţase, considerând că va trebui să dea socoteală Celui-de-Sus de tot ceea ce nu făcuse, a fost apucat de o spaimă cumplită. Temându-se şi de multele păcate pe care le săvârşise, îi recomandă fiului său să nu facă ceea ce făcuse el. Dar de îndată ce tatăl său închise ochii, Filip al IV-lea îl izgoni din guvern pe cardinalul-duce de Uzede, îşi însuşi cea mai mare pa'rte a bunurilor sale, îi tăie venitul pe care i-l instituise răposatul rege, îşi însuşi cele o mie cinci sute de tone de grâu pe care regele îi îngăduise să le aducă în fiece an din Sicilia, care valorau şaptezeci şi două de mii de ducaţi, şi-l închise într-o temniţă din care ducele izbuti până la urmă să fugă. Apoi îi luă prizonieri pe ducele d'Ossonne şi pe cei mai importanţi slujitori ai săi, pe don Rodrigo Calderone, şi-l izgoni de la Curte pe
571

duhovnicul răposatului rege. Căută banii pe care presupunea că-i avusese ducele de Lerma, apoi încredinţa toate slujbele pe care le deţinuseră cei exilaţi, duşmanilor lor. Ducele de Uzede muri din pricina mâhnirii şi a căinţei; contele d'Olivares, noul favorit, împinse răutatea până la capăt şi-i execută pe Calderone, pe ducele d'Ossonne şi pe alţi câţiva. Ducele de Lerma muri nebun fiindcă nu fusese în stare să aibă răbdarea la care îi obligase odinioară pe alţii.
începutul unei domnii atât de crâncene nu i-a atras lui Filip al IV-lea binecuvântarea Cerului în ceea ce priveşte conduita sa, cum vom vedea, de altfel, în anii ce urmează.
t.
-3
;572
De îndată ce regina află de moartea conetabilului care a avut loc în 14 decembrie 1621, l-a trimis pe domnul de Marillac la rege pentru a-i mărturisi mâhnirea pe care o simţise în urma acelei pierderi numai din pricina mâhnirii fiului ei, precum şi marea mulţumire de a-l vedea că apucase frâiele statului - singurul lucru pe care dorise să-l vadă - pe care le ţinea în chip atât de strălucit; în întreaga Franţă începuse să se răspândească vestea despre prudenţa de care dădea dovadă în consiliu ca şi despre faima de care se bucura în rândul oştilor sale. Regina îl sfătui să continue astfel spre gloria sa, spre mulţumirea poporului şi a lui, pentru că ea nu dorise niciodată altceva decât să-l vadă rezolvându-şi singur treburile. Apoi îi oferi oraşele Angers, Chinon şi Pont-de-Ce ca să-i răsplătească - dacă nu avea pe moment cu ce - pe cei care-l slujiseră cu credinţă. Regele îi mărturisi că-şi dăduse perfect de bine seama atât de insolenţa conetabilului cât şi de nedreptăţile pe care le îndurase din partea lui; că dacă n-ar fi murit, n-ar mai fi avut puterea să-l suporte; că de mult dorea să scape de
573

sub tutela lui; că-i mulţumea pentru răbdarea de care dăduse dovadă; că nu va mai avea niciodată conetabil, nici favoriţi; că grija lui va fi de acum încolo să-i arate că o iubise întotdeauna cu tandreţe.
Aceste dovezi de respect aduse în văzul întregii Curţi îi făcură pe mulţi să creadă că regina se va bucura de mult mai multă încredere în viitor decât în trecut.
Dar, deşi sfârşitul conetabilului pusese capăt domniei unei răutăţi făţişe, domnia prefăcătoriei nu luase sfârşit.
Domnul prinţ de Conde, chemat de miniştri, de îndată ce-a aflat de moartea lui Luynes s-a dus imediat la rege, unde datorită imaginaţiei fertile a spiritului său, a şi strecurat câteva insinuări la adresa reginei-mame. Miniştrii şi-au zis că acum era momentul să-şi întărească poziţiile, în dauna regelui, drept pentru care au vrut să-l capteze în trei sau patru asedii, împiedicându-l astfel să se întoarcă la Paris de teamă ca firea lui blândă să nu se înmoaie şi mai mult la vederea mamei sale. Dar oricât s-au străduit ei să-l determine să stea cât mai mult în Guienne, regele n-a vrut cu nici un chip să mai amâne bucuria de a-şi revedea mama.
Regina, aflând din scrisori că fiul ei se îndreaptă spre Paris, m-a rugat să-i ies în cale la Orleans, ca să-i mulţumesc pentru dovezile sale de bunătate, să-l asigur că ea nu avea altă dorinţă decât de a-i fi pe plac şi de a le demonstra celor din jur că niciodată dragostea vreunei mame n-a putut s-o egaleze pe cea pe care o nutrea ea faţă de fiul ei, că-l ruga să continue a lucra doar cu consiliul său; că nu dorea să ia parte în nici un fel la con-

ducerea statului, recunoscând că un astfel de partaj era lucrul cel mai periculos; că lumea şi începuse a admira felul cum îşi carmuia singur statul şi că dacă ar abdica de la acest principiu, ar scădea în ochii celor care-l stimau; că cei mai de seamă regi au ţinut întotdeauna singuri cârma statului lor, slujindu-se doar de câţiva oameni destoinici care i-au ajutat să conducă ţara; că toate pretenţiile ei nu aveau alt scop decât să-l determine să arate lumii bunăvoinţa şi încrederea lui în ea.
Regele primi toate acele cuvinte cu un chip atât de senin, încât regina, aflând vestea, spuse tuturor că de-acum va fi fericită fiindcă putea să-şi manifeste dragostea sa de mamă şi că nimic n-o va mai împiedica să-i arate regelui sentimentele pe care le nutrise tot timpul faţă de el. Numai că deîndată ce fiul ei a ajuns la Paris, în 28 ianuarie, miniştrii şi-au şi început intrigile. Cancelarul, neştiind cum se vor întoarce lucrurile, n-a vrut să treacă de partea reginei, strigând că nu se va mai amesteca în nimic dacă nu i se va încredinţa lui conducerea treburilor statului. Şi el şi ceilalţi miniştri stăteau în cumpănă, neştiind dacă să se slujească de regina-mamă sau de prinţul de Conde sau dacă nu era şi mai bine să păstreze pentru ei puterea în administrarea treburilor statului. La început, i-au spus regelui că ar fi bine să facă şi regina parte din consiliu, dar că să n-o amestece în treburile statului, pentru că dragostea faţă de mama sa l-ar putea determina să împartă puterea cu ea.
în privinţa domnului prinţ, numele lui răspândea atâta groază în popor, încât ar fi trebuit să facă adevărate

minuni pentru a-şi mai putea recăpăta încrederea poporului.

Aceste discuţii fiind aduse la cunoştinţa reginei, mi-am asumat sarcina de a-i face pe miniştri să priceapă că, dacă doreau gloria regelui, mulţumirea poporului şi dovada utilităţii lor, trebuia să-l determine pe rege să-i ofere reginei-mame un loc în consiliu, pentru ca el să poată dovedi astfel cât de rău fusese tratată mama sa în trecut de către răposatul conetabil care-i ascunsese adevărata stare â lucrurilor. Poporul aşteptând cu multă nerăbdare ca mama şi fiul să fie în sfârşit alături, acest lucru nu putea fi înfăptuit decât printr-o deplină încredere în regina-mamă. Dar orice le-am spus, nimic nu i-a putut urni din încăpăţânarea lor.
Adevărul este că miniştrii nu se opuneau atâta la primirea reginei în consiliu de teamă că ea s-ar fi putut amesteca în treburile statului, ci de teamă ca ea să nu mă includă şi pe mine în consiliu. Toţi îmi apreciau puterea de judecată şi se temeau că, dacă regele va observa acest lucru, îmi va încredinţa rezolvarea afacerilor statului. Se slujiră deci, în scopul de a mă denigra, de o mulţime de calomniatori care să-l determine pe rege să-şi facă o părere cât mai proastă despre mine şi tot ceea ce făceam eu să i se pară suspect şi josnic.
Aflând despre ceea ce puseseră la cale, i-am rugat să nu-i aducă stăpânei mele un asemenea afront, făgă-duindu-le că nu voi pretinde să fac parte din nici un fel de consiliu, ci că voi răbda de bunăvoie să fiu exclus din ele pentru totdeauna. Dar toate rugăminţile mele n-au slujit

decât să semene, în continuare, neîncredere în sufletul regelui. Regina-mamă observând acest lucru, îi spuse într-o zi fiului ei că-l ruga s-o scutească de corvoada la care ea n-ar mai putea face faţă; că înţelegea că regele voia să facă acest lucru numai ca să arate lumii că nu el, ci conetabilul de Luynes se purtase urât cu ea; că, dacă ar face parte din consiliu, ea nu ar ţine seama decât de voinţa lui, nedorind să se amestece în nimic. Regele o incluse totuşi în consiliu, unde ea se purtă în aşa fel încât toţi miniştrii se arătară mulţumiţi, fiind tot timpul de aceeaşi părere cu ei şi evitând să-i contrazică; se străduia să-şi dea seama de dorinţele regelui, să i le îndeplinească, oferindu-se să aducă ea în discuţie problemele care nu păreau a fi pe placul miniştrilor, numai pentru a-l scuti pe el de această sarcină dificilă.
Prinţul de Conde, care era foarte slobod la gură şi nu putea păstra pentru sine ceea ce gândea, ajunsese să spună că regina fusese primită în consiliu cu două condiţii: prima, să nu i se aducă la cunoştinţă decât ceea ce voiau miniştrii şi a doua, să nu i se comunice decât o parte a afacerilor de stat, regele slujindu-se de ea doar pentru a aduce acea parte la cunoştinţa poporului. La început ea recunoscu că într-adevăr aşa era, că nu i se arăta decât marfa expusă în faţa prăvăliei şi că încă nu apucase să intre în prăvălie, dar că prin conduita sa trăgea nădejde că va depăşi această dificultate, ceea ce s-a şi întâmplat.
Regele a fost sfătuit să se poarte mai liber cu mama sa, iar Schomberg a povăţuit-o pe regină să acţioneze mai vehement în consiliu.

Prevăzând că acele discuţii destinse dintre mamă şi fiu vor duce până la urmă la o deplină încredere între ei, prinţul de Conde se strădui cu multă ardoare să le deprecieze prin diverse acţiuni şi să impună o anumită răceală în întrevederile lor. în acest scop se sluji de Russelay şi de alţi tineri ce se aflau în preajma regelui, care trebuiau să-i spună majestăţii

sale ceea ce credea prinţul de cuviinţă, între altele, regele având obiceiul de a o vedea pe regină de cinci, şase ori în cursul dimineţii, cei pe care-i trimitea ca să afle cum se simte, îi spuneau mereu că regina încă nu se trezise, deşi ea se scula cu noaptea în cap. Regina se plânse fiului ei spunându-i că nedorind altceva decât onoarea companiei sale, ea va fi trează la orice oră va binevoi el s-o viziteze, că va fi gata chiar să poruncească să se spargă uşa dacă slugile sale ar neglija cumva s-o deschidă la vreme. Apoi se plânse de Russelay (pe care nu-l putea suferi) care-i provocase o mulţime de necazuri pe vremea răposatului conetabil, vrând să ştie dacă domnul prinţ îl va proteja asmuţindu-l mereu împotriva ei, fiindcă în acest caz va proceda si ea cu totul altfel decât până atunci; că nu-i va face nici un rău, deşi era destul de puternică pentru a i-l face; dar că dacă prinţul îşi închipuia că protecţia lui ar putea să-l pună pe Russelay la adăpost de pedeapsă, ea îi va arăta că se înşală amarnic; că ştia perfect de bine că el o vorbea de rău în faţa regelui. Apoi adăugă că probabil şi prinţul de Conde voia să meargă pe drumul pe care mersese conetabilul, păstrându-l pe Russelay ca tampon şi că vizita pe care acesta i-o

făcuse prinţului nu avea alt scop decât să demonstreze tuturor că era prietenul lui Conde şi duşmanul ei; că ar fi mult mai bine pentru domnul prinţ să acţioneze ca un leu, şi nu ca o vulpe. Prinţul se arătă foarte mâhnit aflând părerea pe care o avea regina-mamă despre el; făgădui că se va strădui să-i înlăture bănuielile printr-o continuă fidelitate; că dacă se văzuse cu Russelay, o făcuse pentru a-i reproşa greşelile, şi nu pentru a-l face să se bucure de încrederea sa.
Dar oricât ar fi protestat el, nu deveni mai bun, ci mai subtil. Nici prin cap nu-i trecea s-o slujească pe regina-mamă cu fidelitate ci, dimpotrivă, se gândea cum s-o înşele cu şi mai multă dibăcie. Chibzui deci să împingă lucrurile până la un război sub pretextul că vrea să întărească autoritatea regelui, dar în realitate, în nădejdea că regina-mamă, neputând să-şi urmeze fiul peste tot, ar fi un bun mijloc de a o împiedica să mai ia parte la treburile statului. Numai că înainte de a se angaja într-un război împotriva hughenoţilor, trebuia să vadă dacă acel război ar fi fost just, dacă ar fi fost posibil şi ce foloase s-ar fi putut trage din el.
în ceea ce privea justeţea, un suveran nu putea fi desconsiderat că nu vrea să-şi aducă supuşii pe drumul drept şi că-i obligă, fie şi prin constrângere, să-şi îndeplinească îndatoririle. Cât despre posibilitatea de a dezlănţui un asemenea război, ea se reducea la două lucruri: oştire şi bani. Oameni care să fie recrutaţi existau, slavă Domnului, destui în Franţa; cu banii însă erau mari probleme, dar cu oarecare străduinţă se puteau obţine şi ei.

în ceea ce privea ultima întrebare, de a şti dacă războiul ar fi fost util şi ce foloase s-ar fi putut trage de pe urma lui, dacă teama de vreun pericol nu trecea înaintea nădejdilor profitului, aici existau totuşi unele dificultăţi. Dacă judecai în mod sănătos, trebuia să priveşti cu atenţie atât în interiorul ţării cât şi dincolo de hotarele ei.
în ceea ce privea interiorul, se pare că sărăcia poporului era atât de mare, încât a-i pune pe umeri povara recrutării de soldaţi însemna pentru prinţ să-şi taie craca de sub picioare cu propria mână; căci a crede că s-ar putea găsi un remediu imediat pentru a face ordine

în acea cumplită dezordine, ar fi fost o utopie. Relele erau certe, remediile îndoielnice; boala vine cât ai clipi din ochi, vindecarea are loc treptat.
Cât priveşte situaţia de dincolo de hotarele ţării, ea era şi mai jalnică. Pacea abia încheiată cu Germania ar fi facilitat acesteia din urmă posibilitatea de a se năpusti din nou asupra Franţei. Olandezii ar fi sărit să-şi apere fraţii, spaniolii ar fi profitat de acel război pentru a-şi spori teritoriile din Italia; legătura strânsă dintre Anglia şi Spania era şi ea demnă de luat în seamă, căci cine-i putea împiedica pe cei doi regi strâns uniţi să-i ajute pe hughenoţi pe faţă sau pe ascuns dacă vreun eveniment nefast le-ar fi dat prilejul?
Regina combătu toate aceste raţionamente, dar adăugă altele pe care i le sugerase experienţa. Prinţul de Conde, bucurându-se de mai multă încredere, nu numai că le spulberă ci îl şi hotărî pe rege să meargă el însuşi în fruntea armatei pentru a pune capăt fărăde-

legilor pe care hughenoţii le săvârşeau în Poitou. Regina se hotărî să-şi urmeze fiul pentru a-l determina să se întoarcă dacă împrejurările i-ar fi pus viaţa în primejdie. Dându-şi seama că dacă s-ar fi aflat departe de fiul ei n-ar fi putut participa nici la război nici la încheierea păcii, că dacă regele va petrece zece luni în provincie, se va dezobişnui s-o mai vadă, că i se vor şopti zilnic la ureche noi calomnii împotriva ei, cu atât mai cutezătoare cu cât ea nu va fi de faţă ca să se apere, regina se hotărî să-şi urmeze fiul. Numai că în vreme ce ea se gândea cum să facă să-l urmeze pe rege, prinţul de Conde se gândea cum să procedeze ca s-o împiedice.
Cancelarul veni să-i propună, din partea regelui, dar la sugestia prinţului de Conde, că socotea necesară prezenţa ei la Paris pentru a împiedica intrigile ce se puteau ţese, în lipsa lui, la Curte şi că, în plus, voia să-i încredinţeze trupele de dincolo de Loara, ca singurei persoane ce putea avea grijă de interesele regale. Că dacă ar fi venit cu el, regele n-o mai putea vizita toată ziua aşa cum făcea la Paris, din pricina prea multelor şi prea importantelor probleme pe care le va avea de rezolvat în acea călătorie; că dacă ea nu voia să rămână la Paris, va fi obligat s-o lase pe soţia lui, regina tânără1, să aibă grijă de armata aflată dincolo de Loara. Regina-mamă îi răspunse cancelarului că ea nu-i pretindea fiului ei s-o vadă zilnic şi că atunci când nu-i va putea face această onoare, se va duce ea la el; că ar fi foarte bucuroasă ca nora sa să primească însărcinarea de a
1 Adică pe Ana de Austria. .iui-,

avea grijă de armatele aflate dincolo de Loara. Dar că în ceea ce-o privea pe regina tânără, cu toate că ea nu cuteza să-i dea sfaturi fiului ei, socotea totuşi că, neavând copii, era mult mai bine să-şi ia nevasta cu el în acea lungă călătorie, având în vedere că de ea depindea întărirea autorităţii sale. în ceea ce o privea pe ea, mama regelui, ştiind că fiul ei se va duce acolo unde era primejdia mai mare, dorea, atât cât îi putea îngădui situaţia ei de femeie, să fie totuşi alături de el; că neavând nimic mai scump pe lume decât pe el, regele Franţei, ea voia să fie asemenea acelor negustori care, după ce-şi în-cărcau tot ce aveau mai de preţ, pe o corabie, se îmbarcau şi ei pe acelaşi vas preferând ca o dată cu bunurile să-şi piardă şi viaţa; aflându-se împreună cu regele, sau îl va feri de naufragiu, sau va pieri o dată cu el, neputând supravieţui unei atât de crâncene dureri.

Atâta hotărâre îl miră pe domnul prinţ care se folosi de toate vicleşugurile pentru a o determina să renunţe, dar în zadar; căci cu cât se trudea el mai mult ca să-şi atingă scopul, cu atât regele îi dădea dreptate mamei sale, atât pentru binele statului cât şi pentru al său personal.
După ce-i îngădui deci reginei-mame să meargă cu el, se ivi o a doua dificultate care n-a fost mai mică decât prima, şi anume dacă şi Monsieur1 trebuia să meargă împreună cu regele. Domnul prinţ ar fi dorit să plece şi n-ar fi fost deloc supărat să-i expună pe cei doi fraţi primejdiei furtunilor pe care se duceau să le înfrunte; numai că regina ţinea să-i separe ca să-i poată păstra
1 Fratele regelui.

pe amândoi, îi spuse deci regelui că dacă îl va lua cu sine pe fratele său, propria sa siguranţă va fi ameninţată fiindcă mai mult ca sigur că duşmanii săi, văzându-i împreună, urmăreau cine ştie ce plan funest pe care, date fiind condiţiile, le-ar fi fost foarte uşor să-l ducă la bun sfârşit; că ea nu se îndoia câtuşi de puţin de buna-credinţă a domnului prinţ, dar că nu era lucru cu chibzuială să-i oferi totuşi posibilitatea de a ajunge să pună mâna pe coroana Franţei doar printr-un simplu accident; că un rege cu scaun la cap nu se dădea niciodată pe mâna celui care putea să-i succeadă la tron.
în urma acestor sfaturi, Monsieur rămase la Paris, iar regele se mulţumi să fie urmat doar de mama sa.
Regina-mamă fiind informată în amănunt de toate uneltirile domnului prinţ pentru a o împiedica să plece în călătorie, se lămuri cu el şi-i făcu reproşuri; îi spuse că în pofida făgăduielilor sale, continuase a-i face rău; că-l sfătuise adesea pe rege să nu vină -s-o vadă; că se străduise s-o împiedice să plece împreună cu fiul ei; că o alesese în consiliu nu pentru a dezbate afacerile de stat împreună cu ea, ci pentru a se folosi de numele ei; că deşi ea ar fi vrut să fie mai apropiată, el nu voise şi dovedise din plin acest lucru nu atât prin vorbe cât prin tot ceea ce întreprinsese împotriva ei; că nu era de piatră şi că, slavă Domnului, avea destulă minte ca să-şi dea seama de tot ce se petrecea; că ştia despre el destule lucruri care i-ar fi putut pricinui multe necazuri dacă ele ar fi ajuns la urechile regelui; că nu se lăsase până nu-l doborâse pe conetabil; că nu-i spunea toate acele

lucruri pentru a-l supăra, ci pentru a-l determina să se schimbe şi a-i dovedi că, dacă ar fi fost răzbunătoare, ar fi putut să spună şi ea tot atâtea lucruri adevărate despre el câte calomnii rostise el pe seama ei. Domnul prinţ o rugă să şteargă cu buretele trecutul, asigurând-o că pe viitor va fi preaumilul ei slujitor.
în vremea aceasta, regele află despre mai multe atentate ale hughenoţilor împotriva cârmuirii, l se aduse astfel la cunoştinţă că hughenoţii din Montauban şi din Saint-Antonin se năpustiseră asupra oraşelor Coussade, Bourniquel şi Negrepelisse; că ducele de Rohan a vrut să le atace prin surprindere şi pe primul şi pe al doilea, dar că, spre nemulţumirea sa, nu izbutise; că cei din Montauban puseseră totuşi stăpânire pe Bourniquel dar cu atât de puţin profit pentru ei încât peste câteva zile oraşul a fost recucerit de domnul de Themines. în schimb, cel de al treilea oraş, Negrepelisse, care era cel mai important dintre toate, deschisese larg porţile hughenoţilor care sugrumaseră

patru sute de oameni nevinovaţi ce se aflau în garnizoana de acolo. Apoi marchizul de Lusignan, nemulţumit de faptul că răposatul conetabil nu-şi ţinuse făgăduiala pe care i-o făcuse de a-i da drept recompensă guvernământul din Pignerol, încercând să se răzbune cu orice chip şi neputând trece de partea rebelilor decât dacă le-ar fi adus vreun oraş cucerit de el, la jumătatea lui februarie puse stăpânire pe Clerac şi ucise toată garnizoana care se afla acolo. Acest lucru îl determină pe domnul de La Force să cucerească Tonncins, unde a fost primit fără nici o rezis-

tentă de către locuitori; ganrnizoana retrăgându-se în castel, a fost omorâtă, deşi i se garantase că nu va păţi nimic. Majestatea sa primi, de asemenea, vestea că cei din cetatea La Rochelle, plini de orgoliu că se văzuseră stăpânii mării, închizând în portul din Brouage puţinele nave care-i mari rămăseseră regelui, avură îndrăzneala de a coborî de două ori la gurile râurilor Loara şi Garona, dând în grija lui Soubise gurile râului Loara şi lui Favas pe cele ale râului Garona.

Favas cuceri în 22 ianuarie insula Argenton iar în 5 februarie localitatea Soulac unde construi două forturi; Soubise, la rândul său, pătrunse, în 14 februarie, în partea de jos a provinciei Poitou, cu trei mii cinci sute de pedestraşi şi cu cinci sute de călăreţi; asigurându-se că-şi va îngroşa în curând trupele cu altele care urmau să se alăture alor sale, cuceri Sables, insula Olonne şi castelul La Chaume pe care-l fortifică. Şi cu toate că oraşul Sables i-a plătit douăzeci de mii de franci ca să nu fie prădat, după ce a luat banii oraşul a fost devastat, el pretextând că le făgăduise soldaţilor săi că vor fi liberi să-l prade, înainte de a primi cei douăzeci de mii de franci.

în pofida acestor ştiri alarmante, regina-mamă îl sfătui pe rege să încerce ca mai curând să potolească cu binele toate acele mişcări decât să ajungă la un război. Văzându-l totuşi hotărât să lupte, îl sfătui să se înarmeze foarte bine înainte de a pleca din Paris, de teamă ca nu cumva hughenoţii, aflând de plecarea sa, să săvârşească acte si mai sălbatice decât cele pe care le săvârşiseră până atunci şi el să nu fie în stare să-i oprească.

In 19 martie, regele a pus capăt unei vechi dispute dintre ducele de Nevers, care fusese ofensat şi pălmuit de către cardinalul de Guise, cu un an în urmă. Cardinalul murind în timpul asediului din Saint-Jean, regele l-a rugat pe ducele de Nevers să-l ierte pentru jignirea pe care i-o adusese răposatul. Dar cum prinţul de Joinville, fratele lui Ner-vers, se socotea aproape la fel de jignit ca şi ducele, regele le înmâna un înscris prin care le dădea satisfacţie atât unuia cât şi celuilalt. La două zile după aceasta, adică în 21 martie, regele - neţinând seama de sfaturile mamei sale care dorea ca fiul ei să se pregătească pe îndelete şi temeinic de război - a fost luat aproape pe sus de către domnul prinţ de Conde, plecând din Paris de parcă s-ar fi dus la vânătoare si nu la luptă, nestiind bine nici măcar încotro s-o ia: spre Poitou sau spre Languedoc. La Orleans, a primit vestea trecerii de partea sa a oraşelor Pouzin şi Baye-sur-Baye, oraşe situate pe Ron, care au fost aduse la ordine în 17 martie, de către mareşalul de Lesdiguieres; trimis, după cum am văzut cu un an în urmă, din Montauban în Dauphine unde Montbrun se ridicase împotriva regelui, făcu ordine peste tot şi-l readuse pe Montbrun la îndatoririle sale; dar cele două locuri nefiind în Dauphine ci în Vivarais, nu le-a putut aduce la ordine, fapt care l-a obligat să adune o oaste de zece mii de oameni pedeştri şi călări cu care a asediat şi a cucerit cele

două oraşe. Această veste adusă regelui chiar la începutul călătoriei sale i s-a părut de bun augur pentru campania pe care o pornise.
Aflându-se la Blois, se hotărî să se ducă în Poitou şi, plecând în 30 martie, ajunse în 10 aprilie la Nantes unde

nici nu apucă să pună bine piciorul în oraş că şi primi vestea că trupele lui Soubise erau atât de puternice, încât ostile contelui de La Rochefoucauld nu erau suficiente ca să le poată rezista şi că nu le puteau împiedica de a face adevărate ravagii în Poitou. Regina neputând ajunge la Nantes o dată cu regele, cei din jur au profitat de absenţa ei pentru a-l convinge pe rege să meargă cât mai repede în ajutorul lui La Rochefoucauld, întrucât orice întârziere era foarte periculoasă; curajul şi dorinţa de a veni cât mai prompt în ajutorul supuşilor săi îl determinară pe rege să plece.
Când i s-a comunicat reginei hotărârea sa, ea a găsit-o cât se poate de ciudată având în vedere prea puţina armată pe care o avea cu el; îi scrise deci fiului ei con-jurându-l să-şi dea seama că nu era bine să se expună chiar cu atâta uşurinţă; că trebuia să aştepte sau ca ostile sale să se adune, sau să încredinţeze conducerea celor pe care le avea pe moment unor persoane mai puţin importante. Regina scrise, de asemenea, şi miniştrilor, rugându-i să cântărească - cu multă maturitate -acea hotărâre, accidentele care ar putea surveni ca şi blamul pe care l-ar îndura în cazul unei nenorociri; deoarece, ca să spunem lucrurilor pe nume, regina se temea ca nu cumva curajul regelui şi viclenia prinţului de Conde să nu-i ducă fiul la pieire.
între timp, regele trimiţând pe cineva să afle încotro o apucase Soubise, i se spuse că se îndrepta spre Nantes, ajungând foarte aproape de el, în 15 aprilie. Hotărât să treacă prin vadurile care erau foarte dificile şi să-l atace

în burgul Rie unde se retrăsese şi-şi plasase şi tunul într-un loc foarte bun, regele îşi dădu seama că oastea sa nu era nici pe departe atât de puternică precum era cea a lui Soubise şi pe deasupra nu avea nici tun. Dar cum apucase totuşi să-şi aşeze trupele în poziţie de luptă încă din 16 aprilie, află că Soubise nu cutezase să-l aştepte şi se îndreptase cu trupele sale către Saint-Gilles şi Croix-de-Vic pentru a se îmbarca pe vasele pe care le chemase acolo. La această veste, regele porunci cavaleriei să-l urmărească în grabă pentru a-l surprinde pe drum; cavaleriştii îşi dădură imediat seama că Soubise se salvase împreună cu armata sa, dincolo de dune, lăsând în urmă artileria să lupte până ce ei se vor îmbarca pe vase; dar cum marea era calmă şi nu adia nici o suflare de vânt, fugarii se aflara la discreţia soldaţilor regelui. O parte din cei care nu apucaseră încă să se îmbarce au fost omorâţi, o parte s-au înecat în canale, altă parte au fost prinşi şi aduşi la Nantes, dintre care treisprezece au fost spânzuraţi şi cinci sute şaptezeci şi cinci condamnaţi şi trimişi la galere, în 27 aprilie.
Nici măcar cavaleria lui Soubise n-a avut o soartă mai bună, căci din şase-şapte sute de oameni câţi avusese, n-a mai izbutit să salveze decât o sută cincizeci sau o sută şaizeci care se aflau cu el. Celelalte trupe care-l urmau au fost înfrânte, o parte de către soldaţii contelui de La Rochefoucauld, o parte chiar de către ţărani. O frică aţâţ de cumplită pusese stăpânire pe soldaţii lui Soubise, încât ajunseseră să se roage de oa-

U %i U'^ î Oi>; ; Memorii
menii pe care-i întâlneau, să-i ia prizonieri, iar o sută dintre ei se predară femeilor. -v.
>
Victoria regelui a fost măreaţă, dar periculoasă, fiindcă a trecut prin vaduri ca să gonească după ostile duşmane; regele a dat dovadă de atâta curaj, iar cei care-l urmau, de atâta nepăsare faţă de moarte, încât după victoria obţinută prin fuga inamicului, n-a existat om care să nu-şi dea seama de avantajele ţinutului pe care-l cuceriseră, de canalele naturale şi de şanţurile făcute de Soubise care - având mult mai mulţi oameni şi tunuri - putea să bată armata regelui şi să-l ia şi pe acesta prizonier.
După ce mulţumi Domnului pentru această victorie, regina nu-şi mai pierdu vremea ca să se gândească la ce s-ar fi putut întâmpla; şi pentru a preveni astfel de inconveniente pe viitor, vru să vină repede după rege pentru a nu-l mai lăsa în voia sorţii, dar la Nantes se îmbolnăvi. Boala fu lungă şi atât de supărătoare, încât i-a fost cu neputinţă, spre regretul ei, să se mai gândească la o altă călătorie în afară de cea la apele din Pourgues, pe care i le prescriseseră medicii, unde se şi duse de îndată ce trecură căldurile. Cei care se aflau alături de rege, se străduiră să-l convingă că mama sa se prefăcuse a fi bolnavă ca să rămână în Poitou pentru a urzi intrigi împreună cu hughenoţii, iar mai apoi că se dusese la apele din Pourgues pentru a fi mai aproape de Monsieur pe care - ziceau ei - îl iubea mai mult ca pe rege. Se slujiră cât putură de această bănuială pentru a-l putea aduce şi pe Monsieur la oaste, alături de rege.
589
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Şi nimic nu i-ar fi putut împiedica de a-şi duce planul până la capăt dacă n-ar fi existat opoziţia medicilor care susţinură că acea călătorie i-ar fi fost cât se poate de prejudiciabilă lui Monsieur care avea o sănătate şubredă şi inconstantă si că nu aveau nici o reţinere să mărturisească că o astfel de călătorie i-ar fi putut pune viaţa în pericol.
între timp, comportarea loială a reginei şi faptele ei cinstite risipiră toate invenţiile şi vicleşugurile de care se folosiseră duşmanii ei, iar Cel-de-Sus îl feri pe rege de capcanele pe care i le pregătiseră aceiaşi duşmani, profitând de încurcăturile ivite. Cât despre Monsieur, în ciuda câtorva stări proaste pe care le avusese, nu-şi îngădui nici o clipă de odihnă; noroc cu doctorul său care ţinea la el şi care a protestat spunând că nu putea pleca sub nici un motiv şi că orice plecare i-ar fi putut curma firul vieţii.
Ieşind din Rie, regele se duse şi asedie oraşul Royan, întâlnindu-se pe drum cu trupele pe care le adunase din diverse aşezări; şi deşi rebelii se lăudasera că acel oraş va putea face faţă unui asediu de şase luni, a fost atacat cu atâta putere încât a fost cucerit în şase zile, cu puţin înainte de Rusalii, sărbătoare pe care regele a petrecut-o trecând în Châtelard.
în timpul asediului, i-au parvenit regelui două veşti care se băteau cap în cap. Prima, că oraşul Tonneins, asediat de multă vreme, fusese cucerit si adus la ordine, în ziua de 4 mai. Cealaltă, despre revolta oraşului Mont-de-Marsan, în ziua de 2 mai, împotriva regelui, în frunte
590
0:3"' Memorii A.".;G'-A'.">
cu guvernatorul său, marchizul de Castelnau. Deoarece pierderea acestui oraş era de o mare importanţă, primul preşedinte din Toulouse, fără să mai piardă timp, a şi trimis pe cineva să trateze cu marchizul de Castelnau, oferindu-i douăzeci de mii de scuzi ca să cedeze acel oraş regelui care, de îndată ce l-a primit, l-a dărâmat din temelii.

După ce i-a poruncit contelui de Soissons să comande armata pe care a lăsat-o în Poitou, ca să ţină în frâu cetatea La Rochelle şi pe hughenoţii aflaţi în jur, regele s-a îndreptat spre Languedoc, prin Dordogne şi Agenois, pentru a ataca Saint-Foy unde se retrăsese domnul de La Force. De îndată ce i-a sosit armata, domnul de La Force a început să parlamenteze şi în 24 mâi, a predat atât Mont-de-Marsan cât şi oraşul Mont-Flanquin. Fortul din Soulac, aproape de Blaye, a fost şi el predat regelui, în 29 mai - fiind asediat încă din 24 mai - în urma zvonului potrivit căruia Favas, care era omul în care îşi pusese toată nădejdea, lipsea, deoarece plecase către La Rochelle. Marchizul de Lusignac - care pusese mâna pe oraşul Clerac - tratã cu regele şi-i înapoie oraşul în care, în 29 mai, intră ducele de Vendome trimis de majestatea sa.
De la Saint-Foy regele s-a dus la Agen unde a rămas în 1 şi 2 iunie, contând pe câteva oraşe ce aparţineau ducelui de Sully, în Quercy. De acolo, regele s-a dus întins spre Negrepelisse care a fost cucerit în 7 iunie, trimiţându-l pe ducele de Vendome cu o parte din trupele sale să încerce să pună stăpânire şi pe Saint-Antonin.

în trei zile, soldaţii izbutiră să facă o breşă destul de mare în zidul de apărare al oraşului Negrepelisse; regimentul gărzilor, care se afla în frunte, a pornit la atac cu un asemenea curaj încât cei care apărau breşa, neputând rezista, oraşul a fost cucerit şi trecut prin foc şi sabie fără a cruţa nici măcar femeile şi copiii. Cei care izbutiseră să se salveze în castel se predară a doua zi, dar au fost aproape toţi spânzuraţi pentru că majoritatea dintre ei s-a dovedit că mai luptaseră şi în alte oraşe împotriva regelui, deşj juraseră că nu vor mai ridica armele împotriva sa. întregul oraş a fost ars şi numai castelul cruţat fiindcă aparţinea ducelui de Bouillon.
De acolo, regele şi-a întors privirea către Saint-Antonin pe care l-a găsit asediat de trupele sale. La sosirea sa, adică în 14 iunie, a somat oraşul să se predea; dar acesta nu numai că a refuzat s-o facă, dar a tras asupra trâmbiţaşului care l-a somat, pus de rege, până într-atât erau de înverşunaţi toţi. în 16 iunie, tunurile începură să bubuie, iar în 20 iunie regele a luat cu asalt oraşul. Lupta a fost atât de crâncenă încât aproape toţi duşmanii au murit; au fost găsite şi femei care se înarmaseră cu furci şi cu halebarde. Regele a poruncit să fie spânzuraţi unsprezece supravieţuitori dintre cei mai înverşunaţi, iar ceilalţi să fie iertaţi, în aceeaşi noapte sosiră două sute de oameni pe care cei din Montauban îi trimiseseră în ajutorul oraşului Saint-Antonin fără să ştie că oraşul fusese cucerit. Prea puţini dintre ei s-au mai întors la Montauban pentru că cei mai mulţi au fost ucişi de trupele regelui.

\r\ Saint-Antonin, regele a primit vestea că zece din galerele sale - care urmau să plece cu un an în urmă din Marsilia ca să ajungă în La Rochelle, dar care, din pricina timpului nefavorabil, fuseseră obligate să ierneze la Lisabona - ajunseseră la gurile Garonei unde, aşteptând restul flotei, îi somaseră pe cei din fortul Argenton să se predea; aşa că acum cei din La Rochelle nu mai aveau pe nimeni care să-i apere la gurile râului Garona.
De acolo, regele plecă la Toulouse unde ajunse în 27 iunie; pe urmă trecu în partea de jos a Languedoc-ului unde îndărătnicia ereticilor era mai crâncenă decât în oricare altă parte, îl lăsă pe ducele de Vendome în împrejurimile oraşului Montauban, cu o armată de opt mii de pedestraşi şi şase sute de călăreţi şi curaţi Toulouse-ul de o mulţime de mici

cuiburi de hughenoţi care-l incomodau, devenind stăpân pe Carmaing, Le Mas-Sainte-Pucelle, Bec-de-Riez, Carlus, Ladirac, şi pe castelul La Trene de pe malul râului Dordona, pe care le porunci soldaţilor să-l dărâme.
De acolo, majestatea sa porni spre Castelnaudary si Caracassonne unde ducele de Sully împreună cu un deputat al ducelui de Rohan veniră să-l salute pe rege, făcând unele propuneri de pace; dar regele nu le socoti rezonabile, în orice caz nu mai mult decât cele pe care ducele de Rohan le făcuse mareşalului de Lesdiguieres într-o întrevedere pe care o avuseseră cu câtva timp mai înainte, la Pont-Saint-Esprit.
Această încăpăţânare a ducelui de Rohan l-a determinat pe rege să poruncească parlamentului, în 4 iulie,

să verifice scrisorile patente pe care majestatea sa le expediase cu un an în urmă - dar pe care le tot amânase până atunci - prin care îl declara pe ducele de Ro-han, criminal de lezmajestate. Regele mai dădu o declaraţie asemănătoare şi împotriva lui Soubise în urma veştii pe care o primise că, după ce acesta se refugiase La Rochelle învrăjbind oraşul timp de cincisprezece zile, fugise în Anglia, pentru a-i cere ajutor regelui Marii Britanii împotriva regelui său.
Tot în Carcasonne, regele a primit vestea că mareşalul de Lesdiguieres avea de gând să treacă la religia catolică, motiv pentru care ceruse să fie iniţiat în acest cult. Regele şi adunarea comandorilor Ordinului Saint-Esprit îi făgăduiră că după ce se va converti, îl vor face cavaler al acelui ordin şi în plus majestatea sa îi va încredinţa spada de conetabil al Franţei, pentru marile servicii pe care le adusese ţării cât şi pentru faptul că ieşise victorios din toate bătăliile pe care le purtase cu duşmanii ţării, nefiind niciodată înfrânt.
Din Carcassonne, regele trecu în Narbonne şi de acolo ajunse la Beriers, de unde îi trimise pe prinţul de Conde şi pe contele de Schomberg cu cea mai mare parte a oştirii sale, pentru a aduce la ordine oraşele Monginot, Lunel şi Sommieres, întrerupând în felul acesta orice legătură a oraşului Montpellier cu locuitorii din Cevenners. în timpul şederii sale în acel loc, oraşele Villemagne, Gignac, Pignan, Monferrier şi Alsas i se supuseră de bunăvoie.
După ce produse o serie de stricăciuni în Montpellier, ucise mai bine de două sute de oameni si luă o mulţime

de prizonieri într-o incursiune pe care o făcuse în oraş, ducele de Montmorency veni să-l vadă pe rege care-l primi imediat dându-i, pe lângă trupele sale, încă trei mii de germani pe care-i adusese ducele d'Alluin. Monto-morency se duse să atace Aymargues care se predă doar cât auzi că se apropie, iar oraşul Massilhargues nu rezistă decât trei zile în faţa lui. De acolo se duse să se alăture oştilor prinţului de Conde care asediase oraşul Lunel; după ce au tras, doar în trei zile, peste o mie două sute de ghiulele şi au făcut în zidul de apărare o breşă destul de mare, în 8 august oraşul s-a predat.
De acolo, fără să-şi piardă vremea, s-a dus să ase-dieze Sommiers, oraş întărit care odinioară îi dăduse mult de furcă lui Montmorency şi care trăgea nădejde şi acum să scape de armata regelui, dar nu putu rezista şi după câteva zile se predă. Domnul de Châtillon care intrase din nou în slujba regelui, cuceri pentru suveranul său oraşul Aigues-Mortes şi fu înaintat la gradul de mareşal al Franţei. Brusc dinspre Champagne,

se stârni o furtună care se stinse încă la fel de repede cum începuse. Contele de Mansfeld apăru pe neaşteptate la graniţă cu o mare oştire, ceea ce ului întreaga provincie. Auzind despre succesele lui Mansfeld din Alsacia, Electorul Palatin se duse să-şi unească ostile cu ale acestuia si să treacă îndărăt Rinul împreună cu el, nădăjduind să-şi sporească armata cu soldaţii pe care-i recrutase pentru sine marchizul de Dourlac, în afară de soldaţii pe care-i mai recrutase şi ducele de Christiern de Brunswick, episcop de Halberstadt. Dar în faţa acestor
595
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
trei armate existau alte trei gata să li se opună; oastea împăratului, comandată de prinţul d'Anhalt, armata ligii catolice, condusă de Tilly şi armata spaniolilor, condusă de Cordona. Armata Palatinului şi a lui Mansfeld abia apucară să treacă Rinul că armata marchizului de Dour-lac a si fost înfrântă, în 6 mai, în bătălia de la Wimpfe, de către Tilly si Cordona; oastea lui Halberstadt - care era mult mai puternică - a fost înfrântă în 17 iunie pe când trecea râul Main, de către toate cele trei armate laolaltă. Atunci Palatinul a fost constrâns să-şi părăsească statul, încredinţând oraşele Heidelberg, Mann-heim şi Franckendal, singurele care-i mai rămăseseră, colonelului englez Weer căruia i le lăsă în grijă cu puţinii bani şi soldaţi pe care-i mai avea. Mansfeld, care după toate înfrângerile suferite, a cutezat să atace din nou oraşul Saverne, neputând să-l cucerească în timpul pe care şi-l propusese şi văzându-se urmărit de oştirile inamice, mai ales de Cordona, a trecut împreună cu Halberstadt, în Lorena, unde au săvârşit o mulţime de cruzimi şi s-au îndreptat repede prin Meuse către oraşul Mauzon, aflat la graniţele provinciei Champagne. Acea sosire neprevăzută în toiul războiului împotriva hughenoţilor şi la o depărtare de peste două sute de leghe de regele Franţei sigur că a dat de gândit celor care nu se pricepeau în treburile ţării şi care s-au temut ca nu cumva regele să fie silit să încheie o pace ruşinoasă. Frica puse stăpânire în asemenea măsură pe oamenii ignoranţi şi lipsiţi de experienţă din Paris, încât temându-se să nu fie asediaţi, unii şi-au făcut provizii de
596
IJHHOJH :; Memorii [AVîIOr ' ">
i
grâu, iar alţii, pentru a se simţi în siguranţă, au fugit la Orleans.
Consiliul pe care regele îl lăsase la Paris a depus asemenea diligente încât în cincisprezece zile ducele de Nevers se afla în fruntea unei oşti de douăsprezece mii de oameni pedeştri şi de o mie cinci sute călare. Până atunci dusese cu Mansfeld diverse tratative, propu-nându-i să devină slujitorul lui Ludovic al Xlll-lea, făgăduind să preia parte din trupele sale dacă i se va da o mare sumă de bani şi ca restul soldaţilor să fie trimişi la vatră. Dar când Nevers se simţi destul de puternic, văzând că încă nu rezolvase nimic cu Mansfeld, schimbă atitudinea; la rândul său Mansfeld, constatând că armata regelui devine tot mai puternică, în timp ce armata sa scădea de la o zi la alta, că soldaţii lui Gonzales se apropie de ai lui, se văzu constrâns ca în 25 august să plece, după ce si-a ars toate carele, luându-şi cu sine infanteria şi lăsând pradă furiei ţăranilor pe toţi cei care nu fuseseră în stare să-l urmeze; îndreptându-se spre Thierche, ajunse a doua zi la graniţa cu Hainaut, împreună cu cinci mii de pedestraşi şi cu cinci mii de călăreţi, urmărind să străbată ţinutul Hainaut şi, trecând de Liege şi de Brabant, să se înapoieze la Breda. Gonzales însă îl urmărea si ajungându-l în 28 august, Mansfeld se pregăti de luptă;

pierzând o mulţime de oameni, izbuti totuşi să se îndrepte spre locul unde voia să ajungă. Acolo, unindu-si oastea cu trupele prinţului de Orania, eliberă oraşul Berg-op-Zoom de asediul francezilor, apoi trecu împreună cu trupele sale în Westfalia.

Armata regelui, după ce a cucerit oraşul Sommieres, în urma nenumăratelor asedii, scăzuse, se şubrezise şi rămăsese foarte mică. Era de-acum sfârşitul lunii august, Montpellier se încăpăţâna să reziste, oraşul era puternic, ceea ce făcea ca armata să urmeze cu oarecare greutate planul pe care şi-l făcuse de a ţine oraşul asediat. Conetabilul de Lesdiguieres, care trata cu ducele de Rohan, veni la rege, obţinu un paşaport pentru duce ca să se ducă la Montpellier şi să încerce să-i convingă pe cei de acolo, determinându-i să-i deschidă regelui porţile. Dar neatingându-şi scopul, conetabilul se retrase în Dauphine din pricina prinţului de Conde care era gelos pe el pentru că devenise comandantul armatei; prinţul se ambiţiona şi asedie oraşul, deşi întreg consiliul îl sfătuise să nu facă acest lucru care urma să fie făcut la primăvară şi nu în pragul toamnei, cu o armată odihnită şi nu cu una ostenită de toate acele asedii. Dar prinţul, fără să se sinchisească de nimeni şi de nimic, puse să se sape nişte şanţuri şi începu atacul. Protestând împotriva tuturor celor care doreau pacea, îi declară partizani ai hughenoţilor şi ai reginei-mame care, după ce reveni de la băi, se îndreptă spre Lyon spre a se apropia de rege.
Rousselay, care spre satisfacţia reginei lipsise o vreme de la Curte, se înapoie la începutul atacului. Prinţul de Conde se bucură că-i venise o întărire care să-i sprijine planurile împotriva reginei-mame, pentru că nu exista marfă care să nu fie vândută de acest neguţător străin, nu exista trădare care să nu fie născocită de acel

italian ticălos, nu exista calomnie scornită de el care să n-o împroaşte cu noroi pe regina-mamă; pentru cei doi, totul era bun dacă putea să-i pricinuiească acesteia un rău. Cardinalul de Retz, îmbolnăvindu-se la Lunel, muri în 16 august de febră tifoidă; a fost regretat pentru că fusese o fire blândă, dar slabă; a ajuns cardinal nu datorită vreunui merit nemaipomenit, ci datorită înrudirilor; domnul de Luynes îl numise şef al consiliului pentru a aproba tot ceea ce voia el, ştiind bine că datorită firii sale nu era în stare să se opună la nimic. La câteva zile după el, muri şi domnul de Vie, ministrul justiţiei. De îndată ce Luynes a murit, cardinalul, ministrul şi contele de Schomberg temându-se ca nu cumva promovarea mea la rangul de cardinal să-mi faciliteze amestecul în treburile politice, îi spuseră nunţiului papal că cea mai mare plăcere pe care ar fi putut să i-o facă regelui ar fi constat în faptul de a mă împiedica să ajung cardinal. Aflând acest lucru, Papa i-l aduse la cunoştinţă marchizului de Coeuvres, pe atunci ambasadorul Franţei la Roma. Acea intrigă nu şi-a ajuns scopul; căci Papa, dându-şi seama că era vorba de invidie şi nu de adevăr, mă numi cardinal, veste pe care am primit-o în La Pacandiere, în luna septembrie. Contele de Schomberg, acum singurul dintre cei trei care voiau să mă împiedice să intru în consiliu, se alie cu domnul prinţ şi cu domnul de Puisieux, pentru a dispune de locul rămas gol, al cardinalului de Retz, în consiliu, în favoarea domnului de La Rochefoucauld, nu din stimă faţă de per-

soana sa, ci pentru a-mi spulbera orice nădejde că voi ocupa acel loc.
în vremea aceasta, asediul care începuse la 1 septembrie mergea foarte prost; în 2 septembrie, francezii cuceriră fortul Saint-Denis pe care asediaţii îl aveau în afara oraşului; dar dispreţuind puterea celor asediaţi şi lăsând prea puţini oameni să păzească fortul, a doua zi au fost alungaţi din el pierzând o mulţime de oameni de seamă; domnul de Montmorency a fost rănit iar ducele de Fronsac, marchizul de Beuvron, Hoctot, baronul de Canillac, Montbrun, L'Estrange, Lussan, Combalet şi mulţi alţii din comandament au fost ucişi. Regele porunci să se mai efectueze unele lucrări, dar cum atacurile durau de şase săptămâni, toţi pierdură speranţa de a mai cuceri oraşul, în armată nu mai exista nici o ordine, nemulţumirea era generală, iar bolile bântuiau cu duiumul. Toate acele necazuri îl determinară pe rege să accepte propunerea pe care conetabilul de Lesdiguieres i-o făcu din partea ducelui de Rohan, care făgăduia să determine oraşul Montpellier să se supună regelui, să determine, de asemenea, toate oraşele să se supună şi să doboare noile lor fortificaţii în schimbul a două sute de mii de scuzi bani peşin şi a altor gratificaţii pe care regele trebuia să le înmâneze lui şi fratelui său. Totul a fost rezolvat mai înainte de a i se fi suflat vreo vorbă prinţului de ' Conde care - atunci când a aflat - a făcut nişte eforturi j nemaipomenite ca să rupă acea înţelegere, dar neputând ' să-şi atingă scopul, şi-a luat rămas-bun de la rege şi s-a dus la Notre-Dame-de-Lorette, iar de acolo în Italia.

în 20 septembrie, regele a intrat în Montpellier după ce a dat o nouă declaraţie privind confirmarea edictelor de pacificare, menţionând că toate fortificaţiile din Montpellier vor fi distruse, că La Rochelle şi Montauban vor rămâne singurele oraşe de apărare şi că în aceste două oraşe nu se va dărâma nimic; orice nouă fortificaţie urma să fie distrusă, iar cele din Re şi din Orleans vor fi dărâmate în întregime. Regele o vesti pe mama sa despre călătoria domnului prinţ şi despre pacea la care se hotărâse, treburile lui neîngăduindu-i să ia o altă decizie; ea se bucură cu atât mai mult cu cât acum îşi ştia fiul la adăpost de toate primejdiile războiului şi de bolile molipsitoare care făceau ravagii în rândurile armatei sale. îl sfătui totuşi - pentru a pune capăt unui război care se isprăvise printr-o pace onorabilă - să dărâme toate cetăţile întărite, aşa cum hotărâse prin tratatul de pace, să pună în Dauphine nişte guvernatori catolici, să păstreze fortul din La Rochelle si garnizoana din Montpellier, până când toate făgăduielile făcute de hughenoţi vor fi îndeplinite. Regele primi cu dragă inimă toate aceste sfaturi, hotărându-se să le pună imediat în practică, făcând pace cu supuşii săi, iertându-i pe cei vinovaţi şi lăsându-şi ostile să-şi tragă sufletul.
Vestea acelei păci, plecarea neaşteptată a domnului prinţ şi ridicarea mea la rangul de cardinal îl copleşiră atât de mult pe Rouselay încât nu mai putu rezista în faţa atâtor bucurii. Se poate spune despre el ca şi despre Sfântul Jerome că trăiase prea mult pentru binele naţiunii, dar prea puţin dacă e să iei în seamă timpul necesar pentru a ispăşi crimele pe care le săvârşise.

Rousselay era fiul unui bancher din Florenţa care venise în Franţa pe vremea reginei Caterina de Medici; îmbogăţindu-se în slujba ei, se reîntorsese în ţara sa, cum obişnuiau să facă toţi bancherii, în timpul cât a stat în Franţa, a avut câteva abaţii pe care le-a dat

fiului său; acesta, după ce a trăit o vreme la Roma şi la Florenţa, rău-văzut şi de Papă şi de Marele Duce din pricina vanităţii şi a superficialităţii sale, l-a rugat pe mareşalul d'Ancre - de a cărui încredere se bucura - să-i îngăduie să vină la Paris. A venit cu multă pompă şi strălucire, risipind bani în dreapta şi-n stânga. Era tânăr, destul de binefăcut, curat si în plus bogat şi darnic, condiţii care fac să i se ducă faima unui străin care place celor din jur şi mai ales femeilor cărora nu le displac niciodată cadourile. Aşa că a fost bine primit de toţi seniorii şi de toate doamnele, cei mari privindu-l cu ochi buni şi ţinându-l toţi la mare cinste, ca şi cum ar fi provenit din cine ştie ce neam mare. Era atât de îndrăzneţ şi de lipsit de ruşine, încât dacă i-ai fi închis de două ori poarta în nas, nu se sfia să mai vină şi a treia oară; darurile pe care le făcea lacheilor de la uşă îi determinau pe aceştia să-l primească în casă, chiar atunci când acea uşă era închisă pentru alţii. Căci la Curte preţuiesc mult mai mult o pungă plină si o minte puţină decât prea multe merite. Dar în curând îşi dădu arama pe faţă; sporovăia fără încetare, minţea cu neruşinare şi-şi dovedi şi lipsa de fidelitate. Imediat după moartea mareşalului d'Ancre, îl trăda pe binefăcătorul său si intră în graţiile lui Luynes, dez-văluindu-i acestuia locul unde mareşalul îşi ţinea banii,

în Italia, făgăduindu-i să-l ajute să pună mâna pe ei; apoi îl părăsi pe Luynes şi intră în slujba reginei-mame, închisă la Blois, îi făgădui s-o ajute să se elibereze nu numai fără să fi primit vreo poruncă în acest sens, ci chiar împotriva voinţei ei. O însoţi la Angouleme unde, după numeroase extravaganţe şi obrăznicii de nesuportat, după cum aţi văzut în această istorisire, o părăsi şi se reîntoarse la Luynes care-l primi nu pentru că-l stima, ci numai ca să-i facă în necaz reginei. Vanitatea şi obrăznicia lui deveniră atât de greu de suportat, încât marchizul de Rouillac i-a tras câteva lovituri de baston în mijlocul iarmarocului din Saint-Germain, iar ducele d'Epernon ar fi făcut acelaşi lucru dacă nu l-ar fi oprit regina. Ultima lui nenorocire a fost că risipindu-şi toţi banii, toate cusururile sale le săriră tuturor în ochi, deci odată punga goală, eşarfa cu care dărnicia sa legase ochii multor persoane căzu, aşa încât în afară de dispreţ, Russelay se alese şi cu ura celor din jur.

Pacea cu oraşul Montpellier fiind încheiată, regele trecu de ziua Tuturor Sfinţilor1 în Arles, unde primi vestea înfrângerii celor din La Rochelle. Cu un an în urmă regele înarmase câteva vase în Normandia şi în Breta-nia care erau mai mult decât suficiente pentru gurile portului din La Rochelle; dar din nepăsare, sau poate din pricina unei comportări necorespunzătoare, cei din La Rochelle puseră stăpânire pe două dintre cele mai mari vase ale domnului de Nevers si-i risipiră restul armatei, aşa încât îi ţineau acum pe soldaţi asediaţi în portul din

1 Adică la 1 noiembrie.

Brouage. încă de la începutul acelui an, rochelezii plănuiseră să închidă acel port printr-o estacadă de vase, dar au fost împiedicaţi de două ori să facă acest lucru datorită vigilenţei domnului de Saint-Luc, care a fost slujit cu mult curaj de La Chalard, cel care comanda vasul amiralităţii din Guienne. Totuşi vasele regelui nu cutezară să iasă şi rochelezii rămaseră stăpâni pe mare. Pentru a-i determina să-şi vâre minţile în cap regele se văzu constrâns să adune o flotă de treizeci şi patru de vase pe care le înarma în grabă la Saint-Malo; flota era alcătuită din cele două vase care-i rămăseseră ducelui de Nevers, dintr-un

vas al ordinului maltez şi care avea o capacitate de opt sute de butoaie, dintr-un mare galion al domnului de Guise şi din alte patru mari vase din Marsilia dintre care cel mai mic avea o capacitate de trei sute de butoaie, din opt vase venite din Guienne, din alte opt rămase în portul Brouage şi din alte zece galere aduse tot din Marsilia; mare amiral era domnul de Guise iar viceamiral, domnul de Saint-Luc. întâlnirea a avut loc la Port-Louis, în Bretagne unde s-a adunat întreaga flotă, la sfâşitul lunii septembrie. Dar din pricina portului prost orientat, vasele neavând vânt prielnic, n-au putut pleca decât în 19 octombrie; în 27 octombrie, le-a văzut flota rocheleză, alcătuită din şaptezeci de vase ancorate în rada insulei Re. Cei din La Rochelle aveau un număr mult mai mare de vase decât regele, dar nu erau nici atât de puternice si nici atât de bine echipate; vasele stând în defensivă, domnul de Guise s-a văzut nevoit să le atace, deşi era dezavantajat de vânt şi de maree. ,,

Cele şaptezeci de vase din radă, favorizate de cele două elemente ale naturii, le ieşiră pline de curaj în întâmpinare, dar se izbiră de avangarda armatei regale comandată de Saint-Luc. Lupta a fost grea, dar regele a câştigat-o; rochelezii se retraseră pe unde putură pierzând o mulţime de vase şi de oameni. Amiralul rămânând singur şi aprinzând cele trei felinare de pe vas, unele din navele sale i se alăturară chiar în noapte aceea, altele a doua zi dimineaţă. Rochelezii se retraseră dar flota regelui îi urmări; în toiul acestei urmăriri domnul de Nevers pierdu cel mai frumos vas al său, „Fecioara". Unele dintre vase s-au retras în insula Loye, dar au fost urmărite şi acolo. Până la urmă îl rugară pe ducele de Guise să le obţină pacea pe care le-o făgăduise regele.

Cât despre armata de uscat pe care regele o lăsase sub conducerea contelui de Soissons, aceasta făcu ce făcu şi-l obligă pe inamic să rămână în defensivă la Fort-Louis unde, în anii următori, avea să-l ţină bine în frâu. Un inginer italian, pe nume Pompei Targon, se apucă să facă un lanţ pentru a închide gura canalului şi a împiedica intrarea si ieşirea navelor; dar invenţia nu i-a reuşit decât pe hârtie fiindcă marea care în acel loc era deosebit de agitată, n-a suportat nimic în calea ei.

Regele primind, în Arles, aceste veşti bune, a plecat mulţumit, în 2 noiembrie, trecând în Dauphine pentru a da poruncă guvernatorului din acea provincie. M-am dus la Tarascon să-i mulţumesc pentru onoarea pe care mi-o făcuse de a mă numi în consiliu. Regele îmi spuse că dacă fostul conetabil de Luynes ar mai fi trăit, n-aş

mai fi fost numit în vecii vecilor; că dacă el i-ar fi trimis o scrisoare de recomandare în favoarea mea, Luynes i-ar fi scris patru, rugându-l să nu mă primească în consiliu; dar că de-acum încolo nu se va mai întâmpla aşa ceva. De faţă nu era decât domnul de Puisieux şi tatăl său care îndurară cu greu laudele regelui nu atâta din regret pentru vremurile de odinioară, cât din ură si gelozie faţă de cele prezente. S-a observat adesea că sub nişte miniştri slabi, o prea mare reputaţie e tot atât de periculoasă ca şi proasta reputaţie şi că oamenii iluştri au fost tot atât de bârfiţi ca şi secăturile. Dar, în mâhnirea mea, am avut totuşi bucuria că dacă duşmanii mei au încercat să mă smulgă din graţiile regelui, ei n-au reuşit niciodată să-l determine să nu mă aprecieze, însuşi De-ageant a mărturisit că ori de câte ori avea nevoie să-l facă pe rege să se înţeleagă cu mine, îl găsea oricând gata să-mi

dea dreptate, spunând adesea că n-o voi trăda niciodată pe mama sa, regina, dar nici nu voi acţiona vreodată împotriva lui.
Regele plecă din Tarascon în 16 noiembrie, îndrep-tându-se spre Avignon, unde ducele de Savoia venise să-l vadă; de acolo, trecând prin Valence şi Grenoble, sosi în 6 decembrie la Lyon, unde îi întâmpinară amândouă reginele; după câteva zile veniră să-l vadă şi prinţul şi prinţesa de Piemont. Prinţesa o îmbrăţişa cu multă dragoste pe mama sa, ginerele îi mărturisi părerea sa despre prinţul de Conde care râvnea la coroana Franţei, îi vorbi despre toate uneltirile sale pentru a-i despărţi pe mamă de regele Franţei. Regina îi spuse că-i era foarte

obligată pentru francheţea cu care-i vorbise, cât şi pentru faptul că fiul ei nu se încrezuse în vorbele prinţului; ginerele îi spuse că zvonurile de care făcuse Conde risipă, în Italia, unde fugise, erau totuşi foarte primejdioase; că cel mai sigur mijloc de a-l face să-şi ia nădejdea de la tron, ar fi ca fiul ei1 să aibă copii, dându-se cu acest prilej de exemplu pe ei doi care se înţelegeau atât de bine. Regina îl rugă pe prinţul de Piemont să se gândească serios la faptul că regele Spaniei îi alungase pe grizoni din Valteline şi cât era de important pentru el să-l împiedice pe regele spaniol de a deveni stăpânul absolut al Italiei. Catolicii din Valteline, supuşi grizonilor, omorâseră în 1620 pe toţi protestanţii, din oraş cât şi pe cei străini, şi asta la imboldul Spaniei ca urmare a alianţei cu grizonii pe care o contractase, în 1617, don Pedro de Toledo, în numele regelui Spaniei, în calitate de duce al Milanului.
Masacrul a fost urmat de mari tulburări între grizoni şi locuitorii din Valteline, ultimii chemându-l în ajutor pe guvernatorul Milanului care trimise trupe şi ocupă toate trecătorile grizonilor. Ludovic al Xlll-lea se plânse, prin ambasadorii săi, regelui Spaniei, apoi îl trimise pe domnul de Bassompierre - în martie 1621 - ca ambasador extraordinar la Madrid pentru a pune lucrurile la punct. El încheie, în aprilie, un tratat cu care regele său a fost de acord şi de care ducele de Feria, aflat pe atunci la Milan, făgădui să asculte. Din păcate, tratatul rămase fără efect, unii pretinzând că valtelinii, alţii că grizonii, se
1 Adică Ludovic al Xlll-lea.

puseseră de-a curmezişul. Leopold profită de acest lucru şi luă prin surprindere Engadine, puse garnizoane în mai multe locuri şi-i obligă pe grizoni să apeleze la guvernatorul Milanului care încheie un tratat cu ei în 29 ianuarie anul curent; dar grizonii care nu se supu-seseră decât cu sila, apelară la regele Franţei, trimiţând câţiva ambasadori pentru a-i cere sprijin; între timp ajutându-se singuri, se răzvrătiră şi-i alungară de pe pământul lor pe soldaţii lui Leopold si ai regelui Spaniei. Dar această reuşită n-a durat mult; unii dintre grizonii care ţineau cu Spania, se răzvrătiră din nou; dar se văzură constrânşi să se adune la Londau unde, pentru a aplana diferendele, încheiară un nou tratat prin care majoritatea deputaţilor se arătară de acord cu scoaterea contelui de Tirol din Liga Celor zece Drepturi, precum şi multe alte urmări nefaste pentru grizoni. Lucrurile aflân-du-se în această situaţie, unii îl sfatuira pe regele Franţei să renunţe la această afacere, alţii îl îndemnară să declare război Spaniei. Regina o luă pe o cale de mijloc, nefiind de părere ca Franţa să atace pe faţă un duşman atât de puternic, dar nici să se teamă până într-atât încât să renunţe la interesele statului din pricina fricii. Ea socoti că trebuia continuat

tratatul pe care-l începuse, arătându-le spaniolilor că francezii erau gata să păstreze buna înţelegere care domnise întotdeauna între cele două state, explicându-le că nu aveau dreptul să atace aliaţii Franţei şi declarându-le totodată că atâta vreme cât vor proceda astfel, Franţa nu va fi dispusă să le tolereze atitudinea. Pentru a-şi dovedi fermitatea
608
U:.lU3HDia i Memorii lA'/.
hotărârii sale, regele va lăsa zece mii de oameni la graniţa cu Italia, în Bourgone; faptul nu va aduce nici un surplus de cheltuieli regelui, întrucât şi aşa era obligat să aibă soldaţi ca să-i determine pe hughenoţii din Lan-guedoc şi Dauphine să încheie pace; în acelaşi timp va instala garnizoane în toată Picardia, la graniţa cu Flan-dra. Spaniolii, văzând pregătirile şi auzind că li se vorbeşte în mod civilizat dar categoric, se vor teme mult mai mult de rezultatele dezastruoase ale războiului decât s-ar fi temut de ameninţări.
în felul acesta regele nu se angaja la nimic, având libertatea să ia hotărâri în funcţie de răspunsul spaniolilor. Regina socoti, de asemenea, necesar să reînnoiască alianţa cu Olanda, să ajute această ţară aşa cum făcuse şi Henric al IV-lea, să împiedice alianţa prin căsătorie, dintre Anglia şi Spania, ea fiind extrem de păgubitoare pentru Franţa, şi să se unească cu prinţii din Italia. Toate sfaturile reginei au fost bine primite dar puţin sau deloc urmate.
Miniştrii erau atât de bătrâni încât temându-se de călătoriile mult prea lungi la care i-ar fi obligat aceste planuri, îl sfătuiră pe rege conform slăbiciunii vârstei lor. Deoarece situaţia era deosebit de importantă, regina-mamă nu se dădu bătută. Ea îi explică regelui că dacă va temporiza lucrurile, spaniolii nu se vor mai teme de nimic; dar toate insistenţele ei fură zadarnice. Miniştrii se gândeau doar la treburile lor şi nu ia cele ale regelui care, fără să rezolve nimic, plecă spre sfârşitul lui decembrie la Lyon, iar de acolo la Paris, unde poporul îl aştepta cu multă nerăbdare.
609
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Tot în acest an, Antonio de Dominis, care fusese vreme îndelungată iezuit, îşi părăsi confraţii, fapt pentru care fu numit episcop de Seigna, apoi arhiepiscop de Spalatro; după care abandonă şi arhiepiscopia şi religia catolică si trecând în Anglia scrise o carte eretică -Republica creştină-; apoi căindu-se de ceea ce făcuse, se dezise, în mod public, în Anglia, de tot ce făptuise, scrisese si predicase împotriva catolicismului şi a Papei, se retrase la Roma, unde îşi abjură erezia şi tipări, în 24 noiembrie, o amplă declaraţie, urmărind ca din moment ce-şi mărturisise greşelile, căindu-se, şi iertarea să fie asemănătoare.
610
„•H; JUi'-nW .:•*<'
1623
Sosind la Paris în 10 ianuarie din călătoria sa în Lan-guedoc şi dorind să înstăpânească pacea în regatul său, regele trimise imediat comisari în toate provinciile pentru a restabili religia catolică tulburată de răzmeriţe şi a-i face pe supuşii săi să se bucure de protestantismul lăsat liber prin edictele date, urmărind să nu mai existe motive de plângere din nici o parte.
în vremea asta, locuitorii din La Rochelle insistau pe lângă domnul Arnauld, pe care regele îl numise guvernator în Fort-Louis, să dărâme fortul ca să îndeplinească ceea ce făgăduise prin tratatul de pace din care îi trimiseseră şi lui o copie. Acesta tergiversa

lucrurile pentru a câştiga timp, întărindu-şi fortul ca să nu fie silit să-l cedeze. Comisarii regelui ajungând în La Rochelle, locuitorii se plânseră împotriva refuzului guvernatorului; dar acesta le răspunse că mai întâi să facă ei ceea ce fuseseră obligaţi să facă, adică se înapoieze domnului de Nevers vasele pe care i le luaseră, să-i recheme pe preoţii catolici pe care-i alungaseră şi să arunce peste zidurile cetăţii capetele celor pe care-i omorâseră fiindcă-l
611
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
slujiseră pe rege, să înceteze de a mai aduna atâta praf de puşcă şi muniţie de război pe care o aduceau din Olanda şi să nu mai strângă grămezi de grâu în Poitou; atunci când vor face toate aceste lucruri va înceta si el să se mai înarmeze. Până la urmă, curajul lui Arnauld învinse slăbiciunea miniştrilor care-i porunciră guvernatorului să dărâme fortăreaţa.
Miniştrii, foarte puţin preocupaţi de binele statului şi de treburile regelui şi foarte preocupaţi să-şi menţină slujbele şi grandoarea, nu-şi sfărâmau mintea cum să-i pună la locul lor pe rochelezi, ci cum să se alunge unul pe altul din consiliu. Astfel cancelarul şi domnul de Puisieux se străduiau de zor să-l îndepărteze pe domnul de Schomberg. îi spuseră deci regelui că Schom-berg ţinea cu prinţul de Conde şi că era împotriva majestăţii sale, că nu se pricepea deloc în problemele de finanţe, că risipa uriaşă se datora fie proastei sale gospodăriri, fie faptului că nu ştia cum trebuie mânuiţi banii statului, l-au mai spus majestăţii sale că dacă vor înlătura cauza, vor dispărea şi efectele şi că se vor strădui să dreagă tot ceea ce stricase Schomberg. Convins, regele intră în odaia reginei-mame împreună cu domnul cancelar şi cu Puisieux şi-i istorisi ceea ce aflase despre Schomberg. Regina, care ştia cât de viclean era cancelarul, se abţinu totuşi să-i spună regelui ce gândea despre toată povestea aceasta ca să nu fie învinuită că se amestecă în treburile fiului său. Aşa că cei doi, cu aprobarea regelui, hotărâră să-l trimită pe Tronson cu un bilet la Schomberg, în care să i se spună că fusese înlă-
612
. TJ:(U3H3WH Memorii
turat din slujbă. Treaba odată rezolvată, regele, în naivitatea tinereţii sale, crezu că de-acum va ploua cu aur; dar lucrurile rămaseră la fel ca mai înainte. Cancelarul ferindu-se să preia funcţia de ministru de finanţe, înfiinţa o direcţie care să se ocupe de banii statului, direcţie al cărei preşedinte era el. Cel mai surprins de toată povestea aceasta-a fost domnul de Schomberg, căruia şi cancelarul si Puisieux îi arătaseră întotdeauna o deosebită simpatie. Chiar în dimineaţa zilei în care Trongon îi aduse biletul, primise un bilet în care cei doi îl întrebau cum se simte si cum îşi petrecuse noaptea. Omul se supuse poruncii regelui şi se retrase în Auteuil, de unde îi scrise. majestăţii sale că, având în vedere fidelitatea cu care îl slujise şi reuşitele sale în muncă, nu putea pricepe cum de în loc de mulţumirile stăpânului său, se văzuse căzut în dizgraţie.
înlăturarea lui Schomberg fiind urmată de moartea lui Caumartin, ministrul justiţiei, cancelarul vru să pună mâna şi pe această slujbă, socotindu-se destul de în putere pentru a se ocupa el singur de treburile ţării. Se pare că medicii l-ar fi asigurat că ceara topită, bună pentru nervi, avea să-i tămăduiască şi picioarele. Informat de peste tot de marile pretenţii ale acelui personaj, regele puse piciorul în prag în aşa fel încât nici cancelarul nici fiul său nu izbutiră să-şi atingă scopul.

Cauza principală a fost, de fapt, domnul de La Vieu-ville care, dând o mână de ajutor la înlăturarea lui Schomberg, dorea să pună mâna pe finanţe; văzând că domnul cancelar era împotrivă, acţiona împotriva lui în

aşa fel încât regele nu-i îngădui să pună mâna şi pe ministerul de justiţie.
Cancelarul si Puisieux, care se slujiseră mereu de regină fără însă a o sluji şi pe ea vreodată, o rugară să pună o vorbă bună pe lângă rege, în favoarea lor. Regina îi vorbi prima oară regelui dar fără nici un rezultat. A doua oară izbuti datorită faptului că Vieuville discută cu domnul cancelar spunându-i de la obraz că dacă îl va împiedica să ia finanţele, îl va împiedica şi el pe cancelar să ia justiţia. Lucrurile liniştindu-se în sfârşit, toată lumea aştepta acea epocă fericită care-i fusese făgăduită. Mulţi ajunseseră la disperare privindu-i pe cei doi miniştri; alţii care ştiau că buturuga mică răstoarnă carul mare, se resemnară să aştepte. Dar toată lumea băgă de seamă că treburile mergeau mai prost ca niciodată; unii începură să murmure iar companiile suverane îşi arătară pe faţă nemulţumirea si-i zugrăviră pe miniştri într-o lucrare satirică, în adevăratele lor culori, l se vorbi regelui despre ei fără nici un fel de reticenţe. Faima despre dezordinea din ţară crescu, făcându-i pe duşmanii regelui să tragă nădejdi că-şi vor putea pune în practică planurile lor nefaste.
Oricât se străduise regele, nu izbutise să impună catolicismul în La Rochelle; dărâmarea fortificaţiilor din oraşele hughenote se făcea cu încetineala unui melc; până şi locuitorii din Montpellier, care nu fuseseră obişnuiţi să se supună altor legi decât propriei lor voinţe, sătui de garnizoana care îi ţinea în frâu, pândeau ocazia de a se elibera din hăţuri, în acest scop, l-au chemat pe

jŢIJjHr/;/; ! Memorii JA/'jCiĂA")
ducele de Rohan în oraşul lor pe la sfârşitul lui februarie, adică exact în perioada în care îşi ţineau consiliile. Domnul de Valengai, guvernator în acel oraş, trimise pe cineva să-l roage pe duce să nu vină; dar ducele apucase să plece. Regele, informat de tot ceea ce se petrecea în acel oraş, dădu o declaraţie, în 17 aprilie, prin care le interzicea protestanţilor orice fel de adunare fără aprobarea sa.
în vremea aceasta, cancelarul şi Puisieux, care se purtau la Curte după cum le dictau interesele, nu-şi îndeplineau îndatoririle de stat decât din întâmplare, având ca scop principal rezolvarea treburilor proprii şi denigrarea re-ginei-mame la care nu se sfiau să apeleze ori de câte ori aveau nevoie de ajutor, între timp, sosi din Italia prinţul de Conde. Cancelarul şi Puisieux îl rugară, cu multă insistenţă, să vină la Curte, îi scriseră pe ascuns că abia îl aşteptau atât din dragostea pe care i-o purtau cât şi de teama ca nu cumva regina-mamă să capete prea multă autoritate în treburile statului. Domnul prinţ le răspunse că era gata să vină la Curte, dar nu mai înainte de a se fi lămurit în legătură cu patru lucruri, şi anume: cum îi vor fi plătite gratificaţiile şi pensiile, de ce fusese izgonit Schomberg, ce loc va ocupa el în consiliu şi dacă putea conta pe o prietenie foarte strânsă cu domnul cancelar şi cu Puisieux.
Cei doi i l-au trimis pe bătrânul Deshayes, guvernator în Montargis, ca să-i răspundă la toate întrebările şi să-l asigure de deplina prietenie a celor doi miniştri.
în timp ce Conde se pregătea să vină la Curte, doamna de Guise se dădea de ceasul morţii ca să-şi mărite

fata cu Monsieur, fratele regelui, vorbindu-i despre acest lucru lui Ludovic, reginei-mame şi miniştrilor. Contesa de Soissons, informată despre dorinţa ei, se opuse din toate puterile, condiţionând dorinţa celei dintâi de două lucruri: ori ca Madame1 să se mărite cu fiul ei, ori dacă nu, atunci să i-o dea de nevastă pe domnişoara de Montpensier. Puisieux ţinea cu doamna de Guise, La Vieuville ţinea cu contesa de Soissons. Iar regina-mamă îl sfătui pe rege să nu-l însoare încă pe fratele său până ce nu va avea el însuşi copii. După multă tevatură, regele se hotărî să nu interzică însurătoarea fratelui său, ci doar s-o amâne până ce va găsi un timp mai prielnic pentru nuntă, în vreme ce vorbea despre căsătoria lui Monsieur şi a domnişoarei de Montpensier, regina - discutând cu domnul de Vieuville - îşi dădu seama că domnul cancelar urmărea să întărească consiliul cu câteva persoane care să ţină cu el şi să se unească cu prinţii. Se şi vorbea să-i dea conducerea galerelor domnului de Guise, să-i aducă pe prinţul de Joinville şi pe Bassompierre în consiliu, să-i dea celui < din urmă guvernământul din Picardia, să-l recheme la; Curte pe prinţul de Conde, s-o mărite pe fata sa cu fiul domnului de Guise, adică să adune laolaltă guvernă- \ mintele din Berri, Auvergne, Bourbonnais, Dauphine şi •< Provence. Acum regina-mamă socoti că nu mai era cazul să tacă; tăcerea ar fi fost - într-o asemenea situaţie -egală cu o crimă, de aceea îi împărtăşi regelui tot ce aflase şi ceea ce uneltea cancelarul fără ştirea sa.

1 Sora regelui.

La puţină vreme după aceasta, toată lumea a rămas foarte mirată auzind că prinţul de Wales trecuse incognito prin Franţa, îndreptându-se - în caleaşca sa - spre Spania, pentru a se însura cu infanta. Regele Angliei, deşi era un om căruia îi plăcea liniştea, nu putea totuşi îndura să-şi vadă ginerele şi fata deposedaţi de Palatinat; şi nevrând să-şi facă dreptate pe calea armelor, încercă să-şi atingă scopul printr-o alianţă cu Spania, cerând-o pe infantă de soţie pentru fiul său. Şi cum i se păru că treaba se lungeşte prea mult, socoti că ar fi bine ca fiul său să plece în Spania şi să se ducă el însuşi s-o ceară pe tânăra infantă pe care o iubea foarte mult.

Sosi deci la Paris la începutul lui martie, asistă la marele balet al reginei tinere din 5 martie şi, continuându-şi călătoria, ajunse la Madrid în 15 martie unde, fiind foarte bine primit, rămase câteva luni; dar după ce aşteptă zadarnic dispensa Papei, se reîntoarse în Anglia, foarte nemulţumit de faptul că nu izbutise să se însoare.

Fiecare interpreta această călătorie în felul său: miniştrii vorbiră despre ea ca despre un lucru fără urmări; regina-mamă se arătă foarte supărată de superficialitatea lor pentru că nu-şi dădeau seama că Franţa pierdea o mare ocazie de a se întări prin acea căsătorie care-i oferea Spaniei posibilitatea de a se extinde, îi deschise regelui ochii arătându-i că Spania se infiltrase peste tot, că Franţa privea cu nepăsare afacerile Germaniei, că nu se interesa de Valteline, că-i nemulţumise pe elveţieni; că toată lumea ştia că Spinola fusese trimis

de mai multe ori în Spania, unde-şi dăduse cuvântul că, va realiza în trei luni, în Franţa, mai mult decât realizase în zece ani în Olanda; că în vreme ce consiliile Spaniei erau alcătuite din miniştri care trudeau cu trup şi suflet pentru binele ţării, miniştrii din consiliile Franţei nu aveau în vedere decât binele şi prosperitatea lor; că în Spania toate serviciile aduse regelui erau răsplătite cu dărnicie, în vreme ce în Franţa - de când ea, regina-mamă, nu se mai amesteca în treburile Statului - nimeni nu le mai lua în seamă. Apoi îl sfătui pe fiul ei să fie foarte atent cu treburile dinlăuntrul ţării, să ducă până la capăt hotărârile pe care le lua, să adune bani, să întărească graniţele ţării, să stăvilească cheltuielile. Ea însăşi va renunţa la compania ei de cavalerie uşoară pentru a da exemplu de ordine şi disciplină.

Adevărul e că treburile ţării se aflau într-o dezordine de nedescris, lăsate pe seama cancelarului şi a fiului său; regele se ocupa tot timpul de vânătoare ca să fie scutit de corvezile consiliului; nu exista nici o tragere de inimă din partea nimănui, nici un discernământ în alegerea persoanelor care intrau în consiliu.

în vremea aceasta, ducele de Bouillon, omul cel mai intrigant din Franţa, îşi sfârşi zilele. Fusese un bărbat necredincios, de o ambiţie nemăsurată, veşnic răzvrătit şi neliniştit, care nu putea trăi şi nici lăsa pe alţii să trăiască în linişte; fusese catolic dar de îndată ce-a ajuns la vârsta la care grandoarea începe să pună stăpânire pe om, şi-a schimbat religia pentru a avea mai lesne prilej de scandal şi a urca mai uşor pe treptele măririi.

Cât a trăit, n-a existat nici cea mai mică tulburare în Franţa în care să nu fie şi el amestecat. L-a slujit pe răposatul rege Henric al IV-lea iar acesta, drept răsplată, l-a însurat cu moştenitoarea principatului Sedan, care a murit fără să aibă copii. Regele nu i-a îngăduit să stăpânească în continuare acel ţinut în dauna domnilor de La Marck, cărora le aparţinea de drept. Nevrând să-l părăsească, regele s-a văzut nevoit să-l asedieze. A fost un om curajos, dar n-a avut noroc în lupte; invidios pe gloria altora, l-a lăsat pe amiralul de Villars, cu cei opt sute de călăreţi ai săi, să moară, nevrând să-l ajute, deşi îi făgăduise că-i va sări în ajutor; retrăgându-se la Sedan când prinţul de Conde a fost închis în Bastilia, neîndrăznind să mai vină la Curte şi nemaiputând să se amestece direct în scandaluri, le aţâţa din umbră, în sfârşit, neizbutind să ducă la pieire ţara în care se născuse, şi-a pierdut prietenii, murind singur şi părăsit de toţi.

Dar să revenim de unde am plecat. Văzând că sub administraţia miniştrilor treburile ţării ajunseseră într-o situaţie jalnică, parlamentul s-a crezut obligat să aducă acest lucru la cunoştinţă, regelui. Deputaţii sosiră la Fontainebleau în 3 mai, cu însărcinarea de a-i vorbi regelui despre sărăcia poporului, despre conduita detestabilă a celor din guvern, despre slaba nădejde de a-şi vedea demnitatea ridicată la loc de cinste, despre faptul că miniştrii săi erau mai curând gata să taie bugetul regelui decât să pună stavilă risipei lor.

Regele - în urma discuţiei cu parlamentul care era obişnuit mai curând să se slujească de stăpânul său

decât să-l slujească - le spuse magistraţilor că felul cum se comportau tindea mai curând să dăuneze guvernului decât să-l întărească; că erau înclinaţi mai mult către răzmeriţă decât către zel şi că, la urma urmei, nici nu era treaba lor să se amestece în afacerile politice. Am mai citat, de altfel, din istoria Franţei că parlamentul n-a vrut să recunoască

majoratul lui Carol al IX-lea, dar că acesta i-a trimis vorbă că în nici un caz nu-l va numi tutorele său. Mai ştim, de asemenea, că un prinţ de sânge plân-gându-se parlamentului despre dezordinile publice, preşedintele La Vacquerie i-a răspuns că parlamentul avea sarcina doar de a face dreptate particularilor. Mai ştim că parlamentul vorbindu-i odată cu prea multă vigoare regelui Henric al IV-lea, el i-a răspuns că predecesorii săi se temeau de parlament şi nu-l iubeau, dar că în ceea ce-l privea, el, Henric, îl iubea şi nu se temea de el. Regina nu fu atât de bătăioasă cu parlamentul, ci o luă pe o cale mai paşnică. Spuse deci parlamentului că regele cunoaşte bunele lui intenţii dar că era necesar să facă uz de multă prudenţă pentru a nu i se pune beţe în roate de către cei cu intenţii mai puţin curate. Cancelarul îl sfătui pe rege să-şi petreacă dimineaţa în camera mamei sale împreună cu întreg consiliul, pre-făcându-se că deliberează asupra răspunsului pe care de altfel i-l şi dăduse, în acest scop, cancelarul se duse la regină cu noaptea în cap ca să-l aştepte acolo pe rege; numai că regina, simţindu-se rău peste noapte, nu s-a putut trezi atât de devreme. Atunci cancelarul i-a spus regelui că mama sa se prefăcea a fi bolnavă ca să nu ia

parte la acel consiliu, încercând să-l aţâţe pe rege împotriva reginei-mame. Deoarece aceasta locuia la Fontaine-bleau şi era în foarte bune relaţii cu fiul ei, a fost foarte mirată de zvonul ce s-a răspândit în întreaga Curte că i s-ar fi dat guvernământul din Saumur; zvonul a surprins-o cu atât mai mult cu cât ea nici nu l-a cerut şi nici nu l-a pretins vreodată, îl rugase doar pe fiul ei - fiindcă prea mulţi o băteau la cap în legătură cu acel guvernământ -să nu pună pe nimeni acolo în dauna sa, mai ales că domnul du Plessis-Mornay contestase mereu - deşi fără motiv - că Saumur nu se afla în cuprinsul provinciei 'Anjou. Vestea acestui dar făcut reginei-mame deveni atât de publică, încât ambasadorii străini se bucurară nespus socotind acest lucru ca pe o dovadă concretă de preţuire a mamei sale, de către rege. Doamna de Puisieux mi-a vorbit despre acest lucru ca despre ceva care se si înfăptuise. Regina nevăzând, pe de o parte, ce urmăreau aceste zvonuri, iar pe de alta, temându-se ca ele să nu-i provoace vreo neplăcere din partea regelui, i-a vorbit fiului ei, spunându-i că nu ştia nici de unde porniseră zvonurile si nici ce urmăreau, că ea nici nu visa la guvernământul din Saumur şi că părerea ei era că regele ar fi făcut foarte bine dacă ar fi poruncit să se distrugă acel oraş sau să pună pe cineva să-l păzească. Regele să arătă gata să-i urmeze sfatul, trimiţând acolo pe unul dintre ofiţerii gărzii sale; dar căpitanul gărzilor pretinse că era de datoria lui să numească pe cineva. Atunci regina-mamă îl propuse pe Marillac, domnul de Puisieux, pe Barat, după care începu a

decât să-l slujească - le spuse magistraţilor că felul cum se comportau tindea mai curând să dăuneze guvernului decât să-l întărească; că erau înclinaţi mai mult către răzmeriţă decât către zel şi că, la urma urmei, nici nu era treaba lor să se amestece în afacerile politice. Am mai citat, de altfel, din istoria Franţei că parlamentul n-a vrut să recunoască majoratul lui Carol al IX-lea, dar că acesta i-a trimis vorbă că în nici un caz nu-l va numi tutorele său. Mai ştim, de asemenea, că un prinţ de sânge plân-gându-se parlamentului despre dezordinile publice, preşedintele La Vacquerie i-a răspuns că parlamentul avea sarcina doar de a face dreptate particularilor. Mai ştim că parlamentul vorbindu-i odată cu prea multă vigoare regelui Henric al IV-lea, el i-a răspuns că predecesorii săi se temeau de parlament şi nu-l iubeau, dar că în ceea ce-l privea, el, Henric, îl iubea şi nu se temea

de el. Regina nu fu atât de bătăioasă cu parlamentul, ci o luă pe o cale mai paşnică. Spuse deci parlamentului că regele cunoaşte bunele lui intenţii dar că era necesar să facă uz de multă prudenţă pentru a nu i se pune beţe în roate de către cei cu intenţii mai puţin curate. Cancelarul îl sfătui pe rege să-şi petreacă dimineaţa în camera mamei sale împreună cu întreg consiliul, pre-făcându-se că deliberează asupra răspunsului pe care de altfel i-l şi dăduse, în acest scop, cancelarul se duse la regină cu noaptea în cap ca să-l aştepte acolo pe rege; numai că regina, simţindu-se rău peste noapte, nu s-a putut trezi atât de devreme. Atunci cancelarul i-a spus regelui că mama sa se prefăcea a fi bolnavă ca să nu ia

parte la acel consiliu, încercând să-l aţâţe pe rege împotriva reginei-mame. Deoarece aceasta locuia la Fontaine-bleau şi era în foarte bune relaţii cu fiul ei, a fost foarte mirată de zvonul ce s-a răspândit în întreaga Curte că i s-ar fi dat guvernământul din Saumur; zvonul a surprins-o cu atât mai mult cu cât ea nici nu l-a cerut şi nici nu l-a pretins vreodată, îl rugase doar pe fiul ei - fiindcă prea mulţi o băteau la cap în legătură cu acel guvernământ -să nu pună pe nimeni acolo în dauna sa, mai ales că domnul du Plessis-Mornay contestase mereu - deşi fără motiv - că Saumur nu se afla în cuprinsul provinciei 'Anjou. Vestea acestui dar făcut reginei-mame deveni atât de publică, încât ambasadorii străini se bucurară nespus socotind acest lucru ca pe o dovadă concretă de preţuire a mamei sale, de către rege. Doamna de Puisieux mi-a vorbit despre acest lucru ca despre ceva care se şi înfăptuise. Regina nevăzând, pe de o parte, ce urmăreau aceste zvonuri, iar pe de alta, temându-se ca ele să nu-i provoace vreo neplăcere din partea regelui, i-a vorbit fiului ei, spunându-i că nu ştia nici de unde porniseră zvonurile şi nici ce urmăreau, că ea nici nu visa la guvernământul din Saumur si că părerea ei era că regele ar fi făcut foarte bine dacă ar fi poruncit să se distrugă acel oraş sau să pună pe cineva să-l păzească. Regele să arătă gata să-i urmeze sfatul, trimiţând acolo pe unul dintre ofiţerii gărzii sale; dar căpitanul gărzilor pretinse că era de datoria lui să numească pe cineva. Atunci regina-mamă îl propuse pe Marillac, domnul de Puisieux, pe Barat, după care începu a

răspândi zvonul că regina-mamă ţinea cu tot dinadinsul să ofere oraşul Saumur, lui Monsieur, cel de al doilea fiu al ei. Furioasă, regina-mamă îi spuse lui Puisieux că felul său de a acţiona i se părea din cale-afară de ciudat pentru un om de condiţia sa; că sau urmărea s-o îndepărteze de fiul ei ceea ce nu va izbuti, sau voia s-o pună rău cu regele, ceea ce ea nu va îngădui.

După două zile, în Saumur a fost numit un ofiţer de gardă, aşa cum dorise regina-mamă. Regele se bucură mult si-i spuse mamei sale că de acum încolo trebuiau să discute singuri tot ce aveau de discutat si nu prin intermediul altor persoane, între timp, Puisieux încercă să se amestece si în căsnicia regelui făcându-l pe acesta gelos, spunându-i că greşea dându-i prea multă libertate reginei tinere, că în odaia ei putea intra oricine, că ar trebui să-i interzică acest lucru si că el nu făcea altceva decât să-i apere onoarea. Regina-mamă, nevrând să dea satisfacţie ministrului, îşi asumă sarcina de a vorbi cu nora ei, rugându-şi fiul să nu dea nici o amploare faptului, spunându-i că va rezolva ea problema pe cale amiabilă, cu blândeţe şi cu prudenţă. Numai că la Curte spiritele erau veşnic împărţite: unele o aţâţară pe regina tânără împotriva soacrei sale, altele îi spuseră care era adevărul. Regele, vorbind şi el cu soţia sa, a rugat-o să ţină seama de respectul pe care-l datora

soacrei sale, asigurând-o că ea nu contribuise în nici un fel la bârfele scornite pe seama ei. Nora îi ceru imediat iertare soacrei spunându-i că alţii erau vinovaţi de scornelile vânturate la Curte. Din păcate, nu era pentru prima oară

când miniştrii îşi făceau de cap, denaturând adevărul, scornind tot felul de bârfe şi dând apoi vina pe alţii. Aşa de pildă, la Lyon au hotărât s-o alunge pe doamna du Vernet din pricina proastei sale reputaţii datorită unui accident, fără să ţină seama de onoarea casei regale. Dar de îndată ce doamna du Vernet s-a împăcat cu doamna de Puisieux, sentinţa de izgonire a fost revocată. Pe urmă au vrut s-o alunge pe doamna de Che-vreuse; dar si ea a apelat tot la doamna de Puisieux şi lucrurile au fost trecute sub tăcere. Apoi au încercat să-l învenineze pe rege împotriva lui Bellegarde din pricina nu ştiu cărui fleac; Bellegarde s-a împăcat imediat cu Tatăl şi cu Fiul1 şi Sfântul Duh; îmbunându-l pe rege, acesta i-a anulat ordinul de izgonire. Norocul acelor intriganţi consta în faptul că regele, deşi le cunoştea vicleşugurile, nu se prea păzea de ele.
între timp, regina-rnamă văzând în ce stare jalnică ajunseseră treburile ţării şi nemaivrând să se amestece în nimic, n-o ducea nici prea bine cu sănătatea, sfătuită de medici, hotărî să plece la apele din Pougues; dar cum a si fost imediat învinuită că avea de gând să se întâlnească acolo cu prinţul de Conde, care se afla la o distanţă doar de douăsprezece leghe, şi cu contele de Sois-sons, care ceruse îngăduinţa de a se duce la guvernământul său, regina îi spuse fiului ei că renunţă să mai plece la Pougues şi că se va duce la apele din Monceaux. Regina-mamă aflându-se deci la Monceaux, regele se duse de două ori s-o vadă şi poate că s-ar fi dus şi a treia
1 Adică cu domnul cancelar si cu fiul său (joc de cuvinte).

oară dacă miniştri nu l-ar fi întors din drum. Se plânse de acest lucru domnului de Bellegarde, spunându-i:
— Sunt caraghioşi; vor să nu mă mişc de aici sau dacă plec să mă duc numai acolo unde le convine lor. Vor să mă facă să cred că au pus monopol pe călătoriile mele la Monceaux; dar nici nu-mi pasă, cu atât mai mult cu cât vor să mă convingă că aş avea unele planuri care nici măcar nu mi-au trecut prin minte.
Deci regele le cunoştea vicleniile dar îi era greu să lupte împotriva lor. Apoi regele nu a putut ascunde cât de bine îl primise mama sa, cât de bine se simţise alături de ea şi ce mulţumită fusese să-l vadă. Ca urmare a acestui fapt o trimise şi pe soţia lui s-o vadă; sfătuită de câteva femei rău intenţionate, regina tânără vru să se scuze că nu se putea duce; dar regele o rugă în mod atât de insistent încât, neavând încotro, trebui să se ducă. A fost atât de bine primită, încât s-a mai dus şi a doua oară fără s-o mai îndemne nimeni.
în acea vreme, duplicităţile la Curte întrecuseră orice măsură; întorcându-se la Monceaux prinţul de Joinville îi spuse lui La Vieuville că regina-mamă îl rugase să-l izgonească pe Puisieux. La Vieuville adeveri că în ziua în care prinţul vorbise cu el să-l îndepărteze pe Puisieux, îi spusese acestuia că regina-mamă i-a pus gând rău; reginei i-a spus că La Vieuville îi era duşman şi că trebuia să se ferească de el, iar lui La Vieuville i-a spus să nu se mai încreadă în vorbele reginei.
După ce a stat o vreme la Monceaux, regele a rugat-o pe regina-mamă să se reîntoarcă la Paris. Această ru-

găminte, firească de altfel, a dat naştere la tot felul de supoziţii celor de la Curte. Unii au crezut că o chema ca să o coopteze în treburile statului; alţii, că La Vieuville s-ar fi înţeles în ascuns cu regele în dauna lui Puissieux şi că doreau s-o aibă şi pe regina-mamă de partea lor pentru a-l putea îndepărta mai lesne de la Curte, pe acesta din urmă. Alţii, că şi La Vieuville şi Puisieux voiau să se folosească de regină pentru a-i cere regelui nişte gratificaţii substanţiale. Adevărul e că, oricât de credul s-ar fi arătat regele, în realitate el nu avea încredere în nimeni. Niciodată Puisieux n-a putut pune mâna pe citadela din Montpellier ca să i-o dea cumnatului său; niciodată La Vieuville nu l-a putut determina pe rege să-i dăruiască ceva pentru unul dintre prietenii săi.
Nici nu apucă bine să sosească regina-mamă şi iată că povestea doamnei de Chevreuse a fost pusă din nou pe tapet. Şi cum a tot fost lungită timp de şase săptămâni, Puisieux a scos-o pe ea vinovată că i-a luat apărarea. Până la urmă, domnul de La Vieuville, dându-şi seama de intriga ţesută de Puisieux, a izgonit-o pe doamna de Chevreuse de la Curte, sub pretext că face de râs familia regală. Izgonirea acesteia duse la nemulţumirea familiei de Guise din care făcea parte doamna de Chevreuse. îndepărtarea acestei doamne de la Curte, supărarea familiei de Guise, izgonirea contelui de Soissons, răzmeriţa celor din Rouen duseră la o nemulţumire generală care îi surprinse pe miniştri şi mai ales pe domnul de La Vieuville, care veni la regină si-i propuse ca remediu al tuturor relelor un consiliu format numai din prinţii cei mai de seamă

din ţară, care în acest fel s-ar fi potolit. Regina îi răspunse că remediul pe care-l propunea el era foarte primejdios, că ea îl practicase şi-l socotise salutar numai în timpul cât regele a fost minor, pentru că vârsta fiului ei nu-i îngăduia pe atunci să guverneze; că acum, când regenţa şi administraţia ei se isprăviseră şi când regele îşi asumase sarcina de a-şi cârmui singur ţara, un asemenea consiliu ar însemna reîntoarcerea regelui la vârsta copilăriei; că adevăratul remediu consta în a face exact contrariul a tot ceea ce făcuseră până atunci, si anume: întărirea consiliului şi o activitate mult mai susţinută a regelui; că, de fapt, principala cauză a tuturor relelor consta în faptul că miniştrii neglijau interesele statului şi nu se procupau decât de propriile lor interese; că de cele mai multe ori treburile nu erau înţelese aşa cum ar fi trebuit iar dacă erau înţelese, nu erau rezolvate; că cei din consiliu trebuiau să fie oameni hotărâţi, de spirit şi de execuţie; că trebuiau să se gândească foarte serios la Valteline1, că nu trebuiau să neglijeze oferta ţinutului Liege care, sătul de intrigile Spaniei, voia să treacă de partea Franţei; că trebuiau să se lege cât mai strâns cu olandezii, să se gândească la o alianţă prin căsătorie cu Anglia, să salveze libertatea Germaniei şi că de starea afacerilor din afara Franţei depindea starea celor din interiorul ei.
în 25 noiembrie Puisieux îi spuse regelui de faţă cu regina-mamă, că regele Spaniei trimisese în mod ex-
1 Trecătoarea Valteline (lungă de 48 km.), aflată la graniţa cu Veneţia, era punctul nevralgic al Habsburgilor, fiindcă pe aici transportau arme şi bani în Austria şi Ţările-de-Jos.

preş un om în Franţa, oferindu-se s-o ajute cu o flotă puternică pentru a cuceri cetatea La Rochelle. Regina văzând că Puisieux sprijinea acea ofertă, luă cuvântul şi spuse că propunerea regelui Spaniei era vicleană, că dorea să-l atragă pe rege într-un război de care nu avea nevoie, pentru că putea pune mâna pe La Rochelle mai curând printr-o pace decât printr-un război. Regele a fost de acord cu mama sa şi se înclină în faţa sfatului ei înţelept. Şi deşi lui Puisieux nu-i plăcea protecţia reginei, îi plăceau în schimb banii. Primi deci douăzeci de mii de scuzi din partea majestaţilor lor, ceea ce făcu să crească suma pe care o căpătase în acel an, la două sute de mii de scuzi, fapt ce se descoperi din pură întâmplare.
Le Maurier, care se afla în Olanda ca trimis al regelui Franţei, supărat că banii pe care-i aştepta nu ajunseseră încă în mâinile sale ca de obicei, avu grijă să se informeze în amănunt cum se petrecuseră lucrurile. Astfel află că în decurs de un an i se trimiseseră o sută optzeci de mii de scuzi. Le Maurier îi scrise lui La Vieuville să-l cheme pe ambasadorul Olandei la Paris. După multe rugăminţi şi după ce La Vieuville îşi dădu cuvântul că nu va spune nimic regelui, ambasadorul mărturisi că dăduse banii lui Puisieux, la cererea acestuia, iar în anul care trecuse, îi mai dăduse şi un mare diamant în valoare de douăzeci de mii de franci, din partea prinţului de Piemont.
Când Villiers-cul-de-sac se întoarse după ce dusese ducelui de Savoia caii pe care regina-mamă îi trimisese acestuia, îi povesti stăpânei sale că ducele cumpărase

un diamant în valoare de douăzeci de mii de franci, pentru a-l trimite în Franţa, dar că el nu putuse descoperi cui anume. Majestatea sa vrând să lămurească povestea, a aflat că diamantul ajunsese în mâinile lui Puisieux.
în acest an, miniştrii Franţei au dus-o numai în intrigi şi lupte unu! împotriva altuia, în vreme ce duşmanii regelui îşi vedeau nestingheriţi de treabă, iar aliaţii săi nu erau nici ajutaţi, nici apăraţi, nici măcar sfătuiţi să se apere. Palatinatul a pierdut şi puţinele oraşe care-i mai rămăseseră. Regele Marii Britanii se lăsă înşelat fie de vicleniile spaniolilor, fie de ignoranţa sa, sau de amândouă laolaltă, încredinţând în 25 aprilie, arhiducelui Flandrei, Fran-kenthalul cu toate forturile sale, spre păstrare pe un termen de un an şi jumătate, scoţând din el garnizoana engleză, regele Marii Britanii a fost convins că încă înainte de împlinirea acelui termen împăratul Germaniei îl va lua pe ginerele său sub aripa sa şi-i va înapoia statele. Drept pentru care încheie în luna mai un armistiţiu general între ginerele său, Anglia şi toţi aliaţii lor pe de o parte, şi împărat şi toţi aliaţii lui, pe de alta; acest lucru îi aduse un mare prejudiciu pentru că Halberstadt ridică o armată alcătuită din şaisprezece mii de pedestraşi şi sase mii de călăreţi, care în luna august a fost înfrântă de Tilly şi de Anhalt; de aici s-a tras şi prăbuşirea lui Mansfeld care a fost constrâns să părăsească Westfalia şi să se retragă în partea orientală a Frisei; în Ungaria, Betlem Gabor s-a ridicat împotriva împăratului Germaniei şi i-a dat atâta de furcă, încât s-a temut la un moment dat să nu fie nevoit să-şi cheme întreaga armată ca să se apere împotriva lui.

Un singur lucru bun s-a întâmplat în acest an 1623, care a constituit un mare avantaj pentru regele Franţei: cei din Montpellier, începând a-şi pierde speranţa că vor mai scăpa vreodată de marea garnizoană pe care o aveau în oraşul lor - comandată de domnul de

Valengay care era guvernator si cumnat al domnului de Puisieux -nemaiputând trăi astfel incomodaţi de un mare număr de soldaţi, îl rugară pe rege să le facă o citadelă unde să-i adăpostească pe ostaşi. Domnul de Valengay sprijini această dorinţă a locuitorilor din Montpellier si le dădu speranţa că regele le va înapoia şi bunurile lor pe care le dăruise catolicilor drept represalii pentru persecuţiile îndurate. Cei din Montpellier au trimis repede deputaţi la rege, iar Ludovic le-a acceptat imediat ceea ce ceruseră.
Tot în 1623, la 8 iulie, a murit papa Grigore al XV-lea, un om paşnic şi blajin care a fost bun mai mult ca om decât ca Papă. Renunţând la multe lucruri din dragoste pentru neamurile sale, acestea, văzându-l atât de bătrân, au profitat de toate ocaziile pentru a-i lua, uneori chiar cu forţa, tot ce avea, abuzând de bunătatea sa. La rugămintea nepotului său care voia să aibă stăreţia din Saint-Martin ce depindea într-un fel de prinţul de Conde pentru că el o declarase vacantă în urma morţii domnului de Vignier căruia i-o dăruise, papa Grigore a secularizat în mod abuziv, dând un prost exemplu, două mari abaţii - Bourg-Dieu si ...1 - ceea ce îngădui ca abaţia să fie inclusă în ducatul Châteauroux, iar toate beneficiile aduse de ea să fie pe viitor ale nepotului său care era
1 Lipsă în manuscris.

obligat să dea totuşi o mică parte, Bisericii. O singură dată a rezistat Papa rugăminţilor nepotului său; văzându-l pe patul de moarte, acesta l-a rugat să promoveze câteva persoane la rangul de cardinali. Dar bătrânul Papă i-a răspuns că era sătul de câţi cardinali făcuse de dragul lui şi că venise vremea să ceară iertare Domnului pentru cei pe care-i înălţase pe nedrept la acest rang şi nu să mai numească alţii.
în locul său a fost ales cardinalul Barberini care fusese întotdeauna de partea Franţei si care şi-a luat numele de Papa Urban al Vlll-lea.
Tot în acest an, 1623, a murit du Plessis-Mornay la o vârstă foarte înaintată. Nu ştia el prea multă carte dar avea un stil alert şi muşcător; ereticii se serviră şi de calitatea persoanei sale si de stilul său pentru a scrie împotriva Bisericii catolice nişte lucruri abominabile.
în acelaşi an a apărut în Spania o confrerie - los Alumbrados - ce propovăduia precepte şi maxime de o falsă pietate şi care a fost alungată şi pedepsită cu asprimea pe care o merita.
630
1624
Dându-şi seama că nu putea evita căderea de la putere, domnul de La Vieuville a recurs la diverse mijloace pentru a se menţine, în primul rând a vrut să-l introducă în consiliu pe preşedintele Le Jay. Apoi şi-a propus să facă un consiliu al depeşelor, alcătuit din persoanele care nu intraseră în consiliu, şi care să fie condus de cardinalul de Richelieu, consiliu în care să intre şi contele d'Auvergne. Dar cardinalul (adică eu) s-a apărat atât cât i-a fost posibil din mai multe considerente şi raţiuni, l-a arătat că Cel-de-Sus îi dăruise într-adevăr unele calităţi şi putere de pătrundere, dar că avea un trup atât de plăpând încât acest cusur îl împiedica să se folosească de calităţile sale în zarva şi zăpăceala ce domneau pretutindeni. Pentru a-i dovedi că spunea adevărul se arătă gata să facă tot ceea ce dorea ministrul, fie pentru el, fie pentru public, dar cu condiţia să nu intre în consiliu. Aşa de pildă, în fiece săptămână va putea fi găsit fie la el acasă, fie la cancelar pentru a

hotărî împreună cu ceilalţi miniştri asupra tuturor afacerilor de stat, după care îi va comunica tot ce se petrecuse, La Vieuville având

astfel răgazul de a aproba sau de a respinge ceea ce va socoti el de cuviinţă. Toate rugăminţile mele au fost însă zadarnice. Cum era un om pătimaş, a trebuit să intervină regele ca să-l mai potolească. Dar nici aşa La Vieu-ville n-a renunţat la ideile sale, ci i-a mărturisit stăpânului său că propunerea privitoare la cardinalul de Riche-lieu nu-i era în nici un fel folositoare si nici menită să menţină deplina înţelegere ce domnea între regină şi fiul ei; că numirea cardinalului în consiliu ar fi primejdioasă chiar pentru cardinal datorită faptului că acesta era prea puţin la curent cu problemele externe petrecute în ultimii ani, cât şi pentru faptul că avea o constituţie foarte şubredă, ceea ce-l făcea să prefere o viaţă retrasă decât una agitată. Povestea cu Valteline, cu Germania, legătura dintre Spania si Anglia, nevoia Franţei de a-şi apropia Ţările-de-Jos, felul răuvoitor în care erau trataţi elveţienii, situaţia limită în care se afla oraşul Liege, erau probleme de o mare importanţă pentru Franţa, dar aflate toate într-o situaţie mult prea avantajoasă pentru Spania, în concluzie, pentru a lucra în acest domeniu, erau necesare hotărâri deosebit de generoase si de prudente care nu puteau fi luate decât de rege şi de consiliul său. Dar regele repetându-şi dorinţa ca eu, cardinalul de Ri-chelieu, să mă ocup de problemele externe ale ţării, am răspuns că eram gata să mă supun orbeşte poruncii sale; că deşi existau destule persoane în Franţa a căror capacitate era recunoscută, nu puteam nega că Cel-de-Sus mă înzestrase cu o anumită înclinare către astfel de treburi şi cu multă putere de spirit pentru a mă descurca

aşa cum dorea majestatea sa; dar că aveam într-adevăr o sănătate şubredă, care mă făcea să mă tem că nu voi putea face faţă, aşa cum se cerea, la astfel de treburi. Dându-mi seama însă că asemenea lucruri mărunte nu puteau fi puse înaintea unor lucruri atât de importante cum erau problemele statului, nu puteam face altceva decât să mă supun dorinţei majestăţii sale, chiar dacă în noua slujbă aveam să-mi fac, prin forţa împrejurărilor, noi duşmani care să mă vorbească de rău în faţa sa. îl rugam însă pe rege să aibă bunătatea să mă scutească de alte treburi mai puţin însemnate ca să nu-mi risipesc timpul cu fleacuri ce mi-ar şubrezi sănătatea, ci să mă pot consacra în întregime lucrurilor de maximă importanţă, înlăturând toate piedicile şi vicleniile folosite de La Vieuville, care voia cu orice preţ să mă înlăture din consiliu, am trecut peste toate şi am îndeplinit porunca regelui.

în vreme ce majestatea sa se afla la Compiegne, conţii de Carlisle şi de Holland, ambasadori extraordinari ai Marii Britanii, veniră să-l vadă pentru a o cere de soţie pe sora sa, Henriette, pentru prinţul de Wales. Au fost primiţi cu mult fast, aşa cum merita motivul pentru care veniseră. Dar mai înainte de a li se da un răspuns, trebuia analizate cu grijă unele lucruri, şi anume: de ce ţinuse Spania să se încuscrească cu Anglia? Ce motiv aveau englezii să se încuscrească cu Franţa şi nu cu Spania? Şi, în sfârşit, dacă-i era de folos Franţei să accepte propunerea, în legătură cu aceste trei puncte i-am explicat regelui, în consiliu, cele ce urmează: că regele

Spaniei avusese motive serioase să dorească măritişul surorii sale cu prinţul de Wales, şi anume: fâr: *•$•
în primul rând, pentru că principala forţă a olandezilor consta în şase regimente englezeşti şi scoţiene de care aveau nevoie ca de ochii din cap pentru că erau mai bune şi mai pricepute ca oricare altele; germanii nu-i slujeau la un preţ atât de accesibil şi în plus nu erau nici întreprinzători si nici ascultători, iarfracezii nu erau buni pedestraşi şi nici disciplinaţi aşa cum îşi disciplinase Olanda armata de-a lungul anilor, încât dacă regele Angliei i-ar fi luat îndărăt cele şase regimente, olandezii aproape că ar fi rămas fără soldaţi si fără căpitani.
în al doilea rând, pentru că regele Angliei putea împiedica traficul olandezilor pe mare, nemaiîngăduindu-le să intre în porturile sale, fapt care nu le-ar mai fi dat posibilitatea să se ducă şi să vină din Indii, nici să mai navigheze pe Ocean sau în Mediterană; acest lucru ar fi constituit pentru el un avantaj nu numai pentru ţinuturile pe care le stăpânea în Barbaria şi pe toată coasta Africii, ci chiar si în Indii, căci forturile pe care le avea în Barbaria îl costau o groază de bani şi nu-i aduceau cine ştie ce profit, nefiind în stare să-i împiedice prea mult pe mauri si pe arabi să-şi facă de cap sau măcar să nu le îngăduie să treacă prin strâmtoarea Gibraltar, diminuând numărul corsarilor. Pe de altă parte, era în pericol să-şi piardă posesiunile pe care le avea în Guineea, Congo şi Angola şi toate astea din pricina olandezilor care aveau să devină în curând stăpânii acelor posesiuni, până într-atât îşi întăriseră şi-si sporiseră flota.

Corăbiile Spaniei care veneau încărcate din Indii erau veşnic ameninţate de flota engleză şi olandeză, la care se mai adăuga şi ura crâncenă a prinţilor indieni faţă de spanioli.
în al treilea rând, regele Angliei era şeful protestanţilor, arbitrul afacerilor din Germania, Polonia şi Suedia, cumnatul regelui Danemarcei (vecină cu Olanda), de unde ducele de Holstein expedia corespondenţa pe care Olanda o avea cu toate oraşele hanseatice, ceea ce era un lucru foarte important. Din aceste motive ar fi dorit Spania alianţa cu Anglia. Numai că englezii n-ar fi fost avantajaţi, motiv pentru care ar fi dorit mult mai mult alianţa cu Franţa decât cu Spania, în primul rând, pentru că Anglia avea neplăceri din pricina alianţei sale cu Spania. Aşa cum regele Spaniei se socotea şeful catolicilor, dar nu din convingere sau din evlavie ci din pricina intereselor, tot aşa regele Angliei, socotindu-se şeful protestanţilor, toţi aliaţii şi vasalii săi aveau să-şi manifeste făţiş neîncrederea în el dacă se înrudea cu regele Spaniei care, fiind mult mai puternic, îl va mânui după cum va vrea el.
în al doilea rând, o asemenea alianţă ave,a să-i prejudicieze toate negocierile secrete si publice cu toţi cei din partidul său, căci nimeni nu mai avea în el încrederea pe care o avusese mai înainte, ceea ce putea duce la o scindare periculoasă si pricinui evenimente lamentabile, cum mai avuseseră loc în Franţa şi în Germania, în plus, englezii vor pierde toate sumele de bani risipite pentru echipajele ce trebuia să plece în India iar profi-

tul traficului lor va scădea. Toată lumea ştia că Spania era ca un cancer care nu se lăsa până nu rodea şi nu mânca întregul trup; dacă Anglia s-ar fi încuscrit cu Spania, apoi aceasta nu s-ar fi lăsat până n-ar fi dus de râpă Anglia, fără ca măcar regele spaniol să fi

pus piciorul pe pământul ei, ci doar asmuţindu-i pe catolici împotriva protestanţilor. Or, acest lucru nu s-ar fi întâmplat dacă Anglia s-ar fi încuscrit cu Franţa, ştiind că această ţară era atât de bogată, de înfloritoare si de puternică, încât nu mai râvnea să cucerească alte ţări şi mai ales Anglia, asupra căreia n-au pretins niciodată că ar avea vreun drept. lată deci motive foarte puternice pentru ca englezii să nutrească o aversiune făţişă faţă de încuscrirea cu Spania si să aibă o pronunţată înclinare către înrudirea cu Franţa. Mai rămânea de rezolvat problema religiei prinţesei; catolică, ea ar fi uşurat suferinţele catolicilor din Anglia şi i-ar fi împiedicat pe protestanţii englezi să-i ajute pe cei francezi. Deci trebuia să i se asigure prinţesei, cu orice preţ, dreptul la religia catolică, să aibă un duhovnic al ei în persoana unui episcop francez şi să fie înconjurată de persoane apte să-i susţină credinţa. Odinioară, un rege al Franţei dând-o pe fiica sa de soie lui Ethelbert, rege al Angliei, încă păgân, a obţinut de la el aprobarea ca soţia sa să-şi păstreze credinţa. Ceea ce însemna că Anglia s-ar fi făcut de râs dacă Franţa n-ar fi putut obţine de la un rege creştin, ceea ce obţinuse cu uşurinţă odinioară, de la unul păgân, în ce priveşte onoarea Franţei, trebuia ca ea să tragă mari foloase de

pe urma acestei încuscriri, mai ales dacă-şi aducea aminte de cele petrecute în urmă cu opt sau nouă ani într-o situaţie asemănătoare.

Ambasadorul Savoiei, ducând tratative pentru căsătoria prinţului de Savoia cu fata regelui Angliei şi nedând prea mare importanţă articolului privind religia, englezii făcură publică ştirea că ducele de Savoia era de acord ca prinţesa lor să-şi păstreze credinţa, în acelaşi timp, Pedro de Zuniga, ambasadorul Spaniei în Anglia, spuse peste tot că dacă prinţul de Wales voia să devină catolic, stăpânul său, regele Spaniei, i-o va da de soţie pe fiica sa, trimiţându-i-o pe un pod de aur ridicat între cele două ţări; dar că dacă se încăpăţâna în credinţa sa, nu i-ar mai da-o de nevastă nici pe cea mai păcătoasă slujnică din regatul său. Zelul Spaniei a fost preţuit de toată lumea, iar nepăsarea ducelui de Savoia, privită rău de toţi.

Regele Angliei îi spuse domnului de Bissieux că pe el nu-l interesează ce fel de slujbe religioase se fac în Anglia câtă vreme poporul său e liniştit.

Atunci cardinalul de Richelieu1 trase concluzia că acea căsătorie se putea încheia si că regele putea primi oferta ce i se făcuse, alianţa cu Anglia fiind necesară Franţei. Spania nu izbutise să cucerească regatul Na-varrei în timpul domniei lui Ludovic al Xll-lea, decât după ce se aliase cu Anglia împotriva Franţei, pentru a o putea ataca din două părţi deodată. Mai mult decât atât, dacă

1 De acum încolo cardinalul de Richelieu vorbeşte despre el la persoana a treia.

Franţa se alia cu Anglia, vecina sa cea mai apropiată, avea două mari avantaje, şi anume: Spania pierdea ajutorul Angliei iar Franţa se întărea ca să-i poată ţine piept. Regele, preţuind sfatul cardinalului de Richelieu, se hotărî să nu respingă propunerea Angliei făcută prin ambasadorii ei; îi chemă deci la el şi începu tratativele cu ei. Cea mai mare piedică de care se izbi a fost libertatea de conştiinţă a viitoarei regine, şi anume dacă să fie tolerată în mod public sau în secret. Despre modul public, ambasadorii nici n-au vrut să audă, susţinând că o asemenea acceptare era cu neputinţă; în ceea ce priveşte tolerarea secretă, Franţa a întâmpinat, de asemenea, mari piedici. Totuşi cardinalul de Richelieu, arătându-le clar că regele - în calitate de fiu mai mare al Bisericii catolice - nu puteau să nu profite de această ocazie si să nu le ceară englezilor o oarecare uşurare a vieţii

catolicilor din Anglia, ei se arătară a fi de acord cu acest lucru, cu condiţia să nu existe nimic scris; regele Franţei să se mulţumească doar cu o făgăduială verbală a regelui Angliei şi a prinţului de Wales. în sprijinul acestei cereri aduseseră argumentul că dacă s-ar scrie acest lucru în contractul de căsătorie, ar însemna că Franţa vrea să-l pună rău pe stăpânul lor cu poporul englez care era protestant; că dacă ar afla toată lumea că regele lor a adus o cât de mică înlesnire catolicilor, nu s-ar mai bucura de sprijinul parlamentului care nu glumea cu astfel de lucruri. Că procedând astfel, viitoarea regină ar fi fost prost văzută încă de la sosire, contrar dorinţei sale de a fi primită cu bucurie de toată lumea.

Dar cardinalul de Richelieu nu se lăsă şi continuă să ceară o făgăduială în scris, considerând că nu se putea trece atât de uşor peste un lucru atât de important; că dacă mai târziu, englezii cuprinşi de cine ştie ce zel faţă de religia lor ar vrea să-i persecute pe catolici, nu vor mai putea face acest lucru dacă el va fi scris în contractul de căsătorie şi semnat de mâna lor. Cardinalul le mai spuse ambasadorilor englezi că regele Marii Britanii era destul de puternic pentru a obţine de la poporul său tot ce voia; că atunci când voise să se alieze - printr-o căsătorie - cu Spania şi nu le dăduse multă libertate catolicilor din ţara sa, poporul n-a zis nimic şi i-a fost la fel de supus şi de ascultător ca şi mai înainte; că regelui nu-i va fi greu să insereze acel articol în contractul de căsătorie, întrucât nu va întâmpina nici o rezistenţă din partea poporului său.

în ceea ce o privea pe viitoarea regină, ar fi fost o mare dezonoare pentru ea să pună piciorul în Anglia şi să nu aducă nici o uşurare catolicilor din acea ţară. Adăugă apoi că buna înţelegere a regelui cu prinţii catolici, care-i era atât de necesară, părea a nu putea fi menţinută decât prin acel singur mijloc. Nu se putea şterge în nici un fel proasta impresie pe care duşmanii acestei Coroane şi-o făcuseră despre ea dacă majestatea sa -ajutând aşa cum îi ajutase, cu bani şi cu oameni pe olandezi si pe alţi prinţi protestanţi - aliindu-se cu Anglia, nu capătă o făgăduială precisă, solemnă şi publică de a face să înceteze persecuţiile catolicilor care gemeau apăsaţi de asprimea legilor ce se exercitau împotriva lor.

Dar ambasadorii englezi rămaseră fermi asupra acestui punct şi nu vrură pentru nimic în lume să-l accepte, în faţa încăpăţânării lor regele Franţei îl trimise pe marchizul d'Effiat ambasador în Anglia, în locul contelui de Tillieres care a fost rechemat în ţară.

Marchizul a primit însărcinarea de a-i explica regelui Angliei importanţa acelui articol, precum şi faptul că regele Franţei nu-l cerea nici din vanitate, nici de teama că nu-si va ţine cuvântul, ci din motivele arătate mai înainte cât şi pentru a facilita dispensa Papei, fără de care regele Franţei nu putea consimţi la acea căsătorie. După ce englezul se codi vreme îndelungată, aflând de la ambasadorii săi că altfel nu puteau încheia contractul de căsătorie, le porunci să accepte. Mai rămânea de rezolvat forma acelui înscris: regele Franţei voia să fie dat sub semnătură privată, ambasadorii Angliei cereau doar să fie inserat în contractul de căsătorie.

Ambasadorii Angliei se mirară de atâta insistenţă cu atât mai mult cu cât La Vieuville le spusese că regelui puţin îi păsa cum îi trata regele Angliei pe catolicii din ţara sa, că vorbea astfel doar de formă si pentru a-i mulţumi pe Papă şi pe catolicii din ţara sa; aşa încât cardinalului de Richelieu, care folosea un cu totul alt limbaj, i-a fost foarte greu să-i

facă să creadă că regele său dorea din toată inima să uşureze traiul catolicilor englezi în urma acelei alianţe. Dar ambasadorii englezi răspunseră că dacă Franţa mai insista mult asupra acelui articol, stăpânul lor nu va mai avea încredere în sinceritatea intenţiilor regelui Franţei, din moment ce el trebuia

să fie cel care să uşureze traiul catolicilor din Anglia şi nu regele altei ţări.
Pe de altă parte, pentru siguranţa Madamei, era necesar ca acel contract de căsătorie să fie văzut si verificat de parlament; că i-ar fi fost cu neputinţă regelui Angliei de a porunci parlamentului să aprobe şi acel articol din cauza legilor lor care se opuneau cu străşnicie la un asemenea lucru; că cei din Spania se mulţumiseră cu un articol secret. Văzând că disputa nu se mai isprăvea si că ambasadorii erau tot mai încăpăţânaţi, cardinalul de Richelieu îl sfătui pe rege să accepte un articol secret, îl mai sfătui să nu-şi dea consimţământul la acea căsătorie până ce nu izbutea să mai smulgă unele beneficii pentru catolicii din Anglia, fapt ce i-a reuşit. Astfel că în loc de o singură biserică - atât i se aprobase Madamei să aibă în Londra - ambasadorii consimţiră ca ea să-şi construiască, în toate castelele şi reşedinţele unde va locui, mari capele în care să intre câţi oameni va dori ea.
După aceasta, n-a mai rămas decât ca acel contract să fie trimis la Roma pentru a obţine dispensa. Părintele de Berulle, generalul preoţilor Congregaţiei „Oratoriul lui Isus" a fost propus de către cardinalul de Richelieu să se ducă să lucreze împreună cu domnul de Bethune, care era pe atunci ambasador extraordinar al Franţei în Italia. Cei doi aveau sarcina să-l convingă pe Papă că Madame era deosebit de evlavioasă şi că nimeni nu se îndoia că va triumfa asupra soţului ei aşa cum triumfase odinioară o altă fiică a Franţei asupra păgânului Ethelbert, rege al

Angliei, din care a izbutit să facă un atât de bun creştin, încât până la urmă Biserica l-a trecut în rândul sfinţilor. Că roadele acelei căsătorii vor fi văzute de toţi pentru că ea va uşura, în parte, suferinţele catolicilor din Anglia; că dacă Papa va refuza s-o binecuvânteze, catolicii englezi vor fi cei mai păgubiţi fiindcă vor fi si mai persecutaţi decât fuseseră, mai ales dacă prinţul de Wales se va însura cu cine ştie ce prinţesă protestantă din Germania; că orgolioasa Spanie va fi crunt lovită în mândria ei; că puterea spirituală a Sfântului Scaun va avea cu atât mai multă greutate cu cât autoritatea sa temporară va fi mai considerabilă, dar că această putere depindea de egalitatea dintre cele mai importante Coroane ale creştinătăţii.
înarmat deci cu aceste argumente, părintele de Berulle s-a dus la Roma; cât timp el va discuta acolo, noi să ne întoarcem la Compiegne ca să vedem ce se mai întâmplă.
în timpul şederii regelui acolo, la puţină vreme după ce cardinalul de Richelieu a intrat în consiliu, au sosit nişte ambasadori extraordinari ai Olandei, ca să-i ceară ajutor regelui împotriva casei de Austria care dacă-i mai oprima, distrugea întreaga creştinătate. De câtăva vreme, Franţa neglijase alianţa cu Olanda, ocupându-se de spanioli, contrar indicaţiilor date de răposatul rege Hen-ric al IV-lea. Vălul religiei servea de scuză celor care în loc să se ocupe de treburile publice, se ocupau doar de treburile lor personale. Cardinalul de Richelieu susţinu plin de curaj că regele trebuie să aibă legături mai strânse cu olandezii. Papa însuşi mărturisi că regii sunt

642
J.IU3H01! Memorii LUA V. IG îl O
adesea constrânşi, din raţiuni de stat, să facă unele concesii împotriva sentimentelor lor. Cât despre inconvenientele pe care Franţa le putea avea din partea Spaniei, răposatul rege Henric al IV-lea niciodată nu le luase în seamă, socotind, dimpotrivă, că alianţa cu Olanda prezenta siguranţă pentru Franţa, fiindcă Olanda putea împiedica Austria s-o facă să se certe cu Germania care devenise mai de temut ca niciodată, de când împăratul ajunsese stăpânul Germaniei, în cazul în care, din cine ştie ce motiv, Franţa şi Austria s-ar lua la ceartă, teama pe care Spania o avea faţă de Olanda asigura Franţei graniţa cu Ţările-de-Jos, care era poarta cea mai la îndemână pe unde duşmanii Franţei, strecurându-se, pricinuiseră adesea multe necazuri poporului francez.
Pe de altă parte, războiul purtat de olandezi îi slăbise pe duşmanii Franţei fără ca această ţară să intre în foc, aşa că, în situaţia în care ajunseseră lucrurile, Olanda îi era Franţei mai necesară ca niciodată. Olandezii erau mult mai slabi decât fuseseră până atunci; datoriile lor creşteau de la o zi la alta; ajutoarele scăzuseră şi ele simţitor eforturile regelui Spaniei fiind armistiţiul sau tratatul de pace, o pace bună si statornică; ambele erau posibile având în vedere situaţia în care ajunseseră lucrurile, în privinţa armistiţiului, nu exista nici un fel de dubiu că regele Spaniei nu-l va mai accepta în condiţiile în care-l acceptase pe celălalt.
Cât priveşte pacea, exista o cale pe care se putea ajunge la ea, spre mulţumirea ambelor părţi şi poate şi a regelui Angliei, dar în dauna Franţei.
643
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Odinioară, pe vremea de glorioasă aducere aminte a lui Henric al IV-lea, în anul 1608, în urma intervenţiei ambasadorilor săi şi ai celor trimişi de regele Angliei, armistiţiul s-a discutat între statele olandeze şi arhiduce; şi dintre cele câteva propuneri de împăcare care s-au făcut a predominat următoarea: regele Spaniei va declara că nu pretinde nimic de la Provinciile-Unite; că va vedea în ele o republică, un popor liber şi va fi de acord ca ele să devină pe viitor, una din puterile Imperiului, depinzând de el şi bucurându-se de aceleaşi privilegii, autoritate si putere ca şi regii şi oraşele libere; că-l vor recunoaşte pe împărat drept suzeran şi că nu vor încerca să-şi recapete independenţa; pe de altă parte, împăratul nu va cere nimic de la ele, iar pe viitor, vor avea aceiaşi prieteni şi aceiaşi duşmani. Olandezii n-au fost de acord cu această propunere care nu prezenta siguranţă pentru ei, întrucât nu mai aveau nici o încredere în cuvântul Spaniei si în făgăduielile ei. Acum însă lucrurile îşi schimbaseră până într-atât aspectul, încât puteau fi de acord tocmai cu ceea ce respinseseră odinioară. Nemaifiind atât de puternici cum fuseseră pe vremuri, se dezmembraseră şi se divizaseră între ei. Schisma arminienilor îi sfâşia şi-i umplea de ură pe unii împotriva celorlalţi. Nici o scindare nu e mai periculoasă în sânul unui stat ca cea care are la bază credinţa.
Arminius1 era un bărbat născut prin 1560 care, rămâ-nând orfan de tată, a fost crescut de un om de treabă ce
1 lacobus Arminius (1560-1609), nume latinizat al lui Hermann, teolog protestant olandez, întemeietorul sectei arminienilor care îmblânzeau doctrina lui Calvin, invocând predestinarea. A fost energic combătut de către gomarişti (secta lui Gomar).
644
U3" A'i Memorii i/lK3>LV.)

fusese preot, un anume Theodore Emilius; murind cel • care-l crescuse, tânărul s-a dus la Leyda ca să-şi ter-" mine studiile. Mai târziu, i-a urmat la catedra de teologie r lui Frangois Junnius, unde a început a se bucura de tot mai multă autoritate. S-a împrietenit cu Barneveldt şi la * puţină vreme după asta, văzându-se adulat de către cei3 mari, a început a propovădui o nouă doctrină privind predestinarea.

Olanda, cea mai importantă dintre provinciile ce se asociaseră pentru a se apăra în comun şi care a făcut ea singură - în acest domeniu - mai mult decât toate celelalte laolaltă, şi-a însuşit mai mult decât celelalte această nouă doctrină. Barneveldt, care-l amestecase în povestea aceasta pe prinţul Henri, a poruncit predicatorilor, în 1618, să iniţieze şi poporul în noua credinţă, dar să nu-i îngăduie să pună întrebări dificile şi curioase. Calviniştii n-au vrut să adere la noua doctrină. Magistraţii din câteva oraşe, neputându-se opune făţiş fără a-şi pune în pri-1\ mejdie viaţa, au fost constrânşi să se înconjoare fiecare ;> de un grup de soldaţi, pentru a le păzi casele şi primăria. Partea adversă dădu o atât de proastă interpretare acestui sfat bun, încât izbucni în invective scrise şi orale. " Pentru a pune capăt acestei situaţii, regele Franţei trimise în Olanda, în iulie 1618, pe răposatul domn de Boissise; intervenţia sa n-a fost totuşi destul de categorică. Olandezii recurseră la forţa armată, îl întemniţară pe avocatul general al Olandei, Barneveldt, şi pe alţi câţiva şi-i destituiră pe toţi magistraţii din oraş care apelaseră la soldaţi ca să-i apere. Acest lucru nu fusese practicat mai

înainte nici măcar de prinţii suverani ai căror supuşi erau. La câtva timp după aceasta, porunciră să fie ucis Barneveldt şi-i condamnară pe alţii la închisoare pe viaţă, fapt care i-a făcut pe mulţi să creadă că mai curând era vorba de o răzbunare decât de un act de dreptate.

Această scindare îi roase pe dinăuntru ca un cancer şi-i slăbi mult mai mult decât toate războaiele pe care le avuseseră. Această stare de subrezire îi făcu să dorească liniştea şi odihna; acum nu-i mai urau chiar cu atâta patimă pe spanioli din pricina avantajelor de care se bucuraseră în timpul ultimului armistiţiu, în plus, regele Angliei care dorea cu patimă recucerirea Palatinatului spre gloria sa, pentru siguranţa statului cât si pentru dragostea pe care i-o purta fiicei sale măritată cu Palatinul, era bucuros să recâştige prietenia Spaniei pentru a-l ajuta să-şi atingă scopul. Anglia avea deci toate motivele să dorească pacea Spaniei cu olandezii, mai ales că aceştia din urmă nu mai contau decât pe ajutorul nesigur al Franţei, din pricina răzmeriţelor mult prea dese care bântuiau acea ţară. Şi cum prinţul de Orania era cel care deţinuse puterea în Olanda, regele Spaniei putea consimţi să fie guvernatorul pe viaţă al Provinciilor-Unite, încredinţându-i nişte state mari şi nişte venituri pe potrivă, precum şi onoarea de a-i oferi conducerea armatei, cu condiţia să aibă încredere în el. Dacă am susţine că Spania n-ar fi fost de acord cu acest lucru, am greşi, fiindcă era în folosul ei. Dacă între ei exista obligaţia mutuală de a se ajuta reciproc şi de a avea aceiaşi prieteni şi aceiaşi duşmani, olandezii n-ar

fi avut decât de profitat dacă ar fi rămas vasalii Spaniei. De altfel, se ştia în mod precis că statele Provinciilor-Unite nu i-au ajutat, pe vremuri, cu bani, pe vechii lor seniori; nici chiar când erau vasalii împăratului nu fuseseră obligaţi să dea decât arme, cai şi soldaţi, fără a contribui cu nici o sumă de bani. De altfel, se ştia că una dintre principalele cauze

ale răscoalei lor împotriva Spaniei, fuseseră impunerile pe care această ţară voia să le smulgă de la ei. Acum Franţa trebuia să-i ajute pentru că erau mult mai aproape de ea decât de alţii, pentru că fuseseră aliaţii ei şi pentru că e ştiut că dacă nu-l ajuţi pe prieten la nevoie, acesta devine un duşman mai înverşunat decât cei care ţi-au fost întotdeauna duşmani.
Pentru toate aceste motive cardinalul de Richelieu a socotit că Franţa trebuia să aibă cu Olanda relaţii de prietenie cu mult mai strânse decât pe vremea lui Henric al IV-lea, să n-o părăsească la nevoie şi să încheie cu ea un nou tratat care să oblige ambele părţi la un sincer ajutor mutual; iar pentru ca tratatul să-i fie de folos şi Franţei, urmau să mai fie adăugate câteva articole privitoare la stat şi la religie, şi anume:
în primul rând, olandezii să nu-i împiedice ci, dimpotrivă, să-i ajute pe negustorii francezi să se ducă şi să vină din Indiile orientale şi occidentale; să-i lase să-şi aleagă coastele unde puteau poposi în deplină siguranţă şi să li se alăture, navigând împreună cu ei spre şi din Indiile amintite.
în al doilea rând, olandezii trebuiau să anuleze toate tratatele de alianţă cu piraţii din Alger sub motivul că

mulţi dintre ei prădau corăbiile, furând mărfurile, şi uneori şi navele negustorilor francezi, ducându-le pe pământul necredincioşilor.
în al treilea rând, cardinalul de Richelieu, băgând de seamă că de la alianţa Franţei cu Olanda nu se făcuse o slujbă religioasă - în această ţară - nici măcar la ambasadorul francez care, de altfel, fusese totdeauna un hughenot, şi nici în faţa trupelor franceze care fuseseră întotdeauna catolice, atrase atenţia că de aici se puteau ivi mari inconveniente. Aşa că îl sfătui pe rege să dea două dispoziţii: prima, să trimită în Olanda un ambasador francez catolic, în a cărui casă să se facă slujba religioasă obişnuită; a doua, să nu acorde olandezilor ajutorul pe care-l cereau decât cu condiţia să le îngăduie soldaţilor francezi să aibă duhovnici care să-i spovedească, să-i împărtăşească şi să celebreze slujba religioasă în cazărmi.
Ambasadorii contestară multă vreme cel de al doilea punct; dar fermitatea regelui îi constrânse să se supună. Un articol special a fost inserat, în acest sens, în tratatul încheiat la Compiegne, în 20 iulie 1624.
în vreme ce se petreceau toate aceste lucruri, La Vieuville cârmuia din ce în ce mai prost treburile ţării, încât nu mai avea şanse să rămână la putere, deoarece era prea puţin preocupat de treburile publice; mintea lui era frământată de găsirea unor mijloace care să-l ajute să se menţină şi nimerea tot timpul pe nişte căi menite să-l piardă; bietul om ajunsese să fie gelos până şi pe umbra lui.
648 ,
IT H..)].5[î Memorii
Sub pretextul constituţiei şubrede a cardinalului de Richelieu, îi spuse acestuia că era suficient să treacă pe la consiliu de două, trei ori pe săptămână, fără să mai treacă şi pe la rege ca să discute cu el între patru ochi. Pe urmă îi sugeră ca în consiliu, unde cardinalul lua primul cuvântul, să nu propună nimic concret, ci să spună doar atât: „Afacerea asta e cam încurcată, ar fi mai bine să discutăm despre ea altădată!", şi s-o amâne. După aceasta, cardinalul de Richelieu aflându-se în consiliu şi ivindu-se ocazia de a vorbi despre distrugerea unor cetăţi întărite şi despre cheltuiala cu garnizoanele din ele, a făcut

o propunere care a fost aplaudată de toată lumea: şi anume de a scoate afară din oraşele întărite toate garnizoanele care nu erau ale regelui, de a spori numărul soldaţilor majestăţii sale şi de a-i trimite cu rândul, în oraşele şi în castelele particulare. S-a oferit chiar - cu acordul reginei-mame - să pună în practică acest sistem începând cu oraşul Angers. La Vieuville, care stătea alături de cardinal, supărat că nu-i venise lui în minte această idee atât de folositoare regelui, i-a şoptit:
— Nu mai vorbi despre asta! Lasă-mă s-o pun în valoare aşa cum ştiu eu!
Sfătuindu-l pe rege să întărească oraşul Liege, La Vieuville a respins acea propunere pentru că venea din partea cardinalului. Şi-a plecat totuşi urechea şi până la urmă a fost de acord cu ea, numai pentru a-i da posibilitatea ginerelui lui Joyeuse de a comanda trei mii de ostaşi.
649
CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU
Când a auzit că ambasadorii Angliei vorbesc frumos despre cardinalul de Richelieu, n-a mai avut ochi să-i vadă. Când domnul cancelar şi cardinalul au rămas fermi pe poziţie în privinţa articolului inserat în contractul de căsătorie al Madamei cu prinţul de Wales, La Vieuville le-a dat de înţeles ambasadorilor că el era singurul ce putea rezolva acest lucru doar printr-o simplă scrisoare prin care să fie asigurat că nici un catolic din Anglia nu va fi persecutat. Apoi l-a trimis pe milordul Riche, în Anglia, cu această propunere, asigurându-l că acea căsătorie se va încheia în condiţiile pe care le voia acea ţară.
Contele de Carlisle, unul dintre ambasadorii extraordinari ai Angliei, îi mărturisi contelui de Tilleres că la început nu-l stimase pe acel om din pricina gafelor pe care spuneau toţi că le făcea; dar că - spunându-le că dacă aveau încredere în el nu trebuia să trateze decât numai cu el - după ce-i asigură că-i va ajuta, îşi schimbase părerea.
Dar nu era numai gelos pe părerile altora, ci făcea, în interesul său, propuneri păgubitoare pentru rege, sau dacă propunerile erau bune, făcea tot ce putea pe ascuns pentru a le da peste cap, după cum îi dictau lui interesele.
Aproape de Sfântul loan, a luat hotărârea de a-l chema pe prinţul de Conde ca să acţioneze împotriva regi-nei-mame. După sase zile si-a schimbat hotărârea şi s-a dus la regină ca să afle dacă ea nu se opune acestui lucru. Regina i-a răspuns că nu se opune si că-i este in-
650
'i-IUHIO>J Memorii
diferent dacă prinţul vine sau nu, nedorind altceva decât să-i fie bine regelui.
Totuşi pentru a se pune bine cu domnul prinţ, a spus agenţilor săi că dorea cu patimă reîntoarcerea sa, dar că regina-mamă îl împiedica. Altă dată, pentru a se vârî pe sub pielea lui Monsieur, îi spuse că preceptorul său fusese alungat de către cardinalul de Richelieu.
Ţinea cu orice preţ să fie amiral; pentru a-şi ajunge scopul a propus consiliului, de cel puţin treizeci de ori, că era cazul să se gândească şi la treburile legate de marină; s-a prefăcut că nu-i poate împiedica pe domnii de Guise şi de Montmorency să se certe privitor la drepturile lor, dar în realitate i-a instigat pe unul împotriva celuilalt, spunându-le numai minciuni cu aceeaşi seninătate cu care le-ar fi spus adevărul.
I-a arătat regelui că era cât se poate de periculos să-l însoare pe Monsieur cu domnişoara de Montpensier. în acelaşi timp, contele d'Auvergne, devotatul său, trata pe ascuns căsătoria fiului său cu fata domnului de Guise, se străduia să dea conducerea galerelor domnului de Guise, funcţia de amiral şi pe cea de aghiotant general al contelui

d'Auvergne lui La Vieuville; dacă izbutea să ducă la bun sfârşit toate aceste lucruri, avea să se ocupe şi de căsătoria lui Monsieur.
La început n-a vrut să reglementeze rangurile celor mari; totuşi când a văzut că domnul de Nevers se trăgea dintr-o familie mai modestă iar domnul d'Angouleme nu era prinţ legitim, a făcut un regulament prin care i-a declarat pe toţi egali.

Pentru că era în relaţii proaste cu Bassompierre, l-a văduvit de veniturile sale şi a propus să fie închis în Bastilia. A vrut să-l închidă şi pe Laffemas1 în Bastilia sub pretextul unui zvon inventat de el însuşi pentru a-l determina pe cardinalul de Richelieu să se certe cu i domnul cancelar. Dar cancelarul, interogându-l pe Laffemas, şi-a dat seama că La Vieuville îi purta sâmbetele i pentru că-l prinsese pe ministru cu mâţa în sac: La s Vieuville făcuse un fel de tiparniţă de fabricat bani falşi. '• Aşa că La Vieuville ajunsese să fie atât de urât de toată lumea, încât nu i se mai spunea decât „felinarul lui luda". Dar nebunia lui a întrecut orice limită când a vrut să-i oblige pe secretarii de stat să semneze nişte documente nu numai fără ştirea regelui, dar chiar împotriva ordinelor sale. Regele tocmai semnase un stat de plată pentru garnizoanele din Champagne; La Vieuville refăcu statul fără a-i sufla un cuvânt regelui; dar secretarul spuse că nu putea schimba iscălitura regelui fără a-l avertiza, iar dacă i se va spune ce se întâmplase, apoi domnului de La Vieuville nu-i va fi prea bine. La Vieuville i-a mulţumit secretarului, a luat statul de plată şi a plecat. După două zile i-a înmânat secretarului statul de plată de pe care tăiase opt sau zece ofiţeri, realizând o economie de şase mii de livre pe care o păstră pentru sine, motivând acest lucru în termenii următori: „Banii se
1 Isac Laffemas de Beausemblant, fiul lui Barthelemy Laffemas, ministru al comerţului pe vremea lui Henric al IV-lea. Isac Laffemas a trăit între 1587 şi 1657 şi a fost locotenent civil al Parisului sub Richelieu, judecându-i fără milă pe nobilii francezi răzvrătiţi.

cuvin domnului de La Vieuville până când i se va da un guvernământ drept recompensă pentru cel de la Mezieres care i-a fost luat".
în sfârşit, toate aceste extravaganţe ale sale ajunseseră să se bată cap în cap unele cu altele şi, întocmai ca un om beat, La Vieuville nu mai făcea nici un pas fără să se clatine. Le spuse spaniolilor că Mansfeld nu va veni; că alianţa prin căsătorie cu Anglia si tratatul cu Olanda nu se vor face şi că regele Spaniei va avea trecătoarea Valteline. I-a asigurat, de asemenea, că nu vor avea război.
între timp, articolul privind religia catolică inserat în tratatul cu Olanda devenind public şi privind atât trupele cât şi pe ambasadorul francez, La Vieuville s-a angajat să nu fie aplicat decât ambasadorului.
Desplan, Nautru şi Toiras au fost izgoniţi doar la propunerea lui, propunere care însă n-a fost aprobată nici de rege, nici de cardinalul de Richelieu.
A păstrat un atât de „mare secret" în privinţa misiunii ducelui de Longueville, încât a aflat toată lumea despre ce era vorba, ca şi despre recrutarea celor şase mii de elveţieni, fapt ce putea aduce importante repercusiuni acelui popor.
Toate acestea, precum şi multe altele, nu făceau decât să demonstreze ambiţia lui nemăsurată de a guverna singur, incapacitatea de a rezolva treburile, cutezanţa de a

porunci totul fără să se priceapă la nimic (si de multe ori chiar împotriva ordinelor date de rege), superficialitatea sfaturilor sale, lipsa de sinceritate, cusurul

de a divulga secretele discutate în consiliu, tupeul de a le schimba după cum îi dictau interesele, veninul cu care trata cu ambasadorii, felul lui josnic de a se răzbuna pe unii slujitori ai regelui, acuzându-i de vini imaginare, lipsa de afecţiune faţă de rege, asupra căruia arunca toată ura pe care i-o purta lui poporul şi, în general, întreaga conduită a domnului de La Vieuville atât în treburile importante ale ţării cât mai ales în finanţe l-au nemulţumit atât de tare pe rege, încât s-a plâns cardinalului de Richelieu si cancelarului. La început, cei doi l-au scuzat atât cât le-a stat în putinţă şi l-au avertizat pe La Vieuville nu atât despre dispreţul regelui, ci să-şi mai modereze conduita. Dar cum un astfel de om nu era în stare să mai pună stavilă ambiţiilor sale, a continuat să nemulţumească poporul şi pe rege mai mult ca niciodată, încât acesta, aflând că se amestecase - împotriva poruncii sale - în tratatul de căsătorie cu Anglia şi în disputa cu Valteline şi mai ales aflând de la părintele Seguiran cum îl vorbea de rău peste tot, se hotărî să-l îndepărteze. Mărturisindu-şi această dorinţă cancelarului şi cardinalului de Richelieu, cei doi nu încercară să i-o schimbe. Cardinalul revenind seara să-l vadă pe rege în odaia soţiei sale, aşa cum primise poruncă, majestatea sa s-a retras cu el într-un cabinet. Atunci cardinalul l-a rugat să se gândească bine ce trebuie să facă pentru a nu mai săvârşi si pe viitor greşeala pe care o săvârşise cu La Vieuville; că e uşor să distrugi, dar greu să clădeşti. Atunci regele i-a poruncit cardinalului să numească pe câţiva dintre cei pe care-i socotea el capabili să-l slu-

jească; acesta s-a scuzat cât a putut, dar regele a insistat atât de mult, încât până la urmă cardinalul a numit patru persoane capabile să-l slujească, concluzionând că cel mai nimerit era domnul de Schomberg. Regele i-a mărturisit că-l stima în mod deosebit, dar că ştia că nu se pricepea la finanţe; ceea ce-l deranja însă cel mai mult era prietenia lui cu prinţul de Conde. în privinţa prieteniei cu prinţul, cardinalul răspunse că ea data de pe vremea lui Puisieux (acesta nu-l putea suferi pe Schomberg), care se împrietenise cu prinţul de Joiville şi cu prietenii acestuia; că Schomberg se ataşase atunci de domnul prinţ pentru a le putea ţine piept; că nu era cu putinţă ca un om ca el, plin de spirit, de judecată şi de probitate să fie împotriva stăpânului său, mai întâi pentru că nu-i îngăduia conştiinţa şi apoi pentru că nu-i era de nici un folos.
Că în privinţa finanţelor, nu era mai nepriceput ca alţii, dar că cel mai bun lucru era ca majestatea sa să se gândească la trei persoane care să nu fie de condiţie nici prea joasă dar nici prea înaltă, pentru a fi numiţi şefi sau administratori ai finanţelor şi care să îndeplinească sarcinile ministrului, neputând însă face nimic după capul lor decât numai ceea ce se va hotărî în consiliu; ce trei nu trebuiau să fie militari, pentru că astfel de oameni au prea multă ambiţie şi vanitate şi pretind tot timpul funcţii şi guvernăminte păgubind Statul; că ar fi fost de preferat să fie oameni ai Bisericii ale căror pretenţii nu se ridică până la slujbele Coroanei sau la guvernăminte, ca ale altora. Cardinalul încheie spunând că era bine ca

majestatea sa să nu încredinţeze o slujbă atât de importantă unui singur om, ci mai multor persoane, care să se lămurească unul pe altul şi mai ales să fie aleşi nişte oameni care, pe lângă profesia lor, să se bucure de reputaţia că sunt tot atât de moderaţi pe cât de plini de probitate. Regele îi porunci cardinalului să-i numească pe acei oameni, dar cardinalul refuză, în sfârşit, după ce i-a spus regelui că va fi greu să găsească nişte oameni aşa cum dorea, îi aminti că domnul de Champigny, controlor general la finanţe, rămânând - după ce s-ar fi retras La Vieuville - cap de listă, fiind, de altfel, şi cel mai vechi în consiliu, nu mai trebuia schimbat din funcţie fiindcă toată lumea ştia că este un om de mare probitate. Pe urmă, vorbi despre domnul de Marillac, om de mare capacitate, despre care era ferm convins că va administra finanţele cu grijă. Vorbi apoi despre domnul de Mole, procuror general în parlament, ca despre o persoană deosebit de cinstită şi ale cărui mâini curate puteau fi de mare folos în administrarea finanţelor statului. Regele aprobă toate acele propuneri; faptul îl miră din cale-afară pe cardinal pentru că atunci când era vorba de astfel de afaceri, regele îi alegea întotdeauna pe miniştri. Fără a se sfii, regele se hotărî să-l numească pe Schomberg în consiliu, tot la propunerea cardinalului, după ce i-a explicat că era important să pună ochii pe o persoană cu bun-simţ, cu multă judecată, cu multă fermitate şi curaj şi care să se bucure de reputaţie în ochii poporului, şi nu pe un om căzut pradă patimilor şi intereselor. Fiind decis să se slujească de astfel de

oameni, hotărî să-l îndepărteze pe La Vieuviile.
Trecuseră de-acum cinci sau şase zile de când acesta era atât de alarmat, încât bănuiala îi sporea de la o oră la alta. Discuţiile regelui cu domnul cardinal şi cu domnul cancelar îl făcuseră să-si dea seama că nemulţumirea regelui nu scăzuse deloc, din moment ce nu-l poftise si pe el să ia parte la nici o consfătuire. Ura şi dispreţul întregii lumi îi erau de rău augur, dar mai mult decât orice însăşi conştiinţa lui îi spunea că va primi ceea ce merita. După ce mustrase aspru pe toată lumea şi-i sfidase pe toţi cu averea lui, şi-a dat seama că nu mai avea pe nimeni la cine să alerge şi să-l roage să-l ajute.
Regele plecând la Ruel s-o vadă pe regina-mamă, La Vieuviile a dat fuga la cancelar pe care a încercat să-l tragă de limbă ca să afle dacă va fi îndepărtat. Dar cancelarul a fost atât de discret şi de reţinut, încât n-a putut afla nimic. Atunci s-a dus la cardinalul de Richelieu pe care atâta l-a bătut la cap să-i spună dacă va fi îndepărtat, încât bietul cardinal, care nici nu putea ascunde adevărul, dar nici dezvălui secretul, i-a răspuns cam în doi peri; cu toate precauţiile sale, La Vieuviile a simţit că i se pregătea ceva neplăcut. Atunci s-a hotărât să se ducă să-şi ia rămas-bun de la rege; s-a urcat deci în trăsură şi a plecat la Ruel unde se afla majestatea sa. Ajungând acolo, i-a spus regelui că aflase că nu mai voia să fie slujit de el; că aşa stând lucrurile, îl ruga să-i facă cinstea de a-i îngădui să se retragă şi să fie scutit de ruşinea de a fi îndepărtat din funcţie. Regele, hotărât să-l aresteze atât pentru abaterile grave pe care le săvârşise cât şi pentru

uşurinţa cu care divulgase unele lucruri, n-a vrut să-i spună nimic din ceea ce avea de gând. Văzând că regele nu-i îngăduie să-şi ia rămas-bun de la el aşa cum făcuse cu toţi cei pe care-i îndepărtase mai înainte, socoti că încă mai existau speranţe să rămână la Curte. Aşa că-i spuse regelui că se va întoarce, dar nu înainte de a-l ruga să-i promită că atunci când se va plictisi de el, i-o va spune în mod direct. Regele îi făgădui, hotărât să-l

cheme a doua zi dimineaţa în odaia sa pentru a-i mărturisi că era profund nemulţumit de activitatea sa şi pentru a-l aresta la plecare. Lucrurile s-au petrecut întocmai. La Vieuville i-a răspuns însă regelui cu foarte mult tupeu, după cum îi era obiceiul, că-l roagă să ţină seamă de serviciile pe care moşii şi strămoşii săi le aduseseră regelui Navarrei, adică tatălui său, marele Henric al IV-lea. Spunând acestea, se retrase; a fost arestat în curtea castelului de către domnul de Tresmes şi trimis la Amboise.
Imediat regele a poruncit să fie chemat la el tot consiliul căruia majestatea sa i-a vorbit despre deserviciile pe care i le adusese La Vieuville, despre faptul că a fost profund nemulţumit de conduita sa pe care toată lumea i-o cunoştea; mirându-se si el de faptul că nu-l izgonise mai devreme, cardinalul spuse:
— N-o putem lăuda pe majestatea voastră îndeajuns pentru că a scăpat de o persoană care a săvârşit atâtea abateri. Aşa cum nu s-a mirat nimeni când a fost adus în consiliu, tot aşa nu se mai miră nimeni că a fost îndepărtat, fiindcă toată lumea consideră că n-a primit decât ceea ce merită. Toţi ştiau că nu acţiona decât din

interes; într-un cuvânt trebuie să spun că nu avea nimic din ceea ce i-ar fi fost necesar pentru slujba pe care o îndeplinea. Acum majestatea voastră trebuie să aleagă în locul lui nişte oameni care să facă lumea să uite cusururile şi conduita sa. Amintirea lui se va şterge, dar faptele celor ce-i vor lua locul vor rămâne. Dacă majestatea voastră va alege încă o dată un om ca La Vieuville, toate afacerile domniei voastre vor fi compromise în aşa măsură, încât va fi cu neputinţă să le mai puneţi pe picioare. Căci La Vieuville le-a adus într-o asemenea stare încât nu îndrăznesc să vă făgăduiesc că le voi mai putea îndrepta aşa cum doriţi. Căsătoria proiectată cu Anglia a fost zădărnicită printr-un tratat pe care La Vieuville l-a încheiat fără ştirea majestăţii voastre şi împotriva a tot ceea ce noi am stabilit împreună.
Afacerea cu trecătoarea Valteline a fost condusă cu atâta extravaganţă şi contrarietăţi, încât e de temut că vă veţi pierde şi reputaţia şi banii, având în vedere că în vreme ce domnia voastră v-aţi înarmat, La Vieuville i-a trimis în Italia şi în Spania pe nunţiul papal Corsini si pe marchizul de Mirabel pentru a aduce la cunoştinţa celor două ţări că, în sfârşit, aţi consimţit la trecerea lor în secret, prin acea trecătoare, singurul lucru în discuţie.
Dacă din nenorocire, am cădea din nou în aceleaşi greşeli, majestatea voastră cred că-şi dă seama că afacerile statului se vor duce de râpă. Ele trebuie rezolvate de comun acord cu toţi, şi nu de unul singur, pe ascuns.
Majestatea voastră nu mai trebuie să încredinţeze afacerile statului unei singure persoane; cei pe care îi

veţi alege, trebuie să fie prieteni şi să nu trăiască dezbinaţi.
Când unul îşi vorbeşte de rău colegii, dacă nu dovedeşte că afirmaţiile sale sunt adevărate, domnia voastră trebuie să-l socotiţi duşman al regelui şi al Statului.
Fiindcă majestatea voastră i-aţi ascultat cu prea multă uşurinţă pe cei care-i vorbesc de rău pe miniştri, de-acum încolo trebuie să-i ascultaţi pe toţi cei care vin să vă vorbească, cu condiţia să-i răsplătiţi pe cei care dovedesc că spun adevărul şi să-i pedepsiţi cu asprime pe calomniatori.

Pe urmă îl sfătui pe rege să stea de vorbă cu cei mari şi să mulţumească pe toată lumea. Dar dacă cei mari vor greşi, să-i pedepsească pentru a-i da de exemplu celor mici. în plus, îl mai sfătui să fie cât mai apropiat de soţia sa, regina tânără, fiindcă Franţa avea neapărată nevoie de un Delfin. Pe urmă îi mai spuse să păstreze o ordine în cererile ce i se vor face: să le refuze pe cele pe care nu le putea onora; apoi îi sfătui pe cei din consiliu că, dacă vor avea ceva de cerut, să-i ceară direct regelui pentru a-i fi obligat numai lui, nu si altora. Apoi Richelieu sfârşi rugându-l pe rege să-şi cârmuiască ţara în aşa fel încât toată lumea să observe că nu se gândea decât la treburile ţării, aşa cum, de altfel, şi era de dorit.

Regele îi făcu onoarea de a-i spune, în plin consiliu, că de acum încolo va vedea cu plăcere de treburile sale; că până atunci nu avusese de-a face decât cu oameni interesaţi şi pătimaşi; că în vreme ce el le cerea să-i vorbească despre afacerile sale, ei îi vorbeau despre

interesele lor şi-l sâcâiau cu tot soiul de lucruri nedrepte. Că de felul lui era un om riguros, dar că atunci când avea de-a face cu oameni de rea-credinţă, cum fuseseră conetabilul de Luynes, Puisieux şi La Vieuville, nu mai putea face nimic; că dacă făcea un bine cuiva, ei se lăudau că datorită lor se înfăptuise acel lucru, explicân-du-i cu câtă greutate izbutiseră să-l smulgă de la rege. Că La Vieuville se plângea adesea că regele nu avea încredere în el şi că din această cauză nu-l putea sluji cum trebuie. Cât despre stima pe care ar fi trebuit să le-o arate celor mari, conetabilul de Luynes, Puisieux şi La Vieuville îl sfătuiseră să nu fie prea apropiat de ei.

Cardinalul l-a lăudat atât cât i-a stat în putinţă şi l-a rugat ca pe viitor să procedeze cum îl sfătuise el. Apoi consiliul a trimis scrisori guvernatorilor şi parlamentelor din provincii, ambasadorilor regelui trimişi pe la diverse Curţi străine pentru a-i informa despre modificările pe care le făcuse regele Franţei, în aceeaşi zi, au fost informaţi despre plecarea lui La Vieuville, ambasadorii străini aflaţi la Curtea Franţei. Apoi regele îl rechemă şi-l repuse în funcţia pe care o avusese mai înainte pe preceptorul fratelui său. Pe urmă îl readuse pe contele de Schomberg, îl numi în consiliu şi încredinţa conducerea finanţelor lui Champigny şi lui Marillac, vechi consilieri de stat.

Delapidările pe care La Vieuville le săvârşise în bugetul statului şi numeroasele persoane care s-au plâns regelui despre hoţiile ministrului au determinat-o pe ma-jestatea sa ca, imediat după îndepărtarea acestuia, să

propună în consiliu, înfiinţarea unei Camere de reformare1 în afară de Camera de justiţie pe care o instituise - la sfârşitul domniei sale - răposatul rege Henric-cel-Mare si pe care Ludovic al Xlll-lea o confirmase în adunarea Statelor Generale din 1614.

Poporul simţea întotdeauna o mare satisfacţie când erau pedepsiţi cei care-l vlăguiau de puteri. Franţa mai avea un exemplu asemănător de pe vremea lui Henric al lll-lea, când Vieuville - urmărit cu asiduitate - se retrăsese în Lorena, de unde îşi rugă prietenii să-i dea bani ducelui de Guise pentru a isprăvi planurile pe care şi le făcuse Liga; era deci de temut că mulţi oameni răi şi cu imaginaţie, cum sunt de obicei financiarii, precum şi unii seniori cu care sunt prieteni, să nu ia şi ei vreo hotărâre asemănătoare, iar dacă mai

puneau la socoteală avariţia prinţului de Conde, precum şi nemulţumirea unora dintre magistraţi şi a câtorva seniori cărora li se luaseră pensiile cu care fuseseră obişnuiţi, apoi atunci ţara avea de ce se teme.
însusindu-si toate aceste sfaturi, regele dădu o declaraţie pentru întemeierea acelei Camere, declaraţia din octombrie 1624, din Saint-Germain-en-Laye. in urma înfiinţării acestei instituţii, mulţi financiari au fost acuzaţi, dar nici unul întemniţat, pentru că cei mai mulţi dintre ei au fugit, printre care şi Beaumarchais, socrul lui La Vieuville; acesta a fost primul care a sters-o si s-a refugiat în insula Noirmoutier. Acuzaţiile împotriva lui au fost atât de mari încât a fost spânzurat şi executat în efigie.
1 în sensul de schimbare a formelor practicate până atunci.

în toate acele acuzaţii era amestecat şi La Vieuville; Camera de justiţie, învinuindu-l de complicitate la toate fărădelegile socrului său, a hotărât printr-un decret -după ce I-a condamnat pe Beaumarchais la moarte - ca La Vieuville să fie audiat şi interogat si a decretat ca primul său slujbaş, Bardin, să fie arestat şi închis. La Vieuville era învinuit de următoarele fapte:
1. de a fi dat posibilitatea socrului său să fure multe milioane din banii ţării;
2. de a fi înlesnit unora dintre prietenii şi rudele sale să ducă banii ţării peste graniţă;
3. de a fi falsificat ordonanţele regelui, ajutat de cei care-i erau apropiaţi, însuşindu-si banii Statului;
4. de a fi luat mari mite;
5. de a fi tăiat, în folosul său, pădurile regelui din Champagne, care se aflau în apropiere de reşedinţa sa;
6. de a fi legat prietenie cu străinii. Mai existau şi alte acuzaţii împotriva lui, printre care şi faptul de a fi fost amestecat în asasinarea lui Potrinecourt.
în ciuda tuturor acestor învinuiri, regele s-a mulţumit doar să-l întemniţeze ca să nu mai poată săvârşi şi alte fapte rele, nedorind să fie condamnat la moarte.
înainte de a pleca la Compiegne, regele a primit un al doilea tratat din partea Papei privind trecătoarea Valte-line. Dar ca să ne dăm seama mai bine despre ce era vorba, să luăm lucrurile de la început şi să facem un scurt rezumat despre toate cele întâmplate până astăzi ca să înţelegem de ce, de acum încolo, Franţa trebuia să dea dovadă de mare prudenţă în această problemă.

Valteline era o vale unde trăiau vreo treizeci de mii de suflete; valea era lungă de douăzeci de ore de mers călare şi lată de o leghe franceză. Aparţinea grizonilor, un popor stăpânit odinioară de mulţi seniori, dar care s-a eliberat de sub tutela lor; o parte s-au răscumpărat, altă parte n-au mai vrut să se supună episcopilor de Coire şi casei de Austria, aşa cum au făcut elveţienii. Din multele sate supuse aceleiaşi jurisdicţii ei au alcătuit comune şi din mai multe comune au format o provincie pe care au numit-o Ligă, adică o asociaţie; prima şi cea mai veche dintre ele s-a numit Liga Grise1 fiindcă soldaţii purtau uniforme cenuşii iar steagul ei era cenuşiu cu alb.
A doua, Cadee, care era odinioară supusă episcopului de Coire, al cărui jug si l-a scuturat, deşi i-a mai lăsat dreptul să bată monedă, să primească taxele de trecere precum si alte câteva privilegii.

A treia, Droitures2, s-a revoltat împotriva casei de Austria care se mai bucura de unele drepturi. Toate trei au alcătuit un stat care, purtând numele primei ligi, s-a numit Statul grizon sau Liga grizonilor. Se cârmuiau în comun, aveau aceeaşi administraţie şi justiţie, aceeaşi disciplină militară şi în fiecare din ele poporul deţinea puterea suverană. In 1498 se aliară cu elveţienii, făcând astfel parte din republica elveţiană, alcătuită din treisprezece cantoane, zece de valezi şi cele trei ligi ale grizonilor.

1 Cenuşie (fr.).

2 Sau Liga loialilor.

Pentru a recuceri Milanul, regele Ludovic al Xll-lea s-a aliat cu ei, în anul 1509, motiv pentru care i-au îngăduit să recruteze din statele lor atâţia oameni cât avea nevoie şi, ori de câte ori regele avea să recruteze elveţieni, să-i lase trecătorile deschise şi să nu le îngăduie duşmanilor majestăţii sale să pună mâna pe ele.

Această alianţă a fost păstrată cu stricteţe si reînnoită de toţi regii Franţei care au urmat după Ludovic al Xll-lea şi Franţa s-a bucurat singură de ea până în anul 1603. în toată această perioadă, ocrotiţi de această alianţă, grizonii au trăit în pace şi bună înţelegere între ei şi cu vecinii lor. Dar cum Franţa se afla departe, cu timpul, grizonii uitând binele pe care li-l făcuse această ţară, după ce rezistaseră o bucată de vreme solicitărilor Veneţiei şi Milanului, începură a-şi apleca urechea la făgăduielile lor; în 1603, dispreţuind alianţa cu Franţa, se aliară cu republica Veneţiei. Spania, care râvnea de mult această alianţă dar care fusese mereu refuzată si care între anii 1578 şi 1592 - în timp ce Franţa era bântuită de răzmeriţe - îşi trimisese degeaba ambasadorii în acest scop, în 1603 ajunsese atât de departe cu tratativele încât le socotea ca si încheiate; neputând suporta ca ve-neţienii să fie preferaţi în locul lor, încercară prin ameninţări şi prin interdicţii comerciale, să-i determine cu forţa pe grizoni să se alieze cu ei. Franţa îi ajută însă pe grizoni să se opună Spaniei; atunci spaniolii făcură un ultim efort în urmărirea planului lor si în luna septembrie a anului 1603 începură construirea fortului Fuentes pe un teren care se afla în imediata vecinătate a ţinutului

grizonilor, pentru a fi aproape de trecătoarea Valteline şi a pune stăpânire pe ea la primul motiv de neînţelegere. La poalele acestui teren, spaniolii mai construiră un fort mic la marginea lacului Como, unde instalară o garnizoană spaniolă care să controleze mărfurile ce intrau şi ieşeau din Milan. Grizonii, văzându-se în bătaia celor două forturi, începură - deşi prea târziu - a se căi pentru greşeala de a fi încheiat o altă alianţă în afară de cea pe care o avuseseră cu Franţa; îndepărtându-se de la deviza salutară a statului lor - respectarea strictă a neutralităţii - prin care îşi păstraseră prietenii, acum văzură că riscau să si-i piardă. Ajunşi într-o situaţie critică tri-miseră, în 1604, o delegaţie la Henric al IV-lea, pentru a-l ruga să-i scape de servitutea care-i ameninţa. Regele le răspunse că dacă veneţienii, noii lor aliaţi, voiau să-i ajute după cum de altfel aveau obligaţia, îi va ajuta şi el; altfel n-ar fi fost un lucru cu judecată ca să poarte el singur povara unui război pentru apărarea lor. Pentru a evita să intre la cheltuieli, veneţienii răspunseră că ei nu erau de acord să urmărească - pe cale armată - distrugerea forturilor pe care spaniolii le construiseră pe propriul lor teren si nu pe al altora, dar făgăduiră că, dacă guvernatorul Milanului ar vrea să se servească de ele împotriva grizonilor, atunci nu vor mai refuza să-

i ajute, după cum le promiseseră. Aşa că cele două forturi rămaseră în picioare, fiecare cu câte o garnizoană serioasă înăuntru, iar spaniolii îşi continuară şicanele pentru a ajunge la acea râvnită alianţă; în sfârşit, în 1606 şi 1607 au fost redactate câteva articole me-

nite să-i aţâţe pe mai-marii grizonilor- Belly şi Balzelga, partizani ai Spaniei - care imediat după aceasta au fost pedepsiţi iar articolele cu pricina, rupte în bucăţi.
Toate acele necazuri abătute pe capul grizonilor din cauza alianţei cu Veneţia, îi determinară ca în anul 1611, când termenul acestei alianţe a expirat, să le spună veneţienilor că nu voiau să mai reînnoiască alianţa cu ei şi că doreau să trăiască doar ca buni prieteni şi vecini ce erau. Adăugară că trebuiau să procedeze astfel pentru a curma gelozia Austriei care le pricinuise numai necazuri; că pe viitor, dacă Republica veneţiană va fi la strâmtoare, ei nu vor pregeta s-o ajute cu soldaţi şi o vor ajuta cu atât mai multă plăcere cu cât nu vor fi obligată să facă acest lucru. Republica veneţiană n-a dat înapoi în urma acestui refuz şi l-a trimis pe secretarul care locuise mai înainte la grizoni să insiste, dar a primit un nou refuz. Atunci Veneţia a trimis alţi ambasadori, în mai multe rânduri, ba chiar şi un ambasador în Anglia care a izbutit, în martie 1617, să încheie un tratat de alianţă între ei.
Articolele tratatului fiind comunicate domnului Guef-fier, ambasadorul Franţei la grizoni, acesta le-a socotit păgubitoare regelui său fiindcă Padevin - reprezentantul Veneţiei - care făgăduise, sub semnătura sa, să insereze şi câteva articole privind alianţa grizonilor cu Franţa, acestea fuseseră omise; în articolul în care gri-zonii se obligau să ajute Republica veneţiană, indiferent împotriva cui, ar fi trebuit adăugat: „în afară de soldaţii regelui Franţei, pe care îi vom ajuta să treacă prin ţinutul

nostru, indiferent împotriva cui vor lupta, fie chiar si împotriva Veneţiei", în afară de mai multe adăugiri şi completări de acest gen, ar mai fi trebuit inserat la urmă un articol în care să se specifice că alianţa cu Franţa rămânea valabilă, fără să fie păgubită în nici un fel.
în acelaşi an grizonii încheiaseră un tratat de alianţă şi cu Spania, la care însă renunţară imediat aşa cum renunţaseră şi la tratatul cu Veneţia. Numai că spaniolii nu aveau deloc gândul de a bate în retragere. La începutul anului 1620, Pompei Planta, şeful grizonilor răzvrătiţi ce ţineau cu Spania, care cu un an în urmă fusese condamnat să fie rupt în patru, apoi fusese iertat, se aşează în fruntea unei oştiri de şaisprezece mii de oameni recrutaţi, pe cheltuiala Spaniei, din micile cantoane elveţiene şi încercă să cucerească partea de jos a Engadinei, dar nu izbuti.
Grizonii văzându-se atacaţi de rebeli, îl înştiinţară imediat pe ambasadorul Veneţiei care-şi avea reşedinţa la Zurich, rugându-l să nu îngăduie nici unui principe străin să pună piciorul în statul lor. Ambasadorul a profitat de această ocazie pentru a-i determina pe grizoni să reînnoiască tratatul de alianţă cu Veneţia care era gata pregătit, când guvernatorul Milanului, neavând nici un alt mijloc de a-l împiedica, i-a convins pe valtelini să se răscoale împotriva grizonilor.
După alianţa pe care grizonii o încheiaseră cu Veneţia, în 1603, după cum am văzut mai înainte, a urmat în ţară un val de tulburări si de scindări, unde diversele

partide - care ţineau unele cu Franţa, altele cu Veneţia, altele cu Spania - exercitară unele împotriva altora, după cum veneau la putere, o mulţime de violenţe şi de cruzimi. Şi cum în timpul unor astfel de disensiuni civile, cei răi au cea mai mare autoritate, judecătorii şi magistraţii oprimau crâncen poporul şi mai ales pe catolicii grizoni, care erau mai puţini decât protestanţii, ca şi pe cei din Valteline, care erau mai mulţi. Acest tratament neomenos le-a insuflat valtelinilor dorinţa de a se scutura de jugul grizonilor; dar fiindcă nu aveau alt ajutor decât pe ce) al Spaniei, nu îndrăzniră să întreprindă nimic ca să nu dea peste cap tratatul de alianţă cu Veneţia, care era aproape încheiat. După aceasta, în 19 iulie 1620, un gentilom valtelin, pe nume Robustely, a intrat cu trupele sale catolice peste grizoni, a cucerit mai multe oraşe ale acestora, trecându-i prin foc şi sabie pe toţi protestanţii. Protejându-i pe rebelii izgoniţi care intrau în ţară prin Tirol, puse mâna pe trecătorile pe unde grizonii mai puteau fi ajutaţi de veneţieni şi de oraşul Zurich, aşa că trupele trimise din Berna şi din Zurich au" fost constrânse să facă un mare ocol. Dar când ajunseră, recuceriră în opt zile întreaga Valteline; guvernatorul Milanului trimise însă trupe care-i alungară pe grizoni şi, pentru a-şi asigura succesul dobândit, construi patru forturi: Morbengo, Sondrio, Nova şi Riva.

Abătuţi şi descurajaţi de acest insucces, grizonii neştiind ce să mai facă, apelară la regele Franţei, vechiul şi bunul lor aliat şi-l rugară să nu-i părăsească în situaţia grea în care se aflau. Regelui, neplăcându-i să vadă un

popor liber suferind şi socotind - din mai multe motive -că era interesat să-i ajute, le făgădui să le dea armată dacă pe calea tratativelor nu vor ajunge la nici o înţelegere. Apoi interveni la regele Spaniei să-i lase în pace trimiţându-l în acest scop, într-o ambasadă extraordinară, pe domnul de Bassompierre care, neputându-şi îndeplini misiunea prin viu grai în faţa lui Filip al lll-lea1 din pricina bolii care-l doborâse pe suveran, îi trimise în scris tot ceea ce avea de spus. Regele socotind întemeiat motivul sosirii sale, se hotărî să facă ceea ce-l rugase regele Franţei, mai ales că şi Papa îl rugase şi el, cu multă insistenţă, acelaşi lucru. Dar simţindu-si sfârşitul aproape, Filip al lll-lea îi lăsă cu limbă de moarte fiului său, Filip al IV-lea2, să rezolve această problemă; rugămintea i-a fost îndeplinită prin tratatul de la Madrid, din 25 aprilie 1621, prin care forturile trebuia să fie dărâmate şi situaţia să revină la starea de la început. Toată lumea aştepta punerea în aplicare a acestui tratat; dar tulburările hughenoţilor din Franţa au făcut ca tratatul să tot fie amânat din zi în zi, căci ereticii francezi

1 Filip al lll-lea (1558-1621), rege al Spaniei care a continuat politica de decădere a Spaniei, dusă de tatăl său, Filip al INea, lăsându-se dominat de favoritul său, Francisco de Sandoval, duce de Lerma (1552-1623).

2 Domnia fiului său, Filip al IV-lea (1621 -1665), a fost de-a dreptul catastrofală. Dominat şi el de ducele Gaspar de Olivarez (1587-1645), a fost înfrânt în bătălia de la Rocroi, pierzând prin tratatul Westfaliei (1648), Provinciile-Unite. Continuând lupta împotriva Franţei, Fiiip al IV-lea a fost obligat să accepte în 1659, umilitorul tratat al Pirineilor şi să consimtă la căsătoria lui Ludovic al XlV-lea cu fiica sa, infanta Maria-Tereza.

au ţinut la 26 noiembrie 1621, o adunare generală în La Rochelle, împotriva voinţei regelui, şi o alta, mai scurtă, la Montauban, pe care n-au vrut s-o întrerupă cu toate poruncile date de rege şi cu ameninţarea că vor fi declaraţi criminali de lezmajestate. Faptul l-a determinat pe rege să plece în Saumur iar de acolo la Saint-Jean d'Angely, oraş pe care l-a asediat şi l-a cucerit, şi la Montauban pe care l-a asediat dar fără succes. Spaniolii, care trăgeau nădejde ca acele mişcări să dureze mai multă vreme, amânară executarea tratatului; astfel că, în timpul asediului oraşului Montauban, se spunea fără reţinere că restituirea Valtelinei depindea de cucerirea acelui oraş.

în vremea aceasta, Spania urzea peste tot intrigi pentru a-şi putea pune în aplicare planurile ei nefaste, în primul rând, la Roma ducele de Sena îi sili pe valtelini să apeleze la Papa Grigore al XV-lea, rugându-l să suspende executarea tratatului. Sub pretextul că se duce la Notre-Dame-de-Lorette, Ascoli trecu pe la Roma pentru a-l impulsiona pe Papă. După asediul oraşului Saint-Jean-d'Angely, spaniolii afirmară zgomotos, în consiliu, că aveau tot interesul să păstreze trecătoarea Valteline; regele Franţei, ocupat cu încurcăturile din regatul său, nu se putu opune; regele Spaniei nu avusese niciodată o vreme atât de prielnică pentru a ţine în mâna sa întreaga putere şi a rămâne singurul arbitru al lumii. Pe de altă parte, guvernatorul Milanului - împotriva protestelor grizonilor - le propunea aproape zilnic să renunţe la alianţa cu Franţa şi să încheie un tratat de alianţă cu

Spania, excluzând Franţa. Pentru a-i sili să facă acest> lucru, rupse relaţiile comerciale cu ei. '•"!

în Franţa, spaniolii acţionară direct şi indirect. Direct, prin faptul că regele Spaniei îl trimise pe marchizul de Mirabel, ambasadorul său, ca să discute cu miniştrii francezi despre renunţarea la tratatul de la Madrid; indirect, prin faptul că spaniolii au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a tulbura Franţa în interior şi în afara graniţelor şi a o determina, prin forţa armelor, să nu-si ţină cuvântul.

în Anglia, ajungând vestea că la Tours avusese loc o revoltă în urma dărâmării bisericii hughenote, puţin a lipsit ca puritanii englezi să nu declare pe faţă că sunt de partea rebelilor. Parlamentul englez i-a dat regelui Angliei două subsidii de câte opt sute de mii de livre pentru a-l ajuta pe Palatin; ambasadorul Spaniei i-a arătat că dacă infanta s-ar mărita cu prinţul de Wales, pretenţiile Franţei şi ale Angliei ar trebui să coincidă; că regele Franţei ducându-se să se lupte cu hughenoţii în Guienne, ei trebuiau să-i ajute pe rochelezi pentru ca aceştia să le păstreze o poartă de intrare în Franţa. Regele Angliei poate că ar fi urmat sfatul ambasadorului englez, dacă parlamentul nu s-ar fi opus spunându-i deschis că el îi dăduse banii ca să-i ajute pe copiii săi care trebuiau să-i fie mult mai aproape decât rochelezii. Atunci ambasadorul Spaniei începu a-i face şicane regelui Marii Britanii care, până la urmă, trimise douăzeci de nave în La Rochelle, pentru a scăpa de el.

în vremea aceasta, spaniolii începură a acţiona în Elveţia, în cantoanele Uri, Schwitz, Underwald, Zug, Lu-

cerna şi Friburg, pe care le instigară să nu ratifice tratatul de la Madrid, sub pretextul că valtelinii susţineau că vor fi oprimaţi din pricina religiei lor. Şi deşi ambasadorii Franţei

le-au arătat că regele lor şi Papa îi vor ajuta cu oameni şi bani ca să nu fie oprimaţi de nimeni, viclenia şi mai ales banii de care spaniolii au făcut risipă în cele şase cantoane au fost atât de convingătoare, încât nu le-au mai putut determina să ratifice tratatul. Cartoanele Soleure, Berna, Zurich, Bale, Schaffhouse, Glaris şi protestanţii din Appenzel făgăduiră să rămână alături de regele Franţei şi să ratifice tratatul. Ca să nu scindeze republica Elveţiei, Franţa a continuat să preseze Spania să-şi ţină cuvântul. Ne-ar trebui prea mult timp să vorbim despre şiretlicurile, violenţele şi lipsa de sinceritate practicate în timpul celor şapte sau opt luni cât s-a tot discutat zadarnic această problemă, la Lucerna. E de-ajuns să spunem că domnul de Montholon a murit fără a putea să vadă din partea arhiducelui Leopold, a ducelui de Feria şi a preşedintelui Dole un cât de mic semn de bunăvoinţă care să-l facă să tragă nădejde că va putea să le învingă încăpăţânarea menită să tulbure tihna oamenilor.

Pe de altă parte, arhiducele Leopold şi ducele de Feria care-i incitau pe grizoni dorind să-i transforme în agresori, îndemnându-i să trudească zi şi noapte la forturile din Valteline, îi determinară pe contele de Loderon să înainteze cu lăncierii săi spre graniţa Tirolului şi pe ducele de Feria spre graniţa Neapolelui. L-au mai trimis pe Julio Cesar Cesari în Valteline sub pretextul de a cere celor trei

ligi să i se facă dreptate având în vedere pretenţiile sale la ţinutul Coire, spunându-le valtelinilor să nu mai aştepte nici un ajutor de la regele Franţei care era ocupat cu războiul civil din ţara sa; că el le oferea - din partea stăpânului său - libertatea de conştiinţă, libertatea de a face comerţ şi tot felul de alte avantaje, cu condiţia să nu mai aibă alt prieten sau protector în afară de Milan; că în felul acesta vor putea trăi în îndestulare; că regele Spaniei va distribui comunelor mari sume de bani.

în afară de acel discurs pe care-l ţinu în mod public, dădu bani câtorva funcţionari care aprobaseră încă din luna aprilie tratatul cu ducele de Feria, cu scopul ca să-i îndemne pe grizoni să confirme în unanimitate tratatul cu Milan sau să se năpustească asupra valtelinilor. Funcţionarii le explicară grizonilor că trebuia să se supună sau ducelui de Feria, sau arhiducelui Leopold, având în vedere armata de care erau înconjuraţi, sau să încerce să recucerească cu armele ceea ce spaniolii uzurpaseră şi fortificaseră în Valteline; că tot răul care li s-ar putea întâmpla ar fi să fie primiţi cu braţele deschise de către ducele de Feria. Grizonii au urmat acest ultim sfat şi Julio Cesar Cesari cu grizonii lui au intrat în Valteline pentru a o ataca, dar au fost respinşi pierzând două sute de oameni; restul s-au retras în neorânduială. După această încercare, arhiducele Leopold şi ducele de Feria i-au atacat pe valtelini cu atâta furie, încât valea Pragalia a fost arsă, partea de sus şi partea de jos a Engadinei, cucerite, Chiavenne luat; toate acele trecători aflate în munţi, pe unde grizonii puteau fi ajutaţi, au

fost ocupate de spanioli, iar restul Rethiei a fost pus la dispoziţia Austriei; steagurile oraşelor Berna şi Zurich care păzeau câteva trecători, au fost retrase; şi pe neaşteptate, arhiducele Leopold şi-a însuşit pe nedrept toată Liga loialilor; oraşul Coire a trebuit să primească peste câteva luni o garnizoană spaniolă. Toate aceste evenimente i-au doborât în aşa hal pe grizoni încât într-un pit-tag (consiliu) pe care I-au .ţinut, au hotărât să încheie pace cu ducele de Feria, în mod ruşinos, în acest scop i-au trimis pe doctorul

Belly şi pe Jean Borgonnet la Ro-dolphe Planta, duşmanul patriei lor, refugiat în Milan, ca să intervină pentru ei.
lată vicleşugurile prin care Spania, dând dovadă de lipsă de cuvânt, a eludat executarea tratatului de la Madrid, de care depindea liniştea Europei.
Don Balthazar Zuniga, om cu experienţă prin ambasade şi socotit cel mai dibaci din consiliul Spaniei, şi-a spus pe faţă părerea, arătând imposibilitatea de a întreprinde, aşa cum voiau ei să facă, cucerirea Italiei, ruptura cu Franţa şi războiul cu Germania pentru Palatinat; de îndată ce toţi vor vedea că Spania voia să păstreze Val-teline - a spus el - Franţa va încheia pace în ţară, iar ereticii şi catolicii se vor duce în Germania să ajute Palatinatul, punând în pericol Imperiul şi statele patrimoniale ale Austriei; dacă se va întâmpla aşa, Italia va fi pierdută fiindcă ea nu putea subzista decât prin pacea şi ajutorul Germaniei; Papa şi toţi cei din Italia vor fi invidioşi pe Spania care-şi însuşise Valteline pe nedrept; Franţa, după ce va fi restabilit pacea în ţară, neputând

să stea cu mâinile în sân, va alcătui o ligă în Italia; însemna deci să dai dovadă de o mare ignoranţă dacă susţineai că executarea tratatului de la Madrid l-ar mai fi putut da afară pe regele Spaniei din trecătorile gri-zonilor; atât timp cât contele de Tirol, cantoanele aflate în Alpi şi Milanul vor fi aliate, grizonii nu vor putea să treacă cu grâul şi cu sarea prin acele trecători; în plus, regele Spaniei avea o garnizoană în Bellinzone, care păzea trecătoarea din muntele Saint-Gothard; că mai avea şi muntele Simplon, pe unde putea să intre si să iasă din Italia ori de câte ori dorea, iar spre Tirol, o trecătoare pe unde putea intra în Milan. Dar toate aceste sfaturi s-au dovedit de prisos şi geniul rău al Spaniei nu i-a îngăduit să asculte de nişte îndemnuri atât de bune ci a determinat-o să ia o hotărâre cu totul contrară; prevalându-se de războaiele civile din Franţa, a pus stăpânire pe Valteline, eludând prin amânări continue tratatul de la Madrid. Cum această acţiune a durat multă vreme, grizonii au pierdut nădejdea ajutorului pe care-l aşteptau de la regele Franţei şi au încheiat, în ianuarie 1622, două tratate foarte dezavantajoase, cu ducele de Feria, guvernatorul Milanului; printr-unul din ele făgăduiau să îngăduie trecerea soldaţilor catolici prin ţara lor; prin celălalt, renunţau definitiv la Valteline care -pentru a nu mai fi supusă lor - se obligau să le dea o sumă anuală de douăzeci şi cinci de mii de scuzi, în acelaşi timp mai încheiară şi un al treilea tratat cu arhiducele Leopold prin care ligile se obligau să primească garnizoane spaniole pe cheltuiala arhiducelui.

Aceste tratate atât de umilitoare îl obligară pe regele Franţei, după reîntoarcerea sa din Montpellier, să facă o ligă - în 7 februarie 1623 - cu republica Veneţiei şi cu ducele de Savoia pentru a sili Spania să înapoieze tot ceea ce îşi însuşise în mod nedrept şi să-şi ţină cuvântul dat.
Auzind despre această ligă, spaniolii, uimiţi, ba chiar şi Papa, temându-se de războiul pe care l-ar fi putut aprinde în Italia iar de acolo mai departe, în toată creştinătatea, convenira ca Valteline cu toate forturile sale să fie dată în custodia Papei până când diferendul s-ar fi aplanat, spre mulţumirea ambelor Coroane. Regele Franţei, mult mai dornic de o împăcare dreaptă şi onorabilă decât de o ruptură făţişă, a fost de acord şi i-a cerut Papei, ca celui mai înţelept prinţ al Bisericii, să smulgă Spaniei făgăduiala că va restitui Valtelinei toate locurile pe care le ocupase în mod samavolnic, precum şi celelalte

oraşe şi ţinuturi ocupate în cele trei ligi. Custodia a fost preluată de Papă în luna mai. Dar la puţină vreme după aceasta, Papa Grigore al XV-lea murind, succesorul său, Papa Urban al Vlll-lea, a preluat custodia, bucuros să-şi înceapă pontificatul căutând mijloacele de împăcare ale celor două Coroane catolice.
Oraşele fiind înapoiate marchizului de Bagny, acesta a fost trimis de Papă să le ia în primire; dar iată că au trecut mai multe luni şi marchizul n-a primit nimic. Papa şi-a dat seama imediat de reaua-credinţă a Spaniei, de planurile ei de a-şi mări teritoriul indiferent cu ce preţ, de a nu mai înapoia ceea ce îşi însuşise în chip nedrept;

şi-a dat seama că ar fi fost o nebunie să mai speri că se mai putea lua ceva de la ei în alt mod decât cu forţa armată. Totuşi, nevrand să ajungă la un război, Papa puse la cale o nouă împăcare, în februarie 1624, discutând despre acest lucru cu comandorul de Sillery, pe atunci ambasador al regelui Franţei pe lângă Sanctitatea sa. Ambasadorul ceru să plece în Franţa pentru a vorbi cu regele său; aceasta se întâmpla pe vremea când fratele său, cancelarul de Sillery, şi nepotul său, domnul de Puisieux, fuseseră îndepărtaţi de la Curte şi cardinalul de Richelieu fusese numit în consiliu.
Prin acel tratat trecătorile erau date regelui Spaniei si grizonii îl rugau pe regele Franţei să-i ajute să reintre în posesia lor şi să-l oblige pe regele Spaniei să respecte tratatul de la Madrid. Judecarea nerespectării cuvântului dat revenea Papei; la patru luni după ce Sanctitatea sa s-ar fi pronunţat, dacă regele Franţei nu găsea o soluţie, regele Spaniei avea voie să intre cu armata în Valteline; aceeaşi îngăduinţă o avea şi în privinţa grizo-nilor dacă aceştia ar fi intrat cu oastea în Valteline, indiferent din ce cauză. Cardinalul de Richelieu îi spuse regelui că acest de al doilea tratat nu putea fi acceptat atât din pricina articolelor politice, cât şi ale celor privind credinţa.
în privinţa articolelor politice, dacă trecătorile fuseseră date Spaniei, apoi din aceleaşi motive puteau fi acordate la fel de bine si Franţei care avea tot atâta nevoie de ele cât şi Spania. Valteline se învecina la răsărit cu Austria, la sud se întindea până la munţii Breşei care erau ai

veneţienilor, la apus se întindea până la lacul Como învecinându-se cu Milanul, iar în partea de nord, erau Alpii locuiţi de grizoni; aşa că toate văile şi trecătorile din Alpi se întâlneau în Valteline. Aşezarea acestei văi era deci de aşa natură încât nu e de mirare că spaniolii încercau de atâta vreme şi pe toate căile să pună mâna pe ea, iar după ce o înşfăcaseră, încercau prin tot soiul de vicleşuguri, cum aveau de altfel obiceiul, să n-o mai dea înapoi. Căci datorită acelei văi, ei puteau ajunge din Austria până în Milan, din statele pe care le aveau în Italia puteau ajunge în statele din Flandra care, prin Palatinat, erau unite cu Germania; iar acel drum era atât de scurt încât îşi puteau duce ostile din Milan până la Viena, în numai zece zile, iar din Milan în Flandra, în cincisprezece zile, trecând din Valteline în Tirol, de acolo în Alsacia, iar din Alsacia în Lorena şi Franche-Comte. Mai exista un drum şi pe la grizoni, la fel de scurt dar nu tot atât de bun, ducând din Coire la trecătoarea Ster, de acolo trecând prin Felchir, oraş ce aparţinea arhiducelui Leopold, apoi îmbarcându-se la Schaffhas pe Rin şi coborând spre Bale, Strasbourg şi Koln, puneau în sfârşit piciorul pe pământ, la Liege.

Până în prezent, spaniolii se loviseră în drumul lor către grandoare de două mari piedici, pentru a nu spune de singurele două piedici, şi anume: distanţa dintre statele lor şi lipsa de oameni. Or, prin anexarea acelor trecători, înlăturaseră amândouă piedicile.
Ca să-şi treacă armatele din Italia în Flandra, regele Spaniei fusese constrâns până atunci la un drum lung şi

greu, prin Elveţia, unde trebuia să ceară elveţienilor îngăduinţa să treacă, sau ducelui de Savoia, care îi dădeau sau nu-i dădeau voie să treacă, după cum socoteau dacă e bine sau nu pentru Elveţia sau pentru Italia. Avândii-i la dispoziţie pe valtelini şi pe grizoni, spaniolii nu mai erau obligaţi să ceară consimţământul celor două puteri. Acum, sub cel mai neînsemnat pretext, îşi puteau trece puternicele lor armate din Germania în Italia care, divizată şi prost înarmată cum era, nu putea decât să suporte pagubele. Cardinalul de Richelieu adăugă că în această afacere trebuia procedat cu multă prudenţă şi abilitate; că toată grija rezolvării acelui diferend trebuia lăsată în seama Papei, interesat să-i protejeze pe catolicii de pretutindeni.
Regele Franţei, fiind întru totul de acord cu cele spuse de cardinal, i-a declarat nunţiului papal că nu putea să accepte cu acel tratat. Comandorul de Sillery a fost rechemat de la Roma pentru că nu i-a spus Papei, din capul locului, că acel tratat nu putea fi acceptat de regele său. în locul lui a fost trimis domnul de Bethume, în calitate de ambasador extraordinar, cu însărcinarea de a-l ruga pe Papă să pună capăt acelei afaceri, conform tratatului de la Madrid. Să insiste ca Spania să restituie Valteline, grizonilor, precum şi celelalte locuri ocupate în chip samavolnic de către arhiducele Leopold, respectând punct cu punct, tratatul. La început, Papa i-a răspuns că el socotea afacerea încheiată fiindcă discutase cu vechiul ambasador al Franţei şi că acum nu mai putea modifica nimic din ceea ce se înţelesese cu el. Apoi văzând

că Bethume nu se lăsa intimidat şi insista întruna, aşa cum îi poruncise regele său, îi spuse că trebuie să discute cu ambasadorul Spaniei şi să găsească împreună o cale de a aplana acel diferend în aşa fel încât să mulţumească amândouă Coroanele; dacă lucrurile aveau să se încurce şi mai rău, Papa se simţea obligat, în virtutea custodiei sale asupra Valtelinei, de a o înapoia grizonilor, iar forturile aflate acolo să le încredinţeze spaniolilor. Apoi Bethume a primit ordin de la regele său să-i arate Papei că, dacă încredinţa acele forturi spaniolilor şi Valteline, grizonilor, catolicii din acele locuri n-ar mai fi fost în siguranţă şi să-i propună, ca din partea lui, să încredinţeze cele două forturi, valtelinilor. Dar că cel mai bun lucru pe care-l putea face ca să împace pe toată lumea, ar fi să propună distrugerea celor două forturi spaniole şi reaşezarea valtelinilor si a grizonilor în vechile lor graniţe. Dacă Papa va proceda astfel, regele Spaniei nu se va putea opune din două motive: primul, fiindcă tratatul de la Madrid fusese făcut chiar de el şi al doilea, pentru că susţinuse mereu că în această afacere nu avea alt interes decât păstrarea credinţei; că nu avea de ce să se plângă fiindcă, potrivit testamentului răposatului rege al Spaniei, Filip al lll-lea, tatăl său, era obligat să se supună hotărârii Papei. Procedând astfel, spaniolii vor fi foarte îndatoraţi Sanctităţii sale care le va scoate din talpă un spin ce le putea ajunge până la inimă.

Dar vicleniile şi reaua-credinţă a Spaniei în tot timpul acestor tratative erau vădite, cu atât mai mult cu cât înce-

pură a înarma zilnic ţinuturile pe care le luaseră de la gri-zoni; ba unul dintre comisarii ducelui de Feria şi ai arhiducelui Leopold spuse, cu puţin mai înainte, unor persoane demne de încredere, că dacă ar mai avea un răgaz de şase luni, nici unul dintre regii acestui pământ nu i-ar mai putea face să părăsească ceea ce cucerise, în urma unei astfel de afirmaţii, se vedea clar că tărăgănarea nu numai că nu-i era de folos Franţei, dar putea fi foarte păgubitoare. Pe de altă parte, grizonii nu meritau ajutorul Franţei fiindcă nu se comportaseră cu respectul cuvenit faţă de această ţară, nici faţă de regele şi ambasadorul ei. Fuseseră de rea-credinţă faţă de ambasador când discutaseră cu el, se înţeleseseră cu veneţienii şi cu milanezii în dauna sa şi-şi încredinţaseră trecătorile celui care le oferise mai mult; de aici şi dezbinarea dintre ei care a avut ca urmare chemarea trupelor spaniole ce-i aduseseră în starea jalnică în care se aflau. Dar fiindcă apelaseră la regele Franţei, implorându-i mila, era de demnitatea acestui rege să-i ajute. Opresiunea lor era nedreaptă iar acest lucru era de ajuns ca să-l determine pe Ludovic al Xlll-lea să le întindă mâna când se aflau la nevoie. Reputaţia Franţei îl obliga şi ea la acest gest. Adevărul e că bolile cele mai periculoase sunt cele pe care doctorii le numesc complicate fiindcă leacul care face bine unora dintre complicaţii, este vătămător celorlalte. Afacerea Valtelinei nu era, din păcate, singura; mai existau astfel de probleme în Elveţia, în Flandra şi în Germania. Pentru a-i ajuta pe valtelini, era necesară o diversiune în Italia, iar cea mai nimerită părea atacarea Ge-

novei în numele ducelui de Savoia, sub pretextul unei insulte aduse regelui de către această republică, în legătură cu fieful Zucarel pe care-l deţinea.
Trei pătrimi din fieful Zucarel aparţineau lui Scipio Caretta şi o pătrime lui Octavio Caretta. Ducele de Savoia a cumpărat cele trei pătrimi ale lui Scipio fără consimţământul împăratului Germaniei de care depindea fieful, neţinând seama de contractul pe care Scipio îl încheiase cu republica Genova, prin care se obliga să nu înstrăineze Zucarelul vreme de douăzeci de ani. Octavio Caretta şi-a vândut partea lui împăratului care a pus imediat mâna şi pe cele trei pătrimi ale fiefului cumpărate de ducele de Savoia. De aici si scandalul.
lată deci cel mai bun pretext pentru Franţa de a pune piciorul în Italia. Genova fiind aproape de Milan, acesta se va înarma pentru a se apăra în cazul că va fi atacat. Pe de altă parte, această republică ce furniza Spaniei bani pentru întreţinerea armatelor sale, nu-i va mai da de teamă să nu aibă ea însăşi nevoie de ei. Franţa trebuia să întârzie sau să împiedice, dacă putea, cucerirea Bredei şi să ceară Provinciilor-Unite să facă un efort şi să ţină pe loc, în Flandra, toate forţele spaniole aflate acolo. Pe urmă regele Angliei trebuia rugat în mod stăruitor să dea dovadă de mai multă tenacitate si să recucerească Palatinatul, apoi să-l ajute cu bani, în acest scop, pe regele Danemarcei. Pe urmă trebuia să-l trimită pe Mansfeld să impulsioneze diversiunea din Italia. Totul trebuia însă făcut în aşa fel încât să nu ducă la ruperea relaţiilor dintre Franţa şi Spania şi la izbucnirea

unui război între cele două puteri, război ce putea antren na şi alte ţări.
-.1
în urma acestui sfat al cardinalului de Richelieu, regele Ludovic al Xlll-lea l-a chemat pe ambasadorul de Be-thume care continua să insiste la Papă, spunându-i că-l lasă să procedeze cum va crede el de cuviinţă şi dacă ţinea neapărat, n-avea decât să le dea spaniolilor cele două forturi din Valteline.
între timp, regele Franţei trimise câteva trupe în Pi-cardia, sub comanda mareşalului de La Force, altele în Champagne conduse de ducele d'Angouleme şi recrută şase mii de pedestraşi pentru a fi trimişi în Bresse, către care conetabilul de Lesdiguieres primi poruncă să se îndrepte. Apoi conetabilul l-a trimis în numele său pe domnul de Bellujon, în Provinciile-Unite, ca să încheie un tratat pentru douăzeci de nave bine echipate ce trebuia furnizate armatei din Italia şi predate în luna mai 1625. Contractul încheiat pentru executarea acestor nave a fost aprobat la Haga, în decembrie 1624.
Ministrul Marescot a fost trimis în Germania ca să vadă care era situaţia în această ţară. Marchizul de Coeuvre a fost trimis să ia parte la adunarea generală a elveţienilor, la Baden, pentru a obţine din partea cantoanelor catolice şi a grizonilor făgăduiala că vor fi gata să-l ajute pe regele Franţei atunci când acesta va apela la ei, ridicând armele împotriva celor care-i oprimau pe nedrept. Toţi s-au oferit să-l ajute pe rege, deşi cu mare teamă. Toate banierele ţărilor pe care le ocupase arhiducele Leopold - cele două părţi ale Engadinei, senio-

ria din Mayenfeld şi Liga Celor Zece Drepturi - făgăduiră cu mai mult curaj, să-şi pună vieţile şi bunurile cetăţenilor la dispoziţia Franţei, împotriva celor care-i oprimau, nădăjduind să scape de uzurpatori, având în vedere că Franţa avea să-i ajute cu bani şi cu armată. Locuitorii din Valois se arătară si ei gata să-şi ajute fraţii. Cantonul Berna şi alte câteva se oferiră să le furnizeze soldaţi atunci când vor avea nevoie. Ludovic începu să trimită arme la Zurich. Papa tot încerca să-i convingă pe spanioli să revină la tratatul de la Madrid, dar se ostenea în zadar. Regele Franţei, nemaitrăgând nădejde că această afacere s-ar putea încheia în chip paşnic, îi porunci marchizului de Coeuvres să înarmeze patru mii de elveţieni si de grizoni, apoi le trimise, prin Elveţia, grizonilor, cinci sute de cai şi trei mii de soldaţi francezi ca să aibă forţe suficiente când se vor răscula pentru a-şi redobândi libertatea.
în vremea asta, marchizul de Coeuvre care, în pittagul din 25 noiembrie 1624, reunise liga grizonilor şi a loialilor peste care se năpustise arhiducele Leopold, restabilind astfel cele trei ligi aşa cum fuseseră ele la început, obţinu din partea lor confirmarea alianţei numai cu Franţa; apoi plecă în 26 noiembrie în Coire, cu cinci sau şase mii de pedestraşi şi cu trei sute de călăreţi, lăsând alte două mii de pedestraşi şi o sută de călăreţi în grija domnului d'Haracourt, aghiotantul său, ca să păzească-şi să păstreze atât oraşul Coire cât şi locurile şi trecăto-rile ocupate spre graniţa cu statele arhiducelui Leopold. Cu aceste forţe, ocupă trecătoarea Sterch şi întări podul

peste Rin. Apoi, pentru a înainta spre Valteline, o apucă spre Engadine pentru că mergând astfel prin mijlocul acelui meleag, ţinea în şah toate oraşele şi forturile pe care

ar fi vrut sau ar fi putut să le atace, adică Tirano, Chiavenne, Bormio şi Monastere. Garnizoana acestui ultim fort construit de arhiduce într-o vale, slujind ca punct de legătură între statele sale din Tirol şi Valteline, în urma marşului marchizului de Coeuvres abandonă şi arse fortul, după ce evacuase din el artileria şi muniţiile de război. Când grizonii aflară această veste nu-şi crezură urechilor pentru că fără tunuri n-ar fi îndrăznit să atace acel fort şi nici oricare altul. Acest lucru îl determină pe marchiz să-şi continue drumul spre Valteline, curios să vadă dacă norocul îi va surâde şi în continuare, îi ordonă deci domnului de Vaubecourt, care conducea împreună cu el regimentul din Salis, să ia o mie cinci sute de oameni, două din companiile sale şi pe cea a carabinierilor din Maubuisson, să înainteze şi să cucerească fortul Poschiave, de teamă să nu-l vadă şi pe acesta arzând. Pe drum se întâlniră cu soldaţii pe cara-i trimisese marchizul de Bagny; aceştia cuceriseră turnul din Cusachio şi a doua zi dimineaţă îi dădură foc. Asemenea acte nesăbuite din partea marchizului de Bagny i se părură marchizului de Coeuvres ostile Franţei. Ajungând la Poschiave, luă Bormio sub protecţia sa • şi, aflând că marchizul de Bagny întemniţase o sută sau o sută douăzeci de oameni din această localitate în loc să întărească toate oraşele din Valteline, se hotărî să pornească după el.
686
l
Memorii
Intrarea în Valteline era închisă de o fortăreaţă numită Platemaille, construită pe o stâncă, într-un loc foarte îngust, de către regele Ludovic al Xll-lea. Marchizul de Bagny porunci să se distrugă toate podurile din jurul oraşului Tirano şi dădu foc mahalalelor. Marchizul de Coeuvre făcu o mulţime de propuneri de împăcare; dar Bagny, care se amuza astfel aşteptând ajutorul Mila-nului, în toiul negocierilor îi luă prizonieri pe şefii oraşului şi porunci să se tragă de câteva ori cu tunul în armata regelui care apăruse foarte aproape de el. Marchizul de Coeuvres, simţindu-se profund jignit de acest procedeu, se hotărî să-l atace şi în două zile cuceri oraşul. Castelul unde se retrăsese marchizul de Bagny s-a predat după câteva zile. De acolo, marchizul de Coeuvres a înaintat spre Sondrio care s-a predat. Doar castelul unde marchizul de Bagny, retrăgându-se, lăsase nişte soldaţi aduşi din Tirano, a mai rezistat trei zile. Pe urmă cuceri Bormio, Morbehno - oraşele şi castelele lor - precum şi alte localităţi din Valteline, după care trecu dincolo, spre Chiavenne şi Ripa, care se aflau în acea vale, şi în ianuarie 1625, cuceri Chiavenne şi asedie Ripa. ••••
687
1625
Acest an a văzut încă de la începutul său izbucnind o rebeliune infamă a ereticilor francezi, urzită de Soubise când nimeni nu se aştepta din partea lui la un asemenea act de nesupunere. El fusese primul dintre rebeli care cutezase să-i interzică regelui intrarea într-unul din oraşele sale.
Plecând din Saint-Jean-d'Angely, s-a jurat să nu mai ridice armate împotriva regelui său. în ciuda acestui jurământ nu s-a sfiit, la câtva timp după asta, să ocupe oraşul Sables d'Olonne; văzându-l însă pe rege năpus-tindu-se asupra lui, s-a retras în cetatea La Rochelle, la fel ca păsările speriate ce se ascund în scobiturile stâncilor când le urmăreşte vulturul. Acolo a fost iertat pentru a doua oară de către majestatea sa. Deoarece recunoştinţa celor infideli este la fel de infidelă ca şi ei, acele iertări nu avură un prea mare răsunet în inima sa în care, nemairămânând nici un fel de sentiment de recunoştinţă,

dorinţa de răzvrătire crescu din nou în el întocmai ca hidra. Aprinse deci focul revoltei în ţară exact în vremea în care regele era ocupat să-şi apere aliaţii, la fel

ca Erostrate1 care a dat foc templului Dianei în vreme ce zeiţa era ocupată să asiste la naşterea lui Alexandru.2
încă din toamna anului trecut, urzind în mintea lui această faptă urâtă, s-a dus în Languedoc la fratele său, ducele de Rohan, pentru a sta de vorbă cu el. îi spuse că vasele cele mari ale regelui se aflau în portul din Bla-vet, nepăzite şi deci lesne de însuşit. Se prefăcu deci că pleacă într-o călătorie mai lungă şi sub acest pretext înarma câteva nave cu care să pună mâna pe celelalte, încercând să ia prin surprindere castelul pe care regele nu l-ar mai fi putut recuceri decât cu mare greutate dacă ar fi căzut în mâinile lui Soubise. Nu e necesar să mai arăt aici motivele pe care le-a invocat pentru a-şi motiva faptele fiindcă unor astfel de oameni fie şi numai plăcerea de a face rău le e de ajuns. Ducele de Rohan o trimise pe soţia sa în partea de jos a Languedocului pentru a cere oraşelor să se răscoale în vreme ce e! avea să acţioneze, în acelaşi scop, în partea de sus a Languedocului.
După ce a stat câteva zile cu fratele său, Soubise -sub pretextul că se duce s-o consoleze pe mama sa pentru moartea fiicei sale - s-a dus în Annis ca să-şi realizeze planul. De îndată ce s-a văzut pe mare, a pus stăpânire pe insula Re. Rochelezii - care încă nu voiau să arate făţiş că erau de partea lui până ce nu avea să
1 Erostrate, un efesian obscur care, vrând să rămână nemuritor printr-o faptă memorabilă, a incendiat templul Dianei (Artemizei) din Efes.
2 E vorba de Alexandru cel Mare, regele Macedoniei.

fie stăpân pe situaţie - l-au rugat să se îndepărteze cât mai repede ca nu cumva furtuna să se abată asupra capetelor lor. Pentru a le îndeplini rugămintea, plecă mai repede decât ar fi dorit şi sosi în 6 ianuarie 1625 la Blavet, cu douăsprezece nave întărite de bărci şi şalupe. Puse stăpânire pe şase dintre vasele aflate în port, între care şi pe „Fecioara", vas înarmat cu optzeci de tunuri de fontă verde, apoi pe oraşul Blavet şi bloca imediat castelul pe care l-ar fi putut cuceri dacă ar fi cutezat să-l atace fiindcă nu se aflau decât şaisprezece oameni în el atunci când a ajuns Soubise acolo. După câteva zile, Querolin, locotenentul care avea în grijă castelul, s-a predat cu soldaţi cu tot.
Primind vestea la Nantes, ducele de Vendome s-a îndreptat în goană într-acolo, cu toată nobilimea pe care a putut s-o adune, determinându-l pe Soubise să părăsească oraşul şi să revină la navele sale.
Regele, care aflase cu o lună mai înainte despre actul necugetat al lui Soubise, a poruncit lui Manty şi cavalerului de Saint-Julien să plece în grabă spre Blavet cu soldaţii şi marinarii necesari şi să recucerească navele; dar încetineala cu care intendentul le-a dat banii necesari apărării navelor, i-a făcut să ajungă la trei zile după ce Soubise pusese mâna pe ele. Din treaba aceasta se vede limpede cum lucrurile mărunte pot produce mari inconveniente, cu câtă grabă trebuie executate poruncile date atunci când e vorba de stat şi că necazurile, oricât de mici ar fi ele la început, nu trebuie tratate cu uşurinţă. Punctul este începutul liniei infinite, iar cele

mai mari fluvii sunt tot atât de neînsemnate la izvor casfi cele mai mici pârâiaşe.
<-;-;rn
Cu toate trupele şi tunurile pe care le avea, ducele de Vendome n-a putut sau n-a vrut să-l împiedice pe Soubise - vreme de zece sau douăsprezece zile - să-şi călăfătuiască si să-şi echipeze, sub privirile sale, navele pe care pusese mâna; pe urmă porni de-a lungul coastei, luând cu sine toate vasele pe care le întâlnea pe drum, mărindu-şi flota.
De îndată ce-a aflat că vasele i-au fost luate, regele Franţei a apelat la regele Angliei care i-a făgăduit să-l ajute cu opt nave, neputând să-i dea mai multe din pricină că pregătea o flotă mare pe care s-o trimită în Spania, îi mai spuse regelui că-l va ajuta deşi avea toate motivele să se plângă de Madame - viitoarea sa noră -care nu voise să primească nici scrisorile sale şi nici pe cele ale fiului său, fără îngăduinţa reginei-mame. Totuşi, după ce a căpătat aprobare, Madame a citit scrisoarea viitorului ei socru şi a pus-o sub pernă iar pe cea a viitorului ei soţ a vârât-o în sân, vrând să arate prin aceste gesturi că în regele Angliei vroia să aibă un sprijin, iar fiul lui va fi adăpostit în inima ei.
în vremea aceasta, adică prin februarie, părintele de Berulle, care fusese trimis la Roma pentru a obţine dispensa necesară căsătoria Madamei, după ce a trecut peste toate piedicile puse în cale de Spania care voia să zădărnicească acea căsătorie, a obţinut-o, în sfârşit, de la Sanctitatea sa; numai că Papa I-a trimis la nunţiul său cu porunca de a nu elibera decât articolele pe care le

redactase el însuşi în limba latină, după ce fuseseră semnate de mâna celor doi regi. Această intervenţie zădărnici din nou căsătoria proiectată între cele două Coroane fiindcă regele Angliei nu mai vru să semneze nimic în afară de ceea ce semnase, conţinutul articolelor scrise în latină fiind acelaşi cu al celor scrise în limba franceză; pretenţia Papei i se păru exagerată, si cum actul fusese scris pe limba catolicilor, i-a trimis vorbă regelui Franţei să-l semneze doar el, pentru că el fusese cel care tratase cu Papa.
Regele Franţei trimise în grabă un curier la Roma făcând pe această cale un nou act de supunere faţă de Sanctitatea sa în ciuda piedicii pe care i-o punea şi a sfatului miniştrilor săi care i-au spus că putea şi trebuia să treacă peste dorinţa Papei. Dar el n-a vrut să procedeze astfel. Prin acelaşi curier i-a poruncit domnului de Bethume, ambasadorul său la Roma, să-l roage pe Papă, din partea sa, să nu se oprească asupra unor simple formalităţi într-o situaţie atât de importantă pentru întreaga creştinătate; punctul principal al contractului de căsătorie, acel articol secret în favoarea catolicilor, fusese aprobat si predat nunţiului papal, cu singura deosebire că era scris în franceză şi că Papa dorise să fie scris în latină. El, regele Franţei, era de acord cu dorinţa Papei şi semnase a doua oară contractul, deşi rândurile scrise în limba latină erau aidoma cu cele scrise în limba franceză; dacă regele Angliei nu mai voia să semneze a doua oară acelaşi lucru, Sanctitatea sa nu trebuia să zădărnicească o înţelegere atât de importantă pentru

cele două Coroane şi poate pentru întreaga creştinătate, insistând asupra unei simple formalităţi; să se gândească în primul rând la faptul că o ruptură între Anglia si Franţa ar pune în primejdie întreaga Europă; că dacă acea căsătorie nu va mai avea loc, hughenoţii din Franţa vor triumfa avându-i de partea lor pe protestanţii din Anglia; că mai mult ca

sigur că prinţul de Wales se va însura cu vreo eretică dacă nu va vrea s-o ia de nevastă pe infantă - sora regelui Spaniei - şi că bieţii catolici din Anglia vor fi pierduţi; că puritanii din Anglia se străduiseră întotdeauna să rupă orice fel de căsătorie cu o catolică sau un catolic, chiar dacă era vorba de Spania, aşa cum se întâmplase şi în cazul de faţă. Dacă dimpotrivă, acea căsătorie s-ar fi făcut, catolicii din Anglia ar fi avut un mare sprijin în regina lor iar hughenoţii din Franţa ar fi fost înfrânţi; căci hughenoţii din Franţa răzvrătindu-se şi obligându-l pe rege să-i pedepsească, majestatea sa voia să le taie definitiv pofta de răscoale, lucru pe care l-ar putea face numai atunci când ei n-ar mai putea primi ajutoare nici din partea Olandei şi nici a Angliei. Aşa că regele Franţei, văzând că articolul scris în latină nu conţinea nimic în plus faţă de cel redactat în limba franceză si semnat de regele Angliei, îl ruga stăruitor pe Papă să nu împiedice acea căsătorie; că având deplină încredere în afecţiunea paternă a Sanctităţii sale faţă de persoana sa, cât şi în judecata sa dreaptă în privinţa problemelor politice existente, îl ruga să aprobe contractul de căsătorie fără acel articol scris din nou în limba latină şi pe care regele Angliei îl semnase re-

dactat în franceză. Dacă Sanctitatea sa, după toate cele arătate, nu va fi pe deplin mulţumit, îl ruga să-i împuternicească pe cardinali să dea ei dispensa solicitată, cu atât mai mult cu cât părerile oamenilor sunt întotdeauna împărţite; dacă din întâmplare, Sanctitatea sa va vrea -pentru o cât mai grabnică limpezire a acestei afaceri şi pentru a nu-şi mai asuma el răspunderea - să apeleze la cel mai mare teolog de la Sorbona, regele se mulţumea şi cu acest expedient dacă Sanctitatea sa ar fi dorit ca în felul acesta să pună capăt acestei dispute. Lucrurile fiindu-i deci înfăţişate Papei în acest fel, Sanctitatea Sa se hotărî să-i facă pe plac regelui Franţei.

între timp, regele Angliei muri în 1625; îi urmă la tron fiul său, prinţul de Wales. De îndată ce a fost încoronat, i-a scris regelui Franţei rugându-l să grăbească unirea lui cu Madame, sora majestăţii sale. Căsătoria a fost celebrată în 2 mai, pe o platformă ridicată în faţa catedralei Notre-Dame din Paris, cu acelaşi ceremonial ca şi la nunta răposatului rege Henric al IV-lea - pe atunci rege al Navarrei - cu prinţesa Margareta de Valois1. Festivitatea a fost urmată de un banchet regal dat în sala arhiepiscopiei, de focuri de artificii si de lumini la toate ferestrele Parisului, încât noaptea se preschimbase în zi. Cardinalul de Richelieu, care dusese la capăt cu atâta prudenţă această alianţă, simţi nevoia să-şi manifeste bucuria şi oferi majestăţilor lor un banchet şi un foc de artificii demne de măreţia Franţei.

1 Fata lui Henric al ll-lea şi a Caterinei de Medici, şi prima soţie a lui Henric al IV-lea.

Nu ne vom opri însă prea mult asupra acestui lucru, ci ne vom întoarce la Soubise, pe care l-am lăsat pe mare cu navele furate regelui.

La foarte scurtă vreme după această infidelitate pe care o săvârşise sfătuit de rochelezi şi de hughenoţi care-l ajutaseră cu toate mijloacele necesare - cetatea La Rochelle dându-i bani, soldaţi şi marinari pentru navele capturate - iată că aceeaşi cetate a dezavuat în mod public printr-o scrisoare, cât şi prin deputaţii pe care i-a trimis la curte, tot ceea ce făcuse Soubise. De îndată însă ce-au văzut că flota lui creste, prin însuşirea vaselor pe care le

culegea din fiecare port, devenind din ce în ce mai puternică, cetatea trecu de partea lui în ciuda dezavuării de mai înainte. Tonul l-au dat oraşele Castres şi Montauban; ducele de Rohan puse mâna pe arme şi-i declară prizonieri pe toţi slujitorii regelui pe care-i putu prinde. Pentru a-i face să-i simtă mânia şi a se teme să nu fie asediaţi, regele îl trimise pe ducele d'Epernon să distrugă tot ce putea din jurul oraşului Montauban si să-i provoace mari pagube domnului de Themines, la Castres.
Această revoltă îi cădea regelui pe cap exact în momentul în care avea o mulţime de treburi de rezolvat în afara graniţelor ţării; cei mai mulţi miniştri din consiliu erau atât de speriaţi, încât fie că susţineau să se încheie o pace ruşinoasă cu Spania, fie să se acorde hughe-noţilor chiar mai mult decât cereau. Spre deosebire de ei, cardinalul de Richelieu privind cu mare calm toată acea furtună, îi spuse regelui: că pentru a şti ce hotărâre

să ia, trebuie să analizeze cu multă maturitate care era situaţia în întreaga lume; că lui i se părea că totul conspirase acum ca să doboare orgolioasa Spanie; că nu exista nimeni care să nu ştie care era situaţia Franţei în Italia unde pusese stăpânire pe Valteline şi unde Genova cu greu va scăpa să nu fie cucerită.
Situaţia din Ţările-de-Jos era si ea cunoscută de toată lumea; singur oraşul Breda era asediat de spanioli care deocamdată nu făcuseră nici o ispravă; chiar dacă l-ar fi cucerit, armata lor era atât de sleită de puteri încât i-ar fi fost cu neputinţă să mai realizeze si altceva în toiul acelei veri, mai ales că Ţările-de-Jos aveau, în afară de armata lor, şi armata lui Mansfeld, capabilă să împiedice ostile lui Spinola1 de a mai repurta vreun succes în afară de cucerirea oraşului Breda, pe care ei nu-l puteau totuşi ajuta pentru că asediatorii se vârâseră în şanţuri şi se fortificaseră foarte bine.
în Germania, prinţii şi statele din partea de jos a Sa-xoniei îl aleseseră căpitan-general pe regele Danemarcei, care era membru al cercului lor datorită ducatului de Holstein; acel rege împreună cu cel al Suediei şi cu marchizul de Brandeburg pregăteau o armată foarte puternică pentru a-i repune în drepturile lor pe prinţii deposedaţi de casa de Austria si de aderenţii ei. Până în acel moment izbutiseră să adune peste douăzeci si cinci de mii de pedestraşi şi patru mii de călăreţi şi primiseră
1 Ambrogio, marchiz de Spinola, războinic italian, născut la Genova în 1569. S-a distins în slujba Spaniei, în războaiele din Ţările-de-Jos şi din Lombardia; a murit în 1630.

vestea că Gabor era înarmat şi voia să intre în Ungaria. După ce Mansfeld va isprăvi ceea ce avea de făcut în Olanda, va intra cu armata în Germania şi toţi prinţii de dincolo de Wurtemberg i se vor alătura cu ostile lor.
în Indii, toată lumea cunoştea pierderile spaniolilor, atât din golful Todos los Santos cât şi înfrângerea suferită la Hermite, precum şi faptul că numai olandezii erau în stare să cucerească navele pe care se pricepeau atât de bine să le construiască; în Anglia se pregătea o flotă foarte puternică, aşa cum nu se mai văzuse de peste două sute de ani, flotă care nu avea alt scop decât doborârea Spaniei fiindcă regele Angliei se simţea profund jignit de faptul că nu fusese agreat ca ginere.
Spaniolii nu mai aveau bani nici din Spania, nici din Flandra, nici din Italia; poporul era extrem de nemulţumit de cârmuire, obosit peste măsură şi ruinat de soldaţii care, nefiind plătiţi, trăiau pe spinarea poporului, mai ales a celui din Flandra şi din Italia. Orice efort

ar fi făcut să apere Italia, îşi dădea seama că i-ar fi fost greu să reuşească fiindcă Italia primise întotdeauna ajutor în bani din Genova şi soldaţi din Germania.
Regele Franţei avea bani cu duiumul şi fără nici un fel de exagerare putea aduna oricând un fond de douăsprezece milioane de livre pentru război. Armatefe sale erau victorioase în Valteline iar în privinţa Genovei reputaţia lui sporise. La graniţa cu Champagne şi Picardia avea o armată considerabilă pe care duşmanii săi o priveau cu spaimă. Regele Angliei, cu care el contractase o nouă alianţă, dorea din tot sufletul război cu

Spania. Ducele de Savoia, care avea o inimă de rege, nu avea alt scop decât războiul, singurul mijloc prin care putea deveni rege pe cheltuiala spaniolilor sau a aliaţilor săi.
Veneţia, care se temea şi ura Spania, socotind că venise vremea să-i micşoreze puterea, dorea cu patimă să facă acest lucru şi se temea că, dacă va pierde această ocazie, Spania va aştepta un timp mai favorabil pentru a-şi lua revanşa pe cheltuiala ei pentru că o putea face mult mai uşor asupra sa decât a altora.
Toţi prinţii din Italia ataşaţi Spaniei mai mult de frică decât din dragoste nu aşteptau altceva decât să vadă cine va fi mai puternic ca să i se alăture, urmărindu-i pe cei victorioşi de teamă ca nu cumva opunându-li-se, să devină prada lor.
însuşi Papa voia ca spaniolii să fie izgoniţi din Italia; ducele de Bavaria nu se interesa câtuşi de puţin de slăbirea casei de Austria din moment ce fusese asigurat că nu va fi privat de calitatea de elector şi de alte câteva avantaje de care ar fi fost foarte bucuros să profite. Regele Angliei voia să profite de această ocazie ca să-l repună în funcţia de Palatin pe ginerele său pentru care pregătea acea flotă formidabilă despre care am vorbit mai înainte.
Analizând temeinic situaţia, se părea că niciodată nu se ivise o ocazie mai prielnică pentru regele Franţei de a-şi spori puterea si de a tăia aripile duşmanilor săi.
în vremea aceasta Soubise intră, pe 11 iunie, pe râu, până spre Bordeaux, cu şaptezeci şi patru de vase cu

pânze, coborî la Castillon, în Medoc, şi-l cuceri; a asediat oraşul cu tunul şi a făcut trei, patru curse pentru a înspăimânta ţinutul şi a vedea dacă unii locuitori nu voiau să i se alăture. Dar mareşalul de Praslin care se afla în împrejurimile oraşului La Rochelle îl trimise pe domnul de Toiras cu oaste, obligându-l pe Soubise să se retragă pe navele sale şi să părăsească râul.
Regele, neputând echipa destul de repede, în regatul său, un număr suficient de nave pentru a înfrunta flota lui Soubise şi socotind că cele opt vase engleze care-i fuseseră promise nu-i erau deajuns, ceru încă douăzeci de vase olandezilor, aşa după cum se obligaseră prin alianţa reînnoită cu ei în iunie 1624, cât şi prin contractul încheiat cu ei de către Bellujon, în numele conetabilului, deşi navele fuseseră comandate pentru a fi folosite în războiul din Genova. Olandezii l-ar fi refuzat cu plăcere pe rege dacă ar fi putut; se opuseră totuşi la una dintre condiţiile impuse de cardinalul de Richelieu, şi anume ca pe douăsprezece dintre vasele lor, căpitanii şi marinarii să fie francezi.
Olandezii refuzară categoric acest lucru; dar cardinalul le demonstra că şi în cazul în care statele lor ar fi fost bine intenţionate, reaua-credinţă a unui singur căpitan putea distruge toată flota. Arătându-le că voia vasele fără nici un fel de condiţie, cardinalul le atrase

atenţia că nu se aflau în situaţia de a-l refuza, având în vedere ajutorul pe care Franţa se obligase să li-l dea, ajutor care consta în bani, în oameni şi în armata lui Mansfeld. De altfel, regelui i se păru din cale-afară de ciudat că trebuia să-i zorească şi mai ales că navele cu

care se oferiseră să-l ajute puteau să-i facă mai mult rău decât bine. Un mus poate distruge, dacă vrea, o întreagă flotă, iar un căpitan de vas, cumpărat de duşmanii săi, poate arde toate celelalte vase şi aceasta cu atât mai uşor cu cât fiind protestant, are convingerea că face o faptă plăcută Domnului. Cunoscând toate aceste lucruri, cardinalul de Richelieu îl sfătui pe rege să fie ferm şi categoric, ameninţându-i pe olandezi că nu le va mai da nici un fel de ajutor dacă nu vor face aşa cum le cerea el.

Urmând întocmai sfatul cardinalului, avu bucuria să vadă că izbutise şi că putea să pună la cârma vaselor olandeze nu numai căpitani francezi, dar că putea urca pe puntea fiecăruia dintre ele câte o sută de mateloţi francezi. Timpul era însă atât de neprielnic încât se părea că era răspunzător de toate evenimentele; pe de o parte, cei de la Curte nu aşteptau decât o înfrângere pentru ca, punându-şi la bătaie talentele pe care le aveau, să provoace mari necazuri celor aflaţi în slujba poporului, iar pe de alta, prinţii abia aşteptau să dea vina pe subalternii lor pentru nereuşita unei fapte pe care o porunciseră ei înşişi. După ce a rezolvat problema cu vasele olandeze, Franţa a avut de întâmpinat aceleaşi dificultăţi şi cu vasele engleze; căci mateloţii, soldaţii si căpitanii englezi spuneau în gura mare că nu vor trage nici măcar o singură dată cu tunul în hughenoţi. Acele vase erau totuşi atât de necesare Franţei, încât întreg consiliul era de părere să le accepte în orice condiţii decât să nu le ia deloc. Singur cardinalul de Richelieu susţinea contrariul,

spunând că mai bine să nu le ia decât să le accepte în astfel de condiţii din pricina multor motive lesne de înţeles, dar care ar fi cerut prea mult timp ca să le explice; nu se îndoia însă că dacă vor persevera în dorinţa de a le primi fără mateloţi, ofiţeri şi soldaţi englezi, regele Marei Britanii nu va împinge lucrurile prea departe; tandreţea proaspetei căsătorii încheiate, precum şi faptul că avea mare nevoie de Franţa în multe alte lucruri, îl vor împiedica să-l refuze pe rege. Pentru a izbuti să obţină vasele fără marinari şi ofiţeri englezi, Ludovic al Xlll-lea trebuia să-i spună clar regelui Angliei că ori i le dădea goale, ori renunţa la ele. Şi de data asta întreg consiliul a fost de părere contrarie. Dar majestatea sa urmând din nou sfatul cardinalului, regele Angliei i-a trimis vasele cu deplina putere de a dispune de ele cum va crede de cuviinţă.
Timpul a justificat utilitatea acelui sfat nu numai prin câştigarea bătăliei navale unde englezii nu s-ar fi amestecat dacă s-ar fi aflat pe vase şi unde cavalerul de Saint-Julien a trebuit să pună sabia în gâtul unui căpitan olandez de pe vasul pe care-l comanda pentru că nu voia să abordeze o navă duşmană. Mai mult decât atât, neplăcut impresionaţi de câştigarea bătăliei, şi englezii şi olandezii au cerut în mod insistent să-şi ia navele înapoi, susţinând că francezii obţinuseră acea victorie datorită ajutorului pe care li-l dăduseră împotriva voinţei lor.
Superficialitatea şi nehotărârea caracteristice englezilor vă vor face să vă daţi mai bine seama ce dificultăţi a avut de întâmpinat Franţa până a reuşit să obţină

acele nave de la ei şi cât a trebuit să reziste în faţa insistenţelor cu care le cereau înapoi. E de-ajuns să afirm că, în acea epocă, parlamentul englez, pornit împotriva ducelui de Buckingham1, i-a imputat ca pe o crimă acel ajutor în nave pe care-t dăduse Franţei, ceea ce I-a determinat să le tot ceară înapoi.
în perioada în care Franţa se străduia să obţină acele vase engleze şi olandeze în condiţiile impuse de ea, se duceau tratative cu hughenoţii prin intermediul conetabilului de Lesdiguieres, care văzând că acea răscoală îi năruia orice speranţă de glorie către care aspirase în tot timpul călătoriei sale în Italia, se strădui să restabilească liniştea printr-o pace bună şi solidă, în acest scop, îl trimise, cu aprobarea regelui, pe Bellujon în care avea mare încredere, în oraşele din Languedoc şi în La Rochelle; prin mustrări si prin ameninţări izbuti să-i facă să accepte câteva dintre condiţiile pe care le dorea regele său. Dar cum răzvrătiţii aflaţi în toiul înflăcărării lor cereau mereu altceva în afară de ceea ce ceruseră la început, Lesdiguieres a avut de întâmpinat mari greutăţi ca să-i facă rezonabili, mai ales că regele, pentru a nu le da prilejul să devină aroganţi, a rămas ferm pe poziţie.
Văzând aceasta, hughenoţii şi-au trimis deputaţii, în iulie, la Fontainebleau, să ceară pace. Cererile domnilor
' George Villiers, duce de Buckingham (1592-1628). Ministru britanic, favoritul regilor lacob l (1566-1625) si al fiului său, Carol l. Tocmai se pregătea să ajute cetatea La Rochelle, când a fost asasinat de un ofiţer puritan.

de Rohan şi de Soubise erau diferite; fratele cel mare dorea să fie lăsat să lupte pe pământ, în Italia, în fruntea a şase mii de pedestraşi şi cinci sute de călăreţi şi să fie plătit cu o sută cincizeci de mii de scuzi, care de fapt îi fuseseră promisi prin tratatul din Montpellier; Soubise, fratele cel mic, cerea să fie trimis în Italia, pe mare, cu vasele pe care capturase şi cu cele pe care le primise din partea cetăţii La Rochelle. în interesul general al hughenoţilor, cereau amândoi să fie dărâmat portul din La Rochelle.
Regele putea să-l folosească pe Rohan în Italia, având în vedere că nu i se dăduse decât un regiment de soldaţi şi o companie de jandarmi, cu care nu-i putea pricinui neajunsuri; dar numărul mare de soldaţi pe care-l cerea îl putea ajuta să se întoarcă în Franţa, în dauna regelui şi a liniştii publice. Cât despre bani, ma-jestatea sa putea să-i dea suma cerută, fără să facă o gaură prea mare în buget, mai ales că-i datora acei bani şi dacă nu-i fuseseră încă plătiţi, nu era vina sa ci a celor care-i administrau finanţele. Domnul de Soubise trebuia totuşi să înapoieze regelui vasele domnului de Nevers şi după ce majestatea sa va fi repus pe ele aceiaşi căpitani şi soldaţi pe care navele îi avuseseră înainte de a fi fost capturate, puteau fi duse ducelui de Savoia împreună cu escadra pe care o va comanda Soubise; să nu-şi închipuie că va putea pleca altfel cu flota lui, în Italia, ca să facă Franţa de ruşine, obligându-i pe oameni să creadă că toate acele vase erau trofeele unei victorii pe care el n-o obţinuse decât prin surprindere şi prin

trădare. Cât despre dărâmarea fortului din La Rochelle, nici nu putea fi vorba. Discuţiile cu deputaţii din La Rochelle se lungiră pentru că propunerile hughenoţilor nu-i conveniră regelui iar cele ale regelui nu le conveniră deputaţilor.
între timp, începuse a se răspândi zvonul despre acea pace nesigură şi, cum de obicei fiecare trage nădejde să se împlinească ceea ce doreşte mai mult, dorinţa cea mai fierbinte a tuturor fiind pacea, ducele de Montmo-rency, care trebuia să comande flota regelui, rămase la Fointanebleau, negrăbindu-se să se ducă unde primise poruncă. Flota regelui, alcătuită din treizeci de vase mari franceze şi olandeze înaintând până aproape de coastele provinciei Poitou unde trebuia să i se alăture treizeci de vase mari din Olonne, Soubise trimise pe cineva să-l roage pe amiralul olandezilor, un anume Haustein, să nu-l atace până ce nu se vor lămuri lucrurile cu tratatul de pace, făgăduindu-i să facă si el la fel cu vasele olandeze. Viceamiralul francez Manty, care nu vedea cu ochi buni acea înţelegere deplină dintre Haustein şi Soubise, încercă, atât cât putu, s-o distrugă, dar totul a fost în zadar.
Cum cei lipsiţi de credinţă în Cel-deSus, în regele şi în semenii lor nu pot fi credincioşi nici lor înşişi, Soubise îl trăda şi pe Haustein: plecă pe mare mai înainte decât se înţeleseseră, adică în 16 iulie, cu treizeci şi nouă de vase, unele mai mici, altele mai mari şi, ajungând la vasul amiralului olandez, îl aborda din ambele părţi cu două pontoane pline cu focuri de artificii care-l pârjoliră

în întregime în mai puţin de un sfert de ceas. Haustein cu şaizeci dintre oamenii săi izbuti să se salveze fugind la Equillon. Apoi a vrut să i-o plătească si el la fel lui Manty, dar acesta i-a arătat că nu avea nici o vină. După ce a săvârşit acel gest urât, Soubise vrând să se retragă, Manty i-a urmărit vreme de patru ceasuri cu toată flota sa; dar vântul potrivnic I-a obligat să se întoarcă în strâmtoarea Antioche, unde s-a unit cu douăzeci şi două de vase din Olonne, apoi s-a retras în rada din Olonne iar Soubise şi-a dus vasele la Saint-Martin-de-Re şi la Chef-de-Bois. Profund jignit de afrontul ce i se adusese, Haustein s-a hotărât să plătească, cu vârf şi îndesat, infidelitatea lui Soubise.
în pofida acestor întâmplări neplăcute, discuţiile privind pacea n-au încetat după cum n-au încetat nici cursele de la o parte beligerantă, la cealaltă. Rochelezii se ţineau tari pe poziţie şi cereau ca fortul să fie distrus, fiind convinşi - susţineau ei - că regele dorea cu ardoare războiul. Regele i-a trimis pe Pescharnant şi pe Nouaillan să-i mai tempereze şi să-i convingă de contrariul.
Tratativele au fost lungi si sâcâitoare. Cardinalul de Richelieu se temea ca regelui să nu-i fie silă să mai încheie pace cu astfel de supuşi care, în încăpăţânarea lor exagerată, continuau să nu-l asculte; îl trimise deci în taină la rochelezi pe Bellujon ca să discute cu ei dacă va putea; să le spună, din partea sa, că regina-mamă şi miniştrii le făgăduiau în mod solemn, că vor distruge nu peste mult timp, fortul. Pentru a aduce acel popor în-

crâncenat la supunere şi încredere dându-le unele satisfacţii lui Loudriere, contelui de Laval şi altor tribuni ai răzvrătiţilor, era în măsură să-i asigure că le va distribui patruzeci de mii de livre.
în timpul acelor „plimbări" de la Paris spre La Ro-chelle şi invers, ducele de Montmorency primi şi luă în stăpânire vasele aduse din Anglia, le echipă cu soldaţi

englezi si se alipi flotei regale. Imediat după aceasta, adică în 14 octombrie, se duse după flota duşmană care se afla la Fosse-de-l'Oye; după ce trase cu tunul în ea, flota se retrase în golfuleţul din La Fosse, unde mareea retrăgându-se, vasele eşuară pe uscat.
între timp, domnii de Saint Luc, de La Rochefoucauld, Toiros şi alţii coborâră în insula Re, puseră stăpânire pe ea cu toată rezistenţa soldaţilor lui Soubise care - în timpul bătăliei - se retrăseseră undeva, în spate, ca să vadă care va fi rezultatul. De îndată ce văzu că lucrurile nu stăteau prea bine şi că victoria începea să încline de partea regelui, Soubise o şterse, lăsându-şi spada şi pălăria care-i căzuseră în timp ce fugea şi se retrase cu o şalupă, în Oleron. Vasele sale eşuând la Fosse-de-l'Oye, toată lumea crezu că fuseseră scoase din luptă, că mareea scăzând, ele nu mai puteau fi readuse pe mare. Lăsându-le deci acolo, se hotărâră să se ducă la Chef-de-Bois pentru a înfometa acel oraş, împiedicându-l să mai comunice cu La Rochelle. Dar mare le-a fost mirarea când a doua zi de dimineaţă Soubise, văzând că are vânt bun, veni cu toate vasele sale drept spre ei. Bătălia a fost grea, duşmanii au avut ghinion şi au fost

nevoiţi să se retragă. Noaptea au încercat să-şi ia revanşa dar au fost respinşi şi urmăriţi cu atâta înverşunare, încât a doua zi în zori, flota regelui a pus stăpânire pe opt dintre vasele lor. Mareea retrăgându-se, „Fecioara" şi „Sfântul Mihalţ' încercară dar nu izbutiră să mai ajungă în Oleron, unde se retrăsese o parte din restul navelor lui Soubise. Flota regelui a pus mâna pe „Fecioara"; „Sfântul Mihalţ' s-a apărat cu îndârjire şi până la urmă a ars cu patru dintre navele aflate lângă el.
Ducele de Montmorency şi-a întins apoi pânzele vaselor sale şi s-a îndreptat spre Brouage pentru a-i izgoni pe rebelii din insula Oleron şi din fortul pe care-l aveau acolo. Soubise fugi cu două sau trei vase în Anglia, iar Monty îl urmări cu câteva din vasele lui Haustein.
Acea mare diversiune a armatelor regelui împotriva supuşilor rebeli slăbi mult diversiunea din Italia, facilitând Spaniei recucerirea Valtelinei, pe care puse din nou stăpânire. Oastea conetabilului şi a ducelui de Savoia, alcătuită din douăzeci şi şase de mii de oameni, s-a aflat încă din luna martie, în împrejurimile oraşului Ăst pe care l-a cucerit în 9 martie. Apoi s-a dus să atace Acqui, pe care l-a cucerit, Novi şi multe alte orăşele mici n-au rezistat. Gavi a rezistat o vreme dar s-a predat la sfârşitul lui aprilie.
în vremea aceasta, ducele de Savoia începu să se pregătească pentru a ataca Savone. Toate oraşele se plecau în faţa oştilor sale; între altele, cuceri Pieve şi Etanges luând un mare număr de prizonieri, majoritatea nobili; a capturat, de asemenea, treizeci de drapele pe

care i le-a trimis regelui Franţei şi care i-au fost înmânate în ziua de 24 mai.
Armatele regelui n-au ajuns însă până la Genova din pricină că nu aveau flotă care să le procure hrana necesară. Această întârziere dădu răgaz genovezilor să adune vreo patruzeci de galere şi să alcătuiască o armată de zece mii de pedestrşi, cinci mii de călăreţi şi paisprezece tunuri. Cu această armată, Genova a venit drept la Acqui unde cei din Valaisans, pe care ducele îi cazase în garnizoana de acolo, nevrând să lupte, guvernatorul a fost constrâns să se predea. Vestea îl întoarse din drum pe conetabil care se ducea să asedieze oraşul Savone. Cu toate că oştirea lui era mică, o porni drept spre

armata duşmană hotărât s-o înfrunte; dar când văzu ce poziţie avantajoasă avea aceasta, se retrase la Cannes, în Piemont; în acelaşi timp ducele de Feria se duse la Nice-de-la-PailIe. De acolo trecu prin Gavi, care n-a vrut să i se predea lui, ci s-a predat mai târziu armatei din Genova; si-a continuat drumul spre Asti la sfârşitul lui iulie, unde s-a văzut întâmpinat de o canonadă de artilerie. Conetabilul, care se îmbolnăvise în urmă cu trei săptămâni, şi-a părăsit postul fiind înlocuit de domnul de Crequi, care s-a prezentat în 3 august, cu patru mii de soldaţi din armata regelui.

Trecuseră şase zile de când oştirea duşmană era cantonată în împrejurimile oraşului; nu se retrase decât atunci când sosi domnul de Crequi. Chiar a doua zi, în 4 august, el se îndreptă spre duşman şi-l sili să părăsească un pod peste un râuleţ numit Verse, ce trecea

chiar pe lângă zidurile oraşului. Crequi asedie imediat oraşul Verne situat pe o stâncă la picioarele căreia trecea râul Pad. Castelul din acel oraş era o clădire veche, alcătuită dintr-un turn şi dintr-un corp de case fără şanţuri de apărare. Atât oraşul cât şi împrejurimile sale nu numărau mai mult de patruzeci sau cincizeci de case. Cu toate că aşezarea era foarte modestă, francezii au hotărât că nu trebuia să le lase spaniolilor nici o palmă de pământ pe care să pună stăpânire. Soldaţii făcură deci un pod peste Pad, între Crescentin şi Verne, şi îşi cantonară trupele, o parte dincolo, o parte dincoace de râul Pad.

Asediul care a început spre jumătatea lunii august a durat până în 7 noiembrie, când conetabilul, reîntorcân-du-se la oştirea sa unde sosise o întărire de şase regimente comandate de Vignoles, a privit de pe o înălţime armatele duşmane; atacându-le plin de curaj, le-a împrăştiat într-un sfert de ceas; faptul i-a speriat, apoi i-a înfuriat pe duşmani care şi-au strâns rândurile şi s-au aşezat în poziţie de luptă, hotărâţi să recucerească ceea ce pierduseră. Dar au avut de luptat atât de greu cu armata regelui, încât n-au putut lua înapoi decât unul singur dintre forturile pe care le comandaseră.

în aceeaşi noapte spaniolii s-au retras lăsând în urma lor o mulţime de morţi, de răniţi şi o mare parte din bagaje. Această faptă a spălat oarecum ruşinea armatelor regelui care stătuseră vreme îndelungată în Italia unde nu făcuseră mai nimic şi unde duşmanul le-a luat în patru zile tot ceea ce câştigaseră ei în trei luni. Fapta aceas-

ta atât de glorioasă a şters tot blamul şi toată ruşinea de pe fruntea ostaşilor francezi. Putem spune fără nici o laudă că ea s-a datorat prudenţei şi demnităţii cardinalului de Richelieu; căci regele, fiind încurcat în treburile din Italia şi sâcâit de răscoalele hughenoţilor, nu putea să mai aibă şi grija armatei.

în vremea aceasta iată că în Germania s-a adunat o mare mulţime de oameni care voia să treacă în ţinutul Milanais ca să alcătuiască acea armată de treizeci de mii de combatanţi în slujba Spaniei care, mai târziu, a ajuns în Piemont şi a asediat oraşul Verne.

Cardinalul de Richelieu înţelese că, pentru a păstra prestigiul armatelor franceze, trebuia să facă un mare efort pentru a le susţine moralul. Insistă atâta încât smulse armatei din Champagne şase mii de oameni şi o mie de cai, care au fost trimişi imediat în Italia sub conducerea aghiotantului Vignoles, căruia i s-a poruncit să recruteze în grabă încă patru mii de oameni pentru a-i înlocui pe cei luaţi din Champagne. Acea recrutare a venit exact la momentul oportun fiindcă domnul conetabil al Franţei a putut repurta, cu oamenii trimişi, succesul despre care am vorbit mai înainte.

Dacă acea răzvrătire a ereticilor francezi l-a împiedicat pe rege să se ocupe, aşa cum ar fi vrut, de afacerile din Italia, l-a împiedicat în egală măsură, să se ocupe şi de apărarea oraşului Breda la care totuşi n-a renunţat în întregime. Majestatea sa a hotărât împreună cu regele Angliei să-l trimită acolo pe Mansfeld cu trupele sale; infanteria trebuia să fie engleză, cavaleria franceză.

Ar fi trimis mult mai multă armată dacă n-ar fi avut nevoie de ea împotriva propriilor săi supuşi, hughenoţii. Existau diferite păreri în privinţa drumului pe unde trebuia trimisă armata. Contele Maurice propuse să fie trimisă pe uscat, propunând patru căi de atac: Prima, trecând prin Flandra de-a lungul coastei, până la Dunkerque, punând stăpânire, în trecere, pe două forturi care nu erau în stare să reziste în faţa unei armate atât de puternice, dar care erau cât se poate de bine plasate; odată în mâna lui Mansfeld, cele două forturi puteau fi păstrate fără eforturi, asigurându-i acestuia hrana necesară şi toate înlesnirile de care avea nevoie, datorită unui canal numit Scheurken sau Tente.
A doua cale trecea tot prin Flandra, printre râurile Laye şi Escaut, ducând către oraşele Ypres şi Bruges, unde se găseau o mulţime de aşezări foarte bogate, care mai mult ca sigur că erau presate de Spinola să-i dea un ajutor substanţial.
A treia trecea prin ţinuturile Artois şi Hainaut unde se aflau o nobilime puternică şi oraşe bogate; mai mult ca sigur că spaniolii aveau să facă tot ce puteau pentru a nu le părăsi de teamă ca nu cumva acele ţinuturi neobişnuite cu asuprirea duşmană, să se răscoale.
A patra cale, trecea prin Cambresis, ajungând până la Bruxelles unde puteau rămâne cantonaţi în împrejurimi, prădând şi arzând întreg ţinutul fără deosebire. Şi dacă spaniolii nu voiau să plece din faţa Bredei, atunci armata putea să meargă şi mai departe, până în oraşele Lumen, Thienen, Hasselt şi ţinuturile învecinate unde

avea să găsească furaje din abundenţă şi mai ales hrană cu care să-şi întreţină vreme îndelungată soldaţii.
Dar lui Mansfeld drumul prin Dunkerque i se păru cel mai sigur şi mai bun, pentru că era cel mai scurt si nu avea nevoie să tragă după sine un convoi interminabil de căruţe, de cai si de atâtea alte lucruri necesare unei mari oştiri. Deşi mult mai primejdios, i s-a părut bun şi cel de al patrulea drum, fiind mai scurt şi având în vedere că Mansfeld putea primi întăriri si mai ales, cavalerie. Căci toate oraşele aveau să fie de-a dreptul năucite văzându-se bântuite, pe neaşteptate, de o asemenea furtună şi toate aveau să ceară ajutorul lui Spinola, care se va vedea atât de strâns cu uşa, încât nu-i va mai rămâne decât să moară de foame în faţa oraşului Breda sau să se retragă trecând printre două puternice armate duşmane, nu fără pericolul unor mari neplăceri, întrucât armata sa era foarte slăbită din cauza acelui atât de îndelungat asediu. Dar pentru a pune în practică acest plan era nevoie de grabă, de mare taină şi de o perfectă înţelegere cu armata olandeză.
înţelegerea cu olandezii era bună pentru Olanda dar nu şi pentru Franţa, ea neputând fi realizată pe faţă fără a rupe relaţiile cu regele Spaniei, fiindcă acea armată, alcătuită în parte din francezi, trebuia să intre în statele majestăţii sale catolice1 şi să i le răvăşească. lată de ce cardinalul de Richelieu îi propuse regelui un expedient: să treacă toată acea armată în Olanda, pe vase olandeze, lucru care a şi fost executat în luna mar-
1 E vorba de regele Spaniei, supranumit astfel.

ţie. Infanteria a coborât aproape de Languestrate, iar o parte din cavaleria franceză s-a îmbarcat pe cincizeci şi două de vase, în 7 martie; restul soldaţilor, pe alte cincizeci şi cinci de nave; în 13 martie, au fost debarcaţi în diverse porturi din Olanda si Zelanda. Infanteria număra treisprezece mii de englezi şi o mie de germani, plus două mii de cavalerişti francezi, două sute de englezi şi trei sute de germani.

în aprilie, contele Maurice a murit după ce a încercat un asalt asupra oraşului Anvers care era de necucerit. Această curajoasă încercare i-a scurtat zilele. Provin-ciile-Unite l-au pus în locul lui pe fratele său, Henri, care a plecat cu armata, în 2 mai, făcând un ultim efort să ajute oraşul Breda. în 3 mai, a plecat şi Mansfeld cu soldaţii săi; prinţul de Orania a atacat şi el unul dintre forturile marchizului de Spinola; dar, fiind respins, s-a reîntors în şanţurile sale de apărare.

Pierzând, din pricina bolilor, cea mai mare parte a infanteriei sale engleze, iar francezii luând-o razna, unii înapoindu^se în Franţa, alţii rămânând prin diverse locuri, Mansfeld o porni de-a lungul Rinului cu oastea care-i mai rămăsese şi cu cinci mii de lăncieri care-i sosiseră în ajutor; pătrunse în Westfalia pentru a se alătura regelui Danemarcei, care, făcând parte din cercul Saxoniei de jos din pricina ducatului de Holstein care-i aparţinea şi fiind ales căpitan-general, îşi alcătuise o mare armată cantonată pe malul Weserului, unde Tilly de-o parte, cu armata Ligii catolice şi Fridland de alta, cu trupele sale, veniseră să-l înfrunte, în vreme ce Bre-

da rămăsese să se apere singură, marchizul de Coeu-vre, în Valteline şi conţii de Bormio cucerind toate forturile întâlnite, îl asediară şi pe cel din Rive, singurul care mai rămăsese în puterea duşmanului.

Papa, văzând că spaniolii nu aveau forţe suficiente ca să reziste în faţa marchizului de Coeuvre, îl trimise pe nepotul său, cardinalul Barberini1, în Franţa, pentru a se plânge de nedreptatea pe care pretindea că i se făcuse prin cucerirea forturilor ce-i fuseseră date în custodie şi a le cere înapoi.

Barberini a sosit la Paris în ziua de 21 mai şi a fost primit cu toată măreţia datorată rangului său; apoi s-a dus la Fontainebleau unde, în ziua de 15 august2 a făcut o slujbă si i-a împărtăşit pe rege şi pe cele două regine3; în 19 august, a luat masa împreună cu majestatea sa pe cheltuiala căruia a fost tot timpul tratat şi ospătat atât el cât şi suita sa, cu o largheţe demnă de măreţia Franţei.

Abia apucase să sosească Barberini că Buckingham, care fusese favoritul regelui lacob4 al Angliei şi care printr-o întâmplare prea puţin obişnuită rămăsese şi al

1 E vorba de nepotul Pape/ Urban al Vlll-lea (1568-1644), provenind dintr-o veche familie florentină; din această familie, Matteo Barberini a ajuns Papă în 1623, luându-şi nepotul cu sine şi numin-du-l legat al său în Franţa.

2 Adormirea Maicii Domnului sau Sfânta Măria Mare.

3 E vorba de regina-mamă, Măria de Medici, şi de nora sa, Ana de Austria, soţia lui Ludovic al Xlll-lea.

4 lacob l, (1566-1625) rege al Angliei şi al Scoţiei, fiul Măriei Stuart; a favorizat anglicanismul şi i-a persecutat crâncen pe catolici şi pe puritani.

fiului său1, a venit în ziua de 24 mai în Franţa, ca ambasador extraordinar al regelui său, sub pretextul de a-şi exprima bucuria pentru însurătoarea stăpânului său cu sora regelui Franţei, dar în realitate pentru alte două motive: primul, pentru a împiedica încheierea unei păci între Franţa şi Spania, căci venirea lui Barberini îl făcuse să se teamă de acest lucru; şi al doilea, pentru a avansa ideea că englezii se înţeleseseră dintotdeauna cu Franţa, încă de pe vremea Palatinatului, constituind o ligă ofensivă. Dar regele Franţei a respins net ideea, spunând că nu va încheia cu nimeni nici un fel de ligă, nici ofensivă, nici defensivă, si nici nu voia să fie legat de mâini şi de picioare ca să nu mai poată încheia pacea, în plus, i s-a arătat că o asemenea ligă ar fi fost prejudi-ciabilă celor două Coroane pentru că ar fi dat prilejul tuturor prinţilor catolici din Germania să se alăture regelui Spaniei şi să alcătuiască o ligă catolică, ligă ce - sub pretextul că slujeşte religia - n-ar fi avut alt rezultat decât măreţia Spaniei şi decăderea celorlalte ţări. Până la urmă i s-a spus în faţă că propunerile Papei nu puteau fi acceptate; că nu era bine să amesteci afacerile Germaniei cu cele ale Italiei, pentru că unele erau aproape rezolvate pe când celelalte abia începeau; apoi

1 E vorba de Caro/ / (1625-1649), fiul lui lacob I; a fost împins pe calea despotismului de către miniştrii săi Buckingham, Strafford şi episcopul Laud, precum şi de către soţia sa Henriette de France (1609-1669), fiica lui Henric al IV-lea si a Măriei de Medici şi sora regelui Ludovic al Xlll-lea. în războiul civil care a izbucnit în ţară, armata regală a fost înfrântă de către Cromwell care, prinzându-l pe rege, l-a condamnat la moarte prin decapitare (1649).

s-a propus să se încheie odată pacea cu hughenoţii; în sfârşit, i s-a arătat lui Buckingham că regele Franţei dorea cu ardoare să fie linişte în regatul său şi că nimeni nu trebuia să-i ajute, nici măcar cu vorba, pe rebeli. Buckingham a fost de acord cu tot ce i s-a spus şi n-a mai insistat.

Revenind însă la oile sale, a dat de înţeles că dacă Franţa nu era de acord cu propunerile Angliei, stăpânul său, regele, va fi obligat să caute prietenia Spaniei şi să obţină Palatinatul; dacă Franţa ar fi de acord cu cele propuse de el, ar vedea flota engleză alcătuită dintr-o sută de corăbii, sosind pe coastele Spaniei şi arzând toate vasele spaniole aflate în porturi; apoi ar pune stăpânire pe Cadix, ar coborî pe uscat, în Flandra, o armată de cincisprezece mii de englezi la care ar mai putea adăuga şi regele Franţei şase mii de călăreţi; pe urmă toată acea mulţime de soldaţi s-ar uni cu armata lui Mansfeld şi ar cuceri ţinutul Artois. La toate aceste oferte i s-a răspuns că era cazul să se gândească foarte bine dacă să dea năvală cu flota engleză în Spania, şi să coboare pe uscat, cu armata, în Flandra; că regele îl sfătuia să chibzuiască bine înainte de a întreprinde astfel de acţiuni doar pentru a recuceri Palatinatul; că dacă puteau obţine acelaşi lucru printr-un tratat, era de preferat să meargă pe această cale, şi nu pe alta.

în privinţa propunerii de a cuceri ţinutul Artois, regele îl asigura că, măritându-şi sora cu regele Angliei, n-a mai dorit nici o altă alianţă decât prietenia cumnatului său; că nu ridicase armele, în Italia, pentru nici un fel de cu-

cerire ci doar pentru a-i elibera pe aliaţii săi de opresiune şi a le reda libertatea; dar că, dacă regele Angliei, cumnatul său, după ce va încerca cu duhul blândeţii să obţină Palatinatul, nu va izbuti, regele Franţei - care ţinea să apere interesele cumnatului său la fel cum le-ar fi apărat pe ale sale - va vedea în ce fel va putea să-l ajute.
Regele discutând toate aceste lucruri în consiliu, părerile fură împărţite: unii au spus că trebuia să refuze toate ofertele Angliei de teamă să nu stingherească în vreun fel pacea cu Spania şi să nu-l amestece în vreun război; alţii au susţinut că pregătirea a şase mii de călăreţi ar costa enorm Franţa, care şi aşa cheltuise până atunci o mulţime de bani. Majoritatea era de părere că cel mai bine ar fi fost ca Buckingham să plece nemulţumit decât să-l lase să tragă vreo nădejde.
Cardinalul de Richelieu, dorind pacea mai presus decât ei, nu putea fi totuşi de părerea lor; după multă chibzuială, le spuse că în problema aceasta erau de dorit trei lucruri şi, mai ales, de evitat unul principal. Cele trei lucruri demne de dorit erau: să rămână în bune relaţii cu englezii, să-i încaiere cu spaniolii şi Franţa să-şi păstreze deplina libertate de a face pace între ei. Ceea ce trebuia evitat era ca Franţa să nu se preocupe făţiş de treburile Germaniei ca nu cumva, procedând astfel, să nu mai poată încheia pacea din Italia; majes-tatea sa trebuia să iasă cât mai repede din liga catolică a Germaniei, cu care oricum nu putea rămâne în bune relaţii din moment ce ajuta Anglia pe ascuns împotriva

Germaniei şi, mai ales, nu mai putea fi arbitru în diferendul dintre ei. Având în vedere aceste lucruri, cardinalul îl sfătui pe rege să-l plătească în continuare pe Mansfeld şi trupele sale pentru atâta timp cât îl tocmise; trebuia, de asemenea, să aibă grijă să fie executat tratatul secret privind întreţinerea armatei daneze în Germania. De altfel, putea recruta două mii de cavalerişti, suficient pentru a-i mulţumi pe englezi şi care n-ar fi ridicat nici un fel de probleme având în vedere că îmbarcarea lor s-ar fi făcut la Dieppe şi nu în Picardia, de teamă ca nu cumva apropierea de graniţă să le dea englezilor prilejul de a intra în Artois, prin Franţa.
Cardinalul mai adăugă că, procedând astfel, regele rămânea în cele mai bune relaţii cu englezii, că putea să-i aducă într-un război cu Spania şi că Franţa îşi rezerva dreptul de a face pace cu Italia. Cardinalul mai spuse că dacă la începutul alianţei Anglia nu putea trage nădejde la nici un ajutor din partea Franţei, nici Franţa nu trebuia să-şi facă iluzii că, dacă se încuscrise cu Anglia, va avea ceva de câştigat. Regele, auzind acele sfaturi, socoti că era bine să le urmeze, că în acea conjunctură prudenţa şi judecata trebuia să-l îndemne să încheie pacea cu Spania, lăsând, ca războiul să se poarte între Germania, Austria, partizanii ei şi Anglia. Aceste lucruri i le-a spus atât lui Buckingham cât şi ambasadorului extraordinar al Olandei.
Buckingham, care venise sub pretextul de a grăbi plecarea tinerei regine franceze, în Anglia, o rugă atâta să plece, încât ea părăsi Parisul în 11 iunie, ducându-se

să se îmbarce în Boulogne, unde veniseră s-o ia corăbiile regelui Angliei. Ludovic îşi însoţi sora până la Com-piegne, cele două regine, mama si nora, o însoţiră până la Amiens, iar Monsieur până la Boulogne. Din porunca regelui, i s-au făcut nişte primiri grandioase prin toate oraşele pe unde a trecut.

Cardinalul de Richelieu, gândindu-se că acea prinţesă se ducea într-o ţară străină, cu o religie diferită de a sa, avea nevoie de câteva sfaturi înţelepte pentru a şti cum să se strecoare printre primejdiile care o pândeau la tot pasul si că avea nevoie ca acele sfaturi să-i fie date de o persoană respectabilă, plină de evlavie si de prudenţă, socoti că acea persoană nu putea fi altcineva decât însăşi regina-mamă. !mbarcându-se în 24 iunie, regina Angliei a sosit chiar în aceeaşi seară la Dover unde regele Angliei a venit s-o ia a doua zi.

Să-i lăsăm o vreme în pace să guste în tihnă bucuria primei întrevederi, dar să fim totuşi cu ochii aţintiţi asupra lor pentru că ne vom întoarce curând să vedem ce fac.

Acum să ne întoarcem la Barberini şi la negocierile sale atât de importante care ne aşteaptă cam de multă vreme. Prima propunere a cardinalului italian a fost suspendarea ostilităţilor. Numai că regele Franţei nu putea şi nici nu trebuia să accepte aşa ceva pentru că amânarea n-ar fi avut alt rezultat decât să le dea adversarilor răgazul de a se întări împotriva Franţei şi a aliaţilor săi; pe urmă, dacă Barberini venise să obţină un armistiţiu, ar fi trebuit ca mai întâi să fi convenit asupra articolelor acelui tratat, conform uzanţelor obişnuite.

A doua propunere pe care a făcut-o se referea la satisfacerea dorinţei Sanctităţii sale în legătură cu cele petrecute în Valteline. l s-a răspuns că regele Franţei nu consimţise niciodată la luarea în custodie a forturilor decât pe un timp limitat în care Sanctitatea sa trebuia să ceară executarea tratatului de la Madrid.

A treia propunere privea siguranţa catolicismului în Valteline, în comitatele din Boromio şi Chiavenne, precum şi suveranitatea acelor locuri, l s-a răspuns că regele lăsase să se vadă foarte clar că era primul fiu al Bisericii catolice pentru că în afacerea pe care o trata consimţise să accepte nişte condiţii mai favorabile chiar decât cele propuse de valtelini; că nu putea fi de acord cu refuzul de a li se acorda deplina suveranitate Valtelinei şi grizonilor, aliaţii săi, care erau singurii lor stăpâni; că dreptul divin şi uman porunceşte să se dea fiecăruia ceea ce îi aparţine; că acel refuz era bazat pe o părere nouă contrară primelor care fuseseră emise la Roma şi care nu putea fi susţinută pe faţă nici de teologi, nici de jurisconsulţi. Apoi regele îi explică lui Barberini că, din cauza unor scrupule imaginare şi fără nici o bază, încăpăţânata Spanie va da foc întregii creştinătăţi. Barberini răspunse că, dacă nu ţinea decât de sângele lui să stingă acel foc, şi-l va dărui cu bucurie, dar că nu avea puterea de a face alte propuneri.

Cardinalul de Richelieu văzând în aceste cuvinte o portiţă pe care Barberini o deschisese către înţelegere, insistă imediat pe lângă rege, scriindu-i în 3 septembrie, să adune un consiliu extraordinar alcătuit din oamenii cei mai de vază ai regatului - aşa cum făcea pe vremuri

regina-mamă în timpul cât el a fost minor, când era vorba de o treabă deosebit de importantă - cu care să discute în amănunt toate acele probleme şi să le ceară părerea înainte de a lua de unul singur, vreo hotărâre. Apoi să le poruncească tuturor prinţilor, ducilor, pairilor, ofiţerilor Coroanei, primilor preşedinţi si procurorilor generali ai parlamentului, ai Curţii impozitelor, ai Camerei conturilor şi primarului de a se afla în cutare zi în locul pe care-l va stabili majestatea sa; să ceară, de asemenea, adunării

clerului să trimită patru prelaţi pentru a auzi ceea ce va declara în legătură cu tratatul propus de Barberini, trimisul Papei, şi fiecare să-şi dea părerea, în felul acesta, regele, auzind părerile tuturor, va putea să evite un nou război care ar putea fi mult mai grav decât cel căruia voia să-i pună capăt. Astfel, majestatea sa va face tot ce va fi omeneşte cu putinţă pentru a dărui pacea întregii creştinătăţi şi vai de cei care vor îndrăzni să zdruncine intenţiile atât de bune ale regelui Franţei. La acea scrisoare, cardinalul rnai adăugă şi un bileţel trimis regelui, prin care îl implora să ţină acel consiliu secret, cu atât mai mult cu cât tocmai auzise de la un slujitor de-ai casei lui Barberini, că nepotul Papei se încăpăţâna să obţină pacea cu orice preţ; că Barberini zisese că ştia că Franţa nu mai avea nici un ban, că hughenoţii îl hărţuiau pe rege şi că toţi catolicii erau sătui până în gât de acel război.

Regele, socotind acel sfat foarte folositor, porunci să se convoace imediat o adunare. Barberini, nevrând să mai aştepte, plecă a doua zi după vestea pe care o primi

regele despre victoria pe care flota sa o repurtase asupra lui Soubise şi a ereticilor; dar făgădui să rămână la Avignon până ce va afla care era ultimul cuvânt al regelui care, plecând, i-a trimis o scrisoare pe care s-o dea Sanctităţii sale, în care îi arăta ce anume îl împiedicase să încheie pace, aşa cum dorea, şi anume că Papa îi impusese nişte condiţii pe care el, regele Franţei, nu le putea accepta, neexistând nimeni si nimic care să-i îngăduie să-i deposedeze pe grizoni, vechii săi aliaţi, de ceea ce le aparţinea; că a fost şi că va fi întotdeauna cât se poate de hotărât în această privinţă; că mai mult ca sigur că nici Sanctitatea sa nu l-ar sfătui să procedeze altfel; dar că indiferent ce se va întâmpla, el, regele Franţei, o va respecta în continuare pe Sanctitatea sa şi-i va arăta întreaga stimă pe care o merita.

La acea adunare, după ce regele porunci cancelarului să le spună oamenilor pentru ce anume fuseseră adunaţi, luă cuvântul cardinalul de Richelieu care vorbi despre pace, adăugând însă că ea trebuia să se încheie în mod onorabil pentru regele Franţei şi în mod folositor pentru regatul său; că negocierile cu Barberini, nepotul Papei, dovediseră un plan cu totul contrar, propunând doar avantaje pentru Spania.

Ne vom opri aici pentru că sfârşitul acestor negocieri n-a avut loc decât în anul următor şi ne vom reîntoarce la regina Angliei pe care am condus-o doar până la Dover; să ne îndreptăm deci privirile spre ea şi să lăsăm deoparte toate celelalte lucruri care sunt de mai mică importanţă decât ea.

Madame şi-a închipuit că va întâlni în Anglia o măreţie cel puţin egală cu cea de la Curtea Franţei, aşa după cum îi vorbiseră ambasadorii englezi; ba din vorbele lor ea crezuse că acea grandoare era chiar mai mare decât în Franţa. Se aştepta, de asemenea, să fie primită de rege cu o extremă bunăvoinţă, să vadă un rege care o iubea tot atât cât îl iubea şi ea pe el şi care nu avea să-i refuze nici unul dintre favorurile pe care în mod rezonabil i le-ar fi putut cere.

Numai că regina a fost foarte mirată când, sosind la Dover, a fost găzduită într-un castel mobilat sărăcăcios, iar toţi cei care o însoţeau au fost foarte prost primiţi si asta chiar în regatul unde urma să domnească. A doua zi a sosit şi regele ca să ia masa împreună cu ea, însoţit de o suită mai mult decât modestă, neavând nici măcar umbra măreţiei în care trăia

fratele ei, regele Franţei. Dar ceea ce a mirat-o cel mai mult a fost faptul că, tocmai în seara sosirii sale, o mulţime de catolici au fost aruncaţi în închisoare ca şi cum ar fi vrut s-o mâhnească încă de la venire, în loc ca prezenţa ei în Anglia să uşureze viaţa grea a catolicilor, aşa cum sperase.
Plecând din Dover, regele o urcă într-o trăsură plină cu doamne engleze, cu scopul de a o rupe de doamnele franceze pe care le adusese cu ea. începu a plânge când se văzu, regină tânără, tratată ca o străină chiar din ziua sosirii sale, singură printre toate acele persoane care vorbeau o altă limbă si aveau o altă religie decât a ei, despărţită de cele în care avea încredere. Dar cu toate lacrimile sale nu putu obţine să se ofere loc în

trăsura ei nici măcar primei sale doamne de onoare; nu obţinu acest lucru decât la insistenţele ambasadorilor Franţei. Refuzul a fost cu atât mai greu de îndurat pentru ea cu cât a văzut că ambasadorii se bucurau de mai multă trecere în ochii regelui decât ea, soţia lui.
Toată călătoria până la Londra a decurs în aceeaşi atmosferă; când a ajuns acolo tânăra regină n-a primit nici unul dintre onorurile cuvenite şi n-a văzut nici una dintre galanteriile pe care era obişnuită să le vadă în astfel de ocazii, în odaia regelui a găsit drept pat de onoare un pat de pe vremea reginei Elisabeta1, care era atât de vechi, încât nici cei mai bătrâni nu-şi aminteau să mai fi văzut unul la fel pe vremea lor.
De îndată ce regina a sosit au şi început cruzimile împotriva catolicilor; englezii au umplut închisorile cu ei, le-au scos mobilele la mezat iar banii i-a încasat fiscul. Cel-de-Sus, vrând să le arate că priveşte cu mânie o astfel de nedreptate, i-a lovit cu o ciumă atât de crâncenă încât într-o săptămână, numai în oraşul Londra au murit mai bine de şapte mii de englezi.
Pentru a o feri de boală, regele a dus-o pe regină la ţară, având totuşi faţă de ea aceeaşi atitudine de la început, fapt care i-a produs o asemenea mâhnire, încât o persoană mai vârstnică decât ea nu s-ar fi putut abţine
1 Elisabeta l (1533-1603), regină a Angliei şi a Irlandei, fiica lui Henric al Vlll-lea şi a Anei de Boleyn. Suverană energică şi autoritară, a restabilit anglicanismul, a susţinut Provinciile-Unite, răsculate împotriva Spaniei, şi s-a aliat cu Henric al IV-lea. A protejat literele, artele, comerţul şi a favorizat colonizarea Statului Virginia. Nemăritată, o dată cu ea s-a stins în Anglia şi dinastia Tudorilor.

să nu se plângă, dând de ştire alor săi. Buckingham a profitat de această ocazie pentru a o vorbi de rău în faţa regelui, îndrăznind chiar să rostească unele vorbe lipsite de respectul pe care i-l datora. O ameninţă că va fi cea mai nefericită regină de pe pământ dacă nu voia să fie mai plină de veselie faţă de rege; că degeaba îi spunea că-l iubeşte, dacă era mereu tristă în faţa lui. în ceea ce-l privea, îi spuse Buckingham, ştia bine că ea îi dorea răul, dar că-i era cu totul indiferent întrucât ştia că se află în graţiile stăpânului său. Răul de care vorbea Buckingham consta în insistenţele reginei ca toate doamnele sale, sau măcar doamnele de onoare, să rămână în trăsura ei şi să nu fie alungate în favoarea celor urcate împotriva ei în trăsură: soţia, sora şi nepoata lui Buckingham.
în ciuda neruşinării cu care-i vorbise reginei, Buckingham a cutezat să vină la ea chiar a doua zi ca s-o roage să le primească pe cele trei rude ale sale, ca doamne de onoare.

Tânăra regină i-a răspuns cu multă înţelepciune, că răposata regină a Angliei n-a avut decât două doamne de onoare; că ea îşi adusese trei din Franţa şi că-i ajungeau atâtea. Această afacere a fost urmărită cu multă perseverenţă; s-a insistat pe lângă ambasadorii Franţei, ducele şi ducesa de Chevreuse şi domnii de la Ville-aux-Clercs şi d'Effiat. Unii au fost pentru, alţii împotrivă; dar până la urmă, socotindu-se că religia reginei era în primejdie, aceasta a câştigat partida.

Ciuma din Londra a obligat parlamentul să se mute la Oxford; acesta manifesta o mare animozitate împotriva

lui Buckingham; vrând să-i facă ceva care să-i fie pe plac, ministrul nu se mulţumi să poruncească intrarea în vigoare a vechilor legi împotriva catolicilor, ci propuse altele şi mai aspre, oferindu-se chiar să-i alunge din ţară pe toţi francezii ce veniseră cu regina. Dar Cel-de-Sus, care încurcă totdeauna planurile celor răi, obligă parlamentul să răspundă că regele Angliei trebuie să-şi ţină cuvântul pe care-l dăduse regelui Franţei; contele de Carlisle, cu acea închinare înăscută către minciună care nu l-a părăsit niciodată, afirma fără ruşine în gura mare, în faţa întregului parlament, că regele Franţei şi miniştrii săi îi spuseseră că ei nu înţelegeau ca articolele privin-du-i pe catolici să fie respectate şi că ele nu fuseseră inserate în contract decât de ochii Papei.

în vremea aceasta, contele de Tillieres primi poruncă din partea regelui de a trata cu Buckingham unele lucruri privind treburile din Germania; apoi i se recomandă în mod special să aibă grijă de problema catolicilor din Anglia care erau cumplit de persecutaţi, cu toate făgăduielile şi jurămintele pe care le făcuseră ambasadorii atunci când se discutase contractul de căsătorie. Dar Buckingham - ca si când ar fi fost aţâţat de insistenţele sale - îl determinase pe regele Marei Britanii să dea chiar a doua zi o proclamaţie împotriva catolicilor, mult mai aspră şi mai inumană decât toate cele pe care le dăduse mai înainte.

După ce făcură acest lucru, o duseră pe tânăra regină la Titchfil, casa contelui Southampton; pe la jumătatea lunii august, regele, soţul ei, se duse la Foret-Neuve care

se afla la o distanţă de trei sau patru leghe. Pentru a o copleşi de tristeţe, Buckingham îi spuse tinerei regine că venise şi pentru ea vremea necazurilor, că nu va mai fi tratată ca regină, ci aşa cum merita. Ea îi răspunse cu multă înţelepciune şi modestie.

La câtăva vreme după aceasta, s-a aflat că domnul de Blainville avea să fie trimis în curând din partea regelui Franţei, ca ambasador extraordinar în Anglia, pentru a se plânge de toate neajunsurile pe care i le făcea regele acestei ţări cumnatului său francez şi a-l informa pe regele Franţei despre situaţia jalnică a reginei, de care englezii, pentru a-şi scuza barbaria faţă de ea, începuseră a se plânge.

Regele Franţei l-a trimis însă mai întâi în Anglia pe părintele de Berulle pentru a afla adevărul şi a i-l spune atât lui cât şi cardinalului de Richelieu, urmărind să ştie exact ce fel de instrucţiuni trebuia să-i dea ambasadorului pentru ca acesta să afle ce anume avea de făcut.

între timp, ducele de Chevreuse cu intrigile sale, care se simţea cu musca pe căciulă fiindcă nu-şi îndeplinise cum trebuie îndatoririle, neliniştit de faptul că un alt ambasador era trimis în Anglia să îndrepte greşelile pe care le făcuse el şi să dea o întorsătură

favorabilă lucrurilor, ceru regelui Angliei să nu facă nimic din ceea ce va cere noul ambasador care era unul dintre cei mai dibaci şi mai vicleni oameni de la Curtea Franţei, încă de la sosirea sa, noul ambasador simţi din plin ostilitatea regelui Angliei. N-a fost întâmpinat decât de un viconte iar în odaia care i s-a dat, patul nu avea baldachin, în

cea de a doua audienţă a sa la rege, n-a fost însoţit decât de un baron. Expunându-i regelui Angliei ceea ce-i poruncise regele Franţei, şi anume: tihna şi liniştea catolicilor şi stabilirea Curţii reginei, regele îi răspunse că tot ce făcuse împotriva catolicilor era pentru binele ţării sale. în privinţa Curţii soţiei sale, el fiind stăpânul va proceda aşa cum va avea chef; că-i acordase rudei soţiei sale, ducele de Chevreuse, tot ceea ce se putea acorda şi că dacă alţii nădăjduiau mai mult, se înşelau. Domnul de Blainville i-a replicat că el nu cerea nimic în numele său, ci în numele stăpânului său, că vorbea în calitate de ambasador al regelui Franţei şi că ducele de Chevreuse nu putuse obţine nimic decât numai în calitatea lui de ambasador. Deşi regele îi vorbea destul de repezit, Blainville răspunse totuşi politicos, dar fără nici un rezultat; căci regele, furios, trimise să-l cheme imediat pe contele de Tillieres, căruia îi porunci să oblige doi englezi hughenoţi să depună jurământ ca să-i poată introduce în casa soţiei sale, regina. Contele de Tillieres, Blainville şi regina izbutiră, cu mare greutate, să înlăture această măsură.

Buckingham se afla încă la Plemur, unde se dusese pentru a porunci armatei navale să plece la Cadix, armată care era condusă de cumnatul său, contele d'lnby, om lipsit de bun-simţ şi fără nici un fel de experienţă în luptele navale. Se întoarse abia peste câteva zile la Salisbury, unde se aflau şi majestăţile lor; îl văzu pe Blainville, îl copleşi cu complimente, refuzând să discute mai în amănunt, cu el, ştiind că în curând avea să plece

în Olanda unde îl trimisese stăpânul său într-o ambasadă extraordinară. Blainville se socoti obligat să-l înştiinţeze imediat pe regele său despre tot ceea ce se petrecuse în Anglia, trimiţându-şi în acest scop secretarul la Paris, în 2 noiembrie.

Drept răspuns, cardinalul de Richelieu îi trimise vorbă să-i spună lui Buckingham că, în afară de faptul că nu voia să-şi ţină cuvântul pe care şi-l dăduse în trecut, acum nu mai voia să respecte nici măcar articolele trecute în contractul de căsătorie, dintre care unul prevedea că toţi slujitorii reginei trebuia să fie catolici; că nu putea crede că regele Angliei era atât de prost sfătuit încât să se dedea la o faptă pentru care toată creştinătatea l-ar fi condamnat, într-o vreme în care Franţa se ridicase cu armele în mâini pentru a-şi scăpa aliaţii de opresiune.

în concluzie, dacă Buckingham mai dorea să vină în Franţa, ambasadorul să-i spună deschis că primise veşti din Paris, că dacă voia să vină ca prieten al statului şi ca amic al regelui, va fi binevenit; dar că dacă va refuza să-i satisfacă fie şi una dintre rugăminţile regelui - toate drepte şi pe deplin întemeiate, cum erau de pildă, cele scrise în articolele din contractul de căsătorie, unele în favoarea catolicilor, altele privind-o direct pe regina Angliei, sora sa, sau dacă refuza să _ restituie navele regelui Franţei - putea să-şi dea seama că nu va fi deloc bine primit.

Blainville, primind această depeşă, se sluji de ea cu toată dibăcia de care era în stare; dar oricât s-a străduit

ca să-l determine pe Buckingham să ajungă la o înţelegere cu el înainte de a pleca în Olanda, n-a reuşit, în 9 decembrie, Blainville a încheiat o alianţă cu Provin-ciile-Unite şi cu Danemarca, dar nu ofensivă şi defensivă cum ar fi dorit şi cum încheiase în 12 iunie a aceluiaşi an, alianţă ce trebuia să dureze până ce Palatinul ar fi fost repus în drepturile sale şi până ce Austria ar fi încetat să mai pretindă ceva de la Provinciile-Unite. Prin acest tratat de alianţă, olandezii se obligau să plătească regelui Danemarcei cincizeci de mii de florini pe lună, iar englezilor o sută de mii, pentru întreţinerea armatei şi pentru a mai face o flotă care să fie trimisă în Spania.
De îndată ce-şi termină treburile în Olanda, Buckingham dori să vină în Franţa. Dar ambasadorul regelui francez îi spuse că, nerespectând articolele din contractul de căsătorie, majestatea sa nu-i îngăduia să vină decât după ce-i va da satisfacţie în privinţa celor scrise acolo. Aceasta îl supără atât de tare pe ministru, încât pentru a se răzbuna, îi determină pe olandezi să-l recheme pe amiralul Haustein cu toate navele olandeze pe care le comanda. Olandezii pretextară că Franţa, nemaiavând duşmani pentru că regele ei îi învinsese pe toţi, nu mai erau obligaţi să-i mai pună la dispoziţie navele lor. Regele aflând acest lucru, toţi cei din consiliu îi spuseră că acestui necaz atât de mare nu mai aveau cum să-i vină de hac; numai cardinalul de Riche-lieu nu se pierdu cu firea şi-i spuse regelui că englezii şi olandezii voiau în acest fel să-l constrângă să facă pace cu hughenoţii, lucru pe care nu trebuia să-l facă nici-

odată, silit ci cu toată gloria şi reputaţia de care se bucura; ştia că ameninţându-i pe olandezi că nu le va mai da ajutorul anual pe care li-l dădea în bani dacă vor refuza să-i mai pună la dispoziţie flota, ei vor fi siliţi să-i dea navele. Cardinalul îşi asumă sarcina de a vorbi el însuşi cu domnul Arsens, ambasadorul lor, spunându-i că dacă cei din Provinciile-Unite perseverau în refuzul lor de a-i închiria navele, majestatea sa va fi convins că nu doreau cu nici un preţ prosperitatea propriilor afaceri; că regele era foarte mirat de refuzul lor, că în felul acesta întreaga lume va vedea că nu voia să-l ajute împotriva rebelilor pentru că si ei erau protestanţi ca şi răzvrătiţii; că regele Franţei nu va mai putea participa - direct sau indirect - la Liga de la Haga, ci dimpotrivă va fi obligat să ia o hotărâre contrară. Sigur că regele va fi foarte mâhnit să recurgă la o asemenea măsură, împotriva voinţei sale, dar că nu va avea încotro.
în încheiere, spuse ambasadorului că dorea mai ales două lucruri de la el: unul, că va scrie celor din Provinciile-Unite, înmânând scrisoarea unui curier pe care-l va trimite chiar majestatea sa şi că nu va omite în acea scrisoare nici unul din lucrurile care l-ar putea mulţumi pe regele său; celălalt, să-l anunţe pe amiralul Haustein să aştepte cu răbdare un nou ordin din partea Provin-ciilor-Unite.
Ambasadorul făgădui să îndeplinească primul lucru, dar nu voi să-si ia nici un angajament pentru cei de al doilea. A fost însă rugat să facă şi acest lucru pentru că numai el ştia cum să discute cu Haustein ca să-! con-

vingă să aştepte un nou ordin care a şi venit, de altfel, la puţină vreme după asta.
Dar cardinalul de Richelieu, care ştia că nu trebuie să pui niciodată bază, în treburile importante, pe altul, şi să nu te încrezi decât în puterile tale, care ştia că orice vor zice

olandezii, aceştia nu erau câtuşi de puţin mulţumiţi să-şi vadă navele folosite împotriva fraţilor lor şi că nu le vor lăsa prea multă vreme în slujba Franţei, îi porunci lui Launay Rassily să aducă în grabă şase dintre cele mai mari nave pe care le putea găsi în Saint-Malo plătind chiria respectivă; treaba reuşi atât de bine încât navele sosiră în La Rochelle la trei zile după ce olandezii -printr-un ordin secret pe care-l primiseră din partea Olandei - se retrăseseră. Singura pagubă pe care regele a avut-o de suportat a fost faptul că Manty, devenind mult mai slab decât Soubise, la Portsmouth, a fost constrâns să-l lase pe Soubise acolo şi el să se întoarcă în Franţa.
Dacă Buckingham şi-a dezvăluit veninul inimii sale faţă de Franţa în călătoria întreprinsă în Olanda, nu s-a întors în Anglia cu sentimente mai bune. Când a plecat, i-a poruncit contelui Carlisle să-i facă zile negre tinerei regine, cât şi tuturor celor din suita ei, pentru a pregăti calea unei izgoniri generale a tuturor francezilor, lucru despre care se vorbea pe faţă în casa regelui Angliei. Blainvile insistând să-i fie încredinţate lui navele lui Soubise - o corabie pe care o furase din Port-Louis, altele pe care le furase supuşilor regelui Franţei - regele Angliei I-a purtat tot timpul cu vorba, invocând diverse

pretexte; porturile au fost închise. Blainville vrând să-şi trimită secretarul în Franţa, omul a fost arestat şi maltratat. Mai mult decât atât, regele izgonindu-l pe unul dintre principalii slujitori ai reginei, ea nu l-a putut determina pentru nimic în lume să revină asupra acelui ordin deşi aproape că a îngenuncheat în faţa lui ca să-l roage. La câteva zile după aceasta, contele de Carlisle - ca şi cum ar fi avut de câştigat un imperiu umilind-o astfel pe regină - l-a determinat pe rege să dea o nouă proclamaţie împotriva catolicilor, de o cruzime nemaiauzită.
Flota engleză care nu făcuse nici o ispravă în Spania, reîntorcându-se înfrântă în Anglia, întâlni câteva vase franceze care nu venea nici unul din Spania. Le captură pe unele sub motiv că nu le văzuse steagurile, iar pe altele sub pretext că erau încărcate cu mărfuri aparţinând spaniolilor. Franţa le ceru îndărăt cu multă insistenţă, dovedind că bunurile lor aparţineau supuşilor regelui. Unuia dintre ele care era din Le Havre, i s-a dat drumul să plece pentru că guvernatorul din acel loc - în chip de represalii - arestase câţiva englezi. Mărfurile celorlalte vase au fost vândute aproape pe degeaba, în faţa lui Blainville, şi nu li s-a îngăduit negustorilor cărora le aparţineau să şi le răscumpere la licitaţie la preţurile la care se vindeau.
Tocmai atunci sosi şi Buckingham; prefăcându-se a fi supărat că în absenţa lui se săvârşiseră astfel de lucruri, dădu vina pe Blainville a cărui prezenţă, spuse el, îl încurca foarte tare; că va încerca să-l îmblânzească pe rege atât cât va putea, deşi el personal fusese tratat în

Olanda cu destulă asprime de către Franţa. Numai că în loc să facă ceea ce spusese, plecă la ţară, lăsându-i pe catolici şi pe regină să fie persecutaţi în continuare fără ca el să fie aparent vinovat. Şi cu toate că planul pe care şi-l făcuse Buckingham de a-i alunga pe francezi din Anglia a fost îndeplinit aproape în întregime, ministrul n-a avut totuşi curajul să meargă până la capăt; doar ambasadorul Franţei o ducea din rău în mai rău.
Avertizat de toate aceste fapte, cardinalul de Richelieu se gândea la lucruri şi mai rele în • viitor dacă nu erau stăvilite din pripă, prin nişte măsuri înţelepte. A socotit că

ambasadorul Franţei în Olanda săvârşise o mare greşeală neîngăduindu-i ducelui de Buckingham să vină în Franţa; că acea greşeală dusese la rechemarea imediată a navelor olandeze şi-l aţâţase pe Buckingham împotriva Franţei, făcându-l să promită ajutor hughenoţilor din partea regelui Angliei, stăpânul său; că în materie de politică e mult mai greu de reparat o greşeală decât de făptuit; că în cazul de faţă, cel mai bun mijloc de a o drege era să se apeleze la domnul şi doamna de Chevreuse care se bucurau de multă trecere în faţa suveranului Angliei. Se folosi deci de un mic şiretlic spunându-le că regele Franţei era sătul până peste cap de toate plângerile care veneau din Anglia, învinuindu-i pe cei doi că urzelile lor erau prejudi-ciabile atât statului cât şi religiei catolice şi că, din moment ce săvârşiseră acest rău, acum să facă bine să-l dreagă cum vor şti. Ca să se disculpe, ducele de Chevreuse -rechemat între timp în Franţa - consimţi ca Bautru să plece în Anglia şi să le spună regelui şi lui Buckingham tot

ce-i va porunci regele Franţei. Bautru plecă primind poruncă să le spună în mod sincer că fusese trimis de către Chevreuse, căruia regele îi punea în cârcă tot ceea ce se întâmplase rău în Anglia. Văzând că treburile erau gata să ia o întorsătură nedorită, Chevreuse voise să dreagă lucrurile; soţia sa îl îndemnase să plece în Franţa şi să-i spună regelui său tot ce făcuse, fiind disperată că dacă lucrurile s-ar fi înrăutăţit, ar fi trebuit să plece de la Curtea engleză si s-o părăsească pe stăpâna sa, tânăra regină. Ducele de Chevreuse îi trimise şi o scrisoare ducelui de Buckingham în care îl sfătuia să vină în Franţa numai dacă avea de gând să înapoieze regelui şi stăpânului său vasele de mărfuri pe care pusese stăpânire şi dacă era dispus să discute despre tânăra regină şi despre contractul ei de căsătorie. Dacă nu avea de gând să lămurească aceste lucruri, îl sfătuia să nu se mai deranjeze, întrucât şederea sa la Curtea Franţei avea să fie foarte tristă; că ţara sa se pregătea în mod foarte serios pentru războiul civil cât şi pentru cel din afara graniţelor.

Bautru sosind în Anglia în luna decembrie, tratativele sale se terminară cu bine; căci plecând, luă cu sine doi ambasadori ai Angliei, pe contele Holland şi pe Carle-ton; despre cel dintâi regele Angliei ştia că era agreat de regele Franţei; al doilea era socotit drept un om foarte abil care ştia cum să discute cu regii străini.

Călătoria lor a fost cât pe-aci să fie întreruptă de o întâmplare supărătoare. Un benedictin şi un iezuit, care-i slujeau de împărţitori de pomeni lui Blainville şi care se plimbau prin oraş, au fost prinşi şi închişi; deşi Blainville

i-a cerut în nenumărate rânduri înapoi, a fost refuzat; supărat, ambasadorul a protestat, spunând că se va retrage de la Curte dacă cei doi călugări nu vor fi eliberaţi; tocmai când era pe cale să-şi pună în practică ameninţarea, cei doi au fost eliberaţi, dar ambasadorul s-a simţit foarte ofensat. Când a aflat de hotărârea pe care o luase regele Angliei de a-l trimite îndărăt, în Franţa, pe Bautru însoţit de nişte ambasadori extraordinari, fără să-i comunice şi lui acest lucru, temându-se ca ambasadorii să nu-l vorbească de rău pe nedrept, în faţa regelui său, I-a rugat pe episcopul de Mende să vină şi el în Franţa ca să-l apere; să-i arate regelui care era adevărata situaţie a reginei si să-l prevină de tot ce se petrecea la Londra. Episcopul a pretextat că vrea să plece în Franţa pentru a-l informa pe regele său în legătură cu încoronarea regelui Angliei care urma să aibă loc în anul următor, când regele voia s-o încoroneze si pe regină, soţia sa, care avea groază de acea

ceremonie pentru că urma să fie făcută de un episcop protestant; regina era însă convinsă că Franţa va refuza acest lucru ca să nu fie ea însăşi obligată să-şi ofenseze soţul refuzându-i un lucru pe care-l dorea atâta din partea ei.
Episcopul de Mende îi spuse regelui Marei Britanii că acel eveniment era deosebit de important si că el trebuia neapărat să se ducă să-i informeze pe regele său şi pe cardinalul de Richelieu.
Buckingham a fost foarte mirat de acea plecare bruscă, dar s-a purtat totuşi foarte politicos cu el iar regele Angliei i-a dat în dar un frumos diamant. Episcopul a plecat la

sfârşitul lui decembrie, cu o zi înaintea ambasadorilor englezi şi a lui Bautru. La plecare, regele Angliei îi spuse lui Bautru să-i transmită regelui Franţei şi mamei sale, regina, că va avea grijă de toate cele trebuincioase soţiei sale, regina Angliei; şi cu toate dojenile episcopului cum că toate acestea erau împotriva făgăduielilor făcute, domnul de Mende n-a mai putut smulge nimic de la el.
Felul urât în care erau trataţi tânăra regină a Angliei, toţi demnitarii francezi care o însoţiseră, catolicii englezi şi ambasadorul Franţei se datora în exclusivitate firii ciudate a lui Buckingham, dorinţei sale de a o determina pe regină să renunţe la religia ei pentru a compărea el în ochii parlamentului drept unul dintre cei mai zeloşi protestanţi; pe de altă parte, ţinea cu tot dinadinsul ca regina să fie în relaţii proaste cu regele de teamă că tânără, frumoasă şi deşteaptă cum era, să nu-l acapareze pe stăpânul său; tot pentru acelaşi motiv voia să-i trimită în Franţa pe toţi slujitorii reginei şi să pună în locul lor englezi, înconjurând-o pe regină numai de credincioşi de-ai săi. Nu se gândea că afacerile politice ale regelui său vor avea de suferit, că regele Franţei, ofensat de modul urât de a se comporta al Angliei, nu va mai ajuta cu tot atâta tragere de inimă Danemarca pentru afacerea sa cu Palatinatul, că ar putea încheia pace cu Spania pentru a nu mai îndura atâtea neplăceri din partea unui aliat necinstit si că ar putea zdrobi partidul hughenot din Franţa.
După bătălia navală în care rochelezii fuseseră înfrânţi, rebelii din Languedoc şi locuitorii din La Rochelle îşi trimiseră deputaţii la rege pentru a-l ruga, plini de

umilinţă, să încheie pace, recunoscând greşeala pe care o făcuseră ridicând armele împotriva majestăţii sale şi cerându-i iertare.
S-a dezbătut foarte furtunos, în consiliul regal, dacă majestatea sa - având în vedere războiul din Italia - trebuia să se împace cu rochelezii sau cu spaniolii, ca să-i oblige mai apoi să-şi îndeplinească îndatoririle. După ce fiecare şi-a spus părerea, cardinalul de Richelieu, luând cuvântul ultimul, i-a spus regelui următoarele: că era lucru sigur că atâta vreme cât va exista în Franţa partidul hughenot, regele nu va fi niciodată pe deplin stăpân pe regatul său; că nu va putea impune niciodată ordinea şi disciplina la care-l obligau conştiinţa sa şi pe care i le cerea în mod imperios poporul; că nu-i va putea doborî niciodată pe cei puternici şi nesupuşi care vedeau în La Rochelle o citadelă în umbra căreia puteau să-şi exprime nemulţumirea nepedepsiţi; că primul şi cel mai important lucru pe care trebuia să-l facă majestatea sa era să distrugă partidul hughenoţilor, cu atât mai mult cu cât întreg poporul, toate comunităţile şi companiile suverane doreau cu ardoare înfrângerea definitivă a hughenoţilor; că dacă nu va pune capăt luptei împotriva

acelor eretici, era de temut să nu determine poporul să constituie o ligă cum mai făcuse si altădată cu acelaşi prilej; că nu trebuia să audă plin de indiferenţă calomniile pe care unii oameni se pricepeau să le răspândească pe seama celor care, urmărind aceleaşi scopuri, foloseau alte căi pentru a ajunge la cele mai bune rezultate; că întreg clerul care voia acum să contribuie la

doborârea hughenoţilor să nu mai fie dispus altă dată să facă acest lucru; că se părea că pentru Franţa acum era cea mai bună ocazie să supună pentru totdeauna oraşul La Rochelle; că toţi hughenoţii din Franţa erau foarte abătuţi pentru că cei din afară, care i-ar mai fi putut ajuta, ca de pildă olandezii şi rnai ales englezii, erau ei înşişi ocupaţi cu alte probleme şi pentru că aveau nevoie de Franţa; că pe deasupra mai fiind si în plină iarnă, Franţa nu avea a se teme de vreun atac al spaniolilor şi că dacă ţara avea un răgaz de două luni ca să ridice un dig în portul La Rochelle, nici un rege din lume nu mai putea ajuta acel. oraş care era inima hughe-noţilor. Timpul era deci cât se poate de propice diverselor acţiuni proiectate împotriva acelui nefast partid care ar fi fost definitiv pierdut dacă ar fi fost amânate pe altă dată, cum s-ar fi întâmplat dacă regele ar fi încheiat pace; dacă toate acele acţiuni reuşeau, cetatea La Rochelle ar fi fost atât de slăbită, încât n-ar mai fi avut nimic altceva de făcut decât să revină la îndatoririle ei.

Sigur că toate aceste lucruri erau foarte bune pentru a-i doborî pe hughenoţi, dar, pe de altă parte, trebuia să se aibă în vedere că prudenţa nu-i îngăduia Franţei să poarte două războaie deodată; că nu se ştia când se va isprăvi războiul din Italia, că duşmanii din lăuntrul ţării puteau fi puşi oricând cu botul pe labe, pe când pe cei din afară nu puteai să-i amâni şi trebuia să-i zdrobeşti atunci când îi aveai în mână.

Armatele franceze se pregăteau să intre în ţinutul Milanului atât dinspre Piemont cât şi dinspre Valteline.

Dar faptul că erau obligaţi în acest război să se folosească de persoane care nu-şi făceau cum trebuie datoria, aşa cum raportase domnul de Praslin, era cât se poate de îngrijorător, ca şi discursurile domnului de Montmorency care când făgăduia să facă minuni, când se lăsa pe tânjeală. Pe urmă, trebuia să te gândeşti cu multă maturitate la faptul că, în armata comandată de un şef ca Montmorency, existau prea puţini ofiţeri superiori şi căpitani care să poată fi puşi în fruntea unei armate regulate, alcătuită din soldaţi bătrâni şi comandată de un şef şi mai bătrân. Pe de altă parte, afacerile din Germania se aflau într-o asemenea stare, încât dacă regele Franţei le abandona, Austria ar fi devenit stăpână pe întreaga Germanie si ar fi asediat Franţa din toate părţile; iar cât timp regele Franţei avea război civil în ţară, nu-i putea ajuta pe prinţii oprimaţi ai Germaniei.

Deci pentru toate aceste motive şi pentru multe altele, regele Franţei se văzu constrâns să facă pace cu hughenoţii. Numai că acei îndărătnici din La Rochelle, în ciuda slăbiciunii lor şi a situaţiei limită în care se aflau, n-au vrut să încheie pace în condiţiile impuse de rege.

Anul 1625 a trecut fără ca acea pace să fi fost hotărâtă; ambasadorii englezi au avut deci răgazul de a pune o vorbă bună pe lângă ei, determinându-i să accepte acea pace, nădăjduind că în acest fel vor avea o şansă în plus la efortul pe care-l făceau în Germania pentru a recuceri Palatinatul.

Cuprins

Pag. 1600-610 7
1611 .....i?.....89
1612 .....«.....127
1613 147
1614 177
1615 215
1616 269
1617 361
1618 427
1619 443
1620 483
1621 535
1622 573
1623 611
1624 631
1625 689

P
j 742
V
S3'53
t; c c:
c.
l: r;